

LEIPZIGER STUDIEN

ZUR

CLASSISCHEN PHILOLOGIE

HERAUSGEGEBEN

VON

G. CURTIUS L. LANGE O. RIBBECK H. LIPSIUS

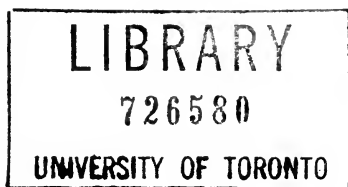
DRITTER BAND.

LEIPZIG

VERLAG VON S. HIRZEL

1880. — 81

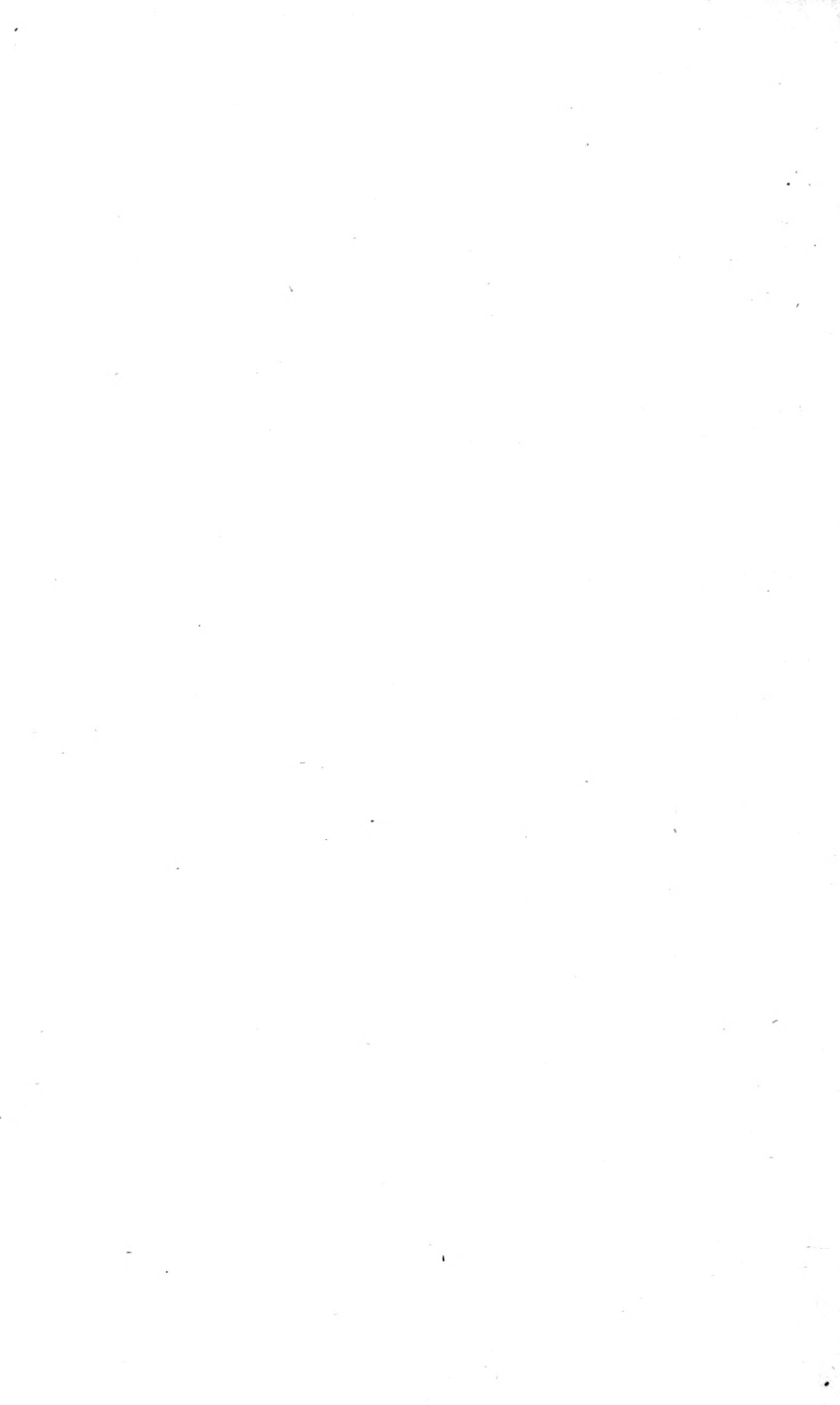
PA
25
L4
Bd. 3-4

111

Inhaltsverzeichnis.

	Seite
GOTTFRIED WIRTH, De motione adiectivorum quae in <i>ιος, ειος, ιμος</i> terminantur	1
WALTHER BRACHMANN, De Bacchidum Plautinae retractatione scaenica capita quinque	57
GEORG CURTIUS, Homerische Miscellen	189
1) ἴσασι.	
2) Zerdehnung.	
3) κρήνον.	
GUSTAV ROETHE, Coniecturae Aristophanae	203
J. HERMANN LIPSIUS, Zum Griechischen Kalenderwesen	207
FRIEDRICH KAELKER, Quaestiones de elocutione Polybiana	217
DERSELBE, De hiatu in libris Diodori Siculi	303
GEORG CURTIUS, Miscellen	321
1) Anastrophe.	
2) ταρτηρόσιον.	
3) Lückenbüßer.	

1

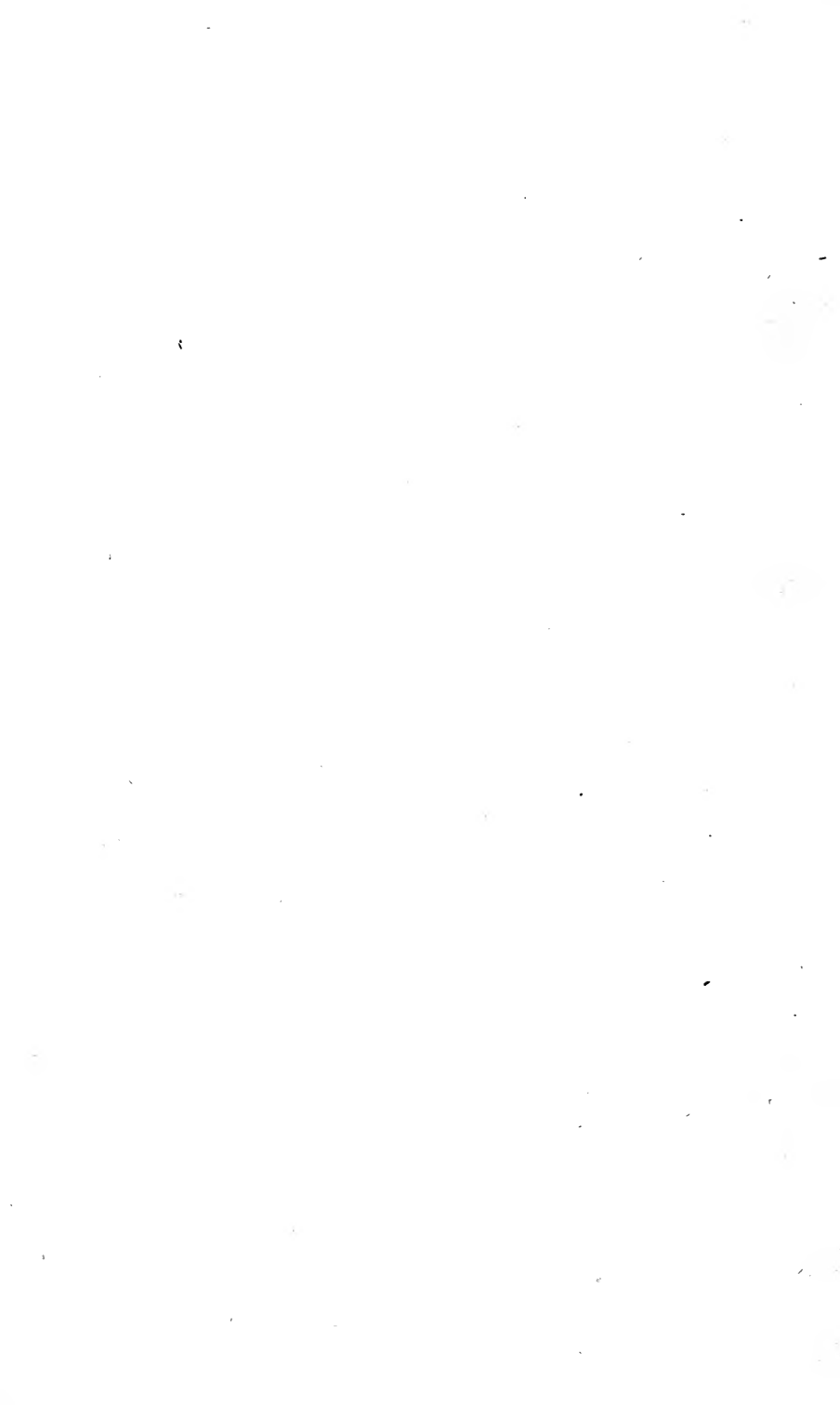
DE MOTIONE ADIECTIVORUM,

QUAE

IN ΙΟΣ, ΑΙΟΣ, ΕΙΟΣ, ΙΜΟΣ TERMINANTUR

SCRIPSIT

GODOFREDUS WIRTH

Proprium est Graecae linguae, quod iam inde ab antiquissimis temporibus adiectiuorum motio non tam certis legibus subiecta est, quam cum in aliis linguis, tum maxime in Latina. Nam quamquam plerumque recte se habet grammaticorum praeceptum, ut composita in *ος* terminata per bina genera, simplicia per terna moueantur, tamen tam crebrae huius legis exstant exceptiones, ut uix quicquam certi definiri posse uideatur. Scilicet ea aetate, qua Atticorum sermo solutus maxime erat confirmatus et ad certas normas legesque plurima referebat, etiam motionis adiectiuorum fluctuatio ex una aut altera parte artioribus continebatur finibus. Sed neque prosa oratio prorsus sibi constitit neque poetarum usus obsecutus est prosae praeceptis; quin etiam ad audaciora progressus esse uidetur. Operae igitur pretium habebamus rem accuratius perquirere, praesertim cum magna ex parte ‘rudis indigestaque moles’ iaceat. Qua in re quoniam fieri non poterat ut ingentem materiam hac una dissertatiuncula absolueremus, uocabulariis autem in adnotanda motionis inconstantia non usque quaque fides habenda est, sed ipsa auctorum scripta nobis perlegenda fuerunt, satis habuimus eorum usum tractare, qui usque ad Alexandri Magni aetatem uixerunt scripseruntque.

Maximam autem quae apud illos scriptores inuenitur motionis adiectiuorum in *ιος, αιος, ειος, ιιος* terminatorum fluctuationem considerantibus nobis ante omnia hoc constituendum: ex initio ea legitime per terna genera mota sunt. Quam motionem etiam compositis in *ος* legitimam olim fuisse Porsonus docet, cum dicit ad Med. 822: ‘omnia . . . adiectiua compo-

sita et in σ terminata apud antiquissimos Graecos per tria genera declinabantur $\acute{\alpha}\lambda\omicron\sigma\theta\eta\tau\omicron\varsigma$, $\acute{\alpha}\lambda\omicron\sigma\theta\eta\tau\eta$, $\acute{\alpha}\lambda\omicron\sigma\theta\eta\tau\omicron\nu$. Femininas formas, cum iam paulatim obsoleuissent, poetae et Attici uel ornatus uel uarietatis ergo subinde reuocabant¹⁾.

Lex autem qua compositis illis motio per duo genera imponebatur, paulatim quasi transgressa est fines suos ita ut etiam in simplicibus ualeret²⁾. Ac primum quidem adiectiua in $\mu\omicron\sigma$ exeuntia ei oboediuerunt; quibus, ut postea probandum erit, ea motio facta est legitima. Deinde uero etiam in adiectiua in $\epsilon\iota\omicron\sigma$, $\iota\omicron\sigma$, $\alpha\iota\omicron\sigma$ terminata irrepsit maximeque uiguit temporibus florentis Atticae poesis, ita tamen, ut numquam superaret terminationes femininas, quae semper legitimae manebant. Cuius quasi certaminis uestigia, quae iam apud Homerum satis plana exstant, conquirere in hac disputatione nobis propositum est.

PARS PRIOR

Grammaticorum sententias et leges quasdam inuentas continens.

§ 1.

*Buttmanni, Kruegeri, Kuehneri sententiae iudicantur*³⁾.

Buttmannus, qui in tot aliis rebus grammaticis quasi prima fundamenta iecit, etiam de fluxa motione adiectiuorum in $\iota\omicron\sigma$, $\alpha\iota\omicron\sigma$, $\epsilon\iota\omicron\sigma$, $\mu\omicron\sigma$ terminatorum primus uberius disputauit in libro qui inscribitur 'Ausfuerliche griechische Sprachlehre' I p. 239 sqq. Sed hac in re non tanta diligentia uersatus est,

1) Ceterum de motione eiusmodi compositorum uberrime disputauit Lobeckius in Parall. gramm. gr. p. 453 sqq. Quamquam collegisse magis quam disposuisse materiam nobis uidetur, neque apparet ex illa dissertatione num quid intersit inter singulos auctores aut tempora.

2) Magna ex parte etiam feminina illa substantiua $\eta\ \acute{\omicron}\delta\acute{\omicron}\varsigma$, $\eta\ \tau\omicron\sigma\phi\omicron\varsigma$, $\eta\ \kappa\iota\beta\omega\tau\acute{\omicron}\varsigma$ al. huc referenda esse satis constat.

3) A ueteribus grammaticis nihil de dubia illa motione traditum esse uidetur.

quanta in aliis. Cum enim discrimen non fecerit inter pedestrem et poeticum sermonem, non apparet, quanto licentior formarum communium usus sit apud poetas, quam in prosa. Sed etiam in singulis errauit uir doctissimus; nam quod compositis in *ιος*, quae a praeuerbiis formata sunt, motionem per duo genera pro legitima uindicat (cf. adn. 3), uidebimus etiam apud Atticos eorum per tria genera motionem non minus fuisse legitimam. Quae uero in fine adn. 4 affert de uitanda ambiguitate, haec nullius momenti esse censemus; nam ualde infringitur illa sententia eo, quod pleraque adiectiua, quae ad communes formas magis inclinant, non habent omnino quae dubitationem afferant substantiua in *-ια* aut *-εία*, ut *δαιμόνιος*, *ποτάμιος*, *ζεφάνιος*, *πάτριος*. Accedit quod non intellegitur, cur hic uitata sit ambiguitas, illic non item. An magis ambigua esset feminina terminatio in *τήν μὲν ἑτέραν* (sc. *γυναῖκα*) *εἰσπρεπῆ τε ἰδεῖν καὶ ἔλευθερίον* (Xen. mem. II 1, 22), quam est in *θάλλουσα μορφή τε ἔλευθερία* (Xen. conu. VIII 16)? Praeterea, id quod ipse concedit Buttmannus, haud pauca adiectiua nusquam sunt communia, quamquam eorum substantiua in *-ια* (et *-εία*) usitatissima sunt, ut *ἀτίος*, *ἄξιος*, *φίλιος*, *ἀνδροεῖος* al. Cautius autem quam Buttmannus rem tractauerunt Krueger et Kuehner; qui discrimen statuissent inter ea adiectiua, quae semper mobilia sint, quae plerumque uel semper communia, quae fluxo laborent usu, et singulas classes exemplis illustrasse satis habent. Ac diuisionem quidem illam laudamus, sed inter exempla complura sunt minus recte posita. Velut Krueger (I § 22, 5 adn. 1) adnotat *ἄιδιος* et *αἰγιρίδιος* 'plerumque' (in der Regel) per duo genera moueri: at apud omnes quos perlegimus scriptores semper communia sunt (cf. Kuehner § 147. I). Idem affirmauit *ἀρόσιος* 'plerumque' (gewöhnlich) mobile esse, quamquam iam Lobeckius (l. s. s. p. 467) eius uocis usum, probata Bekkeri ad Aeschin. II 156 coniectura, sic definierat: 'nullum apud Atticos scriptores femininae formae exemplum relinqui, ne apud poetas quidem, praeter unum *ἀροσίαις* in cantico Eur. Troad. 1316' (ubi L. Dindorfius in Thesaurο *ἀροσίαις* uult restitui). Praeterea Krueger (II § 22,

2, 1) ἄγριος apud Homerum etiam Il. A 106 putat commune esse, grauiter is quidem errans, quoniam ad masculinum quadrat:

ἀντίκ' ἐσύλα τόξον ἐΰξοον ἰξάλου αἰγὸς

ἀγρίου, ὃν ῥά ποτ' αὐτὸς ἐπὶ στέροιο τυχήσας.

Etiam de Eur. Bacch. 598 eum fallit opinio, ubi omnes editores nunc Δίου βοοντᾶς habent, nec non Troad. 528 dubito num γεραιός commune sit.

Etiam Kuehner hic illic errauit, quamquam summa industria magnam exemplorum copiam collegit; quod enim § 147 I, 1^b adn. 2a dicit κόσμιος semper motionem per tria genera sequi, oblitus est Platonis illud τὰς φύσεις κοσμίους (Rep. VII 539 D), idemque ubi communes positiones ὄσιος uocis inuenerit plane nescimus. Mirum autem est quod propter Herodoti locum V 94 Ἀχιλλεῖος adiectiuo dubiam attribuit motionem; nam in ἐκ τε Ἀχιλληίου πόλιος forma Ἀχιλληίου non adiectiuum, sed substantiuum Ἀχιλλήιον genetiuius est (cf. Stein. ad h. l.). Nihilominus omnium accuratissimus est in tractanda hac re, etsi non magis quam ceteri distinxit inter poetarum et prosae, inter Atticorum et Ionum usum¹⁾. Ceteri uero grammatici noui nil docuerunt.

Nobis autem totam quaestionem paullo artioribus finibus circumscribi posse persuasum est. Nam duae sunt leges, quae cum a prosae scriptoribus constanter obseruentur, ne a poetis quidem nisi raro laeduntur. Ac primum quidem hoc constat:

§ 2.

Non componuntur formae communes cum substantiuis femininis in os terminatis.

Quae lex in eo posita est quod, si illorum adiectiuorum syllabae, e quibus sexus uocabuli apparet, uim aliquam habent,

1) Etiam Matthiae (Ausf. gr. Gram. I § 117) satis multa exempla fluxae motionis collegit, sed rem non aliter tractauit atque ei de quibus supra egimus, neque utiis carent exempla allata; cf. quae dixit de usu adiectiuorum ἀνάξιος (apud nos p. 34), μακάριος (p. 44), βίαιος (p. 34 et 47), al. Etiam de adiectiuis in εἰος et ἴμος terminatis plura afferri poterant.

semper formae femininae ponendae sunt. Ergo cum terminatio *ος* propria sit substantiuorum masculini generis et eiusmodi substantiuorum genus femininum nisi articulo uel attributo aliquo addito significari omnino non possit, necessario his propriae terminationes femininae debentur, ut uitetur ambiguitas, quae a melioris certe aetatis scriptoribus tolerata esse non uidetur, praesertim absente articulo. Itaque formae communes poni non poterant in locis uelut hisce:

Aesch. Sept. 198 ¹⁾ ψῆφος κατ' αὐτῶν ὀλεθρία βουλευέσεται.
Soph. fragm. 217 τοιγάρ Ἰὼ δεῖ φυλάξαι χοῖρον ὥστε δε-
σμίαν.

id. fragm. 233^a . . . ὃς παρακτίαν
στείχων ἀνημέρωσα κνωδάλλον ὁδόν.

Eur. Iph. Aul. 164 ἔμολον ἀμφὶ παρακτίαν ψάμαθον Ἀυ-
λίδος.

id. Or. 34 ἐντεῦθεν ἀγρία συντακεῖς νόσφ δέμας
. . . κεῖται.

id. fragm. 340 . . . καὶ γὰρ οὐκ ἀνθαίρετοι
βροτοῖς ἔρωτες οὐδ' ἐκουσία νόσος.

Soph. Ant. 1140 καὶ νῦν ὡς βιαίας
ἔχεται πάνδαμος ἀμὰ πόλις ἐπὶ νόσον.

Eur. Hel. 543 οὐχ ὡς δρομαία πῶλος ἢ βάζχη θεοῖ.

Xen. Hier. X 6 ἐφόδους κρυφαίας καὶ ἕξαπιναίας.

Aesch. Suppl. 739 ἐπεὶ τελεία ψῆφος Ἀργείων.

Una huius legis exceptio apud eum poetam exstat, qui omnium maxime fuit formis communibus, apud Euripidem Her. 901 ἔχεις ὁδόν τιν', ὃ πόλις δίκαιον: nescio an metri concinnandi causa, nam respondet δίκαιον in stropha uoci λιγεια ²⁾).

1) Dindorfii sequimur editiones in Aeschyli et Sophoclis, Nauckii recensionem in Euripidis fabulis.

2) Iph. Aul. 741 legitur: ἂν χορὴ παρεῖναι νυμφίοισι παρθένοις, qui uersus ita laborat, ut Hermannus spurium eum esse sensuerit. Varia est lectio νυμφίοις καὶ (Cod. D Kirchl.), quae correctio quamquam minime probabilis est, tamen illam uerborum coniunctionem iam antea displicuisse docet.

Scilicet minui poterat illa ambiguitas addito articulo¹⁾, sed duos tantum eiusmodi locos apud poetas inuenimus²⁾: Ar. nub. 601 ἡ τ' ἐπιχώριος ἡμετέρα θεός, ubi inserta uoce ἡμετέρα attenuatur quasi uis terminationis communis; fortasse etiam hoc loco ualuit metri et uitandi hiatus necessitas, praesertim cum feminina eius adiectiui forma non aliena sit ab usu Aristophanis, ut indicat Thesm. 907 Ἑλληνίς εἰ τις ἦ πικωρία γυνή;

Nulla autem re excusari potest Soph. Trach. 51: τὴν Ἡράκλειον ἔξοδον γοωμένην (cf. tamen § 5).

Quantum autem ualuerit legis uis etiam ex ea re concludi potest, quod quaedam cōposita, quae alibi semper communes terminationes praebent, si cum substantiuis femininis in *ος* terminatis componuntur mobilia sunt, ut apud Euripidem legitur Andr. 227 σὺ δ' οὐδὲ ξανθὸν ἐπαιθρίας δρόσον et apud Pindarum Nem. IV 51 ἀπείρω διαπρυσία (cf. Her. VII 119 στρατιὰ . . . ἐπαιθρίας, Hymn. IV 19 διαπρυσιοὶ ὀλολυγαί). Alia quidem retinent legitimam suam terminationem communem, ut Her. VI 105: πρόσοδον τὴν ἐπέτεον.

Sed haec haec hactenus; altera lex est

§ 3.

Non componuntur formae communes cum personarum femininarum nominibus.

In eadem re haec lex posita est atque prior illa; nam facile perspexeris in personis femininis maiorem uim habere femininam adiectiui terminationem quam in ceteris eius generis substantiuis. Nihilo tamen minus non ita diligenter obseruata est et plures quam supra prolatae inueniuntur exceptiones. Sed diuersae sunt rationes; attributiue enim posito adiectiuo in prosa oratione semper uitantur eius formae communes (Her.

1) Comparamus Aeschyli locos Pers. 596 Αἴαντος περικλύστα νᾶσος et ib. 879 νᾶσοι θ' αἰ κατὰ πρᾶν ἄλιον περικλυστοί.

2) Eiusmodi exempla etiam apud posteriores prosae scriptores inueniuntur, ut apud Lucianum Men. 1 ἀσπίσιος ἡ ὁδός.

IV 191 *γυναῖκες ἄγριαι*, Plat. Symp. 180 D *οὐρανίαν θυγατέρα*, al.), in poesi tamen complura exempla aduersantur:

Aesch. Prom. 559 *τὰν δημοπάτριον ξένους . . . Ἡσιόραν*
(cf. p. 37),

Eur. Hel. 238 *ἅ τε δόλιος ἁ πολυκτόνος Κύπρις* (cf. p. 37),

id. Phoen. 656 *καὶ γυναιξὶν ἐπίοις*,

Ar. Lys. 1017 *βέβαιον ἔμ' ἔχειν γίλην*

et fortasse alia. Praedicatiue autem posito adiectiuo in prosa unam noui exceptionem: Xen. mem. II 1, 22 *καὶ γαρῆναι ἀτῶ δύο γυναῖκας . . . τῆν μὲν ἑτέραν ἐπρεπῆ τε ἰδεῖν καὶ ἔλευθέριον*, complures apud poetas:

Hes. Theog. 407 *Ἀγρὸν . . . ἴπιον ἀθανатоῖσι* (cf. p. 17),

Aesch. Sept. 150 *Ἄρτεμις . . . ἑύσιος γενέσθω*,

Soph. Ant. 949 *Δανάα . . . γενέα τίμιος*, ὦ παῖ (cf. p. 37),

Eur. Andr. 84 *χρόνιος οὔσ' ἐκ δωμαίων*. (sc. *Ἀνδρομάχη*)

(cf. p. 37) similiterque Hel. 1035. Soph. Trach. 533. El. 313.

Eur. Alk. 805. 532. Andr. 736. Aesch. Suppl. 282. Eum. 381.

Videmus minoris momenti fuisse hanc legem, quam eam de qua supra disputauimus, ad excusandas autem exceptiones procul dubio illud facit, quod in plerisque substantiuum longiore ab adiectiuo suo interuallo separatum est atque in nonnullis subauditur tantum, unde uis personae femininae minuitur. Ceterum etiam metricas rationes haud raro ualere apparet. Sed altera ex parte defenditur lex nostra; nam non solum adiectiua quaedam ad formas communes facile inclinantia, si cum personis femininis componuntur semper mobilia sunt, ut *ἐκούσιος* (Soph. Trach. 1123) *ἐπιχώριος* (Eur. Hel. 561. Ar. Thesm. 907) *βώμιος* (Soph. Ant. 1301) *καίριος* (O. R. 631) *κεραίνιος* (Ant. 1139. Bacch. 6) *ἐξέσιος* (Aesch. Suppl. 350) *πηγαῖος* (Eur. Rhes. 929) alia, sed etiam complura exstant quae nisi cum personarum nominibus coniuncta mobilia non sunt, uelut *μετάρσιος* Eur. Iph. Taur. 27 *μεταρσία ληφθεῖσα* (sc. *Ἰφιγένεια*), quamquam apud eundem Hec. 499 *καὶ μετάρσιον . . . πλευρὰν ἐπαιρε* et Hel. 299 *ἀγχόνα μετάρσιοι*; praeterea *συνζύγιος* (Hipp. 1147) *ἐνόδιος* (Ant. 1199. Soph. fragm. 480, 2. Eur.

Ion. 1048) *προστατήριος* (Aesch. Sept. 449) *διανταῖος* (Aesch. Eum. 334).

§ 4.

Quaeritur num quid intersit, quibus suffixis adiectiua sint formata.

Quoniam diuersa sunt suffixa, quorum ope adiectiua in *ιος, αιος, ειος* a radicibus aut nominum stirpibus formantur, ut diligenter exposuit G. F. Aly¹⁾, quaestio oritur num quid referat, utrum huius an illius sint suffixi. Atque apparent uel in tanta motionis fluctuatione parua quaedam discrimina; nam quamquam in adiectiuis mero suffixo *ιο* formatis nihil interest utrum a nominum stirpibus in consonas (Aly p. 7. sqq.) aut in uocales (id. p. 11 sqq.) exeuntibus deriuata sint, an radices ipsae adsciscant *ιο* (id. p. 2), tamen duo exstant suffixa, quae magis quam cetera ad communes formas inclinant, *ιδιος* et *τηριος*. Adiectiuorum enim in *ιδιος* (*αδιος* Aly p. 25) si cum substantiuis femininis coniunguntur semper communia sunt *ἀιδιος, αἰφνίδιος, μαψίδιος, νυμφίδιος*; mobile *ζουρίδιος* (ut numquam cum personis femininis non coniunctum), cetera fluctuant: *μοιρίδιος, ἐπιθαλασσιδίας, ῥάδιος, κρηπτάδιος* (quod apud Atticos per duo genera mouetur). Item adiectiuorum in *τηριος* terminatorum semper communia *δατήριος, δραστήριος, κηλητήριος, λυτήριος, πρακτήριος* itemque *σωτήριος* excepto loco Platonis Rep. V 465 D; contra mobilia sed pleraque singulis locis cum substantiuis femininis coniuncta sunt *ζευκτήριος* (Aesch. Pers. 736) *προστατήριος* (Sept. 449 cf. § 3) *ἀνηβητήριος* (Eur. Andr. 552) *ἰζετήριος* (Iph. Aul. 1216) *ἀναπανστήριος* (Ar. nub. 875) *πολεμιστήριος* (Ar. Ach. 6. pac. 235); denique fluctuat apud Aeschylum *χρηστήριος* (Eum. 241. Ag. 1270). Quamquam igitur uidemus haud raro etiam femininas formas illorum adiectiuorum exstare, tamen quia usitatissima eorum *ἀιδιος, αἰφνίδιος, νυμφίδιος, λυτήριος, σωτήριος* communia sunt, maior ad communes terminationes inclinatio statuenda est. Ex ceteris uero formationibus nihil pro nostra re efficitur.

1) De nominibus *ιο* suffixi ope formatis. Dissert. Lips. a. 1873.

§ 5.

De adiectiuis quae a nominibus propriis formata sunt.

In adiectiuis, quae a nominibus propriis deriuata sunt, non ita rarus est formarum communium usus, ut ex grammaticorum adnotationibus apparet. Sed non pariter fluctuant et discrimen est inter deriuata in *ιος, αιος, ειος*. Quod autem attinet ad adiectiua in *ιος*, plane carent formis communibus in prosa oratione¹⁾ et in poesi epica; antiquissima quae exstant exempla habes apud Pratinam Bergk. fragm. I 17 τὰν ἐμὴν Δώριον χορείαν et apud Aeschylum Ag. 1160 κἀχερονσίους ὄχθας²⁾. Item Sophocles Ai. 418 ὦ Σκαμάνδριοι γείτονες ῥοαί similiterque Euripides Hel. 52 ἐπὶ Σκαμανδρίοις ῥοαῖσιν, quibuscum conferas ib. 609. Troad. 374. 1151. Accedunt eiusdem Hel. 250 Σιμωνυτίοις ῥοαῖσι, Iph. Taur. 1244 Παρνάσιον χορυφάν, Cycl. 295 Γεραίστιοι τε καταρυγαί, Troad. 89 Δήλιοί τε χοιράδες, fragm. 370 Θρηζῖσιον πέλιαν; denique apud Aristophanem in cantico Thesm. 996 Κιθαιρώνιος ἰχώ. Docent quae collegimus horum adiectiuorum formas communes intra dramaticae poesis fines cohiberi maximeque eis fauisse Euripidem.

1) Iniuria Kuehner l. s. s. affert ex Thucydidis libris (VI 43) δνοῖν Ῥοδίον πεντηκοντόροιν; nam hoc loco communis forma non ex eo pendet, quod Ῥόδιος ad eam inclinat, sed quod dualis numerus in Attica dialecto plerumque motionis expers est (cf. Cobetus uar. lect. p. 70 et Dindorfius ad Soph. O. C. 1113 ed. III Oκ.).

2) Libri (quos sequitur Hermannus) κἀχερονσίους ὄχθους; Casaubonus correxit ὄχθας, quam lectionem recepit Dindorfius in poet. scaen.; Blomfield. maluit κἀχερονσίας ὄχθας. Sed ubicumque apud Aeschylum, et nisi fallimur etiam alibi, ὄχθος uox inuenitur, praeter unum locum iam a Wellauero allatum Euripidis Suppl. 655 Ἰσμήνιον πρὸς ὄχθον, significat collem uel tumulum, ut Pers. 467. 647. 659. Ch. 4; quibuscum cf. Pind. Ol. IX 3. N. XI 25. Soph. Phil. 729. Trach. 524. Eur. Cycl. 114. Ar. ran. 1172. au. 774 al. Et quamquam etiam ὄχθη de collibus dicitur (Pind. P. I 64. Soph. Ant. 1132), tamen Aeschylus ea uocis forma tum tantum utitur, cum ripae fluminis significatur, ut Sept. 392: παρ' ὄχθαις ποταμίας et Prom. 810: τούτου παρ' ὄχθας ἔρπ' (sc. τοῦ Αἰθίοπος ποταμοῦ). Ergo ut etiam illo loco melius scribitur ὄχθας cum Casaubono, ita non necesse est mutare communem positionem κἀχερονσίους, quae ipsa falsae lectionis ὄχθους uideatur causa fuisse.

Adiectiuorum autem in *αιος* terminatorum unum *Λεγραῖος* motionem per duo genera sequitur in Euripidis loco Ion. 191 *Λεγραῖον ἴδραν ἐναίρει*. Ut cetera eiusdem terminationis adiectiua, ita haec quoque rariores exhibent formas communes. Contra eiusmodi adiectiuorum in *ειος* terminatorum plures sunt exceptiones; quod mirum nos non habebit reputantes etiam cetera in *ειος* adiectiua magnopere inclinare ad genus commune. Ac primum quidem ex prosa petitum prodeat exemplum Xen. Hell. II 4, 11 *εἰς τὴν Ἰπποδάμειον ἀγορὰν ἐλθόντες*, quae usitata locutio fuisse uidetur, quia ueri simile non est Xenophontem in loci uocabulo declinasse a cotidiano usu; neque aliter res se habet in Sophoclis illo loco El. 7 *ἀγορὰ Λίσειος*. Deinde uetus prouerbiū affert Hesychius: *Διομήδειος ἀνάγκη*, quo cum feminina adiectiui terminatione utuntur Aristophanes Eccl. 1029 et Plato Rep. V 493 D. Praeterea communia sunt *Ἡράκλειος* (Pind. Is. VII 7. Soph. Trach. 51¹) *Καγήρειος* (Eur. Troad. 90) *Φοιβήτιος* (Eur. Ion. 461) *Ἄομήρειος* (in Ar. fr. 1 a Seidlerō restituto; cf. Dind. in poet. scaen.).

§ 6.

De compositis.

Iam in § 1 paucis commemorauimus non tantum praeualere in compositis in *ιος* terminatis usum communem, quantum ex grammaticorum uerbis concludi possit: id quod exemplis iam illustrandum est. Suo autem iure Buttmannus eorum fluctuationem illuc refert, 'quod pugnent inter se analogiae'²⁾: namque quia composita sunt, femininis terminationibus abstinere debent, sed quia syllaba paragogica utuntur, plenam potius motionem postulant. Quaerendum igitur quantum alterutra lex ualuerit. Quamobrem in duas classes composita diuisimus,

1) Dindorfius (Ed. III Ox.) adnotat: 'incertum est utrum sic scripserit Sophocles an *Ἡρακλείαν*, quod coniecit Hermannus'.

2) Verba eius haec sunt: 'wenn nun ein Adi. eine dieser (deutlichen Ableitungs-)Endungen hat und zugleich zusammengesetzt ist, so entsteht eine Collision der verschiedenen Analogien'.

quarum altera ea continet, quae cum α priuatiuo composita sunt, altera quae cum praeuerbiis.

A. cum α priuatiuo.

De adiectiuis in *ιος* etc. terminatis et cum α priuatiuo compositis accurate disputauit Lobeckius ¹⁾ l. s. s. p. 467 sqq., ubi dicit: 'in uniuersum igitur ita statuendum est, adiectiua, quae in *ιος* terminantur, ab α priuatiuo composita utro genere ponantur, liberum esse, sed alia tamen ad femininam positionem proniora uidemus, alia minus.' Deinde qua solet diligentia de *ἀνόσιος, ἀνάτιος, ἀνάξιος* ²⁾ agit, quorum *ἀνοσία* singulare esse, *ἀνάξιος* autem femininam positionem et in poesi et in sermone soluto saepius praebere demonstrat. Neque nos plura afferre possumus, nisi quod Homericam illam *ἀεικέλιος* ³⁾ et *ἀπειρέσιος* - semper mobilia sunt, nusquam autem *ἀκήριος* et *ἀκούσιος* omniaque adiectiua quae in *αιος* et *ειος* terminantur et ab α priuatiuo composita sunt, *ἀτρεμαῖος, ἀνυτέραιος, ἀνεπιτίθειος, ἀχρεῖος* ⁴⁾, al.

B. cum praeuerbiis.

Plane contraria Buttmani praecepto ⁵⁾ de compositis a praeuerbiis formatis dato Lobeckii sententia est, qui dicit l. s. s. p. 470: 'eorum autem, quae in *ιος* terminantur, motio per tria genera legitima est.' Eandem sententiam nos sequimur, quatenus spectat ad ea composita, quorum simplicia usi-

1) Buttmanus ita: 'die Composita auf *ιος* etc. sind communia, doch nicht ohne Ausnahmen für die mit α priu. zusammengesetzten'.

2) Cf. etiam Lob. ad Phryn. p. 106, ubi tamen falsa lectio ex Plat. Prot. 356 A excitatur *τις ἄλλη ἀναξία ἤδονή*, quem locum iam Schleiermacher emendauit: cf. Heindf. et Stallb. ad h. l.

3) Od. τ 341 *ἀεικέλιω ἐνὶ κοίτῃ* legitur; sed monuit Grashof. ('Das Hausgeraete bei H.' p. 14 adn. 13) scribendum esse *κοίτῃ* (sic etiam cod. D et La Roche).

4) Eur. Her. 55 *ἀχρεῖαν* in *ἀχρεῖον* iam Matthiae mutauit, quē secuti sunt ceteri editores.

5) 'Wir setzen hier hinzu, dass unter denen auf *ιος* auch einige mit Präpos. zusammengesetzte so (*ιος, ια, ιοι*) vorkommen'.

tata sunt adiectiua. Nam apud epicos, lyricos, Herodotum communes positiones non exstant nisi adiectiuorum ἑξαισιος, ἐναλίγκιος, ὑπαιθριος (de παραθαλάσσιος cf. § 8, de ἐπουράνιος, ὑπουράνιος § 9), mobilia sunt εἰνάλιος, ἐννήχιος, ὑποβρύχιος, μεταχρόνιος, παραπλήσιος, παραποτάμιος, ὑποδέξιος, ἀντάξιος, ὑποχείριος, ἐπόρθριος, ὑπερπόντιος. Dubitari igitur non potest quin apud illos scriptores eiusmodi compositorum motio per tria genera legitima fuerit. Nec multo diuersus poetarum Atticorum usus; nam pauca composita semper communia sunt, ut ὑποχείριος, διαπόντιος, ἀμφιδέξιος, δυσαίθριος, ἀμφιβώμιος, προβώμιος; cetera modo communia, modo mobilia ut ἐννήχιος, μεταίτιος, εἰνάλιος, ἐπάκτιος (sed in omnibus praeualent formae femininae), aut semper mobilia, ut παράλιος, παράκτιος, ὑπερπόντιος, ξυναίτιος, ἐπάξιος, καθημέριος, ἐπιδέξιος, al. Denique etiam in prosa oratione Attica quamquam numerus eorum, quae semper communia sunt, maior est quam apud illos, tamen fere totidem adiectiua semper mobilia sunt aut fluctuant. Namque per duo genera mouentur: ἐπειήσιος, ἐπαίτιος (Thuc.), διαπόντιος (Xen.), ἐναρμόνιος, ὑπαιθριος, ὑποχείριος, ἐπουράνιος, ξυναίτιος (Plat.), ἐγκύκλιος (Dem.); contra semper mobilia sunt: παράλιος, μεθόριος (Thuc.), ἑξαισιος (Xen.), διαιώνιος (Plat.), ἐφόριος (Dem.), et fluctuant: ἐπιθαλάσσιος, ἐπιθαλασσιδίας, παραθαλάσσιος, παραπλήσιος, ὑπερόριος.

Quae cum ita sint facere non possumus quin Lobeckii sententiam amplectamur; nam et plura sunt mobilia et in multam simplicia fluctuant, ita ut compositorum formae communes etiam ex fluxa eorum motione explicari possint, etsi compositionis legem apud unum uel alterum ualuisse non negamus.

Pauca sunt quae de eiusmodi compositis in *αιος* et *ειος* terminatis afferri possunt. Huc enim spectantia nulla reperiuntur alia atque composita uocis γάιος¹⁾ (κατάγειος, ὑπόγειος, ἔγγαιος), quae semper communia sunt praeter unum illud Aeschylī ἐγγαίαν ἦβαν Pers. 922, et διανταῖος fluxa motione

1) De diuersa horum compositorum scriptura cf. Zacher, de adiectiuis in *αιος* etc. p. 113.

(cf. p. 47); neque alia cum substantiuis femininis coniuncta exstant atque *προσαύλειος*, quod commune est Eur. Rhes. 273, *ἐπέτειος* semper commune (praeter Aesch. Ag. 1016) itemque *ἐπικήδειος*; de *ἐμπλειος* cf. Lob. l. s. s. p. 469: ut ne in his quidem satis certa sit compositionis lex.

Aliter autem comparata sunt ea composita, quae non deriuantur a simplicibus usitatis; quae in tres classes diuisimus, quo facilius eorum motio appareat. Ac primo loco nominamus

I. adiectiua multiplicatiua (*διπλάσιος, τριπλάσιος, πολλαπλάσιος*), quae semper mobilia sunt (cf. Kuehner l. s. s. p. 416 γ et infra p. 25 et p. 27).

II. ea quae cum *-άρσιος, -κάρσιος, -χώριος* sunt composita; quorum motio fere eadem, ac si usitata fuissent supposita illa simplicia. Nam *ἐπικάρσιος* et *ἐγχώριος* ubique per tria genera mouentur, in *μετάρσιος* fluctuat usus (at Aeolica eius uocis forma *πεδάρσιος* nunquam communis non est: Aesch. Prom. 269. Ar. au. 1197), *ἐπιχώριος* apud Herodotum mobile, apud Atticos plerumque commune est. Denique

III. quae restant composita secundum compositionis legem per duo genera mouentur, ut *ἀποφώλιος, ἐναρίθμιος, ἐμπόδιος, ἐνθύμιος, ἐπινίκιος, ἐπιτύμβιος, ἐπιφύλιος, καταθύμιος, μεταίχμιος, μεταμώνιος*, al.

Scilicet etiam ex eiusmodi compositis femininae formae procreantur, sed eae perinde iudicandae atque *ἡγαθήη, ἀμφιρύτη*, aliae formae et apud eos plerumque exstant, qui has saepius adhibent. Nam Pindari sunt *ὑπωρόφριαι, ἐπωνυμίαν, ἐπιχωμίαν, διαφρυσία*, Sophoclis *ἐκποπτιαν, ἐπιποδίας*, al.

Haec sunt quae de compositis a praeuerbio formatis dicenda uidentur¹⁾; sed etiam ea quae

C. ex duobus nominibus constant,

generalem illam compositionis legem non omnino sequuntur. Nam *ὀμοπάτριος* et *ὀμομήτριος* cum personis femininis

1) Adiectiua quae syllabas *παν-* aut *τρεις-* continent, ut *πανάθλιος, πανημέριος, παννύχιος* (praeter Eur. Her. 748), *τρισμακάριος* al. per tria genera mouentur.

coniuncta apud oratores Atticos semper mobilia sunt (Dem. XLIII 19. XLVIII 65. LVII 25 al. Is. IX 29. X 12) nec non ἡμιόλιος apud Herodotum et Platonem. Fluctuat πολυχρόνιος apud poetas lyricos (cf. p. 21), communia sunt quae restant μεσσονύκτιος et ὀλιγοχρόνιος. Denique ex epicorum sermone huc pertinent composita quaedam in εια terminata, quorum femininis formis solis Homerus et Hesiodus licentius usi sunt: εὐροόδεια, ἀρτιέπεια (Hes. Theog. 29), ἡδυέπεια (ib. 965. 1021); ex lege commune est χανοπρόρειος (Od. γ 299) ¹).

PARS ALTERA

Quaeritur quae fuerit apud singulos scriptores fluctuatio.

§ 7.

De epicorum usu.

Antiquissimis illis temporibus, quibus Homeri et Hesiodi carmina orta sunt, haudquaquam ea mōtio adiectiuorum erat, ut legibus certis neque usquam uiolatis coërceretur. Nam ut composita in ος terminata contra legem saepius per tria genera mouentur, πικρός, γλυτός, ὀξύτατος autem interdum communia sunt, ita mirum non est quod adiectiua quoque in ιος terminata parum sibi constant. Sed licentiam illam Atticorum sermo intra angustos fines concludit, eaque minima est apud epicos, si Atticorum consuetudinem comparaueris. Quod enim attinet ad usum simplicium quae in ιος terminantur, communes positiones exstant apud Homerum adiectiuorum

ἄγριος: Τ 88 ἔμβαλον ἄγριον ἄτην; Γ 24. ο 271 ἄγριον αἶγα;

1) Quamquam solitaria haec forma analogiae repugnat atque a Bergkio (Com. crit. spec. V p. 4) et Cobeto (Nov. Lect. p. 204) uituperatur, tamen secundum ea quae Bekker Hom. Bl. p. 178 exposuit, cum La Rochio censemus codicum lectionem seruandam esse integram.

δήμιος: γ 82 *πρωξις δ' ἢ δ' ἰδίη, οὐ δήμιος*¹⁾, ἦν ἀγορεύω;
 πολιός: Υ 229; ε 410; ι 132 *ἀλὸς πολιόιο*;
 ἀσπάσιος: ψ 233 *ὄς δ' ὄτ' ἂν ἀσπάσιος γῆ νηχομένοισι
 φανήη*;

et apud Hesiodum

ἦπιος: Theog. 407 *Δητὸ . . . ἦπιον ἀθανάτοισι*;

πελώριος: ib. 179 . . . *πελώριον ἄρην*.

Sed quoniam formae uelut *ἀγρίην, ἦπίην, πελωρίην* dactylico uersui nullo modo aptari poterant, uerisimile est metri difficultatem magnopere fauisse terminationibus illis minus legitimis; quocum congruit quod in nominatio pluralis scribitur *αἴγες . . ἄγριαι* (ι 119). Item uocis *δήμιος* communis positio excusatur uitato etacismo, quod non bene sonuisset *η* sexies in illo uersu audita²⁾. Ceterum hymni qui dicuntur Homerici solum *ἀϊδιος* (XXIX 5) praebent, quod ubique commune est³⁾.

Haec de simplicibus in *ιος*: neque aliter res se habet in compositis; nam contra legem supra allatam unum *ἔξαισιος* commune est *Ο* 598 *ἔξαισιον ἄρην*, quod non dubitamus metro tribuere (cf. Xen. Hell. IV 3, 8 *ἔξαισία φρυγή*); audacius est Hym. V 101 *Δημήτηρ . . . ἐναλίγκιος*. Cetera autem composita legitimam motionem aut per tria genera sequuntur, ut *ἐννέχιος, εἰνάλιος, ἐπικάρσιος, ὑποβρύχιος* (Hym. XXXIII 12), *μεταχρόνιος* (Hes. Theog. 269)⁴⁾, al., aut per duo, ut *ἀπορφύλιος* (λ 249), *ἐναρίθμιος* (ι 65), *διαπρόσιος* (Hym. IV 19), al.⁵⁾

1) Aristophanem legisse *ἐκδήμιος* pro *οὐ δήμιος* affirmat La Roche; cf. schol. H. M. ad hunc uersum.

2) Quid de *ἀλὸς πολιόιο* statuendum uideatur plane nescimus; saepissime enim et *ὀλὸς πολιῖς* et *πολιῖς ὀλὸς* legitur, ita tamen ut antecedente adiectiuo, ut semper in *Odyssea*, -*ῆς* terminatio in arsi pedis quarti, sequente in arsi pedis tertii sit, communis uero positio *πολιόιο* (nusquam *πολιού*) non inueniatur nisi in fine hexametri aut in arsi pedis quinti (ι 132).

3) Apollonius Rhodius in *Argonauticis* nulla simplicia praebet communia.

4) Schol. sine causa mutauit in *μεταχρόνιοι*, quod cf. Flach 'die Glossen zu Hesiod' ad hunc uersum.

5) Hym. III 75 *πλανοδίας* adiectiuum esse non putamus; nam non bene eo loco boues dicuntur 'uagantes', sensuique aptius est Mercurium eas per 'uias inexplicabiles' abduxisse.

Vides epicos interdum non dubitasse adiectiuorum in *ιος* terminatorum maxime postulante metro formis communibus uti, quas contra prope omnino uitauerunt adiectiuorum in *αιος* et *ειος* terminatorum; nam solitarium est *κῆρός τε βιαίους* Hym VIII 17 ¹⁾.

§ 8.

De Herodoti usu.

Valckenaerius (ad Phoen. 1440) motionis fluctuationem Ionicis et Atticis pariter uindicans quantum errauerit usus Herodoteus satis demonstrat. Nam simplicium unum *κᾰπριος* minus mobile est III 59 *καπρίους τὰς κρήρας*, compositorum *ἐπαίθριος* VII 119 *ἢ στρατιὰ ἤν ἐπαίθριος*; quamquam in eis omnium maxime praetulit formas femininas, quae solae in usu sunt adiectiuorum *παρακλήσιος* (6iens), *ἐπιχώριος* (5iens), *παρακοτάμιος* (II 60), *ἀντάξιος* (II 148), *ἐποχείριος* (ter), *μετάρσιος* (VII 188), *ἰμιόλιος* (V 88), al. In uoce autem *παραθαλάσσιος* fluctuatio uidetur esse; nam duobus locis exstant formae femininae: VII 110 *πόλιαι τὰς παραθαλασσίας*, VIII 23 *τὰς παραθαλασσίας* (cod. d -*ιους*) *κόμας*, contra VI 48 *πόλις τὰς παραθαλασσίους*. Etsi autem consentiunt libri manu scripti, quorum auctoritas in hac re perexigua est, tamen censemus etiam hoc loco femininam terminationem restituendam esse ut multo aptiorem usui Herodoti. Ceterum formae communes non exstant nisi eorum compositorum, quibus eas terminationes pro legitimis uindicauimus: I 153 *ἢ Βαβυλῶν ἤν ἐμπόδιος* et VIII 140 *τὴν γῆν μεταίχμιον*. Legi uero in § 2 constitutae debere uidetur feminina positio uocis *καταθύμιος* V 39: *καταθύμης γενναίος*.

Denique simplicia in *αιος* (*σπονδαῖος*, *ἐπιτροπαῖος*: III 142. IV 147) et *ειος* (*βασιλείος*, *ἀλλείος*: VI 69) terminata semper mobilia sunt, composita uero *μελάγγριος* et *ἐπέτειος* communia (III 89. IV 26. 62. VI 105).

Apparet igitur Herodoti usum epicorum usui simillimum

1) De *ἐφνόδεια* similibusque cf. § 6.

esse: neque hi neque ille communibus terminationibus fauebant, quamquam non omnino eas uitabant.

§ 9.

*De poetarum lyricorum usu*¹⁾.

A. De usu Pindari.

In Pindari carminibus frequens est usus adiectiuorum in *ιος*, quae plus quam 80 locis cum substantiuis femininis coniuncta sunt. Quo rarius communes positiones inueniuntur; simplicia enim habes haec:

μοιριδίος Ol. IX 26: *μοιριδίῳ παλάμῃ*.

ἀγώνιος Ol. X 63: *ἀγώνιον ἐν δόξαν θέμενος*.

αἴσιος P. IV 23: *αἴσιον . . . ἐκλαγξεν βροντάν*²⁾.

ἡσύχιος P. IX 22: *καὶ ἄσύχιον . . . βουσὶν εἰράναν*.

φοίνιος I. IV 35: *Αἴαντος ἀλλὰν φοίνιον τὰν . . .*

Quin etiam N. IV 36 poeta fortasse eo consilio rariore forma feminina *ποντιάς* usus est, ne diceret *πόντιος ἄλμα*. — Ex compositis autem legitime mobilia sunt *ἐφημέριος* (N. VI 6), *ἐπερπόντιος* (P. V 59), *ἐγγώριος*, al.; sed P. IV 80 legitur ἄτε *Μαγνήτων ἐπιχώριος* (sc. ἐσθὰς) *ἀρμόζουσα θαητοῖσι γυίοις*. Dubitamus de fragm. 132 *ἐπουράνιοι ψυχαί* et *ἐπουράνιοι ψυχαί*; nam et abiudicant uersus illos a Pindaro Dissen, Rauchenstein, Zeller, et in uniuersum lyricorum fragmentis quod ad formas attinet minor fides habenda est³⁾; quo accedit quod Pindarus saepius etiam ibi compositorum formas femininas praefert, ubi non legitimae sunt:

1) Secuti sumus Bergkii recensionem III (in Pind. carm. IV).

2) Bergkiius correxit *βρονταῖς*, scholiastae circumlocutione inductus, sed nescio an recte comparatis Xenophontis locis Hell. VII 1, 31. Cyrop. I 1, 6.

3) Cf. Renner Curt. Stud. I 1 p. 135: 'librarios enim scriptorum opera describentes cum assueti essent qua illi uterentur dialecto (Attica uel uulgari) locos poetarum allatos huic saepissime accommodasse uerisimile est, uel negligentia perductos, uel quod non diligenter uersati in Graecae linguae dialectis formas, quae in poetarum uersibus apparerent, scriptorum dicendi rationi repugnare putabant.'

Ol. X 78: καὶ νῦν ἐπὶ νυμμίαν χάριν.

P. I 97: οὐδέ νιν γόρμιγγες ὑπὸ νόφραι . . . δέονται.

P. X 6: ἀγαγεῖν ἐπιζωμίαν ἀνδρῶν κλυτὰν ὄπα.

N. IV 51: (κρατεῖ) Νεοπτόλεμος δ' ἀπειρῶ διαπρυσία (cf. § 2).

Susplicari possumus poetam has terminationes praetulisse, quod sonoro et grandiloquo generi dicendi, praevalente *α* uocali, aptiores essent; nam quod Lobeck. l. s. s. p. 458 formas ut ἀβάταν, ἀμετρήτας, ἀκινήταν conicit uersui datas esse, id ex nostris exemplis solum in ἐπιζωμίαν fieri potuisse apparet. — Legitime autem deest motio in ἐπινίκιος N. IV 78: ἐπινικίοισιν αἰοδαῖς.

Haec de adiectiuis in *ιος* terminatis. Multo rariora sunt in *αιος*; neque enim praeter παλαιός, ἀρχαῖος, δίκαιος ulla cum substantiuis femininis coniuncta inueniremus, quae quidem semper mobilia essent, nisi ab Hartungo et Mommseno legeretur ὅπιν δίκαιον ξένων Ol. II 6. Ibi codicum lectio obscura est ὅπλ δίκαιον ξένον et alii aliter legunt; nobis autem forma communis, quae alibi ante Euripidem non exstat, uere Pindari esse non uidetur. Sed adiectiuorum quae in *ειος* terminantur minoris motionis exempla exstare apud poetam negari non potest; habet enim I. VII 7 μετῆλθεν Ἡρακλείοις γοναῖς (cf. § 5) et fragm. 223 ὑπὸ δούλειον τύχαν (si mendum abest). Ceterum etiam adiectiuorum in *ειος* non ita frequens est Pindari usus, frequentior tamen quam eorum quae in *αιος* terminantur: coniuncta sunt cum substantiuis femininis οἰκεῖος, βασιλείος, γυναικεῖος, βρότεος, νυμφεῖος, ἵππεῖος.

B. De usu reliquorum poetarum melicorum, elegiacorum, iambicorum.

Etiam in reliquorum poetarum melicorum fragmentis rarus est usus formarum communium; nam simplicia in *ιος* terminata duobus solum locis communes terminationes praebent, quorum alter Pratinæ (fragm. I 17) τὰν ἐμὰν Δώριον χορείαν iam supra (§ 5) commemoratus est, in altero uero, qui Ariphronis est (fragm. 1), κρυφίοις ἐν ἄρκυσιν Bergkiius mauult ἐν ἔρκεσιν. Composita legitime per duo genera mouentur πολυ-

χροnius (Simonid. 118 *ἑταιρείης πολυχρονίου*) et *καταθύμιος* (Eumelos *καταθύμιος Μοῖσα*).

Paullo frequentiores sunt formae communes simplicium apud poetas elegiacos et iambicos; communia inueniuntur:

ἄγριος Phocyl. 3 *γυνή . . . ἄγριος*;

καίριος Theogn. 341 *καίριον εὐχὴν*;

φιλοτήσιος Theogn. 489 *κύλιξ*;

φίλιος Aristot. p. 664 B. *φίλιον μορφᾶς*;

πατρῷος Archil. 2 *πενή πατρῷος* (in uersu hexam.).

Quam rem ad id referimus, quod illius poesis dialectus propior est dialecto Atticae (cf. Renner l. s. s. p. 136). Quare eo magis mirandae sunt positiones femininae compositorum *πολυχρόνιος* (Euenus) et *ἀποθύμιος* (Sim. 7, 35); nam *μεταμώνιος* (Sim. 16) legitime commune est.

Sed ut apud Pindarum, ita etiam apud omnes hos poetas adiectiuorum quae in *αιος* terminantur solae femininae formae exstant, ex terminatis autem in *ειος*, quamquam rarus eorum usus (*ὄρειος, δούλειος, γυναικεῖος*), tria minus mobilia sunt:

Bacchyl. 1 *ἀφνειὸν βιοτάν*;

Sim. 57 *βρότεοι παλάμαι*;

Solon IV 28 *ἄλλειοι θύραι*, Atticorum sermoni proprium.

In uniuersum igitur Pindari formarum communium usus a ceteris poetis lyricis non multum dissentit: neutris alienae sunt simplicium in *ιος* terminatorum, quo in numero frequentiores in *ειος*, cum adiectiua in *αιος* exeuntia semper per tria genera moueantur, ut interdum etiam contra legem composita.

Iam ut liceat paucis uerbis repetere quae adhuc tractauimus: apud scriptores non Atticos plane uitabantur communes terminationes adiectiuorum in *αιος* terminatorum; quod autem ad exeuntia in *ιος* (et *ειος*) attinet, prosa oratio Ionica (Herodotus) rarissime communibus formis usa est, saepius poesis, ita tamen, ut apud epicos pleraeque metricis causis excusentur, in lyricis autem, quo propiores sunt Atticorum dialecto, eo plures inueniantur communes terminationes.

De Atticorum usu.

Sequitur ut uideamus, quanto maior sit illa fluctuatio apud eos scriptores, qui Attica dialecto usi sunt. Discrimen autem est inter solutae orationis scriptores et poetas; nam et in uniuersum apud hos multo frequentiore habes usum formarum communium quam apud illos, et in singulis haud raro poeticus sermo discrepat a soluto genere dicendi. Priore igitur loco agamus

A. de usu orationis solutae.

Sed quamquam in ea satis multa exempla fluxae motionis exstant, tamen plerumque non tantum inter se differunt singuli scriptores, ut differentia memoratu digna possit constitui. Scilicet alius plures, alius pauciores praebet formas communes, quae quidem diuersitas maxima ex parte in eo posita esse uidetur, quod ille saepius quam hic eiusmodi adiectiuis usus est. Et quoniam nouas leges omnibus scriptoribus communes inuestigare non potuimus, restat ut requiramus, quantum unusquisque inclinauerit ad motionem minorem.

§ 10.

De Thucydidis usu.

Ex omnibus prosae Atticae scriptoribus Thucydides (praeter Platonem) plurimum adhibuit formas communes, sicut etiam magis quam ceteri adiectiua in *ιος*, *αιος*, *ειος* terminata frequentat. Quod cum uniuerso quo usus est genere scribendi satis explicatur (aspernatur enim scriptor seuerus et uulgarem populi loquelam euitans cotidianum sermonem ideoque poetarum dictioni propior est), tum rerum quas tractauit indole, quae et ipsae saepius eiusmodi adiectiua posebant, quam e. g. oratorum materiae. Sed non solum illinc pendere maiorem formarum communium apud Thucydidem numerum, sed etiam studio quodam eum has praetulisse exempla docebunt.

a. De adiectiuis in *ιος* term.

Ex adiectiuis simplicibus in *ιος* terminatis duo modo mobilia, modo communia sunt (*ἐνιαύσιος* et *χρόνιος*), praeualentibus tamen formis communibus:

VI 54 τὴν ἐνιαυσίαν ἀρχήν; IV 117 ἐχειρίαν ἐνιαύσιον;
V 1. 15 αἱ ἐνιαύσιοι σπονδαί;

I 12 ἀναχώρησις χρονίη; V 73 χρονίους τὰς μάχας;
VI 31 χρόνιον τὴν στρατείαν;

quibus subiungimus *ἐκούσιος*, cuius feminina positio exstat in aduerbiali locutione καθ' ἐκουσίαν VIII 27 (cf. Lob. ad Phryn. p. 4), ut tamen commune sit coniunctum cum substantiuo: VI 44 ὀλκάδες ἐκούσιοι (cf. Krueger ad h. l.) et VII 57 ἐκούσιος ἡ στρατεία. Cetera aut nusquam mobilia sunt, ut

ἔτησιος V 11 ἐτησίους θυσίας;

ἄϊδιος II 87. IV 20 ἄϊδιον ἔχθραν similiter VI 23. VII 21;

αἰφνίδιος IV 125. 130 αἰφνίδιον φρυγὴν;

V 65 αἰφνιδίῳ ἀναχωρήσει;

aut non in prosa, ut:

χειμέριος III 22 νύκτα χειμέριον;

κρύφιος VII 25 ἡ κρύφιος τῆς στανωσέως;

aut etiam alibi praeferunt terminationes communes, ut

πάτριος III 58 θυσίας πατρίους;

VII 21 πάτριον τὴν ἐμπειρίαν

(cf. Krueger ad Arrian. VII 23, 4).

Eadem fere fluctuatio est in compositis; nam in uno (*παραπλήσιος*) utraque exstat terminatio: III 17 παραπλήσιαι νῆες; I 84 παραπλησίους διανοίας¹⁾; VII 70 νανσὶ παραπλησίαις; et ex compositis a uoce *θαλάσσιος* ductis sunt communia *παραθαλάσσιος* et *ἐπιθαλασσίδιος*: II 26. IV 56 τῆς παραθαλασσίον (sc. γῆς); IV 76 αἱ Σῖραι ἐπιθαλασσίδιοι, sed mobile *ἐπιθαλάσσιος* III 105 πόλεως ἐπιθαλασσίας. Alia composita semper communia sunt, ut:

1) Fortasse minuendi homoeoteleuti gratia hoc loco posita est forma communis: νομίζειν δὲ τὰς τε διανοίας τῶν πέλας παραπλησίους εἶναι καὶ τὰς προσπιπτούσας τίχας οὐ λόγῳ διαιρετάς.

ἐπετήσιος II 80 ἐπετησίῳ προστασία;
 ἐπαιτίος V 65 τῆς . . . ἐπαιτίου ἀναχωρήσεως;
 ὑποχείριος I 128 τὴν ἄλλην Ἑλλάδα ὑποχείριον ποιῆσαι;
 ἀκούσιος III 82 ἐς ἀκουσίους ἀνάγκας;
 ὑπερόριος VIII 72 τὴν ὑπερόριον ἀσχολίαν,
 cetera uero ex lege mobilia, παράλιος II 56; ἐπικάρσιος
 II 76; μεθόριος II 27. IV 56. V 41. 54.

Quod autem attinet

b) ad adiectiua in *αιος* terminata

semper communia sunt βέβαιος (10iens) et βίαιος (I 141. V 73. VI 20), singulare est I 2: τῆς ἀναγκαίου τροφῆς (cf. Krueger ad h. l.), cetera aut secundum legem motionem habent, ut ξυμβόλαιος (I 77), τελευταῖος, al., aut communia sunt, ut ἀέριος (II 18. III 3) al. Denique

c) ex adiectiuis in *ειος* terminatis

οἰκεῖος, ἀνθρώπειος, γυναικεῖος, ἐπιτήδειος cum substantiuis femininis coniuncta inueniuntur semper mobilia, nisi quod V 112 legitur σπονδὰς, αἴτινες δοκοῦσιν ἐπιτήδειοι εἶναι. Sed suo iure Krueger de eo dubitare uidetur; nam nusquam alibi exstat et proprium est Thucydidis sermoni eorum tantum adiectiuorum formis uti communibus, a quibus ne alibi quidem sint alienae: singulares eiusmodi formas non adhibuit.

In summa autem de usu Thucydideo id solum constitui potest, omnium adiectiuorum, quorum usus apud Atticos fluxus est, exceptis παραπλήσιος et ἀναγκαῖος, praelatas ab eo esse formas communes. Plura enucleari posse desperamus.

Iam temporum ordinem sequentibus dicendum nobis erat post Thucydidem de Antiphontis, Andocidis, Lysiae usu; sed nolimus distrahere oratores Atticos ideoque antea uerba faciamus

§ 11.

De Xenophontis usu.

Ex scriptis, quae sub Xenophontis nomine feruntur, primo loco ille libellus nominetur, qui falso nomen eius usurpat, tractatum dico de republica Atheniensium, quem Pelopon-

nesiaci belli temporibus ortum esse satis constat. Ibi nulla fluxi usus exstarent exempla, nisi legeretur III 8: *καὶ ἄγουσιν μὲν ἕορτὰς διπλασίους ἢ οἱ ἄλλοι*. Sed dubitamus de ea forma; nam nusquam, ne apud poetas quidem, ullum uestigium inueniri potest, unde eiusmodi adiectiuorum in usu fuisse communes terminationes conicias; nec defenditur illo Antiphontis *εἰς πολλαπλασίους συμφορὰς*, quia ne is quidem locus recte se habere nobis uidetur (cf. § 12). Quamquam igitur codices omnes consentiunt, tamen uel ob incertam et obscuram illius libelli condicionem censemus mutandam esse terminationem *ιους* in *ιας*. De ceteris uero scriptis Xenophonteis separatim agere operae pretium non est; nam etsi in quibusdam (de rep. Lac., de uect., hipp., de re eq., cyneg.) nullae exstant formae communes, tamen hoc non scriptoris consilio, sed casui tribuendum esse patet.

a) De adiectiuis in *ιος* terminatis.

Ex his adiectiuis uno modo communi modo mobili utitur Xenophon, *ἔλευθέριος*: Conu. VIII 16: *ἔλευθερία μορφή*; Conu. II 4: *ὄσμαι ἔλευθέριοι*; Mem. II 1, 22: *γυναῖκα ἔλευθέριον*, sed duo, quorum alibi etiam femininas habes positiones, solum per duo genera mouet:

αἴσιος Hell. VII 1, 31; Cyr. I 1, 6 *αἴσιοι βρονταί*;

πάτριος Hell. III 4, 2: *τὰς πατρίους πολιτείας*;

Cyr. I 1, 4: *τὰς πατρίους ἀρχάς*, ubi tamen Breitenbachius, ut nobis uidetur suo iure, *πατρώας* uult legi.

Contra uitauit communes positiones alibi usitatas adiectiuorum *ἐθελούσιος* (Hell. IV 8, 10: *ἄλλα πόλεις ἐθελούσιαι*, Conu. VIII 13: *ἀνάγκη ἐθελουσία*) et *ἐνιαύσιος* (Ag. II 1: *ἐνιασίαν ὁδόν* cf. § 2). Praeterea compositorum satis magna est fluctuatio; nam utraque terminatio exstat uocis *παρὰ-πλήσιος* An. I 3, 18: *πρᾶξις παρὰπλησία*; Oec. III 5: *παρὰπλησίους γεωργίας* et composita a uoce *θαλάσσιος* contrarium usum sequuntur quam apud Thucydidem¹⁾; *παρὰθαλάσσιος* enim semper mobile est:

1) Nescio an uno uel altero loco mutandum sit; sed cauendum ne in tanta fluctuatione licentiae scriptorum parum attribuatur.

Hell. I 1, 24: τῆς ἐαυτοῦ παραθαλαττίας γῆς;

Hell. IV 8, 7: τῆς παραθαλαττίας ἐκαζούργει ὅσα ἐδύνατο;
ἐπιθαλάσσιος autem commune:

Hell. III 1, 16: τὰς ἐπιθαλαττίας πόλεις;

et ἐπιθαλαττίδιος utramque terminationem praebet:

Hell. III 4, 18: τὰς ἐπιθαλαττίδιους πόλεις;

Hell. III 1, 13. IV 8, 1: τὰς ἐπιθαλαττίδιαι πόλεις.

Ex ceteris autem compositis διαπόρτιος caret feminina terminatione Hell. IV 2, 16: διαπορτίου τῆς στρατείας, sed mobilia sunt ἐξαισιος (Hell. IV 3, 8. Ag. II 4) et singularia illa ἐπιφραττίδιος (de re eq. V 1) et ἑποχαλιρίδιος (ib. VII 1).

b) adiectiua in αῖος terminata:

crebro apud Xenophontem eum substantiuis femininis componuntur, ut ὠραιῖος, χορηαῖος, σχολαῖος, ἐξαπιναῖος, ἀραιῖος, ἰσυχαιῖος, omnia mobilia; sed in βίαιος et βέβαιος discrepant inter se Thucydides et Xenophon; nam cum ille ea semper per duo genera moueat, hic βίαιος pro mobili utitur Hell. II 3, 19: βιαίαν τὴν ἀρχήν, et in βέβαιος utramque terminationem praebet, sed femininam coactus lege in § 2 confirmata: Mem. II 1, 32: βεβαία σύμμαχος; Hell. VII 1, 44: τὴν πόλιν βέβαιον.

Fluctuat usus etiam adiectiuorum μάταιος et σπονδαῖος:

De uect. IV 41: ματαία παρασκευή; Mem. IV 1, 3: θήρας
ματαίους;

An. VII 6, 17: ματαίαν τὴν πράξιν; Mem. IV 7, 8: τὴν μά-
ταιον πραγματείαν;

Conu. VIII 3: σπονδαῖαι ὄφρες; Mem. IV 2, 2 σπονδαῖους
τέχνας.

Denique rara sunt

c) adiectiua in εῖος terminata;

inuenimus enim οἰκεῖος, γυναικεῖος, ἐπιτήδειος, κράνειος, omnia mobilia praeter Ἰπποδάμειος, de quo iam supra § 5.

Apparet igitur in singulis quidem interdum discrepare Xenophontem a Thucydide, in uniuersum tamen non multum

interesse, quia uterque fere eorum adiectiuorum adhibuit formas communes, a quibus ne alibi quidem sunt alienae, quamquam eiusmodi adiectiuorum in *ιος* et *αιος* terminatorum usus Xenophonteus paullo magis ad formas femininas inclinare uidetur.

§ 12.

De oratorum Atticorum usu.

Apud oratores Atticos pleraque adiectiua in *ιος* etc. terminata legitime per tria genera mouentur: pauca minorem motionem praeferunt. Ac primum quidem apud Antiphonem duae exstant formae communes: III 1, 2 *τῆς γῆραιου τελευτῆς* et II 2, 10 *εἰς πολλαπλασίους τούτου συμφορὰς ἤξω*. Dubium autem est, num recte se habeat hic locus; nam quamquam deterioris cuiusdam codicis lectio *πολλαπλασίας* fere nihil ualet contra Crippsiani auctoritatem, qui *-σίους* praebet, tamen propterea eius codicis librarium errasse nobis persuasum est, quod ut Thucydidis, ita ne oratorum Atticorum quidem est solitariis uti formis communibus.

Apud Andocidem omnia adiectiua in *ιος* et *ειος* terminata sunt mobilia, quo in numero etiam *πάτριος* duobus quibus inuenitur locis III 27: *πατρίαν δὲ εἰρήνην ὀνομάζοντες* et *οὐκ ἔωσι πατρίαν γενέσθαι τὴν εἰρήνην*. Contrarius est igitur Andocidicus eius uocis usus Thucydidi et Xenophonti, atque ut postea uidebimus etiam Lysiae, Aeschini, Demostheni. Adiectiui autem *βέβαιος* usus idem est atque apud Thucydidem; nam semper est commune (I 53: *βέβαιος ἦν ἡ σωτηρία*; II 3: *βεβαίους τὰς ἀποδέξεις*). Composita quae cum substantiuis femininis coniungantur non inuenimus.

Maior est numerus formarum communium apud Lysiam; sed ea tantum adiectiua carent motione, quae etiam alibi sunt communia, et ita semper, ut non inueniantur eiusdem adiectiui aut communes aut femininae positiones.

Ex adiectiuis enim in *ιος* terminatis nunquam non communia sunt

πάτριος II 9: *πατρίου τιμῆς*; XXX 19: *ταῖς πατρίοις
Θυσίας*; XXX 20 *Θυσίας τὰς πατρίους*;
δαιμόνιος VI 32: *ἐπὸ δαιμονίου τινὸς ἀνάγκης*;

ex adiectiuis in *αιος* term.:

βέβαιος II 47: *βέβαιον τὴν ἐλευθερίαν*; II 68: *βέβαιον
τὴν δουλείαν*;

ex adiectiuis in *ειος* term.:

αὔλειος I 17: *ἡ αὔλειος θύρα*; XII 16: *τῇ αὐλείῳ θύρα*.

Denique secundum compositorum normam commune est unum quod exstat compositum *ἔγγειος* (XXX 15: *μῆς ἐγγείους*). Ubicunque igitur eligendi potestas data erat, communes formas praetulit Lysias, omnium maxima constantia Atticorum usum ille secutus.

Porro quod attinet ad Isocratem, is primus ex prosae scriptoribus in uoce *πάτριος* modo femininis modo communibus usus est terminationibus; utraque enim forma bis inuenitur: VII 29: *τὰς πατρίους Θυσίας*; VIII 59: *διοίκησιν πατρίαν*; IX 32: *τιμὰς τὰς πατρίους*; X 63¹⁾: *Θυσίας ἁγίας καὶ πατρίας*.

In uoce *δαιμόνιος* quoque discrepat usus eius a Lysiano (nam praebet femininam formam XII 169: *ἐπὸ δαιμονίας δυνάμεως*), et a Thucydideo Xenophonteoque in composito *παράπλησιος*, quod octo locis mobile est, nusquam commune. Etiam *παράλιος* semper per tria genera mouetur (IV 149. V 112. XII 60. 164, cf. Krueg. ad Arr. I 24, 3). Adiectiua in *αιος* et *ειος* terminata semper sunt mobilia, ne *βέβαιος* quidem excepto (IV 173: *οὔτε γὰρ εἰρήνην οἶόν τε βεβαίαν ἀγαγεῖν*; VI 87: *τὴν εἰρήνην . . . λέγω . . . βεβαίαν γεννησομένην*). Plane igitur contrarium usum sequitur Isocrates quam Lysias; nam cum hic ubique communes praeferat terminationes

1) Kuehner (l. s. s. p. 413 adn. 2 a not. 4) incertam librorum hoc loco lectionem adnotat; Benseler de falsa forma *ἀγίους* nihil affert. Sed fortasse scribendum est *Θυσίας ἁγίας καὶ πατρίους*, quia nusquam *πάτριος* mobile est si cum *Θυσία* coniungitur, et *ἁγίας καὶ πατρίους* facile mutari poterat in *ἀγίους καὶ πατρίας*. Etiam Krueger (ad Arr. VII 23, 4) de hac feminina positione uocis *πάτριος* dubitat.

in adiectiuis dubiae motionis, Isocrates femininas praefert¹⁾. Non dubitamus autem eam Isocratei usus constantiam ad id referre, quod iam Benseler dixit in praefatione Isocratis p. XXI: 'scriptorem qui decem uel plures annos in elaborandis et perpoliendis singulis orationibus insumere easque diiudicandas et imitandas discipulis proponere solebat, dialecti non temere modo hac modo illa forma esse usum, sed hac quoque in re certas leges esse secutum uerisimillimum est' (cf. p. XXI adn. 2, 5, 9, 11; p. XXII adn. 6; XXIII 5 al.). Cur autem ipsis formis femininis uti maluerit, eius rei causam in reliqua sermonis eius proprietate positam esse demonstrari non potest.

Haec de Isocrate; Aeschines Lysiae eo similis est, quod ipse quoque in adiectiuis fluxae motionis praefert motionem per duo genera. Eiusmodi simplicia inueniuntur duo: *ἐλευθερίος* II 23: *συνήθειαι ἐλευθεριοι*, et *πάτριος* I 23: *πατρίους εὐχάς*; totidemque composita: *ὑπερόριος* I 19: *ὑπερόριον ἀρχήν*; II 49: *ὑπερόριον λαλιάν*, et *παραπλήσιος* III 128: *συμφορὰ παραπλήσιοι*, cum unum quod restat compositum *ἀνάξιος* mobile sit II 63: *εὐρήνην ἀναξίαν*. Adiectiua uero in *αιος* et *ειος* term. semper mobilia sunt. Ceterum *βέβαιος* cum substantiuis femininis non coniungitur²⁾.

Pro magno denique numero Demosthenis quae ad nostram aetatem uenerunt orationum, pauca sunt adiectiua, quae minorem motionem praebeant. Nam huc pertinent ex eis quae in *ιος* cadunt unum simplex *πάτριος* (XIX 128: *τῆς πατρίου θεωρίας*), ex compositis *ἐγκύκλιος* (XX 23: *τὰς ἐγκυκλίους λειτουργίας*) et *ἀνάξιος* (XX 152: *δωρεὰν ἀνάξιον*); quibus omnibus locis uitatur homoeoteleuton positis formis communibus. Contra mobilia sunt *ὀμοπάτριος* (XLIII 19. 36 etc.) *ὀμομήτριος* (LVII 25 etc.), de quibus iam supra

1) Benseler praef. Is. p. XXVI adn. 5: 'Isocrates terminationem os femin. adi. non amauisse uidetur. V. exempla a Bait. ad Brem. Isocr. 201 collecta.'

2) Apud Isaeum nullae formae communes inueniuntur neque adiectiua quorum motio alibi fluxa est.

(p. 15) nobis dicendum erat, nec non ἐφόριος (XXIII 41. 45: τῆς ἐφορίας ἀγορᾶς). Praeterea in βέβαιος et μάταιος utraque motio pariter ualet:

XX 79: δωρεὰ βέβαιοι; I 7: βεβαίαν τὴν ἔχθραν;
 XXIII 3: βέβαιον φυλακίην; XLV 51: βεβαίαν τὴν ἀπαλ-
 λαγήν;
 XXIV 43: φυλακὴ βέβαιος; XVI 10: εὐρήνην βεβαίαν;
 I 17 } μάταιος ἢ στρατεία; XIX 84: ματαία ἢ βοήθεια;
 IX 70 } XIX 84: μάταιαι αἱ ἐλπίδες;

denique singulare est IV 19: ἐπιστολιμαίους δυνάμεις. Adiectiua uero in *ιος* term. et rara et semper mobilia sunt; excipitur quod XXXVI 5 legitur compositum: ἔγγειος οὐσία.

Quae cum ita sint Demostheni medius quodammodo locus inter Lysiam et Isocratem attribuendus est; nam in adiectiuis in *ιος* terminatis magis quam Isocrates inclinatur ad formas communes, in adiectiuis in *αιος* eorum quae alibi plerumque communia sunt, saepius quam Lysias usus est formis femininis.

Haec sunt quae de oratorum Atticorum usu dici posse arbitramur. Quoniam autem, ut ex allatis exemplis apparere putamus, aliae rationes communes enucleari nequeunt, satis est adnotare, quo quisque ordine magis minusue praetulerit per duo genera motionem:

Adi. in <i>ιος</i>		Adi. in <i>αιος</i>	
1	Lysias	1	Lysias Antiph. Andocid.
2	Aeschin. Demosth.	2	Demosth.
3	Isocrates Andocid.	3	Isocrates

§ 13.

De Platonis usu.

In Platonis scriptis longe plurimae formae communes inueniuntur, quoniam in genere eius dicendi frequentior est usus adiectiuorum. Quo accedit quod sermo eiusdem propior est poetarum sermoni, quem hac re discrepare a pedestri supra

paucis commemorauimus, mox accuratius demonstrabimus. Praeterea complures formae communes eo explicantur, quod Plato summa diligentia uerborum conclusionem tractauit; ita factum ut positis formis communibus homoeoteleuton uitaretur, uelut Prot. 349 B ἴδιος οὐσία, Tim. 59 D μέτριον ἂν ἐν τῷ βίῳ παιδιάν, alibi eiusmodi terminationes ad soni rationem referendae uidentur esse. Tamen haec incerta sunt nec magni momenti in reliqua copia formarum communium, quarum similis explicatio nulla. Iam ad singula transeamus.

I. Adiectiua in *ιος* terminata.

Simplicia in *ιος* undecim inuenimus quorum usus fluctuat quidem, sed non pari modo; nam sunt quorum communes terminationes praeualeant ut ἐξούσιος, αἰώνιος:

Symp. 184 C: δουλεία ἐξούσιος; Rep. X 603 C: ἐξουσίας πράξεις;

Prot. 346 B. Rep. III 399 B. C. 413 A. Pol. 276 E. } ἐξουσία παῖς;
Legg. IX 874 D. Legg. XI 925 A

Rep. II 363 B: μέθην αἰώνιον; Tim. 38 B: τῆς αἰωνίας φύ-
Tim. 37 D: ψυχῆ αἰώνιος; } σεως;

alia uero licet non solum apud reliquos prosae scriptores, sed etiam apud Platonem mobilia, tamen singulis locis motionem per duo genera sequuntur. In hac praecipue re Platonis sermo a ceteris prosae Atticae scriptoribus discrepat, a quibus eiusmodi adiectiuorum fluctuationem paene alienam esse uidimus. Loquimur autem de

ἴδιος Protag. 349 B: ἡ ἴδιος οὐσία;

μέτριος Tim. 59 D: μέτριον ἂν ἐν τῷ βίῳ παιδιάν;

ῥαδίος Pol. 278 D: ῥαδίους συλλαβάς;

κόσμιος Rep. VII 539 D: τὸ τὰς φύσεις κοσμίους εἶναι;

ἄγριος Legg. VII 824 A: ἄγριον ῥώμην;

μακάριος Legg. VII 803 C: μακαρίου σπουδῆς.

Quae restant simplicia nusquam feminine efferuntur:

ἀμυντήριος Legg. IX 920 E: τέχναισιν ἀμυντηρίοις;

ἄττιος Tim. 37 C: τὴν ἄττιον οὐσίαν . . .

ἡσύχιος Char. 160 C: αἱ ἡσύχιοι πράξεις.

Haec de simplicibus; in compositis autem difficile est dictu, utrum magis communes formas an femininas Plato ascieverit; nam in his motione per tria, in illis per duo genera utitur neque ulla cognoscitur certa ratio. Sed ut apud Isocratem et contra usum Thucydidis, Xenophontis, Aeschinis caret apud Platonem *παραπλήσιος* communibus formis, quas ne *ἀνάξιος* quidem facere videtur (cf. Lob. Parall. p. 468). In compositis vero uocis *θαλάσσιος* congruunt Plato et Thucydides; legimus enim Legg. IV 704D: *πόλις ἐπιθαλαττία* et ib. B: *πόλις ἐπιθαλαττιδίδιος*. Denique habes Leg. XI 914B *ἐνοδίαν δαίμονα*, et saepius *ἡμιόλιος*, semper hoc mobile. Quae restant formae communes omnes ab eiusmodi compositis deriuantur, quae nusquam in prosa Attica sunt mobilia:

ἐπουράνιος Phaedr. 256D; *ἐμπόδιος* Rep. III 407C.; Legg. VIII 832B;

ἐναρμόνιος Rep. VII 530D; *ἐπαίθριος* Crit. 117B;

ἐποχείριος Pol. 308C; *ἐπιχώριος* Legg. V 378C;

ἀνόσιος et *ἀκούσιος* saepissime.

II. Adiectiua in *αιος* term.

In uniuersum de motione adiectiuorum in *αιος* iudicantibus statuendum est Platonem saepius usum esse formis mobilibus; nam *γενναῖος*, *σπουδαῖος*, *νοτιαῖος*, *ἡρημαῖος*, *χερσαῖος*, *ἐνταῖος* al. nusquam minus mobilia sunt. Sed alia res est in *βέβαιος*, *βίαιος*, *ἔδραῖος*, *ἀναγκαῖος*; idem enim eorum usus apud Platonem atque apud Thucydidem: *βέβαιος* et *βίαιος* semper communia sunt nec non *ἔδραῖος* duobus quibus inuenitur locis Rep. III 407B. Tim. 59D; et ut apud Thucydidem legitur *τῆς ἀναγκαίου τροφῆς* (I 2), ita etiam Plato praebet Legg. VIII 848A: *τροφῆς ἀναγκαίου*, quae communis forma saepius reperitur (Rep. VIII 554A. 558D. 559A. 561A. etc.)¹). Denique etiam in *μάταιος* modo communis positio inuenitur (Rep. 554A: *τὰς . . ἐπιθυμίας ὡς ματαίους*), modo feminina (Legg. V 742E: *ματαίας βουλήσεις* etc.).

1) Cf. Schneider ad Rep. 425D. Qui cum dicit communes formas magis placuisse Atticis, hoc non recte se habere allata a nobis exempla docent.

II. Adiectiua in *ειος* term.

Adiectiuorum in *ειος* term. formas communes afferre possumus iam ex Lysia notum illud *τὴν ἀλλείων θύραν* (Symp. 212 C); praeterea fluxo est usu *θήρειος* (Tim. 42 C: *θήρειον φύσιν*, Phaedr. 248 D: *θήρειαν φύσιν*) et semel etiam adiectiui *γυναικεῖος* communis positio exstat (Legg. XI 934 E: *γυναικεῖους γήμιας*), quod alibi in prosa semper mobile est; *κατάγειος*, *ἐπιικήδειος*, *ἀνεπιτήδειος* uero adiectiuorum communes terminationes legitimae sunt.

Apparet igitur Platonem adiectiuorum in *ιος* (et *ειος*) liberius quam ceteros pedestris orationis scriptores usum esse motione per duo genera, quam etiam in adiectiuis in *αιος* saepius admisit, sed in eis solis, quae etiam alibi hunc usum non prorsus repudiant.

Quoniam in ea quae antecedit disputationis nostrae parte uniuersiusque auctoris usum quantum fieri potuit patefecimus, restat ut breui in conspectu ponamus, qui singulorum adiectiuorum usus fuerit, quae semper mobilia fuerint, quae interdum aut plerumque communia, quae semper communia in prosa Attica.

I. Semper mobilia:

a) *ιος*:

ἄγιος, *ἄθλιος*, *ἀλλότριος*, *ἄξιος*, *γνήσιος*, *δημόσιος*, *ἐθελούσιος*, *ἡμερήσιος*, *θαλάσσιος*, *θανιάσιος*, *θεσπέσιος*, *καστόριος*, *κύριος*, *λέξιος*, *μητρῶος*, *όσιος*, *οὐράνιος*, *ὄψιος*, *πατρῶος*, *πελάγιος*, *πλάγιος*, *πλούσιος*, *πολέμιος*, *πολιός*, *τίμιος*, *ὑπτιος*, *φίλιος*, *χθόνιος*. — *ἐξαισιος*, *ἐνάντιος*, *ἐφόριος*, *ἐπικάρσιος*, *διπλάσιος* etc., *ἡμιόλιος*, *παράλιος*, *μεθόριος*, *δμοιήτριος*, *δμοπάτριος*.

b) *αιος*:

ἀρχαῖος, *βουλαῖος*, *γενναῖος*, *δικαῖος*, *ἐξαπιναῖος*, *ἐνκταῖος*, *ἡρεμαῖος*, *ἡσυχαιῖος*, *καρπαῖος*, *κραταιῖος*, *κρυφαῖος*, *νωτιαῖος*, *ξυμβουλαῖος*, *παλαιῖος*, *πλεθριαῖος*, *σχολαῖος*, *τελευταῖος*, *ὑστεραῖος*, *χερσαῖος*.

c) εἰος:

ἀνδρείος, ἀνδρώπειος, ἀστεῖος, ἐπιτήδειος, θεῖος, κρόνειος, κέραμειος, οἰκείος.

II. Parum sibi constant:

mouentur per	II	III	modo per II, modo per III genera:
a) ἰος:			
*ἀνάξιος ¹⁾	Dem.	Plat. Aesch.	—
αἰώνιος	—	—	Plat.
*ἄργιος	—	—	Plat.
ἐκόνσιος	Thuc.	—	Plat.
*δαιμόνιος	Lys.	Xen. Plat. etc.	—
ἐλευθέριος	Aeschin.	—	Xen.
ἐνιασίσιος	—	Xen.	Thuc.
ἐπιθαλάσσιος	Xen. Plat.	Thuc.	—
ἐπιθαλασσιδῖος	Thuc. Plat.	—	Xen.
*κόσμιος	—	—	Plat.
*κρούγιος	Thuc.	—	—
*μακάριος	—	—	Plat.
*μέτριος	—	—	Plat.
*ἴδιος	—	semper	Plat.
παραθαλάσσιος	Thuc.	Xen.	—
παραπλήσιος	Aeschin.	Isocr. Plat.	Thuc. Xen.
πάτριος	Thuc. Xen. Lys. Aesch. Dem.	Andoc.	Isocr.
ῥάδιος	—	semper	Plat.
ὑπερόριος	Aesch. Thuc.	Plat. And.	—
χρόνιος	—	Plat. Xen.	Thuc.
b) αἰος:			
ἀναγκαῖος	—	semper	Thuc. Plat.
βέβαιος	Thuc. Andoc. Lys. Plat.	Isocr.	Xen. Dem.
βίαιος	Thuc. Plat.	Xen.	—
*γγραῖος	Antiph.	—	—
μάταιος	—	—	Xen. Plat. Dem.
*σπουδαῖος	—	Plat.	Xen.
c) εἰος:			
*γυναικεῖος	—	semper	Plat.
*θήρειος	—	—	Plat.

1) Asterisco * notauimus ea adiectiua, quorum communes positiones solitariae sunt.

III. Semper communia:

a) *ιος*: *αἰδῖος, αἴσιος* (Xen.), *αἰφνίδιος, ἐτήσιος* (Thuc.), *ἡσυχῖος* (Plat.), *χειμέριος* (Thuc.). — *ἀκούσιος, ἀμυντήριος* (Plat.), *ἀνόσιος, διαπόντιος* (Xen.), *ἐγκύκλιος* (Dem.), *ἐπετήσιος* (Thuc.), *ἐμπόδιος, ἐναρμόνιος* (Plat.), *ἐπιχώριος, ἐπουράνιος* (Plat.), *ἐπαιθριος, ἑποχείριος* (Plat.).

b) *αιος*: *ἐπιστολμαῖος* (Dem.), *ἀέραιος, ἔδραῖος* (Plat.).

c) *ειος*: *ἀλλειος, Ἰπποδάμειος* (Xen.), *ἔγγειος, κατὰγειος*.

B. De formarum communium apud poetas tragicos usu.

§ 14.

Cur apud poetas tragicos tam crebrae sint formae communes.

In priore parte disputationis nostrae iam saepius nobis data erat occasio adnotandi, discrepare hac in re poetas Atticos a prosae orationis scriptoribus. Quae diuersitas in tribus maxime rebus posita esse uidetur. Ac primum quidem uberimus est epithetis sermo tragicus ideoque multo frequentiora sunt adiectiua in *ιος* etc. terminata; nam praeter illa supra enumerata, quae paucis exceptis fere omnia etiam apud tragicos exstant, apud solos Aeschylum et Sophoclem plus quam quinquaginta adiectiua in *ιος* inueniuntur, quae in prosa oratione cum substantiuis femininis coniuncta non sunt¹⁾. Est hoc haud dubie in compluribus casui tribuendum, sed magnus eorum numerus a poetis ex ceterorum analogia formatus est et apud ipsos singularis neque umquam fines sermonis poetici egressus. Nostrum autem non est haec accuratius tractare, sed satis habemus constituisse, ex hoc maiore adiectiuorum numero etiam maiorem formarum communium copiam sequi. Cuius abundantiae alteram causam eam esse censemus, quod poetae eiusmodi formis a uulgari loquela alienis ad distinguendam ornan-

1) Quo accedit quod ex quinquaginta illis adiectiuis multa communes praebent terminationes, ut *τέρμιος, ἀγγύγιος, ἰκέσιος, ἐννύχιος, κρηπτάδιος, πρακτῆριος*, etc.

damque orationem saepius usi sunt. Hoc propterea fieri poterat, quod paucorum adiectiuorum formae communes tam usitatae erant, ut cotidiano sermoni propriae haberi possent. Omnes autem uerborum formae magis reconditae a poetis exornandi causa adhibentur, ideoque dubitari non potest quin etiam ea causa aliquid ad augendam fluctuationem contulerit. Quamquam ex illis non sequitur illic, ubi maxime assurgat oratio, in melicis dico tragoediae partibus, frequentiores esse formas communes, quam in diuerbiis; nam apud Aeschylum, Sophoclem, Euripidem fere totidem exstant formae communes, ut quae sequitur tabula patefaciet:

Exstant formae com.	in diuerbiis	in canticis
apud Aeschylum . . .	34	27
apud Sophoclem . . .	24	16
apud Euripidem . . .	90	88

Quin etiam conicere licet in tragicorum canticis propterea multo rariores esse formas communes, quod Pindarus ceterique poetae lyrici tam raro eis utuntur; sed non usque adeo dialecti melicae imitatio progressa est. — Tertiam uero causam hanc nos inuenisse confidimus, quod poetae interdum aut metricis aut euphonicis causis uel coacti uel inuitati masculina terminatione pro uulgari feminina utebantur. Iam enim supra complures formae communes, quae apud Homerum et Hesiodum exstant, ea re a nobis explicatae sunt, quod feminina eorum accusatiui forma, in creticum pedem — ∪ — terminata, in hexametrum nullo modo aptari poterat atque euphonicas etiam causas singulis locis (Hom. Thuc. Dem. Plat.) suspicati sumus. Saepius utraque res apud tragicos accidit; nam metricae difficultates propterea crebriores erant, quod in plerisque metrorum generibus neque correptio concessa erat, uelut *τί δῆτα φήσω χροῖα ὄσ' ἐκ δωμάτων*, neque in secundo tantum et quarto pede trimetri iambici, sed etiam saepissime in canticis breui syllaba opus erat ideoque masculina terminatio *ον* metro magis conueniebat, e. g.:

Eur. Suppl. 371: γὰν δὲ φίλιον Ἰνάχου;

Aesch. Pers. 397: ἔπαισαν ἀλιὴν βρούχιον ἐκ κελεύματος.

Scilicet eiusmodi difficultates non poterant accidere nisi in nominatio et accusatio singularis, et memoratu dignum est plerasque eorum casuum formas communes ibi exstare, ubi femininae a metro abhorrent¹⁾, apud Aeschylum 8 ex 14, apud Sophoclem 11 ex 13, apud Euripidem 45 ex 62 exemplis. Apparet igitur usum formarum communium quodam modo cum re metrica coniunctum esse. Sed audacius est in tanta motionis fluctuatione certis finibus hanc rem circumscribere uel subtiliores leges ex ea enucleare²⁾. Eiusdem momenti est illud, quod iam Hermannus recte obseruauit (cf. Lob. ad Ai. 224): 'tragici, si fieri potest, terminationes uariare amant', id est uitant homoeoteleuton, quod praecipue tum molestum erat, cum utraque syllabarum communium ictu feriebatur, nullo aut modico interuallo interposito, e. g.:

1) Nominatiui forma communis nusquam ita posita est, ut *os* terminatio grauiore dipodiae ictu, rarissime ita ut leniore ictu feriat; in diuerbiis unum exstat exemplum Soph. Phil. 637: *καίριος σπονδὴ πόνων*, in canticis

Aesch. Suppl. 150: *θύσιος γενέσθω* (sc. Ἄρτεμις);

ib. 599: *τῶν βούλιος φέρει φρήν*;

Eur. Hel. 748: *γᾶ καὶ παννύχιος σελάνα*;

praeterea in ultima syllaba trimetri ex adiectiuis nusquam mobilibus *δραστήριος*, *πρακτήριος*, *σωτήριος* etc. Accusatiui terminatio *ον* saepius in arsi est.

2) Non omittimus tamen adnotare quorundam adiectiuorum in eiusmodi tantum locis exstare formas communes: *βρούχιος* (Pers. 397), *πολιός* (Eur. Andr. 348), *χθόνιος* (Eur. Hipp. 1201. Hel. 345. Soph. O. C. 1726), *τίμιος* (Soph. Ant. 949), *μαγίδιος* (Eur. Hel. 251), *δούλιος* (Aesch. Ch. 77), *φίλιος* (Eur. Suppl. 371), *ὀμοπάτριος* (Aesch. Prom. 559), quibus addimus usum Sophocleum uocis *πατρῶος*, quae 22 locis legitimam terminationem femininam praebet, communis est uno loco Trach. 478: *καθηρέθη πατρῶος Οἰχαλία δόρει*, itemque usum Aeschyleum uocis *φόνιος*, quam communem habes Suppl. 840: *πολυαίμων φόνιος ἀποκοπὰ κρατός*. — Ex adiectiuis in *aios* et *eios* term. huc pertinent: *ἀραῖος* (Aesch. Ag. 1565. Soph. Ant. 867), *θυραῖος* (Soph. Trach. 533. El. 313. Eur. Alc. 805), *δικαῖος* (Eur. Iph. T. 1202. Her. 901), *σπονδαῖος* (Soph. O. C. 577), *βέβαιος* (Phil. 71. Eur. El. 941. Soph. Trach. 621), *οἰκεῖος* (Eur. Her. 634).

Eur. El. 1324: μητρός γόνιοι κατάραι;

Med. 1375: ῥέδιοι δ' ἀπαλλαγαί.

Sed neque ubique uitabatur, uelut

Eur. Phoen. 1297: δίδυμοι θῆρες γόνια ψυχαί;

Aesch. Ch. 586: πόντια τ' ἀγκάλαι ζωδάλων,

quae exempla e canticis petita sunt, nec mirum quod formae communes praecipue ibi usu ueniunt, ubi meliorem sonum praebent quam femininae ¹⁾. Etiam hac in re monemus, ne quis argutius eam uelit disquirere utque memor sit Gerthii uerborum (Stud. I 2 p. 200): 'Poetae tragici binis formis propositis, prout aut uersuum elegantia aut singulare quoddam consilium postulabat, nunc hanc nunc illam ita delegerunt, metri opportunitas ut non tam causa esset . . . quam quasi moderatrix, quae formas . . . distribueret atque dirigeret.'

§ 15.

Aeschylus Sophocles Euripides quod ad formarum communium usum attinet inter se comparantur.

Tragici illi tres poetae haudquaquam pariter utuntur formis communibus, sed magnum inter Sophoclem et Euripidem intercedit discrimen, maxime in adiectiuis in *ιος* et *ειος* terminatis. Nam cum apud illum maior adiectiuorum numerus femininas tantum terminationes praebet, hic tam frequenter usus est formis communibus, ut plura adiectiua inueniantur aut semper aut interdum minus mobilia, quam quae semper mobilia sint. Quam rem quae sequitur tabula patefaciet simulque ostendet, qui sit Aeschylī inter utrumque poetam locus:

1) Etiam hoc loco adnotamus complura adiectiua, quae communia non sunt nisi ubi uitatur homoeoteleuton: *σθένιος* (Iph. T. 651), *ἐπάκτιος* (Eur. fragm. 672), *ἡμέριος* (Eur. Phoen. 130), *πολέμιος* (Eur. Suppl. 1192. Ar. au. 344), *ὀλέθριος* (Eur. Her. 1084. H. F. 415), *ἄλιος* (Eur. Her. 82), *εἰνάλιος* (Hel. 526), *ἄθλιος* cf. tabula p. 42.

	semper mobilia	semper communia	interdum communia	summa communium	summa omnium	
501 {	Sophoclis	53	14 +	12	26	79
	Aeschyli	49	19 +	9	28	77
	Euripidis	45	33 +	40	73	118
502 {	Sophoclis	7	5 +	0	5	12
	Aeschyli	6	4 +	5	9	15
	Euripidis	8	17 +	5	22	30
503 {	Sophoclis	20	5 +	4	9	29
	Aeschyli	22	5 +	1	6	28
	Euripidis	30	7 +	6	13	43

Sed paucis uerbis hanc tabulam illustremus necesse est.

A. De adiectiuis in *ιος* term.

Quod apud Sophoclem numerum adiectiuorum semper mobilium duplo maiorem esse uidemus quam minus mobilium, apud Euripidem contra uix duas partes, eius rei causa et ea esse potest, quod Euripides quibusdam adiectiuis pro communibus utitur, quae apud ceteros semper mobilia sunt, et ea, quod adiectiua communia praebet, quae ceteri aut nusquam habent aut non coniuncta cum substantiuis femininis: atque neutra harum causarum non ualet. Nam adiectiua illa ab Euripide interdum per duo genera mouentur, cum Sophocles et Aeschylus aut alter eorum legitima tantum quae est feminina terminatione utantur:

ἄθλιος, αἰθέριος, ἄλιος, βώμιος, δέσμιος, δόλιος, εἰν-άλιος, ἐπάκτιος, ἐϋός, ἡμέριος, θαλάσσιος, θεσπέσιος, νύχιος, ὀλέθριος, ὄρθηριος, ὄρθηριος, οὐράνιος, πάτριος, πελάγιος, πολέμιος, πολιός, πόντιος, ποτάμιος, σχέτλιος, φίλιος, φοίνιος, χροόνιος.

Quibuscum adiectiuis ea comparans, quae apud unum Sophoclem communia, apud ceteros mobilia sunt (*τίμιος*), quae apud Aeschylum (*νάτος, δούλιος*), facile perspicis quantopere copia illa adiectiuorum minus mobilium poetae licentiae eiusque ad formas communes inclinationi debeat. Quod autem ad adiectiua communia, quae apud solum Euripidem inueniuntur, attinet satis quidem magnus eorum numerus est (24: *ἀηδότιος*,

ἀμφιβώμιος, γεράσιμος, δυσαίθριος, επιφύλιος, εὔσιος, ζύγιος, ἥπιος, ἰήσιος, καθάρσιος, κτύλιος, μαψίδιος, κληγήριος, νυμφίδιος, παννύχιος, προβώμιος, παρθένιος, ῥόθιος, στύγιος, — Γεραίστιος, Δήλιος, Θρηζίσιος, Παρνασίσιος, Σμιούντιος), sed etiam apud Sophoclem octo exstant similia (ἀγώνιος, ἀμφιδέξιος, ἐμφύλιος, ἐνθύμιος, ἐπιτύμβιος, κροτόμιος, ποταίνιος, φιλοτήσιος), decem apud Aeschylum (δεσπόσιος, διαπόντιος, δατήριος, δραστήριος, κροπτάδιος, ὁμοπάτριος, πεδαίχιμος, πρακτήριος, ῥέσιος, — Ἀχερούσιος), ita ut, etsi ea res aliquid ad augendas apud Euripidem formas communes contulit, tamen non tanti momenti esse potuerit, quanti altera causa de qua supra egimus.

Ut in adiectiuis in *ιος*, ita etiam

B. in adiectiuis in *ειος* term.

plura sunt apud Euripidem communia quam semper mobilia; sed ea res non ad id referri potest, quod in his adiectiuis Euripides audacius quam ceteri usus sit communibus formis, sed illuc, quod adiectiua in *ειος* terminata, quae in uniuersum magis ad motionem per duo genera inclinant, apud eum complura inueniuntur, quae neque apud Aeschylum neque apud Sophoclem cum substantiuis femininis componuntur (ἀρματεῖος, ἀλλεῖος, ἀρχεῖος, ἔλειος, ἐπιζήδειος, μουσεῖος, νυμφεῖος, παρθένειος, προσαύλειος, ταύρειος, — Καρήρειος, Φοιβήτιος), cum apud illos bina eiusmodi adiectiua inueniantur (Aesch. χρεῖος, ἄρχεῖος, Soph. βόρειος, παιδειος). Apparet igitur detractis illis adiectiuis non multum inter singulos interesse; nam pauca sunt in quibus usus Euripideus a ceteris discrepet: praeter singularem illam οἰκεῖος uocis positionem communem (cf. p. 37) afferimus μάντειος, δούλειος, ἔτειος, apud Euripidem communia, apud Aeschylum et Sophoclem mobilia, sed ea singularia. Ceterum memoratu dignum uidetur, quod Sophocles in nullo adiectiuo in *ειος* fluctuat, sed aut per duo aut per tria genera mouet, semperque pro mobilibus utitur adiectiuis βρότειος, γυναικεῖος, τέλειος, quae fluctuant apud ceteros. Quare etiam his in adiectiuis minus indulsisse uidetur formis communibus.

C. In adiectiuorum in *αιος* term. usu uix quicquam inter singulos poetas interest, cum apud unumquemque numerus semper mobilium multo maior quam communium sit neque in singulis uocibus usus discrepet, nisi quod Euripides adiectiui *δίκαιος* communem positionem adhibere ausus est, a ceteris ubique uitatam (cf. p. 37).

§ 16.

Singulorum adiectiuorum usus illustratur.

Ad singula transeuntes satis habemus adiectiua ambiguae motionis enumerasse exemplisque illustrasse.

I. Semper mobilia sunt

A. Adiectiua in *ιος* term.¹⁾:

(*ἀγριος*), *ἀέριος*, *ἄντιος*, *ἄρτιος*, *βάκχιος*, *βαλιός*, *βροτήσιος*, *δίψιος*, *διος*, *δόχμιος*, *δύτος*, *ἐσπέριος*, *ἐδυντήριος*, *θούριος*, (*ἴδιος*), *ἵππιος*, *ζυμάτιος*, *λειμώνιος*, *λόχιος*, (*μέτριος*), *μήχιος*, *μοιρίδιος*, *νήπιος*, *ξένιος*, *ὄλβιος*, *ὄμβριος*, *ὄρτιος*, *οὔλιος*, *παιώνιος*, *πανάθλιος*, *πρόσθιος*, *σκολιός*, *σότησιος*, *τέρμιος*, *χείριος*, — (*ἀνάξιος*), *ἀνάρσιος*, *ἀνηθιτήριος*, *ἐγγχώριος*, *ἐνάντιος*, *ἐνόδιος*, *ἐπάξιος*, *ἐπιδέξιος*, *ἐπτόπιος*, *ἐμπόδιος*, *καθημέριος*, *παράπιος*, *προστατήριος*, *συζύγιος*, (*ἐπαίθριος*), *ἐπερπόντιος*.

B. Adiectiua in *αιος* term.:

ἀγλαῖος, *ἀέλλαιος*, *ἀγμαῖος*, (*ἀναγκαῖος*), *ἀνταῖος*, *βαιός*, *γεραιός*, (*γηραιός*), *γραῖος*, *δείλαιος*, *δηρῆαιός*, (*ἐδραῖος*), *εἰλαῖος*, *ἐρμαῖος*, *εὔναῖος*, *κλοπαῖος*, *κνεφαῖος*, *κρηναῖος*, *λαῖος*, *λεπαῖος*, *λοχαῖος*, *λυγαῖος*, *μαῖος*, *νάπαιος*, *νησαῖος*, *ὄρηναῖος*, *πετραῖος*, *πομπαῖος*, *προναῖος*, *τριταῖος*, — *ἔγγαιος*.

C. Adiectiua in *ειος* term.:

ἄρνοιος, *βαρχεῖος*, *ἵππειος*, *λεόντειος*, *ὄρειος*, *μόσχειος*.

1) Adiectiua quae iam p. 33 enumerata sunt, hoc loco iterum non ascripsimus; uncis inclusimus ea, quae in prosa oratione etiam per duo genera mouentur.

II. Parum sibi constant¹⁾:

A. Adiectiva in ios term.:

Mouet per genera	Aeschylus		Sophocles		Euripides	
	II	III	II	III	II	III
*ἄθλιος	—	Suppl. 571. fragm. 208.	O. C. 330. ²⁾ Trach. 105.	O. R. 1241. 1462. Ant. 1209. 1300.	Alc. 1038. Hel. 797.1164. H. F. 100.1393. Phoen. 1603.	25 locis
αιθέριος	—	Sept. 81.	—	O. C. 1082.	frgm. 836, 10.	Hel. 1363. El. 1349. Suppl. 987.
†αἴσιος	—	—	—	—	H. F. 596.	Ion 421.
ἄλιος	—	—	[Ai. 359.] ³⁾	O. C. 716. Phil. 1470.	Her. 82.	Andr. 108. 537 Hipp. 228. I. A. 1081. ⁴⁾ Troad. 826. frag. 306.
ἀμβρόσιος	—	—	—	—	Med. 982.	Hipp. 748.
†ἀνόσιος	ubique	—	ubique	—	ubique	Troad. 1316 (cf. p. 5).
βορῆσιος	Pers. 397.	Prom. 1082.	—	—	—	—
βώμιος	—	—	O. R. 184.	Ant. 1301.	Phoen. 274. 1749.	H. F. 984. Suppl. 93. I. A. 1593.
δαΐσιος	—	Pers. 271. Ch. 429. 430.	Ai. 365.	Ai. 784.	H. F. 915. Troad. 1301.	Andr. 837.

1) Asterisco * notauimus ea adiectiua, quae in prosa semper mobilia, cruce † quae communia sunt.

2) Probamus hoc loco Dindorfii coniecturam: ὃ δὲ ἄθλιω τροφᾷ (pro codicum lectione ὃ δὲ δυσάθλια τροφαί) secundum ea quae ad h. l. exposuit in ed. III. Ox. 1860.

3) Ai. 359 codd. praebent ἄλιαν ὃς ἐπέβας ἐλίσσων πλάταν, metro non aptum; Herm. correxit ἄλιον ὃς ἐπέβας, quod ab omnibus fere editoribus receptum uidemus; sed iniuria comparauit Herm. singulare illud Euripidis ἄλιω πλάτα (Her. 83), cum ipse Sophocles habeat O. C. 716 ἄλια . . πλάτα. Non ἄττικώτερον (ut Bothio uidetur ad u. 348) esse communem terminationem exempla supra allata docent; quare dubitamus assentiri Hermanno, nec Dindorfii coniectura ὃς ἄλιαν ἐβας elegans nobis uidetur.

4) Iph. Aul. 1081 codd. γ' ἀλιᾶν; probabile autem est Scaligeri βαλιᾶν.

Mouet er genera	Aeschylus		Sophocles		Euripides	
	II	III	II	III	II	III
ἔσιμος	—	—	—	frgm. 217.	Bacch. 226.	—
δόλιος	—	Ag. 155. 1523. Ch. 736. 955.	—	Tr. 851.	Alc. 33. Hel. 20. 238. 1322. 1589. [I. T. 859.] ¹⁾ Cycl. 449. Rh. 748. Troad. 530.	Med. 412. Or. 1009.
δούλιος	[Suppl. 599.] ²⁾ Ch. 77.	Sept. 323. Ag. 1041. 1084.	—	Ai. 499.	—	—
κοῖσιος	—	—	Ph. 1318.	Tr. 1123. 727.	Suppl. 151. Hel. 526.	fragm. 340.
ἰν(έν)άλιος	—	—	—	Ant. 346. frgm. 239.	Andr. 855. ³⁾	Andr. 253. Hec. 39. Hel. 148. 1460. I. A. 165. 976. I. T. 255. 1240. Cycl. 318. Tr. 1095. Ph. 6.
ἐνιαύσιος	—	—	—	—	Hel. 775.	Suppl. 407. Hipp. 37.
ἐννύχιος	—	—	Ai. 180.	Ai. 1203.	—	—
ἐπάκτιος	—	—	—	Tr. 1151. frgm. 493.	frag. 672.	Andr. 854.
ἐπιχώριος	—	—	—	—	Ion 1111. frg. 775, 13.	Hel. 561.
ἑφῶς	—	Prom. 25.	—	—	Phoen. 169.	—
ἑμῆριος	—	—	—	Ai. 208.	Phoen. 130.	Ion 87.
ἑθαλάσσιος	—	Prom. 924.	—	—	I. T. 236.	Andr. 17. Hec. 698. fragm. 878. I. T. 1192. Rh. 974. ⁴⁾

1) Iph. T. 859 codd. contra metrum *εἰς κλισίαν λέκτρων . . . δολίαν ὄτ' ἀγόμαν*; Dindorf. quem sequimur *δόλιον ὄτ' ἀγόμαν*; Nauck. *δόλι' ὄτ' ἀγόμαν*.

2) Aesch. Suppl. 599 codd. *δούλιος φέρει φρήν*; Auratus emendauit *βούλιος* a recentioribus receptum; nam sensui non aptum est *δούλιος*.

3) Andr. 855 *μονάδ' ἔρημον οὔσαν ἐνάλιον κόπας*; Herm. et Seidler correxerunt *ἐνάλου* et secuti eos sunt Dindorf., Nauck., Kirchh.; sed causa nos latet.

4) Rhes. 974 *τῆς θαλασσίας θεοῦ*; inepte codd. duo Florentini praebent *θαλασσίων*; cf. § 2 et 3; Lob. ad Ai. 401.

Mouet per genera	Aeschylus		Sophocles		Euripides	
	II	III	II	III	II	III
* <i>θεσπέσιος</i>	—	Ag. 1154.	—	—	Andr. 296.	—
<i>ίεσιος</i>	—	Suppl. 360.	Phil. 495.	—	Or. 1414.	Hec. 851. Suppl. 108.
<i>καίριος</i>	Ch. 1064.	Ag. 1292. 1343.	Phil. 637.	O. R. 631.	Phoen. 1431. ¹⁾	—
<i>κεραάνιος</i>	Sept. 430.	Prom. 1017. frg. 326.	—	Ant. 1139. frg. 483, 1.	Bacch. 594. Troad. 92. [Suppl. 1011.] ²⁾	Bacch. 6. 93 244. frg. 781, 64
<i>κρούγιος</i>	—	—	—	—	I. T. 1328. Ion 1487.	El. 720.
* <i>κίγιος</i>	Suppl. 732.	—	—	—	Her. 143.	Alc. 158. He 968. Or. 48
<i>λοισθιος</i>	Ch. 500.	Eu. 734.	—	Ant. 895.	—	—
<i>μακάριος</i>	—	—	—	—	Bacch. 1171. ³⁾	Hel. 1434. El. 1006. H. F. 493.
<i>μετόρσιος</i>	Prom. 269.	—	Ant. 1009.	—	Hec. 499. Hel. 299.	I. T. 27.

1) Phoen. 1431 *τετραμένους δ' ἰδοῦσα καιρίους σφαγὰς . . . ὤμωξεν*, cf. Valcken. ad u. 1440, qui suo iure uituperat unius codicis (Florent. 32, 2) lectionem *καιρίας*; d'Oruillius autem ab illo allatus exempla profert quae nihil ualent.

2) Magna his locis terminationum est confusio; mira enim Dindorf. in poet. scaen. ad Suppl. 1011 et ad Bacch. 244 adnotat. Ad illum locum, ubi in textu est *λαμπάσι κερανήσις*, dicit: 'Probabilius *κερανήσις*, ut Bacch. 244', quamquam ipse hoc loco cum Fixio scribit *λαμπάσι κερανήσις* pro librorum lectione *κερανήσις*. Fixii autem coniectura facta uidetur esse, ne in eodem uerborum conexu modo feminina modo communis forma esset; sed quam parum id offendet, probant Or. 1414 *ίεσιους χέρας* et Hec. 851 *ίεσιὰ χερά*. Nobis autem quoniam ceteris locis aut metrum postulat formam masculinam (Bacch. 594) aut homoeoteleuton uitatur posita communi (Aesch. Sept. 430. Eur. Troad. 92), uidetur Suppl. 1011 legendum *κερανήσις*, sed non necesse esse mutetur Bacch. 93 *κερανήα πλαγῆ* ut Dindorf. uult, neque Eur. fragm. 781 *κερανήοι πλαγαί* ut Herm.; neque enim uitandum erat homoeoteleuton, quode supra locuti sumus.

3) Bacch. 1171 *φέρομεν ἐξ ὀρέων . . . μακάριον θήραν* legimus cum Nauckio; Dindorf. secundum Plut. uit. Crass. 33 mauult *μακαρίαν θήραν*; sed et iucundius illud sonat et codicis scriptura *μακάριον θήραμα*, quae etiam apud Plut. mor. p. 501^b exstat, cum Nauckio facit.

Mouet er genera	Aeschylus		Sophocles		Euripides	
	II	III	II	III	II	III
<i>ύριος</i>	—	ubique	—	ubique	[Troad. 1163.] ¹⁾	ubique
<i>ύιος</i>	Pers. 276. 336.	—	—	Ai. 356.	—	Med. 1122.
<i>ύτιος</i>	Prom. 401.	—	—	—	—	I. T. 432. frg. 836.
<i>ύχιος</i>	—	Pers. 952.	—	O. C. 1248. Ai. 1203.	I. T. 1273. Med. 211.	Rhes. 21.
<i>λέθριος</i>	—	Sept. 198.	—	Ai. 799. O. C. 1683.	Hec. 1084. H. F. 415.	Suppl. 116.
<i>ριθιος</i>	—	[Sept. 564.] ²⁾	—	O. C. 1624.	Hel. 632.	El. 459.
<i>ύράμιος</i>	—	Prom. 164.	—	O. R. 866. O. C. 681. 1466. Phil. 1413. El. 1064. Ai. 196.	Ion 715.	Alc. 245. Hipp. 59. 166. Med. 144. Tr. 1299. frg. 781, 15.
<i>ύριος</i>	—	Ch. 814.	Phil. 355.	frgm. 151.	Troad. 882. Hec. 900. ³⁾ Hel. 1612.	Hel. 1588. I. A. 352.
<i>άτιος</i>	—	—	—	Ant. 506. Phil. 1213.	Bacch. 201.	Bacch. 1368. Hel. 522. Ion 483. Med. 651. Rhes. 932. Troad. 857.

1) Troad. 1163 Nauckius communem uocis *ύριος* formam in textum intulit: *διολλύμεσθα μύριον τ' άλλης χειρός*. Sed quamquam falsa codicum scriptura *μύριους* eius coniecturae a ceteris probatae fauet, tamen tam singularis est illa forma communis, ut assentiri dubitemus, praesertim cum etiam *μύριος* traditum sit (cod. Pal.).

2) Sept. 564 codd. praebent *τριχός δ' όρθίας πλόκαμος ύσταται*; probabilior est Blömf. coniectura *και τριχός όρθιος πλόκαμος ύσταται*, sic etiam Dindorf. et Herm.

3) Hec. 900 et alibi maxima editorum est dissensio. Elmsl., cui Dindf. assentitur, ubique masculinas terminationes praetulit, Nauck. et Kirchh. praeter Troad. 882 femininas, non offensi homocoteleuto. Cum autem perexiguam librorum auctoritatem esse constet (cf. Elmsl. ad Med. 764), et tam fluxus sit illius adiectiui usus, ut audacius esse nobis uideatur poetae aut masculinam aut femininam formam solam uindicare, Hec. 900 et Hel. 1612 cum Elmsl. et Dindorf. masculinas formas legimus, ut uitetur mo-

Mouet per genera	Aeschylus		Sophocles		Euripides	
	II	III	II	III	II	III
*πατρῷος	Ag. 210. 228. Ch. 443.	10 locis	Trach. 478.	22 locis ¹⁾	El. 133. Suppl. 1147.	41 locis
*πελάγιος	—	Pers. 427. 467.	—	—	Hel. 1436.	[Hel. 1062. ²⁾
*πολέμιος	—	Sept. 559. 588. Ag. 608.	—	Ai. 819.	Suppl. 1192.	9 locis
*πολιός	—	—	—	Ai. 634. O. R. 183. Phil. 1123.	Andr. 348.	8 locis
πόντιος	—	Pers. 449. 906. 1037. Ch. 586. Eum. 904	—	Trach. 100. ³⁾ O. C. 1659. Ant. 587. Phil. 269.	Alc. 595. Ion 282.	15 locis
ποτάμιος	—	Sept. 1392.	—	—	El. 309. Rh. 919. (El. 56.) ⁴⁾	Alc. 459. Hel. 1384. Hipp. 78. 12 ⁵⁾ Tr. 1067.
ῥιΐδιος	—	—	—	—	Med. 1375.	frag. 504.
σχέτλιος	—	Prom. 644.	—	Ant. 47.	I. T. 651.	Alc. 741. He 783. EL. 115 Med. 873. Phoen. 1558
*τίμιος	—	Eum. 854.	Ant. 949.	O. R. 895.	—	—

lestum homoeoteleuton, Hec. 1588 autem seruamus femininam terminationem, quam Reiskius ex codicis scriptura *οὔρια* recte elicuit.

1) El. 195 cur in Lex. Soph. (Ellendt-Genthe) legatur *ἐν κοίταις πατρῷοις* nescimus.

2) Hel. 1062 Dindorf. etiam hoc loco scribit *πελαγίους ἐς ἀγκάλας*, quod iucundius sonat.

3) Trach. 1000 incerta est lectio et dissentiunt inter se editores, quorum Nauck. ἢ *ποντίας ἀλῶνας*, Bothius, Herm., Dindorf., Ellendt-Genthe *ποντίους* legunt; traditur enim in cod. L *ποντίας*, *ον* a m. pr. suprascripto; *ποντίους* etiam in lemmate scholii legitur. Sed facilius mutari poterat *ποντίας* in *ποντίους* quam contra, quia, ut Athen. V p. 189 D affirmat, poetarum est uoce *ἀλῶν* pro feminina uti, quod facile a posterioribus neglegebatur (cf. Dindorf. Ed. III. Ox. et Lex. Soph.).

4) El. 56 probabilis nobis uidetur Fixii coniectura *πηγὰς ποταμίους*.

Mouet er genera	Aeschylus		Sophocles		Euripides	
	II	III	II	III	II	III
<i>φίλιος</i>	—	ubique	—	ubique	(Suppl. 371.) ¹⁾	6 locis
<i>όνιος</i>	Suppl. 840.	Ch. 312. 400. Eu. 317.	—	Trach. 831.	Andr. 1002. 1020. 1194. Hec. 73. El. 485. 752. 1324. Tr. 1318.	9 locis
<i>οίνιος</i>	—	4 locis	—	8 locis	Phoen. 252. 1378.	12 locis
<i>χειμέριος</i>	—	—	Phil. 1194.	O. C. 1241.	—	—
<i>χθόνιος</i>	--	Sept. 736.	O. C. 1727.	El. 1066. O. C. 1568. 1752.	Hel. 345. ²⁾ Hipp. 1201.	Alc. 902. Hel. 1346. I. T. 1272. Ion 1054.
<i>ρηστήριος</i>	Eum. 241.	Ag. 1270.	—	—	—	—
<i>ρόνιος</i>	—	Sept. 706. Ag. 146.	—	—	Andr. 84. Hel. 1035. El. 585. Ion 470.	Hel. 1232. El. 1308. Suppl. 91.
<i>ήγγιος</i>	Pers. 37. 974.	Sept. 321.	O. C. 1770.	—	—	—

B. Adiectiua in *αιος* term.:

<i>ραῖος</i>	Ag. 1565.	—	Ant. 867.	frgm. 97.	—	Hel. 694.
<i>έβαιος</i>	—	—	Phil. 71. Tr. 620.	frgm. 202.	El. 941.	El. 1263.
<i>αῖος</i>	—	—	—	Ant. 1140.	Her. 102. 106.	—
<i>γενναῖος</i>	—	Ag. 614.	—	Tr. 308. El. 287. Ai. 938.	Hec. 592.	Alc. 742. Hec. 592. Hel. 1376. Suppl. 1030. I. A. 1422. Troad. 1013. Phoen. 1692. frgm. 185.
<i>ανταῖος</i>	—	Sept. 895 Eu. 334.	—	—	Ion 767.	—
<i>αῖακος</i>	[Sept. 626.]	ubique	—	ubique	Her. 901. I. T. 1202.	ubique
<i>ρομαῖος</i>	—	—	—	Tr. 927.	Alc. 245.	—

1) Suppl. 371 codicis lectio γᾶν δὲ φίλιον Ἰνάχον (sic Nauck.) metro non apta est; uide igitur num altera recte se habeat γᾶν δὲ φίλαν τῶν Ἰνάχον (Dindorf. cum Heathio).

2) Hel. 345 haud inepte Hartung. suspicatus est φόνιον pro χθόνιον.

Mouet per genera	Aeschylus		Sophocles		Euripides	
	II	III	II	III	II	III
<i>Θυραῖος</i>	—	Ag. 1055. ¹⁾	Trach. 533.	El. 518.	Alc. 805.	Phoen. 848.
<i>μάταιος</i>	Ag. 1152. Ch. 82. Eum. 336.	Prom. 329. Sept. 1442. Ag. 421. 1662. Eu. 830. frg. 289.	O. C. 784.	Tr. 565. (887.) ²⁾ El. 642.	I. T. 628.	Med. 333. 959
<i>πηγαῖος</i>	—	—	—	—	Alc. 99.	Rhes. 929.
<i>C. Adiectiva in eius term.:</i>						
<i>βασιλείος</i>	Pers. 661.	Pers. 589.	—	—	frgm. 775, 64.	El. 187. Bacch. 747.
<i>βρότειος</i>	Prom. 116. Suppl. 104.	frg. 434.	—	—	El. 741. frgm. 53.	Suppl. 777. Hipp. 19. 936. Rhes. 928. ³⁾
<i>γυναικεῖος</i>	Ch. 878.	Ch. 630.	—	Tr. 898. frg. 517.	Hel. 1053. I. A. 233.	Andr. 362. 956. Hel. 1621. frg. 404.
<i>δούλειος</i>	—	—	—	frg. 518.	Troad. 1330.	—
<i>ἔτειος</i>	—	Ag. 2.	—	—	frgm. 332.	—
<i>ἐρκεῖος</i>	Ch. 561.	Ch. 652.	Ai. 108.	—	Troad. 483.	—
<i>μαντεῖος</i>	—	—	—	O. R. 21.	Ion 130. I. T. 1268.	—
<i>ὄθρνεῖος</i>	—	—	—	—	Alc. 532. 533.	Alc. 646.
<i>*οἰκεῖος</i>	—	Ag. 1220. Ch. 675.	—	El. 215. Ai. 859. Ant. 1203. 1176. Ai. 919. Ant. 632.	Her. 634.	El. 629. frg. 684.
<i>τέλειος</i>	Ag. 1432. Eu. 381. frg. 41.	7 locis	—	—	—	frg. 775, 52.

1) Ag. 1055 cf. Herm. ad h. l.; Blomf. coniectura *Θυραῖος* communi genere de persona, de re *Θυραία* dictum esse, quam Herm. 'haud facile probabilem' dicit, refellitur etiam Sophoclis loco El. 518 *μή τοι Θυραίαν γ' οὔσαν αἰσχίνειν φίλους* (cf. p. 37 adn.).

2) Trach. 887 loco corrupto Wunder coniecit *ἐπεῖδες, ὃ μάταιε, τήνδε τὴν ὕβριν*, receptum a Dindorf., sed suo iure Nauck. de uocis *μάταιος* hoc loco usu dubitat; non tam lenis corruptio uidetur esse.

3) Rhes. 928 non necessaria nobis uidetur Elmslei coniectura *βρότειον ἐς χέρα*, etsi a Nauck. et Dindorf. recepta est; recte retinuit Kirchh. formam femininam.

III. Semper communia sunt:

A. Adiectiua in *ιος* term.:

Apud	Aeschylum	Sophoclem	Euripidem
ἀγώνιος	—	Ai. 195.	—
ἀηδόνιος	—	—	Ion 1482.
ἀμφιδέξιος	—	O. R. 1243.	—
ἀμφιβόμιος	—	—	Troad. 562. Ion 52.
Ἀχεροΐσιος	Ag. 1160 (?).	—	—
γαμήλιος	Suppl. 806. Ch. 487.	—	Med. 673. 1026. frag. 781.
γενέθλιος	Ch. 912. Eu. 7.	O. C. 927.	—
Γεραΐσιος	—	—	Cycl. 295.
γεράσιος	—	—	Phoen. 923.
δατήριος	Sept. 711.	—	—
δεσπόσιος	Suppl. 845.	—	—
Δήλιος	—	—	Troad. 89.
διαπύντιος	Ch. 352.	—	—
δραστήριος	Sept. 1041.	—	—
δυσαιθριος	—	—	Her. 857.
εμφύλιος	—	O. C. 1385.	—
ένδύμιος	—	Trach. 110.	—
ἐπιτύμβιος	—	Ant. 901.	—
ἐπιφύλιος	—	—	Ion 1577.
εΐσιος	—	—	Bacch. 238. Phoen. 656.
ζύγιος	—	—	Hel. 1310.
ήπιος	—	—	Troad. 53.
Θρηάκιος	—	—	fragm. 370.
ίγιος	—	—	Phoen. 1016.
καθάρασιος	—	—	Hel. 869.
κερτόμιος	—	Ant. 956. 961.	—
κλητήριος	—	—	Hec. 535.
κρυπτάδιος	Ch. 946.	—	—
κύκλιος	—	—	Hel. 1363.
λυτήριος	Suppl. 1072. Eu. 646.	El. 635.	—
μανίδιος	—	—	Hel. 251.
νυμφίδιος	—	—	Alc. 249. Andr. 858.
όδιος	—	—	El. 161 (ex con. Herm.).
όμοπάτιος	Prom. 359.	—	—
παννύγιος	—	—	Her. 748.
παρθένιος	—	—	Phoen. 224.
Παράσιος	—	—	I. T. 1244.
πεδαίχιος	Ch. 589.	—	—
ποταίνιος	—	fragm. 162.	—
πρακτήριος	Suppl. 523.	—	—
προβώμιος	—	—	Ion 376.
ρύσιος	Suppl. 150.	—	—
ρόθιος	—	—	I. T. 407.
Σκαμάνθριος	—	Ai. 418.	Hel. 52. 609.
Σιμόντιος	—	—	Troad. 374. 1151.
στύγιος	—	—	Hel. 250.
			Hel. 1339. Med. 195.

Apud	Aeschylum	Sophoclem	Euripidem
σωτήριος ποχείριος φιλοτήσιος	Suppl. 213. 407. 417. Suppl. 392. —	— — El. 1074.	Ion 484. Andr. 736. —
<i>B. Adiectiva in aios term.:</i>			
ἀγνιάσιος ἀνμμένασιος	— —	fragm. 211. O. C. 1221. Ant. 876.	— Hec. 416. H. F. 834. I. T. 856. Or. 147.
ἀτρεμαῖσιος ἐμπάσιος λαθραῖσιος Λεραῖσιος προστροπαῖσιος σπονδαῖσιος τομαῖσιος ιπόγασιος	— Ag. 188. Ag. 1230. — Eu. 41. 237. — — fragm. 55, 10.	— — Trach. 377. — O. C. 1309. O. C. 577. — —	— — Ion 45. Ion 191. — — Alc. 102. —
<i>C. Adiectiva in eios term.:</i>			
ἀρκείσιος ἀρματείσιος αὔλειος ἀχρεῖσιος βόρειος ἐλείσιος ἐπικίδειος θήρειος Καφήρειος κιδείσιος λύκειος μούσειος νυμφεῖσιος παρθενεῖσιος παιδείσιος προσαίλειος τάυρειος Φοιβήσιος χρεῖσιος	fragm. 127 ^b . — — — — — Ch. 232. — Ch. 97. 226. 538. — — — — — — — — — — Suppl. 202.	— — — — O. C. 1240. — — Trach. 1060. — — El. 7. — — — Ant. 918. — — — — —	— I. A. 230. Hel. 438. Her. 58. fragm. 15. — H. F. 152. Troad. 514. — Troad. 90. Ion 487. Rhes. 208. Bacch. 410. I. A. 131. Hipp. 1302. — Rhes. 273. Hel. 1582. Ion 461. —

§ 17.

De Aristophanis usu.

Quoniam eis quae antecedunt paragraphis prosae scriptorum et tragicorum poetarum usum tractauimus, hac postrema de Aristophane agendum, cuius sermonem medium inter utros-

que locum obtinere notissimum est. Nam cum in canticis tragicorum generi dicendi propior sit, in diuerbiis plane ad cotidianum sermonem se accommodat. Quare si recte se habent quae supra constituimus non solum in uniuersum rarior est apud eum usus adiectiuorum in *ιος, αιος, ειος* term., sed etiam formae communes magis eis finibus continentur, quibus in prosa oratione circumscriptae sunt, etsi in canticis audacius adhibentur. Idem eo probatur, quod quibusdam adiectiuis Aristophanes mobilibus tantum utitur, quorum terminationes communes a poetis tragicis non alienae sunt, ut *μακάριος, οὐράνιος, χθόνιος, δόλιος, φιλοτήσιος, ἄθλιος, δραμαῖος, γυναικεῖος* etc. Praeterea unius in *-ήριος* adiectiui quo usus est Aristophanes formas praetulit femininas:

πόλεμιστήριος Ach. 572 *πόθεν βοῆς ἤχουσα πολεμιστηρίας;*
Ρακ. 255 . . . καὶ γὰρ ὥσπερ ἠσθόμην
καὶ τὸς θυνείας φθέγμα πολεμιστηρίας.

Formae uero quae inueniuntur communes maximam partem eorum sunt adiectiuorum, quae etiam in prosa oratione per duo tantum genera mouentur, ut

αἰφνίδιος Thesm. 127 . . . *γῶς ἔσσυτο . . . ἀμετέρας τε δι'*
αἰφνιδίου ὀπός·

πάτριος Ran. 368 *κωμωδηθεὶς ἐν ταῖς πατρίοις τελεταῖς*
ταῖς τοῦ Διονύσου;

ib. 1533 *ἄλλος ὁ βουλόμενος τούτων πατρίοις*
ἐν ἀρούραις.

ἀλλεῖος Vesp. 1482 *τίς ἐπ' ἀλλεῖοισι θύραις θάσσει;*

(cod. Ven. habet *ἀλλεῖαισι*); sed

fragm. 251 *πρὸς τὸν στροφέα τῆς ἀλλείας σχίνου*
ζεφαλήν κατορῦνται;

ubi Cobetus correxit *ἀλλεῖον* ex more Atticorum; cf. Lys. I 17. XII 16.

ὀρνιθεῖος Au. 864 (in prosa praeconis oratione) *εὔχεσθε τῇ*
Ἔστια τῇ ὀρνιθειῷ;

βέβαιος Lys. 1017 *ἔξόν, ὃ πονηρὸν, σοὶ βέβαιον ἔμ' ἔχειν*
φίλην;

aut in canticis secundum tragicorum licentiam, ut

ἐπιχώριος Nub. 601 (cf. § 2 et 3);

πολέμιος Au. 344 ἐπίθετε πολέμιον . . ὁρμὰν φονίαν (cf. p. 38 adn.);

νυμφίδιος Au. 1729 ἀλλ' ἔμμεναιὸς . . καὶ νυμφίδιοισι δέ-
χεσθ' ὄδαῖς αὐτὸν . . .

Κιθαριώριος Thesm. 996 ἀμφὶ δὲ σοὶ κτυπεῖται
Κιθαριώριος ἦχὼ . . .

et in uersibus anapaesticis

βασίλειος Eccl. 685 . . ἐπὶ τὴν στοιὰν ἀκόλουθεῖν
τὴν βασίλειον δειπνήσοντας;

Ὀμήρειος fragm. 1 si recte habet (cf. § 6);

δαῖτος Nub. 335 στρεπταίγλαν δαῖτον ὁρμὰν, metro postula-
tum, ut etiam communis terminatio uocis αἰθέριος Au. 1277
ὃ κλεινοτάτην αἰθέριον οἰκίσας πόλιν. Denique quae restant
formae communes non ipsius Aristophanis sunt, sed uersus illi
uerbo tenus ex Euripidis quae intercidit tragoedia sumpti esse
uidentur:

Ran. 1311 τέγγουσαι νοτίοις περὶ ὧν χάρισι χροῖα;

ib. 1313 αἶθ' ἐπωρόφοι (sc. ἀλκύνοντες).

Apparet igitur Aristophanem in dubia motione adiectiuorum
in *ιος* etc. plerumque non egressum esse prosae orationis in-
constantiam; ubi autem hoc factum est, ad tragicorum grande
dicendi genus propius accessit poeta.

In fine huius disputationis nostrae partis paucis liceat re-
petere quae supra uberius exponere exemplisque illustrare stu-
dimus.

I. Apud Ionicos scriptores poetasque lyricos
rarus est usus formarum communium eorum adiectiuorum quae
in *ιος* et *ειος* terminantur, eorum autem quae in *αιος* prope
nullus; praeterea communes terminationes apud epicos haud
raro metri aut euphoniae rationibus debentur.

II. In prosa Attica numerus adiectiuorum ambiguae
motionis paruus est pro numero semper mobilium; rarissime

adhibent communes formas oratores, saepius historici, audacissimus est Plato, qui proxime accedit ad

III. Poetas tragicos, qui in plerisque adiectiuis in *ιος* et *ειος*, rarius in eis quae in *αιος* cadunt prout metrum aut euphonia postulabat aut sine ulla causa motionem per duo genera usurpant, cautius Sophocles, effusius Euripides.

§ 18.

De motione adiectiuorum quae in ιμος terminantur.

Iniuria Buttmanus eandem esse fluctuationem adiectiuorum quae in *ιμος* terminantur atque adiectiuorum in *ιος* etc. censet. Kuehner autem satis habet exempla quaedam attulisse, de uniuerso autem motionis genere tacet. Lobeckium quoque errauisse (ad Ai. 401) mox demonstrabimus. Melius Krueger iudicat, qui adiectiuis in *ιμος* terminatis motionem per duo genera tanquam legitimam uindicat.

Nobis uero exempla conquirentibus illorum inconstantia non alia quam compositorum in *ος* uidetur esse. Nescimus sane eius rei causam, sed qui accuratius materiam a Lobeckio collatam (Parall. l. l.) disposuerit, tot inueniet inter utrumque usum similitudines, ut facere non possit quin nobis assentiatur. Nam ut contra compositionis legem apud Homerum, Pindarum, tragicos haud pauca composita sunt mobilia, ita etiam adiectiuorum in *ιμος* formae femininae plerumque illis poetis sunt propriae, a mero autem Atticorum sermone soluto non minus alienae, quam compositorum femininae terminationes. Sed iam ad singula transeamus.

Ac primum quidem Homerus praetulit motionem per tria genera in adiectiuis

αἴσιμος ψ 14: *αἰσίμη ἦσθα*;

εἰδάλιμος ω 279: *γυναῖκας . . . εἰδαλίμας*;

πενκάλιμος Θ 366. Ξ 165: *ἐνὶ φρεσὶ πενκαλίμησι*;

duo autem sunt communia:

ἐναίσιμος Ω 40. σ 220: *φρένες . . . ἐναίσιμοι*;

κάλλιμος μ 192: *ὅσα κάλλιμον*.

Neque alia res est apud Pindarum, qui ut non solum in compositis in *ος*, sed etiam in *ιος*, quibus motio per duo genera legitima est (cf. p. 19 et p. 15) saepius quam quivis alius femininis formis usus est, ita etiam his in adiectivis femininas terminationes saepius adhibuit quam communes; nam plenam motionem habent:

- καρπάλιμος* P. XII 20: *καρπαλιμῶν γενέων*;
παρμονίμος P. VII 18: *παρμονίμων . . . εὐδαιμονίαν*;
φαιδίμος P. IV 28: *φαιδίμων . . . ὄψιν*;
 N. I 68: *φαιδίμων . . . κόμαν*;
 Ol. VI 14: *φαιδίμωσ . . . ἵππους*;

quibus fortasse dubium illud fragmentum (Bergk. p. 1341) *ἀκαίριμων γλῶσσαν* adnumerandum est. Contra per duo genera mouentur nulla nisi

- ἀοίδιμος* Ol. XIV 2: *ἀοιδίμοι . . . βασιλείαι*;
ἀσύχιμος Ol. II 32: *ἀσύχιμον . . . ἡμέραν*.

Ex ceteris poetis lyricis afferre possumus *φρονίμων δόξαν* in fragmento quod sub Thaletis nomine fertur, cum legitime communia sint *φύξιμος* (Sim. 249 *φύξιμος ὄδμη*) et *ὠφέλιμος* (Critias II *πόσις ὠφέλιμος*).

Herodotus propius accedit ad Atticorum scriptorum consuetudinem; nam praevalent terminationes communes, quas semper praebent

- ἀοίδιμος* II 135: . . . *Ἀρχιδίτη . . . ἀοίδιμος*;
ἀλώσιμος III 153: *ἀλώσιμος ἢ Βαβυλών*;
δόκιμος V 66: *οἰζίης δοκίμων*;
 VIII 73: *δοκίμοι πόλιες*;
μάχιμος VII 115: *μάχιμοι μυριάδες*;
ναυπηγήσιμος V 23: *ἴδη ναυπηγήσιμος*.

Contra mobilia sunt

- ἐδώδιμος* II 92: *δίξια ἐδωδίμη* et fluctuant:
λόγιμος VI 106: *πόλι λογίμω*; II 98: *πόλις λογίμη*;
ἵππασίμος IX 13: *χώρη ἵππασίμω* ¹⁾; II 108: *Ἄιγυπτον ἵππασίμην* (cf. § 2);
 IX 13: *χώρα ἵππασίμη*.

1) Stein: 'cod. z ἵππασίμη; malim *χώρω*.'

Apparet igitur temporibus Atticae prosae anterioribus motionem illorum adiectiuorum liberam fuisse; in hac autem omnia adiectiua in *ιως* terminata (circiter 12 inuenimus plus quam 30 locis cum substantiuis femininis coniuncta) semper per duo genera mouentur, excepto uno *χρήσιμος*. Quae vox modo communis, modo mobilis est, nisi quod Isocrates femininas terminationes praefert (7: 1; cf. p. 29 adn.), Plato communes (7: 3). Sed ut in adiectiuis in *ιος* term. ita etiam in adiectiuis in *ιως* Plato non ceterorum prosae scriptorum, sed poetarum tragicorum usum sequitur. Nam quamquam circiter 12 adiectiuorum (circ. 20 locis) legitimis usus est terminationibus communibus, tamen non ueritus est scribere:

Legg. IV 705 C: *ναυπηγησίμης ὕλης*;

Rep. X 614 E: *ψυχὰ γνώριμαι*;

Charm. 174 D: *ἐπιστήμη ὠφελίμη*;

Men. 98 C: *δόξα ὠφελίμη*;

Rep. X 607 D: *ποιητικὴ καὶ μίμησις ὠφελίμη*.

Etiam apud tragicos poetas tam raro femininae terminationes inueniuntur, ut miremur quod Lobeckius, recte obseruata quadam apud illos fluctuatione, eas legitimas esse credidit atque excusare conatur quasdam formas communes ut euphoniae datas (cf. ad Ai. 401). Pleraque uero mobilia in canticis sunt, in quibus composita quoque in *ος* exeuntia saepe femininas formas exhibent; inuenimus enim

Soph. Ai. 401: *ἀλκίμα θεός* (cf. § 2);

Eur. Hipp. 577: *πομπίμα γάτις*;

Phoen. 1711: *πομπίμαν ἄραν*;

Or. 1454: *μᾶτερ ὀβρίμα*;

et in diuerbiis:

Aesch. Ch. 180: *χαίτην κουρίμην*;

Eur. El. 521: *κουρίμης τριχός*;

Soph. fragm. 823: *σπουδὴ ἀκουσίμη* (cf. Dind. poet. sc.).¹⁾

1) Iniuria Lob. l. l. Aeschylo femininam formam *μορσίμη* uindicat propter Eum. 217; Turnebi coniectura est et recte habent Herm. et Dindf. *ἐννὴ... μόρσιμος*.

Quibus si opponimus 24 adiectiua quae circ. 60 locis per duo genera mouentur, nullo alio documento opus esse credimus, quo iure femininas eiusmodi adiectiuorum terminationes sermoni non Attico et poetis attribuamus.

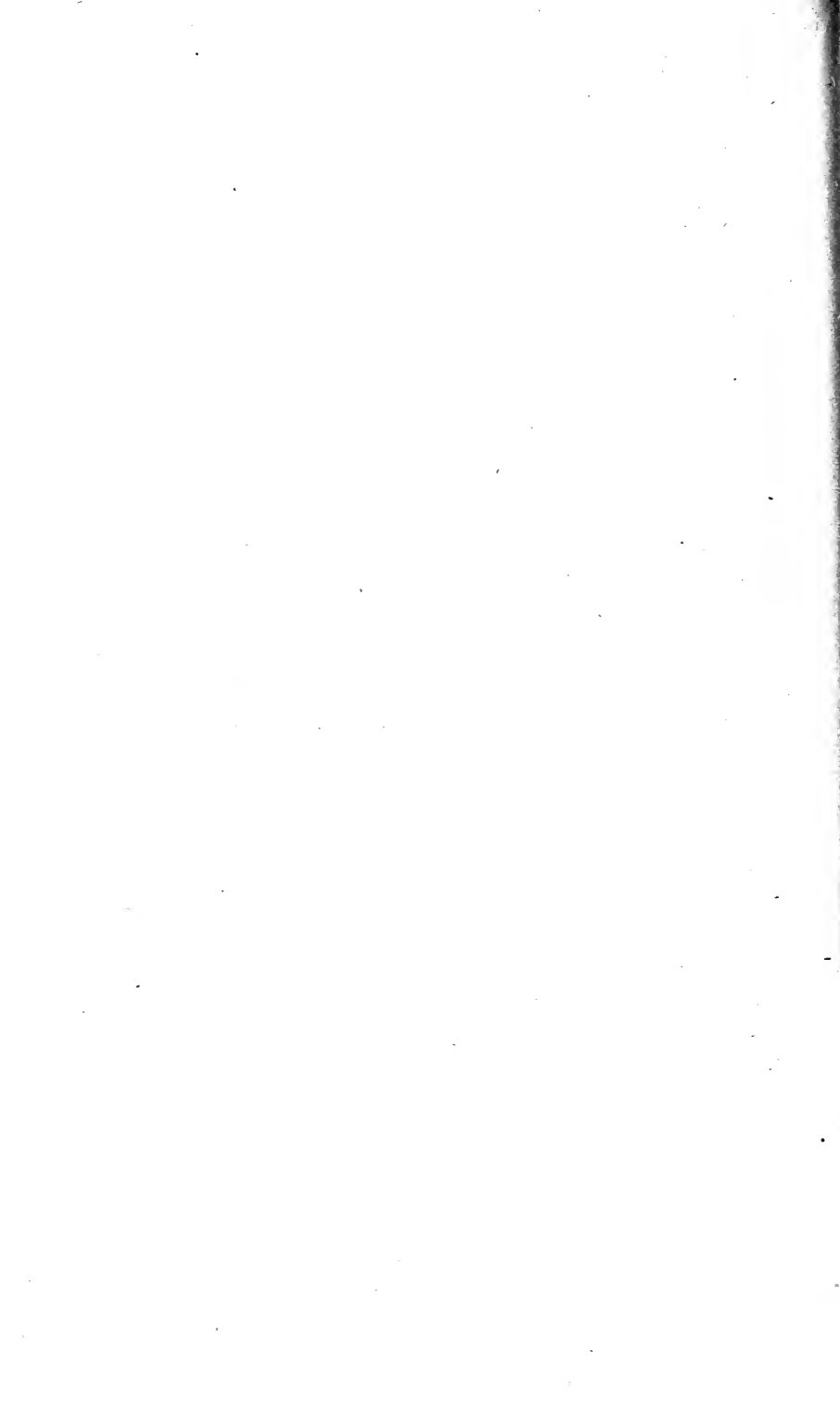
Denique adnotamus Aristophanem etiam hac in re prosae orationis uitaeque cotidianae usum sequi; nullas enim terminationes femininas praebet (Ach. 784. Pac. 1031. Lys. 547. Thesm. 125).

DE
BACCHIDUM PLAUTINAE
RETRACTATIONE SCAENICA

CAPITA QUINQUE

SCRIPSIT

GUALTHARIUS BRACHMANN

CAPUT I.

§ 1. Comicatorum Romanorum fabulas ab iis, qui iterum iterumque in scaenam eas referrent, saepe multisque modis immutatas retractatasque esse, id quod Graecis tragoediis accidisse probat illustris illa Lycurgi oratoris lex¹⁾ de publico fabularum Aeschyli, Sophoclis, Euripidis exemplari, a quo recedere histrionibus non liceret: neque per se probabilitate caret nec desunt veterum scriptorum loci, ex quibus moris hoc fuisse appareat. Quo in numero Gellii illum (Noct. Att. III 3, 13) ex Varronis quodam libro quamuis indiligenter, ut uidetur, exscriptum²⁾ commemorasse satis habeo: *neque tamen dubium est quin istae (scil. comoediae), quae scriptae a Plauto non uidentur et nomini eius addicuntur, ueterum poetarum fuerint et ab eo retractatae et expolitae sint ac propterea resipiant stilum Plautinum.* Quamuis enim exigua fides opinioni illi a Gellio traditae habenda sit³⁾: id apertum est nullo pacto fieri potuisse, ut hoc argumentum ad explicandam incredibilem fabularum, quae sub Plauti nomine circumferebantur, multitudinem adferretur, nisi iis, qui Varronis, deinde Antoninorum temporibus litteris Latinis operam nauarent, adeo certa illius retractandarum ueterum fabularum moris notitia fuisset, ut de hac ipsa re omnino non dubitaretur. Adde quod Terentius in pro-

1) Cf. Pseudo-Plutarchi uitam X orator. p. 841 F, Galenum uol. IX p. 240, et uide Welckerum in libro de tragoed. graec. p. 906—908 Kornii-que dissertationem de exemplari Lycurgeo Bonnae editam a. 1863. De retractatis cum tragoediis tum comoediis graecis u. Meinekii Hist. crit. com. graec. p. 31 sq.

2) Cf. Gell. III 3, 4. 10. 14 conl. Ritschelii Parerg. p. 112 sq. 93. 96.

3) De toto loco Gelliano u. Ritschelium l. s. s. p. 81 sqq.

logo Eunuchi u. 25 refert *Colacem esse Naeui et Plauti ueterem fabulam*; quod quidem conlato u. 30 *Colax Menandrist* et u. 33 sq. *sed eas* (scil. *personas*) *(ab aliis) factas prius Latinus scisse sese, id uero pernegat* nullo alio modo intellegi potest nisi hoc: Naeui fabulam, ex Menandri quidem Colace uersam, a Plauto instauratam esse ¹⁾.

Constat igitur eam quam diximus rem a Romanorum usu scaenico minime abhorruisse, neque quidquam ab hac parte orietur difficultatis, si argumentis aliunde petitis adducamur, ut cum reliquorum comicorum tum Plauti fabulas antiquitus retractatas esse credamus.

§ 2. Iam uero leguntur in comoediis latinis, quae aetatem tulerunt, loci haud pauci numero ita constituti, ut nullo modo credi possint pristino poetae consilio cum reliqua uel scaena uel fabula coniuncti fuisse. Aliorum enim argumentum aut a sententiarum nexu alienum est aut iis, quae aliis eiusdem fabulae locis siue dicuntur siue aguntur, aperte repugnat: alii eorum, quae aut supra aut infra leguntur, prorsus gemelli ac uicarii esse ipsa rerum sententiarumque aequalitate, interdum adeo uerborum similitudine manifesto arguuntur. Utriusque generis communis ea est condicio, ut nullis machinis cum aliis eiusdem fabulae partibus conciliari possint. Cuius rei ut luculentissima adferam exempla: iam nemo nescit ut Andriae Terentianae ita Poenuli Plautinae duplicem exstare exitum, quorum quidem apparet alterutrum tantum in scaena recitari potuisse. Sed in mediis quoque fabulis Plautinis fere omnibus passim inueniuntur loci, quorum ea quam dixi est indoles ac natura. Atque manifestorum quidem huius generis exemplorum satis magna copia cum antiquiorum criticorum, imprimis acerrimi illius interpolationum indagatoris, Franciscum Guyetum dico, acumine cognita, tum nostra aetate in medium protracta patent: non pauca in continuae orationis specie, quam uidelicet libri editionesque prae se ferunt, delitescencia hominum doctorum adhuc expectant curam.

1) Cf. Ritschelium Parerg. p. 99—104.

§ 3. In quo numero multi sane loci sunt, quos uel ex meris interpretamentis ortos esse uel ludibundae seu grammaticorum seu librariorum sedulitati deberi ipsa uerborum, sententiae, metri misera condicio prodat: restat tamen talium satis magna copia, quales ne cum priorum saeculorum arbitris credamus a nouiciis hominibus confictos esse impedimur cum sermonis genere ipso Plauto non indigno, tum numerorum argumentique rationibus longe absolutissimis: impedimur etiam ueterum grammaticorum auctoritate, quorum testimoniis constat biformium quorundam locorum in ipsa antiquitate utramque partem gemellam lectitatum esse. Velut in Plauti Bacchidibus u. 377. 378 una cum tribus insequentibus nullo modo stare posse Guyeto Ritschelioque aequaliter perspectum erat: utri potius pro Plautinis habendi essent iudicium dissidebat. Quorum quidem priorum fides Nonii testimonio augetur, posterioribus accedit Prisciani auctoritas, qui u. 379 bis excitat¹⁾. Itaque dubitari non potest quin in reliquis quoque similis notae locis traditae scripturae duplicata indoles ex ipsa antiquitate originem trahat.

Eorundem uero grammaticorum beneficio compertum habemus nonnullos huius generis locos antiquitus non in omnibus fabularum illarum codicibus geminatim exaratos fuisse. Namque Andriae alterum exitum *in pluribus exemplaribus bonis non ferri* Donatus commemorat²⁾. Ac ne ex Plautinis fabulis exemplum desideretur, illustrem illum propono Charisii locum (p. 184), qui ex Bacchidibus adferens u. 545 hoc addit: *in quibusdam non ferunt(ur)*³⁾; quo quidem loco Palatinorum librorum duodecim uersus, in quibus illum a Charisio notatum, non satis apte eos quidem conuenientes cum aliquanto concitatiore sermonis actionisque genere, quo reliqua scaena enitet, etiam nunc abesse a Bobiensibus membranibus uetustissimis Guil. Studemundus narravit⁴⁾.

1) Cf. Ritschelii adnotationes in editione.

2) Cf. Ritschelium Parerg. p. 595.

3) Cf. Ritsch. Parerg. p. 418.

4) 'Festgruss an die Würzburger Philologenversammlung 1868' p. 42.

§ 4. Quae cum ita sint, rationi hercle ut quid maxime conuenit et antiquissimarum illarum schedarum discrepantias ueterum grammaticorum manibus uersatarum et nostram fabularum Plautinarum multis in locis ancipitem memoriam ab eodem repetere pristino fonte: uetustissimorum dico fabularum illarum, quae quidem ad iteratum saepissime usum scaenicum uarie immutatae sint, exemplarium histicorum diuersitatem. Relatas enim esse mortuo auctore fabulas Plautinas aliquantumque temporis, cum orbata esset *flore poetarum* scaena, summo populi fauore uel primum in ludis scaenicis obtinuisse locum — id quod ineunte potissimum septimo ab u. c. saeculo factum esse satis probabili coniectura effecit Ritschelius¹⁾ — euentissime comprobant prologi nobis traditi cum ad fabulas alias tum ad Casinam denuo referendam conscripti²⁾.

Qui autem repetita actione Plautinas in scaenam darent dominos gregum histicorum non satis habuisse nouos prologos praemittere, luculentissimo documento ii sunt loci ipsis fabulis inserti, quos respicere ad res a Plauti aetate prorsus alienas certissimis euincitur rationibus historicis³⁾. Nihil igitur magis est credibile, quam eosdem ne ab ipsis quidem uersibus Plautinis manus abstinuissent, immo uariis modis, utcunque ferret usus scaenicus, modo in angustiorem ambitum fabulam singulasue scaenas contraxisse⁴⁾, modo uberius aliquam sine rem siue sententiam persecutos esse⁵⁾, concitatoris interdum liberiorisque rhythmici modulationes ad senariorum septenariorumque aequalitatem reuocasse⁶⁾, aliis locis emendare et expolire

1) Parerg. p. 150—238: cf. Opusc. II p. 658—60.

2) Praeter Ritschelium Parerg. p. 150 sqq. 225. 233 sqq. cf. Dziatzkonem, de prologis Plautin. et Terent. quaestt. sell. Bonnae 1864, 'Ueber die plaut. Prologe' Luzern 1867, alias.

3) Cf. Ritsch. Par. p. 198. 206—208. 123—125. Integras adeo fabulas ab aliis poetis conditas Plauto illos supposuisse docet Gellianus locus supra adlatus.

4) Cf. Georgium Goetziium in Actorum societ. philol. Lips. tom. VI p. 268. 278. 286 sq. saepius, Leop. Reinhardtum in Nou. Annal. t. 111 (a. 1875) p. 198, al.

5) Cf. Ritschel. Par. p. 601 sq., Goetziium l. l. p. 313 adnot.

6) Cf. Ritschelium in praef. Stichi p. X, Goetziium l. l. p. 274.

conatos recoxisse, quae subobscurâ fortasse excultiorie graecissantis aetatis elegantiae parum artificiosa uiderentur¹⁾, saepe numero denique praeter certae rationis necessitatem aliquid sustulisse liberoque arbitrio de suo quidquid liberet Plautinis adpersisse.

§ 5. Iam apparet fieri uix potuisse, quin magis magisque inter se discrepantia fabularum illarum exemplaria histriorum in manibus uersarentur. Unde cum fluerent emergente sero quidem Romae optimarum artium studio litteratorum hominum exemplaria²⁾ adscitis ex diuersae notae schedis quaecumque commendari uiderentur *filo atque facetiâ sermonis Plauto congruentis*³⁾ supplementis: quomodo fieri potuerit, ut et eiusdem argumenti plures in unam recensionem reciperentur uersus et quidam duplicati generis in aliis exemplaribus circumferrentur, ab aliis abessent, nemo non uidet. Ac ne mireris prauo iudicio grâmmaticos illos in unam sermonis continuitatem congressisse gemellas partes ita constitutas, ut adscita altera alteram auerteret: insigne arti eorum praesidium paratum est ab illustri illo loco Suetoniano⁴⁾ anno 1845 e codice quodam Parisino a Theod. Bergkio primum edito⁵⁾, unde intellectum est, sicut Alexandrinos Pergamenosque grammaticos, ita Romanos solitos fuisse certis notis criticis, quarum multiplex longaque subtilissimus erat usus, ueterum poetarum historicorumque libros distinguere. Velut ✕ asteriscum iis apponebant uersibus, *qui in hoc <recte> loco positi erant, cum aliis scilicet non recte ponerentur*; in hisce rursus ✕ — asterisco cum obelo utebantur; ✕ ceraunium ponebatur, *quotiens multi uersus im-*

1) Cf. Goetzianam commentationem p. 252.

2) Cf. Ritschelii Nou. Excurs. p. 109, Goetzii dissertationem p. 275.

3) Quam normam Varronem ad ipsarum fabularum existimationem adhibuisse Gellius III 3, 3 refert, eandem potissimum ueterrimos illos criticos secutos esse consentaneum est in diludicando, singularum partium in scaenicis illis exemplaribus diuerse traditarum quae prorsus abiiciendae, quae confidenter, dubitanter denique quae in Plautinorum contextum recipiendae uiderentur.

4) Fragm. 108 Reifferscheid., p. 137—141 editionis a. 1860.

5) Diurn. antiq. stud. a. 1845 p. 85—88.

probabantur; — obelos cum puncto ad ea, de quibus dubitatur tolli deberent necne;) antisigma appingebatur iis uersibus, quorum ordo permutandus erat; atque id quod summam huius quaestionis, in qua uersamur, uelut acu tangit:) antisigma cum puncto ponebatur, cum eiusdem sensus uersus duplices essent et dubitaretur, qui potius legendi¹⁾. Etiam si enim nescimus, quo tempore ipsae fabulae Plautinae coeptae sint emendari, distingui, adnotari²⁾: studium aliquod³⁾ ad Plautum contulisse iam L. Aelium Stilonem, Varronis praecceptorem, Gellii⁴⁾ Festique⁵⁾ testimonio compertum habemus, quem quidem constat eodem fere tempore natum esse, quo credibile est in scaenam reductam esse musam Plautinam, confiniis nimirum sexti septimique ab ù. c. saeculi. Iam huic igitur exemplaria fabularum Plautinarum, qualiacunque fuerunt, ad manum fuisse consentaneum est. Eundem autem eiusque aequales iam coepisse scimus in aliis quibusdam scriptoribus notis illis criticis genuina a spuriiis dubiisque dinoscere.

Credendum igitur est ne antiquissima quidem illa exemplaria Plantina grammaticorum in usum exarata ἀσπίτως ex histrionum uoluminibus ea fiducia consuta esse, quasi additis supplementis illis manca ipsius poetae manus recuperaretur: sed maluisse illos importuna, incondita, dubia, etiam si nondum signis criticis digesta, in scriniis seruare futuro distinguenda negotio, quam uel unam uoculam fortasse a Plauto profectam delere⁶⁾. Cuius quidem modestae rationis magna illis habenda est gratia.

1) De hac tota re uide Bergkium l. l. p. 109—131, M. Hertzium ibid. p. 393—98, Reifferscheidium in primo Quaestionum Sueton. capite editionis p. 419—421, O. Ribbeckium in prolegomenis crit. ad Vergil p. 149—163. Ad graecos potissimum scriptores spectat Schraderi dissertatio *de notatione critica*.

2) Cf. Ritschelium Mus. Rhen. t. IV (a. 1848) p. 509 = opusc. III p. 447 adn., eiusdem Prolegomena ad Plauti comoedias p. 67, Nou. Excurs. p. 110 sq.

3) Cf. Ritschel. Par. p. 90 sq. 366 sq.

4) Noct. Att. III 3, 1. 12.

5) S. u. Vapula Papiria, p. 372 Mueller.

6) Cf. Goetz. l. l. p. 275 sq.

§ 6. Insequentium grammaticorum industria notis criticis passim uersibus appictis fabularum contextum recensuit. Neque uero mirandum est una cum usu notarum illarum intellectum paucis saeculis post euanuisse easque ipsas paulatim librariorum socordia rursus intercidissee¹⁾. Quo quidem detrimento sponte intellegitur factum esse, ut ingenti agmine uitiorum tamquam ex insidiis irruente in fabulas Plautinas tristissima labe configeretur elegantissimi poetae sermo. Manifestiora tamen erant uulnera illa admodum multa, quam quae fugere possent uel stupida exeuntis antiquitatis siue grammaticorum siue librariorum ingenia. Nec desunt uestigia, quibus appareat cognita misera lacerataque orationis metriue specie, ut qualis legi intellegique saltem posset talem restituerent uersuum contextum, cum uarias eos molitos esse machinas tum uersuum siue traditorum transpositione siue additiorum interpolatione soluto sententiarum nexui ut succurrerent desudauisse²⁾. Ceterum diasecuastarum illorum, ut uocant, limandi sarcindique mala sedulitas quam recte putetur etiam ad uetustioris aetatis bonae notae grammaticos pertinuisse, haud facile diiudicabis; neque saue multum nostra refert.

Iam apparet, quantum conferatur anecdoti Parisini illius beneficio cum ad explicandas rationes memoriae fabularum Plautinarum nobis traditae tum ad eius ipsius, quam proposuimus, sententiae probabilitatem augendam ac corroborandam. Atque omnia profecto simplicissima in ipsaque re posita esse uidentur, ita ut iam non opus sit fusius rationibus argumentisque rem, quam enarrauimus, stabilire; de cuius summa quidem iam nemo, quod sciam, dubitat eorum, apud quos huius generis integrum est sanumque iudicium.

1) Cf. O. Ribbeckii prolegg. p. 153. — Num seruatum sit notationis illius uestigium a Vetere in Bacchidum u. 405 ualde dubito; cf. Ritsch. ad Trin.² 858.

2) Cf. Goetz. l. l. p. 265 adnot. 2, p. 274. 315.

CAPUT II.

§ 7. Primus autem in hanc rem animum intendit Fride-ricus Osannus, qui cum *Analectorum criticorum* Berolini anno 1816 proditorum extremis tribus capitibus de causis Plautinarum fabularum interpolationis, de Plautinarum fabularum interpolatione, de diuersis Plauti fabularum exemplaribus dis-sereret, haec tria mea quidem sententia rectissime cognouit:

primum: retractationem et singulorum locorum et totarum fabularum fieri potuisse, cum fabulae, ubi ab aedilibus emptae essent, iam poetarum iuri exemptae in histrionum manibus satis diu uersarentur, priusquam grammaticorum criticorumque experirentur curam;

alterum: causam occasionemque nouandi satis aptam illis fuisse, cum ueteres fabulae iterum iterumque repetitae in scaena agerentur ¹⁾;

tertium: conspicua esse etiam nunc in fabulis Plautinis, quales libri nostri exhiberent, diuersorum exemplarium uestigia.

In pertractando tamen hoc loco ita uera cum falsissimis confudit (inprimis in X. capite, ubi singula duplicis recensio- nis exempla adfert), ut ignoscendum sane uideatur iis, qui iniquius de hac illius sententia iudicauerunt: id quod in Ladewigium maxime cadit, qui in Mus. Rhen. tom. III p. 523 sqq. totam illam de nouata fabularum Plautinarum recensione coniecturam omni fide carere contendit, paulo mitius ille quidem iudicans quattuor annis ante in Diurn. antiq. stud. a. 1841 p. 1079 sqq.

Iam ante Ladewigium autem ea, quae de Bacchidum nonnullis locis Osannus proposuerat, reiecit Ritscheli- us in illustri illa *de Plauti Bacchidibus* dissertatione Vratislaviae a. 1836 edita ²⁾. Quem ne ipsum quidem illius rei grauitatem tum penitus perspexisse nunc sane facile est ad arguendum ³⁾. Quo

1) De his omnibus cf. Ritschelium Parerg. p. 331. 88 sqq. 94 et Goetzium l. s. s. p. 268 sq.

2) Repetita est in Parerg. p. 391 sqq.

3) Cf. Parerg. p. 418—420 conl. Studemundi 'Festgruss' p. 40—43.

magis tenendum est eundem iam anno 1840, cum *de duplici exitu Andriae Terentianae* ageret adscito Poenuli Plautinae exemplo, etiamsi nondum intellectum esset, quam late paterent duplicis recensio in fabulis Plautinis uestigia, ita tamen totius quaestionis summam expressisse¹⁾, ut intra lineamenta ab illo ducta etiamnunc optime consistat uniuersa rei ratio octo ferme lustrorum studiis amplissime aucta.

Multo acutiore quam Osannus iudicio Theod. Bergkii usus ingeniose de eodem argumento disseruit in *Diurnis antiq. stud.* a. 1848 p. 1134; singula tamen ut explanaret interdum ne illi quidem pari euentu contigit²⁾. Cui, cum parum seuera norma adstrictus ad quaestionem aggredereetur, accidit ut aut euagaretur ad sollicitandos locos prorsus sanos (uelut cum uu. Trin. 409 et 852 retractatori tribueret), aut contrario uitio admissio meras interpolationes pro dittographiis ex ipsa antiquitate repetendis haberet (ut Bacch. u. 430). In ipsis autem dittographiis ut pristinum utriusque recensiois conexum restitueret et neglecto prorsus tralaticio ordine ex incondito tamquam uersiculorum grege quos liberet consociare ausus est (exempla habeto Bacchidum uersus 375—384, Trinummi 308—312), et opitulatorem admodum frequenter diasceuastram sibi adsciuit, qui consulto nimiam binarum partium similitudinem obscurauisset (uelut Bacch. u. 430, Trin. 670): quibus quidem artificii apparet eleuari rei fidem.

§ 8. Atque ex ea quidem fabula, cuius perscrutandae peculiare negotium nos suscepimus, quibus diximus aut perperam aut non satis circumspecte ad rem demonstrandam abusum esse Bergkium exemplis, eorum alteri suo loco uberior paulo disputatio concedenda erit: de altero, ne absit ab hac dissertatione locorum consideratio illorum qui huc pertinere, etiamsi

1) Dissertationis in Parergis iteratae prae ceteris uide p. 594. 595. 600—602.

2) Vide eius censuram recensiois Trinummi Ritscheliana, insertam *Diurnis antiq. stud.* a. 1848 p. 1129 sqq., itemque Bacchidum Stichique, *Diurn.* a. 1850 p. 330 sqq.

immerito, quibusdam uisi sunt¹⁾, statim liceat quam breuissime exponere sententiam. Locus autem hic est²⁾:

Bacchidum specimen I.

Act. III sc. 3 u. 24—27.

Íbi (<equo,> cursu, lúctando, hasta, díscó, pugilatú, pila, 428 R.
 Sáliendo sese éxercebant mágis quam scorto aut sáuiis:
 Íbi suam aetatem éxtendebant, nón in latebrosís locis.
 Índe de hippodromo ét palaestra cúbi reuenissés domum . . . 431

Adnotatio critica:

428. equo inserto rectissime hiantem uersum suppluit Aug. Luchsus Herm. t. XIII p. 498, utpote cuius uocabuli detrimentum pateret ex hippodromo uersus 431, exemplo usus Most. u. 152. luctando disco hasta transponendo editiones. luctandó hasta disco Ritschelius Nou. Excurs. p. 65. | 431. Aut palaestrá ubi aut palaestra cubi Ritschelius Mus. Rhen. t. XXV p. 510; hoc Bergkii Symbol. ad gramm. lat. p. 419 commendabat, illud Ritschelius Nou. Exc. p. 75. palaestra ubi cum libris editiones.

Exstat locus in suauissima illa descriptione pristinae educationis seueritate ac disciplina coercitae. Ac uersuum illorum quos supra scripsimus tertium, cum una cum ceteris stare ne-

1) Bergkii hoc in loco laudatorem inuenit G. Goetzius (Acta soc. phil. Lips. t. VI p. 259 adn.), in aliis quidem exemplis aspernatum huius generis artificia.

2) In repraesentando uersuum Plautinorum contextu *inclinatis litteris* exprimenda curauí quaecumque non libris (praeter interpolatos FZ), sed coniecturis deberentur, neglectis nimirum orthographicis quisquiliis; addita integra uocabula uncis (<) insuper inclusi, cancellis [], quae interpolata ducerem. Ubi de coniecturae auctore nihil testatus sum, Ritschelii scito seruatum esse exemplum, a cuius recensione a. 1849 ubi recesserim semper indicatum est. Ceterum *editionum* nomine significatur consensus Hermanianae, Ritscheliana, Fleckeisenianae; nostras coniecturas Brn signo notatas uoluimus. Ubi quae de scriptura siue Veteris siue Ambrosiani testatus sum, sciendum est auctoritate me uti aut Hugonis Hinckii aut Gustawi Loewii. Hic eximia benignitate, quaecumque in palimpsesto e Bacchidibus ei apparuerant, diligenter exarata mihi permisit; quae tamen ignorari noluit transscripta tantum a se nec secundis curis recognita esse. Veteris noua conlacione a Hinckio confecta quod uti mihi licebat, id Georgii Goetzii deo liberali erga me comitati. Monendum autem ab huius dissertationis consilio alienissimum fuisse omnia enarrare, quae noua illi eruisent: immo permulta mihi quidem omittenda esse duxi. De reliquorum librorum memoria si quid attuli, haustum est e Ritschelii appar. crit.

quire rectissime cognouisset Bergk¹⁾, dittographiam esse duorum qui praecedunt autumauit, sic autem antiquitus scriptum fuisse suspicatus est:

Ibi suam aetatem exercebant, non i. l. l.

quae quidem scriptura, postquam in unum contextum recepta esset utraque recensio, fieri non potuisse quin propter manifestam superioris uersus similitudinem immutaretur. Eundem autem uersum magna propinquitate attingere eiusdem fabulae uersum 56:

Nam huic aetati non conducit, mulier, latebrosus locus paululo ante O. Ribbeckius monuerat²⁾. Ceterum pridem pro spurio expunxerat Franc. Guyetus.

Atque equidem uersum illum 430 penitus persuasum habeo retineri non posse (neque cancellis eundem includere dubitauit Alfr. Fleckeisenus): dittographiam esse uersuum 428. 429 ex ipsa antiquitate repetendam nego. Aut demonstret uelim aliquis, quidnam intersit differentiae inter huius uersus rationes et putidae cuiuslibet interpolationis sensum contiguorum uersuum aequantis.

At potuit quidem facillime ita res euenire, ut docuit Bergk³⁾. Audio. Potuit sane: nam quantulum erit rerum incredibilem, quas uel potuisse ullo modo fieri neges? Arti tamen nego conuenire ficticia ac commenticia prorsus pristina quadam similitudine³⁾, quae diasceuastae nescio cui mutandi rursus materiam praebuerit, abuti ad approbandam aliam bonae notae recensionem uersuum illorum olim instauratam.

In uniuersum libere profiteor longe minimam iis duplicis recensionis quam esse uoluerunt exemplis fidem me habere, quae in loco alioquin ab hac re alienissimo unius uersiculi iterata sententia claudicantis finibus contineantur. Omnia autem

1) Diurn. antiq. stud. a. 1850 p. 330.

2) Praef. Stichi Ritscheliana p. XVIII.

3) Bergkii illi coniecturae si quis credat firmamentum accedere ex locutionis aetatem extendebant insolentia, ego contra contendo hanc ipsam prodere interpolatoris inscitiam.

in toto illo loco, qui est de educandi antiqua ratione, ut quae maxime genuina esse ipsa quae in rebus, uerbis, numeris enitet summa ars satisque festiua elegantia documento est, neque ullum praeterea uestigium exstat duplicis recensiois. Itaque Guyetum iudico unice uerum perspexisse, uersumque spurium et inficetum ad similitudinem quidem uersus 56, ut uidetur, confictum expellendum duco.

§ 9. Iam ipse Fridericus Ritschelius, cum Bacchidum recensioem anno 1849 institueret, nonnullis locis posterioris cuiusdam poetae ipsius quoque boni et antiqui manum agnouit, reliquarum autem in fabularum deinceps edendarum negotio dum uersatur, usu magis magisque intellexit, quam multa retractationis uestigia cum ad totius alicuius comoediae consilium ac dispositionem spectantis tum in singulis locis geminatim positae conspicuae etiamnunc exstarent: cuius inspicendae sunt praefationes ad Stichum et Persam omniumque maxime insignis ad Mercatorem, ubi primus ille certis finibus circumscripsit corruptelae illud genus, quod dittographiarum ex ipsa antiquitate repetendarum uel geminae recensiois nomine comprehendere fas sit: rem ita comparatam, qualem non desinent cum magno doctrinae fructu penitus menti mandare, quicumque in hoc genere proficere uolent. Ceterum idem cum latius, quam ante creditum esset, illud genus patere perspexisset, memorabile quanto ampliores fines huius rei usui in altera concesserit Trinummi recensione¹⁾, quae a. 1871 publici iuris facta est.

Interea alii homines docti cum in Plauto interpretando atque emendando studium conlocauerunt tum in dittographias in Plautinorum uersuum contextu latentes oculos coniecere: quibus passim indagatis medela permultis locis adlata est. Inter quos primas facile fert Ladewigius ille, qui quamuis acriter a. 1845 in indomitum quod primo exortum erat dittographiarum indagandarum studium inuectus esset, cum coepa esset

1) Cf. praef. Trin.² p. XXXI conl. praef. Merc. p. VII.

ratione licentia illa coerceri, ipse acerrimus huius quaestionis arbiter et auctor existit in *studiis Plautinis* insertis Philologi tomo XVII p. 248 sqq., 452 sqq.

§ 10. Quamquam quod Bergkii fructuosae operae supra indicauimus detrimento fuisse, idem minime sane frequenter hunc quoque admisisse erroris, ut locos optime adfectos in suspicionem uocaret, documento est specimen hoc ex commentationis illius ea parte, quae est de Bacchidibus ¹⁾, delibatum:

Bacchidum specimen II.

Act. IV sc. 6 u. 13—17. sc. 7, 42 sq.

CHRYS: Men críminatust? óptumest: ego súm malus, 783 R.
Ego súm sacer, sceléstus. specta rém modo.
Ego uérbum faciam <núllum>. NIC: <Eho> etiam, cárnufex,
Mínítáre? CHRYS: Nosces tú illum actutum quális sit.
Nunc hás tabellas férre me iussít tibi 787

Adnot. crit.:

784. specta erum *F. V. Fritzschi* ind. lect. Rostoch. a. 1846 p. 3 sq. | 785 sq. nullum et eho om. libri. nullum post uerbum inseruit *Ritscheli*; equidem eho una cum nullum propter similitudinem iterati identidem ego excidisse suspicor. Ceterum cf. *C. F. G. Muellerum* *Prosod. Plaut.* p. 745. uerum uerbum *Bothius*. Ego faciam — NIC: Etiam carn. min. mi? || CHRYS: Nosc. act. ill. tu qual. siet *Lindemannus* *Annal. philol. t. 49 (a. 1837) p. 152*. Ego uerbum faciam? NIC: Min. etiam, carn.? || CHRYS: Nosc. tu i. a., ubi sit et qualis siet *Fritzschi* l. s. | 787. has tabellas *Fleckeisenus* *Ann. phil. t. 60 (a. 1850) p. 245*, *C. F. G. Muellerus* *Addenda Pros. Plaut.* p. 44. 150, *Schmidtius* *Quaest. de pronom. demonstr. formis Plautin.* Berol. 1873 p. 67. 24. haec tabellas libri. haec tabulas *Hermannus*, *Ritscheli*.

Ac uersus quidem 785 sq. propter fortuitam horum similitudinem

CHR: Quid, illám meretricemne ésse censes? NIC: Quíppini? 839
CHR: Frustrá's. NIC: Quis igitur ópsecrost? CHR: Inuénéris:
Ex mé quidem hodie númquam fies cértior. 841

839. quippini *Ritscheli* *opusc. uol. II p. 537* praeeunte *Camerario*. quippeni libri, editiones.

calidius ille quam cautius coniecit et ipsos ad finem scaenae spectare. Duplicem igitur olim existisse eiusdem exitum: in altero post uersum 840 consecutum esse u. 841, in altero eos, qui nunc sunt 785. 786. Atqui haec argumenti congruentia,

1) Philologi t. XVII p. 261 sqq.; de hoc loco disputatur p. 269.

quando ne ad eandem quidem personam uterque locus respicit, omnino nihil habet offensionis. Nam quod sententiarum quoque rationes, cum ab aequalitate illa recesseris, id efflagitare putat, ut uersus 784 continuo excipiatur uersu 787, uerbum *minitare* cum nihil habeat, quo referatur¹⁾: falsus est. Nisi enim omnino in summa quam Chrysalis uerba prae se ferunt impudentia, quae quidem distincta est tecta nescio qua negligentia²⁾, mire ea ad formidinem inferendam apta, satis inesse causae censeas, cur irritatus erus simulque pauore adfectus his uerbis in seruum inuehatur: *etiam minitare, carnufex?*, respicias uelim quae Chrysalus dixerat *specta rem modo*, quae nisi ad imminens aliquod malum referenda sunt, nimirum quo futurum sit ut aperta fiat serui innocentia, quomodo explicanda sint equidem nescio. Immo uereor ne quid desideres, si Ladewigio auctore uersum 787 statim continuaueris uersui 784: uocula *nunc* certe u. 787 tam expresse ac significanter opponitur ei quod praecedit *actutum* futuroque *nosces*, ut haud facile sententiae sine detrimento uersuum illud par uideatur de futurum esse.

§ 11. Post Ladewigium in eorum, qui salubre in hac re studium conlocauerunt numero Otto Ribbeckius nominandus est, qui de Militis Gloriosi quibusdam locis ingeniose ita disputauit, ut retractatorum opera pristinam poetae manum obscuratam esse demonstrauerit³⁾, aliique homines docti sat multi: uelut in editionibus suis Iul. Brixius⁴⁾ itemque Aug. Lorentius, atque is, cuius minime ignoranda est opera bonae frugis cum in aliis tum in hoc genere plena: O. Seyffertus in *Studiis Plautinis* Berolini a. 1874 editis (p. 10—12): neque

1) Eadem res miris machinis, sed frustra temptata est a Bothio, Lindemanno, Fritzschio: uide adn. crit.

2) Consulto simili modo occulte loquitur u. 789 sqq., 814 sqq., 826 sq., 840 sq.

3) Mus. Rhen. t. XII p. 594. 598—603, t. XXIX p. 23 sq.; cf. de Trin. 1101—1114 eundem in Ephem. litter. Ienens. a. 1875 p. 452.

4) Cf. eiusdem *Emendationes in Captiuos Lignitiae* a. 1862 editas p. 6.

de Leop. Reinhardti dissertatione, quae est *de retractatione Epidici*, inserta Nouorum annalium philol. tomo 111 (a. 1875) p. 194—200, iniquius iudicari uelim; quae quidem aequae ac prior illa eiusdem *de retractatis fabulis Plautinis* scriptio, quae legitur in Studemundi *Studiorum* uol. I 1 p. 77 sqq., non tam ad singulos locos retractatos spectat, quam ad totarum fabularum argumentum consiliumque compositionis posteriore tempore immutatum. Nam longum est eos enumerare, qui strictim tantum ac tamquam subsiciuis curis hanc quaestionem attigerunt¹⁾.

Peculiari autem negotio huius rei exemplum ex omnibus, quae in Plauto exstant, maxime ut uidetur memorabile pertractauit Theodorus Hasperus, qui a. 1868 *de Poenuli Plautinae duplici exitu* emisit dissertationem²⁾. Qua quidem paulo accuratius examinata cum speremus fore ut aliquid fructus ad nostram rem redundet, de grauioribus nonnullis generatim ac quam maxime fieri potest presse disputabimus.

§ 12. Atque ea quidem, quae in uniuersum Hasperus de fabulae illius condicione statuit, scilicet nouatam immutatamque eam nos habere alius poetae Plautinam fabulam retractantis eiusque Plauto inferioris opera et studio, quodque imitatori illi eum Poenuli exitum tribuit, qui posteriore loco in libris exstat³⁾, haec quam maxime probo; neque ex reliqua fabula quos locos a retractatore profectos enumerauit modo, non disputatione comprobauit, hos nunc in iudicium uocare uolo: ipsum exitum talem, qualem expressit Hasperus, ab ipso Plauto ortum esse uix mihi persuadeo, nec magis subditium illum alterum ab imitatore illo Plauti.

1) Velut Teuffelius Mus. Rhen. t. VIII p. 29 sq., t. XXX p. 318; C. Dziatzko Mus. Rhen. t. XXIV p. 583 sq., t. XXIX p. 53; C. Fuhrmannus Nou. annal. phil. t. 99 (a. 1869) p. 452—454, alii.

2) Exstat in Nou. annal. philol. uol. suppl. V p. 279—305.

3) Idem Ritschelius iudicauerat Parerg. p. 600—602. De contraria Bergkii (Philol. t. 31 p. 244) Brugmanique (*Quemadmod. in iamb. sen. Romani ueteres uerborum accentus cum numer. consociarint* thesis I) sententia cf. Goetzium Act. soc. VI p. 326; cuius commentationis praeterea uide p. 254.

Nam, ut ea praemittam, quae cum quasi in propatulo posita sint uel paucissimis absolui possunt: exitus suppositi u. 40 sqq.¹⁾ quatenus sint conuicia ac maledicta, quibus leno se purget, haud facile explanes; nusquam enim in tota fabula Lycum inuenio Hannoni maledicentem. Apertissimum est haec inde a uerbis *Ego, Poene* Antamoenidi tribuenda esse, conferenda autem sunt cum uersibus V 5, 41 sq. et 46 sq., quibus respondent. Itaque non a u. V 5, 43, quod statuit Hasperus, sed inde a 36 duplicem habemus recensionem.

Eidem militi praeterea u. 39 adsignandus uidetur, qui satis ineptus est ab Agorastocle pronuntiatus. Simili enim modo atque in genuino exitu hic quoque, postquam et Hanno et Agorastocles lenonem supplicantem impune dimiserunt, Antamoenides accusatoris partes suscipit, atque id quidem statim profitetur, ne effugiat Lycus: iam u. 40 recordatur Hannonis ueniam sibi expetendam esse, qua impetrata accusationis causam u. 44 profert: *Tu* (quod *Poen*o u. 40 opponitur) *aut amicam mihi des fucito aut auri mihi reddas minam.*

Atque ut absoluamus hunc de personarum distributione locum: u. 27 uerba *Omitte genua* Hannonis esse uel insequentis uersus consideratio docere poterat. Nam ne obicias fieri non posse, ut u. 26 cum subsequentis principio iunctus Hannoni tribuatur, ne hoc loco plane idem dicat quod paulo post u. 32: haec similitudo uel potius iteratae sententiae summa aequalitas, quidquid de personis statueris, tam molesta remanebit, ut quin eximendus sit e ceterorum societate u. 26 non possit dubitari. Cui uide ne adiungendi sint u. 15 sq., ipsi quoque mire importuni post u. 12—14, licet de scriptura restituenda quamlibet excogites sententiam.

Quos quidem uersus — ut iam summam rei profitear — noli credere ex alio fonte fluxisse quam ex iterata subditiicii huius exitus retractatione. Idem enim illud uersus 7 sq. comprobare uidentur; qui aperte spectant ad u. 21 sq.;

1) Ne quid erres, Vulgatae moneo me intellegere uersuum numeros, non eos quos appinxit Geppertus inde a u. 12 uno minores.

ne iterum ad u. 10 et 15 sq. id moneam, quod modo ad u. 27: consentaneum esse u. 28 primum ab Agorastocle lenonem appellari; neque ante u. 17 certe concedes fieri posse, quo accedere se uelle Lycus dicit. Animaduertendum est autem, quod u. 6 redit ante 12; quem apparet alterutro loco tollendum esse: tollendi simul qui interpositi sunt uu. 7—10, quos omnes retractatori deberi iudico.

In genuino uero fabulae exitu discrepantia, quae u. V 5, 51 sqq. inter Ambrosianum intercedit ceterorumque librorum memoriam, grauior uidetur esse, quam qualem pro corruptela uel librariorum incuria uel glossematum incremento orta accipias: adde quod inrepsisse hoc loco aliquid certe ex alieno quodam exemplari testimonio sunt suffectae illius scaenae, quam modo tractauimus, uersus 12—14, qui post V 5, 52 in omnibus praeter A libris leguntur.

Sed ut paullo incertiora illa omittamus: spectant ad gemellam quandam huius quoque scaenae recensio-nem uersus V 6, 16—21; uersum autem 16 hunc dico:

ANT: Et mihi quidem minam argenti. LYC: Sume hinc quid lubet,

quem in A omissum Geppertus eumque secutus Hasperus in adnotatione tantum attulerunt, cum perspicerent et hunc et u. 22 una ferri non posse. At ne de ludibunda grammatici nescio cuius opella cogites, specta subsequencia. Versu enim 18 Agorastoclis Lycique credas altercationem finitam esse: hic condicionem accepit, ille placatus, ut uidetur certe, *Ite* inquit *igitur intro*: iam u. 22 sqq. absolutam rem ac uix demum relictam iterum suscipit acriterque in lenonem inuectus denuo occipit cum eo litigare. Praeterea me non intellegere confiteor causam, cur iam u. 19 mulieres intro mittantur, cur u. 21 miles Hannonem ualere iubeat, nisi scaenae finis iam aderat. Neque quicquam profecto — siquidem retinemus uersum 16 — impedit, quominus statim sequatur u. 29 (paulo scilicet aut ad hoc exemplum: *Mi pátrúe, sequere <hac> intro, ut hunc festúm diem* aut similiter immutandus) una cum proximis uel alii nescio qui similis argumenti, quibus fiat fabulae conclusio.

Conficti igitur esse ab eo hi uersus (16—21) uidentur, qui scaenam breuiare studeret. Nam ne hos pro genuinis, eos qui sequuntur pro spuriiis accipias, grauissimum hoc accedit argumentum, quod minime credibile est ter de integro, ut Adelpasium sibi spondeatur, Agorastoclem orare, Hannonem promittere: id quod primum factum est u. V 3, 36 sqq., fide data iterum confirmatum V 4, 108 sq.¹⁾, cf. 97: iam tertium idem exorat male diffidens gener V 6, 19—21. Quodsi cui placuerit istuc, si dis placet, *postremum condimentum fabulae*, uereor ut sine cruditate concoquat. Haud improbabili autem coniectura efficias eundem poetam Plauti imitatore in superiore fabulae parte, in qua exstant illi quos laudauis uersus, aliquantum uel omisisse uel contraxisse in angustiorem fines²⁾.

1) Qui locus habet sane quo displiceat.

2) Iam uideo in altero hoc loco simile quid O. Seyffertum (Stud. Plaut. p. 10 adn.) coniecisse, a uersibus quidem profectum V 3, 41. 42: quos qui sufficeret in locum genuinorum — ut non mihi, sed Seyfferto perhibentur — uersuum 43—46, illum id egisse uideri, ut scaenam breuiatam redderet. Ceterum quod aegre tulit uersum 43 duorum qui praecedunt inhaerere uestigiis: addere poterat tertium uersum 54 (= 1144 Gepperti, in huius editione errore numero 55 notatum). Qui quidem nexique cum eo superiores quattuor cum in libris omnibus scaenam claudant, Acidalii demum coniectura ante u. 33 repositi: haec res integerrimo firmamento euincit satis graues turbas scaenam illam passam esse. Nec feliciter crediderim in his uersiculis Acidalio rem cecidisse, quippe qui pedisequos sibi repetant uersus 43 sqq., cum temperamento nimirum orationis rectius inter Hannonem et Agorastoclem distribuendae. Versus enim 41 noli uereri ut comode conueniat cum superioribus: cuius interpolatum est principium una cum prioris altera parte. Satis igitur fortiter retractatori uidetur peractum esse resecandi opus, quandoquidem uersus 53. 54 respondent prioris reuersionis uersibus 28 sq. Iam uides oppletam fere esse hanc scaenam spissis uariisque retractatoris uestigiis, non latius iisdem persequendis in istis uidelicet loci angustiis; quae cum exspectauerim fore ut in Hasperi libello, si minus omnia expedita, at commemorata inuenirem nonnulla, quippe qui enumeraturus esset p. 28 locos illius fabulae, quibus impressa remansissent cum interpretis tum retractatoris uestigia: hac spe destitutus sum. Hoc unum addo: luculenter comprobata uideri ac supra fere expectationem quam modo de loco illo, quo primum Adelpasii fit sponsio, mouimus suspicionem: sustulit enim retractator scaenae V 3, nisi egregie argumentatione fallimur, cum alios tum uersus V 3, 36—39.

§ 13. Sed de Hasperi dissertatione cur paullo uberius disputarem, hanc potissimum habui causam, ut alicuius insignioris exempli opportunitate oblata demonstrarem cum latius grassatam esse nouandi illam libidinem, quam in uulgus probaretur: tum et fieri potuisse et factum esse, ut retractata aliqua fabulae pars iterum a posteriore quodam poeta dominoue gregis histrici retractaretur¹⁾, ita quidem, ut dittographia in dittographiam inlata quadruplex euaderet eiusdem scaenae recensio: cuius rei equidem neque habeo hoc temporis quod proferam alterum exemplum neque inueni ab alio iam tale quid uel adlatum uel comprobatum.

Totum enim retractationis scaenicae nomen cum duobus contineatur generibus, altero maiore siue latiore, quod spectat ad ipsam fabulae compositionem, angustiore altero ac minuto, quod singulis inhaeret locis: quoniam hoc bifariam rursus distinctum est et additamentis et dittographiis, iteratae retractationis minoris uniuersum genus apparet has quatuor habere species: additamenti uel additamentum uel dittographiam, item dittographiae uel additamentum uel dittographiam. Ex quibus quidem quae posteriores factae sunt iterum a numerorum diuersitate legem accipiunt, cum, si utrumque dittographiae specimen retractatum sit, quadruplex efficiatur aut eiusdem sententiae recensio aut — quod ad additamenta ualet — orationis uel centonum incremento uberioris uel genuina simplicitate splendentis conformatio: sin aliter, triplex;

1) Neque enim parem uim inesse apparet retractationis (uide Teuffelium in Mus. Rhen. t. VIII p. 31 et in Nou. annal. phil. t. 93 [a. 1866] p. 704, t. 95 [a. 1867] p. 32 sq., Reinhardtum in Studemundi Stud. uol. I 1 p. 80—93, Seyffertum Stud. Plaut. p. 11, Goetzium Act. soc. VI p. 266, Lorentium Philol. t. 30 p. 432 sq. conl. praef. Mil. Glor. p. 48) uel adeo plurium recensionum (cf. Hasperum p. 28 adn. 20) exemplis, quae in prologis Plauti aetate uel totis uel ex parte inferioribus passim homines docti temptauerunt, utpote quorum legitima quodammodo ratione cuilibet histrionum licentiae concessorum ac ueluti proditorum peculiaris sit condicio. Quam uero in Cist. I 2 attigit Seyffertus Stud. Plaut. p. 11 alia res est: ubi in duplici interpolatione, non in retractatione uersari uidemur; cf. Cist. I 3, 42—45 et uide Ritsch. Par. p. 237 adn.

quo in numero sponte se continuerunt priores duae nimirum ab additamentis profectae.

Atque hoc quidem Poenuli loco, si quid profecimus superiore disputatione, quarti generis integerrimum habemus exemplum¹⁾: secundi insigne unum specimen ex Bacchidum sc. IV 9^a infra adferemus. In primo autem genere uersantur, quae O. Ribbeckius in *Musei Rhenani* tomo XXIX p. 23 sq. de *Militis Gloriosi* uersibus 637—672 disputauit, scilicet si probaueris Fr. Schmidtium, in *Quaestionibus de Plauti Milite Glor.* p. 347—352 digressionem illam inde a u. 612 ad 765 integram retractatoris esse additamentum autumantem²⁾: ad quod quidem pariter pertinet *Curculionis* exemplum (u. 288—298) a G. Goetzio in eiusdem *Musei* tomo XXXIV p. 603—608 illustratum, nec non aliquo modo, quae paulo post de *Bacchidum* uersibus 393—403 enarrabimus.

Ceterum subtiliorem illam quam enucleauimus partitionem ne in pusillis rebus iisque inutilibus habeas: num quid ualeat ad hanc quaestionem plenius perspiciendam tum rectius existimabitur, cum aliquis perinde ac nos *Plauti Bacchides* quasi prouinciam suscepimus, ex reliquis fabulis quaecumque exempla ad hoc genus pertinere uideantur percensuerit. Interim mo-

1) Aliquantum ad huius rei similitudinem accedunt, quae Fr. Schmidtius *Quaest. de Pl. Mil. Glor.* p. 332 de illius fabulae uersibus 1127. 981 sq. 1099 sq. adsumptis 1147 sq. disseruit.

2) Ipsum enim locum illum (*Mil. Gl.* 637—672, cf. *Schmidtium* l. l. p. 352 adn.) Ribbeckius duplici retractatoris additamento — nam quod in super u. 643 sq. dittographiam esse uidit uersus 666, hanc ipse quoque non tam a retractatore quodam scaenico, quam ab interpolatore repetere uidetur — deformatum esse docuit, quorum tamen alterum ab altero segregatum est: similiter ac C. Dziatzko *Mus. Rhen.* XXVI p. 438 sq. (cf. L. Reinhardtum in *Studemundi Stud. uol. I* 1 p. 80—93, Dziatzkonem iterum in *Mus. Rhen. t. XXIX* p. 63 sq.) prologi *Mercatoris* neque u. 12—17 neque 18—39 *Plautum* habere auctorem uoluit: adpersos tamen esse priore illos tempore, posteriore (fortasse quidem omnino non in usum scaenicum fabricatos) hos. Ceterum uere mihi uidetur et Schmidtius totam illam *Militis Glor.* pericopam, quae continetur uersibus 612—765, ex alia quadam comoedia latina repetiisse et Goetzius *Act. soc. VI* p. 313 adn. similem suspensionem mouisse de ortu uersuum *Poen. I* 2, 117—197.

nuisse sat erit, ad artem criticam factitandam longe diuersam esse bipertiti retractationis generis uim, quo tota illa diuisio regitur. Additamenta enim histrica modestiore quodammodo indole praedita, uidelicet quae non auersata sint ipsius poetae uerba, ut non nimium solent praebere difficultatis, ad interpolationum genus aliqua ex parte sese applicantia: ita multo licentiores dittographiae, satis intricatarum turbarum, ut adsolet, cum comites tum concitatrices, non desinent criticorum ingenia exercere. Nam uix est quod moneam diuersi consilii, quo utriusque generis architectorum uideatur temperatum esse munus: cum in dittographiis uidelicet breuiandae quoddam studium uel fabulae uel scaenae conspici solere G. Goetzii acumine docti simus: contrarium institutum additamenta secuta esse ipso nomine appareat.

§ 14. Iam uero is nominandus est, qui saluberrimam huic, in qua plerique fere peccare solent, rei attulit lucem. Tota enim quae est de retractatione fabularum Plautinarum quaestio et comprehensa et mirifice aucta est ea commentatione, quae exstat in Actorum Societatis philologiae Lipsiensis a Friderico Ritschelio editorum uolumine VI (a. 1876) p. 235—328¹⁾, quam *Dittographien im Plautustexte nebst methodischen Folgerungen* inscripsit auctor Georgius Goetz: qui, cum uniuersum illud corruptelae genus uno conspectu ante oculos poneret, et causas rationesque quibus coerceretur explanauit, et fontes unde fluxisse uideretur quoad fieri poterat aperuit. Quo quidem libello cum uia commonstrata sit, qua potissimum profecta ad certum quendam finem ars critica difficillimam hanc quaestionem perducere possit: uideamus, quid nouissimis temporibus ii, qui in Plauto emendando operam conlocauerunt, hac in re profecerint.

Ac latius quidem illud genus, quod spectat ad fabularum consilium ac dispositionem, haud mediocriter auctum est

1) Addendum Mus. Rhen. t. XXXI (a. 1876) p. 635—637. Ad eandem rem pertinent eiusdem praef. Epidici (a. 1878) p. XXI sq. et Curculionis (a. 1879) p. XXI sqq., praeterea commentatiuncula tomo XXXIV Musei Rh. inserta p. 603—608.

Fr. Schmidtii disputatione *Untersuchungen über den Miles Gloriosus des Plautus* inscripta, quae legitur in Nou. annal. philol. suppl. uol. IX p. 323—401¹⁾: contra id, quod uersatur in examinandis retractationis minutioris uestigiis, non parem curam expertum est. Etenim neque artem criticam qua par est circumspectione exercere neque inter dittographias retractatione fabularum scaenica ortas et illos pannos, quibus librariorum grammaticorumque siue mediocria siue putida ingenia libros Plautinos amplificauerunt, discrimen satis accurate obseruare Adolfum Kiesslingium uideo in *Analectis Plautinis*, quae praemisit Indici scholarum aest. Gryphiswaldensi a. 1878. Ubi cum duo ex Bacchidibus exempla, quibus conspicua esset *importuna histrionum licentia*, temptauerit: in altero, quod continetur festiuissimo illo Chrysalis cantico u. 925—978, num uerum ille adsecutus sit dedita opera post quaeremus: alteram scaenam, summa arte enitentem illam quidem, in qua posita est totius fabulae ut Aristoteles dicit *περιπέτεια*, ab hominibus doctis miris uariisque commentis pridem uexatam, hoc loco — eximenda enim rursus est e retractatarum numero, quo Osanno praeunte Kiesslingius perperam eam rettulit — paucis liceat illustrare, si forte fieri possit, ut ad eam rectius intellegendam paululum conferamus.

Bacchidum specimen III.

Act. III sc. 4.

§ 15. Hoc si recte intellegere uis Mnesilochi soliloquium, haec duo primaria teneas oportet: primum, quod in perturbato amantis animo ita immoderatus pristinus amor cum noua suspicione atque ira quodammodo confligit, ut ipse in utramque inuicem partem inuitus rapiatur: tum, quod inde a u. 509, postquam ipse conturbatam mentem ad rationem reuocauit, iam,

1) Longiusculae commentationis summam habes p. 390. Easdem fere res antea temptauerant Lorentius in prolegomenis commentario in *Milem Glor.* (a. 1869) praemissis p. 36—44, atque itidem Brixius praef. *Mil. Glor.* (a. 1875) p. 10—14.

quae confuse prioribus uersibus locutus erat, considerate iisdem iterum deliberatis certum postremo auri reddendi consilium capit. Itaque neque in mira illa prioris partis inconstantia crebraque intra singulas enuntiationes debiscentis quodammodo sensus discrepantia offendendum est, neque si in altera parte repetitur quaedam sententia ex priore suscepta.

Iam si harum duarum rerum memor scaenam perlegeris, concedes credo omnia simplicissima esse. Inuiti enim Mnesilochi minitabunda oratio ἐξ ἀπροσδοκίτου, ut dicunt, declinat in contrariam partem u. 504 sq.:

Nam mihi diuini nūquam quisquam créduat,
Ni ego illam exemplis plúrumis planéque — amo, 505

consentaneum enim erat dicere *ulciscar*; eodemque prorsus modo in sequentibus contrarium eloquitur eius, quod dicere sibi proposuerat:

[Ego fáxo hau dicet nánctam, quem derídeat,] 506
Nam iám domum ibo atque — áliquid surrupiám patri,

Adnot. crit.:

506. derideat libr. praeter A, qui G. Loewio auctore exhibet DELUDERET.¹⁾
Versum cur cancellis circumcluserim, paulo post enarrabo.

nimirum dicturus *aurum reddam meo patri*; pergitque magis magisque sese implicans contradictionibus:

Adeo égo illam cogam usque út mendicet — méus pater, 505

cum Bacchidem a principio intellexerit, quam dicere uoluerat fore ut ad extremam inopiam redacta sit, scilicet cum non habeat, quo libertatem suam a milite redimat²⁾. Quare ne tantillum quidem dubitabis uersum 503 ad illorum normam ita cum Pylade scribere: *ne illa illud hercle cum malo fecit — meo*, (*suo meo* legitur in BCD, *suo* in A), quo loco miror ne Hermannum quidem aut Ritschelium aut Fleckeisenum uerum uidisse, qui praeunte Pareo in ed. III exhibent *cum malo fecit*

1) Ambrosiani scripturarum discrepantia eodem modo adnotabitur quo in Goetzii Loewiique ad Analecta Plautina Lipsiae a. 1877 edita symbolis.

2) V. 505 recte *παρὰ προσδοκίαν* explicatus est ab Ussingio, cum tota haec prior particula tum u. 508 iam a Lambino.

suo; ut taceam Niemeyerum ¹⁾, quem nimia quidem libri Ambr. admiratione captum longissime ab horum uersuum intellectu abesse ipsa prodit quam adscripsit loci interpretatio. Neutram scripturam reicere Kiesslingius (l. s. s. p. 18) ausus est, cum ad duplicem huius scaenae recensionem hanc ipsam discrepantiam pertinere autumaret. At *meo* rectissime reposuit Fritzschi Ind. lect. aest. Rostoch. a. 1846 p. 5: aliud enim dicere uelle, aliud uere dicere amatorem ridicule minitabundum.

Quae quidem scriptura ipsa librorum discrepantia unice probatur. Quid enim? si Plautus scripsisset *suo*, num causa satis apta intellegi posset, cur interpretes adscriberet *meo*, id quod multo reconditiorem explicationem requirere apertum est? Immo sicut ad u. 505 olim *ego istanc multis ulciscar modis* ab eo adscriptum fuit, qui ex enuntiationis principio concludens sensisset exspectari ulciscendi, non amandi significationem ²⁾: ad genuinam scripturam *meo* idem fortasse uetus interpretes addidit *suo*, scil. *dicere uoluit*. Atque in Palatinis quidem libris utroque loco utrumque seruatum est ³⁾: Ambrosiani qui curauit recensionem ⁴⁾, cum duplicem putaret tradi scripturam, alteram eamque praestantiorem elegisse sibi uisus solum interpretamentum hoc loco ⁵⁾ in contextum recepit: id quod haud semel ei accidisse uidetur ⁶⁾.

1) *De Plauti fabularum recensione duplici*, Berol. 1877, p. 35. Idem *suo* Ussingius recepit.

2) Cf. Ritschelii adnotationem ad u. 507, Hermannii ad u. 473 et 475 H.

3) Nisi quod uersus 505 glossema, una cum alio quodam quod spectat ad u. 507 a diasceuaasta in unius uersiculi speciem redactum, exstat in BCD post 507.

4) Recensionem intellegi uelim grammaticam, non histicam a domino gregis quodam curatam, quoniam exemplorum copia eae mihi probari uidentur rationes, quas contra Bergkii de Palatinorum librorum Ambrosianique discrepantia sententiam (Symb. ad gramm. lat. I p. 132. 135. 137 sqq., cf. Fleckeisenum Nou. annal. t. 101 a. 1870 p. 709 sqq.) exposuit Fr. Schoellius Analect. Plaut. p. 1—14; cf. Guil. Studemundum 'Festgruss' p. 38 sq.

5) De posteriore enim illo non liquet: uide Ritschelii app. crit.

6) Exempla praebet Schoellianus quem modo indicaui libellus p. 7, cf. Niemeyerum l. l. p. 47 atque illius commentationis censorem Fr. Schmid-

Unum restat in hac priore scaenae parte. Versus enim 506 cum iisdem fere uerbis redeat post u. 863¹⁾:

Faxó se hau dicat nánctam, quem derídeat,

quoniam illic deesse nullo pacto potest, hic non solum non aegre desideratur, sed propter consimilem uersus 515²⁾ sententiam — neque enim huc ualere, quod supra de repetitionibus monuerimus, continuo apparebit — ne satis quidem aptus esse uideatur, suspicionem mouet. Quid autem me iudice rem conficiat iam aperiam. Nam inde a u. 503 in singulis enuntiatis redit elegantissima illa, quam descripsimus, orationis inopinata in contrariam partem conuersio: quid? cum hic unus uersus a reliquorum communi festiuitate abhorreat, num dubitabis pro loco parallelo eum habere adscripto a grammatico nescio quo, qui legentium animos ad posteriorem illum locum conuertere

tium in Ephem. litt. Gotting. a. 1877 part. 40. Consimile autem exemplum, nisi quod permutatae inter se uidentur utriusque recensiois partes, paulo post habes uersibus 517—519. Quorum cum genuina scriptura haec fuisse uideatur:

Igitúr mi inani atque inopi subblandíbitur

Tum quóm blandiri nñhilo pluris réferet,

Quam si ád sepulcrum mórtuo narrés logos,

*mih*i nocula postquam in secundum uersum siue interpretis mala opella siue fortuita prioris uersus recordatione intrauit, in Pall. expulsi *blandiri* locum occupauit (*cum mih*i // *nihilo* cum unius litt. ras. Vetus exhibet): in A cum post *pluris* sedem sibi uindicasset, grauiorem corruptelam secum traxit. Neque enim dubito quin seruatis omnibus quae tradita erant metro mederi sibi uisus sit librarius, cum haec exararet:

TUMQUOMNIKĪLOPLURISMĪKIBLANDIRIREFERT

quippe cui uel nostris temporibus non defuerit laudator. Pessimis numeris item exultat hoc in u. nuperus editor. Ceterum cf. H. A. Kochium Ind. phil. V p. 90 et de tertii (519) potissimum uersus scriptura Max. Niemeyerum de Pl. fab. rec. dupl. p. 37.

1) Id quod iam Acidalius animaduertit, qui Diuinat. in fab. Plaut. p. 208 sq. haec adnotat: 'Plautum uides sui in eadem quoque fabula imitatore[m].'

2) Quo uersu Ussingius cum tralaticii *uiu*a patrociniu[m] susciperet, prouocans ad Amph. 398 (addere poterat ex. gr. Rud. 228), rationes non reprobauit, quae intercedunt inter u. 517 et 519.

uellet? Referatur igitur una cum scripturae uarietate — Ambr. enim illic desideratur — illuc unde fluxit, ad u. 864.

§ 16. Iam haud difficile erit ad existimandum, num Kiesslingius uerum perspexerit. Qui cum hunc in modum discerneret utramque, quam commentus est, recensionem scaenicam:

Rec. A.	u. 500—502.	Rec. B.
u. 503: c. malo fecit suo.		u. 503: c. malo fecit meo. 504—505.
u. 506—514. ex fide Palatinorum. ¹⁾		515—519. 512—514b. ²⁾
	520—525.	

id studuisse uidetur, ut alteri recensionem ea tribueret, quibus Mnesilochus malum Bacchidi minitaretur, alteri ea, quibus summo amore se illam amplecti adseueraret: quamquam ne sic quidem ullam in oratione constantiam adsecutus est.

Nec uereor ne Ussingium credas uersus 506—511 a Plauto recte abiudicasse, cum in hac potissimum re offenderet, quod causa nequiret intellegi, cur Mnesilochus patri aliquid surriperet, quippe qui Chrysalis fraude iam satis superque haberet. Ita enim ille est animo perturbato, ut non solum missum faciat repente consilium illud auri reddendi (quod animo eum concepisse indicio est uersiculi 507 caput), sed amens dicat aliud insuper a patre se ablaturum esse, quod amatae dono det, immo tantum, ut ad paupertatem illum redigat. Iam uero ipse ab ineptiis se reuocat his uersibus:

Sed sátime ego animum ménte sincerá gero, 509
Qui ad hunc modum haec hic, quae futura, fábulor?³⁾

1) Nam etiam istum ex interpretamentis conflatum 507b (cf. supra p. 82 adn. 3) respuere illi religio fuit.

2) Tres illos, quos post 519 Pall. exhibent, post 514 cancellis circumdatis appositos a Fleckeiseno. Quos quidem quibus artificiis emendandos esse censeret, pronuntiare noluit: ante illum quibus machinis a uiris doctis temptati sint, Ritschelii suppeditabit editio conl. Parerg. p. 423. Ceterum tres illos delendos esse iam Guyetus perspexerat, male adiuncto u. 511.

3) Iam uideo iterum nobis depugnandum esse cum inutilibus criti-

adnectensque orationem ad ea, quae confuse u. 505 elocutus erat, uerum esse pronuntiat deperdite se illam amare: neque tamen id fieri posse, ut ei, quae sese spreuerit, ultro offerat auri copiam. Itaque hoc modo se illam ulcisci uelle, ut opibus omnique spe libertatis destituta iam ipsa cognoscat stulte sese fecisse.

Optime igitur omnia se habent, tantumque inest uenustissimae ironiae in iis potissimum uersibus, quos Ussingius expelli iussit, ut non possint non Plautinissimi uideri. Atque Kiesslingius quam male dispescuerit uersus 509—519 monere iam opus uix est. De tribus uero illis 512—514, quorum gemellos eosdemque miserabiliter confictos post 519 exaratos Pall. libri uenditant, quibus quidem una cum hisce iam ante Kiesslingium Fr. Osannus ad comprobendam duplicem recensionem abusus erat¹⁾, quid ad praeclaram Ritschelii disputationem addam mehercule non habeo²⁾.

Restat ut in extremis scaenae uersiculis:

Eadem éxorabo, Chrýsalo causá mea	521
Patér ne noceat [neu quid ei suscenseat	
Mea causa de auro] quód eum ludificátus est.	
Nam illi aéquomst me consúlere, qui causá mea	
Mendácium ei dixit. uos me séquimini.	525

Ad not. critic.:

525. EI, non ID, A, om. rel. (Idem EI insuperiore u. A pro illi Palatinorum, u. 522 EO pro ei.)

corum scrupulis. Teuffelius enim Nou. annal. t. 113 (a. 1876) p. 539 *futilia* pro *futura* Plauto obtrudere conatus hoc se omnino non intellegere profitetur. Ussingium produnt non intellexisse, quae commentariorum p. 410 sq. disputauit. Sed res luce clarior. *Haec* enim, quae reapse *futura* erant, i. e. ut Bacchidem ulcisceretur, ut aurum redderet, ut amatam in egestatem cogeret, *ad hunc modum*, i. e. ita ut prorsus contrarius sensus euaderet, dixerat uu. 505. 507. 508.

1) Errore factum esse credo, quod O. Seyffertus Stud. Plaut. p. 10 'retractationis' enumeraturus exempla primo adeo loco hos adfert uersiculos.

2) Neque Ussingius u. 513 adscito ex Nonio *plumbea* pro tradito in libr. *plumbea* fidem apud me quidem fecit. Vide Ritschelii Parerga p. 420—423 conl. Opusc. II p. 286 adn.; ibidem inuenies, quid sit statuendum de similitudine uersuum 516 et 520.

molestam quandam inesse moneam uerbositatem, quare interpolatas esse suspicor uersus 522 posteriorem partem, sequentis priorem. Quod glossema unde ortum sit, perspicies conlato u. 533 (cf. 690). Noli enim credere ter in quattuor uersibus iterasse Plautum languidum illud *causa mea* ¹⁾.

§ 17. Verum enimuero doleo idem quod hoc in loco de Ussingii iudicauerimus sententia, in ceteros fere omnes huius fabulae cadere locos, de quibus nobis erit disputandum. E cuius editione, quippe quae nuperrime emissa sit (a. 1878), si existimare uelis, quaenam sit apud huius aetatis homines doctos generis illius cognitio ac quodammodo informatio: uereor ne retro cessisse potius quam profecisse uideamur.

An apud eum censes integrum harum rerum esse iudicium, qui uersum 149 a Ritschelio iampridem expulsum iterum pro genuino amplexus una cum simillimo sequenti retinuit? Qui uersus 393 sqq., quos nullo modo stare posse iam Weisius intellexit, 'locum prorsus Plautinum' esse iudicauit, ne operae quidem pretium esse arbitratus exponere, quonam sententiae uinculo cum ceteris coniuncti essent aut quid omnino sibi uellent? Quid? quod uersus 166 sq. aequo iure in Plautinorum contextu retineri contendit ac 160 sq., nimirum illorum prorsus geminos, obiurgans Seyffertum Teuffeliumque, qui id quod unice uerum est uiderunt, refellere tamen eorum argumenta ne aggressus quidem, cum satius uideretur haec adnotasse: 'Teuffelio propter hanc similitudinem uersus spurios iudicanti nemo facile accedet.' Adde quod nusquam fere ex iis, quae adnotat in commentario, dilucide cognosci potest, utrum a posterioris aetatis sciolo quodam interpolatum an ex uetere dittographia ortum esse aliquem locum arbitretur, saepiusque dubitanter, quam certo aliquo argumento confisus de uersibus aut expellendis aut retinendis iudicium facere praetulit.

Nolo tamen iniquius iudicare de illius opera, quae uno certe in loco ad hoc corruptelae genus²⁾ pertinente ita enitescit,

1) Tale quid Kiesslingium quoque sensisse suspicor, cum integrum u. 523 uncis includeret.

ut ueritatis sensu ceteris praeierit: nimirum cum uu. 486—488 a retractatore repetendos esse suspicaretur. Quo facto num rem absoluerit, suo loco uidebimus.

Reliquum est ut paucis commemorem nouissimum harum rerum arbitrum: C. M. Franckenum dico, qui in *Mnemosynes* uol. VII (a. 1879) p. 184—204 de *Epidico* disseruit. Ubi cum multa docte disputata inuenissem¹⁾, admiratus sum nouam hanc quam de uniuerso retractationis genere in animo ille informauit opinionem: credi non debere eam fabulae alicuius partem, in qua multa offendant, retractatam esse editionem; immo praestantior. 'Nam oportet' inquit 'illud, quod melius est, existimare maiore et iterata cura confectum esse, non quod deterius.' Neque tamen demouere me potuit de priorum sententia, qui Plauti ingenio plustribuendum censebant, quam proximi saeculi poetarum historicorum curae.

CAPUT III.

§ 18. Iam uero, postquam priorum criticorum curas ita percensuimus, ut eodem negotio cum de insigni quodam exemplo, in quo iteratae retractationis rationes demonstrari posse uiderentur, tum de iis locis, qui ex ipsa Plauti *Bacchidibus* immerito a quibusdam ad hoc genus pertinere crediti essent, nostram exponeremus sententiam: doctrinae exemplorumque duplicibus, quae inde peti poterant, praesidiis aucti accedamus ad eam, quam huius dissertationis maximam partem esse uolumus: ut ex hac una quam diximus fabula omnes locos, quibus impressa exstant retractationis scaenicae uestigia, et congeramus, ordinemus, disputatione illustremus atque, quantum in nobis situm sit, emendemus, et, quoad fieri

1) Alia, ut fieri adsolet, parum feliciter ei cesserunt. Velut quod uersus *Epid.* 410—416 repugnare putat uersibus 274—276, falsus est. Neque enim haec, quae leguntur uu. 274—76, tendere ad *puellam Periphantis amore alliciendam*, sed ad lenonem pertinere decipiendum, dilucide declarant uu. 284—87.

possit — nam multa hoc in genere aliqua ex parte dubia relinquenda esse quisquis ipse discernendi periculum fecerit cognoscet — restituere conemur, quid ab ipso Plauto conditum esse quidque retractatorem fabulae auctorem habere probabile sit.

Nam cum experti simus ex singulorum demum exemplorum rationibus quam accuratissime consideratis certam comparari posse notitiam loci illius, qui constat recte existimandis diuersorum exemplarium histicorum reliquiis, atque quoniam apparet singulas Plauti fabulas diuersissimam hac in re fortunam expertas ad nostram aetatem peruenisse: ea uia progrediendum esse persuasum habemus, ut ex unaquaque comoedia quaecumque huc spectare uideantur exempla collecta separatim explicentur.

Monendum autem mihi est ab huius libelli consilio segregatas me uoluisse eas quaestiones, quae spectant ad totius fabulae compositionem: maius illud dico retractationis genus, quod quidem num omnino in hac fabula statuendum sit quoue ualuerit apparet disputatione absolui non posse nisi ab eo, qui simul de multis iisque difficillimis rebus dedita opera disserere aggrediatur. Pertinet enim huc quaestio longe intricatissima, quae est de deperdito fabulae capite; quaerendum erit de inconstantia illa, ex qua repugnantes inter se singulae fabulae partes laborare quibusdam uisae sunt; quaerendum, quid potissimum probabile sit a poeta Graeco sumpsisse, quid suo ingenio confisum ipsum Plautum addidisse; postremo, utrum unam an duas simul contaminationis artificio adhibito Graecas fabulas secutus sit: quae omnia peculiarem eamque haud tenuem commentationem sibi postulare uidebantur¹⁾.

1) Quantum absit, ut huic rei sufficiant quae K. H. Weisius exposuit in libello *Die Komödien des Plautus* inscripto (emisso a. 1866) p. 47 sqq., quisquis examinandi cum placita tum argumenta eius negotium susceperit, penitus perspexerit. Inspiciendum autem de his omnibus praeter ceteris dissertationum Ritschelianarum par: *Parerg.* p. 391—427 et *Opusc.* II p. 292—374; deinde Ladewigius *Philol.* t. XVII p. 261 sqq., Teuffelius *Mus. Rhen.* t. VIII p. 26 sq., Goetzius de dittogr. p. 315—320. Accedunt

§ 19. De eius autem generis, quod in singulis conspicitur locis, indole ac notione post egregias Th. Bergkii, Fr. Ritschelii, G. Goetzii curas nihil opus est addere nisi quod supra attigimus: bipertitam esse exemplorum copiam. Alterum enim genus continetur propriis dittographiis i. e. locis gemellis, alterum additamentis, quibus amplificatur oratio ita quidem ut, quamquam a Plauto profecta esse credi non possunt, tam felicem nihilominus suboleant Plautini ingenii imitationem, ut haud facile animum inducas ad uilem ea adscribere interpolationum turbam.

Ceterum non tacendum est difficillimam saepe oriri quaestionem, utrum huiusmodi additamenta reuera in iteratae actionis scaenicae usum scripta uideantur, an forte inde a principio qui ea confinxerit lectitantium hominum gratiam aucupatus esse uerius putetur¹⁾. Qua in re memorabile sane illud quod abest illorum locorum, quos respicio, pars a libro rescripto Bobiensi²⁾. Resipiunt autem haud raro sensum ad Graeci ingenii familiaritatem paulo propius sese applicantem³⁾ sermonisque colorem, quem Terentianum potius quam Plautinum esse existimes, in moribus potissimum depingendis enitentem sententiisque de uitae ratione ad uirtutis praecepta instituenda latius prosequendis. Quod quidem genus cum in aliis fabulis tum in Trinummo non infrequens Ritschelii praecipue acumine cognitum habemus.

Atque ex Bacchidibus quidem ea exempla priore loco conlocari par est, quibus retractationis indicia inesse iam ante nos ab aliis animaduersum est. Quem in numerum quoniam omnes fere locos cadere uideo, qui ad alterum illud de quo modo dictum est genus pertinent: ab his capiamus principium.

nuperi editoris lucubrationes quas, spectantes potissimum ad fabulae principii reliquias reconcinnandas (Plauti com., rec. et enarr. Io. Lud. Ussing uol. II, Hauniae 1878, p. 367—377), non sine fructu adhibebis.

1) Cf. Ritschelii praef. Trin.² p. XXXI.

2) Cf. Goetz. de dittogr. p. 270 adn. Sperandum igitur est fore ut certius aliquid tum statuere liceat, cum quis omnia exempla congererit illius Palatinorum librorum Ambrosianique dissensionis, quae continetur singulis pluribusue uersibus siue omissis siue additis.

3) Cf. Fr. Schmidii Quaestiones de Pl. Mil. Glor. p. 350 sq.

Bacchidum specimen IV.

Act. III sc. 6 u. 11—22.

§ 20. Ex quibus unum supra attigimus (§ 3), locum illum maxime notabilem, quem iam Charisius testatur a quibusdam libris abesse: quam quidem exemplarium Plautinorum discrepantiam satis antiquam aequare eam, quae etiamnum intercedit inter recensiones quae dicuntur Palatinam et Ambrosianam, Inculento Guil. Studemundi testimonio¹⁾ comperimus: uersus dico 540—551.

Equidem uero cur cum Studemundo retractatori illos uersus tribuam, ne rem peractam retractare uidear, non exponam: unum tamen, quod ille omisit, a nostra re non alienum uidetur. Conspicitur enim cura imitatoris illius Plautina facilitate artificiosior²⁾ in eo, quod elegantiam quandam adfectauit uerbis per oppositionem prolatis, cuius figurae cumulata in paucis uersibus exempla haec habes: *falsi — falsimoniis, inuideant — inuideatur, ex ingenio malo — malum inueniunt, amici — inimicos, se frustrant — frustrari alios* (cf. u. 542: *lingua — opera*). Ceterum per se tam boni sunt hi uersiculi, ut non uerendum sit ne quis grammatico uel adeo librario alicui eos tribuat.

Tamen, si in sententiarum nexum paulo accuratius inquirimus, de duobus uersibus suspicio suboritur. Versu enim 546, cum Mnesilochus suppleturus, quod praetermiserit Pistoclerus, addat improbos amicos quodammodo poenas perfidiae soluendas sibi contrahere, omnium uidelicet odium atque inimitiam: quid? nonne incommodum ex ipsa inuidia natum non simile, sed idem fere iam Pistoclerus commemorauerat u. 544:

Sibimet ne inuideátur, ipsi ignáua recté cauent.?

Quae suspicio mirum quantum augetur eo, quod hic quem expressimus uersus editorum demum curis debetur: nec enim uersus est, qui in libris exstat:

Sibi ne inuideatur, ipsi ignaui recte cauent

1) *Festgruss an die Würzburger Philologenversammlung 1868* p. 42 sq.

2) Cf. Ritschelii praefationem Mercat. p. IX.

nec tamen a uerborum aut sensu aut constructione ullum corruptelae indicium peti potest; immo praestat nominatius adiectiui ei quod Hermannus posuit *ignauia*, cf. uu. 541. 542¹⁾. Haud uero secus orationis integritati obest magis quam subuenit u. 548. Nam ut omittam subiecti iterum elati importunitatem, ipsam sententiam

Átque i, se quom frústrant, frustrari álios stolidi existumant

ab eius condicione apparet alienissimam esse, qui ipse se funditus frustratum esse existimat, perfidum amicum quomodo ulciscatur non habet.

Quae cum ita sint, horum uersiculorum ineptias equidem censeo eius arti non esse relinquendas, qui ceteros non sine quadam elegantiae specie effinxerit: quorum alterum (544) interpolatoris loquacitati deberi arbitror, operamque perdere, qui uersui succurrere uelint mutando²⁾: alterum (548), quem libri sic fere exaratum exhibent:

Atque ii (*hi* CbD, *hic* Ca) se cum frustrantur, frustrari a. s. e.

grammatici nescio cuius esse adnotatiunculam ex recordatione loci cuiusdam paralleli ortam³⁾; quem qui ob consimilem uersuum 546 sq. sententiam adscriberet, ne uoluisse illum quidem uersum efficere existimo.

Eiectis igitur glossematis haec fere credo ex ueteris retractatoris consilio in scaena recitata esse:

PIST: Múlti more isto átque exemplo úiuont, quos quom cénseas 540
 Ésse amicos, réperiuntur fálsi falsimóniis,
 Língua factiósí, inertes ópera, sub/está fide:
 Núllus est, qui nón inuideant rém secundam optíngere. 543

1) Quamquam nimium fuisse in aequalitate efficienda Acidalium puto, qui u. 542 *sublesti* scribi iussit; cf. Pers. 348.

2) H. A. Kochium maxime, qui in Mus. Rhen. tomo XXV p. 622 hanc proposuit coniecturam: *sibi nec inuideatur* (nec = ne).

3) Spectasse eum ueri admodum simile ad Ennianum illum locum (sat. inc. I Vahl., cf. Hertzii Gellium XVIII 2), ubi luditur uariis uocabulorum *frustrari* et *frustra esse* rationibus; cuius loci me commonefecit O. Ribbeckii benignitas.

MNES: Edepol ne tu illórum mores pérquam meditáté tenes.	545
Séd etiam unum hoc éx ingenio málo malum inueniúnt suo:	
Núlli amici sínt, inimícos ipsi in sese omnis habent.	547
Síc ut est hic, quém esse amicum rátus sum aequé ipse ut súm mihi:	549
Ílle quod in se fíuit adcuratum hábuit, quod possét mali	
Fáceret in me, incónciliaret cópias omnis meas.	551

Ad not. crit.:

540. uiunt *Veteris scripturam primariam pro antiqua forma amplexus est H. A. Kochius Nou. ann. t. 101 (a. 1870) p. 284.* | 542. de sublestus uocabulo uide *G. Loewium Prodrom. corp. gloss. lat. p. 264.* | 549. atque ipse sum *libr., edd. aequé ut ipse sum C. Fuhrmannus Nou. ann. t. 97 (a. 1868) p. 847; transposui aequé ipse ut sum ex O. Ribbeckii sententia. Seruans tradita aequé uel ante uel post esse inseri iussit C. F. G. Muellerus Pros. Plaut. p. 505, quod probat Ussingius; idem Teuffelius Nou. ann. t. 113 (a. 1876) p. 537 sq., nisi quod esse delendum duxit: utrumque abhorre ab usu Plautino docere poterat Fuhrmanni commentatiuncula (u. l. s. s. p. 842).*

Quod uero Teuffelius *Nou. ann. phil. t. 113 (a. 1876) p. 537* monuit uersum 549 mire congruere cum u. 539: uide ipsius retractatoris thesauros.

Bacchidum specimen V.

Act. 3 sc. 2 u. 9—19.

§ 21. Non pari simplicitate secundus locus est, in quo egregie opinione falsum esse nuperum editorem supra commemorauimus. Qui quod uu. 393 sqq.¹⁾ 'locum prorsus Plautinum' esse contendit, 'nec fieri potuisse ut poeta canticum operosae meditationis exorsus tam subito relinqueret', nugae sunt²⁾. Equidem si quid sentio, *operosa* sane illa meditatio longissime a Plautina arte abhorret. Accedit autem argumentum longe grauissimum, quod ea, quae u. 393^b—403^a leguntur, quo spectent quoue referantur omnino non habent. Quid

1) V. 393^b—403^a centonem esse primus statuit K. H. Weisius in editione huius fabulae, cf. *Die Komödien des Plautus* l. s. s.

2) Similiter Kiesslingius *Analect. Plaut. p. 17 adn.* 'in hoc Mnesilochi sermone pleraque sana esse' iudicat, nisi quod 'u. 396 utpote ex u. 394 male detortus expellendus sit'. Neque F. V. Fritzschi ind. *Rostoch. a. 1877/78 p. 7* Weisii Ritschellique sententiae fidem habet. Quos tamen omnes, quod addere uix opus est, minime fugit uersus 393 alterum hemistichium ex uersus 403 exitu inrepsisse.

enim, num Mnesilochus amico Pistoclero aliquid nummorum condonare in animo habet, quo gratiam persoluat pro beneuolenti illius, quam absens expertus erat, opera? An seruum uult propter beneficia accepta manu mittere? Quorum neutrum ex ipsa re ullam habet commendationem neque in tota fabula simile quicquam legitur. Quid igitur uolunt sibi cumulatæ illæ exhortationes, quibus ipse se praemonet, ne ingrato animo uitiosus pecuniae potius parcat quam famae? *Nunc* enim instare occasionem bene faciendi uel adeo summum discrimen uirtutis aut tuendae aut abiciendae. Quid? quod ipsa librorum memoria¹⁾ ad oculos fere demonstrare uidetur, nexam olim fuisse ad hoc exemplum uersus 403 posteriorem partem cum uersus 393 principio:

Cóndigne is quam téchinam de auro aduórsum meum fecit patrem, 392
 Út mihi amanti cópia esset. séd eccos uideo incédere 393^a. 403^b
 Pátrem sodalis ét magistrum. hinc aúscultabo quám rem agant. 404

Iam difficillima subnascitur quaestio, quo tempore quoue auctore illa, quae expunxerunt editores, succreuisse censenda sint. De interpolatore quodam cogitabis, qui rerum nexum non satis perspexerit. Dissuadet tamen sententiarum grauitas, sermonis nitor, numerorum elegantia: dissuadet, id quod grauius est, ipsarum rerum quae exprimuntur nouitas, a uulgaribus interpretum ambagibus alienissima. — Ad retractatorem confugies²⁾. At in mentem reuoces uelim, quae de huius loci argumento diximus. An uero meras ineptias credis, quippe quae cum argumento eorum, quae in scaena agerentur, nullo modo conciliari possent, eos qui fabulas Plauti referrent sermonibus ultro admiscuisse uelut condimenta excultioribus Graecula quadam humanitate spectatorum auribus degustanda? Quod quam-

1) 393^b: *sed eccum uideo incedere* B cum rell. 403^b: *sed equof* (*equof* Bc) *uideo incedere* B, utrumque, siquidem fides habenda Bothii coniecturae, corruptum ex: *equū uideo id reddere*
sed eccof uideo incedere.

2) Cf. Ritscheli adnot. in edit. Eadem uidetur Goetzii esse sententia, de dittogr. p. 286.

quam interdum prope placuisse uidetur hominibus doctis¹⁾, equidem tamen huiusmodi turbas retractatoris inicitiae deberi qui conclamant rem eos absoluisse uix crediderim. Sin autem circumspicias locum, quo credibile sit olim respexisse uersus 393^b — 403^a, facere non poteris quin in ea, cuius olim fuerint, recensione scaenam quandam secutam esse suspiceris, nunc amissam illam quidem, in qua gratiae agerentur siue amico siue seruo, ad cuius rei expectationem illis uidelicet uersibus cum maxime intenduntur spectatorum animi. Nam in tota fabula, qualis nunc traditur, satis aptum huiusmodi meditationibus locum uix inuenies, nisi forte extremam scaenam III 4, quae tamen iambico, non trochaico metro composita est: ut taceam alias huius generis, quae excogitari possunt, coniecturas, quae nec habent umbram fidei nec unquam habebunt. Quidquid igitur statuis, iam uides sententiam illam stare non posse, nisi simul tibi persuaseris grauissimam argumenti huius fabulae totiusque consilii ac compositionis factam esse immutationem. Quae quidem opinio, nisi aliorum eorumque magis euentium argumentorum accessione stabiliatur, non potest non omnibus probabilitatis numeris destituta uideri.

Quaerenda est igitur lenior explicandi ratio. Verum enim uero, ut enarrem quod sentio, mihi quidem quae nunc in libris leguntur ex utroque genere mixta esse uidentur, sic quidem, ut retractator, praeceptorum moralium — aetatis illius deliciarum — adamat, adperserit generalis argumenti uersus haud multos, aptos eos ad grati animi commendationem excitandamque strenue agendi industriam nec male concinentes cum Mnesilochi adfectu, qualis e uersibus eminet superioribus: iam ut alius siue dominus gregis siue poeta eruditorum hominum in usum fabulas instaurans, alia eius generis sententia, quales passim apud comicos usurpantur, in mentem occurrente, amplius quid adiecerit: ut cum locorum parallelorum tum glossematum accessione paulatim locus accreuerit: ut diasceuasta denique, i. e. impudens ille interpolator, qui multis locis cunc-

1) Cf. C. Fuhrmannum in Nou. ann. t. 99 (a. 1869) p. 484.

tam molem ex diuersae originis pannis conflata, qualemcumque membranae suppeditabant, in unum contextum aliquo modo tolerabilem uersuumque aliquam speciem redigere studuit, omnia permiscuerit atque conturbauerit.

§ 22. Quid? quod hanc uel similem huius loci originem ostendere quodammodo uidetur forma ipsius orationis ex concisis ac dissolutis membris conglutinatae: quae nec si sententiarum respicis nexum satis rectis cruribus incedit, et uaria trium personarum grammaticarum uicissitudine mire titubat¹⁾. Ut dicam, quae res est: credi uix potest unum certo quodam consilio ductum ita ut nunc traduntur haec procudisse.

Age uero, illud quod paululo ante deprehendimus retractatoris studium per oppositionem ludendi simili uocum sono nonne suadere uidetur, ut u. 395 credamus posteriore demum tempore additum esse²⁾, ut responderint sibi olim in uersibus 394 et 396 uocabula *impensius* et *inpendiosus* adiuncta in utroque *ingrati* notione? *Impensus* enim amico esse dicitur homo ingratus, i. e. qui magno constet pretio, quippe in quem quantumuis liceat conferre beneficiorum nec gratiae tamen quicquam nec fructus unquam capturo³⁾. Iam concluditur id uiden-

1) Acidalius Diuinat. in Plauti fab. p. 301 hac in re iam offendit: hoc fuit cur u. 396 *quande* scriberet.

2) Quod nisi esset, adstipulatus sane Kiesslingio condemnarem uersum 396; quo tamen repudiato non poterat non spurius eadem lege apparere u. 397.

3) Vocabulum illud parum intellexerunt commentatores plerique; similem autem interpretationem iam proposuisse uideo et Pistorem, conl. quidem Mil. Glor. 673, et L. Bisciolam. Contra Ussingius nec suam coniecturam *infensius* mihi probauit nec *impensius* 'nihil esse', quamquam nulla sane est quam reprobat Rostii explicatio. Non autem exstat praeterea apud Plautum adiectiua forma nisi Capt. 506 Fl.: *Vae misero illi, quous cibo iste factus est impensior*, quo tamen loco et Fleckeisenus et Brixius ex Camerarii, ut uidetur, coniectura exhibent *factust imperiosior*: quae quidem uox, cum breuiculo spatio intermisso languide redeat u. 811 Fl., parum uidetur idonea, nisi dittographiae instar u. 506 adnumerandus existimetur uersui 805, ad uersum 811 pariter spectans ille quidem ac u. 805 ad 812 Fl., cf. Brixium ad u. 809 et 812 Bx. Patet sane in hac Captiuorum scaena (IV 2) multo latius retractationis macula, quam adhuc

dum esse, ut pro amico potius nimium facias impendii, quam ipse impendio sis amico; luditur ergo uerborum *impensus* et *impendiosus* similitudine.

Porro, sicut u. 395 additicius uidetur, ita sententiarum aliunde excerptarum non dissimiles uu. 397 et 402, argumenti rationibus hic prae ceteris importunus, nimirum si recesseris a u. 399, in quo bis effertur ineptum illud *nunc*. Qui quidem quin e uersu Cas. III 1, 2 fluxerit dubitari nequit, nec manifestam propinquitatem non animaduenterunt uel antiquiores critici: fugit tamen omnes aequalitas, qua superior uersus conuenit cum Terentiano quodam loco. Quid enim? cum in Phormione u. 203 haec exstant:

Tánto magis te aduigilare aequomst: fórtis fortuna ádiuuat,
nonne credibile est huius uersus prius hemistichium in suum
usum pristinum illum retractatorem conuertisse? ¹⁾ Optime certe
cogitari potest hoc fere exemplo Plautinam orationem eum
interpolauisse:

Cóndigne is quam téchinam de auro aduórsum meum fecít patrem,	392
Út mihi amanti cópia esset. <i>aéquam</i> uideo <i>id réddere</i> .	393
Nám pol equidem méo animo ingrato hómine nihil inpénsiust:	394
Nímio impendiósium praestat té quam ingratum dicier.	396
<i>Tánto magis te aduigilare aequomst. séd eccos uideo incédere</i>	398. 403 ^b
Pátrem sodalis ét magistrum. hinc áúscultabo quám rem agant.	404

Adnot. crit.:

392. technam *Ritschelii Opusc. II p. 476 sq. technam edit., Uss.* | 394. equidem meo *Brn. cf. Amph. 282, Aul. II 2, 58, Merc. 508, Ter. Eun. 876. conl. Curc. 505, u. praeterea O. Ribbeckium Symb. ad doct. particul. lat. p. 59 sqq. quidem meo libri,*

creditum est; in quam rem accuratius inquirere non est huius loci: ex. c. mirum ni uu. 801—804 praefixo fortasse 795 dittographia sint uersuum 791—800 Fl.: sed restant longe grauissima.

1) Sicut a locis parallelis propter simile siue sententiarum siue loquendi genus in margine appictis glossematum atque interpolationum fraudem haud raro primordia duxisse *Ritschelii* inprimis acumine cognitum est (u. *Opusc. II p. 274—91*), ita ne retractatori quidem religionem fuisse aut ex eadem fabula aut ex aliarum copiis quae suis admisceret depromere, exemplo uersus 549 uidimus: demonstrabitur sescentis aliis. In dittographiis enim usu doctus unusquisque scit earundem uocum ac locutionum frequentem iterationem saepissime retractationis indicium esse.

Uss. meo quidem duce Bothio editi. Hiatum diaeresis dissuadet orationis perpetuitas. Qui ut tolleretur, Muellerus Pros. Pl. p. 349 ingratos . . . in pensius proposuit; uel ingratos uel homine Ritschelii Nou. Exc. p. 75 sq., cf. Mus. Rhen. t. XXIV p. 487: sed u. eundem Nou. Exc. p. 110 et Buechelerum Nou. ann. t. 99 (a. 1868) p. 485 sq. | De u. 398 supra dictum: traditam eius formam u. § 25. | 404. Hanc librorum memoriam olim reiectam rursus tuitus est Ritschellius Mus. Rhen. t. XIV p. 598 adu.: idem Buechelerus Lineam. decl. lat. p. 24, Spengelius T. M. Plaut. p. 105, Uss.

Quo facto num Plautinorum neruoso nitore bene consuluerit dubito: sanam loci sententiam rerumque, quae in scaena agebantur, ordinem certe non euerit¹⁾.

§ 23. Sed quid fiet de ceteris? Iam uideris. Inueterata ista interpolatione scaenica alter ille litteratus homo comicae poesis studiosus, non pari moderatione argumenti rationibus prouidens, cum uersu 398 commonefactus esset Casinae illius loci (III 1, 2): . . . *Nunc spécimen specitur, nunc certamen cernitur* (cf. Most. 132), ne ipse quidem nouandi studium coercuit, sed extento illo (398) in septenarii integritatem haec fere, puto, ultro lusit²⁾:

Quá te causa mágis cum cura esse aécumst: aduigiláto opust.	398
Núnc, Mnesiloche, spécimen specitur, núnc certamen cernitur,	399
Sisne necne, ut <te> esse oportet: málus, bonus, quoiquoimodi:	400
Útut eris, moneo, haúd celabis. séd eccos uideo incédere	403

Adnot. crit.:

398. Quamecausa magis eum cura eẽ ea cum obuigilato st opus *Hinckio* auctore B: idem CD. me, quod per se minus aptum, ad exemplum Terent. Phorm. 203 in te mutauit; eodem auctore reposui aduigilandi uerbum (idem *Pytlades*, *Lambinus*, *Bothius*) pro obuigilandi, quod nec apud Plautum nec praeter hunc locum alibi, quod sciam, legitur. | 400, 403. te inseruit *Brixius* Nou. ann. t. 101 (a. 1870) p. 768.

qua quouismodi libros secutus *Herm.* quouismodi *Uss.*, de bonisne aut quouismodi praeterea cogitans: cf. *A. Luchsium* de genet. form. pronom. lat. p. 52. *Hic* quouismodi proposuit, quod recte eruisse uidetur *Pers.* 586; quoiquoimodi *Ritsch.* (cf. *Opusc.* II p. 727), *Fleck.*: quorum neutrum plane mihi satisfacit, nisi forte scriptum fuit: quoiquoimodi || Tu fueris uel quouismodi || Tute eris.

1) Cf. consimilem locum qui est sub finem *Hecyrae* Terentianae. Nam illic quoque u. 849—854 significatur tantum in uniuersum gratus animus reddendique beneficii alicuius consilium, praemium quomodo persoluatur in ipsa fabula non legitur; modice tamen res agitur nec ita, ut existimare necesse sit id retractatione demum fabulae, instituta sane ab ipso poeta, factum esse.

2) Inde illud est, quod ad iteratae retractationis exempla hunc locum dixi aliquatenus pertinere, de prima quidem forma, quae continetur additamento additamenti.

Deinde grammaticos credibile est has singulas sententias ex aliis fabulis nescio quibus petitas exemplorum instar contulisse¹⁾:

Málifactorem amítti satiust, quá m relinquí bénificum. —	395
Íllum laudabúnt boni: hunc etiam ípsi culpabúnt mali. —	397
Cáue sis te superáre seruom síris faciundó bene. —	402

Adnot. crit.:

395. malifactorem Ritschelius *Opusc. II p. 362.* malefact. libri, edit.: consequens erat etiam beneficium scribere pro benef. | 397. illum . . . hoc cum libris Herm. illud . . . hoc Uss.

Nam quae restant

Iustus, iniustus: malignus, largus: commodus, incommodus, 401 certissimum est nihil aliud esse quam inconditam glossematum turbam, quam adsciuerit uersus 400 altera pars; operamque perdidit me iudice, qui huic uersui ἀμέτρον succurrere conati sunt²⁾.

Audacula uidebitur ista ratio difficultatum, quae multae satisque graues insunt in hoc loco, expediendarum. At uix opus est disertis uerbis declarare non certam hanc esse coniecturam, sed suspicionem ualde dubiam. Fert enim huius ge-

1) Neque enim in tanta ueterum fabularum iactura saeculorum decursu contracta coniecturae illi, quae constat locorum parallelorum fraude, eo abrogatur fides, quod saepius, quam glossematum fontes etiamnum ostendi possunt, pridem eos deperiisse conicere oportet; cf. Ritsch. *Opusc. II p. 289.* Ceterum causam non uideo cur in hoc genere inter Plautinas fabulas consistendum sit nec, siquidem de litteratorum hominum lusibus cogitamus, credere liceat uel ad ipsos Menandros reliquosque nouae Atticorum comediae thesauros eos adisse. Contra quod ne inferiorum quidem aetatum tarditate consensisse uidetur studium sententias conligendi, notum est Publilii Syri quae feruntur sententiarum exemplum.

2) De Bergkii sententia, qui *Philol. t. XVII p. 53* Veteris primam manum secutus adiectiuum quoddam compositum *comincommodus* conformauit, inspiciendum, quod idem ad u. 381 de reprobanda forma *gerulifiguli* dixit *Diurn. antiq. stud. a. 1850 p. 332.* Reiecta illa coniectura S. Buggius in *Tidskrift for Philologi og Paed. t. VI (a. 1865) p. 1 sq.* *comis, incommodus* scripsit, rationum metricarum parum memor, quas Ritschelius praef. *Mil. Glor. p. XXII* (cf. *Muellerum Addenda Pros. Plaut. p. 12 sqq.*) proposuit. *tristis, commodus* praebent editi. Num Plautinus sit uersus dubitat Uss. A glossematis non liberum esse primus uidit Guyetus (u. Ritsch. ed.).

neris indoles ac natura, ut certis argumentis res absolui non nunquam nequeat. Nec equidem aliud quicquam efficere uolui, nisi ut exemplo proposito¹⁾ perspiceretur, qua ratione fieri potuerit, ut una cum loci ambitu pedetemptim accrescente sententiae uitio talis postremo diasceuastae opera euaderet continui sermonis species, qua corrueret misereque euerteretur omnis argumenti ratio.

Verum haec quouis pignore contendam: nec a Plauto nec ab uno poeta hunc locum conditum esse; primordia autem fraudem a retractatoris cuiusdam additamento cepisse, in interpolationes diffusam exiisse.

Bacchidum specimen VI.

Act. IV sc. 9^a.

§ 24. Quod restat huius generis exemplum illud est, quod supra significauit iteratae retractationis ea forma, quae est dittographia additamenti, insignitum esse, cui quidem rei demonstrandae superiore illa disputatione firmitus aliquod fundamentum praeparatum esse uolui. Illustre enim Chrysalicium, quod continetur uersibus 925—978, etsi ita fere, ut in libris fertur, recentiores edidere omnes, non uacuum a centonibus ad nostram aetatem peruenisse iam sensit Fr. Guyetus. Qui cum uersus 937—942 (praeterea 929) ut spurios expungeret, uersus 950 et 951 in unius formam contraheret (u. horum uersuum adn. crit.), minime inepte, sed paulo fortius more suo et ut alia eaque grauiora menda posteriorum industriae tollenda relinqueret: satis memorabile est, quod fastidio illius ex parte nunc accedit uetustissimi libri Bobiensis auctoritas, a quo prorsus abesse u. 937—940 — quos nemo non uidet

1) Multae enim praeterea cogitationi sese offerunt reconcinnandi uiae. Ne illud quidem praefracte negauerim fieri potuisse, ut pristinus retractator rebus non staret, sed cura ueritatis abiecta eorumque, quae in ipsa fabula sequebantur, memoria deposita (cf. Goetz. de dittogr. p. 253sq., 286) plura luderet, ita ut diasceuastae librariorumque inscitiae, qui interpretamenta locosque parallelos internoscere nescierint, debeantur reliqua omnia: plus habere probabilitatis non pari facilitate concesserim.

ad sensum minime desiderari — insigni G. Loewii liberalitate certior factus sum. Quo facilius ad credendum adducemur etiam grauioribus uitiiis satis antiquis temporibus scaenam maculatam esse: id quod Kiesslingius nuper *Analectorum Plautinorum* p. 14—17 comprobauit, cum rectissime intellexisset nec pannis histrionum libidine adsutis orationem uacare et sententiarum nexum ualde perturbatum esse.

Ac nos quidem priusquam illius qualis sit opinio exploremus, primum uideamus de scaenae argumento; cuius summam esse comparisonem, quae fiat inter Troiam a Graecis oppugnatam captamque et Nicobuli aurum dolis et ablatum et auferendum, in propatulo est. Singulorum autem locorum fere hic est ordo:

u. 925—31: comparatio in uniuersum proponitur.

932—34: Nicobulus lamentatione sub nomine Priami ludificatur.

935 sq: equum ligneum tabellis significari statuitur.

937—40: singularum personarum nomina e comparatione petita:

Pistoclerus — Epeus,

Mnesilochus — Sino,

Chrysalus — Ulixes.

941—44: equi tabellarumque comparatio amplius illustratur.

945—48: singulis personis nomina dantur:

Nicobulo — Ilium,

Cleomacho — Menelaus,

Chrysalo — Agamemnon, eidem Ulixes,

Mnesilocho — Alexander,

Bacchidi — Helena.

949—52: Ulixis speculantis exemplo Chrysalis cum illo contentio probatur.

953—56: Ilio tria fata fuerunt: item auro senis.

957—59: primum fatum: Palladium raptum — mendacium de lembo.

960: secundum fatum: Troili mors — tabellae priores.

961—65: Chrysalis periculum cum Ulixis speculantis contenditur.

966—69: memorantur altercatio cum milite senisque deceptio superiore scaena actae.

969—72: ducentis nummis senex emunctus est, alteris ducentis etiam emungendus.

973—75: Priamo quinquaginta filii fuerunt: Nicobulo quadringenti nummi tamquam filii contruncandi.

976—77: peracta fraude Nicobulus uenibit.

978: Nicobulus ante portam conspicitur.

Quem argumenti conspectum si quis quamuis obiter percurrerit, sentiet tamen abesse certum et constantem progressum sententiarum ac conexum: immo dispesci saepius ea, quae eiusdem sint argumenti, coniugari, quae sint alienissima. Sunt autem duae praecipue res, quae acerrime oculos perstringunt: prior, quod duobus locis diuersis contentio illa in singulas personas transfertur ita quidem, ut ii ipsi, qui iam appellatione quadam ex Troianis fabulis sumpta notati sint, ex parte posteriore loco iterum aliis nominibus augeantur; nec minus offendit audacem illam Ulixis expeditionem, quam *πρωχεταις* nomine significare consueuimus¹⁾, bis commemoratam cum eodem utrobique Chrysalis periculo comparari: quid? quod iisdem fere uerbis utroque loco ornatur.

Quorum locorum eam esse condicionem, ut nullo modo uterque simul consistere possit, tam apertum est, ut ualde admirer ante Kiesslingium neminem exstitisse, qui alterutrum expelleret. Luculentissimum enim hic habemus duplicis re-censionis exemplum, quod hoc specimine oculis subicere licet:

Rec. A.

Epúst Pistoclérus: ab eo haec súmptae. Mnesilochús Sinost	937
Relictus. ellum nón in busto Achílli, sed in lecto ádcubat:	
Bacchídum habet secum, ille ólim <ut> habuit ígnem, qui signúm daret:	
Nunc ípsum exurit. égo sum Ulixes, quóius consilio haéc gerunt.	940
Nam illi ítidem Ulixem audiui, ut ego sum, fuisse et audacem ét malum.	949
<i>Mendáci</i> ego prensus sum: ille inuentus méndicans paene íterit,	
Dum ibi fácta exquirít Íllíorum. adsímiliter mi hodie óptigit:	
Vinctús sum, sed dolís me exemi: item ille se seruát dolís.	952

Aduot. crit.:

937—940, *expuncti a Guyeto, absunt ab Ambr.* | 937. inde (?) *pro* ab eo *Muellerus Add. Pros. Pl. p. 98, ne uitiosus sit quartus octonarii pes; sed dimetien-*

1) Narratam Odyss. IV 244—258, cf. Eurip. Hecub. 239—250. Ceterum animaduertendum est poetam non Homericam, sed Euripideam narrationem amplecti, id quod in posteriore magis quam in priore loco conspicuum est, quamquam ne hic quidem latet: apud Homerum enim Hecubae hac in re nulla fit mentio. Quam quidem rem satis probabiliter Ladewigius (Analecta scaenica, progr. gymn. Nou. Strelit. a. 1848 p. 11) ad Ennii uersionem fabulae Euripideae rettulit. Cf. Excursum I.

dum: ab eo haec sumptae. sumpta libri, edit.: *correx.* Kiessl. | 940. geruntur cum B Kiessl., u. infra ad u. 941. | 949—52 ad additamentum histicum pertinere cum Wilamowitzio censet Kiessl. | 949. ego ut sum Muellerus Pros. Pl. p. 244 adu. 2. | 950. DOLISEGOPRENSUS A: idem, sed deprehensus (uel deprehensus) rell. doli ego deprehensus Acidalius, edit. mendacii pro dolis, quod e u. 952 intrasse uideatur, Bru exempli causa coul. u. 696. de fallens cogitabat Uss. ille mendicans paëne inuentus interit cum libris Fleckeis., u. Nou. ann. t. 61 (a. 1851) p. 23; idem Uss.: reprobant Eugerus 'Zur Prosodik des Plautus' Ostrou. 1852 p. 6 et 17, Muellerus Pros. Plaut. p. 333. 337. ille mendicans paëne inuentus interit Kiessl.; idem M. Crainius Diurn. gymnus. Berol. t. 20 p. 475, ut interit contractum sit ex interit: quod fieri posse negat Fleckeisenus l. l., etiamsi ipse de contractione cogitauerat Exerc. Pl. p. 59, cf. 6. Seruani Ritschelii scripturam: praescens nec hic sollicitandum censeo nec abnuendum u. 952. Trochaicum rhythmum iam ab hoc uersu incipiunt Christianus Mus. Rhen. t. XXIII p. 579, Spengelius T. M. Plaut. p. 92: sed cf. Muellerum Pros. Plaut. p. 172 sq. Quid uoluerit Uss., haud facile expedias. | 951. Dum ibi exquirat fata illorum cum libris (sed facta BaDa) Uss., quem Ilionum nihil esse autumantem praeterit Seruianus locus hic (ad Aen. I 268) 'Plautus: Hector Ilius pro Iliensis', ceteris item seruatis illic pro ibi Kiessl. Eiectis, ut putabat, glossematis sic cum priore hunc uersum uerit Guyetus: Dolis is deprehensus est: assimiliter mihi obtigit. | 952. Iui pro sum Fleck.: non opus, cf. u. 4016. seruat Herm. seruauit libri, Ritsch., Fleck.; idem, sed item illic se, Muellerus Pros. Pl. p. 115, cf. 155. Uss.: 'malum septenarium pro spurio habuerim'.

Rec. B.

- [Nostro seni huic stolido, ei profecto nomen facio ego Ilio. 945
Miles Menelaust, ego Agamemno: idem Ulixes Lartius.
Mnesilochus est Alexander, qui erit exitio rei patriae suae:
Is Helenam auexit, cuia causa nunc facio obsidium Ilio.] 948
Quom cœnsuit Mnesilochum cum uxore esse dudum militis, 961
Ibi uix me exsolui. atque id periculum adsimulo, Ulixem ut praedicant
Cognitum ab Helena esse proditum Hécubae. sed ut illim ille se
Blánditiis exémit et persuásit, se ut amitteret,
Item ego dolis me illo éxtuli e periclo et decepi senem. 965

945—948 interpolatos notauit: poetae hístico eosdem tribuit cum Wilamowitzio Kiesslingius. Scripturam reddidi Ambrosiani, nisi quod ille u. 948: SIKELÉNAMAUEXIT, ubi Hif (lf D) elenam abduxit BD: cf. Niemeyerum de dupl. recens. p. 57. | 946 sq. Menelaust (duce B) . . . Agamemno . . . Lartius (cum Pall., coul. O. Ribbeck. Tragic. Rom. fragm., inc. inc. fab. u. 90) Fleckeisenus Nou. ann. t. 95 (a. 1866) p. 8 coul. p. 5, cf. Ritschelii Opusc. II p. 498. Idem ibid. p. 11 adn.: Mnesilochust Alixentér (?). Mnesilochust Alexandér (fortasse Alexanter Opusc. II p. 497) Ritsch., Fleckeis. in edit., Uss. Mnesilochus est Alexandér qui érit cum libris Herm., uitioso quarto pede. Formis illis uetustis spurios uersus ornare nolui. Ceterum cf. Muelleri Pros. Pl. p. 698 et Ussingii commentarios. | 961. ex Wilamowitzii sententia uersum expunxit Kiessl. | 963 sq. Ad iambicos numeros hos uersiculos cum editionibus redigere abstinni, traditam scripturam tuitus cum Studemundo de canticis Plautinis p. 76: causam infra aperiam. Studemundum secuti sunt et Uss. et Kiessl.: de Muelleri sententia non satis liquet, cf. Pros. Pl. p. 172 sq. coul. Addend. p. 69. Ab Hélena cognitum edit. illim Seyffertus de bacch. uers. usu Plaut. thes. V et Muellerus Pros. Pl. p. 172: idem Kiessl. olim libri, edit., Uss. <ab illa> exemit Ritsch., Fleck.

Ita enim, ut supra factum uides, opinor uersus iungendos esse¹⁾: respice uero, quam apte uersum 940 excipiat u. 949; qui cuius rei causam *nam* particula praemissa adferat, minus commode intellegitur quo in libris editionibusque exstat loco. Neque tamen simili uinculo coerceri uersus 945—48 et 961—65, qui ipsi quoque eo loco, quem nunc tenent, magnopere importuni sunt, testimonio est Helenae nomen diuerso plane modo uersibus 948 et 963 usurpatum. Versuum igitur eorum, quos A littera notauit, una est cohaerens series: non item eorum, quos in altera parte posui. Immo ex recensiois B contextu plane eximendi sunt uersus 945—48, quorum unus, u. 946, insuauiter hiat, qui sequitur claudicante rhythmum incedit, omnes a sententia misere laborant: quod ne iterum exponam, conferas Kiesslingium l. l. p. 15. Adscripsit hos sciolus nescio quis, gaudens iis, quae in Homero lectitata memoria tenebat.

Iam recensiois Ambrosianae auctor, cum perspexisset utrosque uersus et 937—940 et 945—948 nullo modo ferri posse: ipse discernendi periculum faciens uersus genuinos expulit, putidum centonem retinuit²⁾. Ac noli mirari tam infelici eum usum esse iudicio: quem quidem, quamuis recte ditto-graphiae uestigia hoc loco animaduernerit, plane fugerit eundem quaenam intercedat necessitas inter uersus 949—952 et 961—965³⁾, scilicet quo euidentius duplicis recensiois exemplum cogitari non potest. Contra ii, qui recensioem Pala-

1) Qua in re mihi non conuenit cum Kiesslingio, qui (l. l. p. 15) Wilamowitzii usus siue auctoritate siue adensione continuos uersus 945—52 censet 'ab insulso histrione adsutos' esse.

2) Cf. supra p. 82 cum adn. 6. Altera haec dissensionis explicatio, quasi qui absint ab A uersus in utriusque recensiois communi fonte olim intercederint, postea demum in Palatinorum archetypo ex alio quodam et ipso antiquo fonte supplementi instar additi, quam, in quibusdam locis fortasse praefendam, aequo certe iure defendi posse G. Goetzius benigne mecum communicauit, num plus habeat probabilitatis, dum subtilius exploratae erunt utriusque recensiois rationes, in utramque partem disceptare licebit.

3) Id quod demonstrat u. 961 in ultima palimpsesti membrana extrema felici casu nobis seruatus.

tinam tractauerunt, aut hoc loco geminos legi uersus omnino non senserunt, aut consulto manus a uersibus expellendis abstinentes satis habuerunt antisigmatis nota eos distinguere. Nam ex ipsa antiquitate repetendos esse u. 937—940 uix negauerim¹⁾: quamquam ab ipso Plauto compositos esse uel hos uel quemlibet eorum, quos expressi, nego quam maxime. Cuius rei argumenta iam aperiam. Omitto, quod neque uu. 937—40. 949—952 neque alterius recensiois uu. 961—65 Plautini ingenii ostendunt uestigia; id quod non de numeris dictum uolo, qui satis commode decurrunt, sed quod in ipso sermone inuenitur pro concinna Plauti uenustate modo tenue quoddam enumerandi genus modo languida uerbositas in comparando: omitto id quoque, quod in salibus nihil inest Plautinarum facetiarum, immo languor quidam et frigus inprimis uersibus 939 sq. conspicuum, licet multo etiam praestent illorum quos cancellis inclusimus insulsitati: ipsum argumentum huius loci a reliqui cantici indole ac compositione longissime abest.

Etenim, si quid uideo, aut totius comparationis constans ratio nulla est, aut, siquidem id consilium inerat poeta, ut una Chrysalis persona comprehenderet quidquid esset Achaeis opis ac roboris, quidquid inuictae praestantiae ac uirtutis claris facinoribus enitescens: res sola spectanda omnique appellatione e singulis Graecorum heroibus tracta abstinentum erat; neque ars admittebat, ut is, cui uni et Palladii raptus et Troili caedes et totius oppidi obsidio atque expugnatio tributa esset, intermisso interdum generali illo comparandi genere sub singulari aut Ulixis aut Agamemnonis aut, si dis placet, Achillis (quippe qui oppressisse proditur Troilum) imagine intellegeretur. Nihil tamen impediabat, quominus Nicobulus ludibunde ex Priamo aurumque eius ex Ilio nomen inueniret. Eo magis uidelicet imitatores res ipsa inuitabat, ut materiam illam latius dicendo prosequerentur, cum Plautus primas modo lineas duxisse uideretur: a uersuum 933 et 973 igitur exemplo profecti

1) Similis rei luculentum exemplum idque ab acerrimis harum rerum arbitris probatum subditium habes Andriae Terentianae exitum qui, quamuis uetustus, in deterioris tantum notae libris traditur.

quidquid ex fabulis Troianis quodammodo in Nicobuli deceptionem conuenire uideretur ad exornandam et expingendam illam comparationem putida diligentia congesserunt¹⁾.

§ 25. At uero uersus illos ne satis commodum quidem in genuino cantico Plautino habere locum tum intelleges, cum nobiscum inuestigaueris, quonam sententiae uinculo cohaereant singulae illius quas supra enumerauimus partes, uel potius quam probabile sit ex poetae consilio olim fuisse eorum dispositionem, quae nunc temporum iniquitate perturbata et incondita iacent. Ac totius comparationis quasi cardinem uerti apparet in enarratione illa trium Ilii fatorum. Quorum prioribus quid significatum sit in propatulo est: tertium quo refertur haud facile inuenias aliud quicquam, nisi respici ad ligneum equum intra moenia Troiana inuehendum. Qui cum immensa altitudine portas oppidi longe superaret, nullo alio modo in arce conlocari poterat nisi diruta superiore parte eius per quam introitus fieri debebat portae²⁾. Apertissime autem ipsum Plautum hoc loco ad equum Troianum respicere ostendunt uu. 987 sq.: *Nunc súperum limen scínditur, nunc própe adest exitium Ílio: Turbát equos lepide lígneus*

Iam his absolutis uideamus, quomodo Chrysalus tria illa fata Troiana in fraudis suae similitudinem transferat. Mirum profecto, ut propositi subito oblitus est: nam tertium fatum nusquam eum reperio in suam rem accommodare, enumeraturum quidem u. 956 tria, non duo *nostri Ilii* fata. Neque enim latet illud in uersibus 966—969: qui non possunt una cum eo qui praecedit (eiectis nimirum illis, quae inseruit retractator) u. 960 ad secundum fatum referri, cum respiciant aperte ad ea, quae proxima scaena acta erant. Immo, si paulo accuratius inspexeris, facili negotio haec ipsa interpolatione

1) Utpote in loco a posteriore quodam poeta composito relinquendos duxi uersibus 963 sq. numeros trochaicos. Docet enim exemplum Terentii omisso liberiorum metrorum usu multo maius, quam antea, exortum esse studium concitatoris cuiusdam uarietatis efficiendae crebris in eadem scaena iamborum trochaeorumque uicissitudinibus.

2) De tribus illis fatis u. Excursum I.

foedata esse cognosces. Nam is, qui u. 966 *post* particula praemissa quasi noui aliquid narraturus pergat, minus recte uersum 960 se intellexisse ostendit. Cedo, quid tandem fortis eiusdemque utilis rei quaeue cum Troili occisione aliquam reciperet comparationem perfecit Chrysalus, cum epistolam illam priorem ad Nicobulum attulit ipsum uinciri iubentem, nisi hoc ipso *ubi tabellas tetuli* comprehendas statim ea, quae secuta sunt: quod senem de militis uxore mendacio perterritum commouit, ut et ipsum solueret et ducentos nummos aureos se daturum promitteret? Quod quidem sensisse uidetur Kiesslingius, cum p. 17 *post* illud u. 966 in *ibi* mutaret: parum tamen felici successu usus meo quidem iudicio. Immo, si quid sentio, uersum 960 continuo sequebatur u. 968, uersus autem 966 sq. interpolati sunt: quos, postquam uersus illi 961—965 pridem a retractatore additi casu huc, ubi nunc exstant, delati sunt, ne hiaret oratio adscripsit is, qui inde a u. 961 referri simpliciter ea sibi persuaserat, quae superiore scaena post traditas illas litteras acta essent, adsumptis quidem, ut opinor, his, quae haud inuenuste sane dicta sunt: *urbis uerbis qui inermus capit*¹⁾, aut ex alia fabula nescio qua aut ex huius ipsius ea scaena, qua gloriosae militis iactationes uellicabantur, nunc amissa. Quo emendandi studio interpolator ille id reapse adsecutus est, ut turbae illae genuinorum additiorumque uersuum miro ordine inter se confusorum usque ad nostram aetatem delitescerent.

Iam u. 969 proferre debebat Chrysalus, quid tertio illo fato significari uellet: ipse enim u. 959 commonefecerat duo etiam restare fata. Quod quale tandem fuisse conicias nisi equi lignei aliquam similitudinem? Ne longus sim: sequebatur post uersum 969^a *Cepi ab eo spolia* uersus 935, ut nunc legitur is quidem inutili uerbositate languidus, hunc in modum reformandus: *Iam has tabellas, opsignatas quas fero*, uersum autem 936, omisso nimirum retractatoris additamento, uu. 941—944, seu potius propter complures easque non reconditas

1) Iam Dousa Centur. siue Explanationum libr. II cap. 25 confert Pyrgopolinicus cognomentum *Urbicae* Mil. Glor. 1055: idem Ussingius.

causas¹⁾ transpositione facta u. 943 sq., deinde 941 sq. Iam uides optime haec: *ita res successit mi usque adhuc* respondere uersibus 959 et 956. Pronuntiat enim, quid sit tertium illud fatum: quod tamen nondum perfectum, sed *adhuc* praeparatum dumtaxat ad perficiendum est. Quare non mirandum, quod in enarrando et illustrando illo diutius, quam in ceteris, commoratur.

Hi igitur uersus inde a 935 reponendi sunt post u. 969^a, iisdemque absoluta est media cantici pars, quae totius scaenae summa est et argumentum principale. Iam uero, sicut in fine exordii u. 933 sq. ipse Nicobulus sub Priami persona carpitur inrideturque quadringentis nummis emungendus: adsimiliter ad Priamum oratio redit, eademque re paulo uberius illustrata conclusio fit. Quae quidem extrema pars ipsa quoque glossematum fraude non solum interpolata, sed, ut adsolet, iisdem disturbata est.

Ac praemittendum erat, ut opinor, ipsius Priami nomen comparationisque, quae inter illius filios et senis nummos Philippeos instituitur, propositio uersibus 973—975. Iam sequi par erat uu. 969^b et 970, quibus priorum ducentorum Philippum ratio redditur, dimidiati duo uersus²⁾, lenissima uidelicet hac medela in unius speciem reconcinnandi: *Namque is ducentos nummos Philippos dare promisit militi*, quem optime excipiunt uersus 971 sq., qui sunt de alteris ducentis. His uero statim continuandus uidetur ultimus scaenae uersus (nisi forte crebris illis interpolationibus genuini aliquid extrusum est; quod si acciderit, minime mehercle sit mirandum). Neque enim uereor ne laudatores inueniant uersus 976 sq., quorum alter est languidissimus et ineptissimus: qui unde orti sint perspexeris conlatis uu. 814 sq.

Unus etiam restat locus, ubi interpolatorem deprehendisse

1) Nec magis latet causa cur, postquam illuc, ubi in libris exstant, delati sunt uu. 935—944, diasceuasta binorum uersuum sedem permutauerit

2) Neque enim ullam fidem habeo dimetro illi clausulae ex nonnullorum sententia instar, ubi minime clauditur sententia: uide infra adn. crit. ad u. 961—969.

mihī uideor, uersus dico 930 sq., quos ut spurios haberem his commotus sum causis: et temporis inaequalitate¹⁾ et discrepantia, quae intercedit inter uersum 930 et uu. 972. 941. 1071. 1074. Nec latet fraudis fons, cum uix dubitandum sit quin posterior sit glossema uersus 929, prior ad uersum 927 sq. exemplum insulse confictus.

§ 26. Multis sane opus erat atque adeo fortioribus interdum remediis: quae tamen adhibuisse minime nos paenitebit, si aliquid neruorum Plautiniquae nitoris huic scaenae longe pessime adfectae redditum esse iudicaueris hac nostra quam iam integram subicimus recensione.

Atridae duo fratres cluent fecisse facinus maximum, 925
 Quom Perami patriam Pergamum, diuina moenitum manu,
 Armis, equis, exercitu atque eximii bellatoribus
 Milli cum numero nauium decimo anno post subegerunt.
 Non penus termentum <hoc> fuit, praet ego erum expugnabo meum. 929

Adnot. crit.:

Priorem scaenae partem a u. 925 ad 934 dimetris iambicis compositam esse Kiesslingius comprobare studuit. Equidem quamquam minime spernenda duco neque quae Bergkii ind. Halens. a. 1862/65 p. X praecipit de discernendis accurate duobus octonariorum iamb. generibus, cum modo in duas aequibiles partes dirimantur, modo sollemnem caesurae legem seruent ac dispare uersum articulos ostentent, neque quas de illorum compositione Kiesslingius Analect. Pl. p. 6—14 obseruauit leges: his tamen nondum dilata esse puto tria illa argumenta, quibus G. Hermannus Elem. doctr. metr. p. 105 (cf. Ritscheli Prolegg. p. 295 et Benteium in Ter. Eun. II 5, 8, praeterea Hermannum l. l. p. 160) se adductum esse pronuntiauit, ut dubitaret an nunquam Plautus dimetros posuisset continuos. Neque obscurum est fidem illius sententiae minuere quod ipse dimetris suis licentiae concessit Kiesslingius: 'quamquam non tam sibi constans fuit, ut non aliquoties binos synaphiae quodam genere copularet, uelut Bacch. 927.' Quare in hac certe scaena ita potius dixerim: iambicis octonariis totam fere decurrere, ac prioribus quidem illis 925—934 asynartetarum instar constitutis, ceteris de altero illo genere, quod dialogo potissimum conuenit. | 926. Perami nomen ubique pro Priami reposui Fleckeiseno duce: uid. ad u. 955. | 928. milli cum Herm.: cf. Lucil. u. 297 Lachm.: milli nummum . . . uno, u. 425: milli passum . . . atque duobus, cont. Gell. I 16, 11—13 (Macrob. Sat. I 5), et uid. Buechelerum Lin. declin. lat. p. 51. mille cum BCD. cum mille Kiessl., Uss. et mille Ritsch., Fleck. | 929. non penitus (?) Kiessl.: alia temptauit Uss.; ceterum cf. Seyffertum Stud. Pl. p. 27. termentum hoc fuit, i. e.: 'non perniciosior fuit Troiae interitus, quam . . .' Brn. tormento fuit BD. tormento ruit C. tormento ruit Kamppmannus de rebus milit. Plaut.

1) Perfecti illa importunitas praeter metricas rationes Kiesslingio quoque in causa fuit, cur horum posteriorem interpolatum notaret: u. l. s. s. p. S et 14.

Nunc prius quam huc <noster> sénéx uenit, lubet lámentari, dum éxeat: 932
 O Tróia, o patria, o Pérgamum: o Pérame, periísti senex,
 Qui míseré male mulcábere quadrigéntis Philippis aúreis. 934

Ílio tria fuisse audiui fáta, quae exitió forent: 953
 Signum ex arce sí perisset, álterum autemst Tróili mors,
 Tértium, quom pórtae Phrygiae límen superum scínderetur: 955
 Pária item tria éis tribus sunt fáta nostro huic Ílio.

Nam dúdum primo ut díxeram nostró seni mendácium
 Et de hóspite et de auro ét de lembo, ibi signum ex arce iam ápstuli.
 Iam díno restabant fáta tunc, nec mágis id ceperam óppidum.
 Post úbi tabellas ád senem tetuli, ibi <ego> occidi Tróilum: 960
 Eum ego ádeo uno mendácio deuíci, uno ictu extémpulo 965

p. 40 conl. Trin. 265; quod num possit aequare horum sensum: 'in perniciem ruit' (id quod uoluisse uidetur Kampmannus) dubito. idem edit. Ceterum non neglegendum apud Festum p. 565 Muell. exstare termentum, non termento, nec in glossis, quas adfert G. Loewius Prodróm. corp. gloss. lat. p. 264, ablatiui uel datiuui exhiberi formam. Versum pro spurio habebat Guyetus. Post hunc u. in libris et edit. exstant interpolati (cf. supra § 25) hi:

Sine clásse siueque exércitu et tánto numero militum 930

Cepi, éxpugnaui amánti erili filio aurum ab suó patre.

uersum 951 Kiessl. quoque interpolationem ducit. | 932. prius quam huc noster senex Brn duce Wilamowitzio (ap. Kiessl.), qui pr. q. h. sénéx noster proponit; ipse Kiessl. de huc priusquam sénéx cogitabat, quod uix ferendum. prius quam huc senex libri, Uss. huc prius quam sénéx Ritsch., Fleck.: de puro iambo in sede puenultima prioris hemistichii u. Kiesslingium. | 933. Perame pro Priame Fleckeisenu Nou. ann. t. 95 (a. 1866) p. 8 adn., cf. Ritschelium Opusc. II p. 497 adn. | 934. multabere cum D Uss.: quod etiam minus credam uerum esse, quam mulcabere (BC, edit.), de quo u. Ritschelium ad Stich. 420. Versus 955. 956. 945. 944. 941. 942 hoc ordine pone 969^a reposuit Brn: cf. § 25. uu. 957—40. 949—52 a retractatore, 945—48 ab interpolatore additos u. supra § 24. | 953. illi forent exitio BCD, Uss. ILLIFUEREXITIO A, Ritsch., Fleck.: utrumque glossemate illi adscripto (unde A in uersus principio ILLI pro Ilio, contrario modo Ca Ilio, deinde illo, cf. libror. scripturam u. 951 et 965 ap. Ritsch.) corruptum esse ex exitio forent suspicatum septenarium troch. effeci, quo suauis transiri uidebatur ad octonarios troch. Herm. uu. 955—56 in iambicorum uequalitatem redegit, u. Ritschelii app. crit. | 954. alterum fuit Uss. 960. tetuli ibi occidi Lachmannus ad Lucr. p. 587, Darmmannus Obserua. in c. XIV Ritschelii Prolegomenon Plaut. Regimont. 1865 p. 22, Geppertus Diurn. gymnas. Berol. t. 20 p. 213. tetuli ibi occidi cum libris (sed cf. Ritsch. Proll. p. 126) Uss.: tetuli ibi occidi Spengelius T. M. Plautus p. 250, qualem accentum prauitatem ne Geppertus quidem tulit: cf. Ritschelii Prolegg. p. 224 sq. | 961—969. 961—65 a retractatore additos u. supra § 24; deinde libri et edit. interpolatos (cf. § 25) exhibent hos:

Post cum magnifico milite, urbis uerbis qui inermis capit, 966

Confluxi atque hominem réppuli. dein pugnā conserui seni.

Post u. 968 Ritsch., Fleck.:

Cepi (áb eo) spolia, is nunc ducentos nummos Philippo militi, 969

Quos dare se promisit, dabit. * * * * *

sine ab eo nec lacuna indicata integram librorum memoriam tuiti trochaicum sept. subsequente dimetro iamb. describi iusserunt Studemundus de canticis Pl. p. 76, Spengelius T. M. Plautus p. 159, Uss., Kiessl.; de Hermanni sententia u. Ritschelii app. crit.

Cepi <ab eo> spolia. Jam has tabellas, opsignatas quas fero,	969 ^a . 935
Non sunt tabellae, sed equos, quem misere Achiui ligneum.	936
Atque hic equos non in arcem, uerum in arcam faciet inpetum:	943
Exitium, excidium, exlecebra fiet hic equos hodie auro senis.	944
Tum quae hic sunt scriptae litterae, hoc in equo insunt <multi> milites	941
Armati atque animati probe. ita res successit mi usque adhuc.	942
Sed Peramus hic multo illi praestat: non quinquaginta modo,	973
Quadrigentos filios habet atque equidem lectos sine probro:	
Eos ego hodie omnis contruncabo duobus solis ictibus.	975
<Namque> is ducentos nummos Philippos dare promisit militi: 969 ^b .	970
Nunc alteris etiam ducentis usus est, qui dispensentur	
Illo capto, ut sit mulsum, qui triumphant milites.	972
Sed Peramum adstantem eum ante portam uideo: adibo atque adloquar.	978

Versibus 969^b et 970 pone 975 repositis cum 969^a uersum 953, quem talem exhibent cum libris edit., Uss., Kiessl.:

Nam ego has tabellas opsignatas, consignatas quas fero 935
 conglutinauit Bru: cf. § 25. De sequentibus uid. ad u. 954. | 941 sq. una cum 937—40
 expunxit Guyetus. multi addidit Muellerus Add. Pros. Pl. p. 124, contra tot ante hoc
 Uss. equod coniecit Ritschelii Nou. Exc. p. 64 (cf. 66), u. Buechelerum Lin. declin.
 lat. p. 48. hoc insunt in equo Guyeto duce edit. Trochaicum sept. praecedente hyper-
 metro iamb. (940) descripsit Kiessl. l. l. p. 11 adn. 2: geruntur || Tum quae hic insunt
 scriptae lit. h. in eq. ins. mil. Breuiloquentiam apparet esse, sensum hunc: 'praete-
 retea milites in hoc equo, ut olim in Troiano, insunt: litterae scil., quae hic scriptae
 sunt.' Quod mirò errore A. Luchsius Hermae t. VIII p. 123 sq. sic editores praeue in-
 tellexerit opinatus: 'in his scriptis litteris, i. e. hoc in equo, insunt milites': cum ipse
 coniecit Tum quae hic sunt scriptae litterae, hoc in equo <quae> insunt, <sunt> mili-
 tes, parum suaves numeros nec suauiore effecit sententiam. De nu. 945—52 uid.
 ad u. 954; de ordine uersuum 975 sqq. cf. § 25. | 974. atque equidem omnis libri,
 Uss. atque quidem omnis Spengelii T. M. Plautus p. 78 (contra quem disputantem u.
 Muellerum Pros. Plaut. p. 294), Kiessl.: ego omnis, quod ex uersu subsequente huc in-
 repsit, sustuli: retinuerunt reiecto equidem editiones. ceterum cf. Ritschelii Prolegg.
 p. 78, O. Ribbeckium de particul. lat. p. 40. | 969^b. 970. namque is Bru. is nunc
 libri, edit.: uide ad u. 961—69 et cf. § 25. | 971 sq. iambicum octon. hypermetrum
 insequente trochaico septen. (id quod semel Fleckeisenus quoque duce Hermanno Elem.
 doct. metr. p. 173 sq. admisit: in Amphitruonis u. 1067 sq.) cum libris descripsit Kiessl.
 l. l. p. 11 adn. 2 praecunte Studemundo de canticis Pl. p. 76: idem Uss. Vide quae God.
 Hermannus contra Bentleium in Heaut. III 5, 15 conl. Phorm. I 4, 10. Andr. III 4, 2, 3,
 cuius sententiam probare uidetur Ritschelii ad Pseud. I 2 et ad Stich. II 1 conl. Herm.
 Elem. p. 184 sqq. et 175, in uersum uere, ut opinor, de 'continuazione numeri' do-
 cuit, inprimis Elem. doct. metr. p. 170 sq. Non ausus sum tradita sollicitare, in loco
 quidem, ubi nesciam an poeta uersu quodummodo ad duplam amplitudinem producto
 adfectarit altius exsultantis significationem simulque adpropertantis finem orationis, cum
 iam foras exiens conspiceretur Nicobulus. capto Illo || Qui dispensentur Acidalium,
 Ritsch., Fleck.; cf. praeterea Ritschelii Parerg. p. 423 conl. Muelleri Add. Pros. Pl.
 p. 69. Hermannus quomodo hos uu. cum proximis concinnauerit ex Ritschelii petas
 app. crit. | Ante u. 978 libri hos exhibent:

Nunc Priamo nostro sist quis emptor, comptionalem senem 976

Uendam ego, uenalem quem habeo, extemplo ubi oppidum expugnauero,
 quos retinuerunt edit., ego cieci: cf. § 25.

§ 27. Nunc demum ad Kiesslingii reuertor sententiam, cuius quae summa est nondum narraui. Ille enim, etiamsi uersus 945—952 histrico poetae reddit, geminas tamen illorum partes, uersus et 937—940 et 961—965, in Plautinis retinet, nisi quod uersum 961, qui sententiarum ordinem turbet, ex Wilamowitzii sententia expungit p. 17. Quattuor autem qui reliqui facti sunt uersus 962—965 p. 16 iudicat patere, 'quippe quibus Palladii raptus significetur, non suo loco in libris legi, sed pone uersum 958 esse conlocandos'. Chrysalum enim in primo statim mendacio, quod de hospite Ephesio auroque ibi relicto dixisset, quo mendacio signum quasi ex arce iam abstulisse sibi uideretur, detectum et captum esse. Deinde p. 17: cum Troili morte Chrysalum comparare eum dolum, in quo cum ipso milite quasi altero Troilo ei confligendum fuerit. In uersibus autem 960. 966, qui eiecto u. 961 et remotis illis 962—965 sese excipiunt, cum alterum *post* nullo modo tolerari possit, reponit *ibi*.

Hic igitur est ex Kiesslingii recensione genuinorum uersuum in quadripertito, ut illi uidetur, cantico ordo:

I. 925—930. 932—934.

II. 935—944.

III. 953—958. 962—965. 959.

IV. 960. 966—978.

Qui primo obtutu perlegenti haud mirer sane si uehementer adriserit. Equidem uero cognita illius reconcinnandi ratione, quam minime ignoro leniorem mea uideri, cur non adstipulatus illi missa fecerim, quae ipse supra explanauit, in uniuersum iam § 14 significaui: ubi non calidius me de uiri doctissimi lucubrationibus iudicium fecisse spero mox perspectum iri, cum praetermissis leuioribus has indicauero principales causas.

Ac primum frustra exspectatur tertium fatum. Quodsi quis dixerit — Kiesslingius enim silentio hanc rem praeteriit — licuisse poetae huius, praesentis quidem tum maxime, narratione praemissa, scilicet quae uersibus 935—944 contineatur, postulare a spectatoribus, ut posteriore illo loco id recordarentur: restant tamen duo argumenta.

Ulixem enim in raptu palladii ab Helena agnitum esse non 'nota fabula' est, sed Kiesslingii ἀτροσεδίασμα¹⁾). Deinde Chrysalus detecto priore illo mendacio nec *dolis e periculo se extulit* nec *senem decepit*²⁾, sed Mnesilochi precibus seruatus est. Sequitur euidenter, ut non possint uersus 962—965 ad primum fatum referri. Qua ratiocinatione patet euerti Kiesslingii sententiam.

CAPUT IV.

§ 28. Iam accedamus ad multo uberiorem illorum exemplorum copiam perscrutandam, quae proprio dittographiarum nomine appellanda sunt. Quo in genere aliquanto difficilius interdum est, quam in additamentis, causam cognoscere, qua retractator adductus sit ut Plautina immutaret. Quamquam enim Goetzius non sine magna ueri specie multis in locis cum alias causas tum breuiandi studium demonstrauit³⁾ — quae ratio ita nobis comprobata est, ut in exemplis tantum non omnibus quam recensionem propter internas rationes deteriorem esse intellexissemus, breuiorem eandem reppererimus — restant tamen exempla nonnulla, ubi et hoc argumento destituti simus neque uestigium internae cuiusdam mutandi causae indagare potuerimus⁴⁾). In hisce igitur scaenis num credamus subito abiecto illo aliud nescio quod consilium retractatorem secutum esse? Veri profecto non simile. Quid autem obstat quominus coniciamus, quod hic decurtatio illa conspici iam non

1) Cf. supra p. 101.

2) Cf. uersum 965, unde patet non posse non spectare haec ad eam scaenam, quae praecedit: id quod non minus dilucide ostendit gemellus uersus 952: *Uinctus sum, sed dolis me exemi.*

3) Vid. Acta Soc. philol. Lips. t. VI p. 267 sqq.

4) Spectant huc ex tractatis a nobis scaenis potissimum II 3 et scaenae IV 9^b nonnullae partes. Nam in sc. III 1 (item in III 3) suspicari licet argumenti dispositionem retractatorem immutasse. Quamquam ne illic quidem hac re, etiamsi uera sit ualde dubia illa suspicio, iusta causa apparet refingendae ipsius orationis; sufficiebat enim inseruisse unum u. 374.

possit, id detrimento demum factum esse longe grauiorum dittographiae partium? ¹⁾ Immo ne per se quidem quicquam habet probabilitatis, ternos quinosue solos ex una scaena retractatorem — nisi forte in locis, ex quibus penderet grauior argumenti consillique immutatio — sustulisse, ut aut totidem aut quaternos senosue substitueret deteriores; nec magis breuiantem singulorum uersuum eum aucupatum esse compendium: multo fortiores fieri solitas esse contractiones ex earum scaenarum exemplo conligere licet, ubi amplior utriusque recensionis pars etiamnum exstat. Contra hoc credibile ut quod maxime histricum illum quem fingimus poetam, ubi cum expoliendi, ut illi quidem uideretur, tum breuiandi causa scaenam aliquam aggressus esset, saepenumero ne illas quidem partes intactas reliquisset, in quibus neque contrahendo aliquantum profeci poterat neque alia nouandi iusta causa apparebat, immo mero noua fingendi gaudio abripi sese passum esse, ut plura luderet. Veluti in festiuissima scaena IV 9^b, quam infra temptabimus, cur illa retractator reuinxerit, quae epistulae recitationem praecedunt, nullo modo me adsequi posse libere fateor: non item in ipsa epistula iisque quae sequuntur. Ergo cogitanda est non singularum partium, sed totius scaenae retractatio. Tum uero qui factum sit, ut nonnullis locis tenuissimae tantum retractati exemplaris reliquiae aetatem ferrent, sescenti excogitari possunt modi: uel tam manifestis reliquas partes deformatas fuisse spuriae originis naeuis, ut ipsi conlectiuorum illorum exemplarium auctores confidentissime repperent ²⁾.

Omnino locum illum, qui est de compositione insitiarum illarum partium siue inter se siue cum genuinis eius-

1) Detrimenti suspicionem nonnullis locis argumentis aliunde petitis stabiluisse nobis uidetur, uelut in sc. III 4.

2) Nonnulla horum iam apud Goetziū adumbrata sunt: cf. p. 267. 269. 276. Ceterum haec omnia de sola Bacchidibus intellegi uolo: num in omnium fabularum dittographiis — nam additamentorum prorsus alia ratio — item princeps quodammodo fuerit breuiandi consillium, futurae est quaestionis.

dem scaenae partibus iungendarum, qualem uoluerit retractator fieri, admodum lubricum esse expertus sum. Quare sicubi uersiculos quosdam ut communes utriusque exemplari notauero, nihil aliud significatum esse scito, quam ultra illos retractationis factae nunc quidem neque uestigium neque causam apparere, ita ut traditae scripturae condicio per se spectata adducere nos uideatur, ut credamus intra illos retractatorem constitisse. Etiam si enim nonnullis locis uniuersa generis illius indoles ac natura uel maxime commendat contrarium illud, latius reuera olim euagatam esse nouandi histricam libidinem: ars tamen in hac minutiore uniuersae quaestionis parte id imponere uidebatur necessitatis, ut indicarentur termini, intra quos contineretur demonstratio illius rei nunc quidem nobis permissa.

Hisce uero quae disputauimus illud cautum esse uolumus, ne quis, ubi in uersibus quibusdam, quos retractatori tribuendos censeamus, causa consiliumque retractandi nobis quidem non apparuerit, hac re ipsi coniecturae illi fidem abrogari dicat. Ut exemplo fungar iam omnibus probato: in loco illo e Poenulo desumpto, quem Goetzius commentationis suae p. 252 sq. tractauit (IV 2, 95—107), ostendas uelim, qua re permotus retractator a Plautinis uerbis recesserit. Attamen quis audebit illic ipsam de retractatione coniecturam in dubitationem uocare? Itaque nostrum erat tradita acerrime examinare ac notatis iis, quae aut Plauto parum digna esse aut cum reliquis non satis conuenire uiderentur, quaerere, utrum a retractatione scaenica an a glossematis interpolatorisue insulsite originem illa ducere credibile esset. Sicubi de ipsius retractatoris consilio totiusque scaenae in retractato exemplari compositione coniecturam facere licuit, tamquam corollarii instar hoc accipiendum duximus. Ceterum non ignoramus, quam dubia de hac re plerumque sit suspicio.

§ 29. Iam uero adeamus ad ipsa Bacchidum exempla temptanda. Ex quibus nonnullorum ea est condicio, ut fraus sponte in oculos incurrens non potuerit nostrae aetatis uiros doctos ludificare. Velut in uno et Teuffelius et Seyffertus eo-

dem tempore retractatoris infelicem operam credulamque diasceuaetae inicitiam deprehenderunt. De quo loco quid sit statuendum iam accuratius sis mecum repute.

Bacchidum specimen VII.

Act. I sc. 2.

Versus enim 166 sq. et 161 sq. prorsus aequales uel adeo alteros alterorum uicarios esse rectissime iudicauerunt quos nominari uiri docti Seyffertus in Studiis Plautinis p. 10 et Teuffelius in Musei Rhenani t. XXX p. 318. Est tamen cur credam multo latius retractationem patere, ut non mirer, si totius scaenae duae olim exstiterint geminae recensione; quarum quidem alterius nunc fragmenta tantum seruata sunt. Cuius rei indicia quoniam crebris cum mutationibus tum transpositionibus¹⁾, quas fecerunt editores, obscurata sunt, optimum duxi unde proficisci oporteat quaestionem ostendere ipsa librorum memoria ante oculos posita. Atque haec fere inde a u. 147 in Vetere exstant²⁾:

I 2, 39	Omitte lide ac caue malo	Lid. quid caue malo	147 R.
40 Pist.	Iam excessit mi aetas ex magisterio tuo		152
	Lid. O baratrum ubi nunc es ut ego te usurpem lubens		148
	Video nimio iam multo plus quam uolueram		

1) Quod necessarium iam pridem uisum est acerrimis arbitris, nec id temere, inde a u. 147 turbato uersuum ordini uariis consulere transpositionibus, hoc nunc quidem, ut saepius, retractationis suspicionem auget. Ritscheli quomodo ordinauerit uersus ex numeris in dextera parte apictis intelleges; idem uersum 149 (I 2, 42) insequentis esse interpretationem putabat. Plane illum secutus est Fleckeisenus. Aliquanto fortiore medicina olim Acidalius usus erat: u. Ritsch. app. crit. Contra nuper et Fritzschi (ind. Rost. a. 1877/78 p. 5) et Ussingius nec ueram esse retractationis suspicionem nec in uersuum ordine quicquam mutandum iudicauerunt: extremorum quidem quattuor uersuum iustam conlocationem posterius ostendere Veteris exemplum. Unum u. 153 (I 2, 45) uterque expunxit praeuente Guyeto.

2) Non curauit interpunctionem nec magis e re esse duxi notare pusillas quasque correctiones siue ab eadem manu siue a Bb factas similesue quisquillas.

	Vixisse nimio sacius est iam quam uiuere	150
	Magistron quemquam discipulum minitarier	
45	Nihil moror discipulos mihi esse iam plenos sanguinis	153
	Valens afflicta me uaciuom uirium	
	Pist. Fiam ut ego opinor ercules tu autem Linus ¹⁾	
	Lid. Pol metuo magis ne Phoenix tuis factis fuam	
	Teque ad patrem esse /mortuum renuntiem	
50	Pist. Satis historiarum st Lid. hic uereri perdidit	158
	Compendium edepol haud aetati optabile	161
	Fecisti cum instanc //////////////nactus inpudenciam ²⁾	
	Occisus hic homo est ec quid in mentem est tibi	159
	Patrem tibi esse Pist. tibi ego aut tu mihi seruus es	160
55	Lid. Peior magister te istaec docuit non ego	163
	Nimio estu ad istas res discipulus docilier	
	Quam ad illa quae te docui ubi operam perdidit	165
	Pist. Istac tenus tibi lide libertas data st	168
	Orationis satis est sequere me hac ac tace	
60	Lid. Edepol fecisti furtum in aetate malum	166
	Cum istaec flagitia me celauisti & patrem	

post uersum autem 175 R. haec:

60	Edepol fecisti furtum inetatem malus	166
	Qum istaec flagitia me celauisti & patrem	
58	Istec tenus tibi lida & libertas data st	168
	Orationis satis est sequere me kac ac tace ³⁾	

Reliqui codices nisi in pusillis quibusdam a Vetere non recedunt praeter hoc unum, quod in his non repetuntur quattuor illi uu. 58—61; ceterum in u. 54 rell. *an pro aut.*

Versus igitur 58. 59 non potuisse scaenam non concludere, itaque uersus 60. 61 his olim exceptos esse, sicut factum uideamus in Vetere posteriore illo exemplo, Ritschelius perspexit; nec minus probabiliter coniecit Seyffertus eosdem 58. 59 utriusque recensiois communes fuisse: quod uero hic putat in altera illis praeiisse uu. 51. 52. 55. 56. 57 — Ritschelium enim sequitur uu. 53. 54 ante 51. 52 transponentem — parum mihi adridet. An Pistoclerus superiores paedagogi castigationes, quae leuiore erant, iniquo animo passus minas adeo

1) *hercules* uoluit Bb: u. Ritschelii apparatus.

2) Ante rasuram *inpudenciamactus*.

3) Lineolis subductis hos uersus delendos esse indicauit Bb.

iactauit: ubi ad maledicta ille progressus impudentiam discipulo obiurgat, silentium tenebit? Vix crediderim. Vide autem quanto melius res se habeat, si uu. 51. 52 eodem modo statim excipiantur uersibus 58. 59, atque ii, qui illorum gemini sunt, 60. 61.

Sed quid fiet interpositis illis 53—57? Ex his priores duos cum proximis male conuenire iam Ritschelius uidit. Tamen non solum carere possumus transpositionis artificio, sed etiam magis concinnum adsequimur sententiarum nexum seruata conlocatione tradita, dummodo ad alteram recensionem illos 53. 54 spectare intellegamus, ita ut non sequantur post uu. 51. 52, sed praecedant uersibus 60. 61. Nam reliqui tres 55—57 neque omnino in hac scaenae parte nisi cum exsangu quodam sententiae tenuitate retineri possunt et pristinam sedem accuratissima uel uerborum in respondendo congruentia satis dilucide ostentant: quos haud facile credam non coniunctos olim fuisse cum uersibus 129—31 et 134 sq., gemellos quidem uersuum 132 sq.: cuius dittographiae minime dubiae¹⁾, ut opinor, exemplum statim subicio.

Rec. A.

I 2, 21	PIST: Non ómnis aetas, Lúde, ludo cónuenit.	129 R.
	Magis únnum in mentemst míhi nunc, satis ut cómmode	
23	Pro dignitate opsóni haec concurret coquos.	
55	LYD: Peiór magister te istaec docuit, nón ego:	163
	Nimiós tu ad istas rés discipulus dócilior,	
57	Quam ad illa, quae te dócui, ubi operam pérdidi.	
26	PIST: Ibidem égo meam operam pérdidi, cubi tú tuam:	134
	Tua disciplina nec míhi prodest nec tibi.	

1) Nam quod horum uersuum altera recensio alieno loco exhibetur interiectis triginta fere uersibus, hoc erroris nec incredibile tibi uidebitur rationum recordato, quas de nostrorum exemplarium ortu ac compositione explanauimus, nec desunt huius rei exempla: uelut Curculionis uu. 389 sq. aperte mihi spectare uidentur ad u. 455 et Lyconis esse uerba, extruso quidem uersu, quo Lyconem incedentem conspiciebat Curculio; alia non pauca inuenies apud Seyffertum Stud. Plaut. p. 10 et apud Goetziium de dittogr. p. 261—266.

Rec. B.

- I 2, 21 PIST: Non ómnis aetas, Iñde, ludo cónuenit. 129 R.
 Magis únun in mentemst mihi nunc, satis ut cómmode
 23 Pro dignitate opsóni haec concurét coquos.
 24 LYD: Iam pérdidisti te átque me atque operám meam 132
 Qui tibi nequiquam saepe monstrauí bene.
 26 PIST: Ibidem égo meam operam pérdidi, cubi tú tuam: 134
 Tua disciplina néc mihi prodest néc tibi.

Aduot. crit.:

130. mentemst *Fleckeisemus* in *praef. editionis Ritsch.* p. XII, cf. *Ritschelium ad uersum.* mentest libri, *Herm., Ritsch., Uss.* Videtur *Plautus* in hac uerborum coniugatione semper accusatio usus esse: cf. n. 159 (ubi in reliquis libris praeter B, ut hic in omnibus, euauit uetustior illa locutio) et satis multa exempla apud *Holtzium* in *Syntaxis* t. I p. 208. | Post n. 133 male interrogationis signum ponit *Uss.* | 134. cubi *Ritsch. Mus. Rhen. t. XXV (a. 1870)* p. 507 = *Opusc. III* p. 157, cf. *Bergkium Symb. ad gr. lat. I* p. 119. ubi libri, *Herm., Spengelius T. M. Plaut.* p. 221. 256 (contra quem cf. *Muellerum* in *Pros. Pl.* p. 557), *A. Luchsius* in *Studemundi Stud. uol. I* p. 25 (qui hiatui patrocinatur in *diacresi* ante ultimum dipodiam post omnia uerba uel uerborum coniugationes, quae creticum pedem aequant), *Uss.* perdidí ubi dimittitur *Darmmannus Obseruat.* p. 22. ego ante ubi transponendo hiatum euitabat *Ritsch.* in edit., *Fleck., Muellerus* l. l.

§. 30. Sed redeamus ad scaenae exitum. In quo iam plana et perspicua omnia esse apparet, nisi quod uersus 43 sq. nullo modo cum reliquis conciliari possunt: quorum prior uicarius est eorum, qui praecedunt, 41 sq.¹⁾, posterior et respondet uersibus 45. 46 neque stare potest, postquam ipse *Pistoclerus* rem praeuertit uersu 40.²⁾ Quae cum ita sint, num dubitabis hos quoque eodem referre, quo uu. 60 sq. a *Seyfferto* *Teuffelioque* relati sunt, a nobis praeterea uu. 53 sq.³⁾: ad alteram huius loci recensionem?

Hoc igitur habemus inde a u. 147 R. dittographiae specimen:

1) Versum 42, a *Ritschelio* expunctum, *Teuffelius* ad duplicem recensionem adsciscens deteriorem uersus 41 recensionem esse censet *Mus. Rhen. XXX* p. 318 conl. 480. 633.

2) Haec sine dubio *Acidalio*, *Bothio*, *Ritschelio* transponendi uersus 40 causa fuit.

3) Contendendi hi quidem sunt cum uersibus 48—50, quibus simili modo *Lydus* discipulum, qui patris commonefactus nihilo setius obiurgantis uocem aspere repudiat, mortuum planeque perditum esse conqueritur.

Rec. A.

- I 2, 39 PIST: Omítte, Lyde, ac cáue malo. LYD: Quid? cáue malo? 147 R.
(Vet.)
- 40 PIST: Iam excéssit mi aetas éx magisterió tuo. 152
LYD: O bárat/rum, ubi es nunc? út ego te usurpém lubens! 148
Uideó iam nimio múlto plus, quam uólueram. 149
- 45 Nil móror discipulos mí esse plenos sánguiniis: 153
Ualéns adflicta mé uociuom úrium.
PIST: Fiam, út ego opinor, Hércules, tu autém Linus. 155
LYD: Pol mé tuo magis, ne Phoénix tuis factís fuam
Teque ád patrem esse mórtuom renúntiem.
- 50 PIST: Satis hístoriarumst. LYD: Híc uereri pérdidit. 158
Compéndium edepol haúd aetati optábile 161
- 52 Fecísti, quom istanc nánctu's inpudéntiam.
- 58 PIST: Istáctenus tibi, Lýde, libertás datast 168
Orátionis: sátis est. seque me hac ác tace.

Rec. B.

- I 2, 39 PIST: Omítte, Lyde, ac cáue malo. LYD: Quid? cáue malo? 147
- 43 Uixisse nimio sátiust iam, quam úiuere: 150
Magístron quemquam díscipulum minitárier!
* * * * *
- 53 LYD: Occísus hic homost. écquid in mentémst tibi 159
Patrém tibi esse? PIST: Tibi ego an tu mihi séruos es?
- 60 LYD: Edepól fecísti fúrtum in aetatém malum, 166
Quom istaéc flagitia mé celauísti ét patrem.
- 58 PIST: Istáctenus tibi, Lýde, libertás datast 168
Orátionis: sátis est. seque me hac ác tace.

Adnot. crit.:

147. aut caue pro ac caue scribendum esse arguitiore quadam interpretatione Teuffelius Mus. Rhen. t. XXX p. 317 demonstratum inuit: si uerum esset, eadem lege mutandus esset u. 463. | 149. uideo iam nimio Ritsch. Prolegg. p. 223, Uss. uideo nimio iam libri. uiuo nimio iam Ritsch. in edit., totum uersum ut interpretationem insequentis cancellis includens. uiuo iam nimio cancellis circumdatis Fleck.; idem uoluisse uidetur Teuffelius Mus. Rhen. t. XXX p. 318, retractatori uersum tribuens; cf. Brugmanum 'Quemadmodum in iamb. senario etc.' p. 37. Quodsi uiuo uerum esset, uersus et insequentis et superioris parallelus esset. | 153. moror BFZ. morũ C. moro D. moro Ritsch. conl. u. 1187, Fleck.; cf. Muellerum Pros. Plant. p. 203. praeuente Guyeto uersum delent Fritzschius ind. Rostoch. a. 1846 p. 4, Ussingius. | 154. afflicta cum libris Herm., idem conl. u. 450 Fritzschius ind. Rostoch. a. 1877/78 p. 5, Uss. adflicta praeuenticibus Acidalio et Bentleio Ritsch., Fleck. uociuom Fleck., cf. Ritschelii Nou. Exc. Pl. p. 59 sq. uociuom B, Herm., Ritsch., Uss. | 156 sq. cf. Ludewigii Analecta scaenica p. 41. | 169. seque H. A. Kochius Mus. Rhen. t. XXV p. 617 prouocans ad Priscian. VIII p. 799 P., cf. Neue doctr. form.² uol. II p. 320 sq. sequere libri, edit., Uss. me hac cum libris Kochius. hac me Ritsch., Fleck. me (deleto hac) Herm., Uss.

Dissutis igitur tantummodo duarum recensionum particulis intra discretæ utriusque continuitatem tralaticium ordinem integrum — scil. si recedis a tribus illis post u. 131 R. reponendis — tutati sumus. Quid uero? num mirum uidetur eum, quem uetustissimum huius fabulae exemplar grammaticorum in usum composuisse fingendum est, quas ex alio quodam uolumine histrico haustas adderet partes minutatim¹⁾ uel subiecisse uel praefixisse similis argumenti uersibus in primario suo exemplari exaratis? Ceterum in recensione B inter uu. 151 et 159 R. unum tantum excidisse opinor uersiculum, cuius haec fortasse fuit sententia:

*Em tibi: magisterii hanc habeto gratiam*²⁾;

breuiasse enim uidetur retractator.

§ 31. Insunt autem in principio quoque huius scaenæ quæ non debemus praetermittere. Versus enim 125 sq. alieno exstare loco constat³⁾. Atque hos quo Ladewigius Philologi t. XVII p. 269 rettulit, pone uersum 131, non satis aptos ibi esse G. Goetzius de dittogr. p. 320 adn. arguit, uerissime suspicatus ad principium scaenæ eos pertinere: nec tamen ante u. 113, ubi idem conlocari eos uoluit, ferendos esse crediderim. Nam ne uu. 111, 112 quidem pristino suo loco nunc legi contendo. An habes quo referatur *hic* illud? Num Athenas in-

1) Non semper hanc rationem grammaticos illos instituisse exempla ostendunt continuatarum separatim satis ampliarum utriusque recensionis partium: cf. Goetzii dissertationem p. 249—256. Tertium genus, ubi uarie inter se disiecta sine ullius consilii specie inueniuntur genuini et retractati exemplaris membra, non dubito quin aut librariorum socordiae aut uecordiae debeatur diasceuastræ: qui etiam plura conturbasset, nisi felici casu aliquantum exemplorum effugisset illius manus fraudulentæ simul atque oculos.

2) Cf. adn. crit. u. 154.

3) Ussingio ut largiamur extorqueri posse ex Pistocleri uerbis, quæ continentur uersibus 125, 126, *argutias* uersu 127 a Lydo defensas — quamquam uix ac ne uix quidem extorsit —: apparet tamen ad argutias, quæ insunt apertissime in uersibus 121—124, hanc obiurgationem tam exquisitè respondere, ut pro explorato haberi possit illuc poetam, cum uersum 127 scriberet, respexisse.

tellegit, scilicet ubi a puero educatus erat Pistoclerus? an forte putas plateam, qua ambulabant? Haerebat in his uersibus etiam Ussingius: qui cum *hisce* pro *hic* scriptum ad apparatus luxuriosum referri iussit, effecit aliquid aptius aliquanto, quam illud est quod in libris legitur, aptum tamen ne ipsum quidem.

Neque uero ita difficilis res est. Aduerbium *hic* non possumus interpretari nisi de conciliabulo amatorio, quo tendentem Pistoclerum conspiciunt spectatores. Neque igitur prius paedagogus locum illum intellegens *hic* dicere potest, quam et ipse ex Pistoclero quaesiuerit: *quo nunc capessis ted?* (u. 113) et responderit ille praecise primum *huc* (u. 114), explanatius deinde iterum interrogatus uersibus 115 sq. Iam commodissime integri uersus 111 sq. locum obtinent post u. 117. Neque quicquam concedes desiderari ad horum, quae infra ante oculos posui, integritatem:

- I 2, 1 LYD: Iamdúdm, Pistoclére, tacitus té sequor, 109 R.
Exspéctans, quas tu rés hoc ornatú geras.
 5 Quo núnc capessis téd hinc auorsá uia 113
Cum tánta pompad? PIST: Húc. LYD: Quid huc? quis istíc habet?
 PIST: Amór, Voluptas, Vénus, Venustas, Gáudium, 115
Iocus, Lúds, Sermo, Suánisauíatio.
 9 LYD: Quid tibi commercist cúm dis damnosíssumis?
 3 Namque ita me di ament, út Lycurgus míhi quidem 111
Vidétur posse hic úd nequitiam addúcier.
 10 PIST: Malí sunt homines, quí bonis dicúnt male: 118
Tu díis nec recte dícis: non aequóm facis.

Adnot. crit.:

110. *exspectans* *Fritschius ind. Rostoch. a. 1846 p. 4 et a. 1877/78 p. 4: idem Bergkii ind. Hulens. a. 1858/59 p. 12. spectans libri. inspectans editi., Uss. Ceterum cf. Lachmanni in Lucr. comment. p. 252. | 113. te hinc aduersa uia libri, quod a sententia stare non posse sensit Ussingius, coniciens te hinc aliuorsu uia, i. e. a nostris aedibus auersus, cont. Aut. II 4, 8: qui locus nihil probat nec aliuorsum siue aliorum usurpatur nisi adverbialiter. ted hinc auorsa uia Brn recepta Ussingii interpretatione: cf. Curt. Ruf. V, 5: auersum ab urbe iter cont. Plaut. Rud. u. 176. 165. de auersa uia cogitauit iam Gulielmus Verisimilium lib. I c. 22, uerum ut probaret teted hinc aduersa aui. ted hinc aduersa uia Ritsch., Fleck. te istinc aduersa uia cum mira interpretatione Umpfenbachius Meletem. p. 29. | 114. pompad Ritschelii Nou. Exc. Plaut. p. 78. cf. Muellerum Pros. Pl. p. 505. 644. | Versus 116 iisdem uerbis redit Pseud. 65: ubi tamen eum expellendum esse euincit contiguorum uersuum indoles Pseud. 64. 66—68, qui singularem numerum respuunt: locus parallelus est ex hac fabula illuc conlatus. | 111. de Lycurgo u. Excursum II. | 112. hisce pro his Uss., uersus cum editi. tradito loco retinens: de transpositione supra dictum.*

Quodsi quis dicat insuauem interstitutionem fieri orationis post u. 110: non aegre idem eos tulisse puto, quibus non legendae, sed spectandae in theatro huius scaenae copia facta esset. Pergit uidelicet loqui Lydus, quoniam pergit Pistoclerus institutam uiam tenere, neque quicquam ad priora respondens neque consistens, ubi ad paternas aedes peruentum est¹⁾. Apparet autem, si hoc loco, ante u. 113, inserantur uersus illi 125 sq.:

Non hic placet mi ornátus. PIST: Nemo ergó tibi
Hoc ápparauit: mihi paratumst, quóí placet ,

quod uoluit Goetzius: iam aegerrime percipi ex uersu antecedente repetitum uocabulum *ornatus*, praesertim cum statim u. 114 eadem res iterum tangatur. Accedit quod post insolens illud acerbumque responsum consentaneum est non placide aliquid quaerere paedagogum, sed stomachosa castigatione discipulum conripere.

Quid? nonne uersus illi, qui frustra in hac qualis nobis tradita est scaena satis aptum sibi requirunt locum, fragmentum esse uerius existimabuntur ex paulo adstrictiore similis argumenti sermone seruatum, quem non incredibile sit genuini loco eum in huius scaenae capite reposuisse, quem reliquas eiusdem partes constet ualde immutasse neque ueri dissimile sit breuiandi consilio retractauisse?

Nam causa non est cur dubitemus quin quae integra nobis seruata est huius principii recensio ab ipso Plauto profecta sit. De ceteris autem si quaerimus: quod ad extremam scaenam attinet, acquiescendum est in ratione acute ex ipso argumento petita, qua Seyffertus eam recensionem, cuius essent uu. 166 sq. R., (angustiores igitur, quam B littera signauimus) comprobauit non posse Plautinam esse. Ille enim *satis inepte* ait *Pistoclero probro dari potius quod flagitia sua paedagogum et patrem celauerit, quam quod commiserit*. Quae eadem est Teuffellii sententia. In media denique scaena quae ex fine repetita post u. 131 reposuimus tam arte cum confinibus ab utra-

1) Vid. adnot. crit. ad u. 113.

que parte uersibus cohaerent, ut retractatorem demum ueri similis sit sublatis tribus uersibus 163—165 R. duos de suo addidisse 132. 133.

Bacchidum specimen VIII.

Act. III sc. 1.

§ 32. Sequitur manifestissimum dittographiae exemplum saepius ab hominibus eruditis temptatum, pedetemptim simul succrescente uersuum, quos spectare ad duplicem recensionem cognosceretur, multitudine. De uetere autem quodam poeta fabulam retractante¹⁾ Ritschelius primus cogitasse uidetur, hac ad uu. 377. 378 in editione notula adiecta: *non possunt ab eodem positi esse, qui uersus 380. 381 scriberet: quamquam iam a Nonio lecti*²⁾, *qui priorem affert.* Contra Guyetus uersus 379—381 exturbauerat; eosdemque tres geminam esse recensionem duorum 377. 378 Teuffelius autumauit Mus. Rhen. t. XXX p. 318. Versum 382 quoque sententiae aequalitate conuenire cum 383 Bergkiius perspexit Diurn. antiq. stud. a. 1850 p. 330, hac simul proposita utriusque recensionis discriptione:

I. u. 375. 76. 79. 80. 81. 83. 84.

II. u. 375. 76. 79. 77. 78. 82. 84;

quo duce Fleckeisenus uncis circumscripsit et uersus 377. 378 et uersum 382. Ultra etiam progressus Goetzius de dittogr. Plaut. p. 259 sq. uu. 379—82 genuinam huius loci recensionem esse statuit, conlocatam eam quidem in medio retractati exemplaris specimine: ad quod pertinere et uu. 375—378 et 383. 384. Cuius uerba non satis considerauit Ussingius, qui Goetzii se amplecti sententiam professus uu. 379—382 uncis notauit ut retractationem uersuum 375—378³⁾.

1) Cf. quam idem de uersibus 393—403 sententiam tulit.

2) Cf. supra § 3.

3) Totam rem rursus in dubium uocare conatus est is, *qui omnino aut nondum satis respexisse uidetur aut parum circumspecte considerauisse uniuersam quae est de fabularum retractationibus coniecturam, F. V. Fritzschi: u. ind. Rostoch. a. 1877/78 p. 6 sq.

Nobis uero ex his, quae proposita sunt, nihil plane satisfacit. Ac Bergkii quidem in conglutinandis uersibus licentia cur minus commendetur in uniuersum supra § 7 indicaui: quae hoc in loco me iudice ne nexum quidem sententiarum probabilem adsecutus est. Hoc tamen uere eundem sensisse censeo, uersum 383 coniungendum esse cum 381, adnectendum 382 uersui 378, ratione ductus potissimum hac, quod non temere uideantur et uu. 377. 378 et 382 ualere ad futurum aliquod malum, rursus et 380. 381 et 383 ad damnum quoddam iam inlatum. Praeterea non habeo cur negem uersum 384, quo tota scaena terminatur, utriusque recensionis communem fuisse.

Ergo, si sustinere uolumus legem illam, ut intra utramque recensionem tueamur traditum uersuum ordinem, non aliter hanc dittographiam describere possumus, quam sic ut infra factum uides:

Rec. A.

Néque mei neque té tui intus púditumst factis, quae facis,	379
Quibus tuum patrém meque una, amícos, adínis tuos	
Tuád infamiá fecisti géruflifigulos flágití.	381
Dé me hanc culpam démolibor iam, ét seni faciám palam,	383
Út gnatum ex lutuléto caeno própere hinc eliciát foras.	384

Rec. B.

Égone ut haec conclúsa gestem clánculum? ut celém patrém,	375
Pistoclere, túa flagítia aut dámna aut desidíabula?	
Quibus patrém et me téque amícosque ómnis adfectás tuos	
Ad próbrum, damnúm, flagítium adpéllere una et pérdere.	378
Núnc, prius quam malum ístoc addis, cértumst iam dicám patri,	382
Út gnatum ex lutuléto caeno própere hinc eliciát foras.	384

A. not. crit.:

379. tui ted Bergkii *Diurn. ant. stud. a. 1850 p. 552*, Fleck.: *praepositum tamen et intentum ex librorum auctoritate pronomen te praestare mihi uidetur et similitudine quadam eorum exemplorum, quae Ritschelii Prolegg. p. 263 sq. tractauit, et rationibus grammaticis.* | 380. Hunc u. solum in suspicionem uocari Fritzschiu uoluit ind. Rostoch. a. 1877/78 p. 6 sq., meram dittographiam esse ratus genuini uersus 377, librariorum incogitantia ortam, non sine ridicula menda adfines pro adfectas uel adfectas. | 381. tuad Ritscheliu Nou. Exc. p. 68. tua libri, Herm., Lachmannus in *Lucr. p. 200*, Darumannus *Obserruatt. p. 25*, Spengelius *T. M. Plaut. p. 204. 207, Uss.:*

cf. *Ritschelii Proll. p. 205.* tua tu *Ritschelin in edit., Fleck., Muellerus Pros. Pl. p. 707.* quos tua *Fritschius l. s., totum uersum post 378 coulocans.* gerulifigulos inauditam formam usque eo retinebo, dum aperta erit probabilior emendandi uia, quam in qua *Bergkii acquieuit l. s. s., feruligerulos uocabulum a se conformatum satis probauisse sibi uisus adiecta interpretatione ναρθηροφόρους μοχθηρίας.* | 384. ut eum ex libri. ut ille eum ex *Fleck., Uss.* ut te una ex, h. e. 'una mecum', *Fritschius l. l.:* alia proposuit *Britzelmayr progr. Landshut. a. 1867/68 p. 7.* | 377. me tecum *conl. adulterino ut ei uidetur, n. 380 Fritschius l. s. s. Ceterum cf. Epidic. 220.* | 382. malum istoc *Herm., malum istoc Ritsch., Fleck.*

De priore ortu si quaeris: plurimum ad hanc rem ualere mihi uidetur sententiae praestantia, qua contentis uersibus 377. 378 cum 380. 381 commendatur Plautinae non dissimilis rec. A.

§ 33. Sed accedit aliud quiddam. Neque enim priores adhuc de totius scaenae compositione quaestionem aut absoluerunt aut omnino mouerunt. Attamen apertum est uu. 379—81 non posse excipere uersum 374: cui si continuarentur, desideraretur Pistocleri appellatio. Huic autem rei si ita consulere uelis, ut cum *Bergkio* conicias etiam uu. 375. 376 utriusque recensiois communes esse: uide ne tum in rec. A inter uu. 376 et 380 molestus sit u. 379. Itaque cum causa nulla sit cur inter uu. 374 et 375 aliquid excidisse credamus, haud scio an magis rationi conueniat suspicari qui exstant ante 375 uersus solius rec. B fuisse.

Quae quidem sententia alio praeterea fulcitur argumento. Versum enim 374, quippe quem euentissime ipsi rei aduersari testibus conuincatur spectatorum oculis¹⁾, probabilius est credere retractatoris deberi aut negligentiae aut, quod per se praestare uidetur, diuerso aliquantum ab ea forma, quae in reliqua fabula cernitur, uniuersae compositionis consilio²⁾, quam

1) Repugnantiam notauit iam K. H. Weisius in libello cui est titulus 'Die Komödien des Pl.' Ceterum cf. *Ladewigium Philol. XVII p. 264 conl. Goetzio de ditt. p. 319.*

2) Hoc si uerum sit, conicere liceat dispositionis ordinisque scaenarum mutationem, quam faceret retractator, ipsam in causa illi fuisse, cur omnino recoquere hunc locum aggrederetur. Ceterum una cum his reputanda sunt quae mox ad u. 486 disputabimus: utrumque spectat ad latius illud retractationis genus.

ab ipso auctore huius argumenti dispositionis ¹⁾ inècuriose admissum esse illud uitii.

Neque enim argumenti loco proferre par est similitudinem, quae intercedit inter uu. 371. 372 et 53. 471, quamuis recte Fleckeisenus usu doctus Nou. ann. t. 103 (a. 1871) p. 810 ad Truc. II 6, 35 sq. moneat 'dass Plautus keineswegs so verlegen um den Ausdruck zu sein pflegt, dass er in ähnlichen Situationen sich ganz derselben Phrasen bediente', nisi ubi in formulae stabilitatem locutio concreuerit. Etenim arte et consilio poeta illud paedagogi finxisse uidetur ingenium, ut easdem identidem exprimeret sententias, simili tenuitate ac Scledri in Milite Gl.: cf. u. 485 conl. 157 sq., u. 498 conl. 380 sq. Quodsi inde posterioribus illis uersibus (372 conl. 471) praesidium paratum est, ne in priorum quidem (371 conl. 53) propinquitate offendendum, cum appareat Pistoclerum in prima scaena proferre quae a Lydo dictitata teneat; cf. Goetzium p. 318. Ceterum sponte intellegitur his non magis demonstrari Plauti esse uu. 371. 372, quam non esse: minime enim abhorret similitudo illa ab imitatoris ingenio.

Quae cum ita sint, tantum pro certo adfirmare licet: in genuina recensione quae olim exstarent ante u. 379 intercidisse inlatis retractatoris uersibus. Neque tamen quanta fuerint illa amissa adsequi coniectura possumus, neque num forte seruatum sit caput saltem scaenae pristinum, quale Plautus composuerit. Elegantissimi sane sunt primi tres uersus; quibus ut adnexi fuerint inde a principio ambigui illi 371. 372: iam nihil ex his prioribus a retractatore oriundum uideatur praeter uu. 373. 374 — nisi fortasse mutila exstet retractata quoque recensio, abscisso illa quidem capite. Quae quidem ex dubiis apta ipsa iam uides magis dubia esse et, cum concisum abruptumque loquendi genus nullam praebeat diuinationi ansam, incertiora, quam ut is, qui de talibus rebus longius disputationem ducat, non ludere uerius uideri possit quam litteris studere.

1) Hunc Plautum fuisse, non retractatorem, in praesens certe sumere et licet et oportet, quoniam nemandum contrariam sententiam probauit. Utrumque enim per se cogitari potest: cf. Goetzium p. 277 sqq.

Bacchidum specimen IX.

Act. III sc. 3 u. 73—84.

§ 34. Accedamus nunc ad eam scaenam, in qua conspici duplicis recensiois uestigia primum obseruasse nuperum editorem supra commemorauimus. Versibus enim 486—488 spuriorum signo notatis ita Ussingius in commentario sententiam tulit: *quid opust uerbis: repetitio horum uerborum additamenti et retractationis indicium uidetur. Quod si pudere infinitius historicus in enuntiatione secundaria et sine subiecto ferri possit, spurios habeam uersus 486—488; si non possit, uersus 483—485 una cum 487; nam hic quidem et ineptus et uitiosus.*

Iam uero, cum ab editionibus in hac scaena proficisci et longum sit et integrae rei existimationi obesse uideatur, statim subicimus quae in Ambrosiano libro G. Loewio apparuerunt integra, additis discrepantibus lectionibus et recensiois Ritscheliana et Veteris codicis omnibus, reliquorum librorum insignioribus:

p. 239		
u. 2	ITANEOPORTETREMMANDATAMGEREREAOMICISEDULO	477 R.
	???	
	UTIPSUSDEOSCULANTEMINGREMIOMULIEREMTENEATSEDENS	
	???	
	NULLOPACTORESMANDATAPOTESTAGINISIIDENTIDEM	
5	MANUSFERAT PAPPILLASLABRAALABRISNUSQUAMAUFERAT	480
	NAMALIAMEMORAREQUAEILLUMFACEREUIDIDISPUEDET	
	?????	
	CUMMANUSUBUESTIMENTAADCORPUS TETULITBACCKIDI	
	?????	
	MEPRAESENTENEQ PUDEREQUICQUAMQUIDUERBISOPUS—	
	MIKIDISCIPULUSTIBISODALISPERIITKUICFILIUS	

477. agere pro gerere B. | 478. deosculantem ualde dubium. in gremio osculantem Palatini, Ritsch. | 479. nullo etiam Ba. nullo BbD, Ritsch. | 480. ad papillas Pall., Ritsch. post labra lacuna circa 5 litterar. radendo orta in B. aut ante labra inseruit Ritsch. Loewius adnotat: inter ferat et pap. plus scriptum fuit, quam ad; spatium commode adaequat contra: aperte dimetiendum est manus fe|rat [con|tra] pa|pillas || labra ab la|bris nus|quam auf. | 482. Cum manu etiam D. Quam manum B. Quom manum Ritsch. tetulit etiam C. detulit BD. | 483. presente B. opust B, Ritsch.: in A dubium utrum opust scriptum fuerit an opus est. | 484. dispulus B. huice praeter

I

10 NAMEGOILLUMPERISSEDICOCUTEQUIDEMPERIITPUDOR 485
 ??????
 QUIDOPUSTUERBISSIPERIRIUELLEMPAULISPERMODO
 UTOPINORILLIUSINSPECTANDIMIKIESSETMAIORCOPIA

13 PLUSUIDISSEMQUAMDECERETQUAMMEATQ·ILLOAEQUOMFORET 488

libros Ritsch. | 485. quoi Ritsch. quidem cum Pall. Ritsch. | 486. uelbis Ba, correx. man. ead. opperiri CD, Ritsch. | 487 sq. mi B. equum Ba, equum man. rec. Loewius: fortasse haec olim in margine adscripta erant: ut opinor illius inspectandi mihi esset maior copia. Ritschelius sic hos uersiculos conformauit:

Ut illi illius inspectandi mihi esset maior copia, 487

Plus uidissem opinor, quam med atque illoc aequom foret.

(Fleckeisenus priore a Ritschelio recepto posteriorem ita:

Plus uidissem miser opinor quam me atque illo aequom foret.

Hermannus traditam scripturam retinuit nisi quod in priore uersu si illum scripsit pro illius.)

Atque infinitiui quidem *pudere* (u. 483) indolem Ussingius non satis intellexit: neque enim est infinitiuus historicus ¹⁾, sed ex *uidi* uerbo finito aptus structuram excipit uersus 481, interruptam illam quidem subsequente uersu ad infinitiuum *facere* ²⁾ explicatiua coniunctione *quom* applicato. Qua in re quid insit quod insolentius uideatur intellegere sane non possum. Recte tamen idem iudicauit uersum 487 certissime spurium esse. Quem ut ego praeunte Loewio ex interpretamentis conflatum esse censeam, non metri uitio adducor ³⁾, sed sensus constructionisque enuntiatorum rationibus, quas fieri non potest quin pessum des, si illum seruaueris ⁴⁾: qua quidem de causa

1) Huic quidem nullo modo hic locum esse confidentissime contendere poterat. Facilius aliquis de inf. exclamationis cogitare possit conl. Ter. Phorm. 1042 *nil pudere*: quo tamen loco *pudesne* scribendum esse duco; neque locorum uelut Phorm. 233 cognata cum hoc est condicio.

2) Quae constructionis forma apud Plautum usitatissima est: cf. Lueberti *Studia gramm.* uol. II p. 238 sq.

3) Cf. Ussingii commentarios: notum enim est *illius* similesque pronominum genetiuiorum formas duas posse aequare syllabas.

4) Nullo pacto stare posse Spengelii (T. M. Plautus p. 64 sq.) explicationem euidentissime Ritschelius euicit *Opusc.* uol. II p. 699: ipse autem et qui ex parte eum secutus est Fleckeisenus, cum tradita non leniter commutarent, sententiam effecerunt tolerabilem quidem, neque tamen nimis comptam neque concinnitate gratam, sed prorsus redundantem. Dubitare

non par erat in eandem copulam cum retractatoris uersibus eum conicere. Atqui more suo distinguere accurate utrumque genus Ussingius neglexit. Omnino dittographiae rationes non ita occultae, ut opinor, quae tamen latens adhuc in errorem induxit homines doctos, ne illi quidem perspectas esse apparet.

Quodsi praeter interpolati uersus 487 importunitatem omnis difficultas consisteret in repetitione uerborum *quid opust uerbis*, equidem ad retractatorem profecto non recurrerem, sed uno remedio fortiter sublatis mendis omnibus persanatum esse locum censerem, si nihil retineretur nisi unus hic uersus ex glossematum turba expiscandus:

Plús uidissem, si ópperiri uéllem paulispér modo ,

qui haud inepte statim excipere poterat uersum 485. Neque insolens esset exemplum trium uersuum ex uariis interpretamentis ad explicandum unum genuinum sensim conlatis a dia-sceuasta confabradorum.

§. 35. Quid uero? quae u. 477 et quae u. 479 leguntur qualia esse existimabis? Qui una tamquam uoce eandem sententiam pronuntiare uidentur. V. 480 autem *labra a labris nusquam auferre* num aliud est, quam *osculari*, quod est in u. 478? quae exstant u. 482, quam illa, quae continentur uersus 480 priore parte? Quae omnia si deliberaueris, facile concedes nihil certius esse, quam non cohaesisse antiquitus has eiusdem argumenti geminas partes:

Rec. A.

LYD: Ítane oportet rém mandatam gérere amici sédulo,	477
Út ipsus in gremio aúsculantem múlierem teneát sedens?	
Nám alia memoráre, quae illum fácere uidi, díspudet,	481
Quóm manum sub uéstimenta ad córpus tetulit BÁCchidi	
Mé praesente, néque pudere quícquam. quid uerbis opust?	

praeterea licet num Plautus *inspectandi maior copia* dixerit pro *copia diutius inspectandi*; facultas enim uidendi aderat, neque illa ipsa aut maior aut minor proprie dici poterat, cum tempus longius breuiusue significandum esset.

Mihi discipulus, tibi sodalis p̄riit, huic <suos> filius:
 Nám ego illum perisse dico, quói quidem periit pudor.

485

Rec. B.

LYD: Núllon pacto rés mandata pótis agi, nisi idéntidem 479
 Mánu ferat <contrá> papillas, lábra ab labris nusquam aúferat?
 Quid opust uerbis? si ópperiri uéllem paulispér modo, 486
 Plús uidissem quám deceret, quám me atque illo aequóm foret. 488

Ad not. crit.:

A Ritscheliano exemplo ubi recesserim, e notis Ambrosiani specimini subiectis requiras. | 478. ausculantem Fleck. | 483. deletis quid uerbis opust? lacunam indicauit Fleckeisenus duce Ritschelio in adnotatione, qui e u. 486 illa huc inrepsisse ac tale quid loco mouisse suspicatus erat: neque pudere quicquam factis prodidit. | 484. huic suos Muellerus Add. Pros. Pl. p. 151, Uss. hoice Buechelerus Lin. declin. lat. p. 60: cf. Schmidtium Quaest. de pronom. dem. formis Plaut. p. 48 sq. et 57. | 479. potis scripsi suadente Muellero Pros. Plaut. p. 151, cf. Ritschelii ed. Trin.² u. 80. 552. 730. | 480. ita uersum suppluit G. Loewius duce Ambros. nisi itém manus || Ád papillas ádferat Herm. Manus ferat ad papillas cum Palatinis Christius Mus. Rhen. t. XXIII p. 374, S. Buggius Philol. t. XXX p. 652, Uss. Ad papillas manus ferat Weisius, Brixius Emend. Plaut. u. 1841 p. 57, Fleck., cf. Ritschelii Prolegg. p. 142. Manum ad papillas adferat (?) Muellerus Pros. Pl. p. 200 cont. 246, languidis sane et insuauibus numeris. labra á labris nusquam aúferát cum libris Fleck., Muellerus, Herm. a labéllis lábra n. au. cont. Pseud. 1259 Buggius, nisi labra á labris n. au. Uss.

Hoc specimine duplicis recensiois considerate examinato ne tantillum quidem, ut confido, dubii relictum erit quin Plautina sit prior illa. Alterius enim uersum extremum legens non immerito quaeret unusquisque, quantum tandem illarum rerum, quae in superioribus dicantur, facere Pistoclerum decuerit aequomue fuerit. Simili igitur modo atque in uersibus 166. 167 factum esse uidimus retractator Lydum sententiam fecit pronuntiantem humilem ac subturpem et qualis ab acerrimo eiusdem calore, parum quidem efficaci, quem in praecipiendo honesta ostentare adsuetus risum in aliis locis mouet, ridicule abhorreat. Ac uero in sententiae tanto uitio formae molestiam fastidire non consentaneum esse arbitratus uersum 488 intactum reliqui¹).

Sat memorabile autem est, sicut in illa scaena, quam ante hanc explanauimus, ita in hoc quoque loco argumentis aliunde

1) Cf. Ritschelium Opusc. uol. II p. 698. Ceterum simile loquendi genus habemus in u. 551, ad retractatorem illo quoque referendo.

petitis effici ut, quae repugnent aperte ipsi fabulae argumento, scilicet Lydum simulare inde continuo sese egredi, unde eum post CC fere uersuum interuallum exeuntem demum conspexerint spectatores, non ipsi Plauto illa, sed retractatori tribuenda esse pateat.

CAPUT V.

§ 36. Exhausta omni exemplorum copia, in quibus indagandis retractationis uestigiis praeiit uirorum doctorum acumen, iam proprio Marte ad reliqua nobis progrediendum est. Nam, sicut in illis quae absoluimus non deerant, quibus uel augeri uel confirmari priorum possent inuenta: ita eorum locorum reliqua facta est non exigua copia qui, quamquam pertinent ut qui maxime ad hoc corruptelae genus, latentes tamen adhuc intacti iacent.

Veluti — placet enim ut a leuioribus capiamus initium — nullius adhuc coniectura in retractationis suspicionem incidit in festiuissima ea scaena, in qua Chrysalus ficta illa de Archidemidis hospitis fraude et de auro in aede Dianae Ephesiae deposito narratione erum decipit.

Bacchidum specimen X.

Act. II sc. 3.

Hac in scaena prae ceteris illud teneamus oportet, quod felicissime seruus, quo certius fidem commentis suis paret, ad narrandi quoddam genus sese applicat ab illis maxime in cotidianaue uitae usu adhiberi solitum, qui, quod ipsi breui ante aut experti sint aut gesserint, cum iactatione quadam grauitatisque specie exponunt. Itaque, cum simplicissimae cuiusque rei pusillis rationibus diligenter explicatis accuratissime ut quidque actum sit describit crebrisque repetitionibus amplificata oratione totum illum ad accipiendam rei summam intendit, subaudire quodammodo risum ipsius nobis uidemur, gau-

dentis, quod hac ipsa loquacitate effecerit, ut senex, simul iacturae formidine plane captus, uel ab umbra suspicionis longissime absit.

Unde apparet, si quis resecare uelit quaecunque superuacanea uideantur, uerendum esse ne simul propemodum omnem huic scaenae abstergeat urbanissimum quo exsplendescit candorem. Itaque in illa narrationis parte quae continetur uersibus 286—293 etiamsi cum multo latiore quam opus erat Chrysalus utitur uerborum circuitu, tum dubitationem sane adferre possunt uerba *quae res gereretur* (u. 291) insolentius paulo e u. 287 repetita: tollere tamen uu. 287 sq. uix ausus sim. Aegrius fero inutiles uersuum 315—24 ambages, cum nihil sit et facilius et lenius, quam in unum contrahere uu. 319 et 320 hoc exemplo:

Nec quoquam uoluit: uerum haud permultum attulit ,
uersum autem 323 minime sane inepte pridem expunxerit
Guyetus. Quamquam confidenter contendere insiticios esse ne
hos quidem uersiculos audeo.

§ 37. Verum, ut adsolet, quod modice arteque temperatum poeta instituerat, cum idem effrenata libidine posteriores auerent: non solum oppressos absona uerbositate non paucos locos, sed etiam difficultate necessarij sententiarum nexus impeditos reddiderunt. Quos tamen si quis purgare conetur pannis aliena industria adsutis, cauendum est ne, quae aut interpolatoris cuiusdam impudentiae aut insulsae credulitati diasceuastae debeantur, eorum culpam conferat in retractatorem.

Veluti, cum uix dubitandum sit quin u. 299 supra quam ferri possit languide claudicet post ea, quae et plenius et nitidius dicta erant uersibus 297 sq., quo accedit quod illa *eo animatus fui*¹⁾ incommode seiunguntur a u. 300 *capimus con-*

1) Sic enim uersum 298 et aptius scribi duco (*animatus* non tantum cum aduerbiis, uelut *probe* Bacch. 942, coniunctum, sed etiam solum aequare notionem *fortiter animatus* exempla comprobant Accius 427. 308,

silium continuo hoc, cum nihil aliud Chrysalus dicere uideatur quam hoc: *ideo audaci quodam consilio continuo praedam illis praeripiendam esse intellexi*: in hoc quidem loco neminem spero de retractatione scaenica suspicionem moturum.

Haud secus res comparata est in u. 307, in quo quidem iam offenderunt et Bothius et Bergkius (Diurn. antiq. stud. a. 1850 p. 331). Illi enim cum perspexissent Nicobulum, ubi comperisset sacerdotem esse Theotimum Dianae Ephesiae, satis inepte u. 308 generali uti quaerendi formula hac: *Quis istic Theotimust?*¹⁾, utriusque uersiculi sedem commutauerunt. At qui tarda hoc modo euadit duarum enuntiationum relatiuarum coniugatio. Quid igitur? Num ueri dissimile est hiantem illum uersum manasse ex huiusmodi adnotatiuncula: *sacerdos est Dianae Ephesiae?* Quam quidem ad interpretandum nomen *Megalobyzi*²⁾ in margine adicere litterato nescio cui homini uideri sane poterat non abs re esse. Quo nisi falsi sumus, eximendus rursus ille est ex numero eorum uersuum, quos Ritschelius Nou. Exc. p. 114 sq. tractauit.

Sed restant alia. Negari enim non potest uu. 337 sqq. e uersibus 331—334³⁾ potius, quam ex duobus illis, qui in libris praecedunt, nectendos fuisse. Ergo uersus 335. 336, cum et

cf. 319 Ribb.), quam, quod Bothius et Hermannus et Ritschelio probauit, ut ipse *exanimus* se pauisse narret Chrysalus, et lenissima medela emendatum, si tradita scriptura *eo exanimatus* (*eo ex animatus* B) e dittographia uoculae *eo* oriunda a longe usitatissimo librariis peccandi genere repetatur. Ceterum cf. Fleckeisenus Nou. annal. t. 61 (a. 1851) p. 47 conl. Miscell. crit. p. 6 ad Cas. III 5, 10 et Muellerum Pros. Pl. p. 313. Guyetus totum uersum expunxerat, non sine graui sententiae detrimento.

1) *quis* pro *qui* (libr., Ritsch., Fleck.) praeclara iudicii subtilitate usus substituit Hermannus: unice illud conuenire usui Plautino postmodum exemplis confirmauit Seyffertus Stud. Pl. p. 27 adn. 20.

2) De hoc uid. Ritschelii Parerga p. 406 sqq. conl. Opusc. III p. 323 et Fritzschio ind. Rostoch. a. 1845/46 p. 5: librorum scripturae *Megalobuli* patrociniū suscepit Bergkius l. s. Anceps Ussingii est sententia.

3) Fatendum est etiam aptius aliquanto illos statim excepturos esse uersum 332. Ac ne uu. 333. 334 quidem magnopere desideraremus, nisi luculentum illis praesidium paratum esset a rationibus ex historia petitis, quas docte exposuit Ladewigius Philol. t. XVII p. 267.

turbent iustum sententiarum ordinem neque ipsi quicquam adferant noui — nisi forte aliam rem esse censes, quam supra u. 313 attigerat — uereor ne interpolationis crimen non effugiant.

Iam uero loquacem illam sermonis ubertatem etiam eo interpolator contulit, ubi ex ipsa actionis natura prorsus nihil excusationis nasci poterat: in extremam scaenae partem. Ac res quidem euidētissima. Nam cui crederes adridere potuisse tales uersiculos, quales post u. 357 uno tenore continuatos uenditant libri:

Sed quid futurumst, quom hóc senex rescíuerit? 358
 Quom se éxcucurrísse illuc frustra scíuerit
 Nosque aúrum abusos, quíd mihi fiet póstea?

In quibus cum sententiae molestia iunctum est grammaticum uitium, cum in secundo uersu pro *sciuerit* forma requiratur aut *scíbit* uel *scíet* aut illud ipsum, quod in priore u. legitur, *rescúuerit*. Itaque totam illam quae continetur posterioribus duobus uersibus simplicis pronominis *hoc* explicationem non dubito inuili imputare scioli nescio cuius subtilitati: quibus sublatis euidens quanto neruosiús procedat oratio. Praeterea impedit mutuas sententiarum rationes u. 364. Confinium enim utrimque uersuum (quos infra attuli) cum hoc sit argumentum: *Si domi me quaeritabit iratus erus, rus aufugero: si ruri, iam domum rediero*: apparet alienissimam esse ab his medii sententiam:

Si eró reprehensus, mácto ego illum infortúnio. 364

Quem recordatum fortasse similis nescio cuius loci grammaticum quandam adscripsisse puto.

§ 38. Hos omnes igitur uersus, qui additicii uidebantur, aut interpolatoris fraudi deberi aut, si minus fraude ortos, in-scitia diasceuastae librariorumue in Plautinorum uersuum contextum receptos esse suspicor: confidenter adfirmare non audeo, quandoquidem nemo demonstrabit non posse ex his nonnullos dispersas esse reliquias ex retractati exemplaris naufragio seruatas. Expertam enim esse hanc quoque scaenam retractatoris manum, hoc sine ulla dubitatione contendo.

Documento est hic ipse quem modo tractabamus scaenae exitus. Ubi etiamsi duplicis quaestionis quae inerat in uersibus 358—360 incommodum remouimus, restat tamen ipsius quod consequitur uu. 361—365 responsi anceps natura: cuius utraque pars quanto aptius per se sola consistat, uel extrinsecus indicatur bis posita interiectione *hercle*, qua effertur ex se sola apta et prior et posterior enuntiatio. Attamen utriusque ea est uirtus, ut ualde ambigi possit, utra potius ipsum Plautum auctorem habere credenda sit: de interpolatore igitur in his prorsus abiicienda est suspicio. Quare ad retractatorem scaenicum uerius alterutrum uersuum par referentes sic discriminem extremos huius scaenae uersus:

Recc. A et B.

Senéx in Ephesum <i>bitet</i> aurum arcéssere:	354
Hic nóstra agetur aétas in malacúm modum,	
Siquidem híc relinquet néque secum abducét <i>semul</i>	
Med ét Mnesilochum. quas ego híc turbás dabo.	
Sed quíd futurumst, quom hóc senex rescíuerit?	358

Rec. A.

Credo hércle, adueniens nómen mutabít mihi	361
Faciétque extemplo Crúcialum me ex Chrýsalo.	

Rec. B.

Aufúgero hercle, sí magis usus uénerít:	363
Si illi sunt uirgae rúri, at mihi tergúm domist.	365

Recc. A et B.

Nunc íbo: erili filio hanc fabricám dabo	366
Super aútro amicaque eíus inuenta BÁCchide.	

Adnot. crit.:

354. *bitet* G. Loewius in *Analectis Plaut.* p. 215. *ibit libri*, Spengelius *T. M. Plaut.* p. 190, *Uss.* hinc *ibit Camerario duce edit.*, Muellerus *Add. Pros. Pl.* p. 110. | 356. *semul* Bra. *senex libri*, *edit.* | 357. *med et cum libris* Ritsch. (*uid. Nou. Exc.* p. 28), Fleck., Buechelerus *de decl.* p. 25: cf. *Umpfenbachii Meletem. Pl.* p. 52, *Muelleri Pros. Pl.* p. 732. | 359. 360 et 364 *interpolatos uid.* § 57. | 361 sq. cf. *Poen. IV* 2, 64. | 366 sq. *Hos uu. uncis circumdatis suspectos notauit Ussingius, cum neque zeugmatis figuram (quid sit significatum, uu. declarant 391 sq.; similem breuiloquentiam poeta saepius ausus est, uelut Mil. 340) satis perspectam haberet neque locutionem fabricam dabo*

(dare h. l. idem fere ualet ac subicere *Phorm.* 387: cf. *ibid.* u. 877, *Mil. Gl.* 770 sqq.) nec denique uniuersam sententiam. Decepto enim credulo sene aurum tamen nondum comparatum erat, neque perfici fabrica ullo modo poterat nisi adsumpta ipsius Mnesilochi opera: id quod euidentissime res ipsa, ut euenit postmodo, demonstrat.

Ceterum, si quis segregatis uersibus 363. 365 in rec. A aliquid lenimenti existimet desiderari, quod proposita uu. 361 sq. crudelissimae poenae expectatione ad confirmationem animi ualeat: hac re non sollicitabitur qui pernorit seruulorum Plautinorum ingenia et sermones; e. c. confer simillimum locum qui est in *Epidico* u. 310 sqq.

Ut in huius scaenae exitu, ita in primis eiusdem uersibus satis tenues, at certissimae eadem nouatae recensiois reliquiae residere mihi uidentur. An habes qui ad hanc rem pertinere neges apertissimam hanc dittographiam:

Adibo hunc, quem quidem ego hódie faciam hic árietem 241
Phrxi: ita detondebo auro usque ad uiuám cutem.

Extéxam ego illum púlcre iam, si dí uolunt. 239
Hau dórmitandumst: ópus est chryso Chrýsalo.

Quo in loco grauissimae offensionis hoc mihi est, quod et uersus 239 et 241 natura unice eius condicioni apta esse uidetur, qui, ubi conspexerit accedentem Nicobulum, tum primum incipiat de illo loqui. E quo efficitur neque ab eodem poeta utrumque posse scriptum esse et, qui in scaena Chrysalis partes ageret, facere eum non potuisse quin suscepto altero alterum auersaretur¹⁾.

De priore ortu iterum difficilis quaestio. Quodsi supra recte uu. 361 sq. ut Plautinos littera A notauimus, ueri similis hoc loco retractatorem nominis *Chrysalis* ueriloquio ludere. Accedit quod res mythologicae parcius a posterioribus poetis usurpatae uidentur, de quo dictum in *Excursu* priore. Ceterum tangebatur Phrxi fabula in *Ennii Medea exsule* (cf. fr. I 6 u. 210 Ribb.), unde cogitari potest aurei uelleris memoriam hausisse Plautum.

1) Tali quadam ratione adductum esse Guyetum suspicor ut uirgula censoria uersum 239 notaret.

Bacchidum specimen XI.

Act. IV sc. 9^b.

§ 39. Iam sequatur huic cognata ea scaena, in qua iterum exsultat δις ἔξαπαυῶντος callida perfidia. Quae tamen ita ab illius indole distat, ut etiamnum latissime pateant passim uicariae recensionis reliquiae.

Ac primum quidem qui exstant post 988 uersus, ut in libris leguntur, etiamsi recedas a metri corrupta specie, ob sententiarum grauissimas turbas nullo modo concoqui posse uerissimo sensu pridem Ritscheliu perspexit. Quam rem luce clariorem non defuit tamen qui membranarum rursus patrocinated auctoritati in dubium uocaret, hac quidem usus explicatione, quasi bis de integro seruus a Nicobulo secedere conaretur¹⁾. Quod si significare uoluisset Plautus, quae erat inexhausta fere sermonis ubertate, certissime non bis iisdem usus esset sententiarum confirmationibus loquendiue adeo cumulatis simillimis figuris. Ex quibus indiciis ubicunq; usu ueniunt (nisi forte singularis quaedam facetia inest in ipsa repetitione) facili nec fallaci coniectura efficias aut impudenti interpolatione locum deformatum tradi aut in retractatoris fraude nos uersari.

In hunc autem locum quin posterius illud cadat iam non dubitabis, si comparaueris inter se Veteris exemplum in Ritscheliana editione expositum²⁾ et quam ipse probauit horum uersuum recensionem: qui glossematum turbam expellere sibi uisus ita contempsit librorum auctoritatem, ut ipse refinxisse potius totum locum quam emendatione expoliuisse uideatur. Tamen, qualem ille et qui eum secutus est Fleckeisenus effecerunt machinis istis sermonis simplicitatem, ei mirum quantum praestat propemodum integra eorum sinceritas, quae ipsi libri suppeditabant, bifariam nimirum digerenda in geminae recensionis specimen. Nempe uersu 5 illorum, quos ex Vetere

1) Ussingius probare uidetur, quae olim Studemundus de cantic. Pl. p. 77 disseruit, primi tamen uersus altera parte Ritschelio duce expuncta.

2) Ab hoc commode proficiscetur uniuersa nostra disputatio.

repraesentauit Ritschelius, iam ad finem res perducta est: quae sequuntur omnia auctore posteriore quodam poeta ruminantur Plautinas sententias.

Plana et aperta res est, ac ne in secundo quidem uersiculo, qui et insuauiter producit primi enuntiationem neque, si de transpositione forte cogites, per se consistere potest, iudicium haerebit. Quos cum in hanc speciem perscripserit Veteris librarius:

CRI Quid me tibi ad esse opus est? NIC̄ Volo ut quod iubebo facias

Vt scias quae hic sc̄^ripta sient.

habesne quod magis conueniat isti conformationi, quam pro duobus accipiendos esse integris septenariis ¹⁾, pariter nimirum incipientibus a uerbis *Quid me tibi adesse opus est? :: Volo*; a quorum quidem altero in altera recensione initium fiat totius altercationis? Quid? quod hac ratiocinatione extrinsecus quodammodo petita quas consecuti sumus uersuum consociationes, easdem uel suo nomine requirit ipsius retractati speciminis indoles. Quod non potuisse exordiri a u. 6 euidenter comprobatur *inquam* uocula uerbis *nolo* et *uolo* adiecta: cuius ea est notio, ut repetitae alicuius uel uocis uel sententiae uis efferatur ²⁾ Ceterum, quod in primo uersu solus Vetus seruauit *quod iubebo facias* (reliqui et Be reposuerunt iteratum deinde *iubeo*), ne repeti idem aegre feras statim u. 6 *id quod te iubeo facias*: prius illud ad futurum aliquod mandatum spectat, quod seruo se imperaturum dicit Nicobulus, ubi litteras perlegerit; posterius praesentem poscit oboedientiam, scilicet ut maneat Chrysalus. Quamquam etiam cogitari potest glossemate ex sequentibus inlato uerum extrusum esse. Elegantior sane eloquendi uarietas est, qua alter ille ornatur uersus, quem recensione A principem esse uoluimus. Quae quidem iam una cum retractatoris opere in conspectu ponenda quanto omnino sit illo prae-

1) Vel potius redintegrandis: qua potissimum ratione, post uidebimus.

2) Velut Mil. Glor. 218 conl. 215, Capt. 572. 838. 1017 Fl., ut in his subsistam.

stantior non puto reconditum latere. Praecedunt autem haec, quorum prima Chrysalis:

Recc. A et B.

Nósce signum: estne éius? NIC: Noui: lúbet perlegere has.

CHR: Pérlege. 986 R.

Nunc súperum limen scínditur, nunc <própe> adest exitium Ílio:

Turbát equos lepide lígneus. NIC: Chrysale, ades dum ego has pérlego.

Adnot. crit.:

Hunc locum quia liberius tractauit Ritschelius, ego non ubi ab illius recessione, sed ubi a tradita in B scriptura recesserim, testatus sum: uide Ritschelii exemplum. De metri descriptione infra exponetur. 987. Ussingius hiare uersum mauult: quodsi intercisdise prope uoculam Acidatio Ritschelioque credere notebat, at fidem habere fas erat librorum scriptorum auctoritati in simillimis uu. Pseud. 60, Aul. II 2, 8.

Rec. A.

1. 2 B CHR: Quid me tibi adesse ópus est? NIC: Volo <ego> ut scías, hic scripta quae sient. 989 R.

(exempl. Ritsch.)
3 CHR: Níl moror neque scíre uolo <ego>. NIC: Támen ades. CHR: Quid ópus est? NIC: Taceas: 990

4 Quód <te> iubeo, id fácias. CHR: Adero. NIC: Éúge lítterás minutas. CHR: Quí quidem uideát parum; 995

5 Vérum qui satis uideat, grandes sátis sunt. NIC: Animum aduórtito. 996

1. 2. in libris scriptis quae tradita sint supra narratum est. ego addid. Brn. quae in libr. ante hic exstat. Nic: <Tute> ut scias, hic scripta quae sient dubitanter Muellerus Add. Pros. Pl. p. 28. <quaeso>? Nic: Vt scias, quae scripta sint hic Ritsch., Fleck. | 3. ego addid. Ritsch., Fleck. | 4. duos uersiculos in unum contraxit B. te insertum in edit. Euge B, editt. Eu cum CD Uss.: cf. Bacch. 1105. Truc. II 6, 22. Rud. 464. Mil. Glor. 215. Cas. II 6, 54. Most. 686. Ter. Andr. 545; omnino accuratius examinato particularum eu et euge apud comicos usu prorsus commenticiam esse intelleges eam quam Ussingius in comment. statuit interesse differentiam. oculis post parum, ut octonarium expleant, addiderunt edit. | 5. igitur in libr. et edit. exstat post aduórtito: deleuit Brn.

Rec. B.

1 B CHR: Quid me tibi adesse ópus est? NIC: † Volo ut quod iubebo facias.

6 CHR: Nóló, inquam. NIC: At uolo, inquam. CHR: Quid opust? NIC: At enim id quod te iúbeo facias. 991 R.

7 CHR: Íustumst, tuos tibi séruos <ut> tuo árbitratu séruiat. 992

8 NIC: Hoc áge sis nunciam. CHR: Vbi lubet recita: óperam tibi dico aúrium. 994

9 NIC: Cerae équidem haud parsit néque stilo: at perlégere certumst, quícquid est. 993

1. iubeo *BcCDFZ*, *Herm.* *Mancum uersum supplere licet hoc exemplo: Volo (ego) ut facias quod (ego tūm) iubebo. opus est adesse? Nic: Volo (ego) ut quod (te) iubeo facias Herm.* *Glossema alterum hemistichium ducunt Ritsch., Fleck., Uss. | 6. id non abest a libris: erratum in Ritschelii ex. | 7. ut addidit Brn duce Hermanno, qui inseruit illam uoculam post est transposito simul seruiat ante tuo: cf. Rud. 1230. Bacch. 142. Ter. Hec. II 2, 1 al., uid. Votschium de infin. usu Pl. p. 18. Repudiatis additamentis septenarium troch. describere sibi uisi sunt Studemundus de cantic. Pl. p. 77, Uss.: cf. Bricium in Nou. annal. t. 91 (a. 1865) p. 66. Ceterum cf. Muelléri Add. Pros. Pl. p. 62. | § sq. Nostrae descriptionis rationes infra inuenies expositas. iam nunc *CDFZ*. equidem *F*, *Lindemannus Nou. ann. t. 19 (a. 1837) p. 155, Gertzius, Uss.* quidem libri ceteri, *Studemundus l.l.: deleuerunt uocem edit.* at perlegere certumst, quicquid est *Brn.* sed quicquid est pellegere certumst libri, edit. *Licebat praeterea ad uersus 7 similitudinem duos efficere troch. sept. sic conformatis uersuum principis: Hóc age sis nunc. :: Vbi et Cerae haud parsit neque, seruat ceteris, ut supra scripta sunt.**

§ 40. Addenda pauca sunt de metri descriptione. Ac septenario quidem trochaico 986 ab octonariis transitus fit ad iambicum rhythmum. Inde a u. 989 autem octonarios rursus trochaicos continuauit Hermannus¹⁾: quem ita secutus est Ritschelius, ut unum uersum 994 *ut bonum per se octonarium iambicum interim seruaret*²⁾, probans tamen praefat. p. XIII quam Fleckeisenus paulo post proposuerat troch. octonarii conformationem:

Hóc age nunc iam. :: Vbi lubet, recitá sis: tibi dico aúrium operam.³⁾

Nos uero ne in hoc quidem genere adeo spernendam esse arbitrati Veteris fidem, ut uisum sit editoribus, memores tamen eorum, quae de iambicorum trochaicorumque uersuum uicissitudinibus certis quibusdam legibus temperatis et Ric. Bentleius compluribus commentariorum suorum in Terentii comoedias locis et God. Hermannus Elementorum doctr. metr. libri II cap. XVIII docuerunt⁴⁾, metrum modica uarietate distinctum ita

1) Ceterum ille et retinuit traditum uersuum ordinem neque de glossematis expellendis suspicionem mouit.

2) Eundem nos, sicut in libris exstat, retinuimus.

3) Trochaicos numeros si efficere uis, praestabit cum *Herm. iam* delere, quam uoculam post *nunc B*, reliqui ante *nunc* exhibent. Praeterea autem quicquam nouare non opus erat: nec fauet siue *Hermannianae* siue *Fleckeisenianae* emendationi, quod eundem in quem hic u. desinit uersuum ordinem *operam tibi dico* in cognati quoque habemus uersus *Ter. Phorm.* 62 exitu.

4) Nuperus editor uel uitiosos uersus librorum auctoritate tutatus

discripsimus, ut interrupta aptissime in utraque recensione post uersum 988 dipodiarum perpetuitate retractator uideatur ilico per totum locum uno tenore numeros usque ad senariorum exordium continuauisse; contra recensione A primo uersui, qui est septenarius troch., eiusdem generis adnecti uersum Nicobulus, ut erat stomachosus animoque commoto, non patiebatur, sed concitatus uerbis emissis plenum tetrametrum effecit subsequente clausula trochaica, mox quidem extremis uersibus ad septenariorum sedatius profluentem rhythmum reuersus. Neque enim causam uideo cur respuamus clausulam illam, quam, ut saepius, propter breuitatem praefixit proximo uersui librarius¹⁾; tuetur enim, ut fas est, utrimque continuationem rhythmum²⁾. Quod autem u. 5 delere *igitur* malui quam cum Ritschelio praecedenti adfigere *oculis*, id secutus sum consilii, ut ante senariorum seriem in arsim desinat uersus³⁾. Eadem de causa

est. De iis, quae Studemundus de cant. Pl. p. 76 sq. olim autumaue rat u. Brixium Nou. ann. t. 91 (a. 1865) p. 66.

1) Cf. Studemundianae dissertationis saepius laudatae p. 5.

2) Vid. Carolum Conradt de metrica compositione fabularum Terentian. p. 15—22 conl. Ric. Bentleii Schediasmate de metris Terentian. p. X sq. edit. Lips. et God. Hermanni Elem. doct. metr. p. 181—84. Ceterum uocabulum *euge* Hinckio auctore in B incipit a grandiuscula littera (quod ubique fere factum est in hac pericopa post personarum mutationem), ut ne ab hac quidem parte quicquam obstet, quominus a uoce illa initium fiat noui uersiculi; cf. Ritschelii Prolegg. p. 29 conl. Parerg. p. 439.

3) Verissime enim me iudice Bentleius ad Ter. Andr. II 1, 7 (cf. Eun. II 1, 12. Ad. II 1, 11) obseruauit: octonario troch. pleno iambicum subici uersum esse 'prorsus contra artem et, si aurem quis consulat, ipsius rhythmum et musices rationes. Octonarios semper excipit trochaicus, nunquam iambicus.' Cf. Conradtium de metr. comp. fab. Ter. p. 106 conl. Hermanno Elem. p. 169 sq. Quodsi qui reperiuntur uersus proposita lege non comprehensi, confidenter imputa aut librariis aut editoribus. Nec sunt sane multi. Velut in omnibus fabulis a Fleckeiseno editis exempla hoc in genere peccantia non inueni nisi haec: Rud. 218. Pseud. 169. 185. Stich. 278. 282. 303 et ex Bacchidibus hunc ipsum in quo uersatur nostra disputatio locum: u. 997; ex Terentianis praeterea Eun. 558. Haut. 575. Hec. 769. Nam uersui Rud. 938 excusatio parata est a nouae scaenae initio; Stichi autem uersus 3 ut uitio careat efficitur Reiziani metri, quod per complures uersus continuatur, indole ac natura, cuius constans est et legitima a ce-

noni uersus, qui in libris est hypermetrus ¹⁾, exitum in iambicum flectere rhythmum satius uidebatur quam expellere *quidem*; retineri hoc modo potuit iambicus u. 8 optime continuato superioris uersus numero ²⁾.

Simillimam igitur habemus in utraque recensione sententiarum rationem ordinemque: bis quominus remaneat recusat Chrysalus, postremo officii admonitus obsistere desinit; senex dein queritur longitudinem epistulae. Nam illud quoque idem est, quod legitur uu. 4 et 9: nempe apertum est, qui multa in tabella cerata scribere uelit, opus esse litteris eum uti minutioribus.

§ 41. Quodsi cuius religioni nondum plane superiore disputatione satisfactum sit: respiciamus proxima; ipsius enim

teris trochaeorum iamborumque schematibus abhorrens licentia. (Ceterum Ritschelius hoc loco primos quoque duos uersus Reizianos discipis, in ceteris quidem, quos et ex hac fabula et ex Pseudulo Bacchidibusque attuli, una cum Fleckeiseno contra legem peccans.) Atque uniuersus ille locus, qui continetur iambicorum trochaicorumque uersuum, quos non temere profecto miscuerunt poetae, uicissitudinibus, uehementer desiderat accuratam subtilemque disputationem. Nam qui fundamenta iecerunt Ric. Benteleus (spectant illuc praeterea adnotationes ad Haut. I 2, 13. Andr. I 3, 20. Haut. III 3, 13, al.) et Godofredus Hermannus (Elem. d. m. libr. II cap. XVIII conl. p. 91), diuinitus uterque aure callens, ab altera alter parte ad quaestionem aggressus mancam tamen quodammodo et incohatam rem reliquerunt; Ritschelius autem, quem nusquam inuenio de hoc loco sententiam pronuntiantem (ceterum cf. § 26 adn. crit. ad u. 971 sq.), in hoc quidem genere non satis sibi constans aut, si constans, at parum seuerus fuit. Studemundus denique quae de cantic. Pl. cap. III, V § 1 (u. inprimis p. 73 et 75 sq.) disputauit, et nimis parca sunt — id quod ipse non ignorabat, u. p. 76 — et qua in re totius quaestionis quasi cardo uertitur, eo animum illum non intendisse produnt: aut continuationem dico perpetuam dipodiarum trochaicarum aut certis legibus adstrictam interruptionem siue constantem siue semel admissam. — Ceterum cum epistula recitatur a septenariis troch. ad senarios iamb. transitur etiam Pseud. 998 et Persa 520: cf. Ritschelium Opusc. uol. III p. 16 adn. 34 conl. p. 45.

1) Cf. Hermanniana Elementa p. 169—171 conl. Benteleio in Ter. Haut. III 3, 13. Phorm. I 4, 10. Andr. III 4, 2, 3.

2) Aliam eamque elegantio rem fortasse metri restituendi uiam in adnot. crit. aperuimus, ut ad recensionis A similitudinem in altera quoque extremi uersus troch. fierent septenarii.

epistulae duplicem exstare magnam partem contendo. De quo facile, puto, inter nos conueniet, ubi inter sese comparaueris uu. 997—1006 et 1025—1027. Versu enim 1025 uel prae-
parari intendique uidetur lectoris animus ad noui aliquid accipiendum: sequitur nihilominus idem, quod iam in ipso epistulae principio oratum erat: ut ducentos Philippos pater det. Quid? quod Chrysalus quoque, ubi illud audiuit, eodem modo quo priore loco legentem interpellat uehementer rem dissuadens, senex iterum tacere eum iubet, dum perlegerit. Atque etiam uu. 1007—1012 et 1013—1018 parallelae partes uidentur esse: concludentes certe utrumque colon uersiculi plus habent adfinitatis, quam quos eundem credas ita posuisse poetam. Contra haud longe a uero nos aberraturos puto, si ita ut infra in rec. A factum uides Plautina elegantia dignum existimus recuperari in hac priore epistulae parte sententiarum ordinem.

Rec. A.

IV 9, 74	'Patér, ducentos Philippos, quaeso, Chrýsalo —'	997 R.
77	CHR: Non prius salutem scripsit? NIC: Nusquam sentio.	1000
75	'Da, si esse saluom uis me aut uitalém tibi.'	998
83	CHR: Inde á principio iam impudens epistulast.	1001
76	NIC: Malúm quidem hercle mágnum. CHR: Tibi dicó. NIC: Quid est?	999
78	CHR: Non dábis, si sapiés. uérum. si das máxume, Ne ille álium gerulum quaéret, si sapiét, sibi: Nam ego nón laturus súm, si iubeas máxume. Sat sic suspectus súm, quom careo nóxia.	1002
82	NIC: Ausculta porro, dum hóc, quod scriptumst, pérlego.	1006
90	'Stulté fecisse fáteor: sed quaesó, pater, 'Ne me, in stultitia sí deliqui, déseras. 'Ego ánimo cupido atque óculis indomitís fui: 'Persuásumst facere, quóius me nunc facti pudet.'	1013
	Prius cáuisse ergo quám pudere aequóm fuit.	1015
95	CHR: Eadem istaec uerba dúdum dixi illi ómnia. NIC: 'Quaeso, út sat habeas id, pater, quod Chrýsalus 'Me obiúr'gauit plúrumis uerbis malis 'Et mé meliorem fécit praeceptis suis, 'Ut te éi habere grátiam aequom sit bonam.'	1020
	CHR: Estne istuc istic scriptum? NIC: Em specta, túm scies.	
101	CHR: Ut, qui deliquit, súplex est ultro ómnibus!	1024

Rec. B.

- IV 9, 84. 'Pudét prodire me ád te in conspectúm, pater, 1007 R.
 'Tantúm flagitium té scire audiui meum,
 'Quod cúm peregrini cúbui uxore militis.'
 Pol háu derides: nám ducentis aúreis 1010
 Philippís redemi úitam ex flagitió tuam.
 89. CHR: Nihil ést illorum, quín ego illi dixerim. 1012
 102. NIC: 'Nunc, sí me fas est *hóc precari* aps té, pater, 1025
 'Da míhi ducentos númmos Philippos, te ópsecro.'
 104. CHR: Ne unúm quidem hercle, sí sapis. NIC: Sine pérlegam. 1027

A dnot. critic.:

A *Ritscheliانا rursus, ut solemus, profecti sumus recensione. De transpositione uersuum IV 9, 77 et 83 infra dictum. Quam ordinandi rationem praeeunte Acidalio Ritschelius et Fleckeisenus instituerint, intellegitur ex additis uersuum numeris. Vulgatae numeri indicant traditum in libris ordinem. 999. Etiam priorem uersus partem cum interpol. libr. et Vulg. Chrysalto tribuunt edd.: nos cum Ussingio CD secuti sumus. B haec praebet: NIC (praemissa enim erat uersui 74 nota EPLA) Malum quidem hercle magnum Tibi dico. CRI Quid est, ubi grandiuscula littera mutationis personae in archetypo ante Tibi significatae indicium: pleniore solitis personarum notus in ipso Vetere passim librarius exarauit, uelut uu. 235. 275. 276. 336. 627. De locutionis tibi dico usu cf. Ussingii comment. | 1003. quaeret Bru, ut u. 1002 non dabis si sapias, cf. Rud. 1391. Pers. 365 sq. Trin. 539 cont. Ter. Haut. 748; licuit praeterea dicere aut quaerat si sapiat, cf. Capt. 596 sq. Fl. Men. 605. Rud. 96. Amph. 904 sqq. Merc. 376. 801, cont. Poen. I 2, 158 et Truc. II 1, 21 sq., aut quaeret si sapis, cf. Cas. IV 2, 1. Men. 122. Mil. Gl. 476 sq. Poen. III 3, 62, cont. Pers. 367 sq.: nullo modo illud, quod est in libris, probatum ab editoribus omnibus: quaerat si sapiet. | 1017. té cauisse ergo cum libr. Spengelius T. M. Plaut. p. 95. cauisse (= cause) te ergo H. A. Kochius Nou. ann. t. 103 (a. 1871) p. 828. ergo quam te delere mauult Uss.: cf. Amph. 944. | 1018. illi dixi cum libr. Uss., cf. Muellerum Pros. Pl. p. 340. | 1020. me obiurgauit Ritsch. Opusc. uol. II p. 428 sq., Muellerus Pros. Pl. p. 728. med obiurgauit Ritsch. ed., Fleck. me obiurgauit cum librariis Uss. | 1022. te ei cum libr. Fleck., Uss. ei te Herm., Ritsch.: illud defendi posse docei Ritsch. Opusc. II p. 420 et Lachmannus in Lucr. p. 164, postulari rationibus grammaticis locorum comparatio, quos tractauit Mahlerus de pron. pers. ap. Pl. collocatione cap. II B 1. | 1023. em ex B reposuit O. Ribbeckius de particul. p. 52. en Ritsch., Fleck. | 1025. hoc precari Gertzius apud Ussingium. obsecrare ex u. seq. libri; defendunt Bergkiius Symb. ad gramm. lat. p. 43, Uss. orare etiam Ritsch., Fleck.*

In hoc exemplo quod uersibus 77 et 83 transpositis traditum ordinem disrupti, tantum moneo hoc audaciae tum non minus admittendum esse, si ab uniuersae coniecturae modo propositae audacia abhorreas; quorum quidem uersuum posteriorem alieno loco in libris exstare iam Acidalius senserat: priorem item docebit uersus 76 consideratio. Ceterum quod uersum 83 cognoui multo plenius conuenire cum uersuum 74. 75 argumento quam, pone quem Acidalius et Ritschelius illum reposuerant, cum

u. 77: debeo hoc O. Ribbeckii comitati. Praeterea ex illorum ratione coniunctis uersibus 77 et 83 apparet perincommode interrumpi multo grauiorem de auro dando quaestionem, ut alia omittam. Pristinum uersuum ordinem consulto puto a correctore quodam mutatum esse.

Retractor num tam fortem contractionem instituerit, ut in nouem illis uersiculis acquiesceret, an auxerit recensionem suam interpositis inter uersus 89 et 102 aliis quibusdam, uersibus fortasse 96—101 uel 90 sq. e genuino exemplo receptis, haud facile diiudicabis.

De reliqua si quaeris epistulae parte: apparet ad retractatum tantum exemplar illam accomodatam esse. Quodsi conicias post u. 101 haec fere Plautum posuisse:

Ego iúsiurandum uérbis conceptis dedi
 Datúrum me hodie múlieri ante uésperum.
 Ducéntos Philippos. núnc, pater, ne périerem e. q. s.:

in propatulo sane sit et qua de causa retractator paululum hos uersus immutauerit et fieri uix potuisse, ut duplex in grammaticorum exemplaribus epistulae finis seruaretur. Certi apparet nihil nos adsequi posse, quoniam argumentis hac in re destituti sumus.

§ 42. Iam quae consequuntur epistulae recitationem, ne illa quidem uacant retractationis uestigiis. Quae ut in lucem protrahantur, disputatio aptissime exordium capiet a uersibus 1045 sq.:

Si plús perdundum sít, perisse suáuiust
 Quam illúd flagitium uólgo dispaléscere.

quos Nicobulo tribuendos esse persuasissimum habeo. Pecuniae enim iacturam deplorare eius erat, qui possidebat; neque uersus 1046 sententia colorue cum serui persona satis apte conuenit: patris prodit curam de sua filiique fama solliciti. Nicobulus uidelicet his uersibus rem secum deliberat iamque animum inducit ad faciendum id, quod orauerat filius.

Qua re nisi falsi sumus, iam apparet post hos uersus

enuntiatorum nexus aut pessimos aut nullos esse ¹⁾. Quid? quod etiam uu. 1041—1043 male se habent post 1036—1040, quibus paulo plenius eadem fere sententiae iam propositae sunt. Ne diutius disseram: ueri non dissimile uidetur uersus 1041—1046 retractatorem reposuisse pro uersibus 1036—40 et 1047—49; deteriores illos quidem cum aliis rebus tum numerorum languore, quo laborantes aegre decurrunt uersus 1041 et 1045 ²⁾. Utrosque infra discretos habeto:

Recc. A et B.

(NIC:) 'Vale atque haec cura.' Quid nunc censes, Chrýsale? 1035

Rec. A.

CHR: Nihil égo tibi hodie cónsili quicquám dabo, 1036
 Neque ego haúd committam, ut, sí quid peccatúm siet,
 Fecísse dicas dé mea senténtia.
 Verum, út ego opinor, égo si in istoc sím loco,
 Dem pótius aurum, quám illum corrumpí sinam. 1040
 NIC: Ne ille édepol Ephesi múlto mauellém foret, 1047
 Dum sáluos esset, quám reuenissét domum.
 Quin égo, istic quod perdúndumst, properem pérdere? 1049

Rec. B.

CHR: Duae cónditiones súnť: tu utram accipiás uide: 1041
 Vel ut aúrum perdas, uél ut amator périeret.
 Ego néque te iubeo néque uóto neque suádeo.
 NIC: Miserét me illius. CHR: Túus est, non mirúm facis.
 NIC: Si plús perdundum síť, perisse suáuiust
 Quam illúd flagitium uólgo dispaléscere. 1046

Recc. A et B.

Binós ducentos Philippos iam intus éceram. 1050

Adnot. crit.:

103S. te de mea dubitanter Muellerus *Add. Pros. Pl. p. 424.* | 1039. si ego cum *libr. Uss.*: cf. *Ritschelii Prolegg. p. 256.* | 1049. Quid istic? <ut> quod per-

1) Chrysalis relictos uu. 1045 sq. tamen propter sententiae importunitatem pone 1048 conlocauit Uss.

2) Vide Ritschelii *Prolegg. p. 255.*

dūndumst properem pērdere, || Binos eferam *H. A. Kochius Emend. Pl. p. VIII.* Quid ergo istic? Quod perdundumst properem perdere sine interrogationis significatione *Decurtatum secutus Uss., cf. quae Fleckeisenus proposuit in praef. ed. Ritschelianaē p. XIII, in ed. ille quidem reuersus ad Ritschelii sententiam.* | 1041. tu utram *Acidalius, Muellerus Pros. Pl. p. 176, Uss. utram tu libri. tu deleuere praecunte Guyeto edd.* | 1042. perieret *Usenerus Nou. ann. t. 91 (a. 1865) p. 227, cf. Corsseium 'Ausprache etc.' uol. I p. 648. uol. II p. 203. 315. 425; ceterum uid. Ritschelium in Trin.² 201 et G. Loewium Anal. Plaut. p. 171. 214. periuret libri. peieret edd.* | 1045 sq. uersus *Chrysalō dant et libri et editt.: u. supra. suauius libri; quod num iure editt. in satius est conuerterint dubito: cf. Pers. 540. Asin. 640 sqq. cont. Cupt. 498.*

Cui sententiae mirum quantum fauet non latens, ut uideatur, ipsius retractatoris ratio consiliumque. Qui, praeterquam quod breuitati studuit, inconstantiam, nisi fallor, fastidiuit, qua deformata illi uidebatur Chrysalī oratio u. 1036—1040; qua in re quantum inesset uel urbanissimae facetiae ille non sentiebat¹⁾.

§ 43. Cum interpolatore quam cum retractatore rem nobis esse multo probabilius est in u. 1054:

Sciui ego iamdudum fore me exitium Pērgamo²⁾;

qui ut redundat praecedente hoc:

Fit uasta Troia, scindunt proceres Pērgamum,

ita aures respuunt absone repetitum in uersus exitu nomen Pērgami.

Confidentius iudico retractatoris operam prodere hanc manifestam dittographiam:

1) Tamen haec huius loci descriptio nondum plane mihi adridet; quae quidem res nihil attinet ad uersuum 1041—1046 a ceteris seiunctionem. Haereo enim in uersibus 1048 et 1049, inter quos hiare quodammodo uidetur sententia. Aptissima esset breuis serui interlocutio ad similitudinem uersus 1044 hoc loco interposita: qualis quaedam haud scio an casu intercederit. Ceterum si quis suspicetur ex Veteris memoriae singularitate quamuis inepta erui tamen coniectura posse, qualis fuerit in codicis illius archetypo personarum distributio: ille ex portentorum illorum accuratiore consideratione nihil quicquam fructus percipiet nisi ut intellegat praeter consuetudinem inter perpetuas fere oscitationes hunc locum transscripsisse optimi libri librarium: uid. Ritschelii app. crit. u. 1039. 1042 (ubi Hinckio auctore *perdā* man. ead. ex *perdas*) 1043. 1044. 1046. 1047 sq.

2) Misellum uersum qui proculdit respexit ad uu. 987. 944. 947.

Rec. A.

CHR: Non équidem capiam. NIC: At quaéso. CHR: dico, ut rés
 se habet. 1063
 NIC: Moráre. CHR: Nolo, inquam, aúrum concredí mihi;
 Vel, mé qui seruet, da áliquem. NIC: Ohe, odiosé facis.

Rec. B.

CHR: Non équidem accipiam, proín tu quaeras, qui ferat: 1061
 Nolo égo mi credi. NIC: Cápe uero, odiosé facis.

Recc. A et B.

CHR: Cedo, sí necessest. NIC: Cúra hoc: iam ego huc reuénero. 1066

Adnot. crit.:

1065. Vel me qui seruet da aliquem *Muellerus Pros. Pl. p. 63, quae uerborum collocatio optime conuenit cum probabili interpretatione, quam idem proposuit Nou. ann. t. 85 (a. 1861) p. 268.* Vel da aliquem qui me seruet *B (a ceteris libris haec uerba prorsus absunt): idem Ritsch., Fleck., deleta interiectione ohe, quam u. g. crediderim interpolatam esse; cf. Ussingium in comment. (qui quidem recepit transpositionem seruét me. : : Ohe ab Hermanno olim propositam, ignorans, ut uidetur, pridem illam a Ritschelio reiectam esse Prolegg. p. 249 cont. 222.) | 1062. nolo ego mi Fleck. nolo ego mihi libri omnes cum B, in quo omissam primo uoculam ego addidit man. ead. nolo mihi Herm., Ritsch., Uss. | 1066. iam ego huc reuenero cum libr. Fleck., cf. Nou. ann. t. 61 (a. 1851) p. 56, et dubitanter Uss. ego debebat Ritsch., huc Bergkiius Diurn. antiq. stud. a. 1850 p. 552; cf. praeterea Muellerum Pros. Pl. p. 599.*

Quod exemplum aperte docet non in singulis nos uersari dittographiis, sed totius scaenae duplicem compositam fuisse recensionem; quoniam quae in altera hoc loco leguntur *proín tu quaeras qui ferat* (u. 1061), paulo uberius in altera eadem supra dicta erant uersibus 1003—1005¹⁾.

Valde incertum rursus uidetur num uersus 1070 sq.:

Salúte nostra atque úrbe capta pér dolum
 Domúm reduco *(iam)* íntegrum omnem exércitum.

ego inter reduco et integrum inseruit Herm.; hiatus (qui seruandus uidebatur Darmanno Obseruati. p. 29, Spengelio T. M. Plaut. p. 191, Ussingio) transponendo tollere malebat Fleck. Nou. ann. t. 61 (a. 1851) p. 57 exercitum int. omn. reduco domum scribens. alia diuersa coniecit Muellerus Pros. Pl. p. 497. | Vu. 1068 ad 1073, qua erat audacia, cunctos expulit Gujetus. Ceterum cf. Pers. 753 sqq. Men. 134.

1) Hanc ob causam probabilitate aut nulla aut satis infirma altera commendatur quae cui in mentem uenire potest emendandi uia haec, ut seruatis reliquis pro interpolato expungatur uersus 1062 posterior pars cum sequentis priore.

pro retractatione habendi sint uersuum 1068 sq.:

Hoc est incepta efficere pulcre: uel mi uti,
Ouans incedam praeda onustus euenit.

Ita optime utriusque uersui consuli iudico: libri ueluti mihi || Euenit ut ouans praeda onustus incederem. Coniunctionem uti in uersus sine ponere (ut exstat Trin. 120. Amph. 214. Mil. Gl. 768) in hac certe enuntiationi consecutiuam conlocatione non reformidauit; uid. Ritsch. Prolegg. p. 295 sq. Recte Hermannum ueluti (nunc) mihi scripsisse deletum pulcre C. Fuhrmannus Nou. ann. t. 101 (a. 1870) p. 687 comprobasse sibi uisus est exemplorum auctoritate horum: Aul. III 4, 5. Curc. 682. Most. 459. Merc. 227 sq. Pseud. 771 sq. conl. Poen. IV 2, 2. Rud. 595 sq. Truc. II 1, 55 sq. 7, 19 sqq.: quae tamen ad unum omnia euincunt particulae ueluti hic non locum esse; neque enim, ut in illis, a sententia generaliter et absolute proposita transitur ad singulare unum exemplum, quo illa comprobetur confirmeturque. Contra ad enuntiationi conformationem quam h. l. habentus (Hoc est inc. p. eff.) praeclare aptam esse particulam uel subtilis docet C. F. G. Muellerei quaestio de huius uoculae usu Plaut., quae inest in Nou. ann. t. 83 (a. 1864) p. 262—271: ex exemplorum quae congescit p. 269 sq. multitudine attulisse satis habeo Men. 872 sq. Rud. 565 sq. Mil. 58 sqq. pulcre seruato uel uti mihi (= mi) retinuit Uss.; uel mihi Bothius, Ritsch., Fleck. uti mihi Bentleius in Hor. Epist. II 1, 67.

In seq. u. seruatis ceteris cederem pro incederem scripserunt Scalger, Bentleius, Herm., Ritsch.: cum pro historico tempore praesens requireretur, seruata simul composita uerbi forma (uerbum simplex aptius esse neque Goellerus probauit ed. Trin. p. 151 neque Kampmannus de reb. mil. Pl. p. 41: defendi posse non nego) Fleckeisenus Nou. ann. t. 64 (a. 1854) p. 37 uerba incedam euenit exitum uersus constituere uoluit: sed u. Spengeli adnotationem T. M. Plautus p. 157. Coniunctionem ut omnes illi in posteriore uersu retinuerunt. Praeterea cf. Muellerum Pros. Pl. p. 76 sq.

Commodius sane alterutro pari uersuum caremus.

Bacchidum specimen XII.

Act. V sc. 2.

§ 44. Ad scaenam peruenimus omnium, quae in hac fabula exstant, longe turbatissimam, totius fabulae ultimam, quae qualis in libris traditur conscissam laceratamque, tristem ac re uera miserabilem prae se fert speciem. Quocirca haud sane mirandum, quod iis, qui restituendae huic scaenae operam nauarunt, saepissime longius a librorum memoria recedendum pauloque audacius nouandum fuit.

Tota autem scaena tripartita est. In prima parte senes a Bacchidibus inluduntur: quo irati minitantes postulant, ut et filii et seruus emittantur (u. 1120—1148). Altera pars complectitur duplex et sororum et senum secretum colloquium (1149—1165). In tertia Nicobulus et Philoxenus Bacchidum

blanditiis ad turpitudinem adducti ipsi intro illiciuntur (1166—1206).

Ac prima quidem pars manifesta deformata est ditto-graphia. Cuius rei grauissimum indicium hoc est, quod inter u. 1133 eosque qui cum illo cohaerent et uu. 1149—1153 tam mira intercedit discrepantia, ut dubitari prorsus nequeat quin ab alio poeta aliud consilium secuto hi, ab alio illi compositi sint. De qua quidem re paulo post accuratius dicendum erit. Apertius etiam patet alterum argumentum in ipsis illud quidem exordii uersibus positum. Earum enim rerum, quarum similitudine ludibriosa illa senum cum ouibus comparatio probatur, bis nonnullae, nec tamen quasi iteratae posteriore loco adferuntur, sed ut nouae. Velut aperte hoc uitium inhaeret Sororis uerbis *non uides, ut palantes grassentur?* e. q. s. (u. 1136 sqq.) conlatis, quae u. 1123 dixerat: *quom eunt sic a pecu palitantes*. Versu autem 1134 *quae nec lacte nec lanum habent* et quae sequuntur num aliud sunt quam ampliôr quaedam circumscriptio et uelut interpretatio rarioris illius uocis, quam sagacissima eademque certissima coniectura ex absurdo quod in libris exstat *thimiame* Colerus elicuit: *Vetulae sunt minae ambae?* Unde iam conligi potest, utram credibile sit recensionem priorem fuisse.

Atque haec similiaque alia, quae enumerare longum, ne quis aut casui aut negligentiae cuidam tribuere animum inducat satis cautum est duabus rebus. Primum, quod omnia ¹⁾

1) Calidius enim quam uerius iudicauerit, qui offendat in frequentata uu. 1125—1128 uerbi *tondendi* repetitione: qua in re aliquid inest uel delicatissimi leporis. Altera enim Bacchis dixerat ideo sordidas illas oues uideri, quod attonsae essent. Iam respondet altera in hanc fere sententiam: *Tum sane miserrime apparet illas detonderi solitas esse, nec credendum est semel uel bis in anno hoc factum esse, sed ter: ita foedus illarum est adspectus*. Quod statim excipiens illa: *Ter in anno, inquit, tunc dicis? Pol in hoc uno die altera iam bis detonsa est*, suauissimo iocandi genere binos illos significans ducentos Philippos, quibus Nicobulus emunctus erat; quae quidem res etiam uu. 242 et 1095 non inlepide ex tendendo nomen inuenit. Absolutissima igitur est maximeque concinna sententiarum ratio.

illa paucorum eorum uersuum finibus continentur, quos infra littera B signauimus. Quo accedit hoc, quod plane absurdum esse apparet illud, quod Soror dicit u. 1138: *aetate credo esse mutas*, siquidem quater in prioribus ab illis uerba facta sint. Quibus de causis haud cunctanter sic tradita dispono:

Rec. A et B.

BAC: Quis sónitu ac tumúltu tantó nominát me?
 <Quis háś> pultat aédis? NIC: Ego átque hic. BAC: Quid hóc est } 1120
 Negóti? <SOR:> Quis háśce huc nam amábo ouis adégit? } 1121

Adnot. crit.:

1120. 1121. Tres tetrametros bacchiacos constituit Hermannus, duos hexametros bacchiacos Ritsch., Fleck. quis has pultat aedis Herm. atque pultat aedes libri. atque tam pultat aedis Ritsch. atque pultat hasce aedis Fleck. Negoti? SOR: Quis hasce huc nam amabo ouis adegit? Brn conl. Schmidtii dissert. de pron. dem. formis Pl. p. 37; ouis cum editibus (cf. Muellerum Pros. Pl. p. 203 et Add. p. 23) monosyllabum esse uolui, item oues u. 1140. negotii? || Nam amabo quis has huc ouis adegit? pro tradita scriptura habendum est: quod Schmidtii causa moneo, qui l. l. p. 33 quis hasce ouis librorum memoriam suadere dicit. Negoti nam, amábo? quis ouis huc adégit? Herm., Fleck.: idem Ritsch., nisi quod delcto huc uel háś ouis uel ouis has scribi iubet. Et has et huc seruari usui Plautino maxime conuenit.

Rec. A.

NIC: Ouis nos uocánt pessumaé. BAC: Pastor hárum } 1122
 Dormít, quom eunt sic a pecú palitántes.
 SOR: At haúd pol nitént, sordídae ámbae uidéntur.
 BAC: Attónsae quidem ámbae usque súnť. PHIL: Vt uidéntur } 1125
 Deridere nós. NIC: Suo sine úsque arbitrátu.
 SOR: <Hem,> rérin tu in áño ter háś tonsitári?
 BAC: Pol hódie alterá iam bis détonsa cértost.
 <SOR:> Vetulaé sunt minae ámbae. BAC: At bonás fuisse crédo.
 SOR: Vidén limulis, opsecro, út contuéntur? } 1130
 <BAC:> Ecástor sine ómni arbitrór malitia ésse.
 PHIL: Merito hóc nobis fit, qui quidem húc uenerímus. } 1132
 SOR: Reuórtamur întro, sorór. NIC: Illico ámbae }
 Manéte: haec oués uolúnt uos. } 1140

1122. Bacchidis notam ex CDFZ reposui: Sororis cum B exhibent edd. | 1123. haec ante eunt seruato sic deleuit ad Charisii testimonium prouocans Uss.: aut utrumque retineri contracto quidem in unam syll. eunt, aut sic potius quam haec omitti Schmidtus uoluit l. l. p. 42; cf. Fleckeisenum Nou. ann. t. 61 (a. 1831) p. 49 et quae nos infra de hoc uersu disputabimus. | 1124. SOR: pro BAC: Brn. haud cum libr. ante sordidae conlocatum Uss. exhibet praeuente Studemundo de cantic. Pl. p. 28. | 1125. BAC: pro SOR: Brn. haec, quod post attonsae exhibent libri, deleri aegre tulit Schmidtus l. l. p. 44. | 1126. sine suo libri, edd., Uss. suo sine Seyffertus de bacch. uers.

us. Pl. p. 21; cf. Muellerum Pros. Pl. p. 311 adn. 1. | 1127. SOR: pro BAC: Brn ceteris ab Hermanno sumptis. ter in anno tu has libri, Studemundus l. l. p. 50, Uss. tue in anno ter has Schmidtius l. l. p. 35 sq. ter tu in anno has ouis Ritsch., Fleck. | 1128. BAC: pro SOR: Brn. alterā seruavi cum Buechelero de declin. p. 9, Brixio Nou. ann. t. 91 (a. 1865) p. 63, Uss.; uid. Fleckeiseni Miscella crit. p. 11 sqq. alterast — certo, quod iam Herm. proposuerat, Plautum praetulisse putat Muellerus Pros. Pl. p. 9, cf. eundem in Diurn. gymnas. Berol. nou. ser. uol. I (a. 1867) p. 559. Ritschclius et Fleck. in ed. haec post altera insercbant. | 1129. SOR: addidit Brn, BAC: cum interpolatis libr. edd. nimis ambae e tradito thimiamie eruisse sibi uidetur Uss.

BAC At B. SOR: At edd., Uss. | 1130. SOROR B. BAC: edd., Uss. intuentur seruant Stud. de cant. p. 43, Seyffertus de bacch. p. 46, Uss.; cf. Spengelium T. M. Plaut. p. 232 et Luchmanni commentar. in Lucr. p. 387. | 1131. BAC: cum Z addidit Brn, SOR: edd. | 1140. Vetere duce tetrametrum bacch. cum subsequente clausula iamb. effeci cum Lomano, Spengelio de cretic. uers. usu Pl. p. 23 sq. adn., Studemundo de cant. p. 34, Muellero Add. Pr. Pl. p. 23, Christio doct. metr. p. 453, Seyfferto de bacch. p. 36: in tetrametri integritatem alterum u. supplcuit Herm., unum hexam. bacch. constituit Ritsch. probante Fleckeiseno. SOR: pro BAC: Brn. haec Schmidtius l. l. p. 42 et ante eum Lomanus, Muellerusque in Add. Pr. Pl. p. 23. hae libri, edd. oues debebant Ritsch., Fleck.; cf. ad u. 1120. 1121.

Rec. B.

BAC: Cogantur quidem intro. SOR: Hausció, quid eo opus sit,	1133
Quae nec lacte nec lanam habent: sic sine adstent.	
Exoluere, quanti fuere: omnis fructus	
Iam illis decidit. Non uidés, ut palantes	1136
Grassentur? Quin aetate credo esse mitas:	1138
Ne balant quidem, quom a pecu cetero absunt. }	1139
Stultae atque hau malae uidentur. }	

1135. exsoluere cum BCDA Uss. ad Lambini prouocans interpretationem. | 1137. Solaé libere grassentur seruato glossemate Seyffertus de bacch. uers. usu Pl. p. 25 et 40, dimetrum anapaesticum (subsequente trimetro bacch.) efficiens. | 1139. Recepta Veteris descriptione tetrametrum bacch. cum clausula iambica constituerunt Lomanus, Spengelius de cret. uers. usu Pl. p. 23 sq., Seyff. de bacch. p. 36, Christius doct. metric. p. 453, Muellerus Pros. Pl. p. 193, Wagnerus ed. Aulul. introd. p. 23 adn. 4, Uss.: tetrametro seruato reliqua ex interpretatione orta esse Herm. pulabat: hexametrum bacch. descriperunt Ritsch., Fleck. atque hau malae ex B, ubi haud in mrg. additum post atque inseri iussit prima manus, reposui: atque malae libri rell., Spengelius, Christius, Uss. ac malae Lomanus, Ritsch., Fleck., Muellerus.

§ 45. Harum recensionum utra sit Plautina in propatulo est. Longe alteram uincit rec. A faceta ludendi proteruitate concinnoque nitore ac multo suauior est sermonum uarietate: ut altera uerbis, ita haec uberior est argumento. Accedit, quod in recensione B paene nihil inest, quod non uel nitidius dictum sit in illa.

Metri si requiris rationem: diuersissima atque eadem pleraque peruersissima a uu. dd. proposita sunt; quae enumerare

in superiore adnotatione longum erat¹⁾. Equidem totum locum tetrametris bacchiacis conscriptum esse persuasissimum habeo. Bacchiacum enim rhythmum uerborum sonus manifestissime prodit: eiusmodi autem exempla, qualia olim conformauerunt Studemundus et Seyffertus, nuper Ussingius, ex diuersissimi generis metris mixta, praesertim in dialogo nullo modo probari possunt, nisi cui religio sit non pulcherrima Plautoque dignissima ducere, quae eum scripsisse conelament librarii. De hoc uno dubitari poterat, num primi scaenae uersus ita disponendi essent, ut duobus tetrametris bacch. singulis subicerentur clausulae iambicae: neque tamen recipiunt tradita uerba iambicum numerum²⁾. Itaque, cum hexametris bacchiacis aut nunquam aut rarissime Plautum usum esse uere obseruasse uiderentur Seyffertus de bacch. uers. us. Plaut. p. 34—36 et Studemundus de cant. Plaut. p. 34, Hermanno duce tres tetrametros quam cum Ritschelio Fleckeisenoque duos hexametros constituere malui. Optime autem in utraque recensione bacchiacorum series in iambicam desinit clausulam, quibus in locis hexametros bacch. iterum Ritscheliu et Fleckeisenus discripserunt: quamquam, prout e u. 1140^b Hermannus supplementis additis tetrametrum effecit, ita non magni erat operis in rec. B uel hoc exemplo tetrametros continuare:

Stultae écastor átque hau malae ésse haec uidéntur.

Quo quidem in uersiculo, qui est 1139^b, quidquid de metro statuis, temeritatis crimen uix effugies, si omittere uelis *hau* illud, quod in Vetere Hinckio auctore manus eadem addidit: quae uocula ut retineatur suadere uidetur cum usus Plautinus

1) Si quis harum rerum habeat usum, ipse inspiciat Studemundi libellum de cantic. Pl. p. 85. 34. 44. 28. 33. 50. 45, Seyffertum de bacch. uers. usu Pl. p. 32. 36. 45. 46. 25. 40, Spengelium de cret. uers. us. Pl. p. 23 sq. et T. M. Plautus p. 119 sq., conl. iis, quae Muellerus in Pros. Pl. p. 205. 195 et Add. p. 23 et Christius in libro de doct. metric. p. 455 sq. disputauerunt, Ussingii denique commentarios.

2) Cf. Spengelium et Christium ll. ll. conl. Schmidtio de pronom. dem. form. Pl. p. 25; parum placebant quae Lindemannus proposuit Nou. ann. t. 19 (a. 1837) p. 158.

— saepissime enim *malus* uocabulorum *astutus*, *callidus*, *uersutus* uim aequat — tum uersus 1131 analogia.

Aliquantum licentiae nobis sumpsimus in eo genere, quod continetur sermonis partibus inter dialogi personas distribuendis: eam tamen, quam unusquisque ultro nobis concedet, qui quantula sit hac in re uel Veteris fides incredibili peccatorum frequentia doctus pernouerit¹⁾. Quo magis id uidendum erat, ut firmum aliquod fundamentum nobis pareremus, unde proficisceretur disputatio.

Ac uersu quidem 1131, quem libri omnes (scilicet si recedis a correctrici manu Db) ei continuant, cuius erat u. 1130, multo aptius ad hunc responderi iam Ritschelius perspexit; similique de causa idem ante u. 1129 personarum mutationem significauit. Quod si iure factum esse concedis: quale illud esse censebimus, quod u. 1131 ineunte ceteri libri sine dubio recte *Ecator* exhibent, solus B *Haec castor?* Nonne credibile est olim haec scripta fuisse: *BACECASTOR*? Quod quidem quam facile in *HAECCASTOR* transire potuerit nemo non uidet: ut iam euanescentis pristinae scripturae corrupta uestigia, sed eadem non mutila Vetus tradere uideatur, cum in reliquorum archetypo plane iam extincta fuerit personae significatio, ipso quidem orationis principio fidelius seruato. Hoc si probabiliter suspicati sumus, inueteratum illud uitium iam exoptatissimam suppeditat nostrae quaestioni ansam: in uetustissimo enim quodam libro — scilicet quem grandiusculis litteris conscriptum fuisse apparet — uersus ille Bacchidi tribuebatur. Ab hoc igitur uersu profecti cetera et quae antecedunt et quae sequuntur in rec. A omnia disposuimus. Atque in tertio ab initio uersu (1121^b) ut Sororis quoque aliqua

1) Nec neglegendum quantum in hac potissimum scaena ipsi libri inter se differant. Accedit, quod plerasque notas prorsus omiserunt C et Da: quas peruersissimas saepe addiderunt F et Z, longe ineptissimas ubique fere Db. Unde conligere licet iam archetypum Palatinorum satis graues in hoc genere turbas passum esse. Quae quidem fieri non potuisse quin uel plurimae ex ipsa nascerentur duarum recensionum confusione tam apparere sua sponte puto, ut non uerendum sit ne, qui modeste iudicare didicerit, temeritatem nobis obiciat.

fiat oratio admirationisque significatio, ipsa sententia si non flagitare, at certe commendare uidebatur: quo loco cum omissa esset notula, quae sequerentur deinceps omnes a rubricatore permutari consequens fuit, quoad u. 1129 inuito sane librario, qui oscitans iterum notam exarare neglexit, error errore sublatus pristinusque ordo restitutus est.

Quae quidem nostra distributio praeterea apta est ex interna quadam ratione atque ea quidem aliquanto grauiore: quae posita est cum in ipso alternorum sermonum argumento necessariisque successionebus, tum in ingenii diuersitate, qua duae inter se differunt sorores. Quae qualis sit satis perspicue ex prima huius fabulae scaena cognoscitur: eodem autem modo in hac extrema sororum partes inter se distinguî et consentaneum erat neque hoc in genere peccauit retractatae recensionis auctor. Bacchis enim mirum quanto alacrior est et agilior: huius est arripere quamque occasionem atque etiam quae aduersa primo obtutu uideantur in suum conuertere usum. Difficiliore quadam natura tardioreque ingenio Soror praedita cunctatur grauaturque: huic conuenit, cum nondum sentiat quam luculenta ultro sese offerat lucri faciendi occasio, abnuere primo consilium a Bacchide propositum neque quicquam prae se ferre nisi taedium fastidiumque¹⁾. Quae si consideraueris, iam intelleges unice ad Sororis personam apta esse quae legantur u. 1124, nec minus uersuum 1129 et 1140 priores partes.

Ceterum excidisse personae notam etiam in medio uersu 1123 ipsa Vetèris scriptura ostendere uideri potest, quae hanc habet speciem:

Dormit quom hae /// eunt sic a pecu balitantes ;

unde haud inepte conicias in archetypo exstitisse tale quid:

BAC: Pastor harum

Dormit. SOR: qdum? BAC: eunt a pecu sic palantes ;

quod per uarias deprauationis gradus abiisse in illud, quod B exhibet. Maxime enim est e comicorum consuetudine eiusmodi locos aliasque sententias absolute primo proponere: postea de-

1) Similiter animatam illa se ostendit u. 1152.

num addere explicationem interposita quidem alterius personae breuicula interrogatione, quales sunt: *quidum? qui, amabo? quor tandem? dic quomodo?* similesque audientis admirationem exprimentes¹⁾. Potest tamen, ut rasuram illam trium litterarum a dittographia uoculae *hae* repetendam esse ueri non dissimile est, ita spatium ante *hae* uacuum a librario relictum mero casu ortum simulare tantum detrimenti accepti speciem.

§ 46. His absolutis transeamus ad difficillimam tertiam huius scaenae partem. Quae quidem qua in exemplari Ritcheliano legitur facili concinnitate aliquantum sane abest a turbatissima forma, quam libri praebent. Quare, cum eas potissimum offensiones, quae hac in quaestione ad calculos uocandae sint, Ritschelius mutando aut sustulerit aut ab oculis remouerit: ut firmum nostrae disputationi subiciamus fundamentum, neque operae neque chartae parcendum esse iudicauimus quin integram hanc partem, qualis exstet in Vetere Codice, secundum Hinckii testimonium²⁾ diligenter per-scriptam ante oculos ponamus. Accedit, quod ipsa mira quae tradita est uersuum discriptio non spernendam nonnullis locis praebere uidebatur restituendi ansam. Numeros adscriptissimus et huius scaenae ipsius quidem Veteris numerantes uersiculos et editionis Ritscheliana. Additae sunt ceterorum librorum discrepantes scripturae quae quidem insigniores uidebantur e Ritschelii apparatu critico delectae.

1) Ex. c. cf. Men. 161. Most. 733. Ter. Hec. 319; saepius respondentis oratio incipit a coniunctione *quia*, uelut Mil. Gl. 325. Amph. 1032. Trin. 166. Ceterum simile est loquendi genus, quod habemus in Bacch. u. 317: ubi cum Bothio scribendum uidetur *Qui nescis? :: Quia . . .* seu potius, ut seruetur tradita uetustior ablatiui forma, *Quid nescis?*, non cum Ritsch. et Fleck. *Quid? nescis?*

2) Pusillas quaslibet res non anxius hoc loco curauim quam supra § 29; nonnulla praeterea in hoc genere ex conlatione illa dilucide cognosci nequibant. Sed sciendum, ubi interpunctionem significauerim, ibi Hinckii me uti auctoritate; contrario modo non interpunxisse librarium reliquis locis ex silentio conligere non licet. Similiter grandiusculae litterae initiales in hoc exemplo non expressae nisi ubi in membrana exaratae sunt; neque tamen contenderim uel *philippis* u. 68 uel *mel* u. 84 similiaue a minuscula incipere littera.

Vetus Codex Camerarii fol. 86^r.

50 BAC̃ Sequere hac NIC̃ Eunt eccas tandem probri perlecebrę et per-
Vet. suastrices 1166^b. 1167^a R.

Quid nunc? etiam redditis nobis filios et seruum. an ego
 Experior tecum uim maiorem? PHIL Abin hinc
 Non homo tu quidem es qui istoc pacto tam lepidam inlepidę
 appelles

BAC̃ Senex optime quantu st interra sine hoc exorare abste 1170
 55 Vt istu/c delictum desistas tanto opere ire oppugnatum

NIC̃ Ni ab eas quamquam tu bella es
 Malum tibi magnum dabo iam BAC̃ Patiar
 Non metuo /nequid mihi doleat quod ferias NIC̃ Vt blandiloqua st
 Ei mihi metuo SOROR kie magis tranquillust

60 I i hac mecum intro atque abi siquid uis filium c̃castigato 1175

NIC̃ Abin ame scelus BAC̃ sine mea pietas exorem NIC̃ exores tu me
 BAC̃ Ego quidem abhoc certe exorabo PHIL immo ego te oro ut me
 intro abducas

SOÏ Lepidum te PHIL at scin quo pacto me ad te intro ab ducas
 mecum ut sis

BAC̃ Omnia que cupio: cōmemoras NIC̃ Vidi/ ego nequam
 65 Hominem uerum te neminem deteriozem PHIL Ita sum 1180

BAC̃ I i hac mecum intro ubi tibi sit lepede uictibus uino atque unguentis
 NIC̃ Satis satis iam uostri st conuiui me nihil penitet ut sim acceptus
 Quadringentis philippis filius // me et Chrisalus circumduxerunt
 Quem quidem ego ut non excruciem

70 Alterum tantum auri non meream

BAC̃ Quid tandem si dimidium auri redditur / isne in hac mecum intro?
 1185

Atque ut eis delicta ignoscas PHIL Faciet

NIC̃ Minime nolo nil moror sine sic malo illos ulcisci ambo

PHIL Etiam tu homo nihil dii dant boni caue culpa tua amissis

75 Dimidium auri datur accipias potesque et scurtum accumbas
 NIC̃ Egon ubi filius corrumpatur meus ibi potem? PHIL Potandum st

1190

NIC̃ Age iam idut ut est etsi est dedecorum patiar facere inducam
 animum 1201

52. uim maior D. uim maior C. | 53. tu omis. C. | 54. quantus est (uel
 quant' ē) CDF. | 55. erasum n. | 60. prius i om. CD. habi Da. abi De cum rell.
 c̃ addid. Bb. | 64. cō superscr. m. ead. ante Vidi spatium. Vi e corr. Bb. |
 66. I hac D. E hac C. | 67. conuiui C. | 68. quadringentis C. erasum &. | 69.
 ergo C. | 70. Alterum Ba. merear superscripto v rubricator. | 71. isne om. CD. |
 73. sint D. ill in ras. Bb. | 74. post nihil superne q adscrips. Bb. nihili quod
 CD. | 76. Ergo nubi C. potest C. | 77. iā aduteft C.

- Egon cum haec cum illo accumbet inspectem? BAĈ Immo equidem pol tecum accumbam 1191
 Te amabo et te amplexabor NIĈ Caput prurit perii uix negotio 1199^b. 1192^a
- 80 BAĈ Nontibi nenit inmentem amabo si dum uinas tibi bene facias
 Iam pol id quidem esse haud plonquinum
 Neque si hoc hodie amiseris post in morte id euenturum esse unquam
- NIĈ Quid ago PHIL quid agas rogitas etiam NIĈ libet et metuo PHIL quid metuis 1195
- NIĈ Ne obnoxius filio sim et seruo BAĈ mel meum amabo istęc fiunt
 85 Tuus est unde illum censes sumere nisi quod tute illi dederis
 Hanc ueniam illis sine te exorem NIĈ Vt terebrat satin offirmatum
 Quod mihi erat? id me exorat 1199^a
 Tua sum opera et propter te improbior BAĈ Ne is quā mea manellem 1200
 Satin ego istuc habeo offirmatum Quod semel dixi 1202. 1203^a
- 90 Haut mutabo BAĈ It dies ite intro accubitus
 Filii uos ecspectant intus NIĈ quam quidem actutum emoriamur
 BAĈ Vesper hic est sequimini NIĈ Ducite nos quo lubet tāquā quidē addictos 1205
 BAĈ Lepide ipsi hi sunt capti suis qui filis fecere insidias; Ite

84. ob *addid.* Bb. | 88. *neisquā Meā uellē* CD. | 92. *incipit fol. 86^v.* quidem tamquam *addict* C. | 93. *ipsi omis.* C. *filii* Bb.

Ac primum quidem, ut rudem hanc inconditamque molem aliquatenus digeramus, uersiculis illis quid faciendum sit uideamus, qui miro modo aut mutili aut dimidiati exstant. E quo numero aliorum simplicissima est condicio: uersum enim 56 una cum sequenti itemque 69 cum sequenti aut aequare aut aequare debere septenarios anapaesticos librarii modo quodam lusu inutili dispestos nemo non uidet: alii quomodo in septenariorum numerum ordinemque redigendi sint adhuc disceptatur, nonnullis in locis ut uerum nondum uideatur perspectum esse. Nam hoc in dubitationem uocari omnino non potest, num totam scaenam inde a u. 1149 anapaestico metro decurrere poeta uoluerit, neque de breuioribus uersiculis inter

septenarios insertis cogitandum est, nisi forte de clausulis item anapaesticis ¹⁾). Quod quidem genus cur respuamus in uu. 64. 65, quippe ad quorum integritatem nihil desideretur, si agnoscas dimetrum anapaesticum catalecticum continuatione numeri cum octonario nexum, equidem non uideo, praesertim cum ad sententiae conclusionem clausula metrica percommode hoc loco se applicare uideatur; quamquam Ritschelio Fleckeisenoque lacunam a se significatam Hermannus probauit ²⁾). Dubito tamen num praeter hunc uersum futurum sit ubi ista metri conformatio probabiliter reuocari uideatur ³⁾).

1) Spengelius (T. M. Plautus p. 133 sq.) cum sibi persuasisset ad libidinem Plautum septenariorum continuitatem singulis dimetris anapaesticis tum plenis tum catalecticis interrupuisse, librariorum nugas magis quam sententiarum incisiones continuandique numeri qua coeretur clausularum licentia, legem curans dimetros catalecticos esse uoluit hos: u. 79^a, 87 (?), 90^b; acatalectos: u. 59, 64^a, et, si cui magis probetur quam tradita discriptio uersus 87 cum antecedentis posteriore parte copulatio, 86^a. Aliquanto etiam religiosius anno ante Studemundus (cantic. p. 53 sq.) Veteris fidei patrocinatus erat, qui binos ternosque catalexi adeo inter se differentes dimetros continuabat. Velut u. 56 sq. catalectico subiecit acatalectum (quod probari uidetur Muellero Pros. Pl. p. 122 adn. 2) eodemque modo 69 sq., acatalecto rursus catalecticorum par u. 89 sq.; singulos autem dimetros hos, quos etiam Spengelius, constituit: 59 (duce Weisio), 64^a, 87. Octonarios praeterea nonnullos admiscuit; atque illos quidem non solum ea lege, ut clausula subsequente sine intervallo exciperetur dipodiarum tenor — id quod haud inepte u. 51 sq. effecit — sed praeter hanc conditionem uersibus 1152. 1153 R. acatalectorum tetrametrorum integritatem concessit: qua quidem in re praeierat Bergkii Philol. t. XVII p. 53, adscito adeo in illorum societatem proximo uersu superiore. Octonarii accesserunt postea auctore Spengelio (T. M. Plaut. p. 232 et 90) uu. 1192 et 1193 R. (79 sqq. B): cui, quod ad metri genus attinet, adsentire uidentur et Muellerus Pros. Pl. p. 91 sq. et Seyffertus Stud. Plaut. p. 14. Ussingius uero Veteris exemplum tantum non integrum formis exprimentum operariis tradidit. Unde prodierunt uersiculi uelut 90: nempe 'quinque anapaesti uel potius dimeter cum clausula trium breuium syllabarum'.

2) Lacunam etiam Studemundus Spengeliusque aspernati dimetrum acat. septenario praemiserunt.

3) Etiam in uu. 51. 52, quos Studemundus l. l. ita disposuit:

Quid nunc? etiam redditis nobis filiis et seruum? an ego experior

Tecum uim maiorem? :: Abin hinc?

Difficillima autem extremae scaenae est tractatio. Ubi qui integros uersus orationemque neque mutilam neque turbatam tradi censebant¹⁾ procul a uero aberrauerunt. Immo uel externa scripturae species, in qua ipsius librarii quodammodo angustiae et haesitationes conspiciuntur, docere poterat luxata disiectaque uu. 87—90 iacere et uersuum et sermonum membra. Quae ut reconcinnarentur et leniorem facile et probabiliorem per se, quam Ritschelium, Hermannum iudico uiam iniisse, qui hos quattuor constituit uersus:

- 1 Hanc ueniam illis sine te exorem. NIC: Vt terebrát. satis offirmátum 86 B.
- 2 Quod mi érat, id me exorát. tua <iam> sum opera ét propter te im-
pórbior. 87. 88^a
- 3 BAC: Nae tís quam mea uellém. satin' ergo istúe habeo offirmátum?
88^b. 89^a
- 4 NIC: Quod dixi semel, haud mútabo. BAC: It dies, íte <huc> intro ac-
cúbitum. 89^b. 90

acquiescerem in hac ratione, si sanum sensum elicere possem e uerbis *experior tecum uim maiorem*. Apparet enim alienam esse ab hoc loco eam notionem, qua inuenitur *uis maior* apud Plinium n. h. XVIII 28 et apud Cic. pro Planc. 42, 101, ubi de fato casibusque improvisis dicitur; neque quicquam proficimus eorum locorum comparatione, quibus Gulielmus Quaestt. in Bacch. cap. 3 et Dousa Explan. lib. II c. 25 scripturam *ui maiore* probabant: Cic. pr. Quinct. 11, 38. Plaut. Cist. II 1, 11. I. Langlæi autem quis laudabit interpretationem, quam adferunt Taubmannus et Gronouius: accipiendum esse de ui aut uindicta publica, quam maiorem esse priuata iurisconsulti doceant? Cui non praestat sententia nouissimo commentatori probata, qui de aedilibus aduocandis cogitari uoluit. Equidem confidenter negandum puto aliud quicquam posse aut intellegi aut significatum fuisse istis uerbis nisi minari Nicobulum statim se uim et manus Bacchidibus inlaturum esse; rectissime igitur Taubmannus: uersuum 1147 sq. recordatione rem explicari. Atqui desidero tam insolitae breuiloquentiae exempla. Ergo excidisse aliquid suspicatus duos redintegrandos duco septenarios hoc exemplo:

Eho, quíd uos? nunc etiám nobis redditis filios et séruom,

An ego éxperiar tecum, úter habeat pugnís uim maiorem? :: Ábin hinc? cf. Stich. 311 conl. Amph. 390. 396. Nam coniunctium reponere uulgati adhuc *experior* loco quin necesse sit uix dubitabitur: cf. Ter. Adelp. 128. Eun. 603 sqq. Plaut. Trin. 968. — Ceterum ad clausularum locum pertinent praeterea quae mox de uu. 1158 sq. disputanda erunt.

1) Vid. Spengelium et Studemundum ll. s. ss. conl. Muellero Pros. Pl. p. 140.

Ex his Ritschelius exteriores quidem recepit in suam recensionem, nisi quod et in primo retinuit *satin'* neque inseruit in quarto *huc*: medios ita immutauit, ut ad supplenda haec *Quod mihi erat, <nunc> id me exorat* uersus 79 huc adscisceret priorem partem: *BAC: Te amabo et te amplexabor*; dein post uersum 88 neque dispestum illum quidem et plane ex Schneideri coniectura scriptum, a qua Hermannus eo recesserat, quod *uellem* substituit pro *mauellem* — pone hunc conlocatum totum insereret uersum 77; postremo lacunosum scilicet uersum 89 talem quem olim fuisse suspicaretur:

<BAC:> *Satin' ego istuc habeo affirmatum, <ut illis iratus ne sis>?*

Cuius quidem sententiam plane amplexus est Fleckeisenus.

Atque omnes illi, et qui septenarios continuauerunt et qui talis aequalitatis curam deposuerunt¹⁾, quae supra sunt uersus 3 posteriora uerba Bacchidis esse existimabant: quae sequerentur, Nicobuli ad illa respondentis. Quod tamen quominus probemus impedimur uerbi *affirmare* ui et usu. Cuius quae sit propria notio apertissime ostendunt haec quae leguntur apud Apuleium²⁾: *pertica affirmare stabuli fores*: est igitur *occludere et aduersus omnia, quae extrinsecus inuadant, stabilire*. Unde satis facile fluxit locutio *animum affirmare*, quam habes Merc. prol. 82. Amph. 646. Pacuu. 293 Ribb., cf. Cic. Att. I 11; a qua non multum differt *se affirmare*, quod exstat Ter. Haut. 1052. Accius 372 Ribb. Iam cum infinitiuo coniunctum *affirmare* significat *aduersus omnia quae deterreant detrahantue (preces potissimum alicuius) constanter tenere propositum consilium aut faciendae alicuius rei aut non faciendae*: uelut legitur Pers. 222 *affirmastin' occultare*, quod eodem fere redit ac in u. qui praecedit *certumnest celare*; cf. Ter. Eun. 217. Hec. 454 (quo loco Donatus interpretatur *aduersus omnia obstinate agere*). Simili ratione in Sticho u. 68 dicitur *si affirmabit pater*

1) Ad eos, quos supra nominaui, adde Ussingium, qui u. 89 supplet *affirmatum <quod dixi? NIC:> Quod semel dixi ||*.

2) Metam. VII cap. 28 p. 200 Elm.

aduorsum nos, ubi animo supplendum (cf. uersum seq.) *istuc facere*¹⁾.

Optime igitur u. 86 sq. se habent haec: *satin' affirmatum quod mihi erat id me exorat?*: affirmatum enim Nicobulo erat non intro sequi; tamen exorasse iam uidebatur Bacchis idem illud ut sequeretur. Nam de uenia danda haec non dicta esse satis dilucide declarare mihi uidentur quae statim sequuntur: alienam uidelicet sedem obtinent, quae metrum eadem insequentium uersuum conturbant, priora uersus 86 uerba. Iam uero uideamus de posteriore illo, num satis apte ipsa Bacchis dicere uideatur *Satin' ego istuc habeo affirmatum?* Quorum duplex fingi potest interpretatio: aut in talem sententiam: *satisne certum illud est, quod modo impetraui, scilicet ut illis ignoscas?* aut quod in eandem fere partem ualet: *satisne diu in constantia ego perseueraui perstitique in orando, ut nunc omne iam depulsum sit ab illis periculum?* Nam aliam sententiam hic quidem intellegere uix possumus, quae est in recensioibus et Hermanniana et Ritscheliana enuntiationum cohaerentia, ut possit Nicobulus non inepte ad illa respondere: *Quod dixi semel, haud mutabo*: quae si eo referre uelis, quod ipse Nicobulus in corruptelam conlapsus intro sequi animum induxerit, mirum quantum tenuis et ieiunitate frigida euadat sententia. Atque ex his quidem rationibus etsi iterum cognoscitur uix ac ne uix quidem consistere haec uno tenore cum prioribus illis coniuncta: istae tamen interpretationis subtilitates nihil ad nostram rem: nunc quaerimus hoc, num omnino offermandi uerbum ad rem possit ualere, quae utrum fiat necne apud aliam quandam personam sit arbitrium. Quodsi in omnibus exemplis is est constans huius uerbi usus, ut rei aut faciendae aut non faciendae penes ipsum offermantem sit potestas²⁾: cum accedat, quod hoc ipsum unice in uocis illius propria ui ac notione positum est: num quis dubitabit negare uerba illa, de quibus

1) Tamen hoc in loco nescio an propius ad uerum accedamus, si suspicemur excidisse *se* ante *aduorsum*.

2) Etiam in Stichi exemplo ne umbram quidem dubii relinquit qui sequitur u. 69.

quaerimus, Bacchidi tribui posse. Sunt igitur eiusdem personae eandemque habent uim et significationem ac priora illa, quae exstant u. 86^b. 87; nec possunt coniungi cum iis, quae amplae quidem lacunae intercessu in ipso Vetere segregata consequuntur: *Quod semel dixi, haud mutabo*: quibus exemptis percommode cum reliqua uersus 90 parte in unius septenarii integritatem coalescunt. Illa autem ipsa, quae turbabant sanam sermonum rationem, - quid tandem inuenietur quod aut lenius sit aut magis ex ipsa rei natura aptum, quam ut conglutinentur cum hemistichio illo uersus 86 priore, quod et ipsum tollere uidebatur sincerum et necessarium sententiarum nexum, hoc quidem exemplo:

⟨BAC:⟩ Hanc ueniam illis sine te éxorem. ⟨NIC:⟩ Quod sémel dixi, haut mutábo.

Quem uersum ab huius loci argumento prorsus abhorreere apertum est: ubi pristinam suam sedem recuperare uideatur, nunc non curamus. —

Atque hoc quidem in loco satis comptam consequi licuit septenariorum integritatem, neque opus erat cum Ritschelio ad ultimum illud et extremum recurrere, ut lacuna statueretur: non pari lenitate alii loci castigandi sunt. Etenim, cum uel magis quam librorum auctoritas respicienda esset ipsius Plauti ars et consuetudo, quem quidem quantum fieri posset, singula enuntiata singulorum uersuum finibus comprehendere solitum esse non opus est exemplis probare: aegre tuli dispesci hunc elegantissimum septenarium:

BAC: Immo équidem pol tecum áccumbam, te amábo et te amplexábor.
78^b. 79^a

Accedebat, quod quae sequerentur in principio uersus conlocanda esse et uerborum rhythmus docebat neque alio pacto uu. 80 sq. septenariorum, ut par erat, mensurae conciliari poterant: contra quae praecedunt (uersus 78 dico principium) aequo iure prius ac posterius septenarii membrum constituere uidebantur. Itaque ante haec dimidiam uersus partem exci-

disse notavi ¹⁾: cui suspicioni num conueniant sententiae rationes posterioris erit disputationis.

Haud multo secus res se habet u. 50 sqq.: ante quos excidisse unum hemistichium mihi quidem Hermannus non probauit ²⁾. Retinendum potius duxi quem integrum B exhibet septenarium 50: ³⁾ ergo sequentes duos uersus, quorum quidem exitus uerbis *filios et seruom et maiorem*. PHIL: *Abin hinc?* constitui uidebantur, ut potui suppleri ⁴⁾. Supplendi item erunt soli coniecturae confiso quicunque etiam restant mutili septenarii: scilicet praeter uersus 78 priorem illam partem nostra distributione posteriorem factam uersus 59 et 72 ⁵⁾. Ex quibus de prioribus illis tum demum iudicare licebit, cum mutuas sententiarum rationes perpensauerimus: tertii (u. 72) cognata cum u. 52 ea est indoles, ut manca appareat ipsa orationis species. Etenim, quamquam illius generis enuntiationes coniunctione *ut* praemissa absolute positae cum in optandi tum in exsecrandi formulis passim inueniuntur: desidero tamen exemplum secundae personae ita usurpatae. Cum in hac igitur re ab Hermanno dissentiam, ne Ritschelio ⁶⁾ quidem adstipulatus intactum relinquendum duco sanum huius uersus prius hemistichium: itaque tale quid intercidisse conicio:

Atque ut eis delicta ignoscas <potin' animum inducere?> PHIL: Fáciet.

Ceterum in his omnibus quae addiderim exempli tantum causa

1) Eandem de coniungendis hemistichiis 78^b et 79^a rationem Hermannus iniit, longe diuersam de redintegrandis iis quae praecedunt (u. infra adnot. crit.): quo quidem in negotio parum feliciter illi rem cecidisse haud immerito Ritschelius iudicat. Quamquam non multo felicius, nisi fallor, ipsi Ritschelio: qui non dispesto u. 78, ut lacunae importunitatem euitaret, sustulit et sequentis uersus caput et totum superiorem reponenda scil. in extrema illa particula, in quam paululo ante inquisiuius. Audaculam coniecturam probauit Fleckeiseno.

2) Probatum est Ritschelio Fleckeisenoque.

3) Seruarunt hunc etiam Studemundus Spengeliusque, opinati quidem sententia quoque sana esse.

4) Qua in re quas secutus sim rationes supra aperui.

5) Mancum esse utrumque et Vetus ostendit et consentiunt editores.

6) De horum coniecturis u. adn. crit.

addita esse, quo facilius cognoscatur quamnam censeam olim fuisse sententiarum sese excipientium integritatem, non opus est disertis uerbis monere.

§ 47. Iam cum restet grauissima huius disputationis pars, cuius sit inquirere in argumentum scaenae ac compositionem: quo expeditior reddatur loci illius explanatio, proponemus eiusdem tertiae scaenae partis, quam ex Veteris fide supra perscripsimus, exemplum emendatius tale, a quali proficiscendum nobis uideatur, i. e. quod nihil sit nisi uestigiorum pristinae scripturae temporum iniquitate multis modis turbatorum tamquam interpretatio. Quo quidem exemplo et comprehendetur uno conspectu quidquid effecerimus superiore disputatione et ratio reddetur uariarum quae de ipsa scriptura propositae sint, coniecturarum; ut legentibus ipsis potestas sit iudicandi, et satisne conuenienter artis criticae rationibus nos instituerimus ipsius traditae scripturae emendationem, et num fieri possit, ut sententiarum argumentique rationibus reputatis in tali exemplo acquiescamus, denique existimandi num forte in iis offensionibus difficultatibusque, in quas inquireret posterior nostra disputatio, sint quae iam satis apte dilutae esse uideantur alius cuiuspiam coniectura.

Librorum memoria emendatio.

I	50 <i>Vet.</i> BAC: Sequere hác. NIC: Eunt eccas tándem probriperlecebrae et persuastrices. 1166 ^b . 1167 ^a R.
	1167 ^b . 1168 ^a
	⟨ <i>Eho,</i> ⟩ quíd ⟨ <i>uos</i> ⟩? nunc etiám nobis redditis filios et séruom,
	An ego éxperiar tecum ⟨ <i>úter habeat pugnís</i> ⟩ uim maiorem?
	PHIL: Ábin hinc? 1168 ^b
	Non hómo tu quidem es, qui istóc pacto tam lépidam inlepide appélles.
V	BAC: Senex óptume, quantumst ín terra, sine ⟨ <i>me</i> ⟩ hóc exorare áps te, 1170

Annot. crit.:

In hac adnotatione sciendum non a Ritschelii recensione, sed a libris me pro-
fectum esse: ille tamen qualem probauerit uersuum dispositionem ex numeris quos ad-
didi cognoscere licet. | I. probriperlecebrae cum edit. uno uerbo comprehendi, ne
soluta quarta arsi diaeresis fuit; sed cf. Ussingii commentarios. | II sq. De his uu.
in § 46 uberius dictum est. quid nunc? iam redditis nobis || Filióis edd. | V. me inser.

- 55 Vt istuc delictum désistas tanto ópere ire oppugnátum.
56. 57 NIC: Ni abeás, quamquam tu's bélla, malum tibi mágnum dabo iam. BAC: Pátiar: 1172
Non métno ne quid míhi doleat quod férias. NIC: Vt blan- díloquast:
- X 60 Ei, míhi metuo. SOR: Hic magis tránquillust * * * 1174^a
<BAC:> I hac mécum intro atque íbi, sí quid uis, filiúm con- castigáto. 1175
NIC: Abin á me, scelus? BAC: Sine, méa pietas, te exórem.
NIC: Exores tú me?
SOR: Ego quídem ab hoc certe exórabo. PHIL: Immo ego te óro, ut me intro abdúcas.
SOR: Lepidúm te. PHIL: At scin quo pácto me ad te ínro ábducas? <SOR:> Mecum út sis.
64. 65^a PHIL: Omnia quae cupio cómmemoras. NIC: Vidi égo ne- quam homines, uérum te 1179^a. 1180^a
- XV 65^b Nemínem deteriozem. PHIL: Íta sum. 1180^b
BAC: I hac mécum intro, ubi tibi sít lepide uictíbus, uino atque unguéntis.
NIC: Satis, sátis iam uostrist cónuíui: nil paénitet, ut sim accéptus.
Quadrigéntis Philippis filius me et Chrysálus circumduxérunt:
69. 70 Quem quídem ego ut non <hodie> éxeruciem, tantum áltrum auri non méream. 1184
- XX BAC: Quid tándem, si dimídium auri reddítur: in' hac mecum ínro?

Ritsch., Fleck. | VII. bella's Ritsch., Fleck.: transposui cum Hermanno, ne soluaturs arsis ante diaeresim; cf. Muellerum Pros. Pl. p. 122 adn. 2. | IX. Hei edd. Bacchidis nota, quam exhibet Db, reposita orationis alteram partem excidisse (fortasse tale quid: tu quoque tranquillus fito Herm.) significant edd.: retinuerunt Sororis notam prima quidem huius uersus uerba Bacchidi tribuentes Acidalius, Ussingius. | X. Bacchidis esse uerba editores consentiunt. ibi pro abi Pylades. | XII. Sororis notam reposuit Acidalius. | XIII. SOR: ante Mecum Acidalius. | XIV sq. de metro § 46 dictum. PHIL: Omnia Vulg., edd. post commemoras intercidisse hemistichium edd. significant; supplet Ritsch.: SOR: Omnia quae cupis euénient uel SOR: Lepide áput me tu eris accéptus. homines Lambinus, Ritsch., Fleck. nemínem, ut elidatur i, Fleck., cf. Christium metr. p. 270 et Hasperum de dupl. exitu Poenuli Pl. p. 22: quod si quis fieri posse negabit, ei cum Herm., Ritsch., Spengelio l. l. nullum substituendum erit. neminem Studemundus l. s. nemínem Muellers Pros. Pl. p. 411. | XVI. Duplex i, quod et u. 66 et 60 solus exhibet B, non dubito quin ortum sit ex antiqua scriptura ei (unde fortasse Ch. l. E hac), quam librarii permutauerint pronomini demonstr. forma ii. | XVII. nil pro me nihil edd. | XIX. hodie addid. edd. alterum tantum auri seruauit Fleck. auri om. Ritsch. bis tantum auri Herm. tantum altrum auri Brn, cf. Ribbeckium fr. comic. lat. praef. p. X. Ritschelium Opusc. II p. 458. Ceterum cf. Men. 217 R. | XX. in' uide Ritschelii adn. | XXI sq. Ritschelius hoc exemplo uersum XXI suppluit: Atque <induces animum, haec> ut eis delicta ignoscas. :: Fáciét, quod praeter Fleck. probauit Uss.; Herm. uersus eui-

Atque út eis delicta ignoscas <potin' ánimum inducere?>

PHIL: Fáciet. 1186

NIC: Minumé, nolo, nil mórór, sine sic: malo illos ulcisci ámbo.

PHIL: Etiám tu, homo nihili, quód di dant boni, cáue culpa tua amíssis.

75 Dimídium auri datur: áccipias potésque et scortum accúbas.

NIC: Egon, úbi filius corrúmpatur meus, íbi potem? PHIL: Potándumst. 1190

NIC: Age iam, útut est, etsist dédecori, patiár: facere inducam ánimum. 1201

78^a * * * <NIC:> Egon, quom haec cum illóc accubet, inspéctem? 1191^a

78^b. 79^a BAC: Immo équidem pol tecum áccumbam: te amábo et te amplexábor. 1191^b. 1199^b

79^b. 80^a NIC: Caput prúrit. perii. úfx negito. BAC: Non tibi in mentem<st, te> amábo, 1192

XXX 80^b. 81 Si dúm uiuas tibi béne facias, pol id quidem esse haud perlongínquom, 1193

Neque, si hódie amíssis, póstid in morte hoc éuenturum esse úmquam?

NIC: Quid agó? PHIL: Quid agas rogitás etiam? NIC: Lubet ét metuo. BAC: Quid métuis? 1195

tum abscissum esse ratus post ignoscas haec exhibet: PHIL: Faciét. NIC: Minime. PHIL: * * *, adscito huc minime ex u. seq., quem istuc post moror inserto supplet: u. § 46. moro Ritsch., Fleck. | XXIII. tua culpa Muellerus Pros. Pl. p. 417 et 458. | XXIV. Veteris scripturam scortum cum Fr. Schoellio Anal. Plaut. p. 46 et hoc loco seruare et sine librorum praesidio restituere u. huius fabulae 72 cur neque necessarium neque probabile sit docebit G. Goetzius in iisdem Analectis p. 414 adn. 45. | XXVI sq. id utut est cum libr. Uss. id deleuerunt Ritsch., Fleck. dedecori Ritsch., Fleck., Uss. dedecorum Muellerus Pros. Pl. p. 406 et, ut uidetur, Herm. illoc Brn. accubet FZ, edd. Versum XXVI a Ritschelio transpositum huc reduxit Uss., continuata Philoxeni oratione et ab initio Ego pro Age substituto. Hermannus hos conformauit septenarios: NIC: Age iam id. ut ut est, etsi <satis> est <hodie> dedecorum, patiár? || Facere inducam<ue> ánimum <meum> ego <ut>, quom haec cum illo accubet inspéctem? | XXIX sq. uersus praeculare restituit Fleck., nisi quod Ritschelio duce cum FZ Philoxeno tribuit quae Bacchidis esse (ut est in B: idem Vulg., Herm. et postea Uss.) comprobauit Seyffertus Stud. Pl. p. 1 sq. num in mentem uenit amabo Herm. non iam tibi uenit in mentem deleto amabo Ritsch.; cf. praeterea Spengelium T. M. Plaut. p. 252 et Muellerum Pros. Pl. 91, qui octonarios constituunt. iam pol id quidem cum libr. Spengelium ibid. p. 90, Muellerus l. l. pol id Herm., Ritsch. tam (i. e. tamen, quod scripsit Weisius) pro iam conl. Stich. 44 substitutum Ussingio probauit Seyffertus Stud. Pl. p. 44. | XXXI. hoc ante hodie retinuerunt edd., Uss. hoc pone morte conlocato id, quod illic exstabat, cum post coniunxit Brn. amíssis edd. amiseris seruat Uss. id post in morte euenturum sine esse Herm. post in morte euenturum esse sine id Uss. id post mortem euenturum esse Ritsch., Fleck. | XXXII. sed metuo, BAC: Uss., sensu iubente, ut illi quidem uidetur; sed cf. Ballas de partic.

		NIC: Ne obnoxius filio sim ét seruo. BAC: Mel méum, amabo, istaec <i>sínito</i> .
	85	Tuost: únde illum sumére censes, nisi quód tute illi déderis?
XXXV	86 ^a . 89 ^b .	— <BAC:> Hanc uéniam illis sine te éxorem. <NIC:> Quod sémel dixi, hau mutábo. — 1198 ^a . 1203 ^a
	90 ^a	
	86 ^b . 87	NIC: Vt térebrat: satin' offirmatum quod míhi erat, id me exórat? 1198 ^b . 1199 ^a
	88	Tua sum ópera et propter te ínprobior. BAC: Ne tís quam mea mauéllem. 1200
	89 ^a . 90 ^b	<NIC:> Satin' égo istuc habeo offirmatum? BAC: It diés, íte intro accúbitum: 1202 ^a . 1203 ^b
		Filií nos expectánt intus. NIC: Quam quídem actutum emoriámur. 1204
XL		BAC: Vespér hic est: sequite <hac>. NIC: Dúcite nos, quo lúbet, tamquam quídem addictos.
	93	SOR: Lepide hí sunt capti, filiis qui fecére insidias. <BAC:> Íte. 1206

cópulat, p. II. BAC: pro PHIL: *ulgatur, haud inepte meo iudicio: idem edd., qua in re Veteris dissensus Ritschelium praeteriit; de prioribus item Philoxeno eripiendis in adnot. Ritschelium cogitans míhi suspicionem illam non probauit.* | XXXIII. *pro uulgato adhuc fiunt. quod certissime corruptum, ad sensum quídem satis apte míte coniecit Seyffertus Stud. Pl. p. 14: sínito dubitanter Brn. frustra est Uss. adscito u. Cure. 675 scripturam fiant comprobasse sibi uisus.* | XXXIV. *sumere censes edd.; traditam conlocationem seruat Uss.* | *De uersibus XXXV ad XXXVIII satis copiose supra disputauimus.* | XXXVII. *tis C. E. Ch. Schneidero auctore Ritsch., Fleck.; qui coniectura num sanatus u. sit dubito: eius, i. e. Philoxeni, quem intuitus priora Nicobulus locutus sit, mira quadam et contorta interpretatione addita Uss.* | XXXIX. *Non interrogare Nicobulum, quod significauerunt Ritsch. et Fleck., recte monet Uss.* | XL. *iam praemis. Ritsch. sequite hac Brn: cf. adn. crit. u. 169 § 50. sequimini c. libr. Muellerus Pros. Pl. p. 119 conl. 416, Uss. ite sequimini (ite ex seq. u.) editores, cum in altera uersus parte alius alia deleret.* NIC: *cum BF Brn. PHIL: DbZ, Vulg., edd., Uss.* | XLI. *sublato ite et ipsi hi et suis qui filiis retinuerunt edd., Uss. hi (cum C) et filii qui seruato ite Bothius. Priorem notam mutauit, alteram addid. Brn, personarum mutationem ante ite olim significatam fuisse colligens ex grandinscula littera, a qua in B illa uox incipit: Bacchidi uersum cum libris tribuunt edd. omnes.*

Hoc huius scaenae exemplo accurate perlustrato unusquisque sentiet quae nunc tradantur ab ea sententiarum sermonumque sana et necessaria concinnitate, ab argumenti potissimum actionisque expedito illo eodemque constanti progressu, in quo uel mediocris acqúieuerit poeta, longissime abesse.

Ac u. IX quídem iam Acidalio dubitationem iniecerat: qui Diuin. p. 218 de uerbis *Ei, mihi metuo* 'Diutiuscule, inquit, constat adhuc in suo rigore. Magis credam meretricis ipsius ea uerba: quae cum minas senis et uerbera nihil se me-

tuere dixisset, ad sororem iam conuersa tamen metuere fateatur, siue ne ab irato sene uapulet, siue ne frustra conetur eum labefactare. Cui opportunissime subiunxerit altera mox: *hic magis tranquillus est.* Atque ille quidem quod non uacare offensione ista uerba putauit, rectissime; qua emendatione offensionem remoueri sibi persuasit, parum feliciter meo quidem iudicio. Eandem autem et uitii comprobationem et de medela adferenda coniecturam nuper prompsit Ussingius. Addit tamen: 'Bacchis haec dicit Nicobulum aut pugno aut sublato baculo sibi minantem timere se simulans; sed uerisimile est ante haec excidisse minax aliquod Nicobuli uerbum.' Sed ut largiamur per se ferri posse aliquo modo uel tale uersus IX supplementum:

(Iam caput hoc faxo ego senserit. BAC:) Ei, mihi metuo. SOR: Hic magis tranquillust:

qui conuenient haec cum eiusdem Nicobuli iis uerbis, quae praecedunt: *Ut blandiloquast?* Itaque et haec et temptata illa a criticis uerba *Ei mihi metuo* Philoxeno tribuo, cui coniecturae etiam illud fauere uidetur, quod statim Soror nudo *hic* pronomine Philoxenum significat. Post illius autem uerba excidisse puto Bacchidis responsum, cuius haec fere fuisse potest sententia: *Iam ego illum aequae placidum reddam;* quibus dictis percommode statim ad ipsum Nicobulum conuersa pergit¹⁾ blandiri atque orare: *I hac mecum intro e. q. s.* Ceterum, si quis obiciat illa *Ei mihi metuo* modestius dicta esse pro eius affectu, qui u. 1155—1165 ultro sese turpissimo amore plane captum esse fassus sit, mox nihil se magis cupere, quam ut Soror amoris suo morem gerat, sine ullo pudore pronuntiet: equidem, cum in scaena haec agerentur, talia nemini in mentem uenisse puto; ubi Philoxenum ad spectatores uerba illa non sine uehementi aliquo gestus motu dixisse suspicor.

Omnino dici nequit quantum ad intellegendas eas potissimum scaenas, in quibus non sedata narratio aut deliberatio,

1) Ita apparet cur non exstet ante u. X Bacchidis nota.

sed concitator quidam inest motus et dialogi et actionis, contulerit gestus uocisque artificiosa uarietas. Quae qualis fuerit nos quidem suspicari tantum possumus¹⁾. Veluti frustra sit qui offendat in uersuum X. XVI. XX aequalitate, quam consulto nec sine arte adfectasse uidetur poeta. Quodsi iterum iterumque illud *i hac mecum intro*, in quo summa posita est totius scaenae, iisdem fere uerbis elatum cum suauis quadam uocis gestusque uariatione ex cuiusque loci condicione apta recitabatur, in hac ipsa re uel summa actoris ars conspici poterat. Simili de causa ille locus, quem modo tractauimus, uersusque qui utrimque proximi sunt (V—XII), etsi tam multis uerbis non opus erat, tardioris tamen ubertatis uitio carere uidentur: cumulantur enim cum gradatione quadam ut meretricum preces ac blanditiae, ita abnuentis senis minae fastidiosique horrores.

Sed uereor ut omnes offensiones, quae inter legendum suboriuntur, ab his rationibus satis aptam inueniant explicationem. Uelut haeremus in u. XXXVIII: non quin cogitari possit senem, ubi obsistere inlecebris desierit uictusque iam manus dederit, statim tamen huius rei paenitere atque denuo pungere subnatis haesitationibus aculeos: at ineptissimum esse concedes, quam modo abiecerit ipse rem (u. XXXVI), totidem uerbis eandem uno uersiculo intermisso iterum renouare. Quo accedit, quod altera quoque huius uersus pars inutilis est,

1) Quam quidem rem in canticis potissimum, quae mutatis modis composita sint, obseruandam esse a Goetio Ribbeckioque monitus sum: quae credendum esse comparationem aliquatenus recipere cum illis fabularum partibus, quae in nostris theatris inter crebras saepe iterationes cantari ab actoribus soleant. Qua de causa, ut exemplo fungar, in ea scaena, quae huic praemissa est, etiamsi subtilis singularum enuntiationum consideratio rationumque reputatio earum, quae intercedunt inter illius et inter superioris scaenae exitum, suadere potest uideri, ut uu. 1108—1111 uersuum 1112—1115 loco a retractatore confictos esse credamus: poetam tamen subtiliores logices rationes rhythmicae cuidam qua sermonum cola distinguerentur responsioni eorumque, quae alternis uicibus inter similes gestus species miserissimi senes uociferarentur, aequalitati postposuisse puto. Ad spectandum enim, non ad legendum compositae sunt Plauti comoediae.

quoniam eadem inest in u. XL^a sententia. Quid? uersus ille XXXV, quem apparebat non suam obtinere sedem, cum satis idoneum locum inuenire nequeat nisi in uersibus alicubi XX—XXII — praecedere enim oportet, quibus definite ueniam illam denegat Nicobulus — illic tamen ubiuis eum conlocaueris, uide ne molestior euadat sententiae cum uicino u. XXI adfinitas.

Atqui suspicetur forte quispiam interpolatum esse et u. XXXV et XXXVI eorumque in loco reponendos esse XXXVIII sq. Audacula uidetur talis in his uersibus suspicio. Tamen ista missa faciamus et transeamus ad examinanda alia.

Granissimas enim dubitationes adfert totius loci XXIII—XXXVII condicio. Ubi ut ab offensione satis defensam esse concedamus uersuum XXIII sq. et XXIX—XXXI propinquitatem, quibus bis idem illud, ut diem carpat, Nicobulo suadet: ut id, quod potest sane suspicionem mouere, ferendum iudices, quod in uersibus XXV et XXVII ad sententiarum similitudinem summa accedit formae aequalitas: quam tandem censes esse in toto loco rerum sententiarumque cohaerentiam? Nonne Nicobulus, cum labefactus paulatim Bacchidis inlecebris tum amici cohortationibus fractus, iam deposita omni religione descenderat ad turpissimum obsequium disertisque uerbis u. XXVI id pronuntiauerat? Nihilominus continuo u. XXVII pergit aspernari, abnuere, cunctari. Attamen, si ipse expectata quodammodo uirtute a turpitudine subito animum reuocauerat: at ab iis, qui in permulcendis redintegratis illius scrupulis operam consumunt, animaduerti certe oportebat miram illam uoluntatis mutationem: cuius quidem rei nullum usquam apparet uestigium. Meherele, cum haec legimus, non solum crebris interstationibus testudineo gradu procedere, sed quasi pede retracto nostra iterum premere uestigia nobis uidemur.

At fortasse aliquis dixerit ex hac ipsa re intellegi quam bene Ritscheliu turbatum apertissime sententiarum ordinem restituerit: multum enim abesse, ut iam inclinatus fractusque sit Nicobuli animus; itaque unius uersus XXVI transpositione sublatam esse omnem difficultatem. — Age uero uideamus

num uere salutaris Ritschelius¹⁾ huic causae exstiterit patronus. Omitto, quod etiam aegrius sic accipitur simillima sententiarum in uu. XXV et XXVII conformatio: omitto illud quoque, quod ipse u. XXVI etiam in exitu scaenae, quo eum retulit Ritschelius, redundat: respice sis mecum reconditiores ipsorum enuntiatorum rationes; quae quidem, si a Plauto ita composita sint, credendum est non fortuito externoue contineri uinculo, sed arte et consilio intimaque quadam sententiae necessitate inter se nexa esse atque ita ex alio aliud aptum, ut nihil inutile dictum, nihil non suo loco positum uideatur.

Quodsi uidemus in iis, quae antecedunt, plurimum ualere rerum inopinatarum cum multitudinem tum celeritatem, qua opprimatur imprudentis animus ipsaque praeoccupetur quodammodo cogitatio, cum undique praeter expectationem omnia in eum inuadere uideantur: suauissimae Bacchidis blanditiae, quibus obtunduntur ipsius minae; amici uixdum ad proelium sese expedientis turpissimum transfugium, quo percellitur animus; auri recuperandi iucundissima spes, qua ad ceteros indulgentiae suasores in ipsius pectore adsciscitur auaritia: quid? cum his omnibus paratus et iam paene captus sit eius animus, abhorreat tamen quod pudoris in eo relictum sit²⁾ a filii cum scorto accubantis adspectu: num temere credis ita rem institutam esse, ut subito totus consternatur fucata atque impudentissima meretricis simplicitate, cum de filio iam non agi dicat, immo cum ipso sene sese accubituram esse? Ita ille, dum quasi ad propugnacula se parat defendenda, iam de ipso oppido miserrimus certamen esse uidet. Atqui hanc uel Plautinissimam uersuum XXVII sq. festiuitatem nonne apparet misere detrahi seu potius plane extinguui, si praepropere Philoxenus eandem illam rem quasi praeripiat u. XXIV?

Ergo Ritschelium censeo iniuria uersuum XXVI ex eorum

1) Nam qualia sint et Hermanni et Ussingii commenta, quae attuli in adn. crit., unusquisque facile iudicabit.

2) Praeclare ad ultimum certamen enixe omnis uires corripientis adfectum exprimit concitata abruptorum membrorum cumulatio, quae inest in u. XXII.

qui praecedunt consortio exemisse, quippe in quibus non lenius lateat offensum, quam quod manifestum in oculos incurrit in illo; nec aut transpositione aut interpolationis forte indagatione, si quid superiore disputatione effecimus, huic certe loco patet consulendum esse, sed cum retractatoris rem nobis esse industria: hunc uidelicet, fortiter quidem contrahentem, quae Plautus composuisset, uersus XXIII—XXVI substituisset eorum loco, qui essent in germano exemplari XXVII—XXXVII. Qua certe coniectura apparet et plenissime nec non, ut nobis quidem uidetur, praesertim in scaena, quam passam esse retractatoris operam aliunde demonstratum sit, lenissime tolli omnem de qua quaesiuimus difficultatem.

Hac uero opinione nisi falsi sumus: quoniam aliis praeterea haec scaenae pars deformata uidebatur compositionis uitii atque iis quidem, quibuscum coniuncta esset molesta earundem sententiarum locutionumque iteratio: num quibus istae tollantur offensiones alia circumspicemus artificia, quam eandem illam et simplicissimam et efficacissimam explicationem, quae posita est in duarum recensionum confusione? Ergo retractatori tribuentur praeter illos XXIII—XXVI uersus XXXV et XXXVIII, quorum quidem cum posteriore coniunctissimus tollendus simul uidetur qui sequitur u. XXXIX.

§ 48. Iam his remotis satis apte conueniunt inter se quae reliquae factae sunt partes, neque quicquam disputationem etiam requirere uideo, nisi mancum adhuc uersum XXVII.¹⁾ Cuius quae seruata sunt Nicobulum ad Philoxenum conuersum dicere, illius igitur fuisse, quae praecederent, nunc amissa, intellegitur e tertiae personae usurpatione *haec accubet*. Quae quidem possunt accessisse ad huius sententiae similitudinem: *uiden ut scit fastidire?* nimirum ut eodem modo ac u. XXI ad Bacchidem pergens dicere ludibrio haberet sua aliquantulum

1) Sicubi in ipsis potissimum duarum recensionum prae mixtarum commissuris cum grauiora uitia inreperunt tum intercidit aliquid: hoc quidem ex ipsa rei natura consequens propositaeque sententiae emolumento magis quam detrimento esse duco.

pertinaciorē illius uirtutem. His ita reconcinnatis non metuo ne supra quam credibile sit subitariam fieri iudices uoluntatis conuersionem, siquidem et informes animo adsurgentes pedetemptim, quos ostendere paulo ante conatus sum persuasionis quasi gradus, et in ipso legendo adsumpseris, ut par est, totam quae praecedit sermonum partem.

Itaque iam summam eorum, quae superioribus effecisse nobis uidemur, supplementi instar exempli supra expressi ante oculos ponamus.

VII. NIC: Ni abeās, quamquam tu's bélla, malum tibi mágnum dabo iam. BAC: Pátiar:

Non mé tuo, ne quid míhi doleat, quod férias. PHIL: Vt blandiloquast:

Ei, míhi metuo. SOR: Hic magis tránquillust. <BAC: Iam ego illum aéque placidum réddam.>

X. I hac mécum intro atque ibi, sí quid uis, filiúm concastigáto.

XX. BAC: Quid tándem, si dimídium auri reddítur: in' hac mecum intro?

Atque út eis delicta ignoscas <potin' ánimum inducere?> PHIL: Fáciet.

NIC: Minumé, nolo, nil móror, sine sic: malo illos ulcisci ámbo.

XXVII. <PHIL: Viden út scit fastidire? NIC:> Egon quom haec cum illó accubet, inspéctem?

BAC: Immo équidem pol tecum áccumbam, te amábo et te amplexábor.

NIC: Caput prúrit. perii. uix negito. e. q. s.

XXXIV. Tuost: únde illum sumére censes, nisi quód tute illi déderis?

XXXVI. NIC: Vt térebrat: satin' offírmatum quod míhi erat, id me exórat? Tua sum ópera et propter te ínprobior. BAC: Ne tís quam mea mauéllem.

XL. Vespér hic est: sequíte <hac>. NIC: Dúcite nos, quo lúbet, tamquam quidem addíctos.

SOR: Lepide hí sunt capti, filiis qui fecére insidias. <BAC:> Íte.

Restat ut quaeramus quomodo inter se conectendae sint disiectae quas expulimus alterius recensiois reliquiae. Quae quidem res incertissima est. Neque enim quantum ex

Plautinis in suum usum conuerterit retractator satis certa coniectura adsequi possumus, neque scimus num omnia, quae ille nouasset, aut omnino recepta sint in grammaticorum exemplaria aut nobis seruata. Tamen impetrare a me non potui ne iis, quae in potestate essent, ita uterer, ut intellegeretur quae-nam fuisse possent sententiarum uices.

Teneamus igitur cum in exordio huius scaenae tum in ipsa extrema parte satis uolenter uideri retractatorem quasi amputando in angustum coegisse sermones. Quodsi causa non est cur negemus priores XX uersus intactos retractatorem reliquisse: quae restant haud mirer si ad hanc fere speciem composita fuerint:

XX. BAC: Quid tándem, si dimídium auri reddítur: in' hac mecum íntro?

XXXV. Hanc uéniam illis sine te éxorem. <NIC:> Quod sémel dixi, hau mutábo.

XXIII. PHIL: Etiám tu, homo nihili, quód di dant boni cáue culpa tua amíssis.

Dimídium auri datur: áccipias potésque et scortum accúmbas.

XXV. NIC: Egon, úbi filius corrúmpatur meus, ibi potem? PHIL: Potándumst.

NIC: Age iam, útut est, etsist dédecori, patiár, facere inducam ánimum.

XXXVIII. Satin' égo istuc habeo offírmatum? BAC: It diés, ite intro accúbitum:

Filii uos expectánt intus. NIC: Quam quídem actutum emoriámur.

XLI. SOR: Lepide hí sunt capti, filiis qui fecére insidias. <BAC:> Íte.¹⁾

Cuius exempli si non dissimile erat retractatoris opus, ad compendium conlata scaena seruatae tamen erant omnes res in pleniore exemplari adumbratae: uelut uersu XXXIX respexerit ad ea, quae in altera recensione dicta erant uu. XXXIII sq.

Ceterum, ne quid erres, de u. XXXVIII moneo ita rem intellegendam esse, ut senex, postquam satis breui persuasione

1) In hoc igitur exemplo uu. XX et XLI utriusque recensioneis communes sunt.

PHIL: Tactus sum uehementér uisco: cor stimulo foditur. NIC: *Edepol* 1158
 Tibi málto aequius coxéndicem. PHIL: Viden hánc? NIC: Video. PHIL:
 Haud malast múlier. 1159/1161

Quodsi additicia sunt ista, certo de retractatione scaenica nemo in his suspicionem mouebit.

Attamen dubito num etiam haec media pars histrionum effugerit effrenatam nouandi libidinem. An consulto putemus ita Plautina immutasse retractatorem, ut, quae ipse substituisset, aliis locis repugnantibus perturbarent spectatorum animos? Atque non potuit non offendere, quod Soror, quam uu. 1133—1139 retractator fecerat auersantem consilium a Bacchide propositum, u. 1152 sq. idem eadem non solum non grauate accipit, sed etiam promptum et paratum ad efficiendum illud prae se fert animum. Aegre non ferremus, si cognita re, quam esset opportuna, inuadentibus adeo ultro senibus, quamuis antea oblocuta esset, iam tacens ipsa una cum Bacchide ad inlicendos illos se compararet: at, si modo iterum in rem illam inciderat meretricum sermo, neque silentio praetermittere poeta debebat priorem illam dissensionem et prospicere, ut, qua re commota Soror consilium mutasset, cognoscerent spectatores.

Cui quidem rei quomodo satisfecerit retractator complures cogitatione fingi possunt rationes. Atque ut aperiám paucis quid sentiam: etiamsi omnia in hoc genere perobscurae ac ualde dubiae sunt quaestionis, tamen, quandoquidem histrio ille comoediarum confector praecipue elaborasse uidetur, ut quantum effici posset breuissime ad finem fabulam perduceret:¹⁾ quoniam condicionem illam a Bacchide latam, quam Plautus posteriori sororum consilio omnem reseruauit, ipse sponte in exordium scaenae contulit: cum accedat huc, quod compilasse ipsum hanc mediam in qua uersatur nostra disputatio partem documento est tertiae huius scaenae pericopes uersus XXXV²⁾:

1) In exitu potissimum nonnullas fabulas obseruatum est decurtatas esse: cuius quidem rei in causa fuisse quae fieri solitae essent spectatorum praepropere ex theatro ambulantium concursiones, de Epidico disserens haud inepte coniecit Leop. Reinhardtus Nou. ann. t. 111 (a. 1875) p. 198.

2) Versui 1153, ad quem hic respicit, molestam hanc similitudinem
 Leipziger Studien. III.

mihī quidem uerī haud dissimile uidetur simplicissima longe omnium ratione usum interemisse illum aut totam illam mediam scaenae partem aut sororum certe illud secretum conloquium.

Neque uideo cur non sit credibile ita eum praecipitasse rei exitum, ut post uu. 1133—1139 interiectis tantum 1142—1148 statim consequi iuberet uersum 1170, qui nostri exemplaris est quintus. Quod si fecerit, ut ad calculos uocatis rationibus supra propositis numeros uersuum computem, quam scaenam Plautus LXX uersuum amplitudine luculenter excellere uoluisset, eam ad XXXVIII uersuum angustias ille reuocauerit, ita tamen, ut in tenui illa epitoma, si minus ornata, at scita omnia et perspicua essent.

§ 50. His, quae disputatione absoluimus, propositae sane quaestioni nondum ita satisfactum est, ut eorum, quae huc pertineant, iam nihil restet intactum. Immo additamentum ab histrione quodam adsumtum inrepsisse suspicor in eam scaenam, quae est ex uulgata numerandi ratione secundi actus secunda; dittographiam a duarum recensionum mixtura repetendam latere in difficillimo Chrysalī cantico IV 4; dittographiae reliquias in scaenae III 3, in quam supra inquisiuimus, parte superiore; longe grauissimas autem e retractatione turbas passam esse primam ex seruatīs huius fabulae scaenam, illius, quam modo pertractauimus, simillimam: in qua cum praeter glossemata manifestae appareant dittographiae, tamen, quam late patuerit retractatoris opera, cum permagnae difficillimaeque est quaestiois tum cum perscrutando latiore illo retractationis genere coniunctissimae.

mutando detraxerunt editores tres: quamquam nihil lenius erat quam expuncta una syllaba *taceas* in *tace* conuerso hunc efficere septenarium:

BAC: Facito út facias. SOR: Tace. tú tuom facito: ego, quód dixi haud mutábo;

id quod fecit Muellerus Addend. p. 55, cf. Pros. Pl. p. 417. Mutationem defugientes octonarium retinuerunt Bergkīus Philol. t. XVII p. 53, Studemundus de cantic. Pl. p. 53, Ussingius.

Atque uti uniuersus hic locus, in quo operam studiumque consumpsimus, natum ex ipsa rei indole id habet dubitationis, ut, qui religiose exerceat artem criticam, ei perpensis ab omni parte probabilitatis numeris ambigua tamen non pauca in medio relinquenda sint: ita laud mirandum, si quae sunt exempla prae ceteris ita comparata, ut ad certum quendam finem firmis argumentis quaestio perduci nequeat.

Itaque cum metuentes ne incertorum admixtione iis quoque fidem abrogaremus, quae, si minus demonstratione absoluta, at certe ratione aliquatenus stabilita uiderentur: tum id ueriti, ne immodestius cresceret huius dissertationis ambitus, quae reliqua essent nunc quidem in schedis retinentes iam finem facere disputandi satius duximus.

EXCURSUS I.

ad §§ 24. 25.

Bacch. u. 953 sqq.: Ilio tria fuisse audiui fáta, quae exitió forent:
 Signum ex arce sí perisset: álterum autemst Tróili mors:
 Tértium, quom pórtae Phrygiae límen superum scínderetur.

Cogitandum est de iis fatiis, quae Heleni indicio Graeci compererant: id quod probant Cononis *Narrat. XXXIV* (Mythograph. gr. ed. Westermann. p. 138) haec: 'Ὡς μετὰ τελευτήν Ἀλεξάνδρου τοῦ Πάριδος κατὰ συμβουλάς Κάλχαντος οἱ πολιορκοῦντες Τροίαν Ἕλληρες λόχῳ τὸν Ἐλεον συλλαμβάνουσι καὶ ἀποκαλέπτει αὐτοῖς Ἐλεος, ὡς ξυλίνῳ ἕπτῳ πεπρωμένον ἐστὶν Ἴλιον ἀλῶναι, καὶ τὸ τελευταῖον, ἐπειδὴν Ἀχαιοὶ λάβωσι τὸ διοπετὲς Ἀθρηῆς παλλάδιον, πολλῶν ὄντων τὸ μικρότατον. στέλλονται οὖν ἐπὶ τῇ κλοπῇ τοῦ Παλλάδιου Διομήδης καὶ Ὀδυσσεύς Adde Sophocl. *Philoct.* u. 603—614. 1337—1342 et cf. Prellerum in *Mytholog. gr.* p. 443 uol. II. Nam quaenam fuerint et quot

fata illa quoque se exceperint ordine, de his omnibus multa et diuersissima apud ueteres circumferebantur; quod cognoscere licet e Seruii commentariis, qui ad Vergil. Aen. II 13 sq. *Fracti bello fatisque repulsi Ductores Danaum tot iam labentibus annis Instar montis equum* haec adnotat: *Oraculis. Secundum Plautum tribus: vita scilicet Troili, Palladii conservatione, integro sepulcro Laomedontis, quod in Scaea porta fuit: ut in Bacchidibus lectum est. Secundum alios uero pluribus: ut de Aeaci gente aliquis interesset, unde Pyrrhus admodum puer euocatus ad bellum est; ut Rhesi equi tollerentur [a Graecis]; ut Herculis interessent sagittae, quas misit Philoctetes [quibus Paris peremptus est], cum ipse non potuisset afferre morte praeventus.¹⁾ Quod uero tertio loco Seruius adfert fatum recedens aliquantum a Plauti uerbis explicationem habet ex aliis duobus Seruii locis: ad Aeneid. II 241: *Nouimus (integro) sepulcro Laomedontis, quod super portam Scaeam fuerat,²⁾ tuta fuisse fata Troiana* et ad Aen. II 612: *Fatum fuit ad exitium Troiae per has (scil. Scaeas) portas equum introduci.**

Eam autem huius rei memoriam, quam Plautus hoc loco amplexus est, probabile est Naevii *Equo Troiano* Romanis innotuisse, ad quam tragoediam hanc scaenam rettulerunt Welckerus *de tragoediis graecis* p. 523, Ladewigius *Analecta scaenica* (progr. gymn. Nouae Strelitiae a. 1848) pag. 11, O. Ribbeckius *de tragoedia romana* pag. 48. Quorum sententia, si non poterat argumentis refelli, at certe non silentio praetereunda erat Kiesslingio, qui *Analect. Plaut.* p. 14 sqq. ex ipsa Menandrea fabula omnia illa fluxisse autumat. Menandrum enim graecam quandam tragoediam tetigisse, cuius argumentum accessisset ad Ἰλιον Πέρσεως similitudinem. Ex hac tragoedia hausta fuisse quaecumque ad res Iliacas spectantia in hac scaena legerentur. Praeter exemplaris fidem Plautum nihil adiecisse nisi uersus 941—944 et 976—978.

1) Reddidi Seruii uerba ex H. A. Lionii editione Gottingae emissa a. 1826.

2) De hac re uide Kiesslingium Anal. Plaut. p. 16.

Fuisse autem graecam illam tragoediam eandem, quam Ennius uertisset barbare, cum *Andromacham Aechmalotida* scriberet: quod quidem intellegi e u. 933, quem simillimum esse Ennii uersus 81 Ribb. dudum obseruatum sit.

At quanto sit probabilius quae ex rebus mythologicis in fabulis suis commemorarent e tragoediis latinis ante actis sumpta ipsos admiscuisse Plautum ceterosque comicos antiquiores, pernorit, quicumque considerauerit eas rationes, quas Ladewigius in *Diurn. antiq. stud.* a. 1841 pag. 1091 et 1094 breuiter perstrinxit, praeclare deinde exposuit in *Analectis scaenicis* p. 11 sqq.¹⁾ Neque enim credendum Plauti aetate multos fuisse ex spectatoribus, qui res illas apud Graecos tritissimas satis tenerent, ut quod significatum uellet poeta intellegere possent, nisi quae aut e Liuii Andronici uersione Odysseae aut e tragoediis Romae actis cognouissent. Consentaneum igitur erat ad haec ipsa recurrere horumque repetere memoriam. Ceterum haec tota quaestio, quamuis ingeniose Ladewigius prima posuerit fundamenta, tamen tum demum absoluta erit, si quis congestis quaecumque in comoediis romanis ad mythologiam graecam pertinent docere conatus erit ex quo quidque fonte haustum quoue referendum uideatur. Qua in re non neglegendum est, quod multo parcius Terentius istis rebus usus est quam Plautus; notum autem est propius illum sese applicasse ad exemplaria graeca. Omnino arte cum hac quaestione cohaeret altera haec, quantum credibile sit praeter graecarum fabularum auctoritatem propria ingenii uirtute elaborasse comicos Romanos; quae quidem procul abest ut iam ad finem perducta sit.

Atque in hac Bacchidum scaena etiamsi plurima a Naeuii *Equo Troiano* repetenda esse consentiunt Welckerus, Ladewigius, Ribbeckius, recte tamen hic (de trag. rom. pag. 48) singulis quibusdam locutionibus posse ait alias quoque tragoedias carptas esse, uelut Ennii *Andromacham*; quamquam etiam uersu 933, quem ante Kiesslingium Ladewigius (Anal. scaen.

1) Ceterum cf. eundem in Nou. ann. t. 99 (a. 1869) p. 473—477.

pag. 14) illuc rettulerat¹⁾, optime cogitari posse ad orationem quandam Cassandreae in Naeuiana illa fabula poetam respexisse, id quod suadere uideatur simillimus Tryphiodori locus u. 395 sqq. Ab Ennio praeterea repetendam esse *πρωχέας* illam commemorationem, quam retractatoribus nos tribuimus, Ladewigius coniecit. Neque obstare quicquam quominus Hecubae illam orationem, quae est in Euripidea fabula a u. 229 ad 295, paulum fortasse immutatam in suam *Hecubam* transtulisse credamus Ennium Ribbeckius docet *de trag. rom.* p. 143.

Ceterum, ut ad Troiana illa fata reuertar: quod quae uulgabatur de Troili morte fama, ab ea huius rei memoria, quae hoc Plautino loco significatur, aliquantum diuersa, in eam partem ualet, ut belli initio Troilus ab Achille interfectus sit: uarias fabulae illius conformationes docte exposuit Kiesslingius l. l. p. 16 sq.; nisi quod quae ad graecam illam tragoediam, quam a Menandro uellicatam ab Ennioque uersam fingit, ille rettulit, uerius ea aut ad Naeuii *Equom Troianum* aut ad aliam quandam tragoediam latinam referemus.

Addenda pauca sunt de tertio fato. Proditam enim esse a nonnullis eum in modum de equo ligneo famam, ut per dirutam ipsam portam inuectus fingeretur, intellegitur e Vergil. Aen. II 242 sq.: *Quater ipso in limine portae Substitit atque utero sonitum quater arma dedere*²⁾ conlatis cum u. 234; quibus adde Tryphiod. u. 336 sqq., Palaephatum de incred. c. XVII (Mythogr. gr. pag. 283 Westerm.); idemque indicare uidetur huius rei imago in infima parte *Tabulae Iliacae* seruata, aperte ante oculos ponit sarcophagus quidam repraesentatus in *Marm. Oxon.* I tab. 54 num. 147 et apud Henricum Heydemannum *Iliupersis auf einer Trinkschale des Brygos* (Berol. a. 1866) tab. II. fig. 3, cf. ibid. pag. 32. Verisimile igitur est hanc ipsam fabulae formam Naeuium amplexum esse. Nam e ceteris certi nihil adsequi licet, cum aut illa res prorsus omissa sit uelut apud Homerum (Odys. ♀ u. 500

1) Cf. Seruium in Aen. II 241.

2) Cf. Seruiam huius loci interpretationem.

—515) Hyginumque, aut non cognoscatur quo loco quae ex parte aditus ad arcem ruina apertus sit: cf. Quintum Smyrn. XII u. 440 sq. et Proclum Ἰλιάδος μικρῶς et Ἰλίον Πέρσεως excerptorem.

EXCURSUS II.

ad § 31.

Bacch. u. 111 sq.: Namque ita me di ament, ut Lyeurgus mihi quidem Videtur posse hic ad nequitiam adducier.

Quisnam esset Lyeurgus ille uarie a uu. dd. disceptatum est. Atque antiquiores commentatores, uelut Taubmanus, Lacedaemoniorum legislatorem significatum esse putabant. Eandem sententiam Schneidewinus Mus. Rhen. t. II p. 415 sqq. confirmari censebat Ammiani Marcellini hoc loco (XXX 39): *Lycurgos inuenisse se praedicabat et Cassios columna iustitiae priscae.*

Meierus autem, qui peculiari dissertatiuncula *de Lycurgo in Plauti Bacchidibus* indici Halensi a. 1852/53 praemissa hanc quaestionem tractauit, Marcellini loco et illo et hoc (XXII 9): *Verum ille iudicibus Cassiis tristior et Lycurgis* doctissime comprobauit Atticum significatum esse oratorem, cuius tristissima in accusando seueritas haud secus quam L. Cassii Longini in prouerbii consuetudinem uenisset. Iam uero ad Plautinum illum Lyeurgum conuersus ad hanc rem plurimum illud ualere iudicat, quod non tradatur Lyeurgum Spartiatam nimia fuisse duritia; praeterea Lydum paedagogum Attico puero domestica potius proponere debuisse exempla. Contra oratorem illum Atticum constare ab uictu cultuque durissimum fuisse. Neque e temporum rationibus quicquam oriri difficultatis: Lyeurgum oratorem probabile esse paucis annis ante obiisse, quam Menander coepisset fabulas docere.

Haec omnia ille haud improbabiler exponit; nec equidem dubitauerim, si quidem in Menandrea fabula eodem modo ac in Plauti illis uersibus Lycurgi nomen usurpatum fuerit, quin Menander oratorem illum Atticum significatum uoluerit. Comprobasse autem his Meierus sibi uidetur apud Plautum eundem illum Lycurgum intellegendum esse.¹⁾ Pergit enim hunc in modum:

‘Lycurgi memoriam apud Menandrum repertam quemnam in modum Plautus eiusque aequales intellexerint, ut inutile ad quaerendum, ita difficile est ad diiudicandum; de suo autem Spartani Lycurgi memoriam eo minus credibile est Plautum adiecisse, quo procliuius erat aptum Romanum quam non aptum Graecum nomen interponere. Accedit, quo res conficitur paene, quod palliata Romanorum comoedia plane atticissabat.’

Illud igitur, in quo totius quaestionis summa posita est, *inutile ad quaerendum* esse arbitratus explorare Meierus super-sedit. An dubitas num necesse sit, quaecunque legantur in fabula a bono poeta composita, ea et intellexerit ipse auctor et intellegere potuerint spectatores? Quod nisi utrumque contigerat: cedo, utrum Plautum tibi fingis tanta fuisse ingenii imbecillitate, ut, quaecunque inuenisset in graeco exemplari, nil curans, quid quaeque res haberet significationis aut potestatis, temere latinis perscriberet uerbis, an tanta patientia spectatores, ut, quorum sensum nullo modo adsequi possent, ea in scaena recitata admirati tamen conlaudarent clarumque fabulae plausum darent? Ac ne *difficilis quidem ad diiudicandum* est quaestio illa. Pro certo enim adfirmare licet breuis ista oratoris cuiusdam Attici significatio quid sibi uellet Romae nullo modo intellegi potuisse. Cuius quod fuisset ingenium quie mores si quinque decemue annis postquam mortuus erat Athenienses memoria tenebant: quid istuc ad eos, qui Romae centum et triginta fere annis post fabulas aut scribebant aut spectabant?

1) Hanc sententiam sine ulla quidem argumentorum confirmatione proposuerat Nissenus, de Lycurgi oratoris uita p. 27.

Ergo abicienda est illa opinio; nec tamen ita abicienda, ut fecit Ussingius: qui, quasi cuncta disputatione nihil effecisset Meierus, aequo animo priorem illam rursus amplexus est de Lycurgo Spartiata explicationem. Circumspicienda est uerior ratio.

Quodsi apud ipsum Plautum in Captiuus u. 562 Fl. Lycurgum inuenimus insaniae exemplum commemoratum, ubi quidem quin significatus sit Thracius ille Lycurgus Edonorum rex Liberi contemptor dubitari nullo modo potest: quid? Bacchidum hoc loco num aptius continentiae exemplum discipulo proponentem Plautus fingere paedagogum poterat, quam eundem Lycurgum Edonum? Neque si quaeritur, unde Plautus atque ii, qui spectatores essent, rerum illarum memoriam hauserint, quicquam laboramus. Naeuius enim totam de Lycurgo illo famam persecutus erat ea tragoedia, quae ab ipso nomen accepit;¹⁾ cuius recentissima in mentibus haerere debebat memoria, cum Plautus egit Bacchides suam. Ad quam quidem tragoediam pridem Ladewigius *Analect. scaen.* p. 12 et 14 uerissime rettulerat et Captiuorum illum locum et illustrem insaniae simulationem ad tragici generis ridiculam quandam similitudinem adsurgentem, quae est in *Menaechmis* u. 836 sqq.

1) De qua uide Ribbeckium de tragoed. Rom. p. 55—61.

CONSPECTUS ARGUMENTI.

PARS I.

Proponuntur totius quaestionis uniuersae rationes historicae, et ad ipsius rei originem et ad auctam pedetemptim eiusdem cognitionem pertinentes	§ 1—17
Cap. I. Uniuersi generis, quod retractationis scaenicae nomine comprehenditur, ortus ac natura breuiter exponitur	1—6
Cap. II. Priorum criticorum de hac re sententiae et commentationes ita percensentur, ut simul cum de iteratae retractationis insigni uno exemplo Plautino tum de iis Bacchidum locis, quos ad hoc genus spectare iniuria creditum est, data opera disputetur	7—17
Specimen I. Bacch. III 3, 24—27	8
" II. Bacch. IV, 6, 13—17. 7, 42 sq.	10
Poenuli duplex exitus	12
Epimetrum: De iteratae retractationis indole ac natura	13
Specimen III. Bacch. III 4	15. 16

PARS II.

Illustrantur retractationis angustioris reliquiae in Bacchidibus seruatae	18—50
A. Exempla a prioribus criticis temptata.	
Cap. III. Additamenta	18—27
Prooemium: De insequentis disputationis consilio; excluditur latius retractationis genus	18
De additamentorum indole ac natura	19
Specimen IV. Bacch. III 6, 11—22	20
" V. Bacch. III 2, 9—19	21—23
" VI. Bacch. IV 9 ^a	24—27

Cap. IV. Dittographiae	§ 28—35
Prooemium: De dittographiarum indole ac natura	28
Specimen VII. Bacch. I 2	29—31
" VIII. Bacch. III 1	32. 33
" IX. Bacch. III 3, 73—84	34. 35

B. Exempla adhuc latentia.

Cap. V. Dittographiae	36—49
Specimen X. Bacch. II 3	36—38
" XI. Bacch. IV 9 ^b	39—43
" XII. Bacch. V 2	44—49
Epilogus: De reliquis retractationis angustioris uestigiis	50

Excursus I. De tribus signis Iliacis	pag. 180—183
Excursus II. Lycurgorum trias	184—186

INDEX LOCORUM.

Plautus:		Bacch. 839—841 . . . p. 71 sq.
Bacch. 109—119 . . . p. 120—122		" 925—978 . . . 99—112
" 111 sq. . . . 183—185		" 953—955 . . . 179—183
" 125 sq. . . . 120—122		" 986—996 . . . 137—142
" 129—135 . . . 117 sq. 123		" 997—1027 . . . 113. 143—145
" 147—169 . 115—120. 122 sq.		" 1035—1050 . . . 145—147
" 239—241 136		" 1053 sq. 147
" 287 sq. 298. 299 132		" 1061—1066 148
" 307 133		" 1068—1071 148 sq.
" 319 sq. 323 132		" 1120—1140 . . . 150—156
" 335 sq. 133 sq.		" 1152 sq. 177 sq.
" 354—367 134—136		" 1159—61 176 sq.
" 368—374 125 sq.		" 1166—1206 . . . 156—176
" 375—384 123—125	Capt. IV 2 95 adn. 3	
" 392—404 92—99	Cist. I 2 77 adn.	
" 428—431 68—70	Curc. 389 sq. 117 adn.	
" 477—488 127—131	Epid. 274—276 87 adn.	
" 500—525 80—86	Mil. Glor. 637—672 . . . 78 adn. 2	
" 503 81 sq.	Poen. V 3 76 adn. 2	
" 506 83	" V 5, 43 — V, 6, 34 . . . 75 sq.	
" 510 84 adn. 3	" exit. subdit. 74 sq.	
" 515 83 adn. 2	Pseud. 65 122 ad u. 116	
" 517—519 82 adn. 6	Stich. 68 162 adn. 1	
" 522 sq. 85 sq.		
" 540—551 90—92	Terentius:	
" 783—787 71 sq.	Phorm. 1042 128 adn. 1	

Homerische Miscellen.

Von

Georg Curtius.

1) ἴσασι.

Eine auffallende Unbeständigkeit der Quantität zeigt bei Homer die 3 Pl. ἴσασι. An 11 Stellen, die ich, da man sie nirgends übersichtlich zusammengestellt findet, ausschreibe, ist die erste Sylbe lang:

- 1) I 36 ἴσασ' Ἀργείων ἡμὲν νέοι ἠδὲ γέροντες
- 2) Ψ 312 πλείονα ἴσασιν σέθεν αὐτοῦ μητίσασθαι
- 3) β 283 οὐδέ τι ἴσασιν θάνατον καὶ κῆρα μέλαιναν
- 4) θ 559 ἀλλ' αὐταὶ ἴσασι νοήματα καὶ φρένας ἀνδρῶν
- 5) θ 560 καὶ πάντων ἴσασι πόλιος καὶ πίονας ἀγρούς
- 6) λ 122 εἰς ὃ κε τοὺς ἀφίκηαι οἳ οὐκ ἴσασι θάλασσαν
- 7) λ 124 οὐδ' ἄρα τοὶ ἴσασι νέας φοινικοπαρήους
- 8) ξ 89 οἶδε δέ τοι ἴσασι, θεοῦ δέ τιν' ἔκλιον αὐδήν
(Barnes Bekker: οἶδε δὲ καὶ τι ἴσασι, Nauck
οἶδε δέ τοί τι ἴσασι)
- 9) ψ 269 εἰς ὃ κε τοὺς ἀφίκωμαι, οἳ οὐκ ἴσασι θάλασσαν
- 10) ψ 271 οὐδ' ἄρα τοὶ γ' ἴσασι νέας φοινικοπαρήους
- 11) ω 188 οὐ γάρ πω ἴσασι φίλοι κατὰ δῶμαθ' ἐκάστου
an 7 Stellen kurz, nämlich
Z 151 ἡμετέρεην γενεήν, πολλοὶ δέ μιν ἄνδρες ἴσασιν
Σ 420 καὶ σθένος, ἀθανάτων δὲ θεῶν ἅπο ἔργα ἴσασιν
Υ 214 ἡμετέρεην γενεήν, πολλοὶ δέ μιν ἄνδρες ἴσασι
β 211 ἦδη γὰρ τὰ ἴσασι θεοὶ καὶ πάντες Ἀχαιοί

δ 379 ἀλλὰ σύ πέρ μοι εἶπέ, θεοὶ δέ τε πάντα ἴσασιν
 δ 468 = δ 379

ν 239 οὕτω νωνυμός ἐστιν ἴσασι δέ μιν μάλα πολλοί.

Das Präteritum ἴσαν hat immer, d. h. viermal, kurzes ι:

Σ 405 ἀλλὰ Θέτις τε καὶ Εὐρυνόμη ἴσαν αἶ με σάωσαν

δ 772 ὡς ἄρα τις εἴπεις, τὰ τ' οὐκ ἴσαν ὡς ἐτέτυκτο

ν 170, ψ 152 in demselben Verse.

Die nachhomerische Gräcität kennt nur die Kürze, so Hesiod. Theog. 370 οἱ δὲ ἕκαστοι ἴσασι, Opp. 40 ρήπιοι οὐδὲ ἴσασι. Weitere Nachweise für ἴσασι, wie für dor. ἴσαντι, ἴσαμι, ἴσας u. s. w. gibt Hartel Homer. Stud. III, 34.

Hartel erkennt bei der notorischen Entstehung von ἴσασι aus *Fiδ-σαντι* und von ἴσαν aus *Fiδ-σαν*, dass die Länge als Naturlänge nicht durch ein in der Bildung der Form liegendes Moment begriffen werden kann, sucht sie vielmehr durch die Vocalisation des Digamma zu erklären: *Fi̇-sāσι*, *ῶ-sāσι*, *ῶ̇-sāσι*, wie er denn auch für die Länge von ἴαχε dieselbe Entstehung annimmt. Allein, ohne dass wir hier weiter auf dies Princip der Erklärung eingehen, es ist unverkennbar, dass ἴαχε schon dadurch, dass das ι vor einem Vocal steht, von dem der fraglichen Verbalform sich unterscheidet und sich sehr wohl solchen Fällen wie *Κρονίονος* neben *Κρονίωνος* einreihen kann. Ausserdem aber hätte die Deutung Hartel's nur dann etwas schlagendes, wenn ἴσασι mit kurzem ι, also nach seiner Auffassung mit consonantischem *F* stets, das mit langem, also mit vocalisirtem *F* nie Hiatus vor sich zeigte. So glatt aber, wie Hartel selbst durch seine sorgfältigen Zusammenstellungen zeigt, geht es nicht ab, denn neben ἴδη γὰρ τὰ ἴσασι β 211 finden wir *πλείονα ἴσασι* Ψ 312. Wahr ist, dass solcher Hiatus auch bei nicht digammirten Wörtern nicht beispiellos ist, aber ebenso gewiss, dass der versuchten Erklärung bei so wenig entschiedenem Gebrauche der feste Boden fehlt.

Ich glaube daher, dass die Länge des ι nicht als Natur-, sondern als Positionslänge aufzufassen ist, oder mit anderen Worten, dass **Fiδ-sāσι*, *Fiσsāσι*, *Fi̇sāσι* sich genau so zueinander verhalten wie **ποδ-σι*, *ποσσί*, *ποσί*. Bei der graphischen

Ueberlieferung der homerischen Gedichte ist es sicherlich auch in Bezug auf die Schreibung von einfachen und Doppelconsonanten nicht ohne Inconsequenzen und Versehen abgegangen, die uns um so weniger verwundern können, als wir ja selbst in alten Inschriften derartiges zweifellos bezeugt finden. Da, wo sich eine einzelne Form einer grossen Reihe ähnlicher einreihete, z. B. in den sigmatischen Aoristen mit kurzem Stammvocal, musste sich am leichtesten eine feste Regel bilden: doppeltes σ bei langer, einfaches bei kurzer Sylbe, jenes die ältere, dies die, wie so oft, bei Homer ebenfalls schon gangbare jüngere Form: *πελάσσαι* Ψ 719, *πέλασαν* Α 434, *ζόμισσα* Α 738, *ζόμισον* Λ 456: Bei den Vocalen ϵ , $ο$ werden *οἱ μεταχαρακτηρίζοντες*, seit die Kürze von der Länge durch besondere Buchstaben unterschieden ward, auch sonst es nicht unterlassen haben, durch consequente Doppelung die lange Sylbe, z. B. in *ἔσσειται*, *μέσσοσ*, *ῥμοσσε*, *ῥσσοι*, von der kurzen in *ἔσεται*, *μέσσοσ*, *ῥμοσεν*, *ῥσοι* zu unterscheiden. Anders in vereinzelter Formen. Fand der Umschreiber ein *ῖσσαι* mit einfachem σ geschrieben und doch mit langer erster Sylbe neben *ῖσσαι* vor, so war es für ihn nicht leicht zu erkennen, dass diese Länge ebenfalls Positionslänge war. Er selbst kannte aus dem Gebrauch seiner Zeit nur die Kürze und das einfache σ . Wie leicht konnte er zu der bequemerer Ansicht kommen, hier liege alterthümliche oder poetische Dehnung vor, wie er dies in anderen Fällen annehmen musste! Ein ganz ähnlicher Fall liegt in *ζονῖσαλος* vor, das aus *ζονί-σφαλος* entstanden ist, also ebenfalls richtiger mit $\sigma\sigma$ geschrieben wird (Grundz.⁵ 372). Auf andres der Art gehe ich hier nicht ein.

Das Schwanken zwischen einfachem und geminirtem σ ist, wie La Roche Prolegomena zur Odyssee p. XLI durch eine Reihe von Beispielen belegt, in unseren Homerhandschriften allerdings ein ausserordentlich grosses, und nichts wäre falscher als sofort in jeder Geminatio, die durch das Vermiss bestätigt wird, eine Alterthümlichkeit zu wittern. Vielleicht aber ist es doch kein blosser Zufall, dass die Schreibung *ῖσσαι* ungemein häufig ist. Unter den elf Stellen, die wir für die

Messung mit langer Anfangssylbe vorbrachten, sind nur drei, in denen alle Handschriften einfaches σ bieten. Sonst findet sich die Variante $\gamma\sigma\sigma\sigma\iota$ und zwar nicht immer nur in ganz geringfügigen Handschriften, sondern auch mehrfach in besseren, z. B. Ψ 312 im Syriacus, ψ 269, ω 188 im Marcianus N (nach La Roche), § 89 unter anderen im Harlejanus. Eine besondere Kühnheit liegt also nicht darin, wenn wir hier überall $\gamma\sigma\sigma\sigma\iota$ für die richtige Form halten. Ebenso entscheidet sich, wie ich sehe, auch Wackernagel, Kuhn's Ztschr. XXV, 266, doch ohne Angabe von Gründen. Ohne von diesem Zusammentreffen etwas zu wissen, habe ich schon Verb. II² 157 Anm. dieselbe Ansicht ausgesprochen, die hier etwas eingehender zu motiviren mir nicht überflüssig schien.

2) Zerdehnung.

Nachdem man schon früher gelegentlich versucht hatte die befremdliche Buntheit der homerischen Verben auf $-\alpha\omega$, wie solche z. B. in dem nebeneinander von $\delta\rho\acute{o}\omega$, $\delta\rho\acute{\alpha}\alpha\varsigma$, $\delta\rho\acute{\alpha}\tau\omicron$ hervortritt, aus den wechselseitigen Einwirkungen der Nachbarvocale aufeinander zu erklären, gehört seit etwa 20 Jahren, namentlich seit Leo Meyer's Aufsatz 'Vocalvorschlag, Vocalzerdehnung, Distraction' (Kuhn's Ztschr. Bd. X) die Zurückführung dieser Erscheinungen auf 'Vocalassimilation' zu den Annahmen, welche unter den Vertretern der vergleichenden Sprachwissenschaft kaum auf Widerspruch stiessen. Das erwähnte Erklärungsprincip hatte zugleich den Vorzug leichter Fasslichkeit, indem es ohne Zurückgehen auf ältere Sprachschichten vom Griechischen selbst aus angewendet werden konnte. Ich scheute mich daher nicht, diese Lehre, nachdem sie sich wissenschaftlich abgeklärt hatte, sogar in meine Schulgrammatik einzuführen, worüber ich in meinen 'Erläuterungen' dazu 3. Aufl. S. 99 ff. mich im Zusammenhange ausgesprochen habe. Dass einzelne überlieferte Formen Schwierigkeiten machen und dass gewisse von uns angenommene Lautumwandlungen sehr vereinzelt dastehen, ist dabei von mir und noch

mehr von Mangold in seiner gründlichen Dissertation 'de diectasi Homerica' ('Studien' VI. S. 139 ff.) offen anerkannt.

Jetzt aber hat Jacob Wackernagel im vierten Bande von Bezzenberger's Beiträgen 'Die epische Zerdehnung' zum Gegenstand einer eingehenden Untersuchung gemacht, in welcher er das ganze Erklärungsprincip der Assimilation bestreitet. Und, wie man auch über das Gelingen der Widerlegung denken mag, auf jeden Fall ist die Auseinandersetzung durch den Reichthum des dabei verwendeten und zum Theil mit grossem Scharfsinn unter neue Gesichtspunkte gebrachten Stoffes in hohem Grade geeignet anzuregen und die homerische Forschung zu fördern. Die noch immer nicht völlig verschollene ältere Auffassung der Erscheinung lief im wesentlichen darauf hinaus, die 'Zerdehnung' sei eine weit ausgedehnte poetische Lizenz, die bis vor kurzem geltende, vorzugsweise durch Leo Meyer, Mangold und mich vertretene darauf, sie sei ein — freilich vielleicht nicht überall ganz rein überlieferter — Vorgang der Lautgeschichte. Wackernagel fasst die Gesamtheit der Vorgänge unter den einen Gesichtspunkt der willkürlichen Umschrift des ursprünglichen Textes zusammen.

Indem ich mich gleich hier dahin ausspreche, dass die neue Ansicht mich nicht überzeugt hat, verschiebe ich einige defensive Bemerkungen auf später und beginne mit einer Prüfung der neuen Darstellung.

W. führt uns eine grössere Reihe von Fällen vor, in denen der Homertext von seiner ursprünglichen Gestalt unter dem Einfluss der sich allmählich verändernden Sprache nach und nach sich entfernte und dem jüngeren Sprachzustand accommodirte. Vieles derartige ist allgemein anerkannt, und da, wo das Vermass, wie bei $\xi\omega\varsigma$ und $\tau\acute{\epsilon}\omega\varsigma$ oder bei $\epsilon\pi\epsilon\acute{\iota}$ uns noch das ältere bewahrt, kann kaum ein Zweifel stattfinden. Dass Hiata, welche durch das Verschwinden des Digamma entstanden, vielfach durch ein überflüssiges $\acute{\epsilon}$, γ , τ , δ ausgefüllt, auch wohl durch leichte Veränderungen anderer Art beseitigt wurden, ist schon vielfach wahrscheinlich gemacht. Auch falsche Umschrift des alten E , namentlich durch $\epsilon\iota$ statt durch η ,

ist gewiss anzunehmen. W. eignet sich solche Betrachtungen, wie sie von Bentley an bis auf Cobet und Nauck von verschiedenen Seiten vorgebracht sind, theilweise an, bringt aber nach dieser Richtung hin auch manches neue vor, das mir glaublich scheint. Anderes ist bei der grossen Vielformigkeit der homerischen Sprache disputabel und wird es wohl zum Theil immer bleiben. Denn alle Versuche, straffe Einheit für die homerische Sprache herzustellen, bleiben Stückwerk und widersprechen nach meiner festen Ueberzeugung der Natur dieser Sprache.

S. 284 fasst W. seine Gesamttanschauung über den Homertext in folgende Worte zusammen: 'Ein Textzustand, wie derjenige der homerischen Gedichte, ist notwendig gegeben in allen den Fällen, wo ein Werk der Literatur Jahrhunderte bei einem Volke lebendig und nicht bloss ein Gegenstand gelehrten oder dilettantischen Studiums ist. Bei aller Achtung und Verehrung für das Alte wird stete Anbequemung des Textes an das dem Vortragenden, Hörenden, Lesenden geläufige sich einstellen, das Dichtungswerk die Veränderungen mitmachen, welche die Sprache im Lauf der Jahrhunderte erleidet.' Als Parallele zieht W. die Geschichte des Vedatextes herbei, ohne dass er jedoch den Unterschied verkennt, der zwischen heiligen, später durch gelehrte Studien rectificirten Texten und den durchaus volksthümlichen, massenhaft fortgedichteten und nachgeahmten homerischen Gedichten bestand. Man wird diesen Betrachtungen im allgemeinen beistimmen können, aber da wir in unserm Homertext entschieden auch einer grossen Menge von alterthümlichen Formen begegnen, die, obgleich sie, wie z. B. die Genitive auf *-οιο*, die Infinitive auf *-μεναι*, entweder bei allen oder doch bei den meisten griechischen Stämmen aus dem Gebrauch verschwanden, dennoch im Homertext festgehalten wurden, so kann von einer festen Regel nicht die Rede sein und ist daher die Wahrscheinlichkeit jener Annahme für den einzelnen Fall sorgfältig zu prüfen. Erst S. 306 f. werden diese Beobachtungen auf die besondere Erscheinung, mit der wir es hier zu thun haben, angewendet. Gleich das

erste Beispiel macht die Stellung W.'s vollständig klar. Γ 43 lesen wir

ἢ πον καρχαλόωσι κάρη κομόωντες Ἀχαιοί

Hier nimmt W. an, die echte Form sei *καρχαλάουσι* gewesen, ihr sei als zweite Stufe das contrahirte *καρχαλώσι* gefolgt und dann, als man das unmetrische bemerkt habe, hätte man dem erlahmten Verse dadurch wieder aufgeholfen, dass man schlankweg dem langen O-Laut den kurzen vorgeschlagen habe. Von diesen drei Stufen der Textgestalt hat die erste, hier durch *καρχαλάουσι* vertreten, nichts anstössiges. Das ganze Gewicht fällt aber auf die zweite Stufe. Gegen diese drängen sich mir ganz unüberwindliche Bedenken auf. Zwar dass bei Homer Widersprüche zwischen Vers und Schrift stattfinden, ist allbekannt, und kaum wird sich heutzutage mit der Annahme von *στίχοι ἀκέραιοι*, *λαγαροὶ* und *μείουροι*, zu denen die alten Gelehrten ihre Zuflucht nahmen, irgend jemand zufrieden geben. Aber wie vereinzelt, wie sehr auf bestimmte Wörter und Versstellungen beschränken sind diese Erscheinungen! Wenn man Verse mit *ἕως ὃ ταῦθ' ὄρμαινε, ἐπειδὴ τὰ πρῶτα* begann, oder mit *ὄφιν* schloss, so begreift sich das daraus, dass jene Partikel und dies Substantiv zu geläufig waren, um anders geschrieben zu werden. Auch eine Schreibung wie *Αἰόλου* mit mittlerer Länge wird durch die kaum zu bezweifelnde Thatsache begreiflich, dass der Genitivausgang *-oo* völlig verschollen war, vielleicht auch daraus, dass *Ἀχιλλεύς* neben *Ἀχιλλεύς* vorkommt. *Ἴλιον πρόπαροιθεν* erschien noch weniger befremdlich, da Doppelformen wie *Κρονίωνος* neben *Κρονίωνος*, *ἀτιμήσι* neben *ἀγγροσίησι* jedem im Gedächtniss haften. Sehr bezeichnend ist es auch, dass in diesen Fällen die einmal eingetretene Anomalie des Verses nicht wieder beseitigt wurde. Schreibungen wie **Αἰολόου*, **Ἰλιόου* sind völlig unerhört. Ganz anders in den überaus zahlreichen unmetrischen Versen, die W. annimmt. Aus Mangold's fleissigen Sammlungen (Stud. VI 206 ff.) ergibt sich, dass, wenn ich recht gezählt habe, 133 derartige Verse — eine Anzahl von ihnen zwei-, drei- und mehrmal wiederholt — nach W.'s Annahme

sich im homerischen Texte eine Zeit lang umgetrieben hätten, darunter so harte wie

A 104 *πίμπλαντ', ὅσσε δέ οἱ πρὸς λαμπεῶντι εἴκηρ*

A 350 *θῖν' ἐφ' ἄλῳς πολίῃς, ὄρων ἐπὶ ὄνοπα πόντον*

Ξ 345 *οὔτε καὶ ὀξύτατον πέλεται φάος εἰσορᾶσθαι*

Ξ 394 *οὔτε θαλάσσης κῆμα τόσον βοᾷ ποτὶ χέρσον*

Die Consequenzen dieser Auffassung sind ziemlich weitreichend. Wenn W.'s Hypothese richtig wäre, müsste auf die Periode getreuer Fortpflanzung des homerischen Textes eine zweite Periode gefolgt sein, in der sich das metrische Gefühl erheblich abgestumpft hätte, um erst in einer dritten Periode wieder zu erwachen. Schon die zweite Periode, noch mehr natürlich die dritte, setzen einen geschriebenen Text voraus. Passen nun diese Annahmen irgendwie zu den Thatsachen der Literaturgeschichte? So tiefer Schatten auch über die ganze Zeit von Homer bis zum Anfang der Tragödie gelagert ist, das steht doch fest, dass der Hexameter den Griechen zu keiner Zeit ungeläufig ward, dass hesiodische, kyklische und andere Epiker, dass ausserdem die Elegiker stets in reicher Fülle solche Verse bildeten und sich der seit Homer geläufigen Regel des Verses stets bewusst blieben. Ein Erlahmen des metrischen Gefühls etwa im siebenten und sechsten Jahrhundert, also in der Zeit, da die neue Kunst eines Archilochus, Alcaeus, der Sappho u. s. w. aufblühte, oder gar noch früher, da man die homerische Dichtung fortspann und nachbildete, ist ganz unwahrscheinlich. Ich glaube, die Athener hätten den Rhapsoden nicht weiter declamiren lassen, der ihnen solche Verse, wie die oben hervorgehobenen, vorgetragen hätte¹⁾.

Gesetzt aber, was ich nicht zugeben kann, die Griechen hätten es wirklich eine Zeit lang in erheblichem Masse wieder

1) W. sucht gelegentlich auch andere Belege für 'unmetrische' Zwischenformen nachzuweisen. Aber ich finde diese nirgends zwingend. Sollte z. B. auch wirklich, wie W. S. 288 annimmt, der Vers *ὄχθῆσας δ' ἄρα εἶπε πρὸς ὃν μεγαλήτορα θυμόν* ursprünglich ohne *πρὸς* mit *ὄν μ. θ.* geschlossen haben, so wäre die Umwandlung schon aus der späteren syntaktischen Gewohnheit leicht zu begreifen. Ein Text mit *εἶπε ὃν μ. θ.* ist völlig entbehrlich.

verlernt ihren Hexameter richtig zu bilden, so verstehe ich nicht, wie sie gerade auf diese Weise, die W. annimmt, den Vers geheilt hätten. Die Contraction eines α mit folgendem Vocal ist zwar unleugbar in homerischer Zeit schon weit gediehen, aber daneben fehlte es ja durchaus nicht an ganz unveränderten Formen. Mangold führt S. 206 deren 31 auf, und nur selten schwankt die Ueberlieferung. Es sind Formen wie *ἄοιδιάει*, *ἑλάουσιν*, *κραδάων*, *ἰλάονται*. Solche offene unveränderte Formen sind niemals völlig verschollen, wie ja *Ποσειδάων* weit über Homer hinausreicht, *γάος* zu allen Zeiten neben *γῶς*, *ἄεζων* neben *ἄκων*, *ἄειδω* neben *ἔδω* den Dichtern zur Verfügung standen. Warum griffen jene Restauratoren nicht zu diesen Formen, warum schrieben sie nicht in den oben angeführten Versen *λαμπετάωντι*, *ὄράων*, *εἰσοράεσθαι*, *βοάει*, womit ja alles in Ordnung war? Banden sie sich doch nach Wackernagel's eigener Annahme sonst keineswegs peinlich an die überlieferten Buchstaben. Ich weiss auf diese Frage nur eine einzige Antwort zu finden. Sie schrieben *λαμπετόωντι*, *βοάει* weil sie in der lebendigen Tradition der homerischen Rhapsodie solche Formen vorfanden, Formen, die den jüngeren Geschlechtern viel auffallender sein mussten als die mit *ωω* und *αι*. Dann aber haben wir hier ein Stück Laut-, nicht bloss Textgeschichte, wie wir ja denn nie vergessen dürfen, dass die Recitation bis in verhältnissmässig späte Zeiten immer die eigentliche, hauptsächlich und massgebende Art der Verbreitung für die homerischen Gedichte war. Diese Recitation mochte auch über jene oben berührten verhältnissmässig nicht eben zahlreichen Widersprüche zwischen Vers und Schrift hinweghelfen, die man als wichtige Kriterien für die ursprünglich bloss mündliche Verbreitung betrachten muss, aus denen man aber schon deswegen auf ein Erschlaffen des metrischen Bewusstseins nicht schliessen darf, weil auch in der Zeit späterer feinsten Technik hierin nie eine Veränderung stattfand.

Jetzt nur noch ein paar kurze Bemerkungen zur Vertheidigung der Ansicht, die mir nach wie vor die wahrschein-

lichste ist. Gegen die Assimilationstheorie führt W. hauptsächlich zwei Gründe ins Feld, die er als durchaus entscheidend betrachtet.

Der erste ist dieser. Die Vocalgruppen $\alpha\omega$ und $\alpha\omega$ gehen anderswo, namentlich also in den Genitiven der A-Declination, durch die Zwischenstufe $\epsilon\omega$ und $\epsilon\omega$ in einheitliche Längen über: Ἀτρεΐδαο Ἀτρεΐδεω att. Ἀτρεΐδου — κλισιάων κλισιέων κλισιῶν. Es sei, meint Wackernagel, undenkbar, dass dieselbe Gruppe einerseits durch die Mittelform $\epsilon\omega$, andererseits durch ω hindurch zu ω wurde, nicht also $\delta\rho\acute{\omicron}\omega\nu$, sondern $\delta\rho\acute{\epsilon}\omega\nu$ müsse man als Vorstufe für $\delta\rho\acute{\omega}\nu$ voraussetzen. Das Argument wäre schlagend, wenn wirklich zwischen den ursprünglichen Vocalgruppen beider Art absolute Identität stattfände. Allein ich glaube, wir müssen uns hüten, Vocale, welche mit denselben Schriftzeichen bezeichnet werden, darum für phonetisch einander durchaus gleich zu halten. Der von Sievers in seiner Lautphysiologie mit grosser Entschiedenheit aufgestellte Satz, dass jeder mit einem Zeichen ausgedrückte Laut eigentlich eine ganze Scala minimal verschiedener Laute bezeichne, wird, meine ich, von jüngeren Gelehrten, die sonst sehr beflissen sind der Autorität dieses scharf eindringenden Lautforschers zu folgen, recht oft übersehen. Was sich nun in manchen Fällen nur vermuthen lässt, kann hier mit Entschiedenheit behauptet werden. Das α der Genitivausgänge $\alpha\omega$ und $\alpha\omega\nu$ ist weder quantitativ noch qualitativ dem der Verbalausgänge $\alpha\omega$, $\alpha\epsilon\iota\varsigma$ u. s. w. völlig gleich, quantitativ nicht weil das α der A-Declination in diesen Formen stets lang, das der Verbalformen zwar auch bisweilen lang, aber vorherrschend kurz, also mit einem Worte anceps ist. Qualitativ aber wird das Declinationsalpha bei den Ioniern durch η vertreten, das Verbalalpha vor Vocalen nie oder doch nur in ganz vereinzelt Formen, wie $\mu\epsilon\nu\omicron\iota\omega\eta\eta\sigma\iota$. Es scheint mir nicht zu kühn, daraus zu schliessen, dass jenes α in der Scala der A-Laute sich mehr nach e neigte, das Conjugationsalpha aber keineswegs. Eine kleine Anzahl von Nebenformen auf $\epsilon\omega$ zu Verben auf $\alpha\omega$ (wie ion. $\delta\rho\acute{\epsilon}\omega$) ist nicht abzuleugnen, aber es fragt

sich sehr, ob dieser Vorgang rein lautlich aufzufassen und nicht vielmehr ebenso wie der gelegentliche Wechsel zwischen den Ausgängen $\alpha\omega$ und $o\omega$, ja bisweilen zwischen $\epsilon\omega$ und $o\omega$, als verschiedene Bildungsanalogie zu betrachten ist. Es ist dies nicht der einzige Fall, in welchem sich scheinbar auffallende Divergenzen beim Vocalconflict durch die Annahme minimaler, durch die Schrift nicht ausgedrückter Verschiedenheit erklären. So hat mein unvergesslicher junger Freund Merzdorf in seiner letzten Arbeit ('Vocalkürzung und Metathesis im Ionischen', Stud. IX 226) die unleugbare Verschiedenheit zwischen neuion. $\beta\alpha\sigma\iota\lambda\acute{\epsilon}\omicron\varsigma$ einerseits und $\acute{\epsilon}\sigma\tau\epsilon\acute{\omega}\tau\omicron\varsigma$ andererseits meiner Ansicht nach glücklich so erklärt, dass das η der älteren Formen $\beta\alpha\sigma\iota\lambda\grave{\eta}\omicron\varsigma$ und $\acute{\epsilon}\sigma\tau\eta\acute{\omicron}\tau\omicron\varsigma$ nicht ganz dasselbe gewesen sei. Ich kann daher die Behauptung, die Reihe $\alpha\omega$, $\epsilon\omega$, ω schliesse für andere Fälle die Reihe $\alpha\omega$, $o\omega$, ω unbedingt aus, nicht für irgendwie begründet halten. Wer es sich zur obersten Richtschnur macht, nicht sowohl von a priori aufgestellten Behauptungen aus lehren, als vielmehr von den vorliegenden Thatsachen der Sprache ausgehend lernen zu wollen, was sprachlich möglich und wahrscheinlich sei, der wird Bedenken tragen zur Vermittlung von $\varphi\acute{\alpha}\omicron\varsigma$ und $\varphi\acute{\omega}\varsigma$ ein $*\varphi\acute{\epsilon}\omega\varsigma$ aufzustellen, eine Form, von welcher nicht die leiseste Spur wirklich überliefert ist. Andererseits wird doch niemand leugnen können, dass die Contraction zweier ungleicher Vocale, wenn auch nicht in allen, so doch in den meisten Fällen, sehr natürlich so erklärt werden kann, dass erst Assimilation ($\alpha\epsilon$, $\alpha\alpha$), dann Contraction ($\bar{\alpha}$) eintritt. Dürfen wir also, um von $\delta\acute{\rho}\acute{\alpha}\epsilon\sigma\theta\epsilon$ zu $\delta\acute{\rho}\acute{\alpha}\sigma\theta\epsilon$ zu gelangen, ein mittleres $\delta\acute{\rho}\acute{\alpha}\alpha\sigma\theta\epsilon$ annehmen, so hat es doch hohe Wahrscheinlichkeit, dass in dem wirklich überlieferten $\delta\acute{\rho}\acute{\alpha}\alpha\sigma\theta\epsilon$ uns nicht das Gebilde eines täppischen Abschreibers, sondern eben jene Mittelform vorliegt, die wir voraussetzten. 'Zerdehnte' Formen, die sich ohne weiteres nach dieser Auffassung als assimilirt erklären, lassen sich 51 nachweisen.

Die Hauptschwierigkeit der Assimilationstheorie besteht in den quantitativen Verhältnissen. Das lange α im Diphthong

der Form $\delta\rho\acute{\alpha}\alpha$, das ω von $\delta\rho\acute{\omega}\omega\rho\epsilon\varsigma$ habe ich durch quantitative Metathesis zu erklären gesucht. Dass diese nur bei der Lautgruppe $\eta\sigma$ in ihrer Umwandlung zu $\epsilon\omega$ durch eine Fülle von Fällen gesichert ist, konnte mir nicht entgehen und ist von Mangold noch entschiedener hervorgehoben, der indess auch für den Uebergang von $\omega\sigma$ in $\sigma\omega$ S. 170 eine kleine Reihe, wie mir scheint, nicht anfechtbarer Fälle vorgebracht hat. Wenn also jemand sagen würde, diese Annahme sei bei dem Mangel an durchaus entsprechenden Analogien nicht hinreichend gesichert, so würde ich das bis zu einem gewissen Grade berechtigt finden. Allein W. spricht sich dahin aus, weil quantitative Metathesis nur bei E-Laut erwiesen — hier auch durch ähnliche Vorgänge des Altnordischen bestätigt — sei, sei sie anderswo 'unmöglich'. Die Logik dieses Schlusses ist eine bedenkliche. Uebrigens kommt bei dieser Frage auch der qualitative Unterschied zwischen σ und ω in Betracht, in Bezug worauf es genügt auf Mangold zu verweisen, der auch die Möglichkeit und Wahrscheinlichkeit einzelner verkehrter Umschreibungen in Betracht gezogen hat.

Am wenigsten begreiflich ist mir, wie man in diese Frage die Betonung hineinziehen kann, auf die sich W. S. 309 in Bezug auf $\pi\rho\acute{\omega}\omega\rho\epsilon\varsigma$ beruft, denn die Betonung solcher später verschollener Formen beruht ausschliesslich auf der Theorie der alexandrinischen Grammatiker und kann bei Untersuchungen über weit ältere Vorgänge der Sprachgeschichte unmöglich massgebend sein.

3) $\kappa\rho\acute{\eta}\gamma\gamma\upsilon\sigma$.

Für dies bei Homer nur *A* 106 überlieferte Wort ist bisher kein irgendwie befriedigendes Etymon gefunden. Was die Bedeutung betrifft, so lässt der Vers

μάντι κακῶν, οὐ πά ποτέ μοι τὸ κρήγγον εἶπας

wie Aristarch sah, keine andere als $\acute{\alpha}\gamma\alpha\theta\acute{\omega}\nu$, angenehm, zu, und gewiss hat Buttmann Recht, wenn er Lexil. I² 26 die für Homer unzulässige, später aber unleugbare Bedeutung

wahr auf das Missverständniß der Homerstelle als einzige Quelle zurückführt.

Von den alten Etymologen ist mir nur ein einziger Erklärungsversuch bekannt: τὸ τῶν κέαρι ἦδὲ καὶ προσηνές, ὃ ταύτων ἐστὶ τῶν θυμῶρες. So das Scholion zweiten Ranges zu der Stelle (Dindorf Vol. III p. 36), Etymologicum M. p. 537, 23, Anecdota Oxon. I 242, l. 33 mit ganz geringen Varianten.

Sehen wir zu, ob in der Anknüpfung an κῆρ nicht vielleicht ein richtiger Gedanke lag. 'Herzerfreuend' (vgl. θυμῶρης, μενοειζίς — Gegensatz κέρ-τομο-ς, δακέ-θυμος) wäre gewiss ein entsprechendes Etymon. Wir können dies auf die Weise gewinnen, dass wir das Wort als Compositum mit κῆρ als erstem Element fassen. Κῆρ geht auf den im lat. cord und wahrscheinlich auch im skt. hṛd erhaltenen St. kard zurück (Grundz.⁵ 143). Wie sich zu dem aus diesem Stamme weiter entwickelten καρδ-ία die Nebenform καρδ-ίη stellt, so konnte auch neben καρδ die schwächere Form καρδ, und in Folge der bekannten Neigung der Griechen bei der Metathesis den gehäuften Consonanten einen langen Vocal nachfolgen zu lassen: στορ — στῶρ, βαλ — βῆλ, ταμ — τμη — ein griechisches *κρᾶδ, ion. *κρηδ, bestehen, das zu κρη werden musste. Als zweites Element des Compositums vermute ich die W. γυς = skt. gush. Freilich liegt uns diese Wurzel auf griechischem Sprachgebiet nur in den gesteigerten Formen γείω, γεῦσι-ς, γεῦ-μα, γευσ-τός vor, allein (vgl. Grundz.⁵ 177) es kann durchaus nicht überraschen in einer alten Bildung der leichteren Gestalt γυς (wie im lat. gus-tu-s) zu begegnen. Wir erhielten so das Etymon: 'dem Herzen schmeckend', 'herzerfreuend'. Freilich hat diese Wurzel bei den Griechen die dabei vorausgesetzte Begriffsschattirung 'schmeckend' im Sinne von 'gut schmeckend' so wenig wie das lat. gustare entwickelt. Um so entschiedener aber zeigen das Sanskrit, Deutsche und Irische diese Anwendung in bonam partem, denn skt. gush heisst 'gern haben', gósha-s' Genüge, Befriedigung, unser deutsches kiesen, erkiesen (goth. kiusan) stammt bekanntlich eben daher, und im Altirischen heisst diese W.

ebenfalls 'eligere'. Bei der Uebereinstimmung von drei Sprachen dürfen wir wohl annehmen, dass diese Begriffswendung sehr alt ist. Sie dürfte sich also bei den Griechen in diesem vereinzeltten Worte aus uralter Zeit erhalten haben.

Dass solche Deutung nur eine Vermuthung bleibt, will ich natürlich nicht leugnen.

Gustavus Roethe, seminarii philologici Lipsiensis nuper sodalis, coniecturas Aristophaneas nobis tradidit hasce.

I.

In Aristophanis Ranis, ubi u. 180 ab Hamakero primum in suspicionem uocatus (Mnemos. VI 211), a Leutschio (Philologi supplem. I p. 138) frustra defensus est, difficultates omnes remoueri uidentur hoc uersuum ordine restituto:

178 *ΞΑΝΘΙΑC* ὡς σεμνὸς ὁ κατάρατος· οὐκ οἰμώξεται;
 ἐγὼ βαδιοῦμαι. *ΔΙΟΝΥCOC* χρῆστος εἶ καὶ
 γεννάδας.

181 *ΞΑ* τουτὶ τί ἐστι; *ΔΙ* τοῦτο; λίμνη νῆ Δία
 αὕτη ᾗ σὶν ἦν ἐφραξε, καὶ πλοῖόν γ' ὄρω.

ΞΑ νῆ τὸν Ποσειδῶ, κάστι γ' ὁ Χάρων οὔτοςί.

180 *ΔΙ* χωρῶμεν ἐπὶ τὸ πλοῖον. *ΧΑΡΩΝ* ὠδὲ παραβαλοῦ.

184 *ΔΙ* χαῖρ' ὦ Χάρων, χαῖρ' ὦ Χάρων, χαῖρ' ὦ Χάρων.

Ortum esse errorem apparet ineuntium uersuum 180 et 184 similitudine.

II.

526 *ΞΑ* τί δ' ἐστίν; οὐ δὴ πού μ' ἀφελέσθαι διανοεῖ
 ἄδωκας αὐτός; *ΔΙ* οὐ τάχα, ἀλλ' ἤδη ποιῶ.
 κατὰθον τὸ δέσμα.

Opponuntur inter se uerba διανοεῖ et ποιῶ, non intellegitur quo respiciat istud οὐ τάχα. Scripsit ni fallor poeta: οὐ γὰρ ἀλλ' ἤδη ποιῶ. Praeter cetera formulae οὐ γὰρ ἀλλά exempla (eq. 1205 nub. 232 ran. 58. 192. 498. eccl. 386) maxime ad nostrum quadrat Lysistr. 55:

ΔΥ ἄρ' οὐ παρεῖναι τὰς γυναῖκας δῆτ' ἐχρήν;

ΚΑ οὐ γὰρ μὰ Δί' ἀλλὰ πετομένας ἤκειν πάλαι.

III.

Describitur Cleophon in parabasi his 679 sqq.: ἐφ' οὗ δὴ χεῖλεσιν ἀμφιλάλοις Δεινὸν ἐπιβρέμεται Θρηγία χελιδῶν, Ἐπι βάρβαρον ἔζομένη πέταλον. Folium arboris ab huius loci sententia alienum esse consentiunt fere uiri docti, atque primus Meinekius strepitus notionem recte intulit scribendo ὑποβάρβαρον ἔζομένη κέλαδον, ubi tamen ἔζομένη quod coniungi uoluit cum illis ἐφ' οὗ χεῖλεσιν ualde impedita structura usus nec uocabulo κέλαδον posito uerum uidetur adsecutus esse. Desideramus enim ingrati et confusi soni notionem, cum in κελαδεῖν uerbo (nam κέλαδος apud Aristophanem non extat) uituperatio insit nulla: dicuntur flumina et mare, arma, lyrae, cantica, hirundo (pac. 801, ubi tamen minime uituperatur) κελαδεῖν, sed iniucundi crepitus proprium nomen est πάταγος (cf. e. c. nub. 389. Ach. 538. Lys. 329), cuius ipsae quoque litterae multo propius absunt ab illo πέταλον. Praeterea Bergkii utor inuento, qui cum in pacis u. 801 in his φωνῇ χελιδῶν ἔζομένη κελαδῆ laterere intellexerit ἠδομένη (conl. au. 236), idem nostro quoque loco quamquam reliquis uiolentius mutatis restituit. Corrigendum igitur sic esse conicio: ἐπὶ βαρβάρῳ ἠδομένη πατάγω.

IV.

Interroganti Xanthiae u. 786: κἀπειτα πῶς Οὐ καὶ Σοφοκλέης ἀντελάβετο τοῦ θρόνου; respondet Aeacus u. 788:

μὰ Δι' οὐκ ἐκεῖνος, ἀλλ' ἔκτισε μὲν Αἰσχύλον,
ὅτε δὴ κατῆλθε, κἀνέβαλε τὴν δεξιάν,
κἀκεῖνος ὑπεχώρησεν αὐτῷ τοῦ θρόνου.

Sophoclem u. 790 intellegi manifesto docet u. 1515 sq., quem inmerito risit Halmius mus. Rhen. XXIII 210, quod cesserit quam numquam obtinuerit sedem: quis enim, nisi cauillari libeat, planam et facilem breuiloquentiam non admittat? Sed idem rectissime offendit in repetito ἐκεῖνος, quod iterari non licuit nisi grauissima de causa uelut in pacis u. 649 sq. ἀλλ' ἔα τὸν

ἄνδρ' ἐκείνον οὐπερ ἔστ' εἶναι κάτω· Οὐ γὰρ ἡμέτερος ἔτ' ἔστ' ἐκεῖνος ἀνὴρ, ἀλλὰ σός. Corrigendus igitur, non statim damnandus cum Halmio est uersiculus. Facillimam autem medelam praebet *κἄνεικος*: nam quod unicum adiectiui *ἀνεικος* exemplum seruatum est inscriptione Mylasena (CIG. II n. 2693 e) atque ibi quidem passiuam cum significatione, quae tanta temeritas sit idem comico poetae nostro tribuere?

V.

Euripides se docuisse Athenienses gloriatur u. 957:

ροεῖν δρᾶν ξυνιέναι στρέφειν ἐρᾶν τεχνάζειν.

Amatoriae libidinis infra u. 1045 sqq. explicatius castigatae mentionem recte olim repudiauit Lobeckius *Aglaoph.* p. 1306 adn. Desideratur apertior litium significatio. Et quoniam concinnitas enumerata singula uerba flagitat, nihil et aptius et facilius uidetur esse quam ut transpositis syllabis exitus uersiculi hic restituatur: *τεχνᾶσθ' ἐρίζειν*. Ac redit *τεχνᾶσθαι* uerbum in uersum u. 176.

VI.

Canticorum Euripideorum delicias Aeschylus his carpit u. 1301 sqq.:

*οὗτος δ' ἀπὸ πάντων μὲν φέρει πορνιδίων,
σκολίων Μελήτου, Καρικῶν ἀνλημάτων,
Θρήνων, χορείων.*

Postquam optime, ut uidetur, Meinekius primi horum uersuum numeros expoliuit probabili quamuis insolito *πορνιδίων* uocabulo proposito, restat ut cetera huius loci menda non leuia tollantur. Displicent autem imprimis lugubria carmina (*Θρήνων*) post *Καρικὰ ἀνλήματα*, quae plane idem significant (cf. schol., Platonis leges VII-800 e, Pollux IV 75, Athenaeus IV 174f, Hesychius s. u. *Καρῖναι*), repetita, quod in Aeschyli sermone conciso et graui ualde mirum atque incommodum est. Tum de scoliis Meleti quis umquam fando audiuit? quem inter amorum

poetas Epicrates in Antilaidis comoedia posuit uersibus ab Athenaeo XIII p. 605 e seruatis, sic autem a Dobraeo constitutis:

*τάρωτιζ' ἐμμεμάθησα τὰτα παντελῶς
Σαπφροῦς Μελήτου Κλεομένουσ Λαμνυθίου.*

Multo uero grauius de eodem testimonium Platonis ad apologiam p. 330 ed. Bekk. scholiasta exhibet: *Μέλητος δὲ τραγωδίας ἡαῦλος ποιητῆς Θραξ γένος ὡς Ἀριστοφάνησ Βατράχοισ.* Atque de Thracia poetae istius origine quoniam in fabula nostra nihil legitur, Stangerus (Ueber Umarbeitung einiger Aristophanischer Komödien p. 9) in priore eius, quod uanis usus argumentis extitisse sibi finxit, exemplari dictum esse temere coniecit. Sed uide quam pulchre omnia in ordinem redeant, si *Θρήνων* glossemate expulso, Meleto patriam, scoliis sedem in sequenti uersiculo reddas sic loco nostro constituto:

*πορρωδιῶν
Θρηγὸς Μελήτου, Καριζῶν ἀλημάτων,
σκολίων, χορείων.*

VII.

Chorus in au. uu. 693—700 demonstraturus, rerum primordia aues fuisse, primis illis diis, ex quibus omnia fluxerint, nullas fere tribuit uirtutes nisi ab auium natura propria repetitas: solus *Ἔρωσ* u. 696 primo loco usitato cognomine *ὁ ποθεινός* ornatur. Sed cum *Ἔρωσ* quoque hic ideo tantum locum suum habeat, quod uolare potest (cfr. u. 703 sq. et schol. ad u. 698), suspicor Aristophanem non *Ἔρωσ ὁ ποθεινός* sed ad huius loci sententiam propriam multo aptius *Ἔρωσ ὁ ποτηνός* scripsisse.

Zum griechischen Kalenderwesen.

Vor wenig Wochen ist in Eleusis eine Marmorplatte mit einem attischen Volksbeschluss des fünften Jahrhunderts aufgedeckt worden, der den wichtigsten Urkunden der Zeit sich an die Seite stellt. Veröffentlicht ist er von Eustratiades in zwei Nummern der Athenischen *Παλιγγενεσία* vom 18. und 28. Februar und im *Ἀθήναιον* VIII S. 405 ff. und in berichtiger Gestalt von Foucart im Bulletin de correspondance Hellénique IV p. 225 ff. Foucart hat einen eingehenden Commentar beigegeben, der die Bedeutung des Denkmals in helles Licht setzt; aber der vielleicht interessantesten Notiz, die wir demselben verdanken, ist er nicht gerecht geworden.

Das Decret setzt sich zusammen aus dem Stammantrag (Z. 1—46) und einem Amendement von Lampon (Z. 47—61), in welchem die Herausgeber mit Recht den bekannten Exegeten und Chresmologen wiedererkannt haben. Der Hauptantrag geht nach dem Schluss der Präscription *τάδε οἱ ξυγγραφῆς ξυρέγραψαν* von einer Commission von *ξυγγραφῆς* aus und wird darum in dem Eingang des Amendements als *ξυγγραφαί* bezeichnet. Wir gewinnen damit den Beweis für die Existenz dieses aussergewöhnlichen Amtes, das bisher nur für das letzte Decennium des peloponnesischen Kriegs nachzuweisen war, schon in der Perikleischen Zeit und den Schlüssel zum Verständniss der versprengten und bisher nicht erkennbaren Spuren ihrer Thätigkeit, welche bereits Foucart zusammengestellt hat. Den Inhalt der *ξυγγραφαί* bilden sehr detaillirte Bestimmungen über die *ἀπαρχαὶ τοῦ καρποῦ*, die den Göttinnen von Eleusis dargebracht werden sollen *κατὰ τὰ*

πάτρια καὶ τὴν μαντείαν τὴν ἐγ Δελφῶν. Für die Einholung dieses Spruchs lässt sich schwerlich ein passenderer Anlass denken, als die Vollendung des Weihetempels in Eleusis, und so bestätigt sich auch von dieser Seite die von Foucart gefundene Datirung zwischen 445 und 431. In bezeichnender Weise werden zur Einlieferung der Erstlingsfrucht nicht allein die Athenischen Bürger, sondern auch die Bundesgenossen verpflichtet, genau so wie wenige Jahre später ein Psephisma des Thudippos (C. I. A. I n. 37) ihnen dieselbe Betheiligung an dem Opfer und dem Festzug der Panathenaien auferlegt, die den Pflanzstädten Athens zur Pflicht gemacht war (C. I. A. I n. 31. Schol. Arist. Wolk. 385); nur die Einsammlung durch eigene ἐκλογῆς bleibt ihnen überlassen.¹⁾ Dagegen sollen an die anderen Hellenenstaaten zur Theilnahme an der Opfergabe nur Einladungen ergehen, soweit das dem Rathe thunlich erscheint. Dass dieser Einladung von vielen Gemeinden noch im vierten Jahrhunderte entsprochen worden ist, war aus einer Stelle in Isokrates' Panegyrikos schon bekannt.

Das Amendement von Lampon hat es nur in seinem Anfang und Schluss mit den ἀπαρχαί zu thun. Ersterer ordnet die Aufzeichnung des Beschlusses auf zwei Stelen an, in letzterem lässt sich Lampon beauftragen über die ἀπαρχή auch vom Oelertrag in seiner Eigenschaft als ξυγγραφεύς Vorschläge an den Rath zu bringen in der neunten Prytanie — also wird das Decret in der achten oder siebenten Prytanie gefasst sein, zeitig genug um noch für das laufende Jahr in Kraft zu treten; wohl aber macht sich zu dem Zwecke schleunigste Anweisung

1) Auch zur Aufbringung des Tributs wählten die Bundesstaaten selbst ihre ἐκλογῆς nach dem Fragment des Antiphon bei Harpokration u. d. W., wenn anders auf das überlieferte ἡμῖν Verlass ist. Dieselben können dann in dem eben dort bewahrten Bruchstück des Lysias verstanden sein, welches beiläufig bemerkt in den Untersuchungen über den Lebensgang des Redners zu deren grossem Schaden ganz ausser Acht geblieben ist. Denn der daraus zu entnehmenden Folgerung, dass Lysias schon vor Auflösung des ersten Seebunds Gerichtsreden geschrieben hat, liesse sich nur durch die unwahrscheinliche Annahme entgehen, dass Athen nach dem Siege bei Knidos wieder begonnen hat Tribut zu erheben.

an die Bundesgenossen erforderlich (*τὸ μὲν ῥῦν εἶναι ὡς τάχιστα* Z. 23). Dazwischen haben aber zwei Verfügungen von besonderem Interesse ihren Platz gefunden, deren erste uns hier beschäftigen soll, während ich die zweite auszuschreiben mich begnüge: Z. 54 f. *τὸν δὲ βασιλέα ὀρίσαι τὰ ἱερά τὰ ἐν τῷ Πελαργικῷ καὶ τὸ λοιπὸν μὴ ἐνιδρόεσθαι βωμοὺς ἐν τῷ Πελαργικῷ ἄνευ τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου μηδὲ τοὺς λίθους τέμνειν ἐκ τοῦ Πελαργικοῦ μηδὲ γῆν ἐξάγειν μηδὲ λίθους· ἐὰν δέ τις παραβαίῃη τούτων τι, ἀποτινέτω πεντακοσίας δραχμῶν, ἐσαγγελλήτω δὲ ὁ βασιλεὺς ἐς τὴν βουλήν.*¹⁾

Diesen Worten voran geht die inhaltsschwere Zeile *μηνα δὲ Ἐξατομβαιῶνα ἐμβάλλειν τὸν νέον ἄρχοντα*. Die Bestimmung muss in jedem Betracht überraschen. Als attischer Schaltmonat von Alters her durfte der zweite Poseideon für gesichert gelten, wenn er gleich für kein früheres Jahr als Ol. 99, 3 ausdrücklich bezeugt ist, und ebenso glaubte man den attischen Kalender seit Solon durch Einrichtung einer achtjährigen Schaltperiode geregelt; wie verträgt sich damit die von Lampon erwirkte Anordnung? Solche Bedenken haben offenbar Foucart zu der Deutung verleitet, der Archon werde nur zur Einschaltung eines oder mehrerer Tage im Hekatombaion angewiesen. Aber das kann ja unmöglich in den Worten liegen, nicht um *ἡμέραι ἐμβόλιμοι*, sondern um einen *μῆν ἐμβόλιμος* handelt es sich. Auch mit der Erinnerung an die Doppeldatirungen *κατ' ἄρχοντα* und *κατὰ θεόν* ist wenig gefördert. Allerdings haben sich die Einschaltungen, die zu ihnen Anlass gaben, in zwei der vier jetzt bekannten Belege bis zu einer Länge von 20 und 27 Tagen ausgedehnt.²⁾ Aber gewiss hat Usener Recht,

1) Nur auf die Namensform *Πελαργικόν* sei mit einem Worte hingewiesen, die bei Arist. Vög. 832 für eine Umnennung zu komischem Zwecke erklärt wurde, bei Thuk. II, 17 aber nur vom Laurentianus beidemale bewahrt ist, ein neuer Beweis für die Vorzüglichkeit dieser Handschrift.

2) C. I. A. II n. 408 u. 433. Ich folge überall dem überzeugenden Verständniss der Zählung *μετ' εἰκάδας*, welches Usener in der gleich im Text anzuführenden Abhandlung gewiesen hat, in der zweiten Inschrift aber der zuerst von Mommsen *Delphika* S. 128 vorgeschlagenen Ergänzung, an der nur Z. 4 *τετάρτη τῆς πρῆτης* statt *δευτέρα τ. πρ.* zu ändern ist.

wenn er in seinen schönen 'Chronologischen Beiträgen' (N. Rh. M. XXXIV, 418 f.) jene Schaltungen als Symptome späteren Verfalls betrachtet, und selbst einmal zugegeben, dem könne anders sein, wie kommt dann die Bestimmung in das Amendement zu einem Decret über die Darbringung der Erstlingsfrucht? Was Foucart in dieser Richtung vermuthet, es habe Zeit gewonnen werden sollen für die auf den Hekatombaion fixirte Einlieferung, das würde auch dann kaum befriedigen, wenn seine Deutung der Worte selbst haltbar wäre. Vielmehr hat es mit der Anordnung über den Schaltmonat dieselbe Bewandniss gehabt, die für die Vorschriften über das Pelargikon von Foucart selbst richtig erkannt worden ist. Auch jene beruht auf dem Spruche des delphischen Orakels, den der Hieromnemon des Jahres, wohl Lampon selbst, von der Frühlingspylaia mitgebracht haben wird, und die Schaltung ist zugleich *κατὰ θεῶν* und *κατ' ἀρχοντα* erfolgt.

Dass der attische Kalender unter dem Einfluss des Orakels und der Amphiktionie von Delphi gestanden, hat man längst aus den Worten der Wolken geschlossen, in denen der Hieromnemon für die Abweichungen der Monate von den Mondphasen verantwortlich gemacht wird. Denn die Zweifel an der Identität dieses Hieromnemon mit dem amphiktionischen entbehren der Begründung, vgl. Sauppe de amphictionia delphica p. 11 und gegen Unger meine Bemerkungen in Bursians Jahresbericht I S. 1383. Danach lieferten die Inschriftenfunde von Delphi weitere Anhaltspunkte für die Congruenz der attischen und delphischen Monate, welche durch Kirchoff (Monatsber. d. Akad. d. Wiss. zu Berlin 1864 S. 129 ff.) sofort ihre Verwerthung fanden. Jetzt lernen wir, dass über die Einschaltung eines Monats auf Geheiss des Gottes Beschluss gefasst wird, zunächst allerdings für einen ausserordentlichen Fall. Denn die Schaltung am Ende des Halbjahrs erweist sich an einer Reihe von Beispielen als gemeingriechischer Brauch und es wäre voreilig für Delphi selbst einen Wechsel des Schaltmonats daraus folgern zu wollen, dass nach Mommsens Ergebnissen von sieben aufeinanderfolgenden Jahren, die sämt-

lich aus dem Poitropios belegt sind, nur eins sich als Schaltjahr kund giebt (Delphika S. 122, 2). Wenn also an ungewöhnlicher Stelle der Schaltmonat eingelegt wird (denn an eine ausserordentliche Einschaltung kann Niemand denken wollen), so muss das seinen besonderen Grund gehabt haben; dass aber gleich der erste Monat gedoppelt wird, legt den Gedanken nahe, es habe sich darum gehandelt, den Monat der Pythienfeier aus irgend welchem Grunde hinauszuschieben. Dann stammte unser Beschluss, wie sofort zu begründen sein wird, aus dem zweiten Jahre einer ungeraden Olympiade und dies könnte keine andere als die fünfundachtzigste sein.

Der Zusammenhang zwischen delphischem und attischem Kalender scheint mir in den jüngsten Untersuchungen über die attische Chronologie nicht genug Beachtung gefunden zu haben. Er würde z. B. das von Usener gewonnene Ergebniss, dass 'die Athener stets die Enneaeteris im zweiten Jahre einer ungeraden Olympiade begannen' (S. 402) für mich sehr bedenklich machen, auch wenn dasselbe sich nicht aus einem andern Grunde als unannehmbar erwiese. Es beruht auf der Voraussetzung von der Richtigkeit der von Redlich und von Böckh in der Schrift über die Mondcyclen der attischen Oktaeteris gegebenen Construction, nach welcher in den Olympiaden mit ungerader Zahl immer das erste und vierte Jahr, in den Olympiaden mit gerader Zahl immer das zweite Schaltjahre waren, die übrigen Gemeinjahre. Mit dieser Anordnung steht aber in Widerspruch, dass Hipparch für Ol. 99, 3 eine im ersten Poseideon eingetretene Mondfinsterniss bezeugte. Man hat geglaubt die Beweiskraft dieses Zeugnisses mit der Annahme ablehnen zu können, Hipparch oder sein Gewährsmann habe bei der Reduction babylonischer Beobachtungen auf griechische Daten sich des Metonischen Cyclus bedient (Böckh S. 41). Heute aber wissen wir, dass in Metons Cyclus die dem genannten Jahre entsprechenden Ol. 118, 3 und 123, 2 vielmehr Gemeinjahre gewesen sind; also kann jener Angabe nur die Oktaeteris zu Grunde liegen. Damit steigt in hohem Grade die Wahrscheinlichkeit für die Modification der Redlich-Böckh-

schen Regel, die letzterer selbst bereits später (Epigr.-chronol. Stud. S. 8 f.) für sehr wünschenswerth erklärt hatte: Ol. 89, 3 erscheint uns nur darum als Gemeinjahr, weil in ihm eine Ausschaltung stattgefunden hat, der Regel nach entfällt das zweite Schaltjahr in den ungeraden Olympiaden auf das dritte, nicht das vierte Jahr. Das einzige Bedenken, welches Böckh damals abhielt diese Modification mit voller Entschiedenheit zu vollziehen, hat er selbst noch als durch Kirchhoffs Behandlung der betreffenden Inschrift erledigt anerkannt, Kl. Schr. VI S. 340. Unger freilich lässt in der Abhandlung 'Der attische Kalender während des peloponnesischen Kriegs' (Sitzungsber. d. philol.-philol. Kl. der Akad. d. Wiss. zu München 1875 II, 1 ff.) den so rectificirten Ansatz Böckhs nur für die ersten Jahre des Kriegs gelten und mit jenem Jahre Ol. 89, 3 den Uebergang zu einer anders geordneten Oktaeteris darum erfolgen, weil er Ol. 92, 1 als Schaltjahr in Anspruch nehmen zu müssen glaubt; mit welchem Rechte, kann nur im Zusammenhange der schwierigen und noch keineswegs zum Abschluss gebrachten Untersuchung über die Zeitrechnung des Thukydidides entschieden werden. Jedenfalls aber wird man nur auf die zwingendsten Gründe hin sich entschliessen können, einen mehrmaligen Wechsel der Schaltperiode zumal mit so wenig vermittelten Uebergängen zu statuiren. Denn weiter als der berichtigte Entwurf Böckhs liegt Ungers neue Oktaeteris von derjenigen ab, deren Geltung für Ol. 111—116 von Usener nachgewiesen worden ist. Wenn Unger in seiner jüngsten Arbeit ('Die attischen Archonten von Ol. 119, 4 — 123, 4' Philol. XXXVIII, 423 ff.) für die letztere Epoche bereits den Metonischen Kalender in Kraft getreten sein lässt, so bleibt gerade die Thatsache ohne alle Erklärung, in welcher Usener den sichern Fingerzeig für den Uebergang zu einem andern Schaltcyclus gefunden hat, das Zusammenstossen zweier Schaltjahre in Ol. 116, 3 und 4. Denn der Versuch, das zweite dieser Jahre durch andere Ergänzung der Inschrift C. I. A. II n. 236 auf zwölf Monate zu bringen (S. 430 f.), ist nur durch ein kaum begreifliches Versehen zu Stande gekommen.

Wer sich die nützliche Aufgabe stellt, die Arbeiten von Hermann und Bergk über die griechische Monatskunde mit den heute verfügbaren Mitteln zu ergänzen und zu berichtigen, wird ein besonderes Augenmerk darauf zu richten haben, wie weit die Abhängigkeit von dem delphischen Kalender sich verfolgen lässt. Für das phokische Jahr hat Kirchhoff (a. O. S. 131 f.) aus den delphischen Inschriften das Zusammenfallen von zehn Monaten mit delphischen bewiesen und noch zahlreicher sind die Belege für die Congruenz von elf Monaten der Aitolier; für die Gleichung Panamos = Bukatios zähle ich bei Wescher-Foucart allein 11, für die Gleichung Dios = Poptropios 12 Beispiele u. s. w. Es ist klar, dass solche constante Entsprechungen zwischen den Monaten des delphischen Jahres und des Kalenders der Phokier und Aitolier nicht denkbar wären, wenn die genannten Völker nicht 'in Betreff der Einschaltung eines dreizehnten Monats ganz delphisch verfahren' (Mommsen a. O. S. 122). Aber es können auch scheinbar zuverlässige Spuren in die Irre führen. Es liegt nahe in der Formel der oben berührten Doppeldata *κατὰ θεὸν δέ* eine Hindeutung auf den pythischen Gott zu erkennen trotz des fehlenden Artikels, vgl. Mommsen S. 130. Ganz die gleiche Doppeldatirung findet sich nun auf einer von Kumanudes im *Ἀθήναιον* IV p. 210 publicirten Inschrift von Tanagra *μεινὸς Θεοῦ νευμεινίη, κατὰ δὲ θεὸν Ὀμόλωίω ἐσκηδεκάτη*. Und dennoch bestätigt es sich bei näherem Zusehn durchaus nicht, dass die Boiotier delphische Zeitrechnung gehabt haben. Auf die Gleichung des viertletzten Panamos mit dem vierten Boedromion bei Plutarch Arist. 19 ist ja nichts zu geben, weil ihr eine von Böckh längst klargestellte Verwechslung zu Grunde liegt. Aber deutlich zu Tage liegt die Sache beim Alalkomenios. Von Plutarch Arist. 21 wird er mit dem Maimakterion gleichgesetzt in bestem Einklang mit der Inschrift bei Wescher-Foucart n. 207 *στραταγέοντος τῶν Βοιωτῶν — μηνὸς Βουκατίου, ἐν Δελφοῖς δὲ — μηνὸς Ποιτροπίου*. Dagegen in dem wenig ältern Vertrage C. I. G. n. 1569a entspricht er dem ersten Monate der Phokier, also dem Pyanopsion, und den-

noch war er der letzte Monat des boiotischen Jahres, dessen Normalanfang auf den Neumond nach der Wintersonnenwende fiel. Diese Stellung des Alalkomenios am Ende des Jahres, die zuerst Hermann, aber nicht entschieden genug, für ihn in Anspruch nahm, ist mit Sicherheit schon aus Plutarch zu entnehmen, dessen Aeusserung bei Proklos (z. Hes. WT. 504) von Böckh (vom Unterschiede der Attischen Lenäen S. 54 = Kl. Schr. V, 73) offenbar missdeutet worden ist, und hat neuerdings eine weitere Bestätigung durch die wichtigen von Foucart im Bulletin de corresp. Hell. III, 459 ff. IV, 1 ff. herausgegebenen Actenstücke über die Anleihe der Gemeinde Orchomenos bei Nikareta von Thespiiai gefunden, aus denen wir den *Ἀλαλκομένιος δεύτερος* als Schaltmonat der Boiotier kennen gelernt haben. Damit ist — um gleich anzufügen, was über den boiotischen Kalender bis jetzt sich feststellen lässt — auch die Herabrückung des Hippodromios und Panamos an die 8. und 9., des Damatrios an die 11. Stelle ausser Zweifel gesetzt. Den Monaten Thuios (*Θῖος* bei Preller Inschriften aus Chäronea S. 200) und Homoloios, die nach der oben benutzten Inschrift schwer zu trennen sind, wird man um der Analogie des thessalischen Kalenders willen¹⁾ eher den fünften und sechsten als den vierten und fünften Platz zu geben haben. An den Homoloios schliesst sich dann unmittelbar der Theiluthios, der nach Foucarts (p. 20) treffender Bemerkung noch in die zweite der *τετράμηντοι* gehört, nach welchen der Vorsitz im Collegium der *ταμίαι* wechselte. Für eine der hiernach noch freien Stellen, die 4. oder 10., ist der Pamboiotios verfügbar, der zuletzt auf einer Inschrift von Lebadeia bei Ku-

1) Heuzey le calendrier Thessalien (revue archéol. XXXI p. 253 ff.) weist dem Thyos und Homoloios die vierte und fünfte Stelle im zweiten Halbjahr der Thessalier an. Aber die von ihm zusammengestellten Daten, die ich im Augenblicke nicht vollständig kontrolliren kann, ergeben vielmehr die folgende Reihe der Monate: Megalartios, Themistios, Leschanorios, Aphrios, Thyos, Homoloios. Die Gleichung des Thyos mit dem delphischen Endyspoitropios bei Wescher-Foucart n. 55 steht dem nicht im Wege.

manudes *Ἀθήνατον* IV p. 376 zu Tage gekommen ist. Den zwölften Namen hinzuzufügen ist hoffentlich weiteren Funden vorbehalten; Bergks (S. 10) Einsetzung des thessalischen Itonios in C. I. G. n. 1608 wird durch die Raumverhältnisse der Lücke zu wenig empfohlen. Der Athena Itonia galten bekanntlich die Pamboiotia, die freilich nicht im Pamboiotios, sondern am Ende des Alalkomenios gefeiert worden sein müssen nach der Nikaretainschrift, die zugleich auf die auffallende Thatsache führt, dass als eigentlicher Schaltmonat nicht der zweite, sondern der erste Alalkomenios behandelt worden ist. Für die dekadische Zählung der Monatstage liegen die Böckh noch fehlenden Belege jetzt in den immer genau datirten Proxeniedecreten von Tanagra vor, wenigstens für die erste und letzte Dekade (*ἰσταμένω — ἀπιόντος*); für beide findet sich aber vereinzelt auch die durchgehende Zählung, die bei der zweiten Dekade allein üblich gewesen zu sein scheint.

J. H. Lipsius.

217

QUAESTIONES
DE ELOCUTIONE POLYBIANA

CUM EPIMETRO

DE HIATU IN LIBRIS

DIODORI SICULI

SCRIPSIT

FRIDERICUS KAECKER.

Ut de ingenio ac ratione historica Polybii diversissima dicta sunt iudicia¹⁾, ita de eius elocutione tantum abest, ut consentiant inter se uiri docti, qui de ea sententias dixerunt, ut adhuc non sit certum, utrum Polybium expolito atque picto quodam genere dicendi usum esse recte dicamus, an negemus eum orationem suam diligenter elimasse atque exornauisse. Itaque alteri²⁾ prae se ferre contendunt stilum Polybianum speciem stili commentariorum ab homine militari negligenter conscriptorum, alteri³⁾ negant, eum qui diligentior etiam, quam Isocrates fuerit in euitando hiato, negligenter conscripsisse historiarum libros, cum praesertim etiam rerum ordo in *πραγματεία* plenus sit artis. Hoc erat, ut uerbis Polybii utar, *τὸ προζαλεσάμενον ἡμῶς καὶ παρορμηθεῖσαν πρὸς τὴν ἐπιβολήν*, ea controuersia me adduxit, ut agerem de elocutione Polybiana. Nec minus id me allexit, quod primus ille ex omnibus scriptoribus graecis usus est dialecto illa, quam dicunt *κοινήν*; cuius rei adhuc non satis rationem habuisse uiros doctos, rectissime monet Hultschius⁴⁾.

In lexicis permulta uerba uel Plutarchi uel aliorum posterioris aetatis scriptorum esse dicuntur, quibus iam Polybius usus est. Idem iudicandum est de multis rebus, quae ad grammaticam spectant, quibus de rebus postea disputabo. Quamquam Bataui ne Polybio quidem concedere uolebant dicendi

1) Markhäuser, der Geschichtschreiber Polybius 1858. — La Roche, Charakteristik des Polybius 1857. 2) Dionys. Halic. Antiq. I, 6 saep. Folard in: Thuiller et Fol. ed. Polyb. Paris 1727. Mommsenus, hist. Rom. II. p. 460 sq. 3) Nissen, rhein. Mus. XXVI. p. 242. Dindorf. ed. Polyb. uol. I. p. XLIII. cf. Pauly, Realencycl. s. v. Polybius. 4) Hultschius, quaestion. Polybian. (Zwickau 1859.) p. 1 sq.

genus minus atticum, sed omni modo addendo, circumcidendo, mutando efficere conati sunt, ut, qui Arcas natus est, Lugduni renatus in posterum tempus attica elegantia niteret¹⁾. Est sane iudicium de elocutione Polybii difficillimum. Etenim cum in uniuersum eo utatur sermone, quo homines urbani illa aetate uti solebant²⁾, tamen multa ei erant dicenda, de quibus in uita cotidiana sermo non fit. Itaque confugit ad prioris temporis scriptores et multa ex diligenti poetarum potissimum lectione in suum usum conuertit³⁾. Neque abhorret a fingendis nouis uerbis, uix ut alius sit scriptor, apud quem tot inueniantur *ἄραξ λεγόμενα*, quot apud Polybium. Maximi autem est momenti, quod unaquaeque lingua, quo magis usu trita est, eo minus legibus generalibus ac logicis contineri ac coerceri solet; usus potius in singulis ualet; multa, quae ex legibus grammatices possint dici, obliuione obruuntur, multa quae repugnare uidentur grammaticae rationi, usu recipiuntur. Denique cum Polybius hiatum diligentissime uitaret eamque legem accuratissime sequeretur, multa quae minus eleganter conformata uidentur esse, ex hoc ipso studio fluxerunt.

Iam munere, quod suscepi, bene fungi non posse me existimaui, nisi antea, qua forma textus Polybianus nobis traditus esset, paucis exposuissem. Atque in singulorum codicum auctoritate ponderanda iam satis multi uiri docti tam diligenter elaborauerunt⁴⁾, ut hanc quaestionem mittere possimus. Nos hanc prouinciam nobis suscipiendam esse putamus, ut exponamus, quantum auctoritatis singulis fontibus, ex quibus cognitio

1) Ne iusto grauius in Batauos inuehi uidear, hoc unum affero: Naber (Mnemosyn. VI, 342) triginta fere locis infinitiuos praes. uel aor. traditos mutauit aut in infin. futur. aut addidit *ἄν* ex Atticorum dicendi consuetudine. Cui rectissime oblocutus est Hultsch. l. c. p. 23. 2) Cf. huj. dissert. part. IV. 3) Nonnulla, sed neququam omnia, quae huc pertinent, attulit Eberhardius, obseruat. Polybian. 1862. Berol. p. 9 sq. confer huj. diss. part. II. et III. Ex numero eorum scriptorum, qui pedestri sermone utuntur, Thucydidis potissimum uestigia pressit Polybius.

4) Schweighaeuserus in edition. Polyb., item Dindorfius. Praeter hos Campius in Philol. II. p. 337 sq. Naber Mnemos. VI. 114. Hultschius, quaestion. Polyb. p. 2 sqq.

elocutionis Polybianae hauriatur, tribuendum sit. In qua re cognoscenda maxime respiciendi sunt quinque priores libri historiarum, qui soli integri ad hanc aetatem peruenerunt, nam de ceteris libris nihil restat, nisi fragmenta atque ea magna ex parte satis exilia. Nihilominus si quis accurate de elocutione Polybiana disputaturus est, non satis habere poterit libros I.—V. perquisiuisse, propterea potissimum, quod tam uarias res Polybius singulis *πραγματείας* partibus easque tam uario modo tractauit, ut fieri non posset, quin uariaret etiam ipsam elocutionem. Ne tamen in excerptis illis, quae praeter libros I.—V. seruata sunt, certo fundamento careamus quaerentes, quid Polybio, quid excerptori tribuendum sit, primum id agendum est, ut accurate auctoritas singulorum eclogariorum cognoscatur. In qua re certam et tutam rationem sequi propterea possumus, quod cum quinque priorum librorum et integra Polybii uerba habeamus et excerpta ab iisdem hominibus facta, quibus ceterorum librorum excerpta debemus, comparatis inter se excerptis et libris integris certius cognoscitur, qua ratione ac fide eclogae illae ex pleno opere excerptae sint. Iam quia duo exstant genera excerptorum, excerpta antiqua, quae dicuntur, et Constantiniana, primum agamus

*de excerptis antiquis*¹⁾.

Unus codex, qui in his eclogis auctoritatis aliquid habet, est Urbinas (F)²⁾, in quo sunt excerpta librorum I.—XVI. et I. XVIII. Dolendum tamen est, quod ex numero priorum quinque librorum non nisi quarti et quinti excerpta ex diligenti recentioris aetatis collatione cognouimus²⁾, nam in libris I.—III. in Spalletti³⁾ collatione adhuc acquieuerunt editores, cuius fides satis dubia est. Iam si de consilio ac ratione eclogarii quaerimus, minime ille id egit, ut operis Polybiani argumenta quasi et summas rerum uerbis scriptoris in breuius contractis po-

1) Primus edidit Ioannes Heruagius 1549 Basileae. cf. Schweighauseri edit. tom. I. p. XLV sq. et Hultschii uol. II. p. 3. 2) Hultsch. l. c.

3) Schweigh. ed. tom. I. p. XLV.

steris traderet; sed nil aliud fecit, nisi eos locos, qui praeter ceteros ei in legendo arridebant, ad uerbum exscripsit. Itaque neque certa quadam ratione ductus est in eligendis locis, neque excerpta ullo modo inter se cohaerere uoluit. Sunt autem haec ¹⁾):

1. nonnulli loci communes et sententiae: 95, 4—26 animos hominum *ἀποθρησιούσθαι συμβαίνει*. 97, 20 — 98, 1 [quae eadem sunt in excerptis gnomicis = M]. 99, 5—23 *διαφέρει ἐμπειρία μεθοδικῆ — ἀπειρίας* sq. 110, 14—22 *τὸ περιπεσεῖν τινι τῶν δεινῶν, τύχης ἐγκλήμα ἐστίν*. 348, 16—27 dictum Philippi de sociis ab iniuriis defendendis; eiusdem generis sunt: 386, 22 — 387, 6. 401, 18 — 402, 4. 404, 13—22. 415, 14—19. 351, 11 — 352, 4. 355, 17 — 356, 5. 427, 9 — 432, 4. 446, 26 — 447, 2. 452, 9 — 453, 26. 499, 24 — 500, 9. 513, 2—6. 515, 3—15. 527, 29 — 529, 11.

2. pugnarum nobilium descriptiones transtulit: 88, 1 — 89, 19. 90, 10 — 91, 30 enarratur pugna Hamilcaris contra Spendium. 132, 17 — 139, 21 Gallorum apud Clusium contra Romanos. 177, 13 — 182, 14 pugna apud Sellasiam commissa. 262, 18 — 269, 14 pugna ad Trebiam comm. 273, 29 — 279, 24 ad lacum Trasimenum. 303, 19 — 316, 16 pugna Cannensis. 331, 14 — 334, 3 Aetolorum cum Achaeis proelium *ἐν τῷ τῶν Καρυέων πεδίῳ*.

3. de moribus ac natura uirorum et populorum agitur: 327, 21 — 329, 10 et 342, 5 — 344, 15.

4. de terrarum natura ac situ agitur: 119, 8 — 124, 1 de Italia. 235, 7—18 de Rhodani fontibus. 223, 24 — 225, 23 de *οἰκουμένης* ex coeli regionibus partitione. 363, 27 — 372, 23 de Byzantii urbis situ. 441, 5 — 443, 3 de Sparta. 464, 17 sq. de Media.

5. res quaedam memorabiles narrantur: 233, 25 — 235, 17 *ἢ διαζομιδῆ τῶν θηρίων* (in Rhodano superando). 239, 3 — 241, 10 Alpium transgressus. 252, 13 — 254, 25 quomodo Hannibal militum animos inflammauerit. 287, 7 — 290, 18 ars belli

1) Numeri significant Hultsch. edit. paginas et uersus.

et dolus Haunibalis. cf. 487, 8 — 488, 27. 503, 21 — 511, 13. 300, 23 — 302, 23. 413, 26 — 414, 14.

Quas eclogas nullo neque sententiae neque uerborum uin-
culo inter se coniunctas esse nemo non uidet.

Vel ex hac eclogarii ratione apparet eum uerba Polybii de industria uix mutasse. Neque ullum inueni locum, quo aut rescissa essent Polybii uerba in his excerptis aut quidquam in contextu omissum¹⁾. Ac ne initio quidem eclogarum, ubi saepe uerba ex contextu exscripta intelligi uix possunt, solet quidquam mutare, ne tum quidem, cum in medio enuntiatio initium excerpti esse uoluit. cf.: 95, 4 *διόπερ εἰς ταῦτα βλέπων* quamquam praecedentia, ad quae spectant haec Polybii uerba, non exscripsit eclogarius. Item 88, 1. 99, 5 *τότε γάρ*. 233, 25 *ἐγένετο δ' ἢ διακομιδῆ* ubi nemo scit, quae illa sit *διακομιδῆ*, nisi qui integrum librum legit. 204, 23 *ποιησάμενος γάρ* ubi subiectum, quod a Polybio in antecedentibus commemoratur, plane est omissum. 235, 7 *ὁ δὲ Ῥοδανός*. 262, 18. 327, 21. 342, 5. 348, 16. 386, 22. 441, 5. Perpaucis tantum locis uerba mutauit. 305, 19 addidit haec: *οἱ δὲ τῶν Ῥωμαίων ἕπατοι Λεύκιος καὶ Γάιος*; sequuntur ipsius Polybii uerba. 427, 9 omisit *καί*. 527, 29 *ὄς*. 503, 21 *δέ*, quae omnia ille ita mutauit, ut sinceram Polybii dictionem nullo modo corrumperet aut uitaret.

Atque etiam in fine eclogarum satis saepe in media re desiit uerbis Polybii non mutatis. 95, 26: uerba ultima eclogae sunt: *ἂ δὲ τότε συνέβαινε*; omittuntur, quae pendent ex uerbo *συνέβαινε*: *καὶ περὶ μὲν τὸ σύστημα — ὑπάρχειν* cf. 124, 1.

1) Equidem nunc de ratione excerptoris ago, non nego casu uerba quaedam uel totos uersus a scribis temere esse omissos. Hoc uitio iam archetypum omnium nostrorum codicum laborasse, nuper Hultsch pluribus docuit in quaest. Polyb. II. Quamquam uir doctus interdum non satis caute in hac re egit. Veluti 580, 8 post *ποιήσεν* addit uerba minime idonea *ἐπαγγέλλονται, παρακαλοῦσιν* qua in re uidetur ualde errasse. De aposiopesi, quae inest in uerbis traditis conf. Thucyd. 3, 3, 3. 4, 13, 3; uti omittitur *ᾧσιν*, ita *εἶεν* 43, 31. 80, 20 [*ᾧσιν* 209, 19]. *εἶναι* 193, 8. *ἦν* 248, 10. 327, 23. *ἦσαν* 489, 31. *ἔσται* 191, 29.

234, 17. 316, 16. In mediis eclogarum uerbis nihil usquam omisit, sed integra Polybii uerba transtulit.

Itaque uehementer errauit Nipperdeius¹⁾, qui 559, 8 post uerba *πολιτικῆν δὲ λαβεῖν* uiginti fere uerba ab eclogario omissa esse contendit, quibus additis plane aliam effecit sententiam atque ea est, quam nunc legimus. Sine dubio tenenda sunt, quae illo loco traduntur²⁾.

Cum igitur dubitari uix possit, quin in his eclogis ueram Polybii elocutionem ac uerba eius integra habeamus, plane aliud iudicium faciendum est

*de excerptis Constantini*³⁾.

Quorum excerptorum, quamquam in diuersis codicibus traduntur, condicio una eademque est; itaque satis habemus unius codicis eclogas recensere. Dignissima omnium, quae perlustrentur, ea uidentur mihi esse excerpta, quae dicuntur *περὶ γνομῶν*⁴⁾; propterea quod longe maximus eorum est numerus. Quae, tantum abest, ut integra Polybii uerba serauerint, ut fere nulla inueniatur huius generis ecloga, quin nonnulla in ea sint omissa, mutilata, addita. Cum enim id agerent auctores operis illius iussu Constantini Porphyrogenneti confecti ut singulas sententias ita ex contextu uerborum exscriberent, ut etiam ab iis bene intellegi possent, quibus plenum Polybii opus inspicere non liceret, facere interdum non potuerunt, quin mutarent uerba Polybiana. Quod sane non inepte nec sine arte fecerunt, sed ita tamen, ut interdum tres quattuorue uersus adderent: 94, 30 Polybius: *πρὸς δὲ τὸ λοιπὸν ἐδογματοποίησαν καὶ παρήνεσαν αὐτοῖς, ὃν* sq. eclogarius (littera M significatur): *ὅτι οἱ μισθοφόροι ἀπεχθῶς διακελμένοι πρὸς Καρ-*

1) In annalium societatis litterar. Saxonicae uol. V. p. 155 sq. 2) Cf. Lange, römische Alterthüm. I (1876). p. 708. 3) Schweighaeuser praef. edit. uol. I. p. IX et XXXII sq. Hultsch. ed. uol. I. p. VI sq. et uol. II. p. IV. Ernestus Schulze, de excerpt. Constantini. Bonn. 1866. 4) Prim. edid. ex codic. Vaticano (M) Angel. Mai; post eum Heyse in 'Polyb. historiar. excerpt. gnomica.' 1846, qui retractauit collationem suam in Zimmermanni annalibus a. 1847. n. 41. p. 327.

κίνησις ἐδογματοποιήσαν, ὃν sq. 357, 7 Polyb.: ἐὰν δέ ποτε κίνησιν καὶ μετάστασιν σχῆ ταῦτα, μίαν ὁρῶ sq. M: ὅτι ἐὰν ποτε κίνησιν καὶ στάσιν σχῆ ἢ τῶν Μεγαλοπολιτῶν χώρα, μίαν ὁρῶ sq. 386, 20 Polyb.: τὸ μὲν πλεῖστον τῆς αἰτίας ἐπὶ τὸν στρατηγὸν sq. M: ὅτι τὸ μὴ ἐπακοῦσαι τὸν στρατηγὸν Ἄρατον καὶ δοῦναι Λυμαίοις βοήθειαν καὶ τούτους ἰδίᾳ μὲν συστήσασθαι μισθοφόρους μεταμέλλοντος τοῦ τῶν Ἀχαιῶν ἡγεμόνος τὴν αἰτίαν ἐπὶ τὸν στρατηγὸν sq. cf. 194, 22. 197, 22. 97, 26. 68, 6. 42, 27 saep. al.

Interdum etiam mutauit eclogarius, ubi certe nulla erat causa mutandi: 102, 25 M: ὅτι πᾶσαι αἱ πόλεις τῆς Λιβύης pro τὰ ἄλλα μέρη τῆς Λιβύης. 358, 20 ταῦτα εἴρηται pro εἰρήσθω, omissis uerbis μοι χάριν Ἀρκάδων καὶ Μεσσηνίων.

Etiam in mediis sententiis ex libidine mutauit M uerba scriptoris: 358, 27. 359, 3 Polyb.: τέλος γὰρ τοὺς παρὰ τῶν συμμάχων πρέσβεις ἀναποκρίτους ἀπέστειλαν· οὕτως ἐξηπόρησαν ἐπὶ τῆς ἀλογίας καὶ κακίας τῆς αἰτῶν· καὶ μοι δοκεῖ τοῦτ' ἀληθὲς εἶναι, διότι πολλάκις τολμᾶν περιττὸν εἰς ἄνοιαν καὶ τὸ μηδὲν καταπτᾶν εἴωθεν pro his M: καὶ μοι δοκεῖ τοῦτ' — εἴωθεν· οἱ γὰρ Λακεδαιμόνιοι τοὺς παρὰ τῶν συμμάχων πρέσβεις ἀναποκρίτους ἀπέστειλαν. 513, 10. 354, 13—17. 235, 24—25 simili modo eclogarius Polybii uerba contraxit et mutilauit.

Denique leuiora haec commemoro: 357, 16 M: ὡς pro καθάπερ καὶ. 3, 4 τῆς ἱστορικῆς πραγματείας pro τῆ στρατηγικῆς ἱστορίας; item N (περὶ πρεσβειῶν) 214, 12 ὡς pro καθάπερ ἐπάνω.

Haud raro omittuntur in M uerba, quae minoris sunt momenti: 12, 5 διὰ τὰς ἄρτι ῥηθείσας αἰτίας. 95, 3 ὃ δὴ καὶ διετέλεσαν ἐμμελῶς ποιοῦντες. 192, 25 καθάπερ ἐπάνω προεἶπον (quibus omissis hiatus admittitur). 357, 9 τὸν πλείω χρόνον. 275, 1 καὶ τὴν ἐν τοῖτοις ἐκπληξιν.

Persaepe singula uerba omissa sunt in M. Sed dubium est, utrum hoc neglegentiae eclogarii, an scribae codicis M tribuendum sit. Eclogarii culpa haud raro transposita uidentur esse in excerptis uerba, ita quidem ut interdum hiatus nunc

inueniatur, quem Polybius certe non admisit. 4, 14 M: *συνήθη καὶ γνώριμα ἦν* pro *ἦν συνήθη καὶ γνώριμα* cf. 3, 17. 42, 30. 275, 22. 355, 17. 356, 21. 248, 7.

Plane eadem est condicio ceterorum Constantin. excerpt., quae sunt *περὶ πρεσβειῶν*¹⁾, *περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας*²⁾, *περὶ πολιορκιῶν*³⁾, *περὶ ἐπιβουλῶν*⁴⁾.

Unum addam. Ea, quae ad plenam et integram sententiam efficiendam addere solitos esse uidimus eclogarios Constantini, quantum potuerunt, ex ipsius Polybii uerbis antecedentibus conquirebant et colligebant. Quae M 386, 20 sq. addit: *ἰδίᾳ συστήσασθαι μισθοφόρους* sunt Polybii uerba 386, 13; *καταμέλλοντος τοῦ στρατηγοῦ* = Polyb. 386, 21. Item quae in M addita leguntur 513, 6 = Polyb. 512, 27. Quae N addidit 354, 6 *συνελθὼν πρὸς Σκερδιλαΐδαν* = Polyb. 353, 10. *διελέγετο περὶ γιλλίας καὶ συμμαχίας* = 353, 11—12. *μεθέξειν* sq. = 354, 3. 169, 1 *γίλοφροσύνη* quod add. P = Polyb. 168, 18. *γίλανθρωπίαν* = 168, 23. *τὰς ἐπ' Αἰτωλῶν — ἐπιβουλὰς* 168, 24. *παραφυλακίην* = 168, 26. *ἀπεκλήρωσαν* sq. 168, 27. cf. 413, 22 = Polyb. 415, 4—6. Neque tamen id semper fecerunt.

Non maior fides quam excerptoribus Constantini tribuenda est

Suidae.

qui partim consulto, partim neglegenter et temere mutauit genuina Polybii uerba: 28, 33 pro *διπλασίως ἐπερρώσθησαν ταῖς ὁρμαῖς πρὸς τὸν πόλεμον* (quae locutio quam familiaris sit Polybio, apparet ex his locis: V, 54, 2. IV, 51, 8. XXX, 17, 12) scripsit Suidas *διπλασίως ταῖς ὁρμαῖς πρὸς τὸν πόλεμον ἐχρῶντο*. Apparet neminem scripturum fuisse *ἐπερρώσθησαν*,

1) Ed. Ursinus Antuerp. 1552. Iterum collatus est codex (N) Monacensis a Schweighaeusero. 2) Ed. Valesius Parisiis 1634. Codex est Peirescianus, a Wollenbergio in Hultschii usum nuper collatus (P).

3) Ex codice Parisin. ed. Wescher Paris. 1867. 4) Ex cod. Escorial. cf. Hultsch. edit. praef. uol. I. p. VI. ed. Feder Darmstadii MDCCCXLI et Mueller, fragm. hist. Graec. uol. II.

si in textu Polybiano reperisset *ἐχρῶντο*; contra credibile est, aliquem pro *ἐπερρώσθησαν* locutionem minus elegantem supposuisse. cf. 31, 6 *τῶν Ῥωμαίων* scrips. Suidas pro *τοῖς Ῥωμαίοις*. 72, 9 *καταπνέοντα* pro *καταρρέοντα*. 140, 26 *τὴν τῶν Γαλατῶν* pro *τὴν Γαλατικὴν*. 204, 17 *ὄχνησθαι* pro *ὄχνησάν εἶναι*. 272, 25 *περὶ τῶν σκευοφόρων* pro *περὶ παντὸς τοῦ σκευοφόρου* (coll.) 288, 17 *ἀδρήτιον περιαιρεῖν* pro *ἀδρήτιως περισυρεῖν*. 428, 11 *καὶ* pro *τοιγαροῦν*. 58, 9 *σαλεύειν* pro *διασαλεύειν*. 137, 21 *παιανίζοντος* pro *συμπαιανίζοντος*.

Interdum omisit uerba: 264, 1 *πρὸς τὸ* ante *μηδέν*. 157, 4 *σαφῶς εἰδώς*. 157, 5 *ταῖς δὲ φιλίαις* cf. 243, 4, ubi omittitur *ταῦτα* et falso coniungitur *ἐξεμηρύσατο* cum *τὰς χαράδρας* (pro *τῆς χαράδρας*).

Denique temere transposuit uerba Polybii: 428, 4 *τὸν τῶν Λακεδαιμονίων βασιλέα ἐγκρατῆς* sq. scripsit pro *τὸν βασιλέα τῶν* sq., hiatum Polybio inculcans. 141, 18 *αὐτῶν πληγὴν* pro *πληγὴν αὐτῶν* cf. 383, 5. 53, 20. 72, 9.

Magis etiam infringitur Suidae auctoritas ea re, quod eadem Polybii uerba aliis locis aliter mutata affert:

271, 23 s. u. *ἀθροῖαν* habet γὰρ post *ἀγωνιῶν*, s. u. *ἀγωνιῶ* habet δὲ post *ἀγωνιῶν*.

383, 5 s. u. *παραβάλλεσθαι* transposuit *πλεονάζει* post *παραβαλλόμενος*, s. u. *παραβαλέσθαι* post *Δωρίμαχον*. Eiusmodi multa exstant. — Iam restat, ut de eis fragmentis agamus, quae

Athenaeus

ab interitu uindicauit, quorum condicio fere eadem est ac Suidae et eclogariorum Constantini. Mutauit ille uerba Polybii:

342, 19 *οὐ παραληπτέον δὲ τὴν μουσικὴν, φησι Πολύβιος ὁ Μεγαλοπολ., ὡς Ἐφορός ἱστορεῖ, ἐπὶ ἀπάτη* sq. pro *οὐ γὰρ ἡγητέον μουσικὴν, ὡς Ἐφορός φησιν ἐν τῷ προοιμίῳ* — *ἐπὶ ἀπάτη* sq. 342, 24. 343, 3. 343, 21. 344, 15.

Persaepae etiam in breuius contraxit uerba genuina, quod ut cognoscas, adeas locos, qui sunt: 343, 13—17. 343, 22 — 344, 2. 344, 6. 344, 21 — 345, 4.

Iam fundamentis iactis, quibus niti possit disputatio de elocutione Polybiana instituenda, ad id ipsum accedamus, quod nobis est propositum. Volui autem quattuor esse partes huius dissertationis,

*quarum prima est de formarum et locutionum varietate,
altera complectitur ea, quae sunt Polybii in conformandis
enuntiatis propria,
tertia est de singulis rebus grammaticis,
quarta continet ea, quae ad uerborum delectum, ad nouorum
uocabulorum usum, ad id genus alia spectant.*

PARS I.

DE FORMARUM ET LOCUTIONUM VARIETATE.

Cum uarietatis huius, de qua acturi sumus, non una sed complures sint causae et genera, in animo est describere hunc locum in complures partes; ita ut agamus

1. de uitiosa quadam formarum uarietate.

Primo loco dicendum est de mira quadam, quae *παραμαρτίαν* legentibus occurrit, uice formarum *αῦτις* et *αῦθις*, quae in uetustissimis eisque optimis codicibus inuenitur. Inde a libro I. usque ad finem libri III. semper est in manuscriptis *αῦθις*. Loci sunt hi: 8, 5. 16, 27. 44, 26. 46, 13. 66, 1. 95, 2. 124, 28 et 34. 126, 25. 127, 16. 127, 29. 190, 5. 200, 15. 233, 14. 262, 6. Iam inde a libro IV. traditur et forma *αῦθις* et altera illa *αῦτις*, ita tamen, ut initio perraro legatur *αῦτις*, quo longius autem progrediamur in legendo, eo saepius inueniamus hanc formam. Exscripsi locos omnes: *αῦθις* 320, 1. 329, 13. *αῦτις* 341, 9. 345, 14. 360, 7. *αῦθις* 370, 10. 380, 14. *αῦτις* 385, 25. *αῦθις* 394, 9. 395, 9. *αῦτις* 399, 17. 410, 18. *αῦθις* 412, 20. 418, 2. *αῦτις* 433, 3. 436, 10. *αῦθις* 440, 7.

αῦτις 438, 22. 447, 11. 449, 22. 450, 2. 451, 11. 470, 20. 472, 10. *αῦθις* 505, 4. *αῦτις* 518, 22. 521, 18. 534, 16.

Post finem libri V. iterum forma *αῦθις* fere sola reperitur: 543, 5. 544, 6. 547, 15. 569, 8. 570, 5. 598, 25. 602, 16. 674, 10. 726, 24. 734, 22. 739, 18. 741, 7. 748, 21. 864, 4. 873, 21. 883, 18. 888, 8—13—28. 939, 7. 957, 32. 971, 11. 1054, 1. 1039, 28. 1059, 8. 1061, 1. 1062, 13 sqq. Hanc miram uarietatem sermonis non ipsius esse posse Polybii, nemo non concedet. Nam qua tandem causa adductum in prioribus libris tribus semper *αῦθις*, postea modo *αῦθις* modo *αῦτις*, ita ut magis magisque raresceret prior forma, in ultimis libris semper *αῦθις* eum scripsisse dicemus?

Sed antequam certam aliquam sententiam proferamus, alia uideamus similia. Habemus enim in prioribus libris sexies (10, 12. 16, 17. 24, 17. 96, 22. 98, 15. 157, 6) *αἰεῖ* pro *ἀεῖ*, quod scriptum est ceteris locis horum librorum (18, 3. 19, 1. 28, 13. 32, 13. 43, 15. 49, 11. 51, 20. 55, 29. 61, 2—11. 62, 11. 79, 1. 80, 3. 83, 29. 90, 1—20. 108, 10. 121, 16. 148, 5. 149, 24. 150, 5. 152, 12). A pagina 157 usque ad medium fere librum sextum plane desideramus formam *αἰεῖ*; contra inde a pagina 561, 31 magis magisque rarescit *ἀεῖ*, inuenitur saepius *αἰεῖ*. Ut facilius de hac re possit iudicari, proponam seriem numerorum: *αἰεῖ* 561, 31. 567, 14 et 20. *ἀεῖ* 567, 25. 568, 3 et 5. 373, 5 et 18. 574, 11. *αἰεῖ* 579, 7. 584, 6. *ἀεῖ* 594, 19. 612, 25. *αἰεῖ* 615, 26. *ἀεῖ* 644, 19 et 21. *αἰεῖ* 670, 3. 676, 3. 681, 7 et 11. *ἀεῖ* 685, 17. *αἰεῖ* 701, 29. 706, 19. 709, 24. 713, 4—22—25. *ἀεῖ* 725, 22. 729, 11. *αἰεῖ* 745, 11. *ἀεῖ* 756, 28. 762, 25. *αἰεῖ* 789, 29. 797, 7. 803, 17. 830, 15. *ἀεῖ* 871, 21. 902, 20. 907, 23. 919, 24. 925, 26. 934, 5. 995, 27. *αἰεῖ* 997, 20. 1011, 20. 1026, 20. 1028, 18 et 28. 1029, 2 et 4. 1098, 7. 1103, 31. 1104, 21. 1137, 5 sqq.

Ne hanc quidem uarietatem ipsi Polybio quemquam tribuere puto¹⁾. Mea potius sententia haec est: Grammaticus nescio quis uel scriba offendit in forma *αῦτις*, quippe quae

1) *αἰεῖ* esse huius aetatis sermonis communis docebo huj. diss. part. IV.

aliena esset a ceteris, qui pedestri utebantur sermone, auctori-
bus; itaque inde ab initio operis totius mutare coepit *αῖτις*
in *αῖθις*; simulque operam dedit, ut *αἰί* in locum *αἰεί* particu-
lae substitueretur. Et cum ad alia quoque, ut statim uide-
bimus, corrigenda animum idem ille adtenderet, factum est,
ut interdum fugerent eum formae *αῖτις* et *αἰί*; deinde quo
longius progressus est in legendo uel scribendo, eo negligen-
tius egit in corrigendo.

Quod si uerum est, idem dicendum erit de simili uarie-
tate, quae est in libris optimis. Formae enim *οὐθεις* et *μη-
θεις*, quae sunt *κοινῆς* scriptoribus usitatae ¹⁾, cum in prioribus
libris perraro inueniantur, inde a libro octauo saepius paulatim
occurrunt; atque in extremis libris etiam rariores sunt alterae
illae formae *οὐθεις* et *μηθεις*. In libris septem prioribus habes
οὐθενί 45, 10. *οὐθέν* 94, 5. *μηθέρα* 91, 29. *μηθέν* 57, 14. 169,
20. *οὐθέν* 354, 19. *μηθέν* 399, 27. Contra a libro octauo fre-
quentiores sunt formae *οὐθεις* ac *μηθεις*: 644, 7. 645, 31.
714, 9. 912, 21. 1035, 18. 1047, 14. 1071, 1. 1091, 25. 1097, 12
et 24. 1098, 29. 1101, 21. 1104, 6. 1118, 8. 1120, 16. 1123, 24.
1128, 23. 1129, 6. 1137, 6. 1134, 11. 1138, 5. 1139, 14. 1143, 18.
1125, 7. 14. 16 sqq.

Cum igitur in libris VII. prioribus forma per *θ* litteram
scripta in sexcentis paginis septies exstet, inde a libro VIII.
in totidem paginis uicies sexies legitur. In hac quoque uarie-
tate non ipsius Polybii, sed interpolatoris manus deprehen-
ditur. Sed uideamus, quae eiusdem suspicionis praeterea in-
ueniantur adminicula.

Post medium fere librum tertium *τοὐναντίον* et *τάναντία*
aduerbia ita usurpata sunt, ut *τάναντία* ante consonantes,
τοὐναντίον hiatus uitandi causa ante uocales locum habeat.
Scriptum est igitur: 299, 27 *οἱ μὲν Καρχηδόνοι ταῖς προνο-
μαῖς εὐλαβέστερον ἐχρῶντο — οἱ δὲ Ῥωμαῖοι τάναντία θαρρα-
λεώτερον*. Item 374, 17 *τοῖς μὲν Βυζαντίοις μεγάλην ἑλλίδα*

1) Ahrens, de dial. II, 84, 7. Lobeck. Phryn. p. 181. cf. huj. dissert.
part. IV.

παρεσκευάζε, τοῖς δὲ Ῥοδίοις τὰναντία κατάπληξιν. Contra: 384, 14 *οὔτοι μὲν οὖν ἀεὶ πλείους ἐγίνοντο καὶ θαρσαλεώτεροι, τὸ δὲ τῶν Αἰτωλῶν ἀστρεμμα τοῦναντίον ἔλαττον καὶ ταραχωδέστερον.* Secundum eandem rationem est: *τὰναντία* ante consonantem 386, 17. 410, 10. 432, 1. 499, 11. 544, 29. 630, 14. 675, 22. 689, 28. 704, 8. 788, 19. 796, 2. 851, 20. 956, 19. 990, 8. 1333, 15. Contra *τοῦναντίον* ante uocales 460, 20. 528, 17. 555, 15. 630, 16. 675, 3. 689, 22. 765, 16. 792, 8. 794, 10. 796, 23. 816, 2. 1123, 27. 1138, 14. 1144, 9. Apparet ex hac re, ita semper scripsisse Polybium *τὰναντία*, ut *τοῦναντίον* non admitteret, nisi ubi hiatus uitare uellet. Itaque praeter expectationem fit, quod in libris I. et II. et in libri III. cap. I—L ne uno quidem loco est *τὰναντία* aduerbium, sed et ante uocales et ante consonantes *τοῦναντίον*, quo aduerbio plerique scriptores graeci uti solent. Loci sunt hi: *τοῦναντίον*: 64, 30. 78, 25*. 110, 8*. 137, 10*. 155, 14*. 180, 27. 206, 17*. 236, 15*. 247, 19. 253, 3*, quorum ex numero omnibus illis locis, quos asterisco notavi, debuit ex ratione sua scribere Polybius *τὰναντία*, neque dubito, quin scripserit.

Plane idem, quod in aduerbia *τοῦναντίον* — *τὰναντία*, ualet in aoristos *εἶπον* et *εἶπα*; post paginam enim 240 *εἶπα* ante consonantes, *εἶπον* hiatus uitandi causa ante uocales legitur. Conferas 246, 9: *κατὰ δὲ τοὺς καιροὺς, ὡς ἐπάνω προεῖπα, Πόπλιος* sq. Contra 250, 4 *καθάπερ ἐπάνω προεῖπον, ἐν ταῖς ἐπερβολαῖς* sq. 313, 3 *ὡς ἐπάνω προεῖπα, τῆς δὲ* sq. 470, 16 *ὡς ἐπάνω προεῖπον, ἀπογνοὺς* sq. Ex hac regula habes *εἶπα* 353, 3. 465, 17. 467, 6. 515, 29. 720, 20. 933, 4. 978, 12. 991, 2. 993, 4. 998, 6 sqq. Contra *εἶπον* 259, 9. 269, 21. 402, 9. 412, 8. 436, 18. 484, 16. 666, 3. 683, 21. 705, 18. 708, 10. 721, 7. 735, 13. 799, 14. 875, 20. 931, 2 sqq. Apparet igitur maluisse scribere Polybium *εἶπα*; *εἶπον* non scripsit nisi ante uocales. Quae quamquam ita sunt, tamen in libris I. et II. et libri III cap. I—LVI ne uno quidem loco inuenitur *εἶπα*, sed et ante uocales et ante consonantes *εἶπον*. Loci sunt hi: 9, 8*. 11, 8*. 30, 31. 92, 30*. 96, 21. 120, 3*. 150, 19. 151, 20. 160, 5. 162, 20. 183, 28. 192, 25. 198, 10*. Mihi non dubium est, quin

Polybius omnibus illis locis, quos asterisco notavi, scripserit *εἶπα*; nisi uero putamus eum subito inde a medio libro tertio ita amplexum esse alteram illam formam *εἶπα*, ut nisi necessitate quadam euphoniae coactus eam non dimitteret.

Alia quoque uestigia exstant, ex quibus concludamus olim aoristi primi, qui dicitur, usum latius patuisse in libris Polybii, quam nunc. Quae uestigia in uno codice Vaticano (A), qui est omnium optimus atque uetustissimus, inueniuntur a medio fere libro III. Cum priores libri semper habeant in omnibus codicibus aoristos secundos: *εἰλόμην* — *ἔπεσον* — *ἔλιπον* — *εἶπον* al., post medium lib. III. inueniuntur aoristi primi: *ἔπεσα* 205, 11. *εἶλαντο* 377, 18. 1328, 7. *εἰλάμεθα* 666, 7. *εἶπαν*¹⁾ 219, 15. 387, 1. 956, 22. 978, 8. *εἶπαμεν* 214, 13. 480, 30. *εἰπάμενος* 857, 26. *εἶπασθαι* 1098, 12. 1136, 25. 1293, 23. 1135, 23. 1100, 10. 1032, 12. *ἔλιπαμεν* 382, 22. Et possumus hoc loco etiamnunc interpolatoris manum deprehendere. Vaticanus enim praebet *ἔλιπαμεν*, o uocali superscripta ab eadem manu. Etiam aliis locis etiamnunc ex ea potissimum re, quod hiatus ratio non habetur, interpolatorem cognoscimus. 792, 10 *εἶποι* aor. II. Polybii certe non est, quippe qui ante uocales, ne hiatus oratio foedetur, usurpet aoristum primum. Itaque rectissime Hulschius restituit *εἶπειεν*.

Accedunt alia. Omnibus locis Polybii codices *δύο* numeralis genetium praebent *δνεῖν*, nec solum masculini generis (43, 9 *δνεῖν τρόπων*. 120, 15. 346, 11. 361, 21. 382, 4. 714, 22. 722, 5) et femin. (234, 25. 285, 19. 617, 12. 667, 5), sed etiam neutrius²⁾ 573, 8 *δνεῖν στρατοπέδων* item 567, 24. 587, 5 *δνεῖν γὰρ ὄντων*, δι' ὧν σώζεται πολίτευμα πᾶν. cf. 720, 5. 855, 24 *δνεῖν ὀργάνων*. 870, 15 *δνεῖν ἐπῶν*. 928, 4 *δνεῖν τελῶν*. 1163, 12 *δνεῖν κόλων*, item 1193, 20 saep. Itaque eidem interpolatori uidetur tribuendum esse, quod primis duobus locis, ubi in opere Polybiano exstat genetiu. neutr., nunc est *δνοῖν*. Hi loci sunt 208, 25 et 285, 24. Nam quod etiam 1098, 8 *δνοῖν* legitur, mihi constat ex nullo alio loco, quam ex hoc ea re-

1) Cf. huj. dissert. part. IV.

2) Cf. huj. diss. part. IV.

petita esse, quae praebet Suidas s. u. *δνεῖν· Πολύβιος· δνεῖν προελέσθαι θάτερον ἢ — ἢ* sq.

θαρρεῖν Polybius semper scripsit: 101, 24. 168, 9. 197, 18. 204, 6. 215, 11. 436, 22. 448, 22. *τεθαρρηχέναι* 50, 6. 54, 4. 80, 21. 101, 4. 114, 27. 180, 2. *θαρρηῆσαι* 50, 1. 133, 28. 1127, 6. 250, 27. 293, 27. 48, 3. 57, 9. 213, 8. 293, 29. 294, 27. 299, 13. 473, 3. 498, 15. 534, 2 et 20 saep. Scribe igitur 4, 10 *ἐθάρρησαν* pro *ἐθάρρησαν*, quod uno hoc loco exhibent codices.

ἕς suspicor Polybium semper scripsisse, non *σῦς*. *ἕς* legitur 120, 20. 655, 7—17. 812, 3. 812, 14. 654, 31. 812, 3. 1253, 6. 1307, 13. 1306, 27, uno loco 652, 3 *παρεσκευακῶς σῦν*, quo loco, cum *σ* uocabulo *ἕς* antecedit, uerisimile est, *σῦν* ex ditto-graphia litterae *σ* ortum esse.

Restat, ut de genetiuo singul. nominum propriorum in *-ας* pauca addam. Ita enim sibi constat in hoc casu formando Polybius, ut semper scribat *Ἀρνίβου* 228, 15. 301, 23. 195, 11. 52, 25. 100, 25. 194, 17 al.; semper *Ἀυλίκου*: 92, 20. 195, 9. 198, 14. 200, 6; semper *Ἀσδρούβου* 193, 16. 198, 14 al., contra semper *Μαάριβα* 279, 7. 323, 25. 324, 7 al. *Τρεβία* 261, 15 et 27. *Ναράια* 97, 16. 100, 24. *Βάρκα* 195, 10. 774, 11. Quod uno loco, ab Athenaeo tradito (600, 15), *Ἀρνίβα* in libris est, Athenaeo dandum est, non Polybio¹⁾. Quam aequabilitatem cum Polybii esse appareat, offendimur eo, quod 119, 22 libri exhibent *τὸν τοῦ παντὸς Ἀδρίου μυχόν*, et 235, 18 *τὸν τοῦ παντὸς Ἀδρία μυχόν*. Praetulerim utroque loco *Ἀδρία*.

Denique commemoro, duobus locis (426, 23 et 433, 2) *ἐν-ταυθοῖ* in codicibus esse, postea semper *ἐνταῦθα* (437, 30. 470, 11. 485, 8 al.). Itaque mihi Dindorfius²⁾ rectissime illis quoque locis *ἐνταυθοῖ*, quod interpolatoris est, in *ἐνταῦθα* uidetur mutasse. Hoc de interpolatione textus Polybiani iudicium confirmatur alio quodam argumento.

Nissenus³⁾ enim, cum quaereret, quomodo Liuius Polybii

1) Cf. infra huj. dissertat. part. II. 2) L. Dindorf. ed. Polyb. histor. uol. I. praef. p. LVII ad 5, 8, 6. 3) Kritische Untersuchungen über die Quellen der vierten und fünften Dekade des Livius von Heinrich Nissen. Berlin 1863. p. 137. n.

historiis usus esset, sagaciter haec inuenit: 'Livius braucht hier (XXXII, 22) und XXXVIII, 30 die Form *damiurgos*, $\kappa\delta$, 5 (= Pol. ed. Hultsch. p. 1117, 1) heissen sie *δημιουργοί*. Ebenso XXXVII, 12 fg. Eudamus, $\kappa\alpha$, 8 (= Pol. ed. H. p. 1043, 17) *Ἐυδημος*. XXVI, 24 Oeniadas Nasumque, θ , 39 (= p. 705, 24) *Οἰνιάδας καὶ Νήσον*, XXV, 24 fg. Nason eb. Tycham; endlich Cephallania, Polybius *Κεφαλήνια* (5, 3, 3 = Hu. ed. p. 420, 10). Daraus folgt, dass die dorischen Formen in dorischen Namen ursprünglich wirklich von Polybius gebraucht, später aber von Schreibern in die gemeingriechischen verändert sind.'¹⁾

Bene conueniunt cum hac sagacissima Nissenii obseruatione, quae de nominibus propriis ex ipsis Polybii codicibus intelleguntur. Ducis Aetolorum nomen semper est *Ἐϋριπίδας* non *Ἐϋριπίδης*: 385, 9 et 20. 395, 22. 386, 9. 394, 26. 395, 6. 397, 22. 398, 6. 399, 5 sqq. Contra primo loco, quo ille commemoratur (341, 6), in codicibus omnibus *Ἐϋριπίδην* traditum est. Polybius sine dubio scripsit *Ἐϋριπίδαν*. Idem iudicandum est de ea re, quod secundum morem Dorum²⁾ *Ἄντιος* et *Ἄντιοι* codices exhibent 380, 2. 380, 4. 8. 19. 379, 9. 13. 17. 379, 22. 379, 24 uno loco (1107, 25) *Ἄντιοι*.

Ad nomina propria inprimis pertinere hanc interpolationem etiam aliis exemplis illustratur. Primis duobus locis, quibus adiectiuum a Massiliae urbis nomine deriuatum legitur³⁾, *Μασσαλιωτικός* in codicibus est (228, 27) et *Μασσαλιῶται* (229, 10), postea semper *Μασσαλητικός* et *Μασσαλήτης*: 291, 21. 1289, 24. 1291, 7 et 11. 1293, 4 et 6. Nam 1309, 20 non Polybii, sed Strabonis sunt uerba. Idem cernitur in adiectiuo *Σαρδῶος*, quae forma sola uidetur esse Polybii: 11, 24. 51, 10. 119, 20. 120, 1. 235, 10. *Σαρδόνιος* non legitur nisi 224, 5. 229, 2. (1304, 16 Strabonis sunt uerba), ubi recte mihi Hultschius *Σαρδῶος* restituisse uidetur. De *Τεβέριος* et *Τι-*

1) Quod iudicium confirmatur inscriptionibus cf. huj. diss. part. IV.

2) Ahrens, de dialect. II. p. 103, qui confert Strabon. X. p. 729. Eustath. p. 313. Spitzn. ad Iliad. B 647. 3) Vidit hoc Dindorf. in ed. Polyb. histor. uol. I. p. XLI.

βέριος iam ita egerunt Dindorfius ¹⁾ et Dittenberger ²⁾, ut omnibus locis *Τεβέριος* Polybio restituendum esse demonstrarent. Res enim in hoc quoque nomine ita se habet, ut iis locis, quibus nomen primum inuenitur in Polyb. libris (226, 30. 228, 20) ab interpolatore *Τιβέριος* forma inculcata sit (qua forma omnes post Polybium scriptores Graeci utebantur). Deinde paulatim increbescit altera forma eaque rectior *Τεβέριος*. Habes 261, 23 *Τιβέριος* et *Τεβέριος* in A¹ per dittograph. 262, 4 *Τεβέριος*, item 262, 18. 263, 2. 265, 10. 268, 24. *Τιβέριος* 263, 22. 266, 10. 267, 25. 417, 12.

Denique commendatur opinio nostra de interpolatore ea re, quod codices deterioris notae, quos interpolatione foedatos esse inter omnes constat, ubique eiecerunt *αὐτις* — *αίει* — *Τεβέριος* — *οὐδεῖς* al., receperunt *αὐθις* — *αίει* — *Τιβέριος* — *οὐδεῖς* al. Atque pro doricis nominum formis atticas inducunt; uelut 346, 30 codex C *Πολυγόνην* exhibet pro *Πολυγόνην*.

Quae cum ita sint, de alia quoque uarietate, qua in textu Polybii offendimur, idem iudicandum esse puto. Uti enim multis locis accusatiuus *ναῦς* in codicibus est, ita haud paucis locis exhibent accusatiuum *νηας* (62, 26. 843, 16. 527, 16. 292, 9 et 23. 418, 27. 436, 30. 660, 31. 731, 22. 863, 12); genetiuius singularis ubique est *νεώς*, uno loco (924, 27) *νηός*.

Nominum in *-εις* acc. plural. modo nominatiuo parem praebent codices, modo secundum Atticorum morem formatum: *βασιλεῖς* 361, 7. 448, 4. 127, 25 al. *βασιλέας* 136, 26. 359, 11. 362, 5. 962, 27. 1294, 22. *ἱππεῖς* 259, 25. 256, 19. 246, 6. 239, 8. 240, 10. 143, 1. 233, 21. 363, 19. 41, 11. 41, 14. 89, 8. Contra *ἱππέας* 199, 30. 880, 11. 896, 19. 946, 22. 947, 7. 991, 14. *ἱερεῖς* 962, 16. *ἱερέας* 960, 26 et 29. A me impetrare non possum, ut hanc uarietatem formarum ipsi Polybio tribuam, praesertim cum plane nulla inueniatur ratio, qua ductus modo *νηας* modo *ναῦς*, modo *βασιλέας* modo *βασιλεῖς* scripserit. Ut exemplo utar, *ἱππέας* semel inuenitur initio libri III., cum per libros I. et II. sexcenties *ἱππεῖς* scriptum sit; ab initio autem libri III.

1) Fleckeiseni annal. 1869. p. 125.

2) Herm. VI. p. 134.

usque ad init. lib. XIV. (p. 880, 11) semper *ἰππεῖς*, in libris XIV.—XVII. quinques *ἰππέας*. Id eo magis miramur, quod Polybius, si duae eiusdem uerbi uel casus formae sunt in usu, ita uariat orationem, ut altera alteram excipiat¹⁾; quod ad eas formas, de quibus nunc agitur, nullo modo pertinet. Velut cum a pagina 62, 26 usque ad p. 292, 9 codices semper accusatiuum pl. *ναῦς* exhibeant atque ita quidem, ut fere in una quaque pagina, interdum non semel, sed saepius inueniatur, una pagina 292 bis legitur *νηῶς* (uers. 9 et 23). Eodem modo *ἱερέας* 960, 26 et 29. Contra 962, 16 *ἱερεῖς*. Item libr. XVI. cap. 3. quinques *νεώς*; eiusdem libri in cap. 4. ter *ναῦς*. Cur noluit scriptor alteram formam excipere alteram (*ναῦς* — *νηῶς*, *νεώς* — *νηός*), praesertim cum in *ναός* — *νεώς*, *πρεσβευτάς* — *πρέσβεις* etc. eiusmodi uarietatem admitteret, ut infra monstrabimus?²⁾

Dixerit quispiam esse *κοινῆς* dialecti, miscere formas. Quod non ita uerum esse, ut ex hac licentia talia, qualia modo perstrinximus, in Polybii libris explicentur, nunc uidebimus. Agendum enim est

2. de uarietate formarum hiatus uitandi causa admissa.

Quae uidetur esse uarietas, partim omnino nulla est, dummodo singulos casus nominum et personas uerborum spectes, partim explicatur studio hiatus uitandi. Initium faciamus

A. a uarietate formarum eiusdem uocabuli.

Ac primum uideamus de uerborum nonnullorum formis.

Verborum in *-μυ* nonnulla ita flectuntur, ut partim similitudinem uerborum in *-ω* sequantur, partim seruent uetustiores formas, non ita tamen, ut temere misceantur duae illae rationes, sed ut certus quidam usus in singulis formis ualeat. Indicatiuus praes. omnibus locis formas uetustiores in *-μυ* seruauit (841, 20. 817, 25. 996, 20 al.) praeter 3. pers. plur., quae

1) Conf. infra part. I. sub fin.

2) Cf. part. I. huj. diss. sub fin.

semper est *δεικνύουσι*, *ὀμνύουσι* al., nusquam *δεικνύασι*. Particip. nom. mascul. est in compositis *δεικνύων* (157, 18. 222, 4 et 27. 352, 9. 178; 10. 244, 3. 324, 14. 411, 17. 454, 12.), contra simplex *δεικνύς* (1202, 3. 1290, 9 saep.). — *δεικνύουσα* (733, 13). *δεικνύντος* (314, 9). *δεικνύντα* (156, 13). *διαρρηγνύντα* (769, 19). *δεικνύντες* (128, 17. 390, 10. 508, 3. 1011, 15. 1316, 28) item *ἀπολλύντες* (794, 4). *δεικνύντων* (349, 17). *δεικνύμενος* (198, 13. 225, 21 et 23. 467, 23. 500, 16. 791, 13. 861, 6). Porro *ἔδεικνυε* (410, 8. 445, 28. 473, 12. 874, 12. 1250, 15). *ἔδεικνυτο* (741, 18. 929, 13). *ἔδεικνυντο* (782, 3). *ἀπώλλυντο* (877, 3. 250, 1. 267, 31. 273, 18. 469, 10). Vides igitur certum ualere usum in singulis formis, minime omnia temere misceri. Infinitiui duae formae sunt in usu ¹⁾ *δεικνύναι* et *δεικνύειν*. Sed haec quoque uarietas suam habet rationem. Ante consonantes solet scribere Polybius *δεικνύναι*: 185, 15 *ὑποδεικνύναι τὴν Αἰτωλῶν καὶ Κλεομένους κοινοπραγίαν*. 159, 19 *ὑποδεικνύναι τὸν Ἰρατον*. cf. 191, 5. 429, 20. 736, 10. 1094, 11 al. Contra ante uocalem, ne hiatus fiat, *δεικνύειν* scribit. 179, 21 *τὸ μὲν πρῶτον ὑποδεικνύειν ἐπεβάλλετο*. 255, 28 *ἐπιδεικνύειν ἐπειρᾶτο* cf. 455, 20. 857, 2. 698, 1. Secundum eandem rationem 197, 8 *ὀμνύναι μηδέποτε*. 212, 18 *τὸν δὲ ὄρκον ὀμνύειν ἔδει τοιοῦτον*. item 913, 5. 1155, 13 (*ζωννύειν, ἴνα*). 1178, 28 (*συμμιγνύειν*). Eandem rationem secutus scripsit Polybius *ιστάνειν* ante uocales: 1123, 5. 305, 27 al. [item in fine enuntiati 328, 17. 490, 22 ²⁾], ante consonantes *ιστάναι*. 969, 19. 124, 9. 366, 32.

Venio nunc ad aoristos praeterita *ἔφην* et *ἔφησα*. Ratio eadem est, quam modo uidimus. 90, 28 *ἔφη βούλεσθαι* et sic passim ante consonantes (93, 17. 134, 8. 196, 31. 232, 20. 295, 11. 457, 4. 527, 29 al.). Contra 348, 17 *καθήκειν ἔφησεν αὐτῷ* et sic semper ante uocales (462, 17. 904, 5. 963, 11. 968, 11.

1) Conf. Demosth. cont. ed. Voemel. proleg. grammatic. § 91.

2) Solet enim scriptor etiam in fine enuntiatorum uocalem euitare, quam potest maxime; qua de re si licebit alio loco occasione data disputabimus. 729, 11 *δεικνύειν* est in fine enuntiati, cf. huius dissertat. p. 239.

968, 12 et 17. 971, 9. 1005, 1. 1032, 22. 1035, 28. 1037, 2. 1253, 24). Adde, quod semper scripsit *φήσας* (638, 29. 219, 20. 319, 18. 390, 13. 414, 15. 435, 14. 471, 6 al.); semper *φάναι* 175, 21. 201, 13 al. semper *φήσαιμι* 191, 11. 216, 29. 217, 2. 409, 28. 862, 10. 903, 18 al. *φαίην* repudiatur a Polybio, qui etiam ante uocales *φήσαιμι* scribit. Nam 1304, 29 Strabonis, non Polybii sunt uerba. Itaque uix laudauerim, quod 1344, 8 Heysius *φαίην* in textum Polybicum recepit; debuit scribere *φήσαιμι* ἄν, quod est 217, 2. 191, 11 al.

Inter aoristos uerbi *λέγειν* hoc interesse, ut *εἶπα* ante consonantes, *εἶπον* ante uocales locum habeat, iam supra demonstraui.

De optatiuo eiusdem aoristi haec regula ualet: in uniuersum solet Polybius uti forma *εἶπτοι*, sed hiatum adeo perhorrescit, ut scribat *εἶππειν*. 169, 18 *τυχὸν ἴσως εἶπτοι τις* ἄν sq. 430, 14 *πῶς οὐκ ἄν εἶπτοι τις εἶναι* (544, 19. 674, 5. 430, 14. 683, 1. 676, 9. 810, 16. 857, 15. 927, 3 al.). Sed 792, 10 *εἰκότως ἄν τις εἶππειν*, ὡς *εἶπερ* sq. cf. 1195, 26. 452, 13. 1336, 1. Eadem regula cernitur in optatiuo *δόξαι* (ante consonantes 1, 15. 1229, 10 al.) et *δόξειεν* (ante uocal. 215, 26. 596, 13. 1305, 5. 911, 8. 1214, 17), *ἀπορήσαι* (ante cons. 75, 24. 137, 7. 822, 7). *ἀπορήσειεν* (1335, 30. 1056, 30. 678, 6). *νοήσαι* (687, 7 al.). *νοήσειεν* (1233, 25) al.

Nec minus, quam in uerbis, hoc euphoniae studio explicatur uarietas, si qua est, formarum in nominibus.

Παραπλήσιος adiectiui apud Atticos sua cuique generi tribuitur terminatio. Apud Polybium alius ualet usus. *παραπλησίους* acc. plur. communem habet masc. et feminin. genus. 45, 22 *πρὸς παραπλησίους δυνάμεις*. 263, 11 *παραπλησίους ἐπινοίας*. item 424, 11. 542, 24. 546, 26. 628, 17. 571, 2. Dativum plur. femin. gener. uno tantum loco legi: 154, 27 *παραπλησίαις ἐλλείσιν ἐπαρθέντες*. Accusat. singul. fem. gen. semper est *παραπλησίαν*: 125, 6 *παραπλησίαν ἐποιήσαντο τὴν ἀποχώρησιν*. 163, 10 *φυγῆ παραπλησίαν ἐποιεῖτο τὴν ἀποχώρησιν*. item 238, 11. 205, 26. 571, 25. 255, 21. 591, 22. 713, 14. 722, 13. 784, 11. 995, 18. 1023, 20. 1102, 9. 1296, 21. Itaque sine

dubio negligentiae scribae tribuendum est, quod 571, 2 τὴν παραπλήσιον χρεῖαν παρεχόμενοι legitur. Polybius scripsit παραπλησίαν. Etiam in nominatio fem. gener. modo παραπλήσιος, modo παραπλησία locum habet; ante consonantes enim legitur παραπλησία: 253, 8 ἣν δὲ παραπλησία καὶ περὶ τοὺς πολλοὺς τῶν Καρχηδονίων ἢ διάληψις. item 238, 11 al. Contra: 370, 2 παραπλήσιός ἐστιν ἢ φροῶ τοῦ ρεύματος sq. 1021, 23 ἣν δὲ παραπλήσιος ἢ κατηγορία sq. 707, 10 παραπλήσιος ἢ τῶν ἔργων πρόσοψις¹⁾. Eadem ratione explicatur, cur Polybius 1143, 2 scripserit, ἐρικτός ἐστιν ἢ τοῦ καλοῦ κτῆσις, cum apud ceteros scriptores femininum huius adiectivi terminationem habeat a masculino diuersam. Apud ipsum Polybium feminini nullum exstat exemplum.

Idem iudicandum uidetur esse de his locis: 811, 4—9 αἴγας ἀγρίας καὶ sq. et αἰῖς ἀγριος ἢ sq. cf. 1301, 25 ἐπιχώριός ἐστι (sc. ἢ θήρα).

Neque in ἔτοιμος adiectiu. gen. fem. temere miscuit formas, quod Schweighauserus (in lexico s. u.) uidetur credidisse. Habet gen. singul. semper ἐτοίμου 60, 2. 364, 22. acc. singul. semper ἐτοίμην 985, 12. 292, 8. acc. plur. semper ἐτοίμας 883, 5. 1207, 26. 503, 17. 339, 21, ubi sine dubio deteriorum codicum lectio (ἐτοίμους) reicienda est. Falso igitur excerptor Constantianus 1095, 15 ἐτοίμους inculcauit Polybio.

Nec non ualet certa ratio in πολλαπλάσιος: πολλαπλασίαν: 75, 25. 295, 12. 307, 8. 958, 22. semper πολλαπλασίους: 218, 17. 1045, 6 omnibus reliquis locis. Femininum adiectivi ὑποχείριος semper est congruens cum mascul. (931, 24. 1031, 8. 25, 8. 35, 22), cum apud Atticos et ὑποχείριος et ὑποχειρία in usu sint. Item μάταιος apud Polybium et masc. et feminini generis est, non inuenitur ματαία (1216, 21. 1216, 22 saep.).

Venio ad accusatiuum στάδια, qui ante consonantes, et σταδίους, qui ante uocales est in libris. 51, 5 ὡς δεκαδύο στάδια προσαγορεύεται. 80, 3 ἑκατὸν καὶ εἴκοσι στάδια τῆς Καρχηδόνας. item 202, 25. 258, 16. 266, 4. 834, 13. 940, 7. 944,

1) παραπλήσιος in fine enuntiati 568, 17 cf. supra p. 237. adnot. 2.

27. 985, 19 et 28. Contra: 260, 8 *τετταράκοντα σταδίου* *ἀποσχών*. 239, 4 *εἰς ὀκτακοσίους σταδίου* *ἤρξατο* cf. 735, 2. 836, 5. 872, 2. 998, 23 saep. Etiam in fine enuntiatorum Polybium formas in consonantes excidentis praetulisse, iam supra dixi; quod uerum esse apparet in hoc uocabulo 834, 20. 122, 19 al.

Eodem pertinet, quod dicit Polybius *ταυτό* ante consonantes 146, 30. 657, 22. 1230, 20. 1327, 16. *ταυτόν* ante uocales 1331, 9. 1132, 7. 1300, 31 saep. *τοιούτο* ante consonantes 620, 29. 625, 10. 658, 23. 196, 30. *τοιούτον* ante uocales 103, 5. 143, 30. 305, 29. 1228, 3. *τοσοῦτο* ante consonant. 174, 12. 80, 7. 131, 2. 1242, 15. *τοσοῦτον* ante uocales 38, 28. 1367, 17. 1364, 28. 1280, 16.

Denique uerba faciamus de aduerbiis.

Inueniuntur in eis, quae etiam nunc exstant, librorum Polybii reliquiis uicibus bis particulae interrogatiuae *πότερον* — *ἢ* uel *πότερα* — *ἢ*, ita quidem ut ante consonant. semper *πότερα* legatur (189, 7 *πότερα φευκτὴν ἢ* sq. 206, 16 *πότερα πολεμητέον ἢ* sq. cf. 1180, 14. 619, 14. 675, 21. 703, 11. 1144, 8. 1177, 8. 1183, 24. 1324, 14), ante uocales *πότερον* (82, 12 *πότερον ἀντερῶν ἢ* sq. 137, 8 *πότερον οἱ Κελτοὶ — ἢ* sq. cf. 542, 1. 610, 18. 1143, 17. 802, 2. 859, 10. 973, 8. 977, 2. 1162, 8. 1162, 12. 1299, 2). Itaque etiam 189, 8 legendum est *πότερον ἐπαινετὴν καὶ ξηλωτὴν ἢ ψευκτὴν* sq., quo loco codices exhibent *πότερα*.

De *τοῦναντίον* et *τοῦναντία* iam supra (p. 230 sq.) egimus. Neque operae pretium est, afferre exempla, quibus appareat, Polybium ante consonantes *λάθρα*, *ἄρτι*, *ἐνεκα*, ante uocales *λαθραίως*, *ἀρτίως*, *ἐνεκεν* scripsisse.

Mittamus iam hunc locum de formarum eiusdem uocabuli uarietate et uideamus

B. de uarietate in eligendis uerbis.

Cum iam ab atticis oratoribus *ἐπέε* et *περί* haud raro promiscue usurpentur, tum Polybius notiones harum praepositionum plane confudit; quod facile poteris cognoscere, si adieris Schweighaeuseri lexicon Polybianum s. u. *περί* et *ἐπέε*.

Quod cum ita sit, non mirum est Polybium hoc discrimen statuisset inter *ὑπέρ* et *περί*, ut *περί* post uocales, *ὑπέρ* post consonantes adhiberet. Hanc enim esse eius rationem, primum ex eo apparet, quod uno eodemque loco *περί* pro *ὑπέρ* substituitur, ne hiet oratio. Habes 2, 15 *οὐ μόνον ὑπὲρ τῆς ἀρχῆς, ἀλλὰ καὶ περὶ σφῶν ἐκινδύνευσαν.* item 76, 18—19. 454, 13. 820, 3 *πλὴν ταῦτα μὲν ἡμῖν ὑπὲρ Ἀριστοτέλους εἰρήσθω, πῶς — ἐποιήσατο τὴν ἐξήγησιν· τὰ δὲ λέγεσθαι μέλλοντα περὶ Τιμαίου* sq. Conf. 478, 16—17. 1045, 1—2. 1114, 17—18. 1185, 17—19. 1240, 1.

Accedit, quod scriptor etiam singulorum uerborum constructiones ita uariat, ut uocali antecedente *περί*, post consonantem *ὑπέρ* cum iis coniungat. *ἀμφισβητεῖν*: 2, 16 *πολλοὺς ἀμφισβητήσαντες χρόνους ὑπὲρ τῆς τῶν Ἑλλήνων ἡγεμονίας*; sed 4, 15 *τὰ πολιτεύματα τὰ περὶ τῆς τῶν ὄλων ἀρχῆς ἀμφισβητήσαντα. διαγωνίζεσθαι* cum *ὑπέρ* coniungitur 127, 9. 783, 4. 1009, 17 antecedente consonante. Sed post uocalem praepositione *περί* hiatus uitatur: 144, 27 *τοῦ διαγωνίζεσθαι περὶ τῆς χώρας.* Confer 830, 13 *διαποροῦντας ὑπὲρ τοῦ πράγματος*, et ita saepe, contra 838, 10 *διαπορεῖν ἔστι* ¹⁾ *περὶ τῆς αἰρέσεως* (licet dubitare de sq.). Simile est *δεδιέναι ὑπὲρ* 1357, 15, sed *περὶ* 1045, 21 (*μὴ δεδιέναι περὶ τῆς ἀρχῆς*), *πρεσβεύειν ὑπὲρ* 1043, 13. 1046, 11. 1073, 21. *περὶ* 1048, 30. 1185, 16. Neque aliter 1189, 24 *τιμηθέντων δὲ τῶν ὀρκίων ὑπὲρ τῆς συμμαχίας*, 212, 23 *ποιούμενος τὰ ὄρκια περὶ τῶν συνθηκῶν.* Vel *ἀνεδίδου διαβούλιον ὑπὲρ* 1129, 2. 1137, 18 sed *διαβούλιον ἀνεδίδου περὶ* 1025, 8. Addas *πολεμεῖν ὑπὲρ* 186, 27. *περὶ* 195, 11. 894, 18. *διαλέγεσθαι ὑπὲρ* 1026, 12. 1049, 22. *περὶ* 978, 28. 1038, 22. *διάληψιν ὑπὲρ τῶν ψεκτῶν* 188, 12. *ἐν τῇ περὶ τῶν θεῶν διαλήψει* 596, 7. *λόγος ὑπὲρ* 18, 2. 18, 22. 320, 17. 723, 14. 225, 4. sed *περὶ* 606, 2, ne concursus existat uocalium. *λέγω ὑπὲρ* 873, 18. 830, 23 et 25. 886, 6. *περὶ* post uocalem 1010, 11. 870, 12.

Nusquam ante *ὑπέρ* admisit scriptor hiatus, nisi quod

1) De *ν ἐφελκ.*, quod dicitur, confer infra p. 258.

duobus locis (1131, 13 et 499, 16—17) in libris manuscriptis uocali antecedente *ὑπέρ* inuenitur. Quod altero loco (1131, 13) est *ὑπὲρ τοῦ προνοηθῆναι ἢ πὲρ τῆς αὐτῶν καθόδου* sq., inde de elocutione Polybiana nihil potest colligi; nam ueri simile est uerba 1131, 10—14 non Polybii sed epitomatoris esse¹⁾. Vel propter *ὑπέρ* antecedens uix iterum scripsisset *ὑπέρ* post *προνοηθῆναι*; nec hoc potissimum loco *ὑπέρ* praepositionem praeficiens concursu uocalium efficere uoluit is, qui scripsit: 763, 13. *Περὶ ὧν γὰρ οὐκ ἐνεδέχεται προνοηθῆναι* sq. 776, 22 *καὶ περὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων προνοούμενοι*. 882, 24 *οἱ δὲ λοιποὶ περὶ τε τῆς ἀσφαλείας προενοοῦντο*. *ὑπέρ* nisi post consonantem non inuenitur: 929, 18, 19 *προενοοῖσθαι τὸν Ἄταλον ὑπὲρ τούτων ἐπιμελῶς* sq.

Restat igitur unus locus 499, 16—17, quo loco codices exhibent *ἄει ὑπὲρ τῶν κατὰ μέρος ἀντιλογίας καὶ σκήψεις εἰς-γερόμενος*; hiatus *ἄει ὑπέρ* nullo modo ferri potest. Et sane lenis est emendatio²⁾, si scribimus *ἄει περὶ τῶν κατὰ μέρος*. Quamquam, quantum scio, apud Polybium neque *ἀντιλογία* (uel *ἀντιλέγειν*) *ὑπέρ* neque *ἀντιλ. περὶ* praeter hunc locum legitur³⁾, tamen apud prioris et posterioris aetatis scriptores in usu est *ἀντιλέγειν περὶ* cf. Thucydid. 8, 53, 2. Xenoph. Hellen. 3, 3, 1. Plutarch. Num. Pomp. cap. 21 *ἀντιλογίαι γίνονται περὶ*; cf. Plut. Otho. 11. Et confirmatur coniectura mea loco Diodori, qui XIV, 3, 4 scripsit *ἀντιλογίας γενομένης περὶ τούτων* sq.

Hanc rationem intercedere inter *περὶ* et *ὑπέρ* cum non intellexisset Naber⁴⁾, iussit scribi 573, 18 *ἄει σπουδάξουσι περὶ ταύτην, ὡς φαίνεται* etc. pro *ἄει σπ. περὶ ταύτης*, quod est in codicibus; sed non recte ita scribi iussit; nam idem quod in cetera uerba, cadit in *σπουδάξειν*: 945, 13 *σπουδάξειν ὑπέρ*

1) Conf. quae de epitomatoris ratione disputauimus p. 224 sq.

2) Quam ingens sit numerus locorum in Polyb. libris, qui labem contraxerint praepositionibus confusis, illustrauit exemplis Naber in Mnemosyn. VI. p. 251—258.

3) Excipio unum locum, qui mutilatus est: 1114, 23: *ἵνα δὲ μὴ πάλιν ἐξ ἀκεραίου περὶ πάντων ἀντιλέγοιεν*.

4) Mnemosyn. VI. p. 358.

τοῦ δεόντως ἐξαγγέλλειν. 1052, 20 οὐδὲν ἦττον ὑπὲρ τῆς σφετέρας πατρίδος καὶ τοῦ κατ' ἰδίαν συμφέροντος σπουδάζοντας sq. Et antecedente uocali περί. cf. 454, 13 ὑπὲρ ὧν οἱ πρότερον οὐχ ἐλάττω μείζω δ' ἐποιοῦντο σπουδῆν ἢ περὶ τῆς κατ' αὐτὴν τὴν Αἴγυπτον δυναστείας. cf. 1135, 3. 523. 16.

Quia in mentionem praepositionum confusarum incidi, statim liceat paucis exponere, quid sentiam de loco, qui est 263, 2. Narratur illo loco, Tiberium consulem, quo esset impetu, uoluisse proelio decertare, cum Publii contraria esset sententia. Itaque consilia inter se eos communicasse. Iam pergit scriptor διὸ — μένειν ἡξίου τὸν Τεβέριον ἐπὶ τῶν προκειμένων i. e. 'monuit (sc. Publius) Tiberium ut in proposito maneret' (cf. 262, 20 προέκειτο μὲν οὖν αὐτῷ sq.). Quid? qui dissuadere dicitur, idem adhortatur? Scribas: μένειν ἡξίου τὸν Τεβέριον ἐπὶ τῶν ὑποκειμένων i. e. 'nil moliri eum iussit' (1212, 6. 1101, 12. 1131, 24 et passim ita utitur Polybius hac locutione).

Sed ut redeat oratio ad rem propositam, demonstrabo nulla alia de causa Polybium modo διότι, modo ὅτι particula uti¹⁾, quam qua eum ductum uariasse orationem supra uidimus. Scriptum est igitur: 22, 25 δηλοῦντος, ὅτι τὰ πλήθη τὸν λιμὸν οὐχ ὑπομένει sq. Item, ut primi tantum libri locos afferam: 11, 17. 4, 29. 5, 3. 32, 31. 36, 25. 37, 23. 47, 31 al. semper post consonantes; contra 32, 6 οἱ Ῥωμαῖοι συλλογίζομενοι, διότι sq. 39, 21 καὶ πρὸς τοὺς φίλους ἐράνισε²⁾, διότι sq. cf. 39, 28. 11, 28. 81, 33. 94, 7 al. Et eodem modo per omnes libros. Confer, quod scripsit 632, 22. 23 οὐ γὰρ μόνον ὅτι μαχόμενα λέγει πρὸς τὴν αὐτοῦ πρόθεσιν, ἀξίός ἐστιν ἐπιτιμῆσεως, ἀλλὰ καὶ διότι κατέψενσται τοῦ τε βασιλέως καὶ τῶν φίλων καὶ μάλιστα διότι τὸ ψεῦδος ἀσχερῶς καὶ ἀπρεπῶς διατέθειται. Similis est locus 714, 7—8. Inprimis autem dignus est locus, qui commemoretur, 174, 14—17 τίς γὰρ ὑπὲρ Ἀθηναίων οὐχ ἰστόρηκε διότι καθ' οὓς καιροὺς — ἐνέβαινον πόλεμον, καὶ μυρίους μὲν ἐξέπεμπον στρατιώτας,

1) Cf. Benseler de hiat. p. 14 et Baiter ad Isocrat. Panegyric. 50, 48.

2) De ν ἐφέλκυστ. cf. huj. dissertat. p. 258.

ἐκατὸν δ' ἐπλήρουν τριήρεις, ὅτι τότε κρίναντες ἀπὸ τῆς ἀξίας ποιεῖσθαι τὰς εἰς τὸν πόλεμον εἰσφορὰς, ἐτιμήσαντο τὴν χώραν.

Quod igitur 1186, 22 legitur *πατέρα*, ὅτι eclogarii culpa factum est, non Polybii.

Interdum etiam coniunctione *καθότι* pro *διότι* uel *ὅτι* utitur Polybius post uocales, quod intellegitur ex loco, qui est 349, 13 *ἐγκαλούντων δὲ Βοιωτῶν μὲν ὅτι συλήσαιεν* (sc. Aetoli) *τὸ τῆς Ἀθηναίων τῆς Ἰωνίας ἱερὸν, Φιωκέων δὲ διότι στρατεύσαντες ἐπ' Ἀμβρουσον καὶ Δαύλιον ἐπιβάλοιτο καταλαβέσθαι τὰς πόλεις, Ἡπειρωτῶν δὲ καθότι πορθέσαιεν αὐτῶν τὴν χώραν.* Hinc medicina ferenda est loco, qui est 1108, 23, ubi Apollonias, Attali uxor, his uerbis laudatur: *καὶ γὰρ ὅτι δημότις ὑπάρχουσα βασίλισσα ἐγεγόνει καὶ ταύτην διεφύλαξε τὴν ὑπεροχὴν μέχρι τῆς τελευταίας, οὐχ ἑταιρικὴν προσφερομένην πιθανότητα, σωφρονικὴν δὲ καὶ πολιτικὴν σεμνότητα καὶ καλοκάγαθειαν, δικαία τυγχάνειν τῆς ἐπ' ἀγαθῶν μνήμης ἐστίν, καὶ καθόλου τέτταρας υἱοὺς γεννήσασα πρὸς πάντας τούτους ἀνυπέβλητον διεφύλαξε τὴν εὐνοίαν* sq. In quibus uerbis duplex est offensio. Primum non uideo, quid sibi uelit *καθόλου*; deinde post *καθόλου* exspectamus ὅτι, quod uulgo addunt editores (debebant addere *διότι*); contra Hultschius codicis scripturam ita seruauit, ut in primo uersu ὅτι (post γὰρ) deleret; qui tamen quam sibi finxerit constructionem uerborum, deleto ὅτι, equidem intellegere non possum. Mihi dubium non est, quin *καθόλου* in *καθότι* mutandum sit; quod si feceris, omnia se recte habent, emendatione adhibita lenissima. Verborum contextus hic est: *καὶ γὰρ ὅτι — ἐγεγόνει, δικαία τυγχάνειν τῆς — μνήμης ἐστίν, καὶ καθότι — διεφύλαξεν.* cf. 632, 20.

Ut antecedente uocali pro ὅτι scribitur *διότι*, ita inter ὅτι et ὡς nihil interest, nisi quod ὅτι ante consonantes, ὡς ante uocales legitur. Hoc praeter cetera exempla confirmat locus, qui est 528, 8—10 *δῆλον γὰρ εἶναι καὶ νῦν, ὡς, ἔάν τε Καρχηδόνιοι Ῥωμαίων ἔάν τε Ῥωμαῖοι Καρχηδονίων περιγέγονται τῷ πολέμῳ, διότι κατ' οὐδένα τρόπον* sq. Conferas prae-

terea: δῆλον ἦν, ὅτι καταγινώσκει 1136, 26. ὅτι κρατεῖ 285, 26. ὅτι κρείττον 216, 12. ὅτι μέλλουσι 145, 25. διότι τούτο 174, 12. ὅτι καὶ 4, 9. 145, 25. 1048, 30. Contra δῆλον, ὡς εἰκὸς ἦν 431, 8. ὡς οὐδενί 1229, 10. 1, 15. ὡς εἰκότως 1362, 4. ὡς ὅταν 369, 4. ὡς αἰτίαν 192, 22. 194, 15. 254, 21. 423, 3. 75, 19. δηλούντων, ὅτι δεήσει 1104, 28. ὅτι πρώτοις 158, 16. ὅτι τὸ πλήθος 22, 25. ὅτι βούλονται 252, 28. 347, 10. Contra: δηλούντων, ὡς ἐὰν 467, 15 saep. διασαφούντων, ὅτι δέδοκται 1069, 24. ὅτι πρόνοιαν 1128, 22. ὅτι τῶν 1148, 15. ὅτι δέδοκται 1197, 6. ὅτι δεῖ 36, 25. 24, 30. 279, 16. 291, 27. 241, 30. 525, 16. 392, 20. 349, 27. Contra διασαφούντες, ὡς ῥὺ δύναται 351, 2. φανερὸν γενέσθαι διότι μέλλουσι 1155, 10. ὅτι τοῦ 180, 4. Contra φανερόν, ὡς εἰς οικιζομένης 597, 18. διδάξῃ τις αὐτοὺς, ὅτι τῶν 1137, 24. ὅτι συμβήσεται 1137, 28. διότι τῷ 1205, 18. 422, 24. Contra διδασκόντων, ὡς ἀδύνατον 1103, 21. ὡς ἐὰν 660, 7. ὑποδεικνύτες, ὅτι μέγιστα 186, 33. ὅτι μετὰ 81, 32. 467, 19. 32, 31. Contra ὑποδεικνύτες ὡς εἰ 1316, 29. γινώσκω ὅτι sequente consonante: 1038, 14. 1062, 20. 248, 1. 301, 4. 239, 18. 135, 27. 256, 11. 255, 6. Contra ὡς sequente uocali: 1191, 16 (ὡς ἐὰν) al. συλλογιζόμενος ὅτι 1045, 28. 259, 16. 274, 8. 155, 10. 32, 6. 259, 16. ὡς 229, 27. 240, 25. 272, 26. 474, 20. εἰδότες, ὅτι 589, 27. 1071, 12. 1140, 24. 259, 2. 236, 30. ὡς ἐὰν 653, 5. λέγειν ὅτι 1127, 7. 134, 5. 279, 22. ὡς 1350, 10. 638, 23. πιστεύειν ὅτι 1197, 27. 149, 13. 330, 15. ὡς 1202, 24. εἰπεῖν ὅτι 1332, 7. 458, 8. ὡς 95, 5. 43, 2.

Apparet igitur uerbis, quae sunt: 255, 13 ἔχωμεν πείραν, ὅτι μόνον οὐ τολμῶσι sq. non ita posse afferri medicinam, ut deleatur μόνον, quod uoluit Bekker. Neque Polybii est illa elisio: 431, 4 γινώσκοντας ὅθ' ὁ Φίλιππος — κύριος ἦν. Nusquam inuenitur elisio in uocula ὅτι apud scriptores, qui pedestri oratione utuntur. Polybius sine dubio scripsit aut ὡς ὁ Φίλιππος, ut 1191, 16 saep., aut ὅτι Φίλιππος omissio articulo.

Cum post relatiua pronomina οἱ αἱ ἡ al., quae tam saepe occurrunt, difficile esset uitare hiatum, scriptor duplici modo hanc difficultatem sustulit, primum ita, ut ante uocales pronomem rel. indefinitum ὅστις usurparet pro eis pronominis rela-

tiui formis, quae in uocalem exeunt. Dicit igitur ante uocalem *οἵτινες αἵτινες ἦτις*, ut notio plane eadem sit ac simplicis pronominis relatiui *οἶ αἶ ἦ*. Hiatus uitandi causa orationem hunc in modum uariasse scriptorem, inde apparet, quod *οἵτινες — αἵτινες ἦτις* pro simplici relatiuo sunt in usu, non *ὅστις οἷς-τισι* alii, qui in consonantem exeunt, casus. Habes igitur 1273, 27 *προσεκέρδατε τὴν σωματικὴν ὑγιειαν καὶ τὴν εὐεξίαν, ἦτις ἀντὶ παρ' ὅλον τὸν βίον παρεπομένη πολλὰς ἡδονὰς καὶ καλὰς ἀμοιβὰς ἀπέδωκεν.* 69, 15 *κατελάβετε τὴν πόλιν τῶν Ἑρκίνων, ἦτις ἔν μεταξὺ τῆς τε κορυφῆς καὶ τῶν πρὸς τῇ ἑλίξῃ στρατοπεδευσάντων.* Eodem modo *ἦτις* pro *ἦ* 574, 14. 879, 15. 200, 16. 436, 27. 344, 2. 365, 12. 322, 5 al.

96, 25 *τὸ δὲ μέγιστον, ἢ τῶν Ἰππακριτῶν καὶ τῶν Ἰτυκαίων ἀπέστη πόλις, αἵτινες ἐτύγγαρον μόναι τῶν κατὰ τὴν Αἰβύην οὐ μόνον τὸν ἐνεστώτα πόλεμον ἀναδεδεγμένα. 1255, 2 πρεσβευτὰς κατέστησαν τοὺς περὶ Τιβέριον Γράαχον καὶ Λεύκιον Λέντλον, οἵτινες ἔμελλον — ἐποπτεύσειν τὰ κατὰ τοὺς Ἑλληνας.* cf. 86, 22. 158, 1. 171, 30. 487, 4. 213, 22. Iam cum hoc modo pronomen *ὅστις* relatiui simplicis notionem induisset, non mirum est, Polybium eo interdum etiam tum pro simplici relatiuo usum esse, cum initio enuntiatorum demonstratiui loco poneretur; quae propria Polybii est constructio, quippe qui paris iuris enuntiata coniungere maluerit, quam alterum alteri subiungere. Exempli causa, ut magis usitata mittam, affero *ὅτε* pro *τότε* usurpatum 127, 27. 573, 2. 590, 9. *ὁθεν*: 180, 5. 260, 21 al. Iam eodem modo *οἵτινες* usurpatur duobus locis, quorum alter est: 574, 12, ubi *οἵτινες*¹⁾ sine dubio maiore interpunctione disiungendum est a uerbis antecedentibus, id quod omnes fecerunt editores; nam si arte cum *φυλακεῖον* coniungeremus, *ὅτι* scribendum esset. Eodem modo 1217, 28 Hultschius rectissime *οἵτινες* pro eo, quod Reiskius scripsit (*οἶ*), in textum recepit, ut uersus, qui illō loco excidit, spatium expleretur. Quae cum ita sint, quid offensionis habere possit 251, 25 *διότι* pro *διό* initio enuntiatum, non uideo, prae-

1) Quod h. l. *οἵτινες* ante consonant. legitur, conf. quae scripsi p. 249.

sertim cum hanc scripturam tueantur tres alii loci: 1119, 26 ubi codex habet: *διότι καὶ ἔδωκε*. 426, 26, ubi codices prima enuntiati uerba praebent in hunc modum: *διότιπερ εἰρηνεομένης — τῆς χώρας* et 569, 6 *διότιπερ ἀνίσων ὄντων* sq. De *περ* particula propter sequentem uocalem addita paulo infra agemus¹⁾; hoc apparet Polybium potuisse *διότι* pro *διό* enuntiati initio scribere, quemadmodum scripsit *οἵτινες*. Quid? quod etiam *ἕως ὅτου* pro *ἕως οὖ* (attic. *ἕως*) legitur 899, 16²⁾. 925, 26 al.

Mihi igitur errasse constat Bekkerum, quem Hultschius secutus est, eicientem *διότι* et *διότιπερ*, reponentem *διό* — *διόπερ*.

Ut *τις* pronomine, ita *περ* particula pronominis relatiui casibus in uocalem exeuntibus addita, uocales ne concurrant, cauere solet Polybius.

Exempla in unaquaque pagina exstant. 79, 22 *λοιπὸν ἦν διὰ τῶν ἡγεμόνων ποιεῖσθαι τὰς ἀξιώσεις καὶ παρακλήσεις, ὅπερ ἐπειραιτό τε συνεχῶς ποιεῖν ὁ Ἄνων*. item 69, 1. 5, 24. 5, 30. 62, 15. 66, 24 al. item *οἵπερ* 269, 6. *αἵπερ* 62, 26 *καὶ σὺν αὐτῷ περὶ τριάκοντα νῆας, αἵπερ ἔτυχον ἐγγὺς οὔσαι* sq. *ἄπερ* 262, 20. 201, 8. 217, 16. 552, 10. *ἦπερ* 46, 20. *ἦπερ* 395, 10. *ἀνέλτε τὴν αὐτὴν ὁδὸν, ἦπερ ἦκεν, ἦ* ante consonantem 432, 7 *τὴν αὐτὴν ἐπάνοδον, ἦ παρεγένετο* conf. 288, 8. Idem ualet de particulis. Habet P. *διόπερ* ante uocales, *διό* ante consonantes. Primi libri exempla sunt haec: 14, 11 *διόπερ οὖ χρὴ θαναμάζειν* cf. 15, 6. 16, 14. 18, 20—27. 22, 30. 31, 19. 60, 11. 72, 20. 87, 15 al. Contra 15, 22 *διὸ καὶ τοῖς βουλομένοις* cf. 19, 19. 20, 1 et 15. 46, 27. 63, 4 et 8 al. Item *εἵπερ* pro *εἰ* usurpatum est: 259, 19 *εἵπερ οὗτοι — συνῆψαν ταῖς ἀποσκευαῖς, πολλοὺς ἂν αὐτῶν συνέβη διαφθαρεῖναι*. 169, 23. 175, 14. 413, 26. *ἐπείπερ* pro *ἐπεὶ* 194, 8. 371, 25. 1050, 6. 1055, 9. *ἐπειδήπερ*: 167, 3. 174, 26. *ἐπειδήπερ* *δμολογοῦμενον* etc. Atque, id quod clarissime demonstrat, nulla alia de causa illud *περ* addi, nisi ut hiatus tollatur, ante conso-

1) Cf. *ὅτιπερ* Thucyd. IV, 14, 2. Xenoph. Hell. V, 3, 6.

2) Quod Dindorf. *ὅτου* delet hoc loco, conferas huj. dissert. p. 256.

nantes dicit ἦ, ante uocales ἦπερ. Confer 172, 19—22: ἦ τοὺς ἐντυγχάνοντας τοῖς ἐπομνήμασιν ἦτιόν τι διορθουμένους ἐπὶ τῶν σπουδαίων καὶ ζηλωτῶν ἔργων ἦπερ ἐπὶ τῶν παρανόμων καὶ φρενικῶν πράξεων. Ita habes ἦπερ 161, 2. 172, 22. 634, 22. 798, 18. 818, 8. 928, 20. 942, 4. 972, 18. 1052, 21. 1055, 19. 1237, 21. Tribus tantum locis ἦ ita traditum est, ut hiet oratio: 340, 7. 553, 29. 1120, 19. Ultimus locus, cum sit ex Constantini excerptis, haud ita magni est momenti. Sed etiam duos priores locos corrigendos esse puto. Nam praeter ea, quae modo exposuimus, etiam alia exstant, ex quibus Polybium post ἦ hiatum semper uitasse appareat. Ac primum quidem cum in uniuersum secundum Atticorum morem dicat ἀποθνήσκω (564, 28 ἀποθνήσκειν ἐπὲρ τῆς χώρας 55, 20. 138, 14. 86, 18. 1271, 14 al.) post solam particulam ἦ omisit praepositionem ἀπό¹⁾. 253, 19 νικᾶν ἦ θνήσκειν cf. 897, 19. 599, 22. 773, 6. Accedunt alia: 454, 14 scriptum est: ἐπὲρ ὧν οἱ πρότερον οὐκ ἐλάττω, μείζω δ' ἐποιοῦντο σπουδῆν ἦ περὶ τῆς κατ' αὐτὴν τὴν Αἴγυπτον ἀρχῆς (conferas, quae supra de περὶ et ἐπὲρ exposui). 357, 1 in libris est ἦ δουλεύειν ἠγαγκάζοντο pro ἦ ἠγαγκάζοντο δουλεύειν²⁾. Denique affero exempla, ubi post ἦ aphaeresis in libris traditur: 525, 29 ἦν οὐδενὶ καθήκειν μᾶλλον ἦ κείνω cf. 69, 28. Neque dubitari potest, quin etiam 1054, 11 Polybius cum aphaeresi³⁾ scripserit μᾶλλον ἦ κείνω προσῆγον.

Vitauit igitur omni modo hiatum post ἦ neque ulla causa probabilis inuenitur, cur duobus potissimum illis locis, quos supra attuli (340, 7. 553, 29), non uitauerit. Restituamus igitur scriptori ἦπερ.

Hoc erat, cur scriptor semper daret ὃν ἂν (96, 16). οὐς ἂν (100, 8). ὄς ἂν (106, 11. 124, 12). οὐς ἂν (1189, 17). οἷς ἂν (1057, 4/5). ὄσον ἂν (135, 5. 1066, 20) aliis locis multis, contra οὐ ποτ' ἂν (960, 30. 91, 28). ὅ ποτ' ἂν (106, 9). ὅτι ποτ' ἂν

1) Conferas huj. dissertat. p. 250.

2) De collocatione infinitiui

uid. huj. dissert. p. 258.

3) Non formam κείνος, sed ἐκεῖνος (κείνος) esse Polybii docent hi loci: 968, 23 ἀλλ' ἐκεῖνω et 260, 6. 260, 22 al. Si κείνος esset Polybii, scripsisset ἀλλὰ κείνω.

1324, 15 aliis locis multis. Excerptor Constantini, qui saepe uoculas omittit, 1047, 7 mutauit uerba Polybii scribens ἐν ᾗ ἄν. Vera lectio est ἐν ᾗ ποτ' ἄν, quod contra codicum auctoritatem scribendum est.

Eadem de causa pro simplici ἔπειτα post uocales utitur scriptor particula κᾶπειτα, ita quidem ut notio καὶ uoculae plane oblitterata sit. 6, 6 εἰ γὰρ τις συνθεῖς — τὸ ζῆρον τῷ τε εἶδει καὶ τῇ τῆς ψυχῆς ἐνπρεπείᾳ, κᾶπειτα ἐπιδεικνύοι, ταχέως ἂν οἶμαι ὁμολογήσειν sq. Item 1062, 21. 669, 14. 788, 16. 801, 18. *92, 6. Contra propriam suam notionem seruauit κᾶπειτα 22, 10. 71, 5. 371, 20. Item 372, 18 non a particula κᾶπειτα, sed a τότε δὲ incipit ἀπόδοσις.

Neque mirum est, cum semel κᾶπειτα notionem tam anticipitem induisset, ut pro simplici ἔπειτα poni posset, interdum Polybium etiam post consonantes hac forma usum esse, uelut 719, 10. Et quod in huius rei mentionem incidi, statim liceat alia id genus adnotare. Cum in usu esset Polybio οἴτινες et αἴτινες pro αἰ et οἰ, etiam ante consonantes interdum has formas admisit cf. 574, 12 et 1217, 28 (quos locos p. 246 adtulimus). Item διότι pro ὅτι post consonantes 6, 7 et 59, 17. Qua tamen re non infringitur regula.

Restat, ut unum moneam. Solet Polybius in enuntiatis interrogatiuis ex uerbo pendentibus modo relatiuo uti, modo interrogatiuo pronomine. Ita habet post consonantes ἡλίκος, post uocales πηλίκος: 130, 27 ἵνα δὲ συμφανὲς ἐπ' αὐτῶν γένηται τῶν ἔργων ἡλίκοις Ἀννίβας ἐτόλμησε πράγμασιν ἐπιθέσθαι καὶ πρὸς ἡλίκην δυναστείαν sq. item 849, 21. Contra 3, 4 πόσα καὶ πηλίκᾳ saep. 145, 1 μνημονεύσας ὅσας μυριάδας καὶ τίνας τόλμας καὶ πηλίκας παρασκευάς. Quo ipso loco est ὅσος post consonantem, post uocales scriptum est πόσος. Itaque non est, quod offendamus in ὡς particula pro πῶς antecedentibus consonantibus posita: 186, 23. 187, 18. 155, 16 saep., cum post uocales πῶς legatur: 188, 8. 189, 1 saep. Quodsi Bekkerus 187, 18 in particula ὡς (pro πῶς) propterea offendisse uidetur, quod sequuntur διὰ τίνων καὶ τί,

non offendisset, si inspexisset locos tales, quales sunt 145, 1 ὄσας μυριάδας καὶ τινὰς τόλμας sq. uel 352, 27 πῶς καὶ δι' ἄς αἰτίας al.

Iam antequam hunc de uarietate in uerbis eligendis locum mittamus, restat, ut agamus de compositis.

Iam supra significauī, Polybium in compositis quoque eligendis id egisse, ut hiatum uitaret. Ac de *θνήσκειν* et *ἀποθνήσκειν* iam supra diximus p. 248¹⁾. Nunc alia recenseamus²⁾. Polybius semper dat *ἀνώτερον εἶπον* (11, 8. 412, 25. 412, 8 saep.) contra notione non mutata *ἄνω προεῖπον* (9, 8. 92, 30. 146, 28. 151, 20). Eadem uice habet 185, 7 δι' ἄς ἀναδραμόντες τοῖς χρόνοις, contra 14, 12 εἰάν ποῦ προσανατρέχουμεν τοῖς χρόνοις. item 14, 4 ἐπίστασιν, ἀναδραμόντες τοῖς χρόνοις. 6, 31 τοῖς χρόνοις βραχὺ προσαναδραμόντες. Atque semper ita ἀνατρέχειν τοῖς χρόνοις post consonantes (249, 13. 118, 29. 146, 26. 152, 6), προσανατρέχειν τ. χ. post uocales (460, 26. 452, 6). [Itaque plane in tenebris errat Bothius (Polybiana p. 7).] Idem cadit in *ἐποδεικνύω* et *συνποδεικνύω*. 236, 7 τοῖς περὶ τὸν Ἄρριβαν ἐπέδειξε τὰς ὁδοὺς — sed 237, 2 ἐπιφανέντα συνποδεικτεῖν τὰς ὁδοὺς. Item *ἐποδεικνύω* 12, 12 saep. *συνποδεικνύω* post uocales tantum: 32, 31. 522, 30. 440, 19. ἀξίως aduerbium usitatissimum est apud Polybium (105, 26. 808, 28. 44, 29. 774, 11), cuius tamen loco post uocales semper utitur composito *καταξίως*, quod aduerbium ad id ipsum uidentur finxisse Polybius; certe apud Atticos non exstat, inter quos Sophocles et Euripides adiectiuo tantum *κατάξιος* interdum utuntur. *καταξίως* habes 103, 8 τιμωρήσασθαι *καταξίως*. 633, 7 δυνήθῃ *καταξίως* εἰπεῖν confer 1123, 25 al. — Idem cadit in substantiua: ἀρχή — *καταρχή* (initium). Cum enim plane in usu sit ἀρχή post consonantes, post uocales semper *καταρχή* legitur, quod compositum primum apud Polybium in-

1) Atticorum in hoc uerbo usus non idem est omnium. In Xenoph. Hellenicis nullo loco legitur *θνήσκειν*, semper *ἀποθνήσκειν*. Contra Thucydides habet *ἐθνήσκον* II, 47, 4 et 48, 2. 51, 4. *θνήσκων* II, 51, 6. 53, 1. II, 54, 1 saep.

2) Conf. Sintenis ed. uit. parall. Plutarch. V. p. 328 med.

uenitur. 84, 6 *πολέμον καταρχή* cf. 784, 27. 925, 5. 1091, 6. 1168, 6 et *conferas: ἄρχειν, κατάρχειν*. 167, 11 *ἄρχων ἀδίκων χειρῶν* sed 1384, 19 *μὴ κατάρχειν χειρῶν ἀδίκων* cf. 146, 8 saep.

Neque magis inter se differunt notione *ἐφεδρεύω* et *συνεφεδρεύω*, quorum illud post consonantes, hoc post uocales scribitur. *ἐφεδρεύειν* est 'in subsidiis manere' 308, 21 *τοῖς Καρχηδονίοις μηδὲν ἐφεδρεύειν* item 443, 6. 747, 6. 308, 21. 243, 4 saep., contra eadem notione 33, 29 *καὶ συνεφεδρευόντων τοῦτοις*. Aliis locis *ἐφεδρεύειν* est 'tutari' 48, 19 *βουλόμενον ἐφεδρεῦσαι τοῖς τῶν συμμάχων καρποῖς* cf. 519, 19. 330, 28 saep. Contra 117, 2 *παρεχέμαξε*¹⁾ *συνεφεδρεύων τῶ τῶν Ἀδριαίων ἔθνει*. Denique *ἐφεδρεύειν τοῖς καιροῖς* est 'captare opportunitates temporum' 1017, 17. *τοῖς καιροῖς ἐφεδρεύειν* et 1218, 7 *ἐφεδρευόντας τοῖς καιροῖς*, contra 1245, 13 *καὶ συνεφεδρεύσειν τοῖς καιροῖς*. Non alia de causa passim scribit Polybius modo *ἐγγύς* modo *σύνεγγυς* (62, 26. 135, 28 — 60, 2. 65, 13. 133, 26) modo *ἐγγίξειν* modo *συνεγγίξειν*: 132, 25 *συμβαλεῖν*. *ἐγγίσαντες δ' ἀλλήλοις* cf. 298, 3 saep. 64, 26 *οἱ δὲ Καρχηδόνιοι συνεγγίσαντες* cf. 135, 26. Annotandum est *συνεγγίξειν* ante Polybium non in usu esse. Eiusdem generis est: 76, 20 *ἐπὶ δὲ τοῦτον τὸν πόλεμον ἐπιστῆσαι* i. e. animum aduertere ad. 543, 12 *ἐπὶ τὰς μεταβολὰς ἐπιστήσας* (cf. 105, 16. 543, 12. 541, 21 saep.). Contra plane eadem notione post uocales *συνεπιστῆσαι* 194, 29 *ἐπὶ τὰ λεγόμενα συνεπιστήσαντες*. 367, 24 *βραχεία συνεπιστήσας* cf. 791, 17. Cum *περὶ* coniunctum legitur 567, 10 *ἐπιμελέστερον ἐπιστῆσαι περὶ* et post uocalem: 249, 6 *βουλησόμεθα συνεπιστῆσαι περὶ*. Itaque in uerbis *μὴ συνάψονται τοῦ καιροῦ* (920, 5) non offendere debuerunt uiri docti; dictum est pro *ἄψονται τοῦ καιροῦ* propter uocalem antecedentem²⁾.

Ultimo loco commemoro, etiam *προσαναλαμβάνειν* ita usurpare scriptorem post uocales pro *ἀναλαμβάνειν*, ut notio plane

1) De *ν* ephelcystic. cf. pag. huius dissertat. 258. 2) Cf. *συνπάρχειν* = *ὑπάρχειν* 579, 25. De *ἄπτομαι* uid. 245, 28. 282, 7 saep.

eadem sit. 249, 20 τὰς μὲν ἀρχὰς ἀνελάμβανε τὰς δυνάμεις (curavit, ut recrearentur); sed 285, 3 τὰς τῶν δυνάμεων ψυχὰς — σωματοποιεῖν καὶ προσαναλαμβάνειν. Eodem modo habes ἀναλαμβάνειν 260, 28. 274, 1. 279, 24. 283, 21. προσαναλαμβάνειν 472, 21. 505, 4. 250, 10. Inde intellegitur, cur προσαναλαμβάνειν hac notione non inueniatur nisi apud Polybium et Diodorum Siculum, qui, ut uidebimus, plane iisdem utitur artificiis ad hiatus uitandum, quibus Polybius. Iam satis est de hoc loco; si quis etiam accuratius perquirere rem uelit, eum perlustrare iubeo eos locos, quibus legitur κατοικεῖν — οἰκεῖν. συνεπιθέσθαι (786, 14) — ἐπιθέσθαι. στρατοπεδεύειν — καταστρατοπεδεύειν. προαιρεῖσθαι — αἰρεῖσθαι al. Neque solum in singulis formis et uerbis eligendis, sed etiam in conformandis locutionibus hiatus uitandi cura multum ualet apud Polybium. Itaque uideamus

C. de uarietate locutionum.

Primo loco nonnulla, quae ad articulum spectant, tractemus. Antecedente consonante, 'nil mouere' Polybio est ἡσυχίαν ἔχειν: 1156, 1 κατὰ μὲν τὸ παρὸν ἡσυχίαν ἔχειν, item 143, 16. 362, 26. 1194, 2. Contra, ut statim ab ultimo loco proficiscar, 1194, 11 τὸ δοκεῖν μισθοῦ τὴν ἡσυχίαν ἔχειν, quod uocalis antecedit. Item ἔχειν τὴν ἡσυχίαν alibi semper legitur post uocales: 795, 19. 921, 1. 125, 8. 127, 12. 656, 27. 310, 22¹⁾. Idem ualet in ἡσυχίαν ἄγειν et τὴν ἡσυχίαν ἄγειν. 706, 5 κατ' ἀνάγκην ἡσυχίαν ἄγειν cf. 250, 24. 321, 24 al. contra 262, 28 καὶ τὴν ἡσυχίαν ἄγειν cf. 341, 28. 604, 2. 915, 1. 968, 24. 1040, 25²⁾.

Si quis uel paucas historiarum Polybii paginas perlegerit, intelleget malle hunc scriptorem sententias efferre infinitiuis,

1) De *ν* ephelc. cf. pag. huj. diss. 258. 2) Ante Polybium τὴν ἡσυχ. ἔχειν (*ἄγειν*) non in usu est, sed ἡσυχ. ἔχειν (*ἄγειν*) cf. Thucyd. V, 40, 3. VI, 24, 4. VIII, 66, 2. Xenoph. Hellen. I, 5, 10. II, 3, 55. 4, 5, 4, 18. III, 2, 17. 2, 27. 4, 7. 4, 18. IV, 2, 15. 4, 4, 8, 23. V, 3, 1. 4, 9. VI, 1, 14. 5, 20 et 18. VII, 4, 22 saep.

additis articulo et praepositionibus, quam enuntiatis secundariis aut simplici infinitivo ¹⁾. Dicit igitur:

304, 2 *συμφέρει τὸ κατὰ πάντα τρόπον ἀναγκάσαι μάχεσθαι τοὺς πολεμίους*. 97, 24 *συμφέρει τὸ σώζεσθαι* item semper: 129, 20. 134, 17 saep. *χρήσιμόν ἐστι τὸ — ἐπιμνησθῆναι* 185, 19. *κάλλιστόν ἐστι τὸ μὴ — πορίζεσθαι* 156, 21. 215, 19 *προσέκειτο γὰρ ἂν τὸ μὴ προσλαμβάνειν ἑτέρουσ συμμάχοις*. 74, 9 *ἐστὶ τινοσ τὸ — δύνασθαι* cf. 189, 14. 110, 14. 5, 11.

τοῦ μὲν ἐγχειρεῖν — ἀπεδειλίασαν 331, 25. *τοῦ μὴ τῆσ τῶν κατὰ μέρος καιρῶν ἀκριβείασ διαμαρτάνειν* 451, 18. *ἔσπευσαν τοῦ μὴ συγχωρηθῆναι* 142, 16. *ἀρίστασθαι τοῦ ποιεῖν* 101, 25. 144, 27. *ἀπελπίζειν τοῦ ζῆν* 897, 22. *τὰσ τοῦ νικᾶν ἐλπίδασ* 74, 3. 202, 30. 236, 12. *αἴτιοσ τοῦ μὴ σφαλῆναι* 53, 9. 69, 2. 148, 8. *λαβὼν χρήματα τοῦ μὴ πορθῆσαι τὴν χώραν* 293, 5. conf. 306, 2. 1, 13. 26, 27. 119, 22.

303, 12 *τῶ — δοκεῖν* (quod putabant). item 149, 23. 92, 16. conf. 81, 8. 159, 31. 61, 24. 1106, 14.

ἀποδοκιμάζω τὸ ποιεῖν 65, 18. 281, 9. Item *ἀπογινώσκειν* 268, 5. 178, 5. 659, 27 saepe. *διὰ τὸ ποιεῖν* 45, 22. 1, 6. 3, 18. 9, 6. 10. 15, 26. 50, 21. 54, 30. 61, 15 saep. *χάριν τοῦ* 47, 24. 60, 9. 173, 19. 225, 15. 229, 25. *εἰσ τὸ* 87, 12. 77, 13. 249, 1. *πρὸσ τὸ* 58, 17. 66, 13. 79, 2. 4. 129, 11. 190, 20. 241, 16. 262, 19. *πρὸσ τῶ* 60, 26. 141, 6. 290, 27. *χωρὶσ τοῦ* 587, 2. *περὶ τοῦ* 3, 3. 111, 18. *περὶ τὸ* 50, 19. 77, 10. 135, 2. *ὑπὲρ τοῦ* 52, 10. 1103, 8. *ἐν τῶ* 333, 4. 62, 15. 74, 3. *πλὴν τοῦ* 629, 9. *πρὸ τοῦ* 246, 20. *ἐκ τοῦ* 82, 5. 202, 29. 253, 20. *ἅμα τῶ* 8, 16. 73, 12. *ἐπὶ τῶ* 50, 4. 54, 8. 55, 9. Similia multa passim exstant.

Sed ne huic quidem usui ita indulset scriptor, ut hiatum admitteret. Itaque quamquam 71, 22 scripsit *προσπεσόντοσ αὐτοῖσ τοῦ πεπλευκέναι τοὺσ Ῥωμαίουσ* (cum eis nuntiatum esset uela fecisse Romanos), tamen 226, 27 dicit: *προσπεσόντοσ* (omisso τοῦ) *Ἀντίβαν διαβεβηκέναι*.

Idem apparet in *ἀναγκαῖόν ἐστι τὸ ποιεῖν* et *ἀναγκαῖόν ἐστι ποιεῖν*. Habes:

1) Conf. huj. diss. partem IV.

1, 5 ἀναγκαῖον ἦν τὸ προτρέπεσθαι. 5, 19 ἀναγκαῖον εἶναι τὸ μὴ παραλιπεῖν. 12, 2 ἀναγκαῖον εἶναι τὸ μὴ προσέσθαι. 15, 1 τὸ μὲν οὖν ἔξαριθμεισθαι τὰ κατὰ μέρος, οὐκ ἀναγκαῖον. Et eodem modo 208, 10. 293, 12. 712, 21. 721, 18. 954, 16. 1000, 16. 1261, 20. Cum tamen Polybius ne post τὸ quidem uellet admittere hiatum, scripsit ἀναγκαῖον (omisso τὸ) ἢ τὰς ἐποθέσεις εἶναι sq. item 166, 3 οὐκ ἀναγκαῖον (om. τὸ) ἐπιτιμᾶν κατὰ τὸ παρόν sq. 681, 1 ἀναγκαῖον ἐν τοῖς αὐτοῖς μέρεσι — ἀναστέρεσθαι. cf. 736, 23. 914, 9 saep. Eadem ratione explicatur alia uarietas, in qua offendebat Cobetus¹⁾. Legitur enim sexies (non bis, ut putauit Cobetus) in libris Polybii παρ' οὐδὲν ἔλθοντες τοῦ πάσας ἀποβαλεῖν τὰς παρασκευάς (55, 22), παρ' ὀλίγον ἦλθε τοῦ μὴ μόνον ἐκπλεσεῖν, ἀλλὰ καὶ — κινδυνεῦσαι (165, 3), παρ' ὀλίγον μὲν οὖν ἦλθον οἱ Ῥωμαῖοι τοῦ συνεισπλεσεῖν (725, 9), item 780, 5. 986, 4/5. 1210, 15 (conf. Diodor. Sicul. XVII, 42, 4 παρ' ὀλίγον ἦλθον τοῦ πάντες ἀπολέσθαι), ita semper, ut τοῦ articulum sequatur consonans. Contra, quod sequitur uocalis, quam nusquam post τοῦ admisit Polybius, 53, 5 legitur: παρὰ μικρὸν ἦλθον ἀπολέσαι τὰ πράγματα. Quam rationem cum non intellexisset Cobetus, omnibus locis expungi iussit τοῦ. Nam 'Graeculi τοῦ soloece inferserunt de suo'. Sed quam prudentem sibi finxit uir doctus interpolatorem, qui cum sciret Polybium post τοῦ diligentissime fugisse hiatum, non 'infarciret' τοῦ nisi ante consonantes. At ceteri scriptores, praeter Diodorum Siculum, solent scribere παρ' οὐδὲν ἦλθον cum infinitiuo. Sane; uerum est. Sed, ut supra monui, est hoc Polybii proprium, infinitiuus addito articulo uti tamquam substantiuus²⁾.

Venio ad alias locutiones. 'Dignus, qui commemoretur' est ἄξιος λόγου ante consonantes (29, 25. 324, 10. 436, 6. 567, 12), ἄξιος μνήμης ante uocales (30, 29. 303, 26. 535, 10. 606, 3 al.). Ubi uocalium concursus non existit, scribit Polybius ἀνοδία 205, 18 ἀνοδία κατὰ τῆς νήσου διεσπάρησαν. 432, 26 ἀνοδία

1) Mnemosyne VIII. p. 249. 2) Ceterum a meis partibus stant inscriptiones, testes incorruptae, de quib. conf. huj. dissertat, part. IV. De genetino cf. Thucyd. III, 49, 4 saep.

καὶ προτροπάδην. Contra ἀνεχώρησε ταῖς ἀνοδίαις εἰς. 442, 29 ταῖς ἀνοδίαις ὁρμήσας. 385, 3 ταῖς ἀνοδίαις ἐξετραχηλίσθη. Item 637, 27 et in fine enuntiati¹⁾ 395, 25. Quam rationem cum non intellexeret Naber²⁾ partes interpolatoris suscepit et ubique scribi iussit ἀνοδίαις pro ἀνοδίαι. Ceterum scripturam ἀνοδίαι tuentur duo loci Diodori bibliothecae (IV, 12, 4 et IV, 127, 26). Accedit, quod si uera esset Naberi coniectura, articulus esset addendus; Polybium enim ταῖς ἀνοδίαις dicere ex exemplis allatis apparet³⁾. Eiusdem generis sunt ἐκ πολλοῦ χρόνου 1346, 21. (cf. 80, 31. 182, 13) 106, 24. contra ante uocalem ἐκ πολλῶν χρόνων 338, 14 al. ἐξ εὐωνύμιου 880, 22. sed ἐξ εὐωνύμων 425, 15. 441, 19. ἐκ πλαγίου⁴⁾ 49, 26. 90, 17. 806, 25. ἐκ πλαγίων 27, 22. 28, 26. 442, 21. 758, 2. Idem ualere uidetur in ἐξ ὑπερδεξίου, quod semper legitur ante consonantes (107, 3. 179, 17. 199, 29. 230, 21. 277, 28). Iam quod 138, 27. A¹ exhibet ἐξ ὑπερδεξίων καὶ, contra A²FR ἐξ ὑπερδεξίου καὶ, puto aut codicis A¹ scripturam tenendam esse ita, ut post ὑπερδεξίων excidisse statuamus uoculam a uocali incipientem (αὐτοῖς?), aut praefendum ὑπερδεξίου, quod praebent ceteri codices omnes et codicis A manus secunda⁵⁾, ita ut cetera uerba relinquamus intacta.

Venio ad ἕως et ἕως οὗ. Etenim cum apud Atticos in usu sit ἕως c. indic. [= donec], Polybius habet ante consonantes ἕως οὗ, ante uocales ἕως; praeterquam quod nusquam ἕως μὲν οὗ uel ἕως οὗ μὲν scripsit, sed semper ἕως μὲν (conferas 9, 20. 239, 6. 432, 15. 455, 4. 775, 6. 915, 3. 1222, 17). 194, 18 ἕως οὗ πάσας ἐξελέγξαντες τὰς ἐλπίδας sq. item 992, 30. 888, 22. 1136, 28. 1154, 3. 1254, 15. 1328, 7. cf. ἕως ὅτου 899, 16 et 925, 26. Contra ante uocales ἕως: 35, 33 ἕως ἐπὶ τὴν Ἀσπίδα — ἀφίχοντο cf. 48, 29. 239, 1. 901, 22. 1261, 24.

1) Cf. huj. dissert. p. 237. 2) Mnemosyne VI, 240. 3) Nam uerba, quae 1359, 13/14 exstant ἐφρευγον ἀνοδίαις, πρὸς οὐδέν sq. uel propterea suspecta sunt, quod ἀνοδίαις legitur ante consonantem. 4) Attic. semper ἐκ πλαγίου: Thucyd. IV, 33, 1. VII, 6, 2. Xenoph. Hellenic. 4, 5, 15. 5, 5, 26. 5) A² meliorem praebet lectionem 33, 28. 46, 31. 49, 18. 55, 9 saep.

1296, 14. 1361, 18 saep. Nam quod Dindorfius ¹⁾ censet $\acute{\omicron}\tilde{\nu}$ ubique esse expungendum post $\acute{\epsilon}\omega\varsigma$ et librariis tribuendum, mihi errasse eum constat. Etiam si enim uerum esset, quod Dindorfius contendit, tribus locis, ubi secundum rationem modo a me expositam exspectemus $\acute{\epsilon}\omega\varsigma \acute{\omicron}\tilde{\nu}$, non additum esse $\acute{\omicron}\tilde{\nu}$ (9, 20. 200, 5. 1361, 18), tamen ex hac re minime efficeretur, omnino abiudicandum esse $\acute{\epsilon}\omega\varsigma \acute{\omicron}\tilde{\nu}$ a Polybii sermone. Immo ex eo, quod nusquam ante uocales additur $\acute{\omicron}\tilde{\nu}$ in manuscriptis, sed semper hiatus uitatur, elucet non a librariis, sed ab ipso Polybio scriptum esse illud $\acute{\omicron}\tilde{\nu}$. Ceterum tres illi loci, quos Dindorfius attulit, nihil probant. Nam 200, 5 legitur $\acute{\epsilon}\omega\varsigma$ — $\pi\omicron\iota\acute{\iota}\sigma\alpha\iota\tau\omicron$ propter antecedens praeteritum. Itaque hic locus omnino non pertinet ad hanc quaestionem, quae est de $\acute{\epsilon}\omega\varsigma$ et $\acute{\epsilon}\omega\varsigma \acute{\omicron}\tilde{\nu}$ cum indicatio coniunctis. Nam neque $\acute{\epsilon}\omega\varsigma \grave{\alpha}\tilde{\nu} \acute{\omicron}\tilde{\nu}$ c. coni. neque $\acute{\epsilon}\omega\varsigma \acute{\omicron}\tilde{\nu}$ c. optatiu. Polybius unquam scripsit. Neque plus efficitur loco libri primi, quem laudat Dindorfius (9, 20) $\acute{\epsilon}\omega\varsigma \mu\grave{\epsilon}\tilde{\nu} \sigma\upsilon\nu\epsilon\chi\rho\tilde{\omega}\tilde{\nu}\tau\omicron$. Iam supra demonstraui nusquam scripsisse Polybium $\acute{\epsilon}\omega\varsigma \mu\grave{\epsilon}\tilde{\nu} \acute{\omicron}\tilde{\nu}$ uel $\acute{\epsilon}\omega\varsigma \acute{\omicron}\tilde{\nu} \mu\grave{\epsilon}\tilde{\nu}$, quod utrumque quam durum sit, quis non uidet? Restat igitur unus locus 1361, 18 qui est in fragmentis Constantinianis, quibus quae auctoritas tribuenda sit, supra uidimus. Si igitur corrigendum est, 1361, 18 reponatur necesse est $\acute{\epsilon}\omega\varsigma \acute{\omicron}\tilde{\nu}$ pro $\acute{\epsilon}\omega\varsigma$. Seruandum est sine dubio apud Polybium $\acute{\epsilon}\omega\varsigma \acute{\omicron}\tilde{\nu}$ omnibus illis locis, quos supra attuli; quae uarietas hiatus uitandi curae debetur. Idem cernitur in alia uarietate. 173, 25 $\acute{\omega}\varsigma \gamma' \acute{\epsilon}\mu\omicron\iota \delta\omicron\kappa\epsilon\tilde{\iota} \pi\epsilon\rho\tilde{\iota}$ sq. item 325, 25. 357, 23. Contra uocali sequente hiatus ita uitatur, quem ad modum 1289, 1, ubi scriptum est $\acute{\omega}\varsigma \acute{\epsilon}\mu\omicron\iota \delta\omicron\kappa\epsilon\tilde{\iota}\nu$, $\acute{\omicron}\rho\theta\omega\tilde{\varsigma}$ sq. Sine dubio igitur 1264, 23 eodem modo, $\delta\omicron\kappa\epsilon\tilde{\iota}\nu$ pro $\delta\omicron\kappa\epsilon\tilde{\iota}$ scripto, hiatus expellendus est ²⁾. Eodem pertinet, quod 191, 12 $\pi\omicron\lambda\lambda\omicron\tilde{\upsilon} \gamma\grave{\alpha}\rho \delta\epsilon\tilde{\iota}$ ante consonant., 694, 13 et 945, 17 $\pi\omicron\lambda\lambda\omicron\tilde{\upsilon} \gamma\epsilon \delta\epsilon\tilde{\iota}\nu$ ante uocal. scribitur.

Maioris est momenti, quod etiam ellipsin haud raro non alia de causa admisit scriptor, nisi ut hiatus uitaretur. Solet

1) Lud. Dindorf. ed. Polyb. histor. uol. I. praef. p. LIV.

2) Benseler de hiatu p. 301.

igitur scribere: ἡ κατὰ πόδας ἡμέρα: 13, 18. τῇ δὲ κατὰ πόδας ἡμέρα γνοῖς sq. item 106, 14. 444, 7. 56, 9. 638, 7. 233, 25. Contra 394, 20 τῇ κατὰ πόδας (omisso ἡμέρα) Ἄρατον sq. item 1136, 20. Neque aliter: 937, 10 τὴν ἕξῃς ἡμέραν συν-άγων. 892, 23 κατὰ δὲ τὴν ἕξῃς ἡμέραν προῆλθον sq. Contra 1151, 28 τῇ δ' ἕξῃς (omiss. ἡμέρα) ἐλούετο. τὴν ἐπιούσαν ἡμέραν 657, 30. 937, 15. 987, 13. 288, 22. 965, 17. 1077, 14. Contra 438, 15 τῇ δ' ἐπιούση (om. ἡμέρα). Quae cum ita sint, iam non mirum est, si etiam ἡ πρώτη interdum ita usurpatur, ut significetur: 'primus dies'. Itaque cum 735, 1 τὴν μὲν πρώτην ἡμέραν legatur, item 880, 8 saep., omittitur ἡμέρα 438, 8 τῇ μὲν πρώτῃ et 993, 27 τῇ μὲν πρώτῃ, ne concurrant uocales.

Iam restat, ut antequam de hiatu disputandi faciamus finem, agamus

D. de collocationis uarietate.

Quae quantopere sit adstricta hiatus uitandi lege, statim uidebimus. Ac primum de pronominis genetiuo αὐτοῦ et αὐτῶν agamus; quem casum, si locum habet pronominis possessiui, notum est ab Atticis aut ante articulum aut post substantium poni solere. Quae lex in uniuersum etiam ualet in Polybii libris neque opus est exempla adscribere, quippe quae in unaquaque pagina inueniantur. Contra ubi hac usitata pronominis αὐτοῦ et αὐτῶν collocatione hiatus efficeretur, non dubitat scriptor interponere αὐτοῦ et αὐτῶν inter articulum et substantium. 978, 17 διὰ τῆς αὐτοῦ προνοίας ἀπάντων sq. item 1161, 21. 1336, 14. 235, 13. 1164, 7. 60, 20. Itaque ueri simile est 423, 17 scribendum esse τὴν αὐτῶν κατοπραγμοσένην, qua collocatione offensus librarius scripsit αὐτῶν τὴν κακ. hiatus Polybio inculcans, cum antecedit διαβολίον. Idem pertinet ad reflexiuum αὐτοῦ et αὐτῶν. In uniuersum sequitur scriptor legem, ex qua inter articulum et substantium locum habent hi casus. Contra 23, 28 αὐτῶν τὰ πράγματα pro τὰ αὐτῶν πράγματα. Item 750, 16 περὶ τῆς ἀσφαλείας αὐτοῦ pro τῆς αὐτοῦ ἀσφαλείας. 1272, 28 αὐτοῦ τὸν ἀδελφόν. Alia est condicio uer-

borum, quae sunt 38, 27 αὐτῶν τοὺς πρώτους ἄνδρας, ubi αὐτῶν est genetivus partitivus, qui ne apud Atticos quidem alium tenet locum. 1109, 7 αὐτῶν pendet ex μέσην, non ex τὴν μητέρα.

Venio nunc ad collocationem infinitivi. Solet constanter Polybius infinitivum postponere verbo finito, ex quo pendet. γάσκων εἶναι 412, 29. ἐπηγγείλατο διαλύσειν 471, 12. 374, 14. νομίζων εἶναι 456, 16. 12, 1. 198, 3. 392, 24. ὑπέλαβον δεῖν 547, 1. ὑπελάβομεν εἶναι 4, 21. 14, 9. 183, 15. 185, 18. ἡγούμεθα εἶναι 92, 17. 185, 18. 451, 25. χρὴ ποιῆσθαι 123, 11. 220, 26. 351, 14. 225, 21. προείλετο ποιῆσαι 375, 4. ὅτεο δεῖν 232, 27. 254, 3. 109, 23. 144, 11. 347, 12. 294, 4. 201, 10. 227, 23. Quae tamen lex ita tantum stare potest, ut uocalium concursus non admittatur. Itaque habes quidem δοκοῦσιν εἶναι 168, 21. 309, 26. 315, 3. 370, 26. sed εἶναι δοκοῦντα 526, 2 et εἶναι δοκεῖ 208, 10. Habes θετέον εἶναι 197, 18. νομιστέον εἶναι 368, 4. sed εἶναι γατέον ἡγεμόνος 262, 10. — εἰώθει ποιῆσθαι 506, 6 sed οἱ πλείστοι ποιεῖν εἰώθασι. 366, 24. cf. εἰπεῖν τολμήσειε¹⁾ 174, 25. τί λέγειν ἔχουσι 350, 21. συμβαίνει κείσθαι 482, 7. συμβ. φῶναι 373, 27. συμβ. παθεῖν 165, 6 cf. 361, 15. 530, 2 et 26. 511, 25. 353, 21. 126, 30. Contra εἶναι συνέβαινε 3, 17. 226, 24. ἀπολέσθαι συνέβη 234, 28. cf. 192, 1. 405, 27. ἀγροεῖσθαι συνέβαινε 364, 29. — φημί δεῖν 195, 3. 466, 7. 160, 26. 271, 13. εἶναι φημί 191, 24. 355, 17. ἀναγκαζομένων ἄγειν 262, 28. 13, 24. ἢ δουλεύειν ἡναγκαζόντο 357, 1. Denique δεῖ ποιεῖν 201, 4. 141, 8. sed ἀμύνειν ἔδει 212, 18. Sine dubio igitur 16, 3 in textum recipiendum est

1) Haud ita adamare uidetur Polybius ἢ ephelysticon, quod dicunt. Quantum enim potest uitat. Dicit igitur non τολμήσειεν εἰπεῖν, sed εἰπεῖν τολμήσειε (174, 25) item 364, 29 ἀγροεῖσθαι συνέβαινε. 174, 14 ἱστορήκε διότι (non — εν, ὅτι). cf. 174, 26 et 699, 26. Item 324, 26 ἀγάγωσι τὴν ἡσυχίαν, non ἀγάγωσιν ἡσυχίαν item 258, 12. 310, 22. Etiam in fine enuntiatorum hoc ἢ omittere solet, quamquam in uniuersum id agit, ut in fine enuntiatu uocalis uitetur. conf. huj. dissert. p. 237. Adhuc de his formis, quantum scio, non disputatum est, sed eo magis eae rarescere uidentur, quo recentiores sunt scriptores.

εἶναι δεῖ, id quod Benseler suasit, pro *δεῖ εἶναι*, quod codices praebent; praesertim cum notum sit, haud raro in textu Polybii temere transposita esse uerba ¹⁾.

Item 771, 8 satis erit pro *συμβαίνει ἀποθανεῖν* scribere *ἀποθανεῖν συμβαίνει*. Nam quam regulam sibi inuenisse uisus est Hultschius ²⁾, ea non in omnibus exemplis ualet: 61, 16/17 *συνέβαινε — ἐλαττωθῆναι*. 99, 3 *συνέβη λείπεσθαι*. 151, 13 *συνέβη ἄγειν*. 902, 10 *συνέβη μάχεσθαι*. 825, 20 *συνέβη χορῆσθαι*. 694, 3 *συνέβη γεγορέναι*. 1047, 13 *συνέβη — μένειν καὶ μὴ δύνασθαι*. 1067, 1 *συνέβαινε γενέσθαι*. 1078, 14 *συνέβη πεποιῆσθαι*.

In collocatione uerborum permulta poterunt inueniri, quae eodem modo explicanda sunt. Nunc satis est pauca monere. Solet dicere scriptor: *νυκτὸς ἔτι* 467, 27. 672, 7. 626, 24. 55, 26. 349, 15. 383, 15. Contra ne existat uocalium concursus: 636, 29 *ἔτι νυκτὸς εἰς* sq. item 643, 22 *ἔτι νυκτὸς εἰς* cf. 298, 11. Idem in aduerbiorum potissimum collocatione manifestum est; *τελέως* aduerb. semper anteponitur ei adiectiuo, quocum coniungitur 126, 24 *τελέως ὀλίγοι*; ita 95, 7. 120, 17. 135, 28. 182, 23. 73, 7 saep. Contra 121, 16 *αὐτίκα τελέως ἐστίν*. item 37, 29. *ὀλοσχερῶς* solet anteponi: 70, 11. 79, 6. 12, 27. 41, 15. 579, 1. 161, 8. 18. 157, 13. 139, 23. 541, 12. Contra 627, 19 *ἐν αὐτῇ κινδυνεύειν ὀλοσχερῶς*. *λίαν* anteponitur 4, 19. 6, 8. 112, 11. 123, 1. 197, 14. Contra 108, 13 *βραδεῖται λίαν ἐγίνοντο* cf. 221, 29. Eadem res cernitur in *διαφερόντως*; solet postponi: 593, 29. 47, 18. 426, 6. 402, 10. 265, 19. 270, 11. 277, 20. 223, 4. Contra hiatus ita uitatur, ut anteponatur: 441, 14 *καὶ διαφερόντως ἐψηλοῦς* cf. 51, 13. 660, 25. Quae cum ita sint, dubitari uix potest, quin etiam contortae illae uerborum collocationes, quae haud raro inueniuntur in Polybii libris, ex eodem hiatus uitandi studio fluxerint. Collegi haec: 87, 26

1) Conf. huj. diss. part. II.

2) Quaest. Polyb. II, 13 'haec lex ualet (sc. in uerbo *συμβαίνειν*), ut infinitiuum praesentis uel perfecti adsciscant tempora praesens, imperfectum, perfectum, contra aoristus paene constanter cum infinitiuo aoristi, rarissime autem cum praesenti ponatur'.

τὸ δὲ *πραχθὲν ἦν ἐπ' αὐτοῦ*. 126, 32 *ἐν γὰρ τούτοις ἡ τύχη τοῖς καιροῖς ὤσανεί* sq. 49, 1 *πᾶν αὐτοῖς ἐκτάξαι τὸ στρατόπεδον ἠνάγκασε* sq. 124, 18 *τὰ κατὰ τοὺς Λατίνους αὐθις πράγματα συνεστήσατο*. 466, 23 *ποιησάμενος δὲ διὰ τοῦ προειρημένου τὴν πορείαν ἀλῶνος*.

Vel ex eis, quae adhuc disputavi, apparere videtur, Polybium minime eum esse, qui temere uaria ac diuersa miscuerit, sed semper certa quadam ratione ductum orationem uariasse et mutasse. Quae praeterea inuenitur uarietas, alio modo explicatur. Neque enim negari potest operam dedisse scriptorem, ne, quae per se satis angusta et exilis esset elocutio, etiam aridior fieret semper iisdem eiusdem uerbi formis adhibitis. Itaque si cuius uerbi duplices in usu sunt formae, iis ita utitur ut, si uno eodemque loco idem uerbum bis uel saepius poni necesse sit, uariae formae se excipiant. Rem nonnullis exemplis illustrandam esse puto. Quia 182, 4 bis Lacedaemoniorum nomen commemorandum erat, priore loco *Λάκων*, altero *Λακεδαιμόνιος* scripsit. Neque alia de causa 143, 13. 23 et passim modo *Γαλάται* modo *Κεῖλοι* nomine utitur de Gallis Cisalpinis. cf. 22, 33. 23, 3 *Φοῖνιξ* — *Καρχηδόνιος*. Quod in nominibus propriis ualet, idem in appellatiuis: 126, 6. 8 *πρεσβευτᾶς* et *πρέσβεις* se excipiunt, item 196, 20. 22. 374, 5. 10. Eodem pertinent hi loci: 374, 23—31 (*οἰκειότης* — *ἀναγκαιότης*). 50, 5. 6 (*θηρία* — *ἐλέφαντες*). 44, 6 (*καταρτίζειν τὸν στόλον* — *ἐξαρτύνει τὸν στόλον*). 560, 13. 16 (*ἐκλογή* — *αἵρεσις*). 122, 1. 7 (*πεδινός* — *ἐπίπεδος*) cf. 122, 10 (*πεδιός*). 62, 4. 5 (*πλοῖον* — *σκάφος*). 563, 1. 2 (*παχεῖς* — *στερεός*) cf. 189, 16. 21. 193, 1. 349, 10. 13. 215, 6. 7, 3. 5. 540, 25. 27. 61, 7. 8. 106, 29—31. 620, 20. 21.

Quae cum ita sint, dubitari nequit, quin etiam 693, 19. 20 et 929, 22. 930, 4 *ναός* et *νεός* eadem ratione ac consilio se excipere uoluerit Polybius. 693, 19 *κεκόσμηται* — *ἠπόλις ναοῖς καὶ στοαῖς καὶ ὁ τοῦ Διὸς νεός παντέλειαν οὐκ εἴληφε* sq., item altero loco. Si igitur, ut disputatio eo redeat, unde profecta est, re uera Polybii esset *νηας* — *ναῖς*, *βασιλέας* — *βασιλεῖς*, alia formarum uarietas, iis formis adhibitis sine dubio

eodem modo uariasset orationem, ac fecit *νεώς* — *ναός*, *πρεσβευτάς* — *πρεσβεις* aliis se excipientibus. Quod non fecisse eum iam supra demonstraui¹⁾. Ea causa inprimis me mouet, ut hanc uarietatem non Polybio, sed interpolatori tribuam.

Ex eis, quae adhuc commentatus sum, hoc sine dubio elucet, iniuria nonnullos uiros doctos a Polybio omnem in scribendo diligentiam abiudicasse. Nihilominus non credibile est uiros illos tam temere iudicium fecisse, ut nulla eius esset causa. Et inueniemus profecto, quo accuratius Polybius egerit in hiatu uitando, eo neglegentius eum in enuntiatis conformandis, in uerborum comprehensione, in apta et quasi rotunda uerborum constructione se gessisse. Qua de re proximo capite disputabimus.

PARS II.

EA, QUAE POLYBII IN ENUNTIATIS CONFORMANDIS PROPRIA SUNT, CONTINENS.

Ipse Polybius haud tantum tribuendum esse expoliendae et exornandae elocutioni, quantum rebus perspicue et aperte exponendis cum aliis locis significauit tum 945, 3. Qua sententia si minus ductus esse uidetur in eis, quae adhuc exposuimus, tamen sine dubio multum sibi indulsit in enuntiatis conformandis et in uerborum comprehensione. Nulli sunt certi et circumscripti uerborum ambitus, nulla uerborum ad numerum conclusio, sed ut ipsa natura circumscriptione quadam uerborum comprehendit et concludit sententiam, ita litteris mandauit Polybius. Ita fit, ut stilus artifex, quem Cicero dicit, minime sit Arcadis historici. Iam quia haud raro uiri docti, quae minus eleganter scripta esse uidebantur in Polybii libris, ea non scriptori, sed scribis tribuentes mutauerunt uerba tra-

1) Cf. p. 235 sq.

dita, neque omnino adhuc satis certum est de elocutione Polybiana iudicium, mihi non abs re uidetur esse colligere singula, quae in iudicanda scriptoris elocutione imprimis respicienda sint.

Ut mittamus, quod ille, tantum abest, ut aptam et quasi rotundam uerborum constructionem efficere uelit, ut singula enuntiata, sicuti res ei in mentem uenerunt, alterum alteri adiciat: sine dubio iusto aridior eius est sermo, omnibus luminibus destitutus nec ulla distinctus uarietate colorum. Quid, quod 285, 15 et 16 scripsit *κατέδραμον δὲ καὶ τὴν Οὐνεοαντανὴν Ῥωμαίων ἀποικίαν ἐπάρχονσαν· εἶλον δὲ καὶ πόλιν Οὐνεοσίαν*: Vel 560, 12 *προσαχθέντων δὲ τούτων — πάλιν δ' ἄλλων τεττάρων προσαχθέντων — μετὰ δὲ ταῦτα πάλιν ἄλλων τεττάρων προσαχθέντων* sq. 552, 29. 33 *καὶ μὴν ὅσα δεῖ* sq. et sequentis enuntiati statim iterum prima uerba *καὶ μὴν περὶ πολέμου* sq. cf. 286, 19. 21.

Sed ut transeat oratio ad singula, primum dicamus de oratione obliqua, quam dicunt.

255, 4 *ἔφη γὰρ δεῖν (αὐτοὺς = Ῥωμαίους) καὶ μηδεμίαν εἰληφότητα πείραν — αὐτὸ δὲ τοῦτο γινώσκοντας, ὅτι — ἀναμφισβήτητον ἔχειν τὴν τοῦ νικᾶν ἐλπίδα καὶ δεινὸν ἡγεῖσθαι, εἰ τολμῶσι Καρχηδόνιοι Ῥωμαίοις ἀντοφθαλμεῖν — ὅταν δὲ — ἔχωμεν πείραν, τίνα χρὴ διάληψιν ποιῆσθαι; καὶ μὴν οὔτε τοὺς ἱππεῖς συμπεσόντας τοῖς παρ' αὐτῶν ἱππεῦσι περὶ τὸν Ῥοδανὸν ἀπαλλάξαι καλῶς, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ἀποβαλόντας αὐτῶν φρυγῆν, τὸν τε στρατηγὸν αὐτῶν καὶ τὴν σύμπασαν δύναμιν ἐπιγρόντας τὴν παρουσίαν τῶν ἡμετέρων στρατιωτῶν — φρυγῆ ποιήσασθαι τὴν ἀποχώρησιν* sq. Vides igitur eum non modo ita miscuisse orationem obliquam et rectam, ut aliud enuntiatum penderet ex ἔφη, aliud non subiunctum esset, sed etiam ita, ut in media oratione obliqua scriberet *ἡμετέρων*, quod est orationis rectae. Sed ne putes uno hoc loco tale quid inueniri, similia addam: 804, 28 *διόπερ οὐδὲ προσδέξασθαι συναγωνιστὴν Ἰβήρων οὐδένα καθάπαξ ἔφη, δι' αὐτῶν δὲ Ῥωμαίων συστήσεσθαι τὸν κίνδυνον, ἵνα φανερόν γένηται πᾶσιν, ὡς ἐξεβάλομεν — καὶ*

νεκρίζομεν sq. 348, 16 ὁ γὰρ Φίλιππος — τὰ μὲν — καθή-
κειν ἔφησεν — αὐτῷ —, Λακεδαιμονίων δὲ μηδὲν εἰς τὴν
κοινὴν συμμαχίαν — ἡμαρτηχότων, ἐπαγγελιομένων δὲ πάντα
καὶ ποιεῖν τὰ δίκαια πρὸς ἡμᾶς, οὐ καλῶς ἔχον εἶναι sq.
Eadem est condicio uerborum, quae sunt 1048, 20—30 (ἡμῶν)
et 1049, 2 (ἡμετέρας) — 5 (ἀποτυγχάνειν). Conferas 1143, 9.
1052, 24 sq., ex quo loco intellegitur, non modo ἡμεῖς, sed
etiam ἔμεῖς pronomine hac cum licentia Polybium uti. Idem
apparet ex 1139, 8. Eodem modo explicanda sunt, nisi fallor,
uerba 607, 13 ὃν ἀπέστειλε πρὸς ἡμᾶς Φίλιππος sq.

Iam addamus alia, ex quibus non minus appareat, ab
acquabili et congruenti oratione Arcadem scriptorem abhorrere.
Atque a leuioribus initium faciamus. Legimus: 269, 31 ἄς μὲν
— τὰς δὲ. 458, 17 τὰ μὲν — ἃ δὲ. 370, 27 εἰς τὴν μὲν — πρὸς
ἦν δὲ, ubi Re. 1) non debuit mutare uerba tradita πρὸς ἦν δὲ
in πρὸς τὴν δὲ. Eodem pertinet, quod scribit: 364, 15 ποτὲ
μὲν — ποτὲ δὲ. 560, 23 ὅτε μὲν — ποτὲ δὲ. 203, 10 ποτὲ μὲν
— ἔστι δ' ὅτε, quo loco commendatur id, quod Hultschius con-
iecit 111, 25 pro εὐθὺς μὲν ἐσύλησαν, οὓς δ' ἀπέσφαξαν scri-
bendum esse ἔσθ' οὓς μὲν — οὓς δὲ, conferas 871, 32 ἀεὶ τινὰς
μὲν — οὓς δὲ. Eadem est uarietas, quod scriptum est 274, 14
ὄπου — ποῦ. 384, 8—11 οἷς — ὅσοι. 578, 20 ἐὰν — ἂν. 552,
15—17 ὅτε — ὅτε — εἰ. 49, 4 ἂν — ὅταν. Iam supra com-
memorauī, Polybium in interrogationibus subiunctis modo rel-
latiuo, modo interrogatiuo pronomine uti. Scripsit igitur 24, 16
πῶς — πότε — δι' ἄς αἰτίας. 145, 1 ὅσας μυριάδας καὶ τινὰς
τόλμας καὶ πηλίκας παρασκευάς. 183, 30 πότε — πῶς — δι'
ἄς αἰτίας. 187, 18 ὡς ἐπράχθη καὶ διὰ τίνων καὶ τί sq., ubi
non debuit Bekkerus mutare ὡς in πῶς, qui etiam 23, 24
incautius ante σεσωζέσθαι addidit τῷ, ut concinnior esset uer-
borum constructio. Sed conferre debebat 170, 29 et 215, 22 2).

Iam a leuioribus ad res maioris momenti accedamus, et
primum quidem ad numerum. 259, 15 Πόπλιος — ἀναξέ-

1) Cf. Hultsch. edit. proleg. uol. I. p. X.

2) Cf. Eurip. Med. u. 531.

539. 540. Sophocl. Antig. 350. cf. huj. dissertat. p. 220. annot. 3.

ξας — ἐποιεῖτο τὴν πορείαν — Ἀννίβας δὲ τὴν ἀναζυγὴν αὐτῶν sq. cf. 270, 24. Item 274, 4 τὸν Φλαμίνιον — τὴν ἐκείνων στρατοπεδείαν. 276, 12 προῆγε —, ὡς προδήλου τῆς νίκης αὐτοῖς ὑπαρχούσης. item 285, 26. 27. 270, 3 αὐτοῖς, quamquam solum antecedit nomen Publii. Item 257, 18, quamquam illo loco αὐτοῖς etiam referri potest ad δυνάμεις. Simili modo 236, 11 δυνάμεων — τούτοις conf. 50, 15 καθομισθέντες πρὸς τὸ Αἰλύβαιον — ὅτι ρατήσαντες ταύτης. 284, 9 δυνάμεις — ἀπεγνωστότας (284, 15). 312, 18 τὰ ξίφη — τῆς μὲν (habuit in mente μαχαίρας). 541, 10 τῶν μὲν Ἑλληνικῶν πολιτευμάτων — τῆς δὲ Ῥωμαίων (scilicet πολιτείας). 291, 21. 22 ναῦς Μασσαλιωτικαὶ — οὗτοι. 14, 13 πολιτεύματα — ἕκαστοι cf. 166, 30 — 167, 3. Item 32, 30. 31 παρακαλέσαντες τὰ πλήθη καὶ συνυποδείξαντες —, ὅτι νικῆσαντες. Ex hoc usu fluxisse uidetur 797, 15 διηγωνίζοντο τὰ κέρατα γενναίως, qui pluralis uerbi non inuenitur nisi hoc loco apud Polybium. Denique moneo, 573, 28/29 editores falsa interpunctione hunc usum obscurauisse. Scribendum enim est: διδόασι δὲ καὶ φυλακεία δύο (τὸ δὲ φυλακεῖον ἐστὶν ἐκ τεττάρων ἀνδρῶν), ὧν οἱ μὲν (i. e. ἕτερον φυλακεῖον) πρὸ τῆς σκηνῆς, οἱ δὲ (ἕτερον φυλ.) κατοπιν ποιοῦνται τὴν φυλακὴν. Res in aperto est.

Sed redeat oratio ad numerum. Praeter ceteros locos dignus est, qui notetur: 577, 16 ζητοῦσι — καλεῖ sq.; 575, 20 τοὺς χιλιάρχους — γινώσκει. 555, 2—6 τοῖς θανάτου κρινόμενοις δίδωσι τὴν ἐξουσίαν τὸ παρ' αὐτοῖς ἔθος, ἀπαλλάττεσθαι φανερῶς — ἐκούσιον ἑαυτοῦ καταγόντα φυλακείαν. Quos locos si inspexisset Naber¹⁾, non putasset uerba 562, 4. 5, ubi codex Urbinas post antecedentem pluralem τοῖς νεωτάτοις (sc. παρήγγειλαν μάχαιραν φορεῖν) — tradit uerba προσεπικοσμεῖται δὲ καὶ sq., corrigenda esse, praesertim cum in proximo capite plane idem acciderit scriptori, qui scripsit 562, 14 τοῖς δευτέροις παρήγγειλαν φέρειν πανοπλίαν — ταύτην δὲ περὶ τὸν δεξιὸν φέρει μῆρον. Simile est, quod

1) Mnemos. VI. 353.

legitur: 5, 18 ὅσον γε καὶ ἡμᾶς εἰδέναι — ὑπέλαβον (putavi). 150, 11 ὑπολαμβάνω δὲ ῥᾶσθην ἐμοὶ ἂν γενέσθαι — εἰ ποιησαίμεθα cf. 174, 5—8. 948, 28. 190, 21. 995, 26. Denique conferas: 13, 16 ὁ δὲ Ἰέρων ὀττευσάμενός τι — ἀνεχώρησε — εἰς τὰς Συρακούσας· τῇ δὲ κατὰ πόδας ἡμέρα γνοὺς Ἄππιος τὴν ἀπόλυσιν τῶν προειρημένων sq. 372, 7 ἔαν γὰρ ἐνὸς (sc. reguli) περιγένηται, τρεῖς ἐπιβαίνουσιν ἐπὶ τὴν τούτων χώραν ἄλλοι βαρύτεροι. cf. 1075, 14 στρατηγός — αὐτῶν et 975, 24. 25 σύγκλητος — ἐκείνοι. Supersedere igitur possumus omnibus coniecturis, quibus Reiskius¹⁾ et Schweighaeuserus tentauerunt locum, qui est 605, 15 τινὲς τῶν λογογράφων τῶν ὑπὲρ τῆς καταστροφῆς τοῦ Ἰερωνύμου γεγραφῶτων πολὺν τινα πεποιήνται λόγον καὶ πολλήν τινα διατέθεινται τερατείαν ἐξηγούμενοι μὲν τὰ πρὸ τῆς ἀρχῆς αὐτοῖς γενόμενα σημεῖα (αὐτοῖς est Syracusanis).

Non dissimile est, quod ubi nomen urbis uel ciuitatis ab eo nominatum est, ita pergit, tanquam si ciuium nominasset. Cuius usus quamquam etiam apud alios scriptores inueniuntur exempla, tamen Polybius nescio quo modo maiore in hac re utitur licentia. 126, 7 οὗ πρεσβευτὰς ἐκπέψαντος εἰς Γαλατίαν ὑπὲρ τῶν αἰχμαλώτων, παρασπονδήσαντες (sc. Galli) ἐπανεῖλοντο τοὺς πρέσβεις. 50, 4 τοῦ δὲ προτερήματος προσπεσόντος εἰς τὴν Ῥώμην, περιχαρεῖς ἦσαν (sc. Romani) cf. 14, 13 πολίτευμα — ἕκαστοι. 304, 17 Ῥώμην — οἱ δὲ. 291, 21 ναῦς Μασσαλιτικὰς — οὗτοι. 50, 15. 551, 11 διὸ καὶ τὸν ὑπὲρ τῆς συστάσεως αὐτοῦ λόγον ἀποδεδωχότες πειρασόμεθα νῦν ἤδη διασαφεῖν ὁποῖόν τι κατ' ἐκείνους ἐπῆρχε τοῦς καιροὺς, ἐν οἷς λειψθέντες (sc. Romani; quod nomen in antecedentibus non inuenitur, sed ex uoce πολίτευμα intellegendum est).

Iam simili modo excipit optatiuus aut indicatiuum aut coniunctiuum, ubi causa uix potest cognosci.

213, 8 γράψαι ἐθάρρησεν, διότι Ῥωμαίοις καὶ Καρχηδονίοις ὑπάρχοιεν συνθῆκαι — καὶ διότι ὑπερέβαινον Ῥω-

1) Reiskius, animaduersionum ad Graecos auctores uolumen IV. Lips. 1763. p. 732.

μαῖοι τὰς συνθήκας. 172, 24 — 173, 2 ἐδήλωσε, πῶς — ἔλαβε καὶ πῶς — ἐξαπέστειλε — ἔτι δὲ πῶς — οὐκ ἔασαιεν — μικροῦ δὲ καταλεύσαιεν. cf. 719, 24—26 διότι συνέβαινε — εἴησαν. 375, 18. 651, 16 ἵνα μηδεὶς κατοπτρεύσῃ, ἀλλ' οἱ μὲν ὑποχείριοι γένοιντο, οἱ δὲ ἀπαγγέλοιεν. Recte igitur Bekkerus scribit 813, 12 λέγων, ὅτι — παρελάμβανε — δυναστεύσαι δὲ (pro δυναστεῦσαι δὲ).

Venio ad tempora: Polybium interdum infinitiuo prae-sentis uti, ubi ex vulgari usu expectamus infinitiuum futuri, demonstrauit Hultschius¹⁾. Atque ab eodem uerbo haud raro et infinitiu. praes. et infinitiu. futuri coniuncti pendent. 376, 2. 3 πεπεισμένοι τὸν μὲν Ἀχαιοὺν σφίσι βοηθεῖν, αὐτοὶ δὲ ἀντιπεριστήσειν. 578, 27—29 ἢ κωριεύειν ἐλπίζοντες ἢ διαφεύξεσθαι. 669, 6 ἀναγκάσειν ἢ λύειν ἢ ὑπάρξειν item 675, 20—21. 418, 20—21. 819, 3 (κωλύειν) — 5 (ποιήσειν). Hac ratione ille quoque locus defenditur, qui est 675, 19—21. ἐκριθῆ — μετακομιζέειν καὶ ἀπολιπεῖν, ubi Naber ἀπολείπειν scribit.

Etiam praesens historicum, quod dicunt, et aoristus uel imperfectum ita coniunguntur²⁾. 67, 6—7 ἀποπλέων ἐντεῦθε κατῆρε καὶ καταλαμβάνει. 48, 11—12 ναυπηγοῦνται πεντήκοντα σκάφη καὶ κατέγραφον καὶ συνθήροισον στόλον sq. 12, 27—29 τίθεται (sc. Ἰέρων) συνθήκας καὶ ἐποιεῖτο τὴν πορείαν. 87, 3—4 ἐπιτίθενται τῷ χάρακι καὶ πολλοὺς μὲν ἀπέκτειναν, τοὺς δὲ λοιποὺς ἠράγκασαν sq. cf. 258, 24—26. 213, 28 ποιοῦνται συνθήκας, ἐν αἷς τὰ συνέχοντα ἦν ταῦτα. cf. 117, 4. 379, 28. 380, 4—26—30. 383, 14. 390, 7—8. 411, 21—24. 603, 15—19. 672, 6—8. Neque non coniunguntur ita imperfectum et aoristus. Etenim cum quorundam uerborum imperfectum mallet scriptor adhibere, quam aoristum³⁾, horum uerborum imperfecta saepe posuit iuxta aoristum alius uerbi; conferas 204, 25—26 ἀπεβίβασεν — ἔπλει. 228, 11—13 ἐξαπέστελλον — παρήγγειλαν. 304, 19—20 διεσάφησαν — ἐξαπέστελλον.

1) Quaestiones Polybian. p. 23. 2) Cf. Soph. Aiac. u. 31. Antig. 406. Trachin. 365 al. Vid. supra p. 220 annot. 3. 3) Sunt uerba eundi, mittendi, ducendi, similia. cf. Hultsch. quaest. Polyb. p. 22.

Quae cum ita sint, iam nemo offendet in mira illa uarietate, quae est in libri VI. cap. 5. sqq., ubi Polybius in describendis rerum publicarum commutationibus ita sibi non constat, ut modo praesenti tempore usus depingat res tanquam praesentes, modo aoristum usurpet, tanquam si res gestas narret. 544, 20 *ἐπειδὴν δὲ γένηται* — *τότ' ἀρχὴ φέρεται*. paulo post (544, 27) *ὁπότε τις μὴ νέμοι, εἰκὸς* (scil. ἦν). 545, 11 *ὅταν* c. coni. *εἰκὸς ἔστιν*. 546, 27 *ἐπεὶ εἶχον*. 548, 3 *ἐπειδὴν θαραρήσῃ*. Idem etiam fit in uno eodemque enuntiato: 548, 12—13 *καταφέρονται καὶ ἐποίησαν*. 548, 17 *ποιοῦνται* sq. Idem cernitur in eiusdem libri capit. 19. sqq., ubi de Romanorum re militari agitur. 559, 18—23 *προλέγουσιν* — *τὴν ἡμέραν* — *τῆς δ' ἡμέρας ἐπελεύθουσης, διεῖλον* cf. 560, 28. 561, 17. 564, 2. 573, 11—26. Eadem negligentia apparet 625, 13—18, ubi describit Polybius, quibus artificiis usi Romani Syracusas urbem oppugnauerint. Ac praeter cetera uersatur in depingendis naualibus machinis, quas exstruxerant Romani; dicit enim: *ταύτης ἐκατέραν τὴν πλεῦραν δρυφακτώσαντες* — *ἔθρηκαν πλαγίαν* sq., *πρὸς δὲ τοῖς ἰστοῖς* — *τροχιλίαὶ προσήρτηνται*. *λοιπὸν ὅταν* — *ἐγγίσωσι* — *ἔλκουσι* sq. Hac ipsa re eo adductus est scriptor, ut in protasi tempus praeteritum, in apodosi tempus praesens scriberet. Ita factum est, ut 554, 7 legamus, *ὁπότε τις ἐπιδημήσαι, φαίνεται ἢ πολιτεία* sq.¹⁾ Ex quo exemplo neutiquam colligendum est, Polybium *ὅταν* c. coni. et *ὅτε* c. optat. contra morem Atticorum promiscue usum esse; nam ceteris locis semper *ὅταν* c. coni. et *ὅτε* c. optat. secundum Atticorum morem usurpat.

Videamus nunc singula neglegenter scripta. Postquam Polybius 720, 29 Publii nomen commemorauit, 721, 4—15 narrauit eum castra apud Carthaginem nouam posuisse; deinde 721, 20 — 722, 25 situm urbis descripsit et 722, 26 sic pergit: *τοιαύτης δ' ὑπαρχούσης τῆς διαθέσεως τῶν τόπων ἀσφαλίξασθαι συνέβαινε τοῖς Ῥωμαίοις τὴν στρατοπεδείαν κατὰ τὴν ἐντὸς ἐπιφάνειαν ἀκατασχείως ὑπὸ τε τῆς λίμνης καὶ τῆς ἐπὶ θά-*

1) De elidendo —αι (*φαίνεται ἢ πολιτεία*) cf. 223, 20 *γίνετ' ἢ*.

τερα θαλάττης, τὸ δὲ μεταξὺ τούτων διάστημα ἀχαράκων εἶασεν; ad εἶασεν ex 720, 29 cogitatione addendum est nomen Publī. Tale quid scriptoris esse, qui limatiore genere dicendi utatur, nemo contendet. Eadem negligentia cernitur 427, 1, ubi ad *κατηλύθησαν* ex 426, 10 intellegendum est: *Μακεδόνες*, quamquam scriptor inter 427, 1 et 426, 10 uerba interposuit, quibus explicatur, unde factum sit, ut Thermum in urbem copias suas conducerent Aetoli. Item 116, 23 dicit *ταῦτα δὲ πράξαντες ἀνεχώρησαν*, cuius uerbi subiectum Romanorum est nomen, quos tamen post 116, 17 non commemorauit scriptor; ita ut inter hunc locum et uerba *ταῦτα δὲ πράξαντες* intersit rerum a Phariis et Teuta gestarum narratio. Non minus neglegenter 211, 25 omisit subiectum, quod est Carthaginensium nomen. Contra non Polybii, sed scribae culpa uidetur 99, 10 Hamilcaris nomen omissum esse, quod auctor diligens omittere non debuit. Nam postquam 98, 32 *τοὺς περὶ τὸν Ἀμίλκην* nominauit, de mercennariis agit, qui a Carthaginensibus defecerant, ac locum communem addit; in codicibus uerba insequentia ita scripta sunt: *πολλοὺς μὲν γὰρ αὐτῶν ἐν ταῖς κατὰ μέρος χρείαις ἀποτεμνόμενος καὶ συγκλείων ὥσπερ ἀγαθὸς πεπτευτῆς ἅμα καὶ διέφθειρε, πολλοὺς δ' ἐν τοῖς ὀλοσχερέσι κινδύνοις — ἀνήρει* sq., in quibus uerbis desideramus subiectum. Sed uerba sine dubio sunt corrupta. *ἅμα καὶ* enim, quod traditur, nullo modo ferri potest, quod iam dudum uiderunt editores; itaque inde ab Reiskio correxerunt *ἅμα καὶ* in *ἀμαχεί*. Quid? mutatio nonne lenior est eaque aptior ad hunc locum, si pro *αμακαι* scribitur *αμιλκας* = *Ἀμίλκας*? Habemus subiectum, quod desideramus, cum Reiskii *ἀμαχεί* satis superuacaneum sit. Nomina autem propria haud raro hunc in modum corrupta sunt in Polybii historiis; ueluti 3, 16 *παρὰ τοῦ* pro *Ἄρατον* in libris est.

Contra alia, quae ab artificio, ut ita dicam, stilo abhorrent, re uera Polybii esse apparet: 411, 22 parum accurate dicit *τούτων τινί*, quod pronomen spectat ad *τοὺς ἀντιπολιτευομένους περὶ τὸν Ἄρατον*, qui 411, 13 nominantur. 327, 12 *αὐτοῖς* ita dicit, ut uix intellegi possit, quo spectet. Ac Reiskius

quidem putavit *αὐτοὶ* dici a scriptore Timoxenum (327, 2) et Aratum; contra Schweighaeuserus ¹⁾ *αὐτοῖς* ad Aetolos spectare contendit. Ex grammatica ratione sine dubio Schweighaeuseri sententia aptior; sed si Polybii negligentiam spectamus, Reiskii sententia ab hac parte non refellitur, re ipsa sine dubio maxime commendatur.

237, 3 *αὐτοῖς* legitur, ubi nemo non cogitat de Carthaginiensibus; sed cum in pagina superiore (236, 19) unius Hannibalis nomen commemoratum, deinde nonnulla de Gallorum in Italiam incursionibus atque de hominibus in ipsis Alpibus habitantibus exposita sint, ex grammatica ratione iusto durius est simplici pronomine *αὐτοῖς* pergere, tanquam si Carthaginienses antea sint nominati. 373, 13 pronomem *αὐτῶν* uidetur significare *τῶν βασιλέων*, quod substantivum ex *βασιλεία* uoce, quae antecedit, intellegendum est; sed potest etiam significari totus populus. 576, 19 *ὁ αὐτὸς* non est *εἷς τῶν οὐραγῶν*, quod exspectaueris, sed *ὁ πρῶτος ἰλάρχης* (cf. 578, 5). Iam ipse inspicias locos similes: 46, 28 (*οὔτοι μὲν*). 546, 10 (*αὐτοῖς*). 428, 15 (*αὐτῶν*). 1113, 29 (*ἐπὶ δὲ τούτοις* cf. 1112, 26). Itaque non debebant offendere uiri docti in 259, 13 *παρὰ τούτων* i. e. 'a Romanis', qui 259, 7 commemorantur. Denique conferas 846, 25 *ἡ γὰρ ἔμφρασις τῶν πραγμάτων αὐτοῖς* (= scriptoribus nonnullis) *ἄπεστι διὰ τὸ μόνον ἐκ τῆς αὐτοπαθείας τοῦτο γίνεσθαι* sq., ubi *τοῦτο* est = 'narrando ita oculis res gestas subicere, ut quasi praesentes agi uideantur'.

Cum *αὐτοὶ* et *οὔτοι* pronomibus hunc in modum abutatur scriptor, tum participio *ὁ προειρημένος*, cuius notio plane eadem est apud eum, ac demonstratiui pronominis *οὔτος*.

22, 1 *ὁ προειρημένος ἀνὴρ* est *Ἄνων*, qui 21, 20 nominatur. Item 626, 16. Archimedes, qui inducitur 624, 6, *ὁ προειρημένος ἀνὴρ* dicitur. cf. 241, 1, ubi satis dubium est, qui sint illi *οἱ προειρημένοι*. Horum locorum analogia defenduntur, quae leguntur 68, 17 *περὶ τῶν νῦν λεγομένων στρατηγῶν* scil. Hamilcaris Barcae et Romanorum ducis, qui pagina proxima com-

1) Cf. edit. Polyb. uol. VI. p. 11, ubi Reiskii quoque sententia affertur.

memorati sunt. Plane superuacaneae et Schweighaeuseri et Gronouii sunt coniecturae; quod qui sibi nondum persuaserit, conferat 160, 9—15 ἡγωνία (sc. Ἄρατος) γὰρ, εἰ παραγεγόμενος ὁ βασιλεὺς καὶ κρατήσας τῇ πολέμῳ τοῦ Κλεομένου καὶ τῶν Λακεδαιμονίων ἀλλοιότερόν τι βουλευσάιτο περὶ τῆς κοινῆς πολιτείας, μὴ ποθ' ὁμολογουμένως τῶν συμβαινόντων αὐτὸς (Ἄρατος) ἀναλάβῃ τὴν αἰτίαν, δόξαντος (= Ἄντιγόνου) δικαίως τοῦτο πράττειν, διὰ τὴν ἐξ αὐτοῦ (Ἄράτου) προγεγενημένην ἀδικίαν. Paulo alius generis sunt, sed non magis logice dicta uidentur, quae traduntur: 88, 26 ἐπεὶ δ' εἰς συνάπτον ἦζον — συνῆπτον. 588, 26 ἐπειδὴν γὰρ ἐξοιδοῦν τι — ἐπικρατῆ, οὐδὲν ἐξοιδεῖ cf. 42, 16. Qui talia scripserit, quidni eum scripsisse putemus, quae leguntur: 846, 3—4 ἐὰν γὰρ ἐκ τῆς ἱστορίας ἐξέλη τις τὸ δυνάμενον ὠφελεῖν, τὸ λοιπὸν αὐτῆς ἀνωφελὲς γίνεται? ubi neque Heysii ἀφελές, neque Hultschii ἀλυσιτελές, neque, quod Cobetus¹⁾ uoluit νουθετεῖν pro ὠφελεῖν, probatur; sincera est lectio codicum.

Eandem scriptoris negligentiam cernimus his locis: 691, 23 ἐξ τε τῶν προειρημένων καὶ τῶν λέγεσθαι μελλόντων ἐστὶ φανερόν²⁾, ubi Hultschius, quod conferri iubet 690, 9, nihil confert ad tuendam huius loci scripturam. Nam 690, 9 διὰ τῶν προειρημένων καὶ διὰ τῶν μετὰ ταῦτα ῥηθησομένων cum καταμαθεῖν coniungenda sunt. Sed similia huic loco (691, 23) inueniuntur. In eo enim offendimus hoc loco, quod ἐστὶ praesens scriptum est, quod ad sola uerba τῶν προειρημένων quadrat. Eodem modo 249, 8 τοὺς κινδύνους καὶ κακοπαθείας συμβάντας. 276, 3 φυλάττεσθαι καὶ προσέχειν τὸ πλῆθος, ubi accusatiuus τὸ πλῆθος ex φυλάττεσθαι pendet. Verba, quae leguntur 908, 27 — 909, 2 tam corrupta sunt, ut ex eis nihil concludere audeam. Sed similitudinem quandam cum hoc loco, de quo agimus, habent ea uerba, quae exstant 344, 5: ἥτις (= ἀυστηρία τῶν ἡθῶν) αὐτοῖς παρέπεται διὰ τὴν τοῦ περιέχοντος ψυχρότητα καὶ σιγνρότητα τὴν κατὰ τὸ πλεῖστον ἐν

1) Mnemos. XI, 30.

2) Cf. Thucyd. III, 40, 2 et VI, 60, 2 τὸ σαφὲς οὐδεὶς οὔτε τότε οὔτε ὕστερον ἔχει εἰπεῖν περὶ τῶν sq.

τοῖς τόποις ὑπάρχουσαν, ᾧ συνεξομοιοῦσθαι περὶ κάμεν; ubi ᾧ non nisi ad remotius illud τὸ περιέχον (caelum) spectare potest, cum exspectemus οἷς, quod Athenaeus suo Marte, ut multa¹⁾, scripsit.

Restant singula: 560, 26 μετὰ ταῦτα τοὺς ἰππεῖς τὸ μὲν παλαιὸν ἰστέρους εἰώθεσαν δοκιμάζειν, νῦν δὲ προτέρους. Similia sunt: 565, 20 ὑπὸ τῶν ὄμβρων ἀποδερματούμενοι καὶ μυδῶντες δύσχηστοι καὶ πρότερον ἦσαν καὶ νῦν ἔτι γίνονται παντελῶς et 306, 16—17²⁾.

Denique commemoro, solere scribere Polybium, uelut 299, 29, διὰ τὸ πρῶτον μὲν — δεύτερον δὲ διὰ τὸ pro διὰ τὸ πρῶτον μὲν — δεύτερον δὲ. item 320, 15—18. 420, 22—26. ἵνα πρῶτον μὲν — δεύτερον δὲ ἵνα sq.

Iam nescio, an ab eo, qui tam miro saepe modo peccaverit, non alienum esse iudicemus, quod 559, 8 legitur τῶν λοιπῶν, cuius in locum Nipperdeius³⁾, cum Casaubono faciens, reponi iussit τῶν πολιτῶν, quod mihi ne quadrare quidem uidetur; στρατιωτῶν exspecto, non πολιτῶν. Ceterum conferas 724, 8, ubi simili modo τῶν λοιπῶν legitur, non eleganter quidem dictum, sed nescio an in Polybii libris ferendum sit; quamquam Naber⁴⁾ hoc quoque loco τῶν πολιτῶν scribi uult. Contra miror, quod nemo adhuc haesit in his uerbis: 54, 17 παρακαλέσας δὲ τῷ καιρῷ τὰ πρέποντα διὰ πλειόνων καὶ παραστήσας ὄρημν ὑπερβάλλουσαν διὰ τε τὸ μέγεθος τῶν ἐπαγγελιῶν τοῖς κατ' ἰδίαν ἀνδραγαθήσασιν καὶ τὰς κατὰ κοινὸν ἐσομένας χάριτας αὐτοῖς καὶ δωρέας sq. Qui tandem sunt 'priuatim fortes'? Quae haec est oppositio τοῖς κατ' ἰδίαν ἀνδραγ. et τὰς κατὰ κοινὸν χάριτας?⁵⁾ Haec profecto tam peruerse sunt dicta, ut ne Polybio quidem tribuenda ea esse putem. Transpositis uerbis κατ' ἰδίαν ante ἀπαγγελιῶν, medicina affertur loco, ita ut 'τὸ μέγεθος τῶν κατ' ἰδίαν ἐπαγγε-

1) Cf. huj. dissert. p. 227 sq. 2) Cf. Thucyd. IV, 103, 4 ἐπειδὴ — Βρασιδᾶς ἦλθεν, ἐπραξάν τε ἐκ πλειόνος (sc. οἱ Ἀργίλιοι) —, καὶ τότε — κατέστησαν. 3) Annal. Societat. litter. Saxonicae. uol. V. p. 155.

4) Mnemosyn. VI, p. 362. 5) κατὰ κοινὸν est 'publice' cf. 322, 4. 324, 8. 326, 14. 606, 21. 448, 5. 701, 12. 1111, 12. 1152, 13. 587, 14.

λιῶν' et 'τὰς κατὰ κοινὸν ἐσομένας χάριτας' inter se opponantur. De ordine uerborum in Polybii libris confuso conferas Hultschii notas ad 14, 9. 191, 5. 217, 6. 249, 2. 279, 3 et huius dissertat. p. 259¹ et 278.

Denique si quis, quales et quam duras admiserit Polybius anacoluthias, uult cognoscere, adeat locos, qui sunt 177, 30 — 178, 5. 141, 9. 96, 10. 671, 15. 320, 1. 348, 6. 462, 7—16. 672, 19. Supersedere igitur possumus Reiskii coniectura, qui 155, 25 *φαίνεσθαι* addi iubet, ut anacoluthia satis lenis tollatur.

Iam ut ab omni parte stabiliatur id, quod de Polybii elocutione facimus iudicium, restat ut disputem de fuso et nimis abundante dicendi genere, quo utitur; qui quantum abesset, ut breuitatem orationis sectaretur, si intellexissent uiri docti, non corrigere interdum ipsum Polybium animum induxissent.

Nolo tempus terere in enumerandis illis locis, ubi synonyma ita coniungit scriptor, ut plane superuacaneum sit alterutrum; exempla poteris in unaquaque pagina inuenire. Pauca tantum perstringo huius generis. Quod Bekkerus 78, 13 in uerbis *ἀρχηγὸν καὶ μόνον αἴτιον* putauit *αἴτιον* esse delendum, sine dubio errauit; conferre debebat et eum locum, quem Hultschius adscripsit in notis (I, 81, 10) et eum, qui magis etiam quadrat: 148, 8 *ἀρχηγὸν καὶ αἴτιον*. Unum potissimum genus synonymorum ita adamat Polybius, ut fere semper iisdem locutionibus utatur; pronomina dico synonyma coniuncta: *οὕτω καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ* 139, 19. *πῶς καὶ τίνι τρόπῳ* 147, 14. 39, 18. cf. *πῶς καὶ τίνι γένει* sq. 537, 14. *ᾧδε καὶ τῇδε* 305, 25. *ταῦτα καὶ τοιαῦτα* 394, 8. 423, 8. 9. 558, 12. 339, 16. *ὁ μὲν βασιλεὺς περὶ ταῦτα καὶ πρὸς τούτοις ἦν* 421, 14. cf. 288, 19.

Venio ad singula, quae abundanter dicta sunt. Solet Polybius eandem notionem et substantiuo et enuntiuo addito expressam proponere. Scribit igitur: 5, 15 *τὴν καθόλου καὶ συλλήβδην οἰκονομίαν τῶν γεγονότων, πότε καὶ πόθεν ὠρμήθη (τὰ γεγονότα sc.) καὶ πῶς ἔσχε συντέλειαν* sq., ubi enuntiuo *πότε* — *συντέλειαν* nihil fecit scriptor, nisi explicauit uerbum

οἰκονομία. 305, 27 τῶν μὲν ἐν ταῖς προγεγενημέναις μάχαις ἐλαττωμάτων οὐχ ἔν οὐδὲ δεύτερον καὶ πλείω δ' ἂν εὗροι τις αἷτια, δι' ἃ τοιοῦτον αὐτῶν ἐξέβη τὸ τέλος, ubi enuntiatum δι' ἃ — τέλος plane superuacaneum est. 405, 26 οὗ τὴν μὲν αἷτιαν, ἀπὸ ποίας προθέσεως ἢ χορηγίας ἔλαβε τὴν ἀρχὴν τῆς κατασκευῆς, ἀμφισβητεῖσθαι συμβαίνει. Plane eodem modo 1263, 3 dicitur ἡ δὲ σύγκλητος ἐπὶ πολὺν μὲν χρόνον διηπόρησε περὶ τούτων, πῶς δεῖ χρῆσασθαι τοῖς πράγμασιν. Ubi sine ulla causa Herweden¹⁾ pro περὶ τούτων scribi iubet περὶ τοῦ. Conferas etiam 540, 14 ἀδήλου οὔσης τῆς ἐντυχίας, τίσιν ἀπαντήσῃ sq. et 34, 22 τὸ κατὰ λόγον, ὅπερ εἰκός (ἔστιν ἐπιτελεῖσθαι), ὅταν sq., ἐπιτελεῖτο. Idem dicendi genus apparet his locis ἐξέβη τὸ τέλος 306, 24. 305, 29. ἐπιτελεῖται ἡ συντέλεια 708, 4. ἐπιφαίνεται ἡ κατὰ τὸν ἥλιον ἀνατολή 795, 6. ἐπὸ τὴν ὄψιν ἄγεται ἡ ἐνάργεια τῶν πραγμάτων 556, 8, ubi alius scriptor aut ἐπὸ τὴν ὄψιν ἄγεται τὰ πράγματα dedisset aut γίνεται ἐνάργεια τῶν πραγμάτων. δῆλον, ὡς εἰκός c. infin. 137, 5 saep. αἰεὶ — διετέλουν 108, 10. γίνεσθαι πρῶτον 543, 30. προκείμενα προβολαί i. e. proposita consilia 38, 9. κατ' ἐκλογὴν ἀριστίνδην κεκοιμημένοι 550, 19, ubi uix eiecisset Cobetus²⁾ κατ' ἐκλογὴν, tanquam glossema, si inspexisset 783, 27 τὴν φάλαγγα κατὰ τέλη σπειρηθὸν ἐπέστησεν sq. Confer praeterea 725, 1 κατ' ἐκλογὴν τῶν ἀρίστων προκεκοιμημένων. Quidni eundem scripsisse putemus, quod traditur 960, 19 τὴν σωματικὴν δύναμιν ἔχειν πρὸς τὸ δύνασθαι τὸ κριθὲν ἐπιτελεῖν? in quibus uerbis cum Naber³⁾ eicere uoluisset δύνασθαι, bene fecit Hultschius, quod hanc coniecturam in notis criticis silentio praeteriit⁴⁾. Iam restat unum: Scribit Polybius 557, 6 διὸ, πάντων τῶν προειρημένων χάριν, sq. 24, 13 διὸ, χάριν τοῦ sq. 95, 4 διόπερ — βλέπων (= pro enuntiato caus.). 24, 7 — 24, 9 ὄθεν — διὰ τὰς προειρημένας αἷτίας., Neque delendum est διὰ, quod traditur 456, 10 (διὰ — διὰ τὰς

1) Mnemosyn. nou. ser. II. 78. 2) Mnem. XI. 25. 3) Mnemos.

VI. 119. 4) Conf. ex numero scriptorum latin. Taciti ab exc. diu. Aug. lib. III. 3. 'magnitudinem mali perferre uisu non tolerauit', et quae collegit exempla Nipperdeius.

προειρημένας αἰτίας), sed aut διὸ aut δι' ᾧ scribendum. Neque recte eiecerunt uiri docti διὰ ταῦτα 50, 7 διὸ καὶ πάλιν ἐπερρώσθησαν διὰ ταῦτα; confer praeter exempla modo allata hos locos: 1192, 22 ἐξ ὧν, ὅτι γέγονέ τις ἐπιπλοκὴ, προφανὲς ἐκ τῶν εἰρημένων sq. 117, 9 ὧν συντελεσθέντων, μετὰ ταῦτα. 57, 10. 902, 25. 70, 5. 25, 8. 9.

Hoc loco commemoranda sunt uerba, quae leguntur 549, 30—31: ξύλοις θρηῖπες καὶ τερηδόνες συμφρεῖς εἰσι λῶμαι, δι' ὧν, κὰν πάσας τὰς ἔξωθεν διαφύγωσι βλάβας, ὑπ' αὐτῶν φθείρονται τῶν συγγενομένων. In quibus uerbis quamquam scio multos offendere, tamen non offendemus, si et eos locos respexerimus, quos paulo supra attuli et, quem simillimum iam allaturus sum: 622, 11—12 δι' ὧν ὑπολαμβάνω τὸ πολλάκις ἐν ἀρχαῖς ἡμῖν τῆς πραγματείας εἰρημένον νῦν δι' αὐτῶν τῶν ἔργων ἀληθινὴν λαμβάνειν πίστιν.

Antequam finem faciam disputandi de hoc loco, restat ut unum adnotem. Solet Polybius scribere: μέχρι τούτου πολεμῶν καὶ φιλονεικῶν, ἕως τοῦ λαβεῖν ἀρορμάς 428, 23 saep. Haud raro tamen eadem repetitur praepositio: 699, 10 ὑπὲρ αὐτοῦ τούτου πεπεισμένοι δεῖν ἡμᾶς ποιῆσθαι τοὺς λόγους, ὑπὲρ τοῦ δεῖξαι διότι sq. 1327, 27 ἐπὶ τούτῳ σεμνύνεσθαι τοὺς Ῥωμαίους, ἐπὶ τῷ καὶ τοὺς πόλέμους ἀπλῶς πολεμεῖν. cf. 353, 18. Apparet igitur sine ullo iure Hultschium deleuisse alterum ἕως in uerbis 702, 18 ἕως τούτου βούλομαι ποιήσασθαι τὴν μνήμην, ἕως τοῦ μὴ δόξαι sq.

Neque uerum mihi uidisse uidetur Naber¹⁾, qui 971, 10 in uerbis: ἦν γὰρ εὐθικτος (sc. Philippus) καὶ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος εὐπεφυκῶς πρὸς τὸ διαχλευάζειν ἀνθρώπους uerba πρὸς τὸ διαχλευάζειν ἀνθρώπους tanquam glössema eici iubet. Neque enim in his uerbis offendes, si respexeris, quae modo attuli exempla, neque in re ipsa est, cur haereamus. Etenim, qui εὐθικτος est (i. e. qui ad commode salseque dicta est idoneus), idem solet illudere homines. Itaque sine dubio coniungere potuit Polybius notiones 'εὐθικτος' et 'εὐπεφυκῶς

1) Mnemos. VI. 171.

*πρὸς τὸ διαχλευάζειν ἀνθρώπους*¹⁾. Iam finem faciendum esse puto disputandi de hoc loco; nam quamquam scio non omnia me collegisse, quibus indolem elocutionis Polybianae cognoscamus, tamen ex eis, quae disputavi, unumquemque facile intellegere posse puto, quid de ea re sit iudicandum. Transeamus iam ad tertiam huius dissertationis partem.

PARS III.

DE SINGULIS REBUS GRAMMATICIS.

Quia hac particula singula, quae ad dicendi usum Polybii spectant, uolui complecti, primo loco de articulo pauca exponamus.

Haud raro enim satis habebat Polybius simplicem scribere articulum, ubi alius scriptor usus esset pronomine demonstratiuo; quod cum non intellexissent uiri docti, interdum sine iure uerba tradita mutauerunt. 95, 23 mercennariorum a Carthaginiensibus defectio enarratur, quo loco postquam uerba fecit de prauitate morum, pergit his uerbis: *τέλος δ' ἀποθηριωθέντες ἐξέστησαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· τῆς δὲ διαθέσεως ἀρχηγὸν μὲν καὶ μεγίστην μερίδα νομιστέον ἔθη μοχθηρά* i. e. huius animorum affectus causa est. 1229, 13 postquam dixit, eicere homines ex patria ita, ut in sempiternum redeundi spe priuarentur, indignum esse cum omnibus

1) Simili modo 305, 24 scribendum esse puto: *πρὸς τοῦτο διατί-
νοντα | πρὸς τὸ παραμυθεῖσθαι | τὸν νοῦν αὐτῶν ὑπὲρ* sq. Verba tradita
πρὸς τοῦτον τείνοντα τὸν νοῦν τῶν ὑπὲρ sq. sensu carent; itaque iam
Reiskius pro *τῶν* scripsit *τὰ*, Schweighaeuser. et Hultsch. *τὸν*, secuti A²B.
Sed uidetur altius latere uitium. Si uerba sequentia spectes, uix possis
dubitare, quin talem exspectemus sententiam, qualem restitui. De spatio
uersuum archetypi, qui multi exciderunt, conf. Hultsch. quaest. Polyb. II.
p. 7 sqq. Cum uterque uersus ab eodem inciperet uocabulo, facile alter
potuit omitti.

Graecis, tum Atheniensibus, sequuntur uerba: τὸ γὰρ τὴν μὲν ἰδίαν πατρίδα κοινὴν ποιεῖν ἄτασιν¹⁾, τὰς δὲ τῶν ἄλλων ἀναιρεῖν, οὐδαμῶς οἰκτεῖον ἂν φανείη τοῦ τῆς πόλεως ἧθους; exspectamus ταύτης τῆς πόλεως, scilic. Athenarum. 236, 5. τὴν ἔρημον ταύτην τινὰ περὶ τοὺς τόπους ὑπογράψαντες ἡμῖν, ubi, si locum propius inspexeris, facile intelleges τοὺς τόπους esse 'illa loca'.

Itaque non mutare debuit Naber²⁾ uerba tradita: 120, 13 σίτου τε γὰρ τοσαύτην ἀφθονίαν ἐπάρχειν συμβαίνει κατὰ τοὺς τόπους in κατὰ τούτους τοὺς τόπους. Recte conferri iubet Hultschius in not. critic. 368, 2 ἐπὶ τοὺς τόπους et 1242, 22. 366, 22. Potuit praeterea afferre 54, 27 et 941, 26, ubi κατὰ τοὺς καιροὺς est pro κατ' αὐτοὺς τοὺς καιροὺς uel κατὰ τούτους τοὺς καιροὺς; item 205, 30 ὅταν ἐπὶ τοὺς καιροὺς ἔλθωμεν. Et uides eiusdem generis esse 1331, 13 τῶν μὲν τοῦ Καλλιζράτους εἰζόνων εἰσφερομένων, τῶν δὲ τοῦ Ανκόρτα κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκφερομένων, ubi sententiam uerborum recte significauit Dindorfius, qui scribi uoluit κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν; scripsit tamen Polybius, ut uideretur, κατὰ τὴν ἡμέραν quemadmodum κατὰ τοὺς καιροὺς. Similis est condicio uerborum, quae sunt 135, 15, ubi τῆς ἐπιβολῆς est ταύτης τῆς ἐπιβολῆς.

Vice uersa Polybius, quamquam solet dicere τὸν πρὸ τοῦ χρόνον (tempus praeteritum), tamen haud raro dicit, notione non mutata, τὸν πρὸ τούτου χρόνον 299, 32. 757, 24. 762, 27. 774, 1. 798, 11. 1161, 4. Itaque incautius Cobetus³⁾ 903, 13 uerba tradita τὸν πρὸ τούτου χρόνον mutari iussit in τὸν πρὸ τοῦ χρόνον. Et poterunt iisdem exemplis defendi uerba τὰ πρὸ τούτου σεμνά, quae 894, 6 in omnibus codicibus leguntur pro τὰ πρὸ τοῦ σεμνά, quod usitatum est Polybio. Non aliter dicitur ἕως τούτου 1289, 5 et 427, 9 saep. Denique conferas Diodor. Sicul. XI, 76, 3 τὴν νῦν οὖσαν Αἴτην ἐκτίσαντο, πρὸ τούτου καλουμένην Ἰνησσαν sq.

1) Thucyd. II, 39, 1 τὴν τε γὰρ πόλιν κοινὴν παρέχομεν sq.' Periclis uerba, quae Polybii animo uidentur obuersata esse.

2) Mnemos. VI. 126.

3) Mnemosyn. XI. 16.

Venio ad alia quaedam, quae pertinent ad pronomina.

Primum adnotandum est, pronomen οὗ οἱ ἐ, quod apud Atticos satis frequenter inuenitur ¹⁾, apud Polybium plane desiderari.

Deinde genetiuis reflexiui pronominis ἡμῶν αὐτῶν et ἐμῶν αὐτῶν plane inusitatus est Polybio, qui semper pro his pronomini- bus scribit αὐτῶν: 4, 6 τὴν ἀρχὴν τῆς αὐτῶν πραγμα- τείας πεποιήμεθα. item 146, 4. 185, 3. 186, 5. 887, 9. 1330, 25. Pari modo pro ἡμᾶς αὐτοὺς habet αὐτοὺς 681, 30. 1054, 21. 1331, 21 et ἐαυτοῖς pro ἐμῖν αὐτοῖς 699, 13. 307, 16 al. saep. Contra morem Atticorum promiscua habet pronomina ὅδε et οὗτος. Ut nonnulla exempla afferam, ὅδε spectat ad prae- cedentia 2, 6. 14, 1 ἡ μὲν οὖν πρώτη Ῥωμαίων ἐκ τῆς Ἰταλίας διάβασις μετὰ δυνάμεως ἣδε καὶ διὰ ταῦτα κατὰ τοῦτους ἐγένετο τοὺς καιροὺς. 305, 25 ὥδε γὰρ καὶ τῆδέ που συνέβαινε διατετράφθαι καὶ προσδεῖσθαι παραινέσεως τοὺς πολλοὺς. Contra οὗτος ad sequentia: 25, 15 ἐδίδασχον ἐν τῇ γῆ κωπηλα- τεῖν τὸν τρόπον τοῦτον· καθίσαντες — συνειθίζον cf. 305, 24. 840, 3. 970, 20. 1027, 10. Idem ualet in τοιόσδε (117, 23) et τοιοῦτος (455, 26. 456, 18. 496, 25 saep.). Hoc loco paucis agendum est de uerbis, quae sunt 576, 6: τὴν δ' ἐκτὸς ἐπι- φάνειαν οἱ γροσφομάχοι πληροῦσι παρ' ὅλον καθ' ἡμέραν τὸν χάρακα παρακοιτοῦντες· αὕτη γὰρ ἐπιτέταται τοῦτοις ἡ λειτουργία ἐπὶ τῶν εἰσόδων ἀνὰ δέκα ποιοῦνται τούτων αὐτῶν τὰς προκοιτίας. In his uerbis compluria non esse sana apparet. Primum καθ' ἡμέραν, quo nunc legitur loco, nullum praebet sensum ²⁾, neque non offendimus in colloca- tione huius locutionis. Praeterea uerba αὕτη γὰρ — προκοι- τίας nulla continentur constructione. Apparet autem duas in- esse in uerbis τὴν δ' ἐκτὸς — προκοιτίας sententias. Pri- mum enim significatur, qui sit uelutum in castris locus, deinde quod eorum sit munus. Puto igitur Polybium scripsisse: τὴν δ' ἐκτὸς ἐπιφάνειαν οἱ γροσφομάχοι πληροῦσι παρ' ὅλον τὸν

1) Wilisch, Das indirecte Reflexivpronom. bei Xenophon. Zittau 1875.

2) De καθ' ἡμέραν conf. huj. dissert. p. 284.

χάρακα παρακοιτοῦντες· αὕτη γὰρ ἐπιτέτακται τούτοις ἢ λειτουργία καθ' ἡμέραν ἐπὶ τῶν εἰσόδων ἀνὰ δέκα ποιεῖσθαι τούτων αὐτῶν τὰς προκοιτίας. Quam saepe enim uerborum ordo in Polybii libris ea re sit euersus, quod uerba a scribis primum ommissa postea in margine adscripta in falsum locum irrepserunt, multis exemplis demonstratur. cf. Hultschii not. ad 207, 7. 480, 15. 253, 20. 387, 16. 271, 4 saep. 1) A Polybio autem καθ' ἡμέραν post λειτουργία esse scriptum, uel ex ea re colligo, quod hiatus λειτουργία ἐπὶ non potest esse Polybii.

Αὐτός saepe accipit notionem eam, quae propria est adiectiui μόνος. 133, 6 οἱ Ῥωμαῖοι συνιδόντες τοὺς ἵππεῖς αὐτοὺς — ἡκολούθουν sq. i. e. Romani, cum solos equites adesse uidissent, secuti sunt sq. Item 210, 19. 6, 26. 21, 11. 50, 29. 51, 29. 72, 14. 113, 8. 136, 16. — 138, 22 αὐτῶ τούτῳ λειπόμενοι i. e. hac una re inferiores. cf. 561, 5. 143, 5. 166, 29. 174, 11. 219, 5. 223, 9. Interdum αὐτός μόνος coniunguntur eadem notione: 428, 20 αὐτῶν μόνων τῶν ἀντιταξαμένων περιεγένετο. Itaque nescio an iniuria haeserit Hultschius 928, 13 in his uerbis ὁ τοῖς βασιλεῦσιν αὐτοῖς ἔθρος ἐστὶ μόνους.

In locutione illa usitatissima ὄσω — τοσοῦτῳ haud raro in membro priore omittitur comparatiuus, quem expectamus. 55, 2 ὄσω δὲ συνέβαινε τοὺς ἄνδρας ἐκτὸς τάξεως ποιεῖσθαι τὴν μάχην, τοσοῦτῳ λαμπρότερος ἦν ὁ κίνδυνος saep. 138, 8 ὄσω γυμνὰ καὶ μείζω τὰ σώματ' ἦν, τοσοῦτῳ συνέβαινε μᾶλλον τὰ βέλη πίπτειν ἔνδον.

Duobus locis uiri docti datiuum οὐδέσι pro οὐδενί in textum Polybii inducendum esse putauerunt, qui datiuus pluralis in libris manu scriptis nullo loco legitur. 147, 21 L. Dindorfius 2) pro καὶ μὴν οὐδὲ τῶν τῆς ἀνδραγαθίας πρωτείων οὐδενὶ τῶν Ἑλλήνων οἰοί τ' εἶσιν οὐδέποτε παραχωρεῖν οἱ προειρημένοι (= Achaei) scribi iussit οὐδέσι τῶν Ἑλλ. Sed plane eodem modo scripsit Polybius: 174, 29 οὐδενὸς γὰρ ὄντες δεύ-

1) Plane eodem modo Hultschius 881, 7. 8 transposuit παρ' ὄλην. conf. huj. diss. p. 272.

2) Ed. Polyb. praef. uol. IV. p. XIII.

τεροι τῶν Ἀρκάδων Μαντινεῖς. 354, 20 Ἀχαρνᾶνες οὐδενὸς τῶν Ἑλλήνων ἦττον sq.¹⁾. 1157, 6 οὐδενί est referendum ad urbes Boeotiae (Coroneam, Thebas, Haliartum). Itaque hoc loco (147, 21) non est, cur uerba mutemus. Alter locus est 1005, 4 ubi Hultschius cum Reiskio scribit οὔτε γὰρ Ῥωμαῖοι οὐδέσι τὸ πρῶτον πολεμήσαντας εὐθέως ἀναστάτους ποιεῖν τούτους; in codicibus est οὐδενί. Neque durius est οὐδενί — πολεμήσαντας — τούτους, quam illud, quod scriptum est 372, 7: ἐὰν γὰρ ἐνὸς περιγέωνται, τρεῖς ἐπιβαίνουσιν ἐπὶ τὴν χώραν τούτων et similia, quae supra collegi. Conferas 550, 12 ἀντισπωμένης δὲ τῆς ἐκάστου δυνάμεως ἐπ' ἀλλήλων, et item 558, 29 παραποδιζέσθαι δυναμένης τῆς ἐκάστου προθέσεως ἐπ' ἀλλήλων. Mihi igitur persuasum est, datiuum οὐδέσι, qui nullo loco traditur, ab illis, quibus inferre conati sunt uiri docti, locis alienum esse.

Venio ad res quasdam, quae pertinent ad casus.

Datiuus, qui cum passiuo coniungitur, eadem notione qua ὑπό c. genit., saepissime a Polybio usurpatur: 14, 24 τὰ κατ' Ἰβηρίαν Αἰλίκα μετὰ δὲ τοῦτον Ἀσδροῦβα πραχθέντα. item 1, 3. 15, 11. 129, 12. 175, 23. 248, 2. 412, 26. 427, 12 saep. Idem casus haud raro pendet ex substantiuis, quae deriuata sunt a uerbis, quae cum datiuo iunguntur: 90, 24 νομίσας ἔχειν εὐφυῆ καιρὸν πρὸς ἔντευξιν αὐτῷ 'ratus sibi esse opportunitatem adeundi eum'. 54, 14 ἐπίθεσις τοῖς ἔργοις. 54, 17 ἀπαγγελίαι τοῖς ἀνδραγαθήσασιν. 172, 13 ἡμῖν συμφοράς. 352, 17 παράθεσις τοῖς Ἰβηρικοῖς. 497, 8 βοήθεια τοῖς Πενδηλισσεῦσιν saep.

Genetiuo comparatio, quem uocant, saepe liberius utitur scriptor. 15, 26 οὐχ ἦττον τῶν προειρημένων παρωξύνθην — διὰ τὸ sq. pro οὐχ ἦττον ἢ διὰ τὰ πρ. 60, 23 ἐπὶ θάτερα μέρη τοῦ λιμένος ἐξάγων τοῦ τῶν πολεμίων εἴσπλου pro ἢ ἐπὶ τοῦτο τὸ μέρος, εἰς ὃ ὁ εἴσπλος τῶν πολεμίων ἐγένετο. 218, 23 διαλήψεως pro ἢ τῆ. — διαλίψει. cf. 452, 12. 588, 6

1) Cf. Ztschft. f. Alt. 1856. p. 211 sq., ubi Funkhaenel docuit numerum singularem ex optim. codic. auctoritate in Demosthenis orationibus legi.

καὶ μὴν οὔτε κατ' ἰδίαν ἤθη δολιώτερα Κρηταίων εὔροι τις ἂν — οὔτε sq., ubi genetivus Κρηταίων est pro ἢ τὰ τῶν Κρηταίων. Neque enim potest esse Κρηταίεϋς adiectivum, quod semper est Κρητιζός (640, 13. 1296, 8 et 9. 540, 8. 1294, 11), cum Κρηταίεϋς semper sit substantivum (379, 16—17. 380, 22. 612, 18. 1295, 18—23). Quae cum ita sint, hoc loco defenditur alius, a Schweighaeusero tentatus:

76, 28 leguntur τί διαφέρει ἤθη σύμμικτα καὶ βάρβαρα τῶν ἐν παιδείαις καὶ νόμοις καὶ πολιτικοῖς ἔθροισιν ἐκτεθραμμένων. Genetivus, qui ex διαφέρει pendet, sine dubio est comparativus. Itaque quemadmodum 588, 6 ἤθη δολιώτερα Κρηταίων scripsit pro ἤθη δολιώτερα τῶν (= ἢ τὰ) τῶν Κρηταίων, ita scribere hoc loco potuit ἤθη σύμμικτα διαφέρει τῶν — ἐκτεθραμμένων pro διαφέρει τῶν (sc. ἡθῶν) τῶν ἐκτεθραμμένων (sc. hominum). Itaque superuacanea est Schweighaeuseri¹⁾ coniectura scribentis ἔθρη pro ἤθη.

Pauca addam de infinitivo et participio.

Solet Polybius addere pronomen reflexivum infinitivo²⁾, si idem est subiectum infinitivi et verbi finiti, ex quo pendet, etiamsi non ita premendum sit illud subiectum, ut propterea additum esse putemus pronomen reflexivum. 275, 28 δοξάζων ἑαυτὸν ὑπὸ τῶν ἐναντίων καταφρονεῖσθαι. 195, 23 ὑπολαμβάνοντες ἑαυτοὺς νικήσειν. 64, 20 νομίσαντες οὐκ ἀξιοχρεῶς σφᾶς αὐτοὺς εἶναι. Idem cernitur 599, 1. 2 et multis passim locis. Nec non id pertinet ad participia: 118, 9 ἐρόντες σφᾶς ἐπικεκοιμημένους. 140, 23 ὀρώντες σφᾶς ἐλάττους ὄντας saep.

Interdum etiam accusativus praedicati invenitur cum infinitivo coniunctus, ubi exspectamus nominativum. 111, 12 οἱ Ῥωμαῖοι οὐδὲν ἐποιήσαντο προουργιάτερον τοῦ παροπλίσαντας αὐτοὺς ἐμβάλειν εἰς τὰ πλοῖα. 309, 16 τί μείζον εὔξασθαι τοῖς θεοῖς ἐδύνατο τοῦ παρὰ πολὺ τῶν πολεμίων ἱπποκρατοῦντας διακριθῆναι περὶ τῶν ὄλων. 655, 10 ὁ φύλαξ ἀνέφξε μετὰ σπουδῆς, ἐλπίζων —, διὰ τὸ μερίτην αἰεὶ γίνεσθαι τῶν εἰς-

1) Schweigh. lexic. Polyb. s. u. ἔθρος. 2) Videtur cum in hac re, tum in aliis (cf. huj. dissert. p. 286. 290) latini sermonis usu ductus esse Polybius. cf. Eberhardt, observation.^o Polybian. p. 3 sq.

φερομένων. Itaque ferri potest 124, 31 οὐκ ἐτόλμησαν ἀντεξ-
αγαγεῖν Ῥωμαῖοι, διὰ τὸ μὴ καταταχῆσαι τὰς τῶν συμμάχων
ἀθροίσαντας δυνάμεις, ubi quod Bekkerus ἀθροίσαντες scribi
iussit, aut hunc locum omnino non debuit tentare aut etiam
309, 16. 655, 10. 111, 12 mutare accusatiuos in nominatiuos.
Conferas etiam 93, 27 (ἀλισταμένους) et 599, 4¹).

Nonnullis locis infinitiuus futuri inuenitur, ubi Attici scrip-
tores praeferunt infinitiuum praes. aut aoristi; 11, 13 δέόμενοι
βοηθήσειν σφίσι αὐτοῖς δημοφύλοις ἐπάρχουσιν, ubi Dindorfius
quidem βοηθεῖν scribendum esse putat. Sed antequam alia
exempla similia afferam, uideamus, num recte Dindorfius²)
ipso hoc loco expungendum esse censuerit αὐτοῖς. Vir doctus
non intellexit αὐτοῖς coniungendum esse cum δημοφύλοις ἐπάρ-
χουσι i. e. auxilium ferre sibi, qui cum iis (αὐτοῖς) eiusdem
sint nationis. Eodem modo 566, 16 τὸν χειρισμὸν ποιῶνται
τούτων αὐτῶν οἱ καθεσταμένοι sq. αὐτῶν cum οἱ καθεστα-
μένοι coniungendum est.

Infinitiuus futuri δέόμενοι βοηθήσειν defenditur loco, qui
est 373, 29 ἀξιῶντες καταλύσειν³). Etiam cum uerbis decer-
nendi hunc in modum coniungitur infinitiuus futuri: 117, 5
εὐδόκησε φόρους οἴσειν. 107, 15 ἔδοξεν αὐτοῖς κοινὴν ποιή-
σειν τὴν ἐπιγραφὴν cf. 1261, 14 πᾶν ποιήσειν ἑτοιμός ἐστιν.
Itaque uix fecerim cum Dindorfio⁴), qui 107, 15 ποιῆσαι pro
ποιήσειν scribit.

Genetiuus absolutus etiam tum admittitur, cum ex legibus
grammaticis exspectamus participium coniunctum; nec solum
ita hoc fit, ut magis efferatur participium illud, sed usitatum
hoc fuisse uidetur in sermone communi. 17, 29 νικῶντων τῶν
Ῥωμαίων ἡττημένους αὐτοὺς ἐπὶ τοῦ συγγραφέως ἐπηγγέλθαι
(se. debemus profiteri). 29, 3 τὴν Αἰγυπτιαίων ἔλυσαν πολιορ-
κίαν, ἐσχάτως αὐτῶν ἤδη διακειμένων. cf. 82, 30. 84, 11.

1) Cf. Thucyd. IV, 84, 2 πεισθὲν τὸ πλῆθος δέξασθαι καὶ ἀκούσαντας
βουλευσασθαι, δέχεται cf. I, 12, 1. VI, 4, 2. VII, 34, 6. 2) Edit. Polyb.
prae. uol. I. p. XLVII. 3) Cf. Thucyd. I, 27, 2 ἐδεήθησαν — συμπρο-
πέμψειν. cf. Hultsch. quaest. p. 23 et Forssmann, de inf. tempor. 4) Edit.
Polyb., quo loco ne addit quidem, cur infinitiuum mutauerit.

80, 21. 30. 119, 8. 9. 155, 20. 27. 216, 15. 227, 25. 244, 24. 309, 13. 473, 8 saep. Persaepe omittitur in hac uerborum constructione genetiuus pronominis cf. 65, 27. 80, 21. 30. 125, 4. 148, 23. 154, 9. 251, 50. 309, 13 saep.

Iam pauca proponam, quae ad neutrum adiectiuorum spectant.

Maluit enim haud raro Polybius neutrum singularis adiectiui uel participii scribere, quam substantiuum abstractum, quod dicimus ¹⁾. 1, 11 τὸ παράδοξον τῶν πράξεων, ἐπέεσιν προηγήμεθα γράφειν. 165, 16 τὸ Κλειτορίων φιλελεύθερον καὶ γενναῖον εἰς ἀνὴρ κατήσχυνε διὰ τὴν αὐτοῦ κακίαν i. e. τὴν Κλειτορίων φιλελευθερίαν καὶ γενναϊότητα cf. 5, 1. 2. 5, 9. 10, 28. 24, 24. 37, 24. 134, 16. 10, 29. 54, 1. 87, 23. Ita 88, 27 εἰς τὸ συνάπτον ἐλθεῖν est εἰς τὴν συναφὴν ἐλθεῖν (conf. 833, 13). Item 66, 10 κατὰ τὸ δυνατόν. 142, 20 ἐν ἐτοιμίῳ. 155, 20 ἐκ τοῦ φανεροῦ. 178, 14 ἐξ ὁμολόγου. 137, 6 τὸ συντεταγμένον = acies. 152, 4 τὰ πιστά = τὰς πίστεις.

Etiam hominum mores interdum neutro adiectiui significantur, ut 251, 16 τὴν τόλμαν καὶ τὸ παράβολον τᾶνδρός ²⁾. Denique hic usus dignus est, qui commemoretur, ex quo scripsit Polybius 308, 21 διὰ τὸ τοῖς μὲν Καρχηδονίοις μηδὲν ἐφειδρεύειν ἀξιόλογον. item 244, 10 πᾶν τὸ παραπεσόν — καὶ σφαλέν. 203, 3 οὐδὲν — πολέμιον. Potest etiam conferri 316, 14 et 240, 23.

Iam transeo ad praepositiones.

Non hoc agam, ut uniuscuiusque praepositionis notionem et usum illustrem, sed ut singula tractem, quae ad textum, qui traditus est, aut a coniecturis defendendum aut corrigendum ualeant.

Polybium haud raro praepositionibus cum casu aliquo coniunctis uti, ubi ex communi usu simplex genetiuus habeat locum, iam Schweighaeuserus in lexico exposuit s. u. κατὰ II, 2; quod uno exemplo probare liceat. 311, 16 ἢ κατὰ τὸν ἥλιον

1) Eurip. Medea 179. saep. cf. supra p. 220. 2) Cf. Thucyd. I, 102, 3 τῶν Ἀθηναίων τὸ τολμηρὸν καὶ τὴν νεωτεροποιίαν.

ἀνατολή = ἡ τοῦ ἡλίου ἀνατολή. conf. 313, 5. Neque κατὰ solum, sed etiam περί praepositio pari modo usurpatur. 24, 20 ἡ περὶ τὰς πεντήρεις ναυπηγία. 150, 26 ἡ περὶ τὸ προειρημένον ἔθνος διάθεις cf. 150, 26/29. 192, 9. 193, 3. 195, 17. 275, 13. 589, 4 saep. Denique eodem modo παρά praepositione scriptor utitur, atque id non solum in eis locutionibus, in quibus aliquo modo servatur vis praepositionis, uelut 194, 24 ἡ παρά τούτων ἀλογία. 262, 10 τοὺς παρ' αὐτοῦ. 685, 6 τὰ παρά τῶν μαθηματικῶν. 231, 1 τοὺς παρ' αὐτοῦ στρατιώτας. 114, 9 τοὺς παρ' αὐτοῦ λέμβους cf. 255, 16. 290, 12. 188, 2 al., sed etiam, ubi de loco, unde aliquid initium capit uel profisciscitur, cogitari non potest. 272, 4 ἐν τῇ παρ' αὐτῶν χώρῃ. 895, 2 ἡττηθέντων τῶν παρὰ σοῦ πολιτῶν cf. 1154, 25 et 256, 28. Quid igitur? negemus eundem scriptorem dedisse 1089, 8 Ἀνκόρτας ὁ παρ' ἡμῶν πατήρ? Quo loco quod Herwerden¹⁾ dicit: 'Nemo ita loquitur; scriptum erat noto compendio ΟΠΡΗΜΩΝ i. e. ὁ πατήρ ἡμῶν quod ocius reddatur Polybio, deleto uocabulo sequenti πατήρ', Polybium correxit, non scribam.

Inueniuntur nonnulli loci, quibus Polybius praepositiones pro aduerbiis posuit. Πρὸς est 'praeterea': 523, 24 τὰ δὲ μεταξὺ τῶν στρατοπέδων τάφρῳ καὶ διπλῷ χάρακι ὠχυρώσατο, πρὸς δὲ καὶ πύργοις ξυλίνοις ἤσφαλίσατο. 63, 12 πρὸς δὲ καὶ παραπομποὺς τούτοις ἐπλήρωσαν ἐξήκοντα ναῦς. Item μετὰ (= postea) 434, 20 τὸ μὲν πρῶτον ἐλοιδοροῦν, μετὰ δὲ βάλλειν ἐνεχείρησαν τοῖς λίθοις. Quod si uidisset Valesius, non correxisset uerba tradita 1124, 19 μετὰ δὲ Ἀνκόρταν, ὃς ἦν οὐδὲν ἦττων τούτου, ubi uir doctus scribi uult μετὰ δὲ τοῦτον Ἀνκόρτας sq. Sed spatium inter δὲ et Ἀνκόρταν est fere octo litterarum neque in textu est Ἀνκόρτας, sed Ἀνκόρταν; apparet igitur inter δὲ et Ἀνκόρταν accusatiuum inserendum esse uerbum, ex quo pendeat Ἀνκόρταν, et μετὰ pro aduerbio esse dictum. Reponas igitur: μετὰ δὲ εἴλοντο Ἀνκόρταν, ὃς ἦν οὐδὲν ἦττων τούτου sq.

Singularem nonnunquam σύν praepositio habet in com-

1) Mnemosyn. nou. ser. II, 78.

positis notionem. 287, 20 *Φάβιος μέχρι μὲν τοῦ συνάψαι τοῖς τόποις ἔσπευδε καὶ συννυπεκρίνετο τοῖς προθύμως καὶ φιλοκινδύνως διακειμένοις, ἐγγίσας δὲ τῷ Φαλέργῳ — ἀντιπαρήγε τοῖς πολεμίοις*, in quibus uerbis *συννυπεκρίνετο* propterea non potest significare — id quod exspectamus, si naturam praepositionis *σύν* respicimus — ‘simulauit pugnandi cupiditatem una cum iis, qui *προθύμως καὶ φιλοκινδύνως διέκειντο*’, quod illi non simulauerunt cupiditatem, sed cupidi erant. Itaque nihil aliud hoc loco significatur uerbo *συννυπεκρίνετο*, nisi ‘fecit cum illis simulans cupiditatem (cum illi re uera cupidi essent)’. Illud *σύν* igitur non spectat ad ipsam notionem uerbi, quocum coniunctum est, sed ad uerbum latioris et minus circumscriptae notionis. Idem cadit in *συννυποκριθεῖς* 444, 20. Quae cum ita sint, uix offendet quisquam in uerbis, quae sunt 542, 12, quem locum doctis uiris nonnullis non sanum esse uisum scio: ἢ καὶ συμψεύδονται καὶ συγχρῶνται πάντες οἱ μόναρχοι τῷ τῆς βασιλείας ὀνόματι. Quo loco in eo offendimus, quod tyranni non possunt dici una cum regibus fallaciter sibi sumere regium nomen, cum reges ipsi non fallaciter hoc faciant, sed suo iure. Nihilominus nihil mutandum, sed eodem modo explicandum *συμπυεύδονται*, quo explicauimus *συννυπεκρίνετο*. Huic loco subiungam alium, qui est de locutione *καθ’ ἡμέραν*. 577, 11/12 *καθ’ ἡμέραν* inde a Lipsii temporibus non recte intelligitur. Vir doctus in ‘militia Romana’¹⁾ uerba ita uertit: ‘Curam uero buccinandi ad quamque uigiliam, ut circuitoribus conueniat cum uigilibus, centuriones primi manipuli triariorum in quaque legione per dies (*καθ’ ἡμέραν*) curant.’ Quem secutus dicit Marquardtius²⁾: ‘Zur Ablösung liessen die beiden primi pili der Legionen abwechselnd durch den buccinator des ersten Manipulus der Triarier blasen.’ Uteunque res se habet, *καθ’ ἡμέραν*, quod legitur, apud Polybium nullo modo potest significare ‘per dies’ = abwechselnd = einen Tag um den anderen, sed significat ‘cotidie’. Hoc docent omnia, quae collegi, exempla: 69, 3 *τὰς συμππτώσεις ἀπαύστους γίνεσθαι*

1) p. 278 et 273.

2) Römische Staatsverwaltung II. p. 407. not. 6.

καθ' ἡμέραν. 339, 20 ποιεῖσθαι τὸ καθ' ἡμέραν τὴν διαίταν ἐπὶ τῶν πυλώνων. Item 574, 11. 575, 11. 681, 3. 16. 735, 13. 909, 1. 1340, 10. Pari modo κατ' ἐνιαυτόν est 'quotannis'; 18, 12. 343, 7. 354, 4. 373, 12. 983, 11. 1369, 1. 1084, 5. Adde, quod καθ' ἡμέραν apud Diodorum semper est 'cotidie'. I, 36, 7 et S. 70, 1. 71, 1. 35, 9. 41, 4. 81, 2. II, 47, 2. XII, 4, 3. XIII, 38, 3 saep.

Falsa illa de hoc loco (577, 11) opinio uidetur orta esse a uerbis: 574, 16 sq. μία δ' ἐξ ἀπασῶν καθ' ἡμέραν σημαία ἀνὰ μέρος τῷ στρατηγῷ παρακοιτεῖ, ubi tamen notio alternandi efficitur uerbis ἀνὰ μέρος, ut 343, 12 ἀνὰ μέρος ἄδειν ἀλλήλοις προστάττοντες et 573, 23. 245, 17¹⁾. Denique legitur καθ' ἡμέραν 576, 5, quem locum tamen corruptum esse iam supra demonstraui; nam quid est 'παρακοιτεῖν καθ' ἡμέραν' i. e. 'täglich lagern'? Neque enim καθ' ἡμέραν fit, quod quasi uno tenore per omnes dies, sed quod denuo fit unoquoque die. 'Am Tage' est μεθ' ἡμέραν cf. 716, 23. 982, 18. 1064, 5. 1121, 6. 1122, 15. 447, 7. 474, 21. 631, 13. Contra quod putauerunt uiri docti 577, 11 significari uerbis καθ' ἡμέραν, id potius est παρὰ μίαν ἡμέραν 581, 25 παρὰ δὲ μίαν ἡμέραν τὰ μὲν ἡγείται τῶν στρατοπέδων, τὰ δ' αὐτὰ πάλιν ἔπεται ταῦτα κατόπιν sq. item 308, 11 τῆς δ' ἡγεμονίας τῷ Γαῖῳ καθηκούσης εἰς τὴν ἡμέραν ἐπιούσαν διὰ τὸ παρὰ μίαν ἐκ τῶν ἐθισμῶν μεταλαμβάνειν τὴν ἀρχὴν τοῖς ὑπάτοις. conf. παρ' ἐνιαυτόν Diodor. Sicul. IV, 65, 1.

Restat, ut dicam de particulis nonnullis.

Cum quae cuiusque scriptoris propria sint, optime specten-

1) Item 486, 29. 574, 28. Itaque dubito, an non recte dictum sit κατὰ μέρος quod uno loco legitur: 300, 19. Nam quamuis quis possit autumare Polybium concursionem uocalium (ἢ ἀνὰ) aliter non potuisse euitare, quam ita ut supponeret κατὰ, tamen propterea hoc mihi non satis est, quod totum locum corruptum esse apparet. Nam uerborum κατὰ (ἀνὰ?) μέρος ἄρχειν subiectum est ambo; item singularis διελόμενον se recte non habet; nam διαιρεῖσθαι est 'partiri inter se' (300, 22. 8, 23. 603, 1). Denique desideramus notionem 'ἑκαστος' in altero membro, in altero 'συναμφοτέροι'. Puto igitur, si minus uerba, at sententiam tamen Polybii assequi me sic: ἢ συναμφοτέρους ἀνὰ μέρος ἄρχειν ἢ διελομένους τὰς δυνάμεις χρῆσθ. τ. σφ. στ. κατὰ τὴν ἑαυτοῦ προαίρεσιν ἐκάτερον.

tur ex usu particularum, nolui hanc partem provinciae meae plane neglegere. Iam cum in Polybio uersemur, qui coniungere maluerit paris iuris enuntiata, quam alterum alteri subiungere, non mirum est, eas particulas imprimis praebere materiam disputandi, quibus coniunguntur enuntiata, minus eas, quibus subiunguntur. De illis igitur erit agendum, ac primum quidem de *καί*.

a) Duae res haud raro ita *καί* particula coniunguntur, non ut significetur utramque uno tempore, sed alteram altero esse gestam. 373, 9 *δῶρα διετέλουν οἱ Βυζάντιοι διδόντες ἀνά τρισχιλίους καὶ πεντακισχιλίους . . . χρυσοῦς* i. e. modo terna milia, modo quina milia aureorum. 556, 16 *ὁ γὰρ τὰς διαλύσεις ἀκύρους καὶ κυρίας ποιῶν* sq. 230, 26 *τρεις καὶ τέτταρας (ἵππους) τοῖς ἀγωγεῦσιν ἐνὸς ἀνδρὸς οἰακίζοντος*. 515, 7 *οἱ βασιλεῖς τέτταρα καὶ πέντε προιέμενοι τάλαντα* cf. 48, 3. 241, 15. 562, 6.

b) Solet *καί* ita usurpari, ut habeat uim intendendi ¹⁾. Hoc modo cum *μᾶλλον* potissimum solet coniungi in eiusmodi locutionibus: 97, 22 *Ἰέρων ἀεὶ μὲν μεγάλην ἐποιεῖτο σπουδὴν — τότε δὲ καὶ μᾶλλον ἐφιλοτιμεῖτο*. 651, 3 *ὁ δὲ πάλαι μὲν ἐπεπόριστο — τότε δὲ καὶ μᾶλλον προζεποιεῖτο* sq. cf. 244, 17. 145, 5. 158, 17. 245, 5. 455, 14. Temere omittitur hoc *καί* in codicibus et editionibus 90, 20 *οὗτος ἀεὶ μὲν οἰκειῶς διέκειτο πρὸς τοὺς Καρχηδόνιους, τότε δὲ [καί] μᾶλλον παρωρμήθη διὰ τὴν Αἰμίλκου τοῦ στρατηγοῦ καταξίωσιν*.

Venio ad particulam *τε*.

Solet Polybius simplici particula *τε* coniungere enuntiata tum maxime, cum arcissime inter se cohaerent. 203, 4 *χωρὶς τε τούτων* sq. 167, 5 *χωρὶς τε τούτων* sq. Itaque etiam 172, 13 *χωρὶς τε τούτων* ex optimorum codicum auctoritate cum Hultschio in textum est recipiendum, reiciendum δέ, quod uulgo scribitur. cf. 306, 6. 153, 12 *ταῦτά τ' ἐγένετο* sq. 262, 26. 4, 3 saep. Et recte Hultschius 281, 12 *διανύσας τε* sq. ex optimis editis codicibus. Pariter *τε* — *τε* particulis coniunguntur enuntiata: 70, 3 *ἐκεῖνοι τε γὰρ πολλὰκις ἀπολωλεζότες τὰς πτέρυγας* —

1) De latinismis cf. supra p. 280.

ἐκβάλλουσι¹⁾ (sc. εὐγενεῖς ὄρνιθες), ἕως ἂν — διαδράζωνται. οἱ τε Ῥωμαῖοι καὶ Καρχηδόνοιοι κάμνοντες εἰς τέλος ἀπήλγουν cf. 141, 10. 157, 10—12. 158, 24. 182, 16. 183, 26. 446, 30 — 447, 1. Interdum miro modo τε — καὶ legitur, ubi simplex exspectamus καί. 37, 1 οἱ Καρχηδόνοιοι πρῶτον μὲν στρατηγούς ἐίλοντο δύο, τὸν τε Ἄννωνος Ἀσδρούβαν καὶ Βόσταρον. 43, 9. 69, 15 κατελάβετο τὴν πόλιν, ἣτις ἦν μεταξὺ τῆς τε κορυφῆς καὶ τῶν πρὸς τῇ δίξῃ στρατοπεδευσάντων. item 224, 22. 162, 10. 119, 17 extremam Italiam ad septentriones uergentem scriptor dicit τὴν παρά τε τὰς ἄρκτους καὶ τὴν μεσόγαιαν παρατείνουσαν. 140, 6 τὰς συρροίας τοῦ τε Ἄδῶα καὶ Πάδου ποταμῶν. 1032, 6 παρὰ Ῥωμαίοις ἰσοδυναμεῖ τό τε εἰς τὴν πίστιν αὐτὸν ἐγχειρίσαι καὶ τὸ τὴν ἐπιτροπὴν δοῦναι περὶ αὐτοῦ. Qui haec scripserit, ab eo uix poterimus abiudicare, quae in omnibus codicibus exstant: 3, 7 ὀλυμπίας ἑκατοστή τε καὶ τετρακοστή. Conf. Thesaur. Steph. uol. VII. p. 1911 C.

Restat, ut de collocatione particulae τε dicam, quae interdum paulo inusitatioer uidetur esse. Si enim duobus membris, quae inter se τε — καὶ particulis iungenda sunt, praecedunt nonnulla, quae quamquam ad utrumque pertinent membrum, tamen semel tantum ponuntur: particulam τε ita collocat scriptor, tanquam si praecedentia ad alterum quoque membrum repetiturus sit. 1059, 29 οἱ τε περὶ τὸν Σικπῶνα καὶ Λεύκιον = οἱ τε περὶ τὸν Σικπῶνα καὶ οἱ περὶ τ. Α. item 180, 1 τό τε τῶν Ἰλλυριῶν καὶ Μακεδόνων πλῆθος. 584, 14 περὶ τε τοῦ Λακεδαιμονίων καὶ Κρητῶν καὶ Μαντινέων. Itaque errauit Ursinus, qui 352, 19 in uerba τά τε κατὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ κατὰ τὴν Ἑλλάδα ante κατὰ τὴν Ἑλλάδα ἑτὰ inserendum esse putauit.

Interdum τε omittitur, ubi ex communi usu desideratur. 269, 3 περὶ τὰς λοιπὰς παρασκευὰς διαφερόντως ἐγίνοντο καὶ περὶ φυλακὴν τῶν τόπων (cum — tum). Hoc loco defenditur

1) Recte uidetur correxisse Herwerdenus (Mnemos. n. s. I p. 18) ἐκκάμνονσι.

315, 14 ἀνήρ πάντα τὰ δίκαια τῇ πατρίδι κατὰ τὸν λοιπὸν βίον καὶ κατὰ τὸν ἔσχατον καιρὸν ποιήσας, ubi Bekkerus κατὰ τε τὸν λ. β. scribit, nescio an iniuria; certe addendum est τε aut utroque loco, aut neutro.

Similem in modum animaduerto, ubi μὲν — δὲ particulae locum habeant, μὲν particulam omitti: 213, 19 εἰ κατὰ τοῦτό τις ἐπιλαμβάνεται Ῥωμαίων, εἰκότως ἂν δόξειε sq., εἰ δὲ παρὰ τοὺς ὄρκους ὑπολαμβάνει τις πεποιθῆσθαι, ἄγνοεῖ. 218, 21 διὰ τὸ τοὺς καταλλήλους τῶν πράξεων παραλείπειν, τῶν δὲ κυριωτάτων μηδὲ ψάειν. 159, 31 ὁ δὲ Ἄρατος διακούσας — περιχαρῆς ἦν τῷ sq. — πάντῃ δὲ — ἤγειτο. cf. 317, 16. 231, 5. 53, 6. 306, 16. 161, 19. 222, 24 πεζοὺς μυρίους, ἵππεῖς δὲ χιλίους. 389, 17 πεζοὺς δισχιλίους, ἵππεῖς δὲ διακοσίους. Quod nonnullis horum locorum Bekkerus addidit μὲν, uix fecisset, si omnes locos uno conspectu uidisset.

Tenuem disputandi materiam quaerenti de elocutione Polybiana praebent coniunctiones, quibus enuntiatum enuntiato subiungitur; quod sane mirum non est in hoc simplici et arido genere dicendi. Pauca tamen non indigna, quae commemorentur, exponam de ἵνα, ὅπως, ὡς coniunctionibus enuntiatia finalia, quae barbaramente nunc dicimus, inducentibus.

Initium facio a particula ἵνα.

Notum est Atticos solere antecedentibus praeteritis temporibus ἵνα particulam coniungere cum optatiuo. Qui usus apud Polybium admodum rarus est. Inuenitur in libris I.—V., qui integri ad nos peruenerunt, post tempora praeterita ἵνα c. coni. semel et tricies (4, 22. 31, 8. 97, 24. 112, 13. 131, 17. 144, 15. 159, 11. 169, 10. 222, 30. 229, 29. 253, 16. 259, 13. 272, 24. 273, 3. 298, 22. 316, 21. 350, 19 et 23. 377, 4. 419, 14. 420, 22 et 26. 429, 21. 440, 15. 458, 19. 477, 16. 486, 30. 516, 14 et 30. 527, 11. 529, 2) uno tantum loco ἵνα c. optatiuo. 230, 24.

Apparet non posse certa lege definiiri, quibus locis optatiuus, quibus coniunctiuus scribendus sit; sed scriptorem, si magis opinionem eius, cui tribueretur consilium aliquod, premere uellet, scripsisse optatiuum; si minus coniunctiuum. Itaque credas eum tum praecipue scripsisse optatiuum, cum enun-

tiatum penderet ex uerbis *σπουδάζειν, φροντίζειν* similibus. Quod idem sensisse uidetur Naber¹⁾, qui 429, 22 in uerbis *ὁ δὲ ἵνα μὲν συγγενῆς Ἀλεξάνδρου καὶ Φιλίππου φαίνεται, μεγάλην ἐποιεῖτο σπουδὴν* improbat *φαίνεται*, ponit *φαίνοιο*. Nihilominus falsa haec est opinio; nam eiusmodi locis quoque Polybius mauult uti coniunctiuo. Conferas, quae infra afferam exempla (112, 13. 419, 14. 800, 25. 990, 24 sq.). Non saepius fere quam in libris I.—V. inuenitur optatiuus in ceteris libris. Etenim cum coniunctiuus fere quinquagies legatur, optatiuus sexies inuenitur, quorum locorum nonnulli ualde dubii sunt. 872, 25 *ἵνα μὴ, τῶν στρατοπέδων ἐκ τῆς παρεμβολῆς χωρισθέντων, οἱ τὴν Ἰούνην παραφυλάττοντες στρατιῶται τολμήσαιεν ἐξελεθόντες* (cod. *ἐξελεθεῖν*) *ἐκ τῆς πόλεως ἐγχειρεῖν τῷ χάρακι*. Suidas s. u. *ἐπιβάθρας* Polybii haec uerba seruauit (Hu. 957, 32) *ἵνα, ἐὰν προθῆται διαβαίνειν αὐθις εἰς τὴν Ἀσίαν, ἐπιβάθραν ἔχοι τὴν Ἄβυδον*. Certa codicis F. auctoritate nititur locus 960, 9 *ἔδοξεν αὐτοῖς πρῶτον μὲν τοὺς δούλους ἐλευθεροῦν, ἵνα συναγωνιστὰς ἔχοιεν*. 643, 8—10 *ἔδει τὸν Βῶλιν ἀκολουθεῖν τῶν ἄλλων κατοπίν, ἵνα — ἐπιλαβόμενος κρατοῖ τὸν Ἀχαιὸν καὶ μήτε διαδραίη* sq. 1114, 22 *ἵνα δὲ μὴ πάλιν ἐξ ἀκραίου περὶ πάντων ἀντιλέγοιεν, ἐγγραπτον ὑπὲρ τῶν ὁμολογουμένων [γίνεσθαι ἐκέλευον]*. Conf. locum corruptissimum et maxime mutilatum 1079, 8; et 651, 17, de quo loco uideas huius diss. p. 266.

Non casu fit, ut plerisque horum locorum idem sit subiectum uerbi finiti et enuntiati finalis. Sed ne his quidem exemplis Naber coniectura, ex qua *φαίνοιο* scripsit 429, 22, probatur; nam eadem condicione legitur coniunctiuus 836, 17. 420, 22. 516, 13. 694, 14 saep. Atque non solum in his enuntiatis coniunctiuum mauult scribere Polybius, sed etiam in eis, quorum coniunctiones sunt *ὡς — ὅτι — ὅπως — μὴ*, solet praeferre eum modum, qui legitimus est post praesentia tempora. *Ὅτι* c. indic. inuenitur post praeterita in libris I.—V. septies et septuagies, octies (47, 31. 229, 26. 200, 27. 213, 8.

1) Mnemos. VI. 356.

473, 3. 279, 16. 180, 11 (?). 201, 18) cum optatiuo. Item ὡς c. indic. nouies, ὡς c. opt. bis. μή c. coni. quater uicies, μή c. opt. uno loco. ὅπως semper cum coniunctiuo coniunctum est.

Iam restat, ut quaeramus, ubi ἵνα coniunctio ex usu dicendi Polybiano locum habeat; neque opus est enumerare omnes illos locos, quibus absolute ponitur ἵνα, ut: 131, 16 τούτους (τοὺς στρατιώτας) ἔταξαν ἐπὶ τῶν ὄρων τῆς Γαλατίας, ἵν' ἐμβalόντες εἰς τὴν τῶν Βοιωτῶν χώραν ἀντιπερισπῶσι τοὺς ἐξεληλυθότας. 288, 4 ἐγίνετο πρὸς ἀναζυγίην, βουλόμενος μὴ κατασθῆναι τὴν λείαν, ἵνα μὴ μόνον κατὰ τὸ παρὸν εὐωχίαν, ἀλλὰ συνεχῶς δαψίλειαν ἔχη τῶν ἐπιτηδείων τὸ στρατόπεδον. Quae tam plana sunt, ut opus non sit, multa uerba facere. Contra expedit cognoscere ea uerba, quibuscum coniungit Polybius coniunct. ἵνα. Atticorum est, φροντίζειν ὅπως, Polybii φροντίζειν ἵνα 112, 13 ἔφη πειρᾶσθαι φροντίζειν, ἵνα μηδὲν ἀδίκημα γίνηται Ῥωμαίοις. 419, 14 φροντίζειν, ἵνα μηδαμόθεν αὐτῷ χορηγία παραγίνηται πρὸς τὰς ἐπιβολάς. 800, 25 φροντίζειν, ἵνα μηδεὶς ἐκπορεύηται cf. 990, 24. 1221, 12. 1179, 5. 1180, 11.

σπουδάζειν cum infin. aut ὅπως particula coniunctum legitur apud Demosthenem, Xenophontem, Platonem, alios Atticos, Polybius praefert ἵνα: 529, 2 σπουδάζειν, ἵν' ἔχη τὴν ἐξουσίαν. 836, 17 σπ., ἵνα ποιήσῃται. item 429, 21. 401, 3.

προνοηθῆναι ὅπως Atticorum est, Polybii ἵνα: 1120, 16 τῶν Ἀχαιῶν παρακαλούντων προνοηθῆναι, ἵνα μηθεὶς σίτον εἰς τὴν Μεσσήνην εἰσαγάγῃ. Adde, quod scribit: 781, 20 ἔφη δεῖν — περιβλέπειν, ἵνα τῆς χλαμύδος καὶ χιτῶνος καθαριώτερα ταῦτ' ὑπάρχη, quo loco commendatur Hultschii coniectura, qui 1079, 8 edidit περιέβλεπεν, ἵνα — γένοιτο.

Praeter cetera adnotandum est, Polybium etiam iis locis interdum malle uti ἵνα, quibus Attici soleant scribere infinitiuum (cf. Krueger, Gr. Sprachlehre 55, 3, 12 'Ebenso steht der Infinitiv bei den Verben des Antreibens, Aufforderns etc.')¹⁾. 350, 21 ἐπεμψε δὲ καὶ τοῖς Αἰτωλοῖς ἐπιστολὴν ὁ Φίλιππος

1) De latinism. cf. huius diss. p. 280.

διασαφῶν, ἵν' εἴ τι λέγειν ἔχουσι δίκαιον ὑπὲρ τῶν ἐγκαλουμένων, ἔτι καὶ νῦν συνελθόντες διὰ λόγου ποιῶνται τὴν διεξαγωγὴν. 1246, 14 αἰτησομένους τὴν σύγκλητον, ἵνα αὐτοῖς ἔχειν ἐξῆ. 516, 30 Ἄρατος συνετάξατο πρὸς τε Ταυρίωνα παρασκευάζειν ἱππεῖς πεντήκοντα καὶ πεζοὺς πεντακοσίους, καὶ πρὸς Μεσσηνίους, ἵνα τοὺς ἴσους τούτοις (= ἱππ. πεντήκ. καὶ πεζοὺς πεντακοσ.) ἱππεῖς καὶ πεζοὺς ἐξαποστείλωσι. 516, 13 διαπεμφόμενοι πρὸς ἀλλήλους, ἵνα ταῖς αὐταῖς ἡμέραις ποιήσωνται τὴν ἕξοδον. 971, 20 πολλάκις γὰρ κάμου καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων διαπρεσβευομένων πρὸς ἡμᾶς, ἵνα τὸν νόμον ἄρητε sq. 1334, 22 νόμους γράψαντες ἵνα τρέφηται τὰ γινόμενα, 576, 17 δεῖ τὸν ἰλάρχην ἐν τῶν οὐραγῶν παραγγεῖλαι παράγγελμα τοιοῦτον, ἵνα τέτταρσιν οὗτος ἐμφανίσῃ τοῖς μέλλουσιν ἐφοδεεῖν 'es muss der Parch folgenden Befehl geben; er solle — anzeigen'.

Cum uideamus Polybium ἵνα etiam tum praeferre, cum Attici malint ponere ὅπως, non mirum est ὅπως perpaucis legi locis. Plane eadem notione, qua 971, 20 ἵνα (διαπρεσβευομένων — ἵνα), legitur ὅπως 1075, 25 πρέσβεις ἐξαπέστειλαν πρὸς τὸν Ἐποσόγνατον, ὅπως πρεσβεύσῃ sq. et absolute 1354, 10 ὅπως μὴ διαβαίνοντες οἱ πολέμιοι προσμάχωνται. Est tamen hic locus (1354, 10) in eis, quae Plutarchus a Polybio mutuatus est, neque habemus ipsa scriptoris uerba; ille locus (1075, 25), cum traditus sit in excerptis Constantinianis, nullius est auctoritatis.

Certi sunt loci: 694, 12 μετ' οὐ πολὺ δὲ μάχῃ νικήσας τοὺς Ἀθηναίους, ἐχρήσατο μεγαλοψύχως τοῖς εὐτυχήμασιν, οὐχ ὅπως Ἀθηναίους εὖ ποιήσῃ, πολλοῦ γε δεῖν, ἀλλ' ἵνα — προκαλέσῃται. Quocum loco confer 1221, 22 Τίνος οἷν χάριν τὸν πλείω λόγον πεποιήμαι; οὐχ ἵνα συνεπεμβαίνειν δόξω ταῖς ἐκείνων ἀτυχίαις, ἀλλ' ἵνα φανερὰν ποιήσας — παρασκευάσω. Vix aliud quidquam interest inter οὐχ ὅπως et οὐχ ἵνα, 'nisi quod οὐχ ὅπως est 'non quo', οὐχ ἵνα 'non ut'.

Denique unus restat locus: 781, 17 σκοπεῖν, ὅπως — ὑπάρχωσιν. Vides igitur non inueniri indicatium futuri.

Non saepius quam ὅπως legitur ὡς.

573, 18 σπουδάζουσιν περὶ ταύτης (τῆς πλατείας) ὡς θαι-
νηται καὶ καλλύνηται σφίσιν ἐπιμελῶς. Videtur hoc interesse
inter hunc locum et σπουδάζειν ἵνα, quod σπουδάζειν ὡς —
καλλύνηται est: operam dant, quemadmodum possit excoli.
Alter locus est, 1151, 7 sq. παρεκάλει φέρειν αὐτῷ τὴν ψῆφον,
ποτὲ μὲν ὡς ἀγορανόμος γένηται, ποτὲ δὲ καὶ ὡς δήμαρχος
quae tamen uerba dubito, an genuina sint Polybii, quia Athe-
naeum, qui hoc frustum seruauit (X, p. 439^a), non accurate
Polybii uerba reddidisse uel inde apparet, quod oratio non-
nullis locis hiatu foedata est (1150, 15. 1151, 14 et 26. 28).
Accedit, quod Diodorus Siculus, qui XXIX, 32 (ed. Dind.) ipse
quoque his Polybii uerbis usus est, non habet ὡς ἀγορανόμος
γέννηται sed ὡς ἀγορανόμῳ.

Videmus igitur iucundam uarietatem in enuntiatis compo-
nendis sperni a Polybio cum in ceteris, tum in coniunctionibus
finalibus eumque particula ἵνα fere sola uti.

PARS IV.

QUAE AD VERBORUM DELECTUM, AD NOVORUM VOCABULORUM USUM, AD ID GENUS ALIA SPECTANT, CONTINENS.

Quia in hac particula id agendum mihi proposui, ut colli-
gerentur, quae in delectu uerborum propria essent Polybii,
primum dico de eis uerbis, quae aliam apud Polybium
habent notionem, aliam apud priorum temporum
scriptores. Primo loco congeram uerba, quae ab Atticis
transitiue usurpantur, intransitiue a Polybio. Sunt haec:
ἀναλύειν 'castra mouere' 140, 9. 262, 15 saep. ἐπιμετρεῖν
apud ceteros auctores est 'zumessen', apud unum Polybium

‘accedere uel addi’ 606, 6 τὸν ἐπιμετροῦντα λόγον item 926, 13 al. ὑποδεικνύειν ‘se praebere’ 149, 24. 784, 17. 1060, 18 saep. προσερείδειν est apud Aristotelem et alios ui transitiva, apud unum Polybium legitur: 13, 3 ὁρῶν δὲ πανταχόθεν προσηρεικότας τοὺς πολεμίους. item 20, 2 πρὸς Ἀκράγαντα προσήρεισαν cf. συνερείδειν 508, 13. παρεμβάλλειν ‘confligere cum aliquo’ 331, 20. 568, 31. κινεῖν intransitivam accipit notionem 363, 21. 129, 9. 372, 28. Plutarchus uno loco (uit. Caes. c. 26.) hoc uerbo ita usus est. ὑποστέλλειν ‘se recipere’ 332, 28. τηρεῖν 195, 16. 64, 12. 65, 21. Neque debuit offendere Hultschius in 130, 12¹⁾ πρὸς ταύτην ἀναφέροντες τὴν ἔννοιαν; intransitiva enim notio uerbi ἀναφέρειν confirmatur loco Aristotelis, qui est προβλημάτων λη § 8 τὸ πῦρ, ἧ ἀναφέρει. διορίζειν 370, 15. συνδυάζειν ‘se coniungere’ 364, 15.

Perfectum intransitivum uerbi transitivi est ἐπτέρωκα 56, 19, conf. 56, 26.

His uerbis statim subiungo nonnulla, quae non tam intransitivae, quam absolute a Polybio usurpata esse dixerim: ἀνατείνεσθαι solet coniungere cum acc. φόβον i. e. metum alicui intendere (cf. 161, 22 saep.). Sed haud raro omissa accusatio φόβον eandem uoluit esse uim meri uerbi ἀνατείνεσθαι (minari): 411, 28. 477, 14. 480, 22. 340, 13 saep. καθικέσθαι solet coniungi cum genetiuo τῆς ἐπιβολῆς uel τῆς προθέσεως; sed interdum omittitur genetiuus: 147, 1: πολλῶν γὰρ ἐπιβαλομένων ἐν τοῖς παρεληλυθόσι χρόνοις ἐπὶ ταῦτο συμφέρον ἀγαγεῖν Πελοποννησίους, οὐδενὸς δὲ καθικέσθαι δυνηθέντος sq. 1372, 9 ἐκείνον οὔτε σκότος οὔτε χειμῶνος μέγεθος ἀπέστησεν οὐδέποτε τῆς προθέσεως, ἀλλὰ καὶ ταῦτα διωθόμενος καὶ τὰς ἀρρωστίας ἐκπονῶν καθίκτο καὶ διεντυχήκει πάντα τὸν χρόνον. 1262, 1 διὸ καὶ μεγάλα συνεβάλετο πρὸς τὸ καθικέσθαι, ubi nolim cum Hultschio contra codicum auctoritatem addere τῆς προθέσεως. Plane eodem modo παρα-

1) Similia apud poetas saepe inueniuntur. cf. συνοίσειν intrans. Sophocl. Aiac. u. 431 et huius dissert. p. 220.

παίειν (sc. *τῆς ἐπιτυχίας*, quod tamen omittitur) idem significat, quod *οὐ καθικέσθαι τῆς προθέσεως*. 820, 24: *ὁμολογητέον ἀγνοεῖν καὶ παραπαίειν τοὺς ταύτῃ χρωμένους ἀπεχθεῖα. διαπέμπεσθαι* est 'legatos mittere' 22, 24. 21, 16 saep. Denique huc pertinet, quod 330, 5 legitur *τίθεσθαι τοῖς παραγγελλομένοις* eadem notione, qua 485, 26 *προστίθεσθαι*. Ex contraria ratione factum est, ut nonnulla uerba, quae apud priores scriptores non admittunt obiectum, apud Polybium induerent notionem transitivam, quia propria eorum notio iam obliuione erat obruta:

παρασπονδεῖν apud Atticos est 'bundesbrüchig sein', primus Polybius scripsit: *παρασπονδεῖν τοὺς Πηγήνους* 8, 33. item 11, 17 saep. Etiam 8, 13 scribendum est *Μεσσήνην ἐπεχείρησαν παρασπονδεῖν*, non *Μεσσήνη ἐπεχείρησαν παράσπονδοι*. Nam Polybius *παράσπονδον* dicit id, quod fit contra foedera; non homines (83, 9 saep.). *ὄνειρώττειν* Attici ponunt absolute, Polybius: 532, 27 *ταῦτα ὄνειρώττειν* et 982, 22 *ὄνειρώττειν πᾶν γένος ἐπιβουλῆς*. Accedunt: *πολυπραγμονεῖν τι* 118, 8. 248, 5 saep. *φιλανθρωπεῖν τινα* 94, 18. 269, 26. *σωματοποιεῖν τινα* 285, 3. 155, 15. *ξενολογεῖν τινα* 19, 20. 10, 30. *φορολογεῖν τὴν Σικελίαν* 9, 24. *ἐπισημαίνεσθαι* est apud Atticos: 'durch Zeichen seinen Beifall ausdrücken'; Polybius scribit: *ἐπισημαίνεσθαι τινα* 'laudare aliquem' 310, 12. 309, 18. *χορηγεῖν τί τινα* 238, 13 saep. 'aliquem aliqua re adiuuare'. Denique *ἐξομιλεῖν τινα* (placare aliquem) non est in usu ante Polybium: 603, 15 *ἐξομίλησαν τὸ μειράκιον* sq.

Nonnullorum uocabulorum notiones, quae ante Polybium artius circumscriptae sunt, latius apud eum patent. *Λειτουργίαι* sunt opera militaria 288, 25 saep. *λειτουργοί* operarii militares. 288, 30. 419, 1 saep. — *ὄψον* apud Atticos est 'Zukunft'. *ὄψωνιον* (*ὄψωνιάσμος*) apud Polybium significat: 'Sold'. 78, 28. 77, 22. 78, 2. 81, 34 saep.

Miro modo *μοναρχικόν* 552, 14 dicitur 'πολίτευμα' Romanorum, cui duo praesunt consules. Vides hoc certe loco obscuratam esse notionem prioris partis compositi. Similia

sunt: *σωματοποιεῖν τὰς ψυχὰς* 285, 3. 155, 15. 285, 3 et *λαφυροπωλεῖν τὴν λείαν* 404, 14.

μεγαλείως non est 'magnifice', sed idem quod *μεγάλως*: 448, 2 *μεγαλείως ὀλιγορεῖσθαι*; item 282, 8. 261, 11. 1126, 22. Denique conferas: *ἀπαλλάττειν κακῶς* uel *καλῶς* i. e. *διακεῖσθαι*: 34, 31. 133, 16.

Contra nonnulla uerba angustioerem notionem induerunt: *ὠφέλεια* est praeda 107, 11. 128, 29. 23, 25. 112, 16. *ἐντυγχάνειν* (sc. *βιβλίῳ*, quod tamen omittitur) est legere: 4, 28. 5, 7. 43, 8. 90, 24. 91, 8. *ἐντευξίς* lectio 1, 19. 4, 28. *ἄλλοίωσις* 'mentis alienatio' 274, 31 cf. *ἄλλοιοῦσθαι* 652, 21. *νεανίσκοι* milites 44, 25. 58, 14. cf. *νέος* 103, 8. 303, 11. *διάφορον* pecunia 554, 28 saep.

Sequuntur singula: *ἀδύνατος* est 'insuperabilis' 557, 24. 566, 14. 81, 1. *ἀόρατος* ante Polyb. 'unsichtbar'; apud P. 'nicht sehend' 127, 16. 308, 5. item *ἀνυπονόητος* apud alios scriptores passiuam tenet notionem, apud Polybium haud raro actiuam: 331, 5. 478, 19. *ἐξόφθαλμος* apud Platonem 'mit hervorstehenden Augen', apud Polybium 'manifestus' 11, 15.

Quemadmodum apud Plautum metus interdum est 'Gefahr' (cf. Trinum. u. 1009. cum not. Brixii editoris), ita apud Polybium *φόβος*: 420, 6. *ἔχοντες προφυλακῆς τάξιν πρὸς τὸν ἀπὸ τῆς Ἡλείας φόβον*. 358, 24 *μήτε φόβου ἐφορώμενοι μήτε εἰρήνης ἐπιθυμοῦντες* cf. 127, 30. 125, 7. 1318, 18 *ἀποστρέψασθαι τὸν ἐνεσιῶτα φόβον*.

ἀσφάλεια sunt 'munimenta' 69, 7. 262, 7. *φυγή* eiectio 338, 16. 549, 3. 410, 20. *ἀκρόαμα* apud Atticos est 'Ohrenschmauss', primus Polybius ita utitur hoc uerbo, ut idem sit, quod declamator, cantor. 343, 11 *τὰς ἀγωγὰς οὐχ οὔτως ποιῶνται διὰ τῶν ἐπεισάκτων ἀχροαμάτων, ὡς δι' αὐτῶν*. cf. 950, 6 saep. *ξενίζω* est apud Atticos aliquem 'hospitem habere', apud Polybium 'facere, ut quis miretur'. 28, 10. 40, 20 saep.

Nonnulla enumero uocabula, quorum aliud est genus apud Atticos, aliud apud Polybium: *ὁ κόγχος* apud omnes scriptores, *ἡ κόγχος* 562, 24 (cf. Pausan. 1, 44, 6) *ὁ ὑπερος* est Herodoti,

Hesiodi, Platonis, aliorum, τὸ ὑπερον Polybii (27, 9) et qui aetate posteriores sunt. ἡ βουβαλίς legitur apud Herodotum, Tragicos, Aristotelem, ὁ βουβαλός apud Polybium 810, 29 et, qui eius est assecla, Diodorum Siculum. τὸ λῦμα 'sordes' habent Attici, ἡ λύμη Polybius 482, 24. cf. σημαία fem. gen. pro σημεῖον 41, 10. 42, 23 saep.

Denique de genere uerbi nonnulla addam:

πρεσβεύειν est legatos mittere 11, 12. 109, 14. 338, 24, cum Attici semper utantur medio πρεσβεύεσθαι. Itaque errauit Schweighaeuserus, qui (in lexico s. u.) 1025, 9 πρεσβεύω actiuum non esse Polybii putauit, sed excerptoris. Apud Atticos est in usu ἀκρωτηριάζομαι, inde a Polybii tempore ἀκρωτηριάζω cf. 94, 18 saep., item ἀντιστρατοπεδεύω 10, 21.

Quia egi de eis uerbis, quorum notio alia est apud Atticos, alia apud Polybium, nunc enumeraturus sum ea uocabula, quae apud Polybium solum inueniuntur.

Haud pauca habet substantiua in —ία, quae apud neminem praeterea leguntur scriptorem: ἐργωνία 557, 25. ἐνδοσχία 1003, 10. μικροληψία 515, 5. κακοζήλωσία 738, 22 (in lexicis adhuc desideratur). φρυγοπονία (ab adiect. φρυγόπος) 273, 1. ἀσχεψία (ἄσχεπτος) 175, 22 (deest in lexicis). ἀχορηγησία (ἀχορηγητός Aristot.) 1176, 13. ἀχορηγία 448, 23. ἀνηλειψία (ἀνηλειπτός) 281, 27. ἀντοιχοδομία 58, 4. ψυχوماχία 70, 26. καινοποιία (καινοποιός) 321, 10. Quae cum ita sint, nescio an 550, 14 pro ἀντίπλοια scribendum sit ἀντιπαλία (ab ἀντίπαλος), cuius notionis substantiuum ibi desideramus. cf. ἀθεσία (140, 26. 237, 28), quod uocabulum praeter Polybium habet Diodorus Siculus. Dubito an 1319, 2 editores non recte mutauerint ἀποδειλία. — ἀγεννία 510, 19. ξυλοκοπία 577, 20. κριθοφαγία 579, 16. ἀθυρογλωττία 632, 19. ὑδρορροία 383, 22. χαρακοπία 419, 2.

Solius Polybii sunt haec substantiua in —ιον: διαβούλιον 4, 24. 161, 19. πολεμητήριον 397, 28. πλατεῖον 575, 13 et 20. ἀνακλητήριον 1023, 1. σιβύνιον 563, 4. σκορπίδιον 627, 4.

Neque abstinet a formandis nouis substantiuis in —εία: νουνέχεια 411, 11. κακεντρέχεια 415, 17. ἐπάρχεια 424, 8.

προνομία 395, 5. ὀρνιθία 566, 13. ἀποπροσβεία 1141, 26. καθημερεία 573, 17. ἀντιστρατοπεδεία 298, 17. ἀναστρατοπεδεία 581, 3. ἀλυσιτέλεια 373, 20.

Idem ualet in: ἐπισυνθήκη 214, 11. προχοή 369, 27. δειπνήτης 247, 15 (ἄπ. λεγ.)· χειριστής 189, 29. 445, 31. πολιδυνάστης (ἄπ. λ.) 421, 18. θωρακίτης 352, 23. Ἀντιοχιστής 1040, 22¹⁾. Κλεομενιστής 162, 29 cf. μακεδονίζω 1027, 22. ἔξορκισμός 561, 15. παραδειγματισμός 579, 16. σκυβαλισμός 1228, 16 (ἄπ. λ.). κατελλισμός 276, 15. χρονισμός 67, 11. ἀπελλισμός 1241, 3. ἐπιρραπισμός (ἄπ. λ.) 176, 10. περιζάκησις 100, 1 saep. ἔθειλοζάκησις 260, 18. ἐπαναίρεσις 146, 27. 477, 27. μηχανήσις 27, 11. καταξίωσις 90, 23. ἐπόθυψις 539, 1. 462, 22. συγκατάστασις 333, 10. ἔξέρεισις 562, 24. εὐήμερημα 265, 17. ἔφαγμα 136, 19 (ἄπ. λ.). συνέρρημα 152, 18. 457, 13. ἔγλημα 23, 3. σαίωμα 482, 17. σιάλωμα 562, 22.

Venio ad adiectiua.

φερέακος 264, 28. 273, 6. ἐπιτοπος (ἄπ. λ.) 227, 5 (in lexicis desideratur); contra quod in lexicis ὁμοεθνος Polybii esse dicitur, error est; semper ὁμοεθνής habet, ut Attici²⁾. παραπομπός 63, 13. περίχειρος 137, 28. βιβλιαγράφος 345, 19. γραμματογράφος 92, 27. ἀρόπηλος 244, 30. βοήθαρχος 92, 3. γυναικόθυμος 112, 23. ἰσόκριθος (ἄπ. λ.) 102, 16. λιμόψωρος (ἄπ. λ.) 281, 29. κουρεακός (ἄπ. λ.) 206, 27. ὄγλοζόπος 274, 5. πανεθέροδος 382, 7. πάναισχρος (ex coniectura Schweighaeuseri mihi maxime probabili) 385, 5. ζωωτός 1233, 8. κηδεμονικός 356, 19. καλλίδενδρος 438, 10. δυσμενικός 547, 6. χειροκρατικός (ἄπ. λ.) 550, 5. τρίπεδος 562, 23. Praeterea solius Polybii uidentur esse: συμβελής (ἄπ. λ.) 49, 21. καταπλλαγής

¹⁾ Cf. Diodor. XXX, 5a περιζῆειν i. e. a partibus Persei, regis Macedonum stare.

²⁾ Nam quod in Stephan. thesaur. ὁμοεθνος legi dicitur Polyb. I, 10, 2, illo loco ὁμόφυλος est in omnibus codicibus. (Error fluxit ex lexic. Schweigh. s. u. ὁμοεθνής.) Ὅμοεθνής legitur 78, 30. 110, 29. 791, 25. 1217, 22. Item Aristot. Rhetor. 2, 6. Herodot. I, 91. Diod. Sic. XIII, 27, 6 saep. ὁμοεθνος autem non legitur nisi apud Ioseph. c. Apion. I, 22. p. 455 fin., equidem puto omnino expellendum esse ex thesauris ling. Graec. hoc uocabulum.

8, 26 saep. ἀσυχής 323, 16. ἀφέντης 381, 28. φιλαπεχθής 448, 25. βατώδης 136, 18. cf. ἀροφύλαξ 472, 6 (ἀπ. λ.).

Non nisi in Polybii libris legi uidentur aduerbia haec: ἀσαλεύτως 674, 22. ἐπισήμως 580, 17. ἀπαραχωρήτως 531, 5. ἀνυπονοήτως 322, 18. ἐπιπολαστικῶς 333, 13. καθηκόντως 361, 13. ζωιδόν (ἀπ. λ.) 544, 17. τετραπόδητι 483, 17. συστάδην 267, 19. 20. συνθηματικῶς 641, 16.

Adicio superlatiuos πενιχρότατος 561, 19. μεγαλοψυχότατος 547, 9.

Restat, ut apponam uerba, quae exstant apud unum Polybium. διισθμίζω 341, 15. ὑπερισθμίζω 341, 20. νησίζω 382, 15. 230, 3. — παραγωγιάζω 371, 6. προσαστειάζομαι (ἀπ. λ.) 1383, 8. λυμεωνεύομαι 423, 8. ἀχρειόω 16, 12 saep. ἀποθινόομαι 88, 13. ἀποξυστρόομαι 141, 14. ἐχχαρδρόω 368, 25. δροσφακτόω 625, 12. ἀπραγέω 262, 27. βιαιομαχέω 34, 3. ψυχομαχέω 70, 1. δημοπλοέω 30, 12. ταχυνπλοέω 291, 21. περιζακέω 158, 11. συντερμονέω 7, 23 saep. συνρορέω 9, 22 saep. φιληζοέω 247, 5 (ἀπ. λ.). γεφυροποιέω (ἀπ. λ.) 254, 29. δογματοποιέω 94, 31. ἑλληνοκοπέω 1032, 26. πραξιζοπέω 21, 21. 66, 16. ἄλλοτριοπραγέω 462, 10. ἐπιφιλοστοργέω 499, 6. σφαλιμέω 1320, 9.

His quasi appendicem subicio, quae collegi de sermone Polybii cum sermone titulorum eiusdem aetatis congruenti.

Cum alii, tum nuper Ierusalem¹⁾, uir doctissimus, in dissertatione, quae inscribitur 'Die Inschrift von Sestos und Polybius', exposuit maximam intercedere similitudinem inter Polybianam elocutionem et dictionem eorum titulorum eiusdem aetatis, qui communi sermone scripti sunt. Solebant enim hoc sermone uti principes et ciuitates, cum alii alios de aliqua re certiores facere uellent, neque soli Graeci, sed etiam Asiatici (cf. quos attulit Ierusalem titulos) et Romani (cf. C. I. G. 1543 saep.). Iusto igitur iure Ierusalem dixit communem sermonem

1) Wiener Studien 1879. I. p. 32 sqq.

fuisse hunc, quem nos dicimus Kanzleisprache. Qui autem tituli spectant ad res domesticas ciuitatis alicuius, non continent, quae pertineant ad aliam ciuitatem, exarati esse solent dialecto dorica, aeolica, ionica (cf. C. I. G. 1542 saep.). Fieri non potuit, quin sermo ille descenderet ex curiis in usum eruditorum et scriptorum, neque dubium est, quin Polybius eo sermone usus sit, cum Romae consuetudine familiari coniunctus esset cum Scipionibus (cf. epistul. Q. Fabii Maximi Q. F. proconsulis, L. Aemil. Pauli filii naturalis, Polybii familiaris C. I. G. 1543). Apparet igitur originem et processum *zoivῆς* dialecti multum habere similitudinis cum ea lingua germanica, quam dicimus 'Neuhochdeutsch', quam ex curiis principum ortam esse notum est.

Sed uideamus singula. Etenim quamquam Ierusalem diligentissime exempla collegit et in genera disposuit, tamen, cum neutquam omnes titulos inspexerit, neque ita uideatur esse uersatus in Polybii libris, ut nihil eum fugeret, quod huc pertineret, non abs re esse putauit nonnulla addere, quae aut noluit afferre Ierusalem aut neglexit.

Atque addo 1.) quae ad orthographiam spectant et id genus alia.

Polybium scripsisse ¹⁾ *οὐ θείς* et *μη θείς* confirmatur titulis C. I. A. *οὐ θείς*: 440, 10. 445, 7. 465, 9. 466, 13. 467, 82. 470, 15. 594, 15. C. I. G. 2058 A, 31. 3068 B, 10. 3137, II, 43. 3137. II, 63. 66. 67. 76. 2263, c. 22. 25. 2561^b, 30. *μη θείς* C. I. A. 422, 14. 444, 8. 476, 17. 551, 82. 552 C, 5. 624, 14. C. I. G. 1608, 3/4. 1770, 12 eodemque modo semper in titulis publicis.

Item *ἀεί* eiusdem aetatis est ²⁾, pro *ἀεί*: C. I. G. 3068 A, 13. 17. 25. 3068 B, 4. 12.

δνεῖν, quod omnibus locis reddendum esse putauit ³⁾ Polybio, communis esse sermonis apparet ex C. I. A. 380, 27 *δνεῖν τάλαντον* cf. *δνεῖν* C. I. A. 467, 27.

Dindorfius ⁴⁾ negat Polybii esse posse *δεκατέτταρας* 1, 36, 11. 4, 56, 2. 12, 21, 4. 4, 39, 5. 5, 89, 4. 8, 12, 2 *δεκαδύο* 1, 42, 5.

1) Cf. pag. huius dissert. 230.

2) Cf. pag. huius dissert. 229.

3) Cf. huius dissert. p. 232.

4) Edit. Polyb. praef. uol. I. p. XLV.

δεκαπέντε 3, 56, 3. Sed sustentantur codicum lectiones: C. I. G. 2139^b (= uol. II. p. 1013) uers. 7 (qui titulus scriptus est regnante Attalo Philadelpho) *μείναντος* [ἔτη δε]κατέξ.

*δαμιουργός*¹⁾, ut ex Liuui libris docuit Nissenus, non *δη-μουργός* genuinam esse formam apparet ex C. I. G. 1543, 21 titulo Achaico saeculi secundi.

Statim subiungam pauca de formis nominum et uerborum: acc. plur. nomin. in —εις excidit in εις, non in έας²⁾: *γονείς* C. I. G. 3137, I, 6. cf. 3137, I, 11. 14. III, 92. 3595, 26. 2139^b, 29.

*εἶπα*³⁾, non *εἶπον*, ex suae aetatis consuetudine scripsisse Polybium, testes sunt hi tituli: C. I. G. 4697, 8. 2058 A, 2. 2059, 9. Passium *ἐγενήθη*, quod Polybio et posterioris aetatis scriptoribus usitatissimum est, inuenis C. I. G. 1608, 14, 15. 2347, c. 10.

Venio 2.) ad uocabula ante Polybii tempora non usitata.

καθὰ pro *καθάπερ* ante Polybium non est in usu scriptoribus, quem in hac quoque re communem dialectum secutum esse docent tituli C. I. G. 2671, 25. 4697, 40. 4697, 48. C. I. A. 551, 81 (cf. Polyb. 9, 1, 4. 3, 107, 10). Non minus saepe singularem num. *καθὰ* habet codex optimus Vaticanus (III, 38, 1 et 107, 10. VIII, 13, 7. XI, 2, 4). item C. I. G. 3599, 22.

διότι Polybio idem esse, quod *ὅτι* supra docuimus (p. 243), nunc confero C. I. G. 1193, 2. 4697, 53. 3067, 35.

φιλαργυρεῖν non est in usu ante Polybium (9, 25, 4. 9, 22, 8. 9, 25, 1. 9, 26, 11) *φιλαργυρεῖν* legitur C. I. G. 1770, 12. cf. *φιλαγαθεῖν* C. I. G. 3521, 8, quod uerbum in lexica adhuc non receptum est.

φιλοδοξία primus habet Polybius et C. I. G. 1770, 13. conf. *ἐπιμελήτεια* C. I. A. 628, 42 (lexicis addendum). *κατασκήνωσις* Pol. 11, 26, 5. C. I. G. 3137, II, 57. Eiusdem generis est *ἐπιθυμιάσις* (*ἐπιθυμιᾶν* Räuherwerk anzünden) C. I. G. 3068 A, 24. Hoc quoque uerbum deest in thesauris l. gr.

Polybium amasse nomina in —ία supra demonstrauit;

1) Cf. huius dissert. p. 234.

2) Cf. huius dissert. p. 235.

3) Cf. huius dissert. p. 231.

possunt conferri: χρυσοφορία C. I. A. 552, C. 8 et φιλαγαθία C. I. A. 470, 72. Idem cadit in adiectiua παραδόσιμος (Polyb. 6, 54, 2. 12, 5, 5. 8, 12, 11 saep. C. I. G. 1570, 8) et ἀφορολόγητος (Polyb. 4, 25, 7. 4, 84, 5 saep. C. I. A. 465, 41), in aduerbia καθηκόντως (Polyb. 5, 9, 6. C. I. G. 4697, 28), καταξίως (Polyb. 8, 12, 5. 1, 88, 5 saep. C. I. A. 383, 9. 594, 21), ἀπέναντι (Polyb. 1, 68, 3. C. I. G. 2347 c. 29), in uerba κατακόλουθειν (Polyb. 2, 56, 2. 3, 33, 18 saep. C. I. G. 3067, 20), συλλαλεῖν (Polyb. 4, 22, 8. 1, 43, 1. C. I. G. 3137, I, 23). Ut Polybius (I, 8, 1 saep.) habet συνορεῖν, ita tituli ὁμορεῖν (C. I. G. 5127 B. 33).

Venio 3.) ad nonnulla uerba, quae aliam tenent notionem apud Polybium et in titulis eiusdem aetatis, aliam apud priores scriptores.

ἀναστροφή est proprie conuersio. Apud Polybium primum accipit notionem 'se gerendi': 4, 82, 1 κατὰ τὴν λοιπὴν ἀναστροφὴν τεταυμασμένος. Item ἀναστροφὴν ποιῆσθαι (se gerere) C. I. G. 1193, 19. 1331, 3. C. I. A. 477^b, 12.

τὰ ὑπαιθρα sunt Polybio 'aperta loco, quibus opponuntur castella et urbes'. Exempla collegit Schweighaeuser in lexico. Conf. C. I. G. 3137, II, 50 et 59.

τὸ διάφορον apud scriptores Atticos idem ualet, quod utilitas, commodum, impensa; Polybius ita hoc uocabulo utitur, ut sit 'pecunia' (4, 18, 8; ἀκρίβεια περὶ τὸ διάφορον diligentia in re pecuniaria. 32, 13, 11. 6, 45, 4. 6, 14, 6. 23, 8, 11¹). 32, 13, 13), non aliter in titulis: C. I. G. 2335, 33 συναφροισθέντων διαφόρων. cf. C. I. A. 595, 6.

ἀπαντᾶν τινι (item ἀπάντησις) uerbo Polybius simili modo translate utitur, ac nostrates 'jemandem (freundlich etc.) begegnen' i. e. aliquem (liberaliter etc.) tractare (cf. 18, 17, 3. 28, 2, 7. 36, 1, 1)²). In titulis quamquam non exstat ἀπάντησις hoc sensu, tamen ὑπαπάντησις, quae uox lexicis addenda est, cf. C. I. A. 467, 9 (470, 18). Item 471, 21 ἀπήντων διὰ παντὸς τοῖς — Ῥωμαίοις.

1) In Hultsch. edit. 1098, 22.

2) Hu. 1001, 22. 1170, 1. 1322, 8.

ἐπισημασία est honoris uel beneuolentiae significatio. Polyb. 30, 1, 1 saep. 1) non aliter C. I. A. 639, 6. Verisimile est additum fuisse in hoc titulo male lacerato uocabulum *ἐνοῦ-
ζῆς*, ut Polyb. 6, 6, 8.

ἀντιστράτηγος eandem habet notionem atque *ἀνθύ-
πατος* (proconsul.) Polyb. 3, 106, 2. 28, 3, 1. C. I. G. 2349^b
(= uol. II. p. 1063), 5. 6.

περίστασις est 'condicio' uel etiam idem significat, quod *συμφορά*. Polyb. 1, 32, 3. 1, 35, 10. 2, 41, 6 saep. C. I. A. 628, 12, 27.

Restat, ut pauca addam 4.) de locutionibus nonnullis.

Maluisse adhibere Polybium infinitiuos substantiuorum lo-
cum tenentes, quam enuntiata secundaria, supra significauimus 2).
Addo exemplis, quae supra exscripsi *χάριν τοῦ ἀγνοεῖσθαι*
1, 20, 8. cf. 1, 27, 8. 49, 8. 2, 14, 2 saep. Esse tamen ne hoc
quidem proprium Polybii, sed omnino aequales eius ita locutos
esse apparet ex his exemplis: *ἔνεκα τοῦ — τηρῆσαι* C. I. G.
3137, III, 91. 4697, 11. *εἰς τὸ — γενέσθαι* C. I. G. 2561^b (= uol.
III. 1102). uers. 34. *ἐπὶ τῷ —* C. I. G. 3068 A, 12. *ἅμα τῷ —*
2058 B, 14. *διὰ τὸ* 2058 A, 49. 3137, I, 8. Ut Polybius solet
dicere 3) *ἀναγκαῖόν ἐστι τὸ — ποιεῖν*, ita in uersu 2. tituli eius,
quem Ierusalem I. c. edidit, legitur *záλλιστον — τό c. inf.*
Denique hoc loco iterum commemorandum est, quam temere
Cobetus negauerit, posse Polybii esse *παρ' ὀλίγον ἐλθεῖν τοῦ —
παθεῖν* simil. 4), cum censeret reponendum esse, quod omnium
esset scriptorum Graecorum *παρ' ὀλίγον ἐλθεῖν παθεῖν*. Nemo
enim negat solere scribere Graecos *κινδυνεύω παθεῖν τι*. Sed
C. I. G. 4896 C, 11/12 legitur *συμβαίνει κινδυνεύειν ἡμᾶς τοῦ μὴ
ἔχειν τὰ νομιζόμενα*. Vides *κινδυνεύειν τοῦ μὴ ἔχειν* fere idem
esse ac *παρ' ὀλίγον ἐλθεῖν τοῦ μὴ ἔχειν* (= paene non habere).

Neutrum adiectiui tenere interdum locum substantiui ab-
stracti exemplis ex Polybii libris allatis supra 5) illustrari.
Conferas tituli Ionici a Ierusal. editi uers. 40 *τὸ φιλόσπουδον
ἀπτοῦ*. C. I. G. 2059, 13 et 17.

1) Conf. *ἐπισημαίνεσθαι* huius dissert. p. 294.

2) p. 252 sq.

3) p. 253 sq.

4) p. 254.

5) p. 282.

DE HIATU IN LIBRIS DIODORI SICULI.

Diodori libri, id quod Lud. Dindorfius primus quantum scio demonstravit, glossematis et lacunis, interpolatione et negligentia scribarum pessime corrupti ad nos peruenerunt. Quare quoniam factum est, ut cum alia uitia, tum permulti hiatus textui inculcarentur, non mirum est, neminem adhuc operam dedisse, ut quaereret, quibus apud Diodorum Siculum legibus hiatus circumscriptus esset. Accedit, quod adhuc sunt, qui sibi persuadere non possint, illos inferiores aetate scriptores in euphonia tuenda tam subtiles fuisse. Sed cum Polybii exemplo, cuius in multis rebus esse asseclam Diodorum constat, doceamur, quanti eam euphoniā posterioris quoque aetatis scriptores fecerint, tum Sintenis, uir de Plutarcho optime meritus, mihi semper dignissimus uisus est, qui in hac re laudaretur tanquam Thomas incredulus, paulo post ad aliam mentem traductus. Qui ipse in ea, quam de hiatu apud Plutarchum dedit ad Herm. Sauppium ¹⁾, epistula profitetur tantum afuisse, ut nouum illud Benseleri inuentum amplecteretur, ut quem meminisset diligentissime hiatus tersi et compti explorasse Isocratis, rideret ad scriptorum genus maxime dispar idem transferre exilis diligentiae studium. Idem tamen uir doctus primus exstitit, qui certa uia ac ratione, quibus legibus hiatus apud Plutarchum circumscriptus esset, exponeret, et cum ad finem peruenisset disputationis exclamaret: 'cum reputo, quam sint rara hiatus uestigia, quam denique suspecta omnia, alia propter aliam causam, nihil habeo, quod in hoc genere cum Plutarcho comparare possim, nisi Isocratē'. Potuit com-

1) Edit. Plutarch. uit. parall. Lips. MDCCCXLVI. uol. IV. p. 323 sqq.

parare Polybium, qui multo etiam diligentior est in hiatu euitando, quam Plutarchus, potuit Diodorum Siculum. De quo Benseler in libro de hiatu satis habuit haec annotasse: 'Ad eos, qui ad uocalium concursus animos attenderunt, sed non ita, ut seuerè et strenue in hac re uersarentur, referes Diodorum Siculum sq.' Non posse acquiescere in hac Benseleri doctrina, qui aliquem ad restituenda genuina Diodori uerba fructum ex observationibus de hiatu percipere uelint, satis apparet.

Valde autem est dolendum, nos plane carere in Diodori libris legendis codice, qualis est codex Vaticanus Polybii (A). Quem si non haberemus, sed recentiores tantum codices sequi cogeremur, innumerabilibus locis apud Polybium nunc inueniremus hiatus.

Inducunt enim codices illi recentiores formas multas suae aetatis, quas Polybius aut ante uocalem aut post uocalem non admisit, ut *ὄτι* pro *διότι*, *ὄτι* pro *ὄς*, *ἐθελοντί* pro *ἐθελοντήν* similia. Iam plane eadem mihi uidetur esse condicio codicum scriptoris Siculi nec dubito, quin si unquam fortuna secunda codicem adipisceremur Diodori, qualis est A Polybii; permultos qui nunc leguntur hiatus in Diodori libris huius codicis auctoritas expelleret. Hanc opinionem postea exemplo illustrabo; nunc satis erit demonstrare excerpta Constantiniana ex codice multo meliore fluxisse, quam ei sunt codices, quibus libri superstites traduntur¹⁾. Hoc cum iam Ludou. Dindorfius acerrimo ingenio uiderit, tum confirmata est haec opinio eis, quae de hiatu inquirens inueni²⁾. In excerptis enim Constantinianis libri XXI. nullus inuenitur hiatus illegitimus. Nam quod XXI, 20, 1 concurrunt uocales, uerba sunt excerptoris, quem solere initio excerptorum sententiam antecedentium addere, oratione scriptoris in breuius contracta, initio huius dissertatiunculae

1) Nihil commune habere excerpta Hoeschel. cum opere Constantini, sed multo deterius esse tradita, cum iam Dindorfius uidisset, tum mihi de hiatu quaerenti manifestum est factum. Abundant enim hiatibus.

2) Accedit quod seruatur in excerpt. Const. *δνεῖν* pro *δνοῖν* (cf. XXII, 9. X, 7, 2. XXX, 21, 4. 34, 4. XXXVIII, 20). *νηός* pro *νεός* (XXIV, 11, 3. XXXIII, 5, 3). *ἐθελοντήν* pro *ἐθελοντί* cf. extremam hanc dissertationem.

exposui (p. 224). Item nullus hiatus illegitimus inuenitur in libris XXII. (cap. 1, 3 init. uerba eclogarii sunt) XXIV. XXV. XXVI.¹⁾ XXVII. (uerba hiatu corrupta initio capit. 6, 2 esse excerptoris apparet ex 6, 1, cuius paragraphi summam paucis uerbis significauit excerptor ineunte paragrapho 2. capit. 6.) XXVIII. (cap. 12 uerba ultima sunt excerptoris cf. huius dissert. p. 225 sq.) XXX. XXXI. VI. VII. Iam qui in ceteris libris traduntur hiatus, sunt perpauci, qui fere omnes aut lenissima mutatione tolluntur aut ad excerptorem uerba scriptoris in breuius contrahentem referendi sunt.

Sunt autem hi: In libro XXIII, 2 legitur *μαθητὰς γὰρ τοὺς Ῥωμαίους ἀεὶ ὄντας γίνεσθαι χρεῖττους τῶν διδασκάλων*. Sed mihi *ἀεὶ* ad *γίνεσθαι χρεῖττους* multo rectius uidetur referri, quam ad *ὄντας*, et scribendum *ὄντας ἀεὶ γίνεσθαι*. Eiusdem libri 15, 5 *παράδοξον γὰρ ἔφαινετο πᾶσιν εἰ προσγενομένου τοῖς Καρχηδονίοις ἐνὸς μόνου ἀνδρὸς τηλικαύτη τῶν ὄλων ἐγένετο μεταβολή* sq. Sed Diodorus, pariter atque Polybius, cum numeralibus non adiectiuum, sed aduerbium coniungit cf. XXXI, 10 *πεντήζοντα μόνον ἔτη*. IV, 33, 6 *τρεις γὰρ ἀπὸ τῶν εἴσοσι μόνον διεσώθησαν* saep. Nulli praeterea in hoc libro exstant hiatus.

L. XXIX, cap. 4 uerba sub finem eclogae ab excerptore esse mutilata nemo non sentit; quod autem cap. 25 legitur *τῇ δὲ λύπῃ ἀδιορθώτως συνεχόμενος*, certam quidem non uideo mēdelam, sed facile ita potuit euitare hiatus Diodorus, ut, quod saepe eadem de causa fecit, postponeret aduerbium uerbo: *τῇ δὲ λύπῃ συνεχόμενος ἀδιορθώτως*.

Libri XXXII, 9° offendunt *καταγνοὺς δ' αὐτοῦ τῆς ψυχῆς παντελῆ ἀδυναμίαν* (addendum est *τῆν*?) et 22 *λιμῶ ἀπέθνησκον*.

Libri XXXIII. uno loco 17, 2 hiatus efficiunt uerba *Ἰομπήγιος τοῦ θορύβου αἰσθόμενος* (*καταισθόμενος*?). Praeterea nullus in hoc libro exstat locus hiatu foedatus, ne-

1) Cap. 15. in uerbis *ἐπηκολούθει ἐκ τῶν ὄλων μῖσος* ἐκ est ditto-graphia litterarum *ει* antecedentium.

que in libris XXXIV. et XXXV. inueniuntur concursiones uocalium, in quibus quis offendat, nisi quod apparet in capite 28^a nonnulla esse turbata. Neque enim recte se habere possunt uerba: Ὀπιμίον βουλευομένου εἰς τὸ Καπιτώλιον περι τοῦ συμφέροντος (quae enim haec est constructio?) et προωθεῖν ἐπὶ inauditum est.

Parata est medela uni loco libri XXXVI., quo loco concurrunt uocales; legitur enim 15, 2 περιήει εἰς τοὺς ὄχλους. Sed Diodorus sine dubio, ut omnes scriptores Graeci, dedit περιήει τοὺς ὄχλους, ita ut εἰς praepositionem dittographiae litterarum ειτ (περιήειιττοὺς) deberi appareat.

Non offenderim in hiatu, qui inuenitur libri XL. cap. 5 ἐλάστη οὐλίτα; efficiunt enim haec uerba unam notionem ¹⁾.

Libr. XXXVII., 22^a totum locum esse corruptum apparet. Denique leguntur hiatus ll. XXXVIII. et XXXIX., in cap. 2.; l. VIII. c. 4, 4 et 6 (excipio caput 24., cuius uerba magnopere corrupta sunt) l. IX, 24, 2.

Si hanc hiatus in tot paginis paucitatem considero, quorum non paruus numerus facile tolli potest, si rationem simul et naturam eclogarum Constantinianarum respicio, mihi plane constat non neglegenter uersatum esse Diodorum in hiatu uitando, id quod Benselerus putauit, sed non minus accurate quam Isocratem, Polybium, Plutarchum. Quodsi libri superstites (I.—V. XI.—XX.) paulo pluribus laborant uocalium concursionibus, id non Diodoro debetur, sed ei rei, quod nullum codicem habemus incorruptum, sed interpolatos omnes ²⁾. Quamquam ne superstites quidem libri adeo corrupti sunt, ut ex eis non intellegatur, Diodorum in uitando hiatu certissimas lége secutum esse. Quod quo facilius intellegatur, in animo est antequam de uia ac ratione, qua Diodorus hiatus uitauerit disseramus, exponere unius libri condicionem.

1) Cf. huius dissert. p. 313 sq.

2) Mihi constat futurum esse, ut multis locis hiatus expellerentur si tandem aliquando hoc munus susciperet uir doctus, ut conferret fragmenta Constant. a libr. I.—V. et XI.—XX. excerptorum. Nam Valesius, Ursinus Mai, Feder, Mueller deperditorum tantum librorum excerpta ediderunt.

In libro uicesimo i. e. in paginis 133 editionis Dindorf. inueniuntur hiatus hi:

50, 3 καὶ αὐτός. 50, 5 καὶ αὐτός. 53, 4 καὶ οἱ λοιποί. 79, 3 καὶ ἓνα. 85, 4 καὶ αὐτοί. 94, 2 καὶ αὐτοί. 35, 4 τὸ ἔθνος. 48, 2 τὸ ὕψος. 74, 3 τὸ εἰς πότον ὕδωρ. 31, 5 τὰ ὄπλα. 37, 7 τὰ ἄλλα (ubi τᾶλλα scribendum cf. 81, 3 saep.). 42, 5 τὰ ὄπλα item 45, 7. 50, 4 τὰ ἐλάχιστα. 87, 4 τὰ ἀκροστόλια. 36, 1 ὁ ἕτερος. 39, 3 ὁ Ἀγαθοκλῆς. 52, 5 ὁ ἐν τῇ Σαλαμῖνι. 97, 6 ὁ ἀρχικπειρατής. 111, 4 ὁ υἱός. 35, 2 οἱ ὕπατοι 90, 3 item. 37, 3 τοῦ Ἀμύντου et τοῦ εἰς. 11, 1 τοῦ ἀριστεροῦ. 2, 2 τῇ ἱστορίᾳ. 46, 5 τῇ Ἑλλάδι. 51, 5 ἡ ἀρετή. 88, 7 τῷ ὕψει. 11, 1 τῷ νήφῳ. 33, 7 μὴ ἐκδιδόντος. 102, 1 ἢ ἐπ' αὐτόν. 91, 2 πρὸ αὐτῆς. 41, 2 περὶ Ἀυτόμαλα. 42, 2 περὶ Ἀγαθοκλέα. 57, 6 περὶ ὧν (contra 77, 3 μηκέτι εἶναι scribae culpa legitur pro μηκέτ' εἶναι cf. I, 38, 10 οὐκέτ' οὖν) alii pauci eiusdem generis, in quibus nemo offendet; nam sunt legitimi et apud eos quoque scriptores admittuntur, qui diligentissimi sunt in hiatu uitando. Nec maiorem mouet offensionem, quod in numeralibus interdum concursus uocalium inuenitur¹⁾ (37, 1 ὀλυμπιάς ἤχθη ὀγδόη. 45, 7 δύο ἡμέρας. 101, 5 ἔτη εἴκοσι) et in locutionibus nonnullis, quarum uerba singula dirimi non possunt²⁾: 47, 3 οὐ πολὺ ἐλάττους. 57, 2 οὐ πολὺ ἐλαττόνων, unde excusatur 91, 8 οὐ πολὺ ἐλείπετο. Denique elisione, ut mox demonstrabimus³⁾, tolluntur hiatus hi: 34, 7 μάλιστα αἰτίοι (cf. 38, 3 μάλιστ' εὐθέτους). 41, 3 παραχοῆμα ἀποκτείνειν. 31, 4 παραχοῆμα ἐπὶ (cf. XIV, 25, 6 παραχοῆμ' ἀπαιτεῖ). 63, 2 γέλωτα ἐκτρέπεσθαι. 61, 5 ἠϋξῆσθαι ἐπὶ. 79, 2 ὥστε αὐτόν. 61, 8 γε εὖ. 33, 3 γε εἶασε. 72, 3 δὲ ἐπὶ. 55, 3 τε ἐπὶ. 85, 4 τε ἀπὸ. 58, 2 μήτε ἐπὶ. Hiatus uitiosi, quos qui Diodorus potuerit admittere non uideo, septem tantum toto inueniuntur libro, non plures fere, quam in singulis Polybii libris, in quibus optimo utimur codice Vaticano. Qui hiatus sunt hi:

20, 1 πάλαι ὀρεγόμενος. 44, 8 μάχη ἐπροτέρησαν. 76, 2

1) Cf. huius diss. p. 313.

2) Cf. huius diss. p. 313 sq.

3) Cf. huius diss. p. 314 sq.

αἱ ἄλλαι ἐκβιασασμένων. 91, 6 πληγῇ ἐνδιδόναι. 59, 4 οἱ καταλειπόμενοι ἔμποροι οὐχ. 96, 7 παρασκευασθέντι ὕδατι ἐν. 106, 3 αὐτοῦ ὄμορον.

Non est, quod haereamus in uerbis, quae sunt 58, 5 ὅτι πιθῆγον αἶμα ἀποτίσειαν; est enim prouerbium (ἐν παροιμίαις μέρει λεγόμενον), cuius uerba non debent mutari.

Hanc paucitatem hiatusum si consideraueris, concedes non casu potuisse fieri, ut concursus uocalium tam accurate uitaretur, sed consilio scriptoris diligentissimi. Accedit quod, cum per multas paginas plane nullus inueniatur hiatus, uno interdum uersu complures cumulantur (cf. XX, 59, 4 et 96, 7). Nec minus id est premendum, quod haud paucis locis facile demonstrari potest, uerba, quae hiatusum efficiant, repugnare, qualia nunc sint, consuetudini scriptoris Siculi¹⁾. Neque praetermittam, orationem, ubi scriptor aliorum afferat uerba, abundare saepe hiatibus, ut nemo non possit dicendi genus plane dispar cognoscere (cf. I, 27, 4 saep.).

Sed accedunt alia. Ac maximi quidem est momenti, quod Diodorus plane eodem modo ac Polybius uarietate quadam formarum et locutionum euitare studet hiatusum. Cuius generis sunt haec: I, 29, 3 τῆς θεοῦ τότε. III, 58, 1 τῆς θεοῦ ταύτης (cf. IV, 51, 3. IV, 84, 4). V, 4, 5 τῆς θεοῦ ταύτης item V, 72, 3. Sed II, 4, 2 τέμενος θεᾶς ἐπιφανοῦς. IV, 83, 7 θεᾶς ἀπαγγελίαν. Idem ualet in τῆς μεσογείου — τῆς μεσογείας, similia. Neque alia causa commotus scripsit I, 32, 2 στάδια μάλιστα πως μύρια, saepe; I, 31, 6 ἐπὶ σταδίους ἑξακισχιλίους item omnibus reliquis locis.

I, 39, 10 τοσοῦτο πλήθος ὕδατος. I, 58, 4 ἐπὶ τοσοῦτο δὲ saepe. I, 3, 8 τοσοῦτον ὑπερέχειν. I, 52, 6 τοσοῦτον αὐτῶν πλήθος. I, 37, 9 τοσοῦτον ἀπέχουσι. Conferas τοιοῦτο — τοιοῦτον (XIII, 10, 1 — XIII, 48, 8). τηλικούτον — τηλικούτο (XIV, 67, 2 — XV, 13, 5). XIII, 59, 8 ταχὺ πολὺ cf. XIII, 72, 5. XIV, 2, 1. 30, 2. 45, 4. 56, 3. XVI, 52, 7. 74, 3. 83, 2. Sed XIII, 55, 7 ταχέως εἰσέπεσον cf. XIII, 74, 1. 105, 4. 106, 1.

1) Cf. huius diss. p. 317 sq.

XIV, 20, 2. 23, 7. 36, 3. 40, 6. 59, 2. XIV, 75, 5. 81, 2. XV, 71, 3. 82, 4. XVI, 49, 8. 86, 6. 84, 2 saep. Item ἄρτι — ἀρτίως, βραχύ (XVII, 76, 5. XVIII, 19, 1 saep.), βραχέως (XVII, 20, 7 saep.), λάθρα (XVIII, 46, 4. I, 64, 5), λαθραίως (XVIII, 32, 3 saep.), οὕτω — οὕτως se excipiunt.

Venio ad uerba.

De θανμάσαι — θανμάσειεν simil. cf. XII, 62, 6. XI, 58, 5. XIII, 60, 3. XVI, 9, 2 al.

Verba in —μι ante uocales infinitium exeuntem habent in —ειν, ante consonantes in —ναι: IV, 52, 5 δεικνύειν ὡς, contra XVI, 23, 5 δεικνύναι κατὰ τὸ δυνατόν. cf. XIV, 90, 5. XIX, 37, 4. XIV, 25, 8 saep. Item ιστάναι — ιστάνειν; ἐνέγκαι ante consonantem (V, 71, 1. XIII, 102, 2. XV, 4, 10. 55, 4) sed ante uocalem ἐνεγκέιν (XI, 59, 1. XIII, 19, 5. XIX, 95, 7. XX, 25, 4. I, 87, 8. 97, 4). Ἔφη legitur fere semper; contra ante uocales ἔφησεν I, 58, 4 ἔφησεν ὅπως cf. XI, 81, 5. XI, 84, 4. XIV, 5, 2. 78, 2. 110, 3 saep.

Idem studium apparet in eligendis compositis: IV, 60, 1 ἐστὶ προσαναδραμόντας τοῖς χρόνοις contra XI, 67, 1 τοῖς χρόνοις ἀναδραμόντες saep. XIV, 29, 6 ἐαυτοὺς ἀνελάμβανον. XVII, 16, 4 ἀνήκοντα προσανελάμβανε τὸ στρατόπεδον. XI, 9, 1 ἐτοίμως ἀποθνήσκειν. XIII, 79, 2 εὐγενῶς ἀποθνήσκειν item XIV, 65, 4. sed XII, 17, 2 παραχορῆμα θνήσκειν. Multa eiusdem generis, si quis operam dabit, poterit inuenire.

Addo nonnulla de locutionibus quibusdam¹⁾.

XII, 42, 6 παρεκάλει τοὺς νέους ἡσυχίαν ἔχειν. II, 19, 10 μὴ διαβαίνειν ἡσυχίαν ἔσχε item XII, 42, 4. XIV, 5, 3. Contra XIII, 96, 2 ἡγαγάζοντο τὴν ἡσυχίαν ἔχειν, addito articulo ne concurrant uocales. item XIII, 96, 2. XIV, 64, 3. XV, 33, 2 et 3. XVII, 19, 2.

1) Scripsit Diodorus XI, 8, 2 ἐπὶ τοσοῦτο προέβησαν ταῖς προθυμίαις, ὥστε contra V, 35 ἐπὶ τοσοῦτο διατεῖναι τῆς φιλοκερδίας, ὥστ' sq. non φιλοκερδία ὥστ'. Itaque nescio, an IV, 25 scripsisse putandus sit: ἐπὶ τοσοῦτο προέβη τῆς δόξης, ὥστε sq., quamquam in codicibus est προέβη τῆ δόξει ὥστε, ut IV, 54, 6 ἐπὶ τοσοῦτο — ὀργῆς ἅμα sed V, 33, 1 τῆ δόξη προελθ. XXIV, 11, 3 ἀνθραγαθίας, ὥστε item XXVIII, 2.

XIII, 10, 4 τῶν Ἀθηναίων ἡσυχίαν ἀγόντων. XIV, 110, 4 εὐδοκίσαντες ἡσυχίαν ἦγον sed XV, 91, 6 οἱ λοιποὶ τὴν ἡσυχίαν ἦγον. XVI, 7, 2 ποιησάμενοι τὴν ἡσυχίαν ἦγον item XVII, 19, 5. XVII, 116, 3. XII, 56, 2.

XIII, 65, 3 οὐδὲν ἄξιον λόγου πράξας et saepe; contra XIII, 104, 8 οὐδὲν ἄξιον μνήμης ἐπραξε cf. XV, 47, 7. XVI, 40, 2.

Solet scribere, ut XIV, 7, 7 τὸν ἑπαρχον, ὄνομα Δώριχον, ἀπέπειναν. V, 53, 4 τῶν μετὰ Ἰσπότου τις μετασχὼν τῆς ἀποικίας, ὄνομα Ναῦσος. cf. XI, 8, 5. 56, 4 saep. Contra uocalium concursus euitatur II, 45, 4 πόλιν κτίσαι μεγάλην παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Θερμώδοντος ποταμοῦ τοῦνομα Θεμισυραν sq.

Pariter ac Polybius, Diodorus ὑπέρ ponit post consonantes, περί post uocales:

I, 83, 1 βραχέα πρότερον ὑπὲρ αὐτῶν διελθόντες, sed IV, 25, 2 βραχέα περὶ αὐτοῦ διελθεῖν. IV, 25, 4 ἐπεὶ περὶ Ὀρηγῶς διεληλύθαμεν saepe. XI, 3, 3 συναγωνιζέσθαι περὶ τῆς κοινῆς ἑλευθερίας. XI, 5, 5 γενναϊότερον ὑπὲρ τῆς ἑλευθερίας ἀγωνιοῦνται. item XI, 6, 2. XII, 41, 5 καὶ περὶ τῆς ἑλευθερίας ἠγωνίζοντο. XIII, 14, 3 ἀγωνιζομένων ὑπὲρ τῆς σωτηρίας. I, 34, 11 Αἴγυπτον, ὑπὲρ ὧν μακρὸν ἂν εἴη γράφειν (cf. I, 85, 5). II, 36, 3 ζῆα, περὶ ὧν μακρὸν ἂν εἴη γράφειν (cf. I, 51, 2). Conferas XIV, 96, 3 — XIV, 97, 2. XIV, 98, 2 et praeter ceteros locos XIV, 65, 4 πρὸς δὲ πικρὸν τύραννον ὑπέρ ἑλευθερίας καὶ περὶ πατρίδος οὐδὲ λόγῳ παρῆσαν εἶτι ἄγειν τολμῶμεν.

Hoc interest inter πρὶν ἢ c. inf. et πρὶν c. inf.: XI, 9, 3 πρὶν ἢ γινῶναι item XIII, 79, 8. XIX, 13, 5. XIX, 38, 1 sed XIII, 10, 1 πρὶν ἐλθεῖν. XIV, 52, 1 πρὶν ἐπιθεῖν cf. XIV, 59, 5. idem cadit in uocabula μέχρι et μέχρι ὅτου.

Ὅτι et διότι se excipiunt non aliter, quam apud Polybium, ita ut διότι post uocales, ὅτι post consonantes locum habeat. Instar omnium exemplorum (I, 27, 3. 37, 8. IV, 43, 4. XI, 17, 3. XIII, 31, 4. 94, 1 saep.) afferro: XI, 25, 2 οὐ μόνον

ὅτι πολλοὺς στρατιώτας ἀπεσταλκότες ἦσαν, ἀλλὰ καὶ διότι — πολλοὶ — ἀνεχώρησαν.

Ut intellegas eundem esse usum particulae *περ* apud Diodorum, atque apud Polybium, animaduertas ante uocales legi *ὄπερ* I, 7, 3. 37, 9. III, 55, 8. XI, 55, 4. XIII, 25, 1. 46, 3. IV, 59, 2. *ὄπερ ἄν* XII, 75, 4. *ἄπερ ἄν* IV, 51, 6. — *ἦπερ* I, 22, 6. XII, 66, 3. *ῶπερ* XIII, 18, 5. XVI, 62, 1. *ἦπερ* XIV, 25, 8. 116, 4. XIX, 12, 2. — *εἶπερ* XIII, 22, 8. I, 12, 9. I, 77, 4. *ἐπειδήπερ* IV, 7, 1. XIII, 102, 2. *δήπερ* XXXVIII, 3. *ἦπερ* I, 2, 7. 29, 5. II, 50, 2. — *διόπερ* pro *διό* (I, 3, 4. 18, 7 saepe): I, 4, 1. 12, 7. 15, 4. 30, 9. 55, 7 saep.

Item *αἴτινες οἵτινες ἦτις* pro *αἶ οἶ ἦ* ante uocales: I, 28, 5. 79, 5. 59, 3. IV, 57, 4. V, 8, 2. 56, 5. XI, 88, 6. XIV, 101, 1: *αἶ γὰρ κατὰ τὴν Ἰταλίαν πόλεις ἐν ταῖς συνθήκαις εἶχον οὕτως, ἢν' ἦτις ἄν ἐπὶ τῶν Λευκανῶν λεηλατηθῆν χώρα, πρὸς ταύτην ἅπαντες παραβοηθῶσιν, ἦς δ' ἄν πόλεως μὴ καταστῆ τὸ στρατόπεδον, etc.*

Denique uideamus de *ὅτι* — *ὡς*: XI, 12, 5 *διδάσκων, ὅτι συμφέρει*. XIII, 37, 4 *ἐδίδασκε γὰρ, ὡς οὐ συμφέρει* cf. XIV, 40, 2 — XVI, 23, 4.

XII, 16, 5 *εἰπεῖν, ὅτι σώξειν ἀναγκαῖον*. XII, 38, 3 *εἶποντος, ὅτι τὴν* sq. XII, 74, 3 *εἶπεν ὅτι Βρασίδας* sq. sed XI, 28, 2 *εἶπον, ὡς αὐτοὶ — πειράσσονται*. XI, 39, 5 *εἶπεν ὡς αὐτὸς* sq. Item *λέγειν ὅτι* seq. conson. XI, 4, 3. 6, 2. XIV, 4, 3. *λέγειν ὡς* seq. uoc. XIV, 25, 4 saep. *ἀποζῆρεσθαι ὅτι* XXVIII, 15, 1. XXXI, 39. *ὡς* XXVIII, 15, 4. XXXIII, 17, 2. *φανερὸν ὅτι* XI, 81, 5. 86, 4. XIII, 52, 8. *ὡς* XIII, 22, 8 saep.

Non minus, quam ex hac in eligendis uerbis diligentia, Diodori studium hiatus uitandi apparet ex eo, quod saepissime elisione usus est praeter consuetudinem eorum scriptorum, qui non pari modo euphoniae student. Et quamquam scribae haud raro uocales elisas rescripserunt, ita quidem ut interdum errarent¹⁾, tamen satis multa uestigia etiamnunc exstant, ex quibus, quid Diodorus egerit, possit intellegi. Quamquam in

1) Conf. huius dissert. p. 319.

his potissimum obseruationibus hoc incommodo laboramus, quod de codicum scriptura nondum accurate edocti sumus.

Cum elisione compono crasin, qua multo saepius et liberius quam alii scriptores uno excepto Polybio utitur Diodorus. Scribit igitur: *τοῦναντίον* I, 71, 2. 72, 5. 81, 5. 83, 4. 93, 3. II, 30, 1. 25, 8. XII, 1, 3 saep. *ταυτόματον* XII, 38, 4. *τοῦνομα* I, 92, 1. II, 45, 4. IV, 10, 1. XI, 55, 2. *τὰργύριον* XIII, 91, 4. *τοῦργον* I, 61, 4. *τὰκριβές* II, 9, 4. IV, 8, 3. *τοῦμφανές* XII, 27, 1. *τοῦπίσω* III, 54, 3. XI, 18, 6. *τοῦμπροσθεν* XI, 18, 4. *τὰληθές* IV, 4, 4. XI, 40, 2. XI, 45, 5.

τᾶλλα I, 70, 5. 87, 4. 96, 4. II, 1, 1. 19, 3. 25, 5. 34, 5 saep. *ταῦτά* XI, 18, 5. *τάναντία* III, 40, 9. *τὰγαθά* X, 7, 2. XXI, 17, 4.

τὰνδρός I, 88, 4. XI, 42, 5. 57, 6. *ταῦτομάτου* XXIV, 12, 12. *τὰδεληγοῦ* IV, 56, 1. XI, 67, 4. XV, 77, 5. XIX, 34, 5. XIX, 35, 1. XX, 16, 1. 68, 3. 29, 10. 31, 20.

τὰδεληγοῦ XI, 48, 4. V, 50, 2. XVII, 34, 2. XX, 16, 1. *ταῦτῳ* II, 26, 3. *τὰνδρί* XIX, 31, 6. XX, 93, 4.

ζᾶζεινος III, 17, 5. IV, 84, 4. XI, 56, 8. *ζᾶζει* IV, 85, 5. 34, 1.

Iam quia mihi legentium animos eo adduxisse uideor, ut concedant non iniuria me Diodoro diligentissimum hiatus uitandi studium tribuere, accedat oratio ad id, quod restat, ut uideamus, qua ratione ducatur Diodorus in hiatu uitando. Ac primum quidem uideamus, qui hiatus legitimi habendi sint. Non offendimus, si hiatus faciunt articuli aut particula *καί*, in qua re quoniam usus Diodori cum ceterorum scriptorum consuetudine conuenit, qui in uitando uocalium concursu diligentes sunt, non opus est copiosius exponere.

Ut apud Polybium, ita apud Diodorum post *μή* uocalis legitur sine offensione. I, 69, 6 *μη οὐ*. IV, 2, 10 *μη ἀνακάμπτειν*. IV, 65, 2 *μη ἑπακούοντος*. V, 18, 4 *μη-ἀμαρτάνειν*. V, 60, 4 *μη ἐπαρελθεῖν*. XI, 45, 1 *μη ἀνακάμπτειν*. XI, 61, 4 *μη ἔχειν*. XII, 16, 1 *μη ἀναλαβόντων* item XV, 16, 1. XVI, 82, 3. XX, 33, 7.

Pro *ῆ* solet ante uocalem reperiri *ῆπερ*. Nihilominus nonnullis locis *ῆ* traditur, utrum ex corruptela, an consilio scrip-

toris, difficile est dictu. Loci sunt I, 78, 3. II, 58, 4. 59, 9. XV, 7, 1. XVIII, 58, 3. XX, 102, 1.¹⁾

Nullum facit hiatus δή, uno loco (XVII, 99, 2) ἦ δ η, neque est, cur hac re offendamur.

Post πρὸ et περὶ legitimus est hiatus ut apud omnes scriptores, ita apud Diodorum. περὶ I, 4, 6. XII, 50, 3. XIV, 5, 4. XIV, 117, 5. XV, 18, 1. XVIII, 18, 5. XX, 41, 2. 42, 2. 57, 6. πρὸ XV, 55, 5. XVIII, 5, 1. XX, 91, 2 al.

Denique post τι (IV, 46, 3. XIII, 24, 2). ὅτι (XVI, 55, 3. XIV, 19, 4). ἄχρι (I, 80, 6. XII, 17, 2). μέχρι (I, 18, 3. 30, 7. 35, 10. 39, 3. 56, 4. II, 32, 3. 33, 6. XIII, 71, 3 saep.)²⁾ nulla est in hiatu offensio.

Quamquam pro οτι ante uocales fere semper inuenitur ὄς, tamen nonnullis locis ὅτι (IV, 85, 7. III, 62, 7. XI, 34, 4. XI, 55, 8. XIV, 109, 6. XVI, 82, 5. XVII, 10, 5), quod codicibus interpolatis potius tribuam, quam Diodoro.

Non ferendum est XIV, 65, 4 ἔτι ἄγειν, ubi potius elisa uocali scribendum est ἔτ' ἄγειν cf. I, 38, 10 οὐκετ' οὖν. De ἐθελοντί infra disputabimus.

Constat ab omnibus scriptoribus admitti hiatus in locutionibus quibusdam, quarum uerba tam arete ad unam notionem coniuncta sint, ut nullo modo possint disiungi. Huius generis uidentur esse XV, 18, 2 et 3 αὐ' ἠλίω ἀνιόντι. XVI, 88, 2 σοῦ ἡγουμένου. XVII, 80, 1. 118, 1 διὰ τοῦ ἰδίου νόου. XVI, 88, 3 τῆ ἀντῆ ἡμέρα cf. XI, 24, 1. XIX, 46, 6 ἀσήμου ἀργυρίου. XV, 88, 3 πολὺ ἄν.

Denique non uidetur Diodorus spreuisse hiatus in nominibus propriis et in numeralibus³⁾.

Iam antequam de hoc loco disputandi faciamus finem,

1) Nullum, quantum memini, η facit hiatus in excerptis Constantinianis.

2) Quamquam suspicor Diodorum, aequae ac Polybium, scripsisse ante uocales μέχρις et puto huius quoque usus posse inueniri uestigia in excerpt. Constantin., nam et Dindorfius testis est (proleg. ed. p. XXVIII) II, 9, 2 nonnullos libros habere μέχρις ὅτον et Wesselingius: III. 12.

3) Idem docet Sintenis de hiat. in Plut. libr. l. c. p. 328.

liceat exponere de hiatu, qui excusationem habet uel inter-punctionis uel pausae.

Facile sine dubio hiatus inter protasin et apodosin fertur atque inter membra particulis *μὲν* — *δὲ* disiuncta: I, 45, 4 *τὸν μὲν οὖν περιβόλον ὑποστήσασθαι σταδίων — τετραράκοντα, οἰκοδομήμασι δὲ μεγάλοις κοσμήσαι* sq. I, 53, 4 *ὑπῆρξαν ἀθληταὶ μὲν τοῖς σώμασιν εὐρωστοί, ἡγεμονικοὶ δὲ καὶ καρτερικοὶ* sq. Confer: I, 57, 7. 41, 1. II, 59, 6 saep.

Idem ualet in *οὔτε* — *οὔτε*, uelut I, 73, 3 saep., et excusatur hac ratione XIV, 102, 3 *συμφερόντως αὐτῶ, οὐ λυσιτελῶς δὲ Διονύσιῳ συντεθεικῶς τὸν πόλεμον*.

Denique non offenderim in hiatu ante coniunctiones *ὅπως* et *ὥστε* et ante relatiua pronomina admisso: cf. I, 57, 1. II, 58, 1. I, 70, 12. II, 6, 6. 56, 3. I, 95, 1. II, 20, 5. III, 15, 1. IV, 61, 3 saep.

Postremo quaeramus, quid de genetiuo absoluto et participio coniuncto iudicandum sit. Neque dubium uidetur esse, quin interdum pausa ita disiungantur participia a uerbis sequentibus, ut condicio eorum fere eadem sit, quae enuntiatorum subiunctorum. Itaque non haerendum est in talibus: XIV, 105, 3 *Διονύσιος δὲ λαβὼν χάβδον καὶ πατάξας ἐπὶ τοῦ λόφου, ἠρίθμει τοὺς καταβαίνοντας*, uel XV, 19, 2 *τοῦ βασιλέως τὴν ὅλην ἀρχὴν ἀνακτῆσαμένου, οἱ μὲν Ὀλύμπιοι — οὐχ οἱοί τ' ἴσαν* sq. Possunt conferri: XIV, 3, 2. 60, 4. 111, 3. XV, 31, 1. 51, 1. XVI, 36, 2 al.

Denique unum commemorandum est. Si alterum enuntiatum secundarium ita amplectitur alterum, quem ad modum XV, 20, 2 *ἴν', ἐάν — λάβωσι, καταλάβονται* sq., non admittitur hiatus. Legitur igitur I, 66, 6 *ὥστ' εἰ*. IV, 54, 6 *ὥστ' ἐπεὶ*. XV, 20, 2 *ἴν' ἐάν* cf. III, 29, 2. I, 98, 8 *διόπερ, ὅταν* cf. III, 39, 7. *διόπερ ἴνα* III, 66, 5. XV, 43, 2 *ὡς ἐάν* (non *ὅτι ἐάν*). Similia persaepe leguntur. Est igitur per elisionem scribendum XI, 4, 4 *ὥστ' ἐάν* et I, 35, 9 *ὥστ' εἰ* sq.

Iam qui praeterea inueniuntur hiatus, aut elisione tolluntur, aut uitiosi sunt.

Eliditur enim *α* in praepos. *παρά* (I, 12, 5 *παρ' ἐνίοις*).

I, 12, 6 παρ' αὐτοῖς item I, 14, 2. 39, 13. 40, 6 παρ' ἡμᾶς. I, 76, 3 παρ' ἀλλήλων. I, 78, 4 παρ' ἀμφοτέρων. XV, 2, 2. XV, 10, 1 παρ' ὀφθαλμούς persaepe alias). Dubium igitur esse non potest, quin scriptor omnibus locis ante uocales in praepositione παρά elisione α litterae hiatum uitauerit; si nihilominus nunc nonnullis locis παρά legitur pro παρ', hoc scribarum est, qui non in Diodori solius, sed in omnium scriptorum libris uocales elisas rescribere solent. Quod ualet in παρά, idem in κατά, διά, μετά: I, 12, 8 κατ' ἐνιαυτόν. I, 15, 1 κατ' Αἴγυπτον. I, 40, 3 κατ' ἐκείνους. I, 40, 6. 43, 5. 45, 2. XV, 8, 2. 9, 3. — I, 15, 5 δι' ὧν cf. I, 48, 2. 70, 8. 76, 2. XII, 14, 1. XV, 13, 1 et 3. — XV, 6, 5 μετ' ὀλίγον. XV, 7, 9 μετ' ὀδῆς. I, 70, 4 μετ' ἐσθῆτος saep.

Non minus frequens est elisio litterae α in aduerbiis et particulis μάλιστα, ἀλλά, ἔπειτα, ἵνα, εἶτα, τηρικαῦτα, ἅμα, τάχα. I, 10, 3 μάλιστ' ἂν. I, 37, 10. 43, 3 μάλιστ' ὅτε. I, 67, 2 μάλιστ' ἐπεπίστευσε. I, 70, 8 μάλιστ' ἀνηχόντων. V, 57, 1 μάλιστ' ἐν. XV, 38, 1 μάλιστ' ἤλπιζε. Reponatur igitur II, 26, 2 μάλιστ' ἐυζώνους. cf. II, 40, 2. Legitur ἀλλ' I, 12, 8. 39, 6. 44, 2. 70, 1. 73, 3. XVI, 8, 5 saepe. I, 39, 10 ἔπειτ' εἰ. I, 55, 1 ἔπειτ' εἰς. I, 79, 2 ἔπειθ' ἐπελάμβανεν. XII, 22, 1 ἔπειθ' ἐπό. Eodem modo scribendum I, 77, 3 ἔπειτ' εἰ. I, 85, 2 ἔπειτ' εἰς. — Traditum est III, 27, 3 εἰθ' οἶτοι. XV, 21, 1 εἰθ' οἶ. II, 28, 4 εἰθ' ὁ. τηρικαῦθ' ὁ XI, 56, 2. ita scribas XI, 83, 4 τηρικαῦτ' ἀπογνούς. XV, 14, 4 ἅμ' ἡμέρα item XV, 26, 2 saepe. Itaque non Diodori est, sed scribae II, 8, 3 ἅμα ἐμελλε. — τάχ' legitur XX, 25, 3 τάχ' ἂν, neque minus τάχιστ' XIX, 48, 1 τάχιστ' ἦλθον. Itaque XVII, 108, 4 reponatur τάχισθ' ὁ. Neque dubium esse potest, quin etiam ἐνταῦθ' sit scribendum atque reddendum scriptori II, 13, 3. 24, 6. Denique in unaquaque fere pagina legitur ἵν' cf. I, 73, 7 ἵν' οἶ. XV, 20, 2 ἵν' ἕαν saep.

Neque minus constat usitatam esse Diodoro elisionem litterae α nominatiui et accusat. plural. neutr. Habes τοιαῦτ' I, 10, 1. 84, 4. II, 20, 3. XVI, 26, 6. 57, 4 saep. ταῦτ' XVI, 57, 4. XV, 19, 2. I, 72, 6. I, 85, 1. IV, 28, 1. XI, 26, 8. τοσαῦτ' I, 29, 6. I, 52, 6. — I, 16, 2 ἅπαντ' αὐτῶ. II, 14, 4 πάντ' ἅ.

I, 90, 3 τὰ μέγιστ' ἐνεργετῆιν. XIV, 46, 1 πάντ' αὐτῷ. XX, 84, 4 χρέματ' εἰσέφερον. XIX, 94, 8 τὰ στόματ'. XVII, 54, 2 τάλαντ' ἀργυρίου. XVII, 103, 6 τραύματ' ἐλληφόσιν al. Itaque non dubito, quin scribendum sit II, 29, 3 τοιαῦτ' ἐπιτηδεύουσιν. XIV, 12, 3 ταῦτ' ἀναρχίας item I, 37, 4. XVI, 70, 5 πάντ' ἀκριβῶς. XV, 6, 4 ποιήματ' ἐπάρχειν. XVII, 84, 1 κράτιστ' ἐξέπειμψε. Pari modo nonnullis aliis locis corrigendum est.

Rara inueniuntur uestigia elisae α litterae in accusatiuo singulari masculini generis; sed tamen inueniuntur. XV, 7, 1 ἔχοντ' ἄξιαν. XX, 81, 3 προτιμήσαντ' αὐτήν. Itaque non mihi uideor nimis audax esse, si iubeo scribi I, 89, 3 ἀναληφθέντ' εἰς. item XI, 19, 6. IV, 27, 3 et 4. I, 75, 5 εἶλον' ὁ. I, 78, 4 γυναικ' ἐλευθέρων.

Ut traditur XIV, 25, 6 παραχορήμ' ἀπαιτεῖ. XVIII, 18, 2 παραχορήμ' ἐξέπεμψε, ita Diodorus scripsisse putandus est I, 35, 3 δέρον' αὐτοῦ. II, 57, 5 ἐλάττωμ' ἔχοντα. III, 38, 1 καῖμ' ἀοικήτου, neque aliter paucis aliis eiusmodi locis.

Denique non dubito, quin hiatus, qui paucis locis inuenitur post nominatiuum singulari femininæ partis elisione sit tollendus. Scribo igitur IV, 9, 6 χομίσασ' αὐτό. IV, 31, 8 συνοικήσασ' αὐτῷ. IV, 38, 3 συνειδυν' ἑαυτῇ. XVII, 37, 5 ἐπολαβοῦσ' εἶναι. XIX, 35, 6 ἐλπίζουσ' αὐτῇ.

Venio ad litteram ε. Tam saepe leguntur οὔτ' (I, 9, 2. 30, 8. 38, 6. 70, 2. 74, 6), μήτ' (I, 52, 1. 74, 6. II, 39, 5), εἴτ' (III, 31, 2), τ' (V, 75, 4. XII, 27, 3. XIII, 16, 2. 82, 7. 88, 1), ποτ' (I, 68, 5), ὥστ' (I, 95, 5), μηδέποτ' (III, 48, 3), δήποτ' (XVI, 55, 3), τότ' (XVI, 1, 2), δ' (I, 10, 3. 12, 9. 70, 6. 71, 3. 74, 4), οὐδ' (I, 39, 6), μήδ' (II, 16, 8. II, 23, 1), ut dubium esse non possit, quin ubique ante uocalem elisione litterae ε in his particulis euitare uoluerit hiatus Diodorus. Praeterea legitur XXXI, 10 ὄλεσθ'.

Littera ι fere semper elisione eicitur ante uocalem in ἐπί (I, 17, 3. 32, 5. 32, 6. 43, 6. 47, 6. 50, 1) et ἀντί (I, 34, 11. III, 61, 5. IV, 53, 7). Ut I, 38, 10 legitur οὐκέτ', ita XIV, 65, 4 Diodorus scripsit εἴτ' ἄγειν.

Non minus saepe quam ι in ἐπί et ἀντί, ο eliditur in

ὑπό (I, 15, 10. 20, 2. 21, 4. 24, 5. 32, 4) et ἀπό (I, 18, 4. 45, 7. 51, 4. 73, 6). τοῦτ' traditur I, 21, 6 τοῦτ' ἐν I, 38, 2 τοῦτ' αὐτόν I, 41, 10 τοῦτ' ἀπιστητέον I, 83, 6 saep.

Denique docemur his locis: XI, 81, 1 δύναιτ' ἄν (cf. XIV, 65, 1). XX, 70, 1 ἐπιστημίγναιτ' ἄν. XIII, 102, 2 ἐφαίρειτ' ἀνδρός. XIV, 52, 2 ἀπελείπειτ' οἶν. XVII, 83, 1 ἐδείκνυθ' ὑπό. XIX, 108, 3 προουκαλέσατ' αὐτούς. XX, 94, 4 συνετάξατ' ἡμέραν: hiatum elisione expellendum esse XIV, 6, 3 ἐρηγίσαντο ὑπάρχειν. XV, 31, 3 μετεπέμψαντο αὐτόν. XV, 85, 4 ἴλατοῦντο οὐχ. XVII, 87, 2 ὠνομάζετο Ἐμβίσσαρος.

Iam restat, ut quaeramus, num *αι* etiam a Diodoro ante uocalem elisum sit. Apud Polybium satis multa huius usus inueniuntur uestigia ¹⁾; in libris bibliothecae nulla potui inuenire, contra saepe in tertia persona praes. med. et in infinitivo *αι* cum insequenti uocali concurrat. Itaque aut putandum est legitimum hunc esse hiatum, aut ut apud Polybium elisione litterae *αι* tollendum; quae mea est opinio. Certam de hac re sententiam dicere non poterimus, antequam accuratius de codicum scriptura erimus edocti.

Iam, qui praeterea in singulis libris inueniuntur hiatus, eos facere non possum, quin uitiosos esse putem; quos pro amplitudine operis Diodori et pro deteriore librorum manu scriptorum condicione satis raros esse concedemus; singulorum enim librorum eadem est condicio, quae libri XX ²⁾. Cum tamen uno impetu omnes illos locos corrigere minime meum sit, in animo est locos tractare nonnullos, in quibus hiatus ita legitur, ut simul Diodori consuetudini uerba tradita repugnent. Antea tamen ipse Diodorus nos doceat, quem ad modum a scribis hiatibus inculcatis genuina uerba sint corrupta. Repetit enim Diodorus ipse ³⁾ libri secundi (II, 48, 7) particulam ita libr. XIX, 98, ut dubitari non possit, quin altero loco, quae priore scripserat, fere ad uerbum transcripserit. Iam per totum caput 48. libri II. nullus inuenitur hiatus praeter unum

1) Cf. Polyb. III, 36, 4 saep.

2) Cf. huius dissert. p. 307.

3) Vidit hoc Ludou. Dindorf. in edit. I. p. V.

§ 7: ἐμβαλλόντων δ' εἰς αὐτὴν ποταμῶν μεγάλων τῇ γλυκύτητι διαφόρων, τούτων μὲν περιγίνεται κατὰ τὴν δυσωδίαν, ἐξ αὐτῆς δὲ μέσης κατ' ἐνιαυτὸν ἐκφυσᾷ ἀσφάλτου μέγεθος sq. Eadem uerba altero illo loco XIX, 98 med. ita leguntur: ἐμβαλλόντων δ' εἰς αὐτὴν ποταμῶν μεγάλων τῇ γλυκύτητι διαφόρων, τούτων μὲν περιγίνεται κατὰ τὴν δυσωδίαν, ἐξ αὐτῆς δὲ μέσης ἐκφυσᾷ κατ' ἐνιαυτὸν ἀσφάλτου sq. Iam quis dubitat, quin altero loco habeamus Diodori uerba genuina, altero hiatus a scribis inculcatum? Iam spero te faciliore animo lecturum esse, quae de aliis uitiis disputaturus sum.

1. Quemadmodum Polybius, ita Diodorus solet postponere infinitiuum uerbo finito, ex quo pendet. Legis igitur: XIV, 13, 6 *συνέβαιεν ὀνομάζεσθαι*. XIV, 51, 7 *συνέβαιεν εἶναι*. XIV, 73, 2 item. XV, 30, 2 *συνέβαινε γίνεσθαι*. XV, 91, 2 *συνέβη γενέσθαι* item XVI, 49, 8. XIII, 68, 4 *συνέβη θαυμασθῆναι*. XIII, 106, 10 *συνέβη φυγεῖν*. XI, 81, 5 *συνέβη γενέσθαι* XII, 9, 1 item. XII, 33, 1 *συνέβη νικῆσαι* cf. XII, 75, 4. 101, 6. XIII, 84, 1. 90, 4 saep., et plane nulla est causa, cur XI, 76, 1 scripserit *πεσεῖν συνέβη οὐκ* sq. Reddatur Diodoro *συνέβη πεσεῖν οὐκ* sq.

2. Omnibus locis legimus IV, 75, 1 *πόλιν — ὠνόμασεν ἑφ' ἑαυτοῦ Δάρδαρον*. IV, 75, 3 *τοὺς λαοὺς ὠνόμασεν ἑφ' ἑαυτοῦ Τρώας*. V, 83, 2 *ὠνόμασεν ἑφ' ἑαυτοῦ Τένεδον*, et ita semper (cf. V, 81, 6. XI, 26, 3. XVI, 8, 7. XIX, 108, 2 saep.). Cur igitur putemus scriptorem uno potissimum loco IV, 75, 1 dicere maluisse: *τοὺς λαοὺς ἑφ' ἑαυτοῦ ὠνόμασε Δαρδάρους*, quam, ut ceteris locis, *τοὺς λαοὺς ὠνόμασεν ἑφ' ἑαυτοῦ Δαρδάρους*?

3. Solet Diodorus substantiuo πλῆθος praeponere genetiuum, qui ex eo pendet: XV, 3, 3 *καὶ σίτου πλῆθος* sq. XV, 9, 3 *χορημάτων πλῆθος*. XV, 14, 4 *στρατιωτῶν πλῆθος*. XV, 20, 1 *πόλεων πλῆθος*. XV, 55, 5 *νεκρῶν πλῆθος*. XVI, 24, 3 *στρατιωτῶν πλῆθος* cf.: XVI, 28, 1. I, 39, 7 et 9 et 64. XVI, 73, 1. 73, 3. 36, 1. XVII, 8, 5. XV, 34, 3 *σίτου πλῆθος*. XV, 33, 2. XVI, 51, 2 *χορσοῦ πλῆθος*. XVI, 53, 3. XVI, 37, 2.

XVI, 39, 8. XIX, 16, 2 *σίτου πλήθος*. cf. XX, 99, 2. I, 29, 1. Cur igitur XV, 3, 3 maluerit scribere cum hiatu *πλήθος σίτου ικανόν* non uideo. Conf. I, 55, 10 *λαγύρων πλήθος ἀνυπέβλητον*. XXXI, 33 *σίτου πλήθος τακτόν*.

4. Qui XIV, 55, 2 scripsit *αἱ πρώται πλέουσαι*, ei nonne recte reddemus XIV, 29, 3 *οἱ πρώτοι πορευόμενοι* pro *πορευόμενοι οἱ πρώτοι*?

5. Ex eis, quae supra ¹⁾ de *ταχέως* et *ταχύ* exposui, apparet non esse Diodori XIII, 46, 1 *καὶ ταχὺ ὁ τόπος*, ubi aut *ταχέως* scribendum, aut *τάχ' ὁ τόπος* i. e. *τάχα ὁ τόπος* (cf. XX, 25, 3 *καὶ τάχ' ἂν* sq.). Scriba errauit reponens *ταχύ* pro *τάχα*. Nec non est tribuendum scribarum neglegentiae, quod IV, 18, 1 legitur *ἢ ἔθετο* et XII, 29, 1 *ἢ ἐνίκα* et XII, 16, 4 *εἰ ἐπί*, ubi Diodorus scripsit *ἦπερ* et *ἐύτερ* ²⁾.

6. Dubium esse non potest, quin secundum ea, quae de locutione illa *τὴν ἡσυχίαν ἔχειν* (*ἄγειν*) supra dixi, XV, 52, 4 in uerbis *οἱ νεώτεροι ἡσυχίαν εἶχον* addendum sit *τὴν*.

7. XV, 55, 5 scripserim *πρὸ αὐτοῦ θνήσκοντας* pro *ἀποθνήσκοντας* ³⁾.

8. Etiam aliis locis facillime hiatus expellitur: XV, 19, 2 scribendum uidetur *οἶοι τ' ἦσαν* pro *οἶοι ἦσαν*, ut habes XXXI, 16 *οἶοι τ' ἦσαν* ⁴⁾. XV, 30, 1 *αὕτη γὰρ εὐηργετημένη ὑπὸ Λακεδαιμονίων μεγάλη, πεπολεμημένη δὲ δεινῶς ὑπὸ Ἀθηναίων* sq. uix potuit omittere scriptor *μὲν* post *εὐηργετημένη*. IV, 10, 1 Diodorus scripsisse putandus est *τούτῳ δὲ μόνον ἢ ἀρετή* non *τούτῳ δὲ μόνῳ ἢ* sq.

9. Venio ad *ἐθελοντί* et *ἐθελοντήν*. Inuenitur hoc aduerbium apud Diodorum his locis librorum superstitem: I, 67, 9 *ἐθελοντί εἰς τὴν* sq. XI, 84, 4 *ἐθελοντήν στρατεύειν*. XI, 84, 5 *ἐθελοντί ἀπογράφεσθαι*. XVIII, 53, 7 *ἐθελοντί ὑπακούοντας*. XVI, 42, 9 *ἐθελοντί στρατιῶται*. XVIII, 61, 5 *ἐθελοντί κατήντων*. Cum ex eo loco, qui est XI, 84, 4 appareat Diodorum non abstinuisse a forma *ἐθελοντήν*, sane mirum

1) Cf. huius diss. p. 308.

2) Cf. huius diss. p. 311.

3) Cf. huius diss. pp. 309. et 248.

4) Vides medicamentum iterum ab excerpt. Constant. petendum esse.

esset, si ante uocales potissimum (I, 67, 9. XI, 84, 5. XVIII, 53, 7) scribere maluisset *ἔθελοντί*. Scimus autem ¹⁾ Polybii unum codicem antiquissimum Vaticanum ubique seruasse *ἔθελοντήν*, contra omnes ceteros codices recentiores suo arbitrio habere *ἔθελοντί*. Itaque, cum XI, 84, 4 uel ante consonantem seruatum sit apud Diodorum *ἔθελοντήν*, hanc formam ubique reddere Diodoro non dubito. Quae opinio egregie comprobatur excerptis Constantinianis, quae ex meliore codice fluxisse, quam ii sunt, quibus in libris superstitionibus utimur, supra exposui ²⁾. Ubique enim in illis excerptis legitur *ἔθελοντήν*, non *ἔθελοντί*: XXXII, 4, 2. XXXVII, 14. XXXVIII, 12. Videmus igitur hoc modo tribus locis (I, 67, 9. XI, 84, 5. XVIII, 53, 7) hiatum expelli.

Haec habui, quae hoc loco de hiatu in libris Diodori disputarem; quae restant, alia occasione data proponere est in animo.

1) Cf. Hultschius, quaest. Polyb. I. p. 15.

2) Cf. p. 304 sqq.

MISCELLEN.

1. Anastrophe.

Benfey hat in den Göttinger Nachrichten vom 27. Febr. 1878. S. 175 ff. (= 'Vedica und Linguistica' S. 101 ff.) die Betonung der griechischen Präpositionen einer sehr beachtenswerthen und, wie ich glaube, in der Hauptsache überzeugenden Untersuchung unterworfen. Das Ergebniss läuft im wesentlichen darauf hinaus, dass diese Wörter nicht in ihrer gewöhnlichen Stellung vor dem Nomen oder Pronomen, auf das sie sich beziehen, sondern in der ungewöhnlichen hinter dem Redetheil, zu welchem sie gehören, ihren natürlichen Accent haben, also in *κακῶν ἔξ, μάχης ἔπο*, nicht in *ἐκ τούτου, ἀπὸ νηῶν*, dass also die zweisilbigen Präpositionen nur in der 'Anastrophe' zu der ihnen zukommenden Betonung gelangen. Die Tonlosigkeit von *ἐν εἰς ἔξ ὡς*, die freilich nur auf der Autorität von Handschriften beruht und den alten Grammatikern unbekannt ist, und die Endbetonung der Zweisilbler, die sie meistentheils als die natürliche vorschreiben, beruht — letztere freilich mit belehrenden Ausnahmen — nur auf der Erscheinung, für welche G. Hermann den treffenden Ausdruck Proklisis gefunden hat. Als schwer wiegende Argumente führt Benfey für diese seine Auffassung die Thatsache ins Feld, dass einerseits fünf 'anastrophirende' Zweisilbler indischen Präpositionen mit stets betonter Paenultima entsprechen

	<i>ἔπο</i>	<i>ἔπι</i>	<i>πάρα</i>	<i>πέρι</i>	<i>ὑπο</i>
skt.	<i>ápa</i>	<i>ápi</i>	<i>pára</i>	<i>pári</i>	<i>úpa</i>

und dass andererseits eine von den Präpositionen, welche im Griechischen nach der Lehre der Alten in keinerlei Stellung

Paroxytona sind, im Sanskrit stets die Endsilbe betont *ámpí* = *abhí*. Freilich fehlt es auch nicht — was Benfey selbst ausführt — an Störungen dieses glücklichen Einvernehmens zwischen Griechen und Indern. Zwei unter diesen treten scharf hervor, denn da die Inder *upári* sagten, erwarten wir kein *ὑπερ* und umgekehrt, neben skr. *ánti* in der Anastrophe **ἄντι*; das die Grammatiker verwerfen. Ob diese Discrepanzen in der Eigenmächtigkeit der griechischen Techniker, denen in allen Stücken unbedingt zu glauben bedenklich ist, da ihnen ja nur bei *πέρι* im lebendigen attischen Gebrauch ein Regulativ zur Seite stand, oder — was B. zu zeigen sucht — in allerlei Zufälligkeiten, Verschiebungen und Schwankungen der wirklichen Betonung ihren Grund haben, ist schwer zu entscheiden. Aber das eben erwähnte glatte Ergebniss wird die classische Philologie gewiss um so lieber sich aneignen, als bei dieser Auffassung ein sehr fasslicher Grund für den Tonwandel erkennbar ist: der enge Anschluss der fast zur Unselbständigkeit herabsinkenden Präposition an das Wort, auf das sie sich bezieht, falls dies der Präposition nachfolgt.

So hätte man also dem verdienten Sprachforscher nur zu danken, wenn dieser es nicht zum Schlusse für gut fände 'der griechischen Philologie', bevor er von ihr Abschied nimmt, noch einen Verweis zu ertheilen und zwar mit folgenden Worten:

'Allein es ist nicht besonders rühmlich für die griechische Philologie, dass, nachdem sie mehr als zwei Jahrtausende mit verhältnissmässig geringer Unterbrechung (?) geübt ist, noch in ihren jüngsten Lexicis und Grammatiken die Formen *ἀπό, ἐπί, παρά, περί, ὑπό, κατά, μετά*¹⁾ aufgestellt werden, welche in der Sprache weder je vorkommen, noch vorkommen konnten.'

Es ist B. nämlich entgangen, dass Gottfried Hermann schon im Jahre 1801 in seiner Schrift *de emendanda ratione grammaticae Graecae* p. 102 die zweisilbigen Präpositionen

1) Ueber die ursprüngliche Betonung von *κατά* und *μετά* lehrt das Sanskrit nichts sicheres.

ganz im Sinne Benfey's 'dictiones *procliticae* duabus syllabis constantes' nennt und noch bestimmter und ohne andere störende Nebenvorstellungen in seinen Annotationes zu Elmsley's *Medea* (1822) p. 393 zu v. 1143 sich so ausspricht:

Nos quidem, ut alibi demonstravimus, nihil putamus certius esse, quam praepositiones per se non esse oxytonas, ideoque, ubi aut post nomen, ad quod pertinent, aut ante nomen quidem, sed cum singulari quadam vi, aut pro adverbis, aut, quod eodem redit, in tmesi ponantur, retinere naturalem accentum suum, qui in disyllabis est in penultima.

Dass diese in einem Commentar versteckte Bemerkung einem auf anderen Gebieten heimischen Sprachforscher — zumal bei der bedauerlichen von ihm hervorgehobenen Augenschwäche — entgangen ist, kann durchaus nicht befremden; aber ein neckischer Zufall ist es, dass B. eben diese annotatio wegen einer darin später zur Sprache kommenden Einzelheit, nämlich wegen der für *ἀνα* fraglichen, aber von Hermann vertheidigten Anastrophe citirt, dabei aber übersehen hat, dass er für den Kern seiner Lehre an eben diesem philologischen Meister einen gewichtigen Vorläufer hatte. Auffallender ist es, dass Benfey, ehe er einen so scharfen Tadel gegen die 'griechische Philologie' in corpore aussprach, nicht wenigstens in dem Buche nachschlug, welches für Fragen der Formenlehre noch immer in manchem Betracht bis jetzt durch kein andres völlig ersetzt ist, in Buttman's 'Ausführlicher Griechischer Sprachlehre'. Er hätte dort Bd. II² S. 376 folgende Bemerkungen finden können:

'Jede Präposition ist an und für sich ein Adverb. — Als solche nun haben alle, auch die sogenannten Atona darunter ihren Ton — und die zweisilbigen haben ihn am natürlichsten vorn: also ὄνο, περί u. s. w.

Sobald sie aber mit einem Theil der Rede zusammengedacht werden, so neigt sich auch ihr Ton dahin. — Sämmtliche zweisilbige nehmen den vorwärts sich drängenden Ton auf die zweite Silbe: ἀπό τοῦτου.

Wenn nun aber eine Präposition hinter das Wort tritt, worauf sie sich bezieht, so — — bekommen die einsilbigen ihren eignen Ton: *ζαζῶν* ἔξ. Was aber die zweisilbigen betrifft, so zieht sich der Ton dieser ebenso natürlich auf seine erste Stelle zurück.³

Man sieht, auch Buttmann hat es trotz der gewundenen Ausdrucksweise mit Entschiedenheit ausgesprochen, dass die Paroxytonirung die ursprüngliche und eigentliche Betonung der zweisilbigen Präpositionen gewesen ist.

Freilich ist später diese Auffassung wenig oder gar nicht beachtet. Was Carl F. C. Wagner in seiner 'Lehre von dem Accent der griechischen Sprache' (Helmstädt 1807) darüber berichtet, übergeht die Hauptsache. Göttling in seiner 'Allgemeinen Lehre vom Accent der griechischen Sprache' (Jena 1835) erwähnt zwar Hermann in Bezug auf zahlreiche Einzelheiten, aber nirgends finde ich in dem sonst verdienstlichen Buche eine Hindeutung auf jenen wichtigen Punkt, ebenso wenig in Kühner's 'Ausführlicher Grammatik', oder bei Léhrs in seinen 'Quaestiones epicae', wo vieles auf den Accent bezügliche gelehrt erörtert wird. Misteli in seinen neuesten Arbeiten über den Accent hat keine Gelegenheit über den Accent der Präpositionen zu sprechen. Möglich, dass irgendwo in einer verschollenen Einzelschrift noch eine Erwähnung steckt, sehr wahrscheinlich aber ist dies nicht. Die Accentlehre gehört durchaus nicht zu den gesuchten Gebieten der classischen Philologie und andererseits hat sich die vergleichende Grammatik, welche ja erst seit Aufdeckung des Accents im Veda überhaupt im Stande war hier einzugreifen, mit solchen Einzelheiten kaum je beschäftigt. Bopp in seinem 'Vergleichenden Accentsystem' (1854) begnügt sich S. 202 mit der Aufzählung von sechs Präpositionen, in denen scheinbar das Indische und das Griechische auseinander gehen. Louis Benloew 'De l'Accentuation dans les langues Indoeuropéennes' (1847) erwähnt die Präpositionen gar nicht. Also hat Benfey darin Recht, dass aus neuester Zeit kein Zeugniß für das Vorhandensein jener richtigen Auffassung vorlag. Immerhin aber verdient

es jener Rüge gegenüber hervorgehoben zu werden, dass die beiden ersten und anerkanntesten Autoritäten für griechische Grammatik in unserm Jahrhundert von Benfey's Auffassung nur sehr unerheblich entfernt waren.

Am wenigsten aber verstehe ich die von mir im Druck hervorgehobenen Worte Benfey's, in denen er behauptet, die oxytonirten Formen ἀπό u. s. w. seien in der Sprache weder je vorgekommen, noch hätten sie vorkommen können. Wenige Zeilen vorher führt er ja selbst diese Formen als die bei der vorherrschenden Stellung allein wirklichen an, ebenso hat er S. 173 gegen ἐστί nichts einzuwenden¹⁾. Es ist also klar, dass er nicht etwa die Ansicht hegt, den Präpositionen komme in proklitischer Stellung gar kein Accent zu, eine Ansicht, für welche sich vom Standpunkt eines radicalen Apriorismus manches sagen liesse, die bekanntlich im Alterthum durch einzelne Grammatiker vertreten ward und in einzelnen Handschriften, z. B. im Laurentianus des Apollonius Rhodius, fortwirkt. Räumt also Benfey ein, dass auch in der Verschiebung des Hochtons von der Paenultima auf die Ultima bei den Präpositionen so gut wie bei ἀλλά neben ἄλλα, bei πῶς neben πόσος, bei τότε neben τότε eine Art Proklisis zu erkennen ist, so läuft die Sache nach seiner eigenen Meinung darauf hinaus, dass die fraglichen Präpositionen einen beweglichen Hochton hatten, als Adverbia und nachgestellt den ursprünglichen, als Präpositionen in der Proklisis den auf der Endsilbe oder, zum Theil, gar keinen. Wie kann man nun aber von einer dieser Betonungen sagen, sie käme nicht vor? Die bewegliche Betonung ist in diesem Falle vielleicht so alt wie die griechische Sprache. Neben einander bestanden von frühen Zeiten an ἄπο und ἀπό. Nur in der Reihenfolge beider factisch vorhandenen Betonungen irrte man vor Gottfr. Hermann. Da aber die Anastrophe eine mit Ausnahme von πέρι auf den Dichtergebrauch beschränkte und nur bei wenigen Präpositionen häu-

1) Im Vorübergehen mag bemerkt werden, dass was S. 172 über die stete Bewahrung des Hochtons von lat. *est* bemerkt wird, sich durch einen Blick auf Corssen's Aussprache II² 853 für jeden erledigen wird.

figere Erscheinung ist, so waren Grammatiker wie Lexikographen in vollem Rechte, wenn sie die geläufige und bei der üblichen Stellung ausnahmslose Betonung voranstellten, und noch jetzt sähe ich nur eine unpraktische Schrullenhaftigkeit darin, wollte man in die Schulgrammatik oder die Lexika die neue Grundbetonung ohne weiteres aufnehmen und etwa die Schüler lehren, eigentlich hiesse es *ἀπό*, aber uneigentlich nur bei Dichtern zuweilen so, sonst aber immer *ἀπό* u. s. w. In einer Schulgrammatik könnte höchstens in der Form einer für reifere Schüler bestimmten Anmerkung auf das wahre Verhältniss hingewiesen werden. Wie wir die Präpositionen unter diesem Namen, nicht als Adverbien aufführen, obwohl höchst wahrscheinlich jene aus diesen hervorgegangen sind, wie wir vom Artikel sprechen und sprechen müssen, obgleich dieser von Haus aus demonstratives Pronomen war, also überall die jüngere Entwicklung mit Recht durchaus als wirklich vorhanden betrachten und in Lehrbüchern sogar an die Spitze stellen, ebenso gewiss fordert trotz der sprachhistorischen Richtigkeit der von Benfey vertretenen Auffassung, die beschreibende Darstellung der Sprache das Verbleiben bei der alten Lehre.

Obgleich also der der griechischen Philologie ertheilte Tadel in mehrfacher Beziehung ein unberechtigter ist, bleibt es dankenswerth, dass der scharfsinnige Göttinger Veteran eine ziemlich verschollene Wahrheit wieder aufgedeckt und namentlich, dass er durch sicheren Nachweis aus der mittelst des Sanskrit klarer erkannten Sprachgeschichte bekräftigt hat, was bei Hermann und Buttmann nach der Richtung und den Erkenntnismitteln ihrer Zeit nur aus allgemeinen Betrachtungen erschlossen und wohl eben deswegen bei der nachfolgenden Generation wenig beachtet war.

2. ταρτημόριον.*

Dies Wort für die kleinste attische Münze spielt jetzt eine gewisse Rolle in den neuesten Constructionen über den griechischen Vocalismus in seinen Beziehungen zum urindogerman-

nischen. Wir lesen nämlich bei Hesychius *ταρτημόριον· τὸ τριτημόριον ἢ τὸ δίχαλκον*. F. de Saussure in seinem scharfsinnigen *Mémoire sur le système primitif des voyelles* (L. 1879) S. 17 nimmt diese Glosse wie sie überliefert ist und schliesst daraus, es habe einmal eine griechische Form **ταρτος* statt des gewöhnlichen *τρίτος* gegeben, die — was allerdings schon an sich Bedenken erregen konnte — zufällig sich nur in diesem offenbar nicht einem entlegenen Dialekt, sondern der attischen Volkssprache entnommenen Compositum erhalten habe. Dies angebliche **ταρτος*, meint er nun, entspreche einem grundsprachlichen **trtas*, aus welchem das wirklich vorhandene skr. *trtijas* weiter gebildet sei, es läge uns also hier ein neuer Fall der anderweitig hinreichend erwiesenen Thatsache vor, dass dem indischen vocalischen *r* griechisches *αρ* oder *ρα* entspreche. Gustav Meyer in seiner Griechischen Grammatik ist ihm in dieser Behauptung gefolgt.

Die Annahme ist aber aus sachlichen Gründen unhaltbar. Denn der Zusatz ἢ τὸ δίχαλκον beweist, dass das *ταρτημόριον* zwei *χαλκοῖ*, das ist den vierten Theil eines Obolos galt und mit *τεταρτημόριον* völlig gleichbedeutend war, das wenige Blätter weiter in demselben Lexikon mit *οἱ δύο χαλκοῖ* erklärt wird. Die Doppelform wird ausdrücklich bezeugt von Pollux IX, 65 *ὁ μέντοι ὀβολὸς ὀκτώ χαλκοῦς εἶχε. καὶ οἱ μὲν δύο χαλκοῖ τεταρτημόριον καὶ κατὰ ἀποκοπὴν ταρτημόριον ἐκαλειτο*. Die kürzere Form, welche zur Bestätigung der Herleitung von *τράπεζα* aus *τετράπεζα* und *τροφάλεια* aus **τετροφάλεια* (nach Fick's ansprechender Deutung in Bezenberger's Beitr. I 64) dienen kann ¹⁾, ist in dem Fragment eines Komikers bei Athenaeus p. 582c, wie man seit Porson erkannt hat, durch den Vers gesichert und auch von Harpokratation,

1) Oder sollte die Abneigung mehrerer jüngerer Sprachforscher gegen jede Aenderung oder Kürzung der Laute eines Worts, die nicht auf einem Gesetz beruht, so weit gehn, auch dies zu bezweifeln? Auch für die Kürzung von Theil zu —tel im deutschen Drittel, Viertel kenne ich kein Lautgesetz. In Antheil, Vortheil bleibt der Diphthong unverkürzt. Der Grund ist leicht zu erkennen.

Photius und im EM. verzeichnet (vgl. Hultsch Metrologie S. 150). *τριτημόριον* bedeutete dagegen $\frac{3}{4}$ eines Obolos oder 6 *χαλκοί*. Daraus schlossen die Gelehrten seit Salmasius mit Recht, dass an jener Stelle *τριτημόριον* unmöglich und *τεταρτημόριον* zu lesen sei, so dass wir es hier mit völlig bekannten Grössen zu thun haben.

3. Lückenbüsser.

Lugebil in seiner mir kürzlich freundlichst zugesendeten Schrift 'Der Genetivus Singularis in der sog. zweiten altgriechischen Declination' (Suppl.-Band XII der Jahrb. f. cl. Philologie) S. 201 sagt in der Anmerkung unter dem Text folgendes:

'Von neuern soll nach G. Curtius (das Verbum I S. 33) noch Westphal die Entstehung von *οιο* aus *οο* durch Einschub eines *ι* angenommen haben, doch ist davon auf S. 145 von Westphal's griechischer Grammatik, welche C. citirt, nicht die Rede. Gerade das Umgekehrte sagt Westphal.'

Ein Blick auf S. 144 würde L. haben belehren können, dass ich Westphal nichts zugeschrieben habe, was er nicht gesagt hat. Denn dort heisst es:

'in der epischen Sprache ist die Genitivendung *ος* — erst vermittelt eines euphonischen *ι* an den Stammvocal getreten.'

W. identificirte also das *ο* von *ἵππο-ο* mit dem *-ος* von *ποδ-ός* und stellte die Reihenfolge auf: *-ο-ος*, *-ο-ι-ος*, *-ο-ι-ο*. Aus der letzteren Form liess er durch Schwund des zu *j* gewordenen *ι* ein neues *ο-ο* und dann *ου*, *ω* entstehen. Dass diese Reihenfolge weder mit dem skt. *-a-sja* vereinbar, noch an sich irgendwie wahrscheinlich und schwerlich von irgend jemand gut geheissen ist, bedarf keiner Ausführung. Ich aber irrte höchstens darin, dass ich statt S. 144 die folgende Seite citirte, wie L. jetzt selbst einsehn wird.

Georg Curtius.

LEIPZIGER STUDIEN

ZUR

CLASSISCHEN PHILOLOGIE

HERAUSGEGEBEN

VON

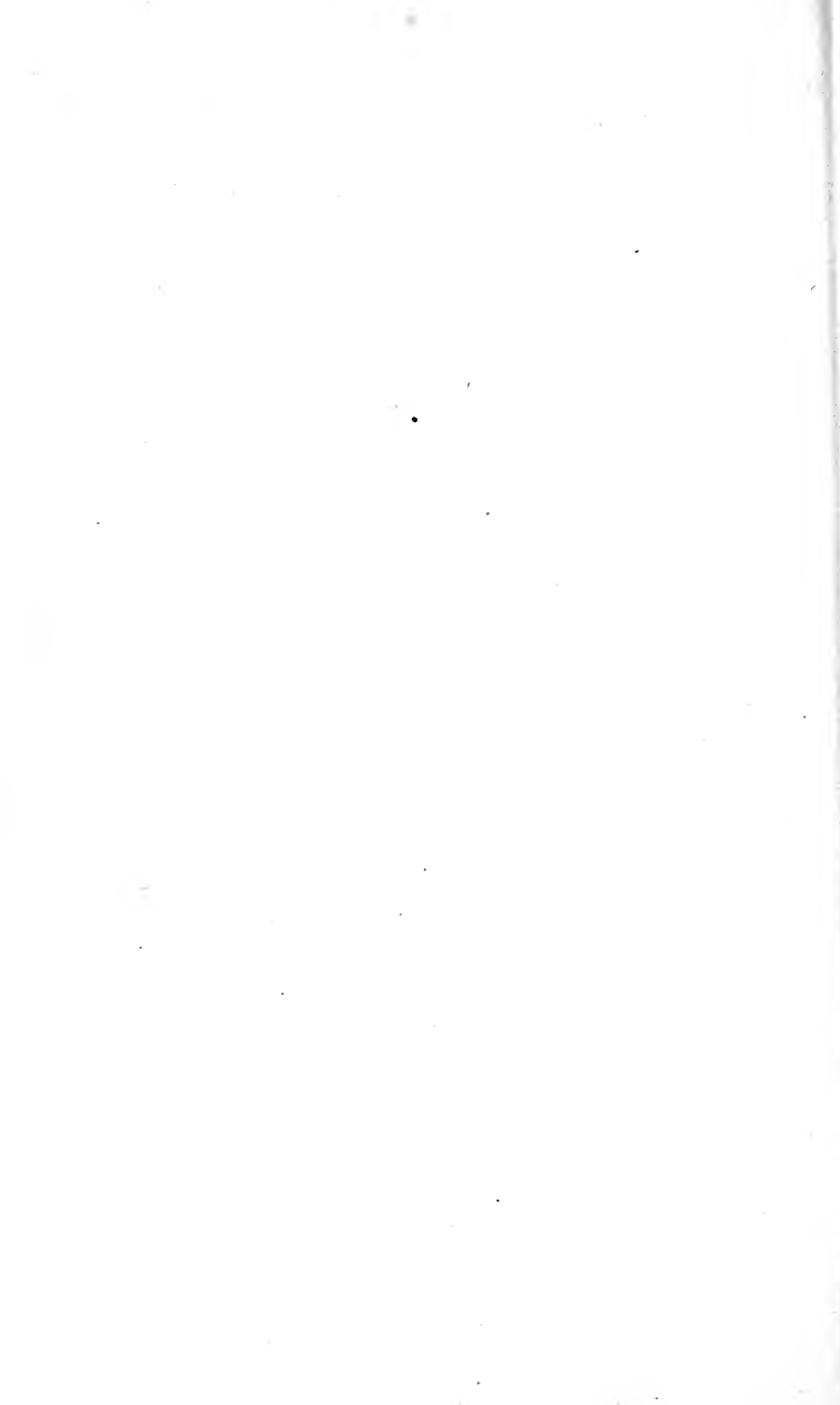
G. CURTIUS L. LANGE O. RIBBECK H. LIPSIUS

VIERTER BAND.

LEIPZIG

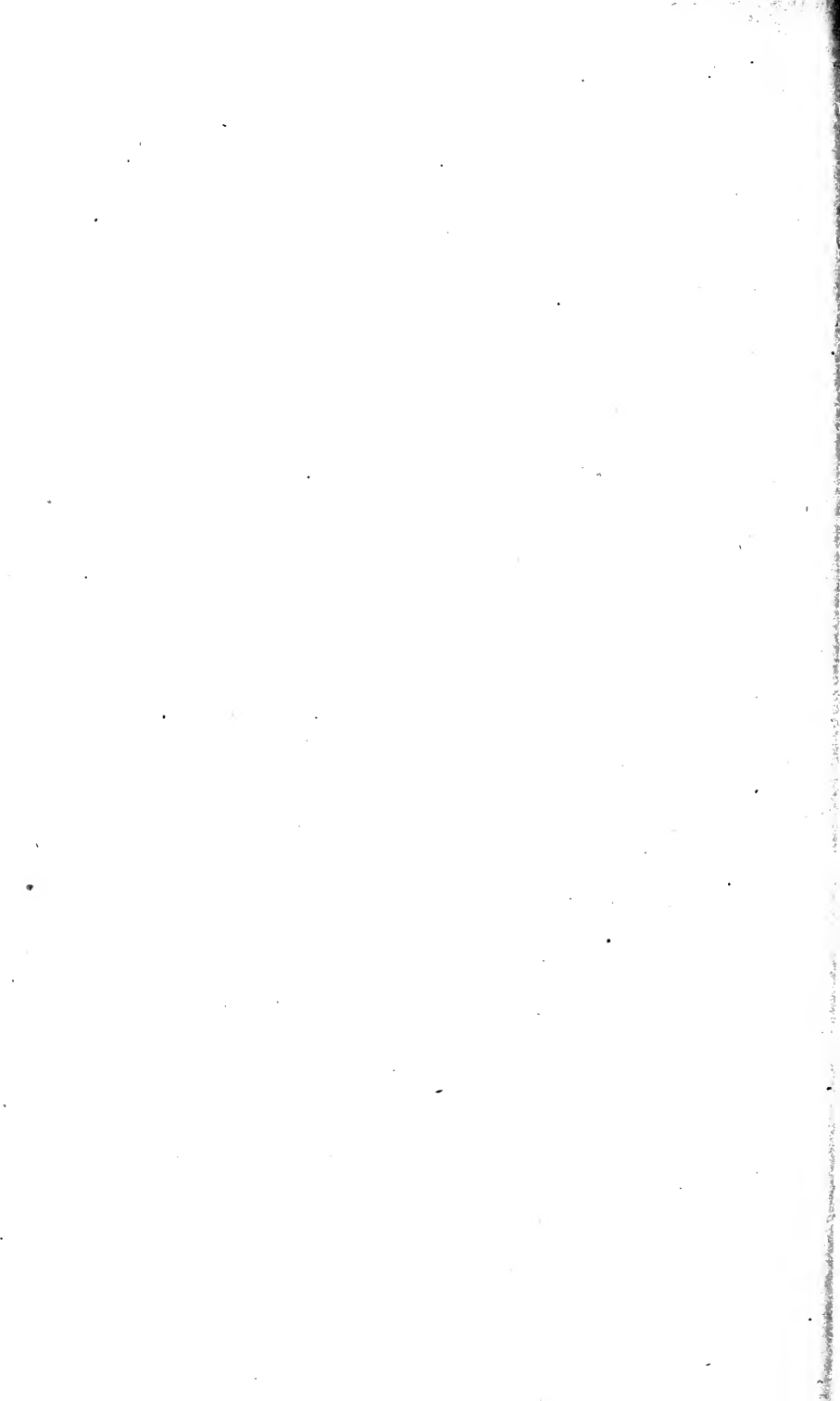
VERLAG VON S. HIRZEL

1881.

INHALT.

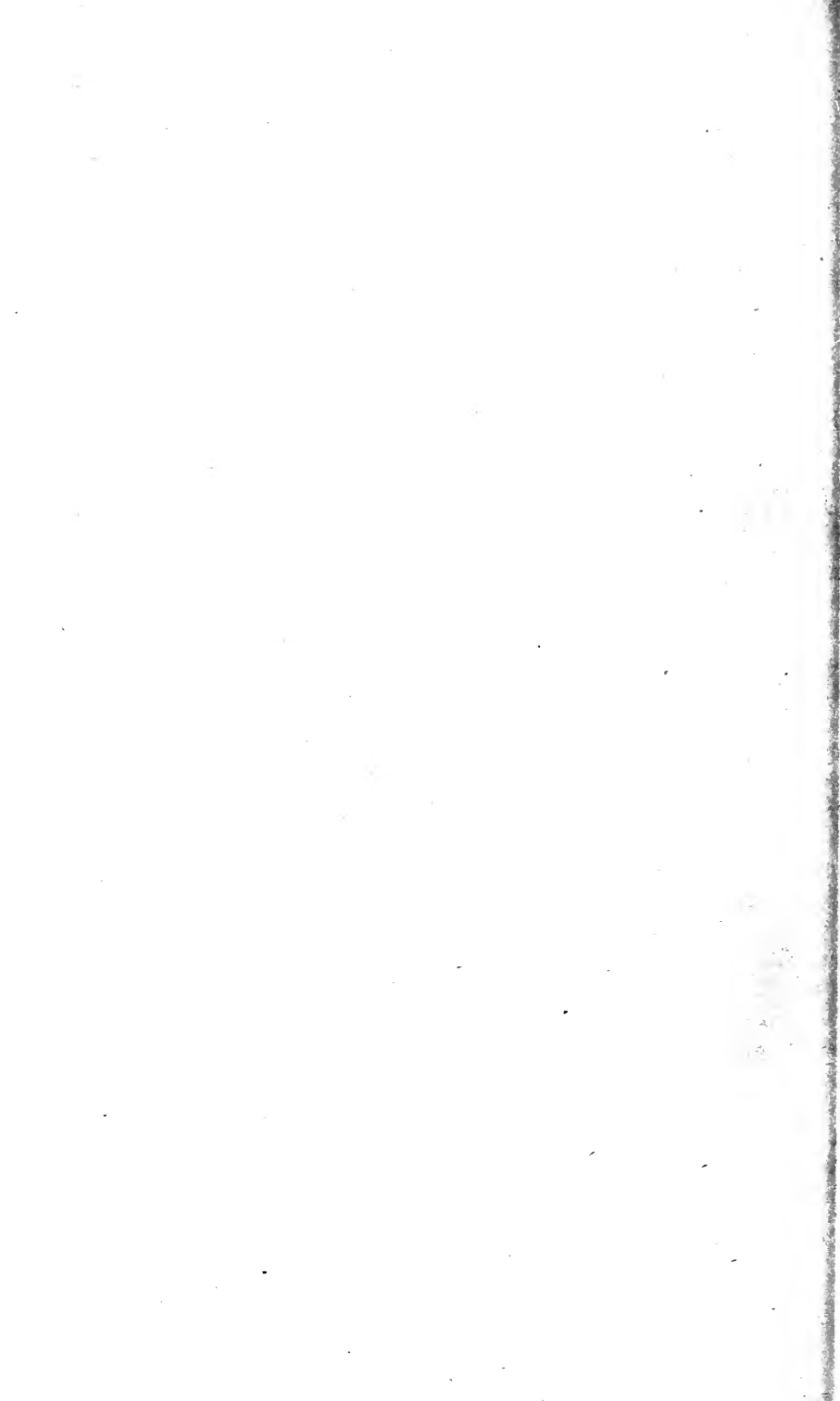
	Seite
HEDDE MAASSEN, De littera <i>v</i> Graecorum paragoga quaestiones epigraphicae	1
ERNESTUS SCHWABE, Quaestiones de scholiorum Thucydideo- rum fontibus	65
J. H. LIPSIUS, Miscellen	151
1) Die Archonten im Areopag.	
2) Chronologie des Hellanikos.	
3) Thukydides aus Cassius Dio emendirt.	
4) Zum boiotischen Kalender.	
PAULUS GLAESSER, De Varronianae doctrinae apud Plutarchum uestigiis	157
FRIEDRICH ADOLF VOIGT, Beiträge zur Mythologie des Ares und der Athena	225
G. CURTIUS, Epigraphische Miscellen	316

DE
LITTERA NY GRAECORUM PARAGOGICA
QUAESTIONES EPIGRAPHICAE.

SCRIPSIT

HEDDE J. J. MAASSEN.

CAPUT I.

PRAEMONENDA.

§ 1.

Quaestiones de usu litterae *ν* Graecorum paragogaicae quot quantisque difficultatibus obstructae sint, plurimos eorum, qui operam studiumque in litteras graecas conferunt, effugere solet, nisi forte in edendis ueterum scriptorum libris uel aliqua artis criticae exercendae occasione eo adducuntur, ut ad litteram illam minutam animum aduertant. Et a pueris quidem lege illa scholastica si minus per omnes, at certe per grammaticas in usum scholarum conscriptas peruulgata imbuti sumus, quae breuiter ac dilucide praecipit, ut littera *ν* paragogaica in media oratione ante uocalem attrahatur, omittatur ante consonam, in pausa uero, si minus ubique, attamen ante interpunctionem grauiorem et in fine orationis addatur. Praeceptum illud quidem speciem praebet, quasi omnia sint plana, expedita, difficultatibus libera; sed longe diuersam esse rem statim uidebimus.

Nam si quis diligentius in condicionem litterae paragogaicae inquisierit, quaestionem haudquaquam ad liquidum perductam esse cognoscat. Etenim quamquam nonnulli uiri docti satis diligenter usum praestantissimorum codicum notauerunt et observationes suas publici iuris fecerunt; quamquam Augustus Lobeckius, rerum grammaticarum perscrutator peracutus, ante undeuiginti annos in libro de pathologia graeci sermonis (uol. 2 p. 144—204) summa doctrina instructus rem aggressus et summa etiam cura et diligentia, subtilitate et acumine difficultates expedire conatus est; quamquam multi alii uiri docti,

si res tulerat, ultro citro disputauerunt, tantum abest, ut quisquam explicationem exprompserit, quam tuam facere possis, ut tota quaestio adhuc in dubio sit et in paruo numero eorum, qui certum aliquid consecuti esse sibi uideantur, uix inueniantur, qui in singulis definiendis consentiant. Ex difficultatibus quibusdam grauioribus hanc incertam rerum condicionem oriri apertum est.

Nam positae sunt istae difficultates in condicione fontium, a quibus omnis quaestio proficiscatur necesse est, atque illae quidem non tam ex inopia quam ex corruptione uel incertae eorum fide nascuntur. Ex iis enim fontibus, qui ex ipsa antiquitate nobis permanserunt, uirorum doctorum disputatio fere solum in ueterum grammaticorum testimoniis et in usu librorum manuscriptorum examinandis adhuc uersata est.

Ac primum quidem, ut grammatici quid afferant ad hanc quaestionem absoluendam in uniuersum quam breuissime proferamus, non multum luminis rei afferre mihi uidentur. Etenim id imprimis ualde dolendum est, quod ueteres omnino rarissime ac strictim tantummodo occasione oblata attingant litteram paragogicam neque quicquam nisi naturam originemque huius litterae respiciant. Non desunt quidem, qui etiam de usu paucis disserant, tamen inferioris sunt aetatis, quam ut non propter id ipsum nobis suspecti sint. Atque perspicuum est hosce grammaticos antiqui usus nimis ignaros fuisse ac non tam usum antiquum definire, quem solum curamus, quam suam quemque aetatis praecepta uel usum uulgarem uel etiam codicum deprauatorum, quos forte praesto habuerint, consuetudinem describere.

Quae cum ita sint, quid mirum, quod nostrae aetatis uir docti ueterum grammaticorum testimoniis, praesertim quae aliorum ipsorum ratione ac regula tralaticia tantopere diuersa essent nullam fidem habuerunt, quin etiam plerique eorum omnino nullam habuerunt rationem?

Alterum deinde ad genus fontium quod attinet, etiam de eorum auctoritate, cum non omnino easdem praebent litteras ac uerba, quae erant scriptoris, multum deträhitur. Est enim

notissimum libros, cum describerentur a librariolis saepius omni eruditione destitutis, eiusmodi hominum inscitia atque incuria uel etiam correctorum interpolatione in tantam deprauationem delapsos, tot uitiiis mendisque esse obsitos, ut in rebus minoribus, utpote quae facilius neglegantur, plurimi codices fide sint admodum dubia.

Utut uero res sese habet — neque enim hic locus est, ut in eam quae iam existit quaestionem, num libri manuscripti usum ueterum scriptorum satis integrum repraesentent, plenius inquiram — in usu litterae ν partim sibi omnino non constant et inter se tantopere uariant, ut certae distinctaeque leges, quae usui subsint, nullo modo cognosci ac definiri possint, partim miram prae se ferunt uniformitatem, quae cum ipsa per se suspecta sit, eam adulterinam haberi oportet; ac profecto constat eam ex correctorum interpolatione ortam esse. cf. § 17.

Quid igitur mirum, quod ii uiri docti, qui codicibus grammaticorumque testimoniis examinatis litterae ν usum definire conati sunt, alius aliud sentiunt? Ii enim, quos in edendis scriptoribus certam quandam rationem obseruare necesse est, duabus, ni fallor, rationibus utuntur; alii, libris manuscriptis nullam fidem habendam esse rati, usum litterae paragogicae ad regulam scholasticam, quae plerisque ex consuetudine in naturam uertit, conformant; itaque si ueterum libros inspexeris, satis multos, ne dicam plurimos, editores in ea etiam nunc haerere uidebis; alii codicum scripturis magis fauentes litteram ν ibi etiam, ubi legi illi tritissimae aduersetur, ferri posse censent, certaeque rationis expertes modo huc modo illuc nutant. Itaque minime mirum, si ii quoque uiri docti, qui in libris grammaticis de usu litterae ν dixerunt, tantum abest, ut ad artem certaue praecepta eum reuocauerint, ut acquiescant fere in obseruando uario codicum usu.

§ 2.

Iam si negari non potest summam cautionem adhibendam esse libris manuscriptis, si porro uerum est grammaticorum

testimonia inania esse ac futtilia, illud eo magis nobis concedatur necesse est, tertium fontem, qualiscumque sit, dignissimum esse in quem accuratius inquiratur. Haec omnia reputans non plane operam et oleum perdere mihi uisus sum, si tertium genus fontium, titulos dico, ut diligentius perscrutarer, mihi proponerem.

Vix opus est commemorare, quanti sint tituli cum ad res antiquas explorandas tum maxime ad rerum grammaticarum notitiam amplificandam. Itaque iam ante hoc tempus etiam de litterae ν paragogaicae usu epigraphico observationes factae sunt, sed nemo adhuc hanc quaestionem copiosius instituit uel propria dissertatione complexus penitus pertractauit.

Itaque nominasse satis habeo hosce uiros doctos: Augustus Lobeckius l. l. titulos leuiter atque in uniuersum modo attigit exemplis non allatis. Voemelius in prolegomenis grammaticis, quas praemisit contionibus Demosthenicis, paucissima exempla ex titulis atticis attulit. Item Weckleinius in libello qui inseribitur „Curae epigraphicae“ (§ XXI p. 50 sq.) perpauca exempla exscripsisse satis habuit. Deventer in dissertatione de littera ν Graecorum paragogaica (Monasterii 1863) nonnulla exempla ex C. I. Graec. uolumine primo collegit, non solum titulorum atticorum, sed etiam peloponnesiacorum, boeoticorum, phocicorum, locricorum, thessalicorum. Denique in nonnullis dissertationibus de linguae Graecae dialectis, quae reperiuntur in studiis ad gramm. gr. et lat. a Georgio Curtio editis, litteram paragogaicam breuiter tractatam inueni, atque in hisce quidem: Renner, de dialecto antiquioris Graecorum poesis elegiacae et iambicae, l. l. I, p. 157 sq. Meister, de dialecto Heracliensium Italicorum, ibid. IV, p. 413 Erman, de titulorum ionicorum dialecto, ibid. V, p. 278 sq. qui quantis in erroribus de litterae ν paragogaicae usu ionicis uersarentur uiri docti titulorum testimonio confirmauit; Cauer de dialecto attica uetustiore, ibid. VIII, p. 292 sq.

Qui uiri docti omnes profecti a regula tralatitia id unum egerunt, ut ea exempla afferrent, quae regulae illi aduersarentur, ea dico, quae litteram ν ante consonam habent, sequente

vocali omittunt. Verum enim uero id ipsum quaeritur, utrum illa regula ualuerit antiquis temporibus, an potius grammaticis Byzantinis debeatur. Atque, ut comparatis inter se uariis usus rationibus ad finem aliquem perueniamus, res ita instituenda est, ut non solum ea exempla colligamus, quae contra grammaticorum regulam litteram ν consona sequente exhibent, ante uocalem omittunt, uerum etiam ea, quae regulam illam secuntur. Ita demum efficitur, ut uniuersum usum in conspectu habeamus; quare ea etiam quae Poppo in proll. ad Thuc. p. 455 sqq. ex codicibus congescit exempla fere nulli sunt usui.

Atque ego quidem, ut omnia exempla litterae paragogicae et positae et omissae ex Corpore Inscriptionum Atticarum quam diligentissime colligerem, operam dedi. At cum odiosum sit chartas nimia exemplorum mole implere, non omnia omnino exempla, sed ea tantummodo, quae anno trecentesimo ante Chr. n. uetustiora sunt, proponere in animo est. Quod meo iure facere eo magis mihi uideor, quod omnes quas usus litterae ν in titulis atticis habet mutationes ante illum annum usu ueniunt. Deinde praemonendum est consilio me exempla infra afferenda ac deinceps in quaestionem adducenda ex solis decretis publicis (C. I. A. I, 1—116¹), II, 1—296) desumpsisse; sed tamen quando usus fuerit uel ipsa res poposcerit, etiam ceterorum titulorum uol. I atque uol. II habebō rationem.

Quoniam, ut supra diximus, usus litterae paragogicae perpetuas habet mutationes, ita ut alio tempore alius existat, totum illud temporis spatium in tres aetates diuidere e re esse mihi uisum est; qua diuisione facta et proprium cuiusque aetatis usum cognoscere in promptu erit, et trium aetatum discrimina comparatione definiri poterunt, ut denique in tabulis, quas iam proponam, quasi gradus ac progressus litterae ν conspiciantur. Ac primae aetatis terminus ultro offertur annus 403 a. Chr.

1) Ut exempla decretorum anno Euclidis uetustiorum quam plenissime adessent, supplementa uoluminis I ab Adolpho Kirchoffio composita adhibui (s. t.: C. I. A. uoluminis IV supplementa complexi fasciculus prior supplementorum uoluminis primi partem priorem continens, Berolini 1877). Quae exempla littera s uncis inclusa notauī: (s).

(= Ol. XCIV, 2); alteram autem et tertiam aetatem nonnullis de causis, quae partim extrinsecus petitae, partim in usus mutationibus positae sunt, anno 336 (= Ol. CXI, 1) definiui.

Denique non omnia uerborum genera promiscue in medium proferenda esse consentaneum uidetur; catalogus igitur sola declinabilia complectetur, indeclinabilia separatim breuiter tractabuntur.

Atque ita quidem disputationem meam instituendam esse putauit, ut primo loco omnia titulorum quos supra nominaui exempla quam accuratissime digesta proponerem, deinde qui usus iis subesset paucis describerem, postremo autem loco qui fructus inde percipi posse uideretur ad eas quaestiones absoluedas, quae essent de natura et usu litterae ν paragogicae, pluribus examinarem.

CAPUT II.

CATALOGUS EXEMPLORUM DECLINABILIIUM.

TABU

exempla con

Euclidis (403 = Ol. X)

LIT

in

ante uocalem

adest	abest
<p> <i>τῆσιν ἀντῆσι</i> 1 B, 30. <i>παισὶν ἐαυτοῦ</i> 9, 16. ? <i>δικαστῆσιν ἐκ</i> 22 a c, 15 (s). <i>οἰκοῦσιν ἐν</i> 23 b, 4. <i>Ἀθήνησιν ἄρχαι</i> 26, 3. <i>Ἀθήνησιν Ἀθηναίους</i> 27 a, 73 (s). <i>ὁμόσῳσιν ἅπαντες</i> ib. 19. <i>Ἀθηναίοσιν ὄν</i> ib. 26. <i>ἐξορκώσουσιν ἀγκόμενοι</i> ib. 45. <i>τελοῦσιν Ἀθήναζε</i> ib. 54. <i>ἔστιν ἐκάστω</i> 32 A, 23. <i>ἔστιν ἢ</i> 32 B, 25. <i>ἀπάγωσιν αἰ</i> 37 f—m, 33. <i>δραχμῆσιν ἕκαστος</i> ib. 26. <i>πόλεσιν ἢ</i> ib. 47. <i>ταμίαςιν εἰς</i> 47 a, 4. <i>ἀνδράσιν οὔσιν</i> 51, 16 (s). <i>χρημασιν εἶναι</i> ib. 4. <i>οὔσιν ἀγαθοῖς</i> ib. 16. <i>οὔσιν Ἀθηναίων</i> ib. 18. <i>ποιούσιν Ἀθηναίους</i> ib. 31. <i>νασὶν Ἀθηναίων</i> 50, 14. <i>—σιν Ἀλιῆς</i> 71, 26 (s). <i>—κουσιν Ἀθηναίων</i> 83, 8. <i>μισθοφοροῦσιν ἐμμ</i> — — 84, 12. <i>Ἀμφικτιόσιν οἶδε</i> 110, 4. </p>	<p> <i>—οῖσιν ἐμπυθίον</i> 2 c, 20. <i>Πληντηροῖσιν Ἀθηναία</i> 3, 9. <i>τοῖσιν Ἀρμοδίον</i> 8, 5. <i>ρικῆσσι Ὀλυμπι</i> — — 8, 16. <i>Ἀθήνησι ὄντων</i> 22 a c, 11 (s). <i>Ἐρετριεῦσι ἐψηφίσατο</i> 27 a, 42 (s). <i>καλώσιν Ἐστιαίας</i> 29, 10. <i>Ἀθήνησι οἱ</i> ib. 7. <i>ἐξενέγκωσι ἐς</i> 37 f—m, 17, 26. <i>διαπράξωσι ἐπὶ</i> ib. 26. <i>ᾧσιν ἐπιτήδειοι</i> 40, 11. <i>πόλεσι ἢ</i> ib. 43. <i>ἀπαντήσωσι ἐς</i> ib. 50. <i>δῶσι οἱ</i> 47 d, 8. <i>ἔστι ἀγαθός</i> 56 b, 3. <i>εἰσι ἐχ</i> ib. 7. <i>ἐπαγγέλλωσι Ἀθηναῖοι</i> 61 a, 1 (s). <i>ἀνδοῶσι ἢ</i> 77, 11. <i>ἀποδημόσιν εὐεργετ</i> — — 81, 12. </p>
<p> <i>ἐχειροτόνησεν ὁ</i> 40, 29. <i>ἔδοξεν ἔλλν</i> — — 57, 35. <i>ἐγραμμάτευν Οἱ</i> — — 58, 2. </p>	

[MA

rum anno

iorum. (C. I. A. I, 1—116).

AGOGICA

one

ante consonam

adest	abest
<p>τησιν καί 1B, 6. πτησιν καί ib. 7. λούθοισιν καί ib. 9. οισιν τοῖς ib. 10. τηροίοισιν τὰς ib. 34. διδῶσιν παρά 2, 18. ἰν γαλαθηνόισιν 4A, 14. ἰασιν δραγμαῖσι 9, 18. ? κλυδεῦσιν πειθομένοισι 27 a, 15 (s). ἦησιν γραφ — — 28, 17. ἰν τοῖς 32A, 5. μασιν τοῖς 32B, 17. — ουσιν παρα — — 47 d, 3. αγγέλωσιν μ — — 50 a, 11. ουσιν κ — — 51, 11. ουσιν ταῖς 54, 6. ριέννωσιν τόν 93, 11.</p> <p>ξεν τῆ 16, 6; 21, 1; 27 a, 1 (s); 32, 1; 33 a, 11 (s); 37 a—c, 3; 40, 3, 32; 45, 3; 51, 3 (s); 56 a, 2; 58, 3; 60, 1; 61, 3; 63, 4; 68, 2; 71, 2 (s).</p> <p>τῷ 49, 5.</p> <p>ξεν τόν 37, 47. βεν καί 82, 3. ἐπεμψεν καί 82, 4. ργέτησεν τήν 82, 10.</p>	<p>τοῖσι μύστησιν 1B, 4. αὐτῆσι πόλεσιν ib. 31. τοῖσι δέ ib. 32. ὀλεῖσσι μυστηρίοισιν ib. 33. αὐτοῖσι τήν 8, 7, 13. αὐτοῖσι κατὰ ib. 11. Ἐοῦθρασι ποῖν 9, 14. ? Ἐοῦθρασι δέ 11, 8. Ἀθήησιν καί 22 a, 8 (s). ποιήσουσι τήν 27 a, 50 (s). τέλεσι τοῖς ib. 60. Χαλκιδεῦσι κατὰ ib. 71. Ἀθήησιν μὲν ib. 58. Ἀθήησιν δέ 29, 18. ἐστί τούτων 32A, 6. ἀναγράφωσι τὰ ib. 29. περιούσι χοῦσθαι ib. 31. ταμίασι τῶν 32B, 20. πόλεσι περὶ 37 f—m, 15. κήουξι τοῖς ib. 38. ἰούσι τόν ib. 38. τυγχάνωσι προεδρεύοντες ib. 41. πόλεσι φόρος ib. 45. τῆσι πόλεσι ib. 31, 47. μυρίασι δραγμαῖς ib. 4, 26; 40, 38. στήησιν γίγνηται 40, 15. τῆσι πόλεσι ib. 43. ποιῶσι ταῦτα 43, 7. ποιῶσι κ — — 47 b, 5. χρήμασι δέ 50 a, 6. εἰσι ποιεῖν 51, 12. ἔχουσι χοῦσθαι 50 a, 12. φρουροῦσι τήν 55 d, 1. — οσι συνιστάμενοι 60, 6. ἐθέλωσι τόν 61, 16. φεύγουσι Σηλυμβριανῶν 61, 11 (s). ὡσι τότε 68, 12. τέλεσι τοῖς 96, 10 (s).</p>

ante uocalem	
adest	abest
<p>πόλεσιν, ὅταν 1 B, 26. ἀπασιν. ἄρχειν δέ ib. 13. Χαλκιδεῦσιν, ὅτι 27 a, 48 (s). διωχειρίζουσιν, ἀπαριθμησάσθων 32 A, 19.</p> <p>ἔεπεν· ἐπαινέσαι 51 fg, 28 (s).</p>	<p>ἀποδιδῶσι, ἐκπράττειν 79, 8.</p> <p>ἔγραμμάτευε· Ἐνπείδης 32 A, 2. ἔδοξεν 33 a, 10 (s); 45, 3; 71 a, 1 (s). ἐπί 37 f—m, 45; 46, 2. Ἵονασος 38 b, 2. Ἰεροκλείδης 40, 58. Ἐνθύδικος 61, 4. Ἐνκτήμων 62, 4. ἦρχε· Ἄρ — — — 20, 3. Ἰπέρβολος 46, 4. Ἰρασινίδης 59, 5. ἔδοξεν 61, 2.</p> <p>εἶπε· ἐπειδή 22 c, 4 (s); 40 c ἀγαθῇ 27 a, 40 (s). ἀποδοῦναι 32 A, 2. ὀπόσησι 37 f—m, 44. ἐπαινέσαι 45, 7. 51, 28</p> <p>ἐπρυτάνευε· Αἰ — — 22 b, 2 (s).</p>

AGOGICA

onis

ante consonam	
adest	abest
<p>λαιδεῦσιν. τοὺς δέ 27 a, 52 (s). λαιδεῦσιν. τὰ δέ ib. 64. δῶσιν, ζητήσαντες 32 A, 11. γγέλλωσιν. τούτων 50, 3. οῶσιν, μηδέ 77, 10. διδῶσιν, παρά 79, 8. ?</p> <p>ν. ταμίας δέ 32 A, 13.</p> <p>ντάνεεν, Λι — — 16, 7. αμμάτεεν, Χαιριμένης 51, 4 (s).</p>	<p>Ἀθηναίοισι, καί 27 a, 25 (s). ἐπαινῶσι, γνῶμας 40, 28. φασι, βουλευσασθαι ib. 48.</p> <p>εἶπε· τὰ 22, 12; 37 f—m, 40; 38, 15; 44, 18; 49, 6; 59, 38; 89, 10; 27 a, 70 (s); 116 e, 6 (s). περί 31 B, 1. Φαντοκλέα ib. 4. ξυνθέσθαι 22 b, 4 (s). κατά 27 a, 2 (s). τήν 33 a, 13 (s). διαχειροτονῆσαι 40, 5. Μεθωναίους ib. 34. τύχη 55, 2. τόν 61, 4. καθ' ἃ 61 a, 26 (s). ξυνθήκας 71, 4 (s). ἐπρωτάνεε· Μνησίθεος 32 A, 1. Μεγακλείδης 40, 32. Δρακοντίδης 27 a, 2 (s). Χαρίας 33 a, 13 (s). Προκλῆς 45, 5. Φίλιππος 58, 5. Λόβων 59, 4. Διόγνητος 61, 3. Νε — — 65, 5. Φι — — 84, 3. Νεοκλείδης 71, 2 (s). ἐγραμμάτεε· Μένλλος 22 b, 3 (s). Τιμόξενος 33 a, 14 (s). Τιμωνίδης 40, 4. Νικο — — 40, 34. Αν — — 46 a, 3 (s). Φιλιστίδης 59, 4. Σμίκνθος 60, 2. Στραάτων 68, 3. ἤρχε· Θρασυκίλης 45, 7.</p>

ante uocalem

adest	abest
<p> <i>κελείουσιν ἐς</i> 1 b, 9. <i>εἰσιν ἄνδρες</i> 1 b, 35. <i>ἐκτείωσιν ἐπί</i> 14, 8. <i>εἰσάγουσιν ὁπόσοι</i> 14, 15. <i>ἐστι</i>ν ἐς 14 b, 5. <i>αἰρεθεῖσιν εἰς</i> 15 b, 7. <i>εἰσιν Ἀθηναίων</i> 21, 7. <i>ἐστιν ἀνήρ</i> 36, 1; 46, 4; 52 c, 17; 72, 5. <i>ἀπαγγέλλωσιν οἱ</i> 50, 7. <i>ἐπαγγέλλωσιν Ἀθηναῖοι</i> 52, 16. <i>λέγουσιν [ἐψηφ]ίσθαι</i> 52 c, 9. <i>λέγουσιν οἱ</i> 57, 5; 109, 6. <i>Ἀμφικτίουσιν [ἀτελεῖς</i> 54 a, 24. <i>ἔχουσιν οἱ</i> 62, 10. <i>εἰδῶσιν Ἀθηναῖοι</i> 74 b, 7. <i>ἐστιν ἡκοῦ</i> — — 74 b, 8. <i>Ἀθήνησιν ἀτέλειαν</i> 91, 11. <i>εἰσιν ἐκ</i> 108 a, 14. <i>δόξασιν ἄριστα</i> 114 B, 9. <i>εἰδῶσιν ἅπαντες</i> 115 b, 11. <i>τοῖς ἐνεργετούνσιν εἰαντόν</i> 115 b, 13. <i>διαμένουσιν ἐπί</i> 115 b, 14. <i>ἐψηφίσωσιν οἱ</i> 115 b, 48. <i>λάχωσιν ἀ[εἰ]</i> 119, 24. <i>οἰκοῦσιν Ἀθήνησιν</i> 121, 25. <i>ἀνδράσιν ἀγαθοῖς</i> 128, 5. <i>οἰκῶσιν ἤδη</i> 136, 5. <i>χρήμασιν κα</i> — — 144, 7. </p>	<p> <i>Ἀθήνησιν ἀνεπιτήδειοι</i> 17, 33. <i>ἐστὶ ἀνήρ</i> 47, 9, 21. <i>ἐκπεπτωκόσι [ἰ]σοτέλειαν</i> 54 b, 2. <i>βοηθήσασι εἰς</i> 64, 9. <i>ἐστὶ ὅτι</i> 86, 8. <i>εἰδῶσι ὅτι</i> 114 A, 13. <i>λέγουσι ἀνα</i>— 128, 7. </p>
<p> <i>ἐγραμμάτευν Ἐλευσίνιος</i> 22, 1. <i>Ἀχερδούσιος</i> 23, 1. <i>Ἀσπετος</i> 117 a, 4. <i>ἐπεψήφισεν [Ἀ]ρισταῖος</i> 111, 7. <i>Ἀριστόμαχος</i> 116, 5. <i>[Ἀ]ντιφάνης</i> 124, 6. <i>ἔδωκ]εν ὁ</i> 121, 20. <i>ἐσιτήγησεν ἐξ</i> 143, 2. <i>ἤνευκεν Ἀθηναῖοι</i> — — 85, 9. </p>	<p> <i>ἐπεψήφισε Ἴπποχ</i> — — 135 b, 2. </p>

ERA

ns
 IV, 2 et Ol. CX, 4) exaratorum.
 59).

GOGICA

ne

ante consonam

adest	abest
<p>τερί 1 b, 22. ερί 1 b, 29. Τυθοφάνει 1 c, 16. και 55, 13. ν προεδρεύειν 52 c, 10; 114 A, 9. εὔσιν και 17 b, 14. εὔσιν τάσδε 17 b, 19. ν δέ 52 c, 49. κατά 65, 9. τοῖς 70, 18. σιν κ — — 85, 4. ὤσιν κατά 86, 32. ν τοῖς 90, 10. ν τά 108 bc, 18. ν και 114 A, 14. ὠσιν χάριτας 115 b, 12. εὔσιν [και 115 b, 41. ν μετά 116, 15. ἄττουσιν [τήν 121, 9. σιν και 139, 6. ὤσιν και 140, 5. σιν και 144, 7. ὠσιν τοῖς 153, 4.</p>	<p>ἐπαινοῦσι δέ 1 b, 12. τέλεσι τοῖς 3, 16; 11, 26; 59, 8. πᾶσι τοῖς 1 c, 23. λέγουσι δε — 14 b, 6. ἔωσι τοῦς 17, 9. Ἀθήνησι μὲν 17 b, 16. ἐστι ποιῆν 25, 4. πείσουσι Θεβαίωνς 17, 74. Ἀθήνησι και 42, 3. ἔγωσι μισθόν 62, 21. ἐπαγγέλλωσι Κορκυραῖοι 49 b, 20. —σι τοῦς 57, 9. βοηθῆ]σασι τόν 64, 11. λέγουσι Δημοσθένης 66, 9. πρυνάνεσι τοῖς 73, 21. πρέσβεισι τόν 89, 11. ἀπο]λάβώσ[ι] τ[ούς] 105, 11. πόλεσι πρ — — 112, 17. εἰσι κίρρια 115, 5.</p>
<p>τῆ 3, 4; 8, 5; 11, 1; 17, 5; 17 b, 4; 21, 3; 25, 1; 29, 4; 50, 3; 52 c, 7, 35; 53, 6; 54 a, 6; 55, 4; 57, 4; 57 b, 3; 66, 8; 70, 7; 72, 2; 75, 4; 76, 7; 77, 4; 105 b, 3; 111, 8. τῶ 28, 1; 116, 6; 119, 4; 121, 5. εν Διονύσιος 51, 8. ρίζεν Γλανκέτης 70, 6. Παντάρετος 17 b, 6. Μνήσαρχος 66 ba, 6. Σ — — — 117 a, 3, ν διαχειροτονήσασα 114 A, 5. εν τῶ 97, 2. ενκεν λέγων 114 A, 11. ούλευσεν κατά 57 b, 16.</p>	<p>ἔδοξε τῆ 31, 1; 62, 6. παρήγγειλε τοῖς 38, 12. ἔδοξε τῶ 105 a, 1.</p>

ante uocalem

adest	abest
<p> <i>εἰσιν, Ἀθηναίων</i> 17, 8. <i>διατελοῦσιν, ἐψηφίσθαι</i> 19a, 3. <i>γράμμασιν· ἐπειδάν</i> 61, 17. <i>προσδεδανείκασιν, ὄ[πω]ς</i> 117b, 18. <i>πρωτανεύωσιν, ἐπιμελεῖσθαι</i> 115, 16. <i>στρατηγῶσιν, ὅπως</i> 121, 30. </p>	<p> <i>παισί, ἐπειδή</i> 3, 11. <i>στρατηγῶσι, ἕπως</i> 115, 42. </p>
<p> <i>ἐπρωτάνευεν, Ἀριστοτέλης</i> 17b, 5. <i>Εὐξίθεος</i> 23, 4. <i>Ἀμφικράτης</i> 26, 2. <i>Ἀμεινίας</i> 28, 2. <i>Ἀγάθαρχος</i> 57, 3; 57b, 4. <i>ὀγδόη</i> 117a, 2. <i>ἐγραμμάτευεν, ἐπί</i> 17, 3. <i>ἔδοξεν</i> 27, 3; 75, 4; 116, 6. <i>ὀγδόη</i> 62a, 4. <i>Ἀριστυλλος</i> 52c, 5. <i>Εὐφ — — —</i> 73, 12. <i>ἔκτη</i> 111, 5. <i>εἶπεν· ἐπειδή</i> 21, 5; 55, 6; 67, 5; 68, 2; 69, 9; 76, 8; 114B, 7, A, 4, B, 14. <i>εἶναι</i> 27, 8; 116, 8. <i>ἀναγράψαι</i> 29, 7. <i>ὅπως</i> 62, 7. 162, 15. <i>ἐπαινέσαι</i> 70, 8. <i>ἐψηφίσθαι</i> 82b, 10. <i>εὐξασθαι</i> 57b, 6. <i>ἦρχεν, Αἰαντίς</i> 52c, 3. </p>	<p> <i>εἶπε· Ἀμύντορι</i> 3, 7. <i>ἐπ — —</i> 5, 4. <i>ἐπαινέσαι</i> 23, 7; 25, 3. <i>Ἀ — —</i> 24, 5. <i>ἐγραμμάτευσεν, ἔδοξεν</i> 8, 5; 49, 4; <i>Εὐβουλίδης</i> 9, 3. <i>Ἀ — —</i> 110, 3. <i>ἐπρωτάνευεν, Ἀγύργιος</i> 1b, 5. <i>[Ὀ]γάσιππος</i> 11, 2. <i>Αἰ[σ]χυ[λο]ς</i> 21, 4. </p>

PARAGOGICA

tionis

ante consonam

adest

abest

γουσι[ν], δεδόχθαι 51, 6.
 γουσιν, τοὺς δέ 115 b, 22.

εἶπεν· περί 17 b, 7; 50, 6; 51, 5; 52 b,
 9; 54 a, 8; 52 c, 8; 109, 6;
 121, 6.
 τύχη 52, 6. 114 B, 10.
 τά 52 c, 30; 54 b, 8; 55, 20; 86,
 29; 119, 6; 138, 5.

ἐπρωτάνευεν, Νικόστρατος 55, 4.

Διόδωτος 63, 4.

Λυσίμαχος 109, 3.

Μόσχος 52 c, 4.

Κηφισοφῶν 1 b, 20.

ἐγραμμάτευεν, Χαρικλῆς 55, 5.

τῶν 66, 6; 124, 5; 126, 4.

Σιμ — — 73, 2.

[Κ]ηδικράτης 76, 5.

Θεόφιλος 109, 4.

Θαργηλιῶνος 121, 3.

ρα[μμάτευεν]· τρίτη 70, 5.

ραμμάτευ[εν]· Ξάνθιππος 57 b, 5.

Ἀθήνησι, μή 86, 33.

Ἀθήνησι, τὴν δέ 54 b, 14.

ἐπρωτάνευε, Δεξιθέος 3, 5.

Πιστόξενος 29, 5.

Παράμυθος 50, 4.

[Κ]αλλιάρχης 105, 9.

ἐγραμμάτευε· Δημοκλῆς 3, 6.

Δαῖφρων 14 b, 3.

Φίλιππος 52 b, 8.

Θεοφ — — 33, 2.

Κηφισόδωρος 21, 4.

Τιμ — — 105 b, 6.

ἦρχε. Μενετέλης 21, 5.

Πύθων 1 b, 21.

Παράμυθος 14 b, 1.

Κεκροπίς 14 b, 2.

εἶπε· περί 8, 5; 49, 5.

Ξανθίππῳ 26, 4.

τά 38, 6; 41, 8.

πεμψεν· καί 86, 4.

πέστευεν· δεδόχθαι 109, 9.

τήνεγεν· καλέσαι δέ 1 b, 18.

TABUL

exemp
 titulorum inter annos 336 et 3
 (C. I.

LITTER
 in med

ante uocalem	
adest	abest
<p> <i>πᾶσιν Ἀθηναίους</i> 161, 11. <i>λέγουσιν οἱ</i> 164, 1. — — <i>ωσιν οἱ</i> 167, 22. <i>εἰσενέγκωσιν οἱ</i> 167, 41. <i>σφραῖν ἐλαίνοῖς</i> 167, 44. <i>εἰσιν οἰκοδομημένοι</i> 167, 59. <i>ἀπαγγέλλουσιν οἱ</i> 191, 12. — <i>οῦσιν ὄντες</i> 197, 16. <i>συνειδῶσιν ὅτι</i> 206, 4. <i>δοκῶσιν ἄξιοι</i> 207, 11. <i>φεύγουσιν ἐκ</i> 222, 9. <i>οἰκ]οῦσιν ἕως</i> 222, 11. — <i>ισιν οὔσιν</i> 225, 14. <i>κατοικοῦσιν Ἀθηναίων</i> 231, 7. <i>ἔστιν ἀνήρ</i> 234, 13. <i>ἀποφαίνουσιν αὐτόν</i> 238, 12. <i>βασιλεῦσιν Ἀντιγόῳ</i> 247, 16. <i>πᾶσιν ἐ[π — —</i> 249, 15. <i>ἀποδίδωσιν ὑφ' ὧν</i> 251, 11. <i>φενύγουσιν Ἀθηναίων</i> 268, 11. <i>διατετελέκασιν ἐν</i> 270, 9. <i>γεγόνασιν εἰς</i> 270, 12. <i>Ἀθήνησιν εἰς</i> 270, 11. </p> <p> <i>συνκατέστησεν Ἀθηναίους</i> 161, 8. <i>ἐπεψήφισεν Ἐπαμείνων</i> 171, 1. <i>Ἐυάλκος</i> 186, 20. <i>᾽Ονησαντίδης</i> 191, 9. <i>Ἄν — —</i> 238, 6. <i>Ἐπικράτης</i> 263, 7; 270, 5. <i>Ἀριστοκράτης</i> 234, 7. <i>ἐπεψήφισεν Ἀρχέστρατος</i> 179, 6. <i>πέπομφεν ἅπαντα</i> 176, 19. <i>προσέταξεν αὐτῷ</i> 186, 25. <i>ἔδωκεν ὁ</i> 222, 15. <i>ἔδωκεν αὐτῷ</i> 227, 9. <i>ἔδοξεν Ἀρχιππος</i> 230 b, 15. </p>	

ERTIA

tinens

CXL, 1 et Ol. CXX, 1) exaratorum.

160—296).

RAGOGICA

atione

ante consonam

adest	abest
<p>δοκι[σιν] καὶ ἐπιβλήσιν τιθεῖς 167, 62. τρωατῆρων περιενκεντρίσει 167, 62. ἰσ[ιν] κείμεναι 167, 70. πλατέσιν πέντε 167, 79. τετιμήκασιν σ — — 175, 16. ιροτάνεσιν πέντε 163, 11. τομπενῦσιν τοῖς 163, 14. στι[ν] περὶ 186, 4. στεφανώκασιν καὶ 190, 15. λάχωσιν προεδροεῖν 190, 18. ἰναλώμασιν καὶ 193, 17. —ουσ[ιν] τόν 197, 13. ησιν τῆμ 203, 7. ἰτελέ[σιν] τοῦ 222, 12. ῦσιν τόν 225, 14. ἰξιώσουσιν τόν 251, 20. τόλεσιν προσα — — 254, 29. ἠατελοῦσιν πρὸς 282, 7. ἠατελοῦσιν περὶ 288, 10.</p>	<p>λάχωσι προεδροεῖν 168, 13. ἄπασ[ι] τ[ο]σ[ι]ς 251, 8. ? —ο]ρσι [κ]αί 268, 16. ? ἐθέλωσι πάντα 274, 9.</p>
<p>δοξεν τῆ 168, 5; 175b, 9; 180, 7; 190, 10; 221, 5; 270, 6. τῶ 167, 1; 168, 30; 173, 7; 174, 12; 176, 9; 180b, 2; 181, 6; 182, 8; 186, 21; 191, 10; 201, 3; 230, 5; 231, 5; 238, 8; 240, 1; 247, 11; 260, 7; 263, 8; 264, 9; 269, 11; 256b, 10. ἐφήφιξεν Θεόφιλος 168, 4. Φανόστρατος 168, 28. Νικόστρατος 173, 6; 174, 11. Φανόμαχος 175, 6. [Δη] — — 176, 8. [Τ]μύοστρατος 181, 5. Δημήτριος 190, 9. Πάμφιλος 193, 3; 236, 6. Χαρίδημος 244, 4.</p>	<p>—ετ]ηκε πο[λλ] 259, 11. ἀπέδωκε Χαλκιδεῦσιν 266, 4.</p>

ante uocalem	
adest	abest
<p>πεπολέμηκε]ν ὁ 249, 7. —ε]ν αὐτοῦ 251, 25. ἐπιδέδωκεν ἑαυτὸν 256 b, 17. ἐκώλυσε]ν ἑ— 271, 11. διατετέλεκεν εὐνοῦς 278, 10. κατέστησε]ν εἰς 281, 9.</p>	

in pa	
<p>εἶπεν· ἐπειδή 174, 13; 176, 11; 178, 10; 190, 12; 193, 5; 240, 2; 247, 13; 256 b, 12; 263, 10; 266, 1; 270, 7. ἐ[πέο 238, 9. ἐγραμμάτενεν· Ἐλαφηβολιῶνος 173, 4; 174, 8. ἑ— 176, 5. Ἄνθεστηριῶνος 260, 3. ὀγδ[όη 241, 4.</p>	

PARAGOGICA

atione

ante consonam

adest	abest
<p> <i>πεπήφιζεν Πύθιππος</i> 247, 9. <i>Σωσιγένης</i> 257, 6. <i>Θεο</i> — — 259, 6. <i>Σωικ</i> — — 265, 3. <i>Καλλιάδης</i> 278, 6. <i>Φυλαξίας</i> 256 b, 13. <i>διατετέλεκεν ποιούμενος</i> 161, 12. <i>ατέρωγεν τοῦ</i> 167, 75. <i>ταρέσχηκεν κατά</i> 187, 6. <i>πέστειλεν πυρῶν</i> 194, 13. <i>ατέστησεν καί</i> 222, 6. <i>ατεσκεύασεν καί</i> 240, 8. <i>ατέσχηκεν Λυκούργω</i> 240, 20. <i>βοήθησεν τ</i> — — 249, 23. <i>στειλεν τήν</i> 268, 10. <i>ταρέσχηεν χρήσιμον</i> 271, 5. <i>πέστειλεν τῷ</i> 281, 3. <i>υναπέστειλεν παρά</i> 281, 8. <i>ιγεν καί</i> 281, 9. <i>ατέλεσεν περί</i> 287, 9. </p>	

ationis

<p> <i>ισιν, δεδόχθαι</i> 232, 3. <i>απλεύσωσιν, καί</i> 270, 20. <i>εἶπεν· περί</i> 168, 7, 32; 180 b, 4; 181, 7; 191, 11; 222, 4; 230, 6. <i>τά</i> 186, 22. <i>δεδόχθαι</i> 234, 10. <i>γραμμάτευν· Θαρηλιῶνος</i> 177, 5; 179, 3; 186, 18. <i>Παναγιῶνος</i> 178, 5; 182, 4. <i>Βοηδρομιῶνος</i> 221, 3. <i>Μαιμακτηριῶνος</i> 230, 2. <i>Μουνυχιῶνος</i> 247, 5. <i>Σκιροφοριῶνος</i> 270, 3. <i>Γαμηλιῶνος</i> 256 b, 5. <i>Ποσιδεῶνος</i> 191, 5; 238, 4; 256, 4. <i>ξφοδόμησεν, τήν</i> 240, 5. </p>	<p> <i>εγραμμάτευν· Σκιροφοριῶνος</i> 263, 3. </p>
--	--

CAPUT III.

Iam hinc nobis incohanda est ea pars dissertationis, ut ab exemplorum catalogo profecti gradus ac progressiones, quae tempore procedente in titulis atticis habuit littera paragoga, paucis persequamur. Quam ad rem expediendam haud inutile esse mihi uisum est in tabellarum formam, utpote ex quibus facilius singulae res cognoscantur, ita redigere exemplorum tabulas, ut summas cuiusque generis exemplorum pariter atque in tabulis ipsis factum est disponamus et numerorum ordines, qui tribus aetatibus respondent, in uno componamus conspectu. Denique ut et eas rationes, quae inter cuiusque aetatis numeros, et eas, quae inter tres numerorum ordines intercedunt, quam accuratissime exprimamus, ne id quidem inutile, ad centesimarum rationem, ubi usus erit, reuocare numeros.

§ 3.

Iam ad singula si transgredi licet, primo loco qua dixi ratione omnia exempla in uno conspectu ita ponere iuuat, ut formae in ι et in ϵ cadentes in unum confundantur.

Sic igitur numeri inter se respondent:

littera ν paragoga								
ante uocales					ante consonas			
in media orat.		in pausa			in media orat.		in pausa	
adest	abest	adest	abest	adest	abest	adest	abest	
I	29	20	5	24	39	42	9	43
II	41	9	39	15	61	25	35	21
III	45	0	17	0	77	6	25	1

Quae tabella ad centesimarum rationem reuocata hanc habet speciem:

	ante uocales				ante consonas			
	in med. orat.		in pausa		in med. orat.		in pausa	
	adest	abest	adest	abest	adest	abest	adest	abest
I	59	41	17	83	48	52	17	83
II	82	18	72	28	71	29	63	37
III	100	0	100	0	93	7	96	4

I.

In titulis igitur anno Euclidis archontis (403 = Ol. XCIV, 2) uetustioribus A. mediis in commatis 1. ante uocalem non potest non mirum uideri, quod tot exempla contra regulam uulgarem hiatum tolerauerunt,

$$29 \nu : 20 = 59\% \nu : 41\%.$$

Quae res eo magis notanda est, quod 2. ante consonam dimidia fere pars exemplorum litteram illam admisit; qui usus et ipse illi praecepto plane aduersatur:

$$39 \nu : 42 = 48\% \nu : 52\%.$$

Vel maxime uero is usus, qui B. in pausa orationis conspicitur, regulam tralaticiam doctorumque doctrinam labefactare uidetur; nam non modo consona, sed ne uocalis quidem litterae ν fauet:

$$\text{ante uocales: } 5 \nu : 24 = 17\% \nu : 83\%,$$

$$\text{ante consonas: } 9 \nu : 43 = 17\% \nu : 83\%,$$

nullum igitur discrimen inter duo genera interest.

II.

Altera deinde tabula exempla continens titulorum inter annos 403 et 336 exaratorum a prima haud leuiter discrepat, cum litterae ν usus tantum ceperit incrementum, ut iam ubique praeualeat; nam A. mediis in commatis 1. ante uocalem littera paragoga multo saepius quam antea occurrit, etenim amplius quatuor partibus subiecta est:

$$41 \nu : 9 = 82\% \nu : 18\%.$$

2. ante consonam simile incrementum atque ante uocales conspicimus; etenim littera ν , quae antea abesse solebat, in hisce titulis tam crebra est, ut iam ad tres partem exemplorum eam admiserint:

$$61 \nu : 25 = 71\% \nu : 29\%.$$

Potissimum uero ea, quae B. in pausa exstitit, commutatio conspicua est; ea enim, quae antea uigebat, ratio iam adeo imminui coepta est, ut littera ν longe plurima exempla non solum uocali uerum etiam consona sequente obtineat; ante uocalem paene tres partes eam attraxerunt:

$$39 \nu : 15 = 72\% \nu : 28\%,$$

ante consonam duae fere partes:

$$36 \nu : 21 = 63\% \nu : 37\%,$$

discrimen igitur hic quoque non ita magnum est.

Sed littera ν quamquam procedente tempore in pausa orationis potissimum increbruit, tamen ne in huius quidem aetatis titulis tam crebra est in pausa orationis, quam in media oratione.

III.

Denique sub finem saeculi quarti usus litterae ν tantam prae se fert constantiam, ut inter singulas usus rationes iam nulla fere emineant discrimina.

Namque A. ante uocales 1. neque in media oratione: $45 \nu : 0 = 100\% \nu : 0\%$,

2. neque in pausa orationis: $17 \nu : 0 = 100\% \nu : 0\%$, litterae ν omissae exstat exemplum.

B. sequente consona littera ν quamquam non plane perucit, tamen exempla, in quibus contraria ratio ualet, per pauca sunt et ex parte, quorum fides in dubium uocari possit:

$$1. \text{ in media oratione: } 77 \nu : 6 = 93\% \nu : 7\%,$$

$$2. \text{ in pausa orationis: } 25 \nu : 1 = 96\% \nu : 4\%,$$

ratio igitur hic quoque fere eadem est.

§ 4.

In praecedentibus omnes formas coniunctim tractauimus. Hic conspectus quamquam usus quasi cursum ac per duorum

fere saeculorum spatium mutationes in uniuersum recte exprimit, tamen ad singula accuratius cognoscenda eum non satisfacere consentaneum uidetur. Neque enim te fugiet usum litterae ν in formis uerbalibus in ε desinentibus a principio longe alium esse atque in iis formis et substantiui et uerbi, quae in ι exeunt, et in alia tabula aliam esse cognosces inter formas illas numerorum rationem. Ut enim in antiquissimis titulis formae in ι in media oratione longe maximam exemplorum partem efficiunt, ita in inferioris aetatis titulis, iis potissimum, qui tabula III. continentur, formae in ε exeuntes longe principem tenent locum; in pausa autem inde ab antiquissimis temporibus fere non inueniuntur nisi formae in ε exeuntes.

Quae cum ita sint, utriusque generis formas separatim disputationi esse subiciendas facile, opinor, conceditur.

Atque primo quidem loco ea exempla in quaestionem uocare placet, quae leguntur

A. in media oratione.

1. Ut a formis in ι exeuntibus exordiar, hunc habes conspectum:

ν in formis in ι exeuntibus in media oratione				
ante uocales		ante consonas		
adest	abest	adest	abest	
I	26	20	17	42
II	32	8	24	21
III	25	0	19	4

idem conspectus ad centesimarum rationem reuocatus:

ante uocales		ante consonas		
adest	abest	adest	abest	
I	57	43	29	71
II	80	20	53	47
III	100	0	83	17

A. ante uocalem igitur has habes rationes:

- I $26 \nu : 20 \iota = 57\% \nu : 43\% \iota$,
 II $32 \nu : 8 \iota = 80\% \nu : 20\% \iota$,
 III $25 \nu : 0 \iota = 100\% \nu : 0\% \iota$.

B. consona sequente numerorum rationes paulo aliae sunt atque in conspectu generali, quem paragrapho anteced. adscripsimus:

- I $17 \nu : 42 \iota = 29\% \nu : 71\% \iota$,
 II $24 \nu : 21 \iota = 53\% \nu : 47\% \iota$,
 III $19 \nu : 4 \iota = 83\% \nu : 17\% \iota$.

In titulis igitur anno Euclidis uetustioribus formae in ι exeuntes parciores sunt in littera ν attrahenda; paulatim autem ille pleonasmus tantopere peruagatur, ut iam in aetatis insequentis decretis amplius dimidia pars exemplorum eum admiserit, ad extremum uero amplius quatuor partes.

2. Multo notabilior est usus litterae paragogaicae in tertia ps. sg. temporum praeteritorum. Quamquam rei conducit numeros, ut identidem factum est, ad centesimarum rationem reuocari, quippe quo facilius atque accuratius discrimina exprimantur, attamen hisce in formis tantus est consensus, ut illud quidem plane superuacaneum sit.

Simplicem igitur hanc habes numerorum rationem:

ν in tertia persona sg. tempor. praeteritorum				
ante uocales		ante consonas		
	adest	abest	adest	abest
I	3	0	22	0
II	9	1	37	4
III	20	0	58	2

Quo ex conspectu perspicuum est in decretis quidem Atheniensium publicis usum litterae ν in tertia ps. sg. temporum praeteritorum a principio longe alium fuisse atque in formis et substantiui et uerbi in ι exeuntibus.

I.

Iam in titulis antiquissimis rem quam notemus dignissimam conspicimus: omnes omnino formae non solum ante uocalem, uerum etiam ante consonam litteram ν admiserunt. Ante uocalem quamquam tres tantum habemus formas, quae omnes litteram ν exhibent, tamen constantiam ceterorum exemplorum si respicimus, nostro iure, opinor, conicimus, plura si praesto essent, futurum esse, ut haec quoque, si non omnia, at certe maximam partem ν paragogico instructa essent ¹⁾.

II. et III.

Perbene congruunt tituli quarti a. Chr. n. saeculi. Nam perpauca illa, quae uniformitati obstant, exempla, cum ratio contraria tantopere praeualeat, parui esse momenti manifestum est.

Quid, quod constantia illa decretis saeculi IV., quae a pagis; collegiis, cett. edita sunt, luculentissime confirmatur? Omnia enim, quae ante consonam inueniuntur, exempla ν paragogico instructa sunt praeter unum. Adest in sedecim his:

A. ἔδοξεν τῇ II, 553, 2; 554 b, 3; 555, 5.

„ Πλωθειεῦσι 570, 11.

„ Κροζωνίδαῖς 596, 2.

„ τοῖς 607, 3; 611, 3.

B. ἐχορήγησεν τοῖς 553, 5.

„ Σαυρίας 557, 3.

ἐνίκησεν τῇ 557, 4.

διατετέλεκεν τά 564, 13.

πεπόνησεν τριακοσίας 573, 16.

— — κεν Πυθόδωρος 577, 9.

ἀνέθρηκεν κάλλιστα 584, 12.

ἱεροποιήσεν τῇ 607, 6.

ἐκυρίευσεν καί 611, 11.

1) At in tabulis magistratum littera ν semel deest ante uocalem, C. I. A. I, 237, 1: ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς δωδεκάτης, ἧ Σοφιάδης ἐγραμμάτενε Ἐλευσίνιος; ter ante consonam, I, 231, 1: . . . ἐγραμμάτενε Λαμπροεύς, cf. 301, 20 et 315, 10.

Sed abest 611, 19: *ἔπέδωζε τοῖς*.

Ante uocalem littera *ν* ut omitteretur, scribae uel lapicidae negligentia semel factum est. Condicio uero formarum in *ι* desinentium pariter atque in decretis publicis ab eo, quem modo descripsimus, usu satis differt; nam uiginti tria exempla exstant *ν* paragogici ante consonam positi, omissi quatuordecim; ante uocalem plerumque additum est.

Sed ad titulorum usum accuratius perspicendum illud non est neglegendum, quod longe maximam exemplorum partem praescriptiones illae decretorum usitatissimae efficiunt: *ἔδοξεν τῇ βουλῇ*, *ἔδοξεν τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ*, *ἔδοξεν τῷ δήμῳ*, quarum uim grauitatemque peroppórtune auget atque amplificat *ν* paragogicum; ac tam constanter in his formulis inuenitur, ut, cum septuaginta tria exempla in solis decretis publicis *ν* paragogicum habeant, in perpaucis desit; sunt haec tria: *ἔδοξε τῇ βουλῇ* II, 31, 1; 62, 6; *ἔδοξε τῷ δήμῳ* II, 108 a, 1.

Ceteri Graeci, Dores certe et Aeoles, quos omnino litterae *ν* multo minus quam Atticos fuisse studiosos tituli manifestum faciunt, in praescriptis illis litteram paragogicam plerumque repudiant, cf. *ἔδοξε τῷ πόλι* Cauer, del. 12, 9; ib. 18, 4; 29, 1; 35, 2; 36, 1; 44, 1; 54, 2; 59, 1; 64, 2; 65, 2; 69, 29; 70, 1; 72, 7; 73, 10; 82, 2; 83, 5; 93, 1; 85, 2; 98, 6; 99, 12; 95, 1; 105, 15; 106, 2; 108, 3; 126, 1; sed interdum ac sequente potissimum uocali plenior forma scripta est: *ἔδοξεν Ἱαραπυρνίων τοῖς νόμοις* 46, 1; cf. 55, 2; 57, 2; 61, 17; 63, 2; *ἔδοξεν Πανζίων τοῖς νόμοις* 50, 2; cf. 52, 2; 62, 2.

Ergo, ut ad Atheniensium decreta redeat disputatio, si fides habenda est exemplorum uetustiorum paucitati, titulorum scribas etiam praeter formulas illas praescriptionum sollemnēs iam ab antiquissimis, quoad retro respicere possumus, temporibus potissimum in formis in *ε* exeuntibus non solum ante uocalem, uerum etiam ante consonam litterae *ν* paragogicae ita fauisse putandum est, ut nulla aut non magna inconstantia exstitisse uideatur.

Quas res quoniam satis explicasse mihi uideor, restat ut breuiter exponam

§ 5.

B. de litterae ν in pausa orationis usu. Exempla interpuncta fere omnia unius sunt generis.

I. Maxima enim ac grauissima pars eorum ad eas pausas, quibus praescriptionum membra dirempta sunt, pertinet.

Hunc habes numerorum conspectum:

in praescriptionum exemplis in ε exeuntibus littera ν				
ante uocales		ante consonas		
adest	abest	adest	abest	
I	1	23	2	40
II	33	13	31	19
III	17	0	22	1

Qui numeri ex centesimalarum ratione sic inter se respondent:

ante uocales		ante consonas		
adest	abest	adest	abest	
I	4,2	95,8	4,8	95,2
II	72	28	62	38
III	100	0	95,7	4,3

Iam cum formas in ε exeuntes in media oratione mirabili cum consensu etiam ante consonas litteram ν recipere appareat, atque nostrorum temporum uiri docti ipsa in pausa proprium litterae illius locum esse consentiant, in uetustiorum titulorum praescriptionibus eam ualere legem non possumus non summopere mirari, ut non solum ante consonas, uerum etiam ante uocales littera paragoga in pausa semper omittatur; etenim tria illa exempla, quae eam admiserunt, iis immutationibus tribuenda sunt, quibus etiam hic usus paulatim affici coeptus est.

Nam condicionem illam in titulis saeculi IV. magis magisque mutatam esse uix est quod moneam. Ac tanta ui noua ratio inualescit, ut post annum circiter 370. ueteris moris ue-

stigia rarissime occurrant. Denique sub finem saeculi littera *v* ut in media oratione, ita in pausa quasi dominatur, ut tabula prima et tertia prorsus contrariam speciem inter se praebeant. Ac ne id quidem est neglegendum, quod his quoque temporibus ante consonas pariter fere atque ante uocales increbrescit littera paragoga. Atque haec in uniuersum de usus mutationibus.

Sed titulorum uetustiorum usus uidetur dignus esse, quem accuratius cognoscamus. Exempli gratia nonnulla adscribo praescripta:

C. I. A. II, 3, 4: Ἐδοξεν τῇ βουλῇ·
 Οἰνηῆς προτάνευε,
 Αἰξίδεος ἑγραμμιάτευε,
 Δημοκλῆς ἐπεστάτει,
 Μονιπιδῆς εἶπε· Ἀμύντορι,

quo uerbo incipit decretum ipsum.

II, 8, 1: Ἐπ' Εὐβουλίδου ἄρχοντος,
 ἐπὶ τῆς Πανδιονίδος ἐκτις προτανευούσης,
 Ἰ Πλάτων Νιζοχάρου Φλυεὺς ἑγραμμιάτευε.
 Ἐδοξεν τῇ βουλῇ·

Κινησίας εἶπε· περὶ ὧν Ἀνδροσθένης λέγει κατ.

Ac ne plura, quae sunt paene innumerabilia, congeram, singula exempla litterae paragoga et ante uocalem et ante consonam neglectae qui cognoscere uelit catalogum ipsum inspiciat.

Totus hic usus eo maiorem habet admirationem, quod in iisdem illis praescriptionibus in media oratione *v* constanter scriptum est: ἔδοξεν τῇ βουλῇ et similia. Item in fine praescriptionum constanter usurpatur breuior forma εἶπε·; unum exemplum contrarium habemus I, 51 fg, 28 (s): εἶπεν· ἐπαινεσαι.

Eadem lex ualet cum in mediis praescriptionibus tabularum magistratum, tum in fine, ubi pensionum uel aliarum rerum rationes ordiuntur; ueluti in fine leguntur:

1. ante uocalem.

παρέδουσαν τοῖς ταμίαις καὶ ξυνάρχουσι· ἐν τῷ Παρθενῶνι I, 170, 5.

*παρέδοσαν τοῖς ταμίαισιν uel παραδεξάμενοι παρὰ τῶν προ-
τέρων ταμιῶν, οἷς ὁ δεῖνα ἐγραμμιάτετε·*

ἐν τῷ Πρόνεω

uel ἐν τῷ νεῶ τῷ Ἑκατομπέδω

I, 121, 4; 123, 5; 124, 5; 126, 5; 127, 5; 135, 4; 144, 4;
159, 4; 166, 4. Tribus locis *v* adest: I, 138, 3; 146, 2; 157, 5.

2. ante consonam.

— — — *ἐγραμμιάτετε·*

φιάλα I, 123, 11.

φιάλαι 122, 10; 124, 12; 131, 10; 132,
χρυσίς 154, 11. [10; 141, 6.

κεφάλαιον 318, 13.

*ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐνδεκάτης, ἧ Στρούμβιχος Χολλείδης ἐγραμ-
μιάτετε·* sequitur catalogus sexagesimae tributorum, I, 236; et
alia eiusmodi. Atque haec quidem de usu praescriptionum.

II. Alia quidem ceterorum, quae in pausa exstant, exem-
plorum ratio est, sed tam pauca sunt, ut nihil certi ex iis
effici possit. Iterum igitur, cum titulos uetustiores praeter
ceteros respiciendos esse reapse consentaneum uideatur, ad
magistratum et ceteras id genus tabulas recurrere, num inde
maior ac magis uaria exemplorum copia suppeteret, e re esse
mihi uisum est.

Iam quae pausarum granitate obseruata ac ponderata satis
magna cum probabilitate distingui posse uidentur exemplorum
genera sunt haec:

1. Pronomini relatiuò comma praeponi solet, sed pausa
haud dubie fere nulla est; tituli igitur, praesertim cum pro-
nomen illud a uocali incipiat, plerumque *v* paragogicum ad-
miserunt.

a. Adest littera *v*:

παρέδοσαν τοῖς ταμίαισιν, οἷς ὁ δεῖνα ἐγραμμιάτετε I, 117, 3, 5;
121, 4; 123, 3; 130, 2; 131, 2; 132, 2. 141, 3; 161, 2.

καὶ ξυν]άρχουσιν, οἷς ὁ δεῖνα ἐγραμμιάτετε I, 129, 3; et alia
nonnulla eiusdem generis; item ante coniunctiones *ὅτι* et *ὅπως*
nonnullis locis inuenimus litteram *v*; neque id mirum, quia
pausa minima uel potius nulla est.

b. Nonnunquam eam omissam esse in titulorum inconstantia non est quod miremur: τοῖς ἐπιστάτῃσι, οἷς I, 301, 1; ξυνάρχουσι, οἷς 125, 5; τοῖς ταμίαισι, [οἷς ὁ δεῖνα ἐγραμμάτενε 153, 2; 170, 3; 172, 2.

2. Sed in fine enuntiati relatiui, quod mediae periodo insertum est, *ν* plerumque omittitur:

a. Abest ante uocalem: τάδε παρέδοσαν οἱ ταμίαι — — ἐπὶ τῆς βουλῆς, ἧ̃ — — πρῶτος ἐγραμμάτενε, Ἑλληνοταμίαις I, 273, 3; παρέδοσαν τοῖς ταμίαις, οἷς — — ἐγραμμάτενε, Ἀσωποδώρῳ — — καὶ ξυνάρχουσι I, 167, 3; cf. 318, 6.

ante consonam: οἱ δὲ ταμίαι uel τάδε οἱ ταμίαι ὁ δεῖνα καὶ ξυνάρχοντες, οἷς ὁ δεῖνα ἐγραμμάτενε, παρέδοσαν τοῖς ταμίαισιν κτλ. I, 121, 4; 125, 4; 129, 4; 130, 2; 138, 2; 157, 3; 161, 3; 165, 3; 170, 3; cf. 181, 1; 183, 1; — 128, 2; 134, 2; 143, 2; 144, 2; 164, 2; 167, 2; 171, 2; cf. 299, 6; παρέδοσαν τοῖς ταμίαισιν, οἷς ὁ δεῖνα ἐγραμμάτενε, παραδεξάμενοι παρά κτλ. I, 123, 4; 135, 3; παρέδοσαν τοῖς ταμίαισιν, οἷς ὁ δεῖνα ἐγραμμάτενε, Λύκιον καὶ ξυνάρχουσι I, 155, 3; Χαρίνῳ 173, 2; τάδε παρέδοσαν οἱ ταμίαι — — ἐπὶ τῆς βουλῆς, ἧ̃ ὁ δεῖνα πρῶτος ἐγραμμάτενε, στρατηγοῖς περὶ Πελοπόννησον I, 273, 2 etc.

b. Adest ante uocalem bis: παρέδοσαν ἐπὶ τῆς βουλῆς, ἧ̃ ὁ δεῖνα ἐγραμμάτενε, ἐκ τοῦ Πρόνεω ἐξελόμενοι I, 140, 27; τάδε ἀνέγραψαν ἔργα τοῦ νεῶ — — κατὰ τὸ ψήφισμα τοῦ δήμου, ὃ Ἐπιγένης εἶπεν, ἐξεργασμένα καὶ ἡμίεργα I, 322, 5.

3. Ante particulam aduersatiuam littera *ν* aliquoties abest:

ante uocalem: τοῖς ταμίαισιν, οἷς ὁ δεῖνα ἐγραμμάτενε· οἱ δὲ ταμίαι I, 117, 4; 133, 3; 141, 2; 157, 3; ἐπὶ τῆς βουλῆς, ἧ̃ ὁ δεῖνα πρῶτος ἐγραμμάτενε· ἦρχε δὲ Ἀθηναίους Ἰουστίων I, 260, 2; cf. 176, 5.

ante consonam: λῆμμα παρὰ ταμιῶν ἐκ πόλεως, οἷς ὁ δεῖνα ἐγραμμάτενε· ταμίαι δέ I, 299, 9. Ex decretis publicis huc pertinet II, 54 b, 16: Ἀθήνησι. τῆν δέ.

At non desunt exempla, quae eam admiserint: cf. I, 1 B, 13; 32 A, 13; 27 a, 52, 64 (s); ac fuisse uidetur I, 125, 3: οἷς ὁ δεῖνα ἐγραμμάτεν[ε]ν· [οἱ δὲ ταμίαι.

Possum alia eiusmodi interpunctionum genera describere, sed cum paucissima sint exempla et plerumque admodum ambigua uideatur pausarum grauitas, ea omittere melius ratus sum, quam incertas uel etiam falsas ex iis facere coniecturas de titulorum usu. Sic quoque allatorum exemplorum nonnulla in classem I. potius referenda uidentur.

§ 6.

Reliquum est, ut de inferiorum titulorum usu, cuius adhuc nullam habuimus rationem, pauca addamus. Usum litterae ν post annum trecentimum iam nullas fere habere mutationes supra diximus. Itaque satis habeo numeros in tabellae formam redigere:

	ante consonas				ante vocales			
	in m. or.		in pausa		in m. or.		in pausa	
	adest	abest	adest	abest	adest	abest	adest	abest
saec. III.	51	1	28	1	120	32	27	1
saec. II.	16	0	24	0	67	7	12	0
saec. I.	38	1	29	2	82	12	22	0

Cum hoc decretorum publicorum usu plane congruunt trium et pagorum et cetera eius generis decreta.

§ 7.

Iam usu epigraphico perlustrato atque explanato uno in conspectu ponamus, quae res maxime conspicuae uideantur. Haec igitur monenda sunt:

1. Usus epigraphicus omni ex parte a regula tralaticia abhorret.

2. Tanta eius est inconstantia, ut neque ullo temporis momento certis legibus adstrictus sit et aliis temporibus aliam prae se ferat speciem; inde ab antiquissimis enim, quoad retro respicere licet, temporibus usque ad exeuntem Ol. 93. angustio-

ribus terminis inclusus paulatim tantopere accrescit, ut sub finem saeculi quarti ubique fere conspiciatur littera paragogica.

3. Ante uocales littera *ν* multo saepius, quam exspectaueris, in titulis uetustioribus negligitur, sub finem demum saeculi quarti ubique addi solet; ante consonas uero iam in antiquissimis titulis saepe inuenitur. Ad summam notandum est ante consonas eam paululo minus frequentem esse quam ante uocales.

4. At constantia quaedam conspicitur in formis in *ε* exeuntibus, quae in media oratione non ante uocales solum, sed etiam ante consonas litterae paragogicae admodum tenaces sunt, id quod confirmant tribuum et pagorum et reliqua eius generis decreta.

5. Vel maximam uero admirationem genus quoddam exemplorum interpunctorum in titulis anno Euclidis uetustioribus habet, quippe quod non minus uocali quam consona sequente summa cum constantia litteram *ν* paragogicam respuat.

§ 8.

Reliquum est, ut paucis absoluamus indeclinabilia.

I. *εἴχοσι* plerumque caret littera paragogica; in decretis publicis ante annum trecentesimum exaratis haec exstant exempla:

1. ante uocalem bis toleratur hiatus: *εἴ]χοσι ἡμερῶν* I, 116 b, 9 (s); *εἴχοσι ἔτη* II, 203, 11.

2. ante consonantem abest: *εἴχοσι καί* I, 9, 8; *εἴχοσι δραχμάς* II, 46, 12; 152, 3.

Item in magistratum et ceteris eius generis tabulis V. saec.: *εἴχοσι δυοῖν δραχμαῖν* I, 273 III, 6; *εἴχοσι ταλάντοις* ib. 12.

At hisce in tabulis semel obuia est plenior forma: *ἀνδράσιν ἐνὶ καὶ εἴχοσιν ΔΔ* — — I, 325, 4. Denique in titulo alterius ante Chr. n. saeculi: *εἴχοσι οὐκ* II, 465, 44. Conferatur Voemelius l. l. § 21, Deunter l. l. p. 5 sq., Lobeckius l. l. 156, qui annotat formam *εἴχοσι* nonnunquam in codicibus satis bonis ante uocalem quoque inueniri, *εἴχοσιν* ante con-

sonam, sed utrumque merito improbari. Nos satis habuimus exempla epigraphica attulisse.

II. $\acute{\epsilon}\nu\epsilon\chi\alpha$; haec forma una obuia est in titulis atticis anno 300. uetustioribus. In anteuclidianis nullum reperi exemplum; in decretis autem publicis IV. saeculi circiter uiginti: II, 1 b, 34; 52 c, 14; 85, 11; 114 A, 7; 145, 8; 159 b, 5; 170, 8; 171, 8; 176, 24; 190, 24; 232, 9; 251, 2; 252, 21; 254, 13; 258, 16; 256 b, 23; 263, 17; 283, 6; 291, 3; quindecim in pagorum et collegiorum et ceteris eius generis decretis: II, 553, 4; 554 b, 11; 559, 8; 564, 17; 573, 18; 579, 12; 580, 15; 581, 22; 582, 10; 585, 7, 17; 589, 9; 607, 10; 608, 4; 611, 22.

Quare haud scio an audacius fecerit Koehler, quod nonnullis locis formam $\acute{\epsilon}\nu\epsilon\chi\epsilon\nu$ restituit, ueluti II, 187, 13; 230, 14; 231, 17; 243, 8; 276, 3 etc.

Etiam in III. saeculi titulis $\acute{\epsilon}\nu\epsilon\chi\alpha$ usitatissima forma est, cf. II, 300, 25; 307, 19; 311, 35; 312, 38; 315, 28; 318, 19; 328, 2; 329, 6; 335, 7; 382, 12; 397, 6 etc.; $\acute{\epsilon}\nu\epsilon\chi\epsilon\nu$ ter tantummodo occurrit: 316, 21; 395, 4; 619, 16; inde ab alterius uero saeculi initio longe principem locum obtinet: 414, 7, 15; 417, 18; 424, 6; 426, 5; 438, 15; 555, 8; 465, 15; 467, 46, 98; 469, 68; 470, 15, 69, 79; 471, 41; 592, 3; 594, 29; 595, 9; 621, 19; 622, 21; $\acute{\epsilon}\nu\epsilon\chi\alpha$ raro scriptum est: 413, 26; 420, 16, 40; 428, 9 etc.

Denique forma $\acute{\epsilon}\acute{\iota}\nu\epsilon\chi\epsilon\nu$ interdum in Romanae aetatis titulis exarata est; $\acute{\epsilon}\acute{\iota}\nu\epsilon\chi\alpha$ nunquam uidetur in usu fuisse. cf. Deuent. l. l. p. 23. Lobeck. l. l. p. 155. Voemel. l. l. § 116.

III. Aduerbia localia in $\theta\epsilon\nu$ desinentia plerumque ad has quaestiones adhibentur, cf. Lobeck. l. l. p. 152 § 4, Voemel. l. l. § 19 sq., quamquam littera ν in his aduerbiis non est paragogica, cf. Deunter. l. l. p. 20 sq.

In titulis constanter retinetur littera ν . Innumerabilia sunt exempla, ut $\acute{\epsilon}\mu\pi\rho\sigma\theta\epsilon\nu$, $\acute{\epsilon}\nu\delta\theta\epsilon\nu$, $\acute{\epsilon}\xi\omega\theta\epsilon\nu$, $\pi\alpha\tau\rho\acute{\theta}\epsilon\nu$, multa alia; praeterea huc pertinent multa demotica, ut $\text{Οἷ}\theta\epsilon\nu$, $\text{Κεφαλῆ}\theta\epsilon\nu$, $\text{Ἀγροὺλῆ}\theta\epsilon\nu$, $\text{Ἀγγελῆ}\theta\epsilon\nu$, alia. At in decreto pagi Piraeensium, quod ad medium saeculum IV. pertinet, legimus $\acute{\epsilon}\nu\ \tau\tilde{\omega}\ \acute{\epsilon}\mu\pi\rho\sigma\theta\epsilon\ \chi\rho\acute{\omicron}\nu\tilde{\omega}$ II, 573, 16; et in decreto publico sae-

culi III. ineuntis τῶν ἔμπροσθε χρόνων II, 312, 13; sexcenties uero obuium est ἐν τῷ ἔμπροσθεν uel πρόσθεν χρόνῳ.

Hinc igitur traducimur ad eam quaestionem, quae est

CAPUT IV.

DE NATURA ATQUE ORIGINE LITTERAE N PARAGOGICAE.

Titulos etiam ad naturam originemque litterae *v* enucleandam aliquid momenti afferre mox uiderimus. Sed ut hanc quaestionem quam accuratissime institueremus, fieri non posse mihi uisum est, quin, quasnam de hac re sententias exprompssissent ueteres nostrorumque temporum uiri docti, paucis explicaremus.

§ 9.

Quibus in percensendis par est proficisci a ueterum grammaticorum doctrina. Iam e re esse mihi uidetur grauissima ueterum testimonia, quippe quorum adhuc non satis diligenter ratio sit habita, obseruato temporum ordine partim repetere, partim ut longa obliuione obruta in lucem reuocare.

Primo igitur loco testis procedat Dionysius Halicarnassensis, qui περὶ συνθέσεως ὀνομάτων cap. 6. leuiter tangit litteram *v* paragogicam. Dicit enim cap. 6. in pag. 39, 6 R. tria esse, quae ad facultatem struendae orationis potissimum spectent, ἐν μὲν, ἰδεῖν, τί μετὰ τίνος ἀρμοστώμενον πέφυκε καλὴν καὶ ἡδεῖαν λήψασθαι συνῆγίαν· ἕτερον δὲ, γινῶναι τῶν ἀρμοστέσθαι μελλόντων πρὸς ἄλληλα, πῶς ἂν ἕκαστον σχηματισθὲν χρεῖττονα φαίνοσθαι ποιήσῃε τὴν ἀρμονίαν· τρίτον δ' εἴ τι δεῖται μετασκευῆς τῶν λαμβανομένων, ἀφαιρέσεως λέγω καὶ προσθήκης καὶ ἀλλοιώσεως, γινῶναι τέ πως καὶ πρὸς τὴν μέλλουσαν χρεῖαν οἰκείως ἐξεργάσασθαι; et ad tertium illud illustrandum paulo infra pag. 42, 2 discernenda esse dicit uocabula, si quod ex iis aut nomen aut uerbum mutatione indigeat, quo iucundius in oratione et aequabilius collocetur;

exempla affert haec: ὁ τε γὰρ λέγων „εἰς τουτονὶ τὸν ἀγῶνα“ προσέθηκε τι τῇ ἀντωνυμίᾳ γράμμα τῆς συνθέσεως στοχαζόμενος. ἄρτιον γὰρ ἦν „εἰς τοῦτον τὸν ἀγῶνα“ εἰπεῖν. καὶ πάλιν ὁ λέγων „κατιδὼν Νεοπτόλεμον τὸν ὑποκριτὴν“ τῇ προθέσει παρηύξηκε τοῦνομα· τὸ γὰρ ἰδὼν ἀπέχη. ὁ τε γράφων „μήτ' ἰδίας ἐχθρας μηδεμιᾶς ἐνεχ' ἤκειν“ ταῖς συναλοιφαῖς ἠλάττωκε μόρια τοῦ λόγον καὶ παρακέκρουκέ τινα τῶν γραμμιάτων. καὶ τὸ „ἐποίησεν“ ἀντὶ τοῦ „ἐποίησε“ λέγων χωρὶς τοῦ ν καὶ „ἔγραψε“ ἀντὶ τοῦ „ἔγραψεν“ λέγων καὶ „ἀφαιρήσομαι“ ἀντὶ τοῦ „ἀφαιρεθήσομαι“, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα· ὁ τε „χωροφιλῆσαι“ λέγων τὸ „φιλοχωρῆσαι“, καὶ „λελύσεται“ λέγων τὸ „λυθήσεται“, καὶ τὰ τοιοντότροπα, μετασκευάζει τὰς λέξεις, ἵν' αὐτῷ γένοιτο ἀρμοσθεῖσαι καλλίους καὶ ἐπιτηδειότεραι.

Ex temporis ratione proximus est Apollonius Dyscolus, qui ad eandem fere causam refert litteram paragogaicam; censet enim causam huius supplementi esse euphonia, cf. de coniunctionibus et aduerbiis, Becker. Anecd. II, p. 520, 33 (= Apoll. Dysc. edd. Schneider et Uhlig uol. I, p. 253, 1): — — — καὶ ἐκκείσθω ὑπόδειγμα τὸ ἐπὶ τοῦ ν, ὃ μάλιστα πάμπολλόν ἐστιν ἐν τῷ πλεονασμῷ, ἔνεκα εὐφωνίας παραλαμβάνόμενον ἐπὶ παντὸς βραχυκαταλήκτου ῥήματος, ἔλεγεν, ἔλαβεν, καὶ ἐπὶ δοτικῶν εἰς ἰληγουσῶν, παισὶν, κρίμασιν.

De ν ephelcystico quin Herodianus etiam in libro περὶ παθῶν paulo copiosius dixerit, uix dubitandum est; at ea tantummodo tradita sunt, quae de forma aeolica λεγόμεθεν dixit, cf. Zonar. 1299, Fauor. Ecl. 284, 28 (= Lentz. Herodiani technici rell. II, p. 192, 73 a.); sed digna esse mihi uisa sunt, quae hoc loco adscriberentur: λεγόμεθεν· οἱ Αἰολεῖς τὸ λεγόμεθα καὶ φερόμεθα εἰς ε ποιοῦσι λεγόμεθεν καὶ φερόμεθεν μετὰ τοῦ ν· ἀλλὰ καὶ τὰ εἰς θεν ἐπιρῥήματα εἰς α ποιοῦσιν οἷον ὀπισθεν ὀπισθα, ἄτερθεν ἄτερθα χωρὶς τοῦ ν· ὅτε γὰρ εἰσιν εἰς ε τὰ ἐπιρῥήματα, τότε καὶ τὸ ν προσλαμβάνουσιν οἷον ὀπισθεν· ὅτε δὲ εἰς α ἀφίσταται τὸ ν ὥσπερ καὶ τὸ λεγόμεθα, εἶτα λεγόμεθεν, ἐπλεόνασε τὸ ν. cf. Macrob. II, p. 320 ed. Bip.

Admodum fusa ac uerbosa ea sunt, quae apud Georgium Choeroboscum inueniuntur, in quae eo diligentius inquiramus oportet, quippe quae magnam partem ex Herodiani scriptis hausta esse ueri simillimum sit; primo igitur loco exscribo, quae exstant in dict. in Theod. Canones, ed. Gaisf. p. 531, 10 sqq.: Ἰστέον δὲ ὅτι τὸ ἔτυπτε γίνεται καὶ μετὰ τοῦ ν ἔτυπτεν· τὸ γὰρ ε ἐφελκυστικὸν ἐστὶ τοῦ ν ἐν τοῖς τρίτοις προσώποις τοῖς ἐνικοῖς τῶν ῥημάτων, οἷον ἔλεγε ἔλεγεν, ἔμαθε ἔμαθεν· ὡσεὶ καὶ τὸ ι ἔχομεν, ὅτι γίνεται ἐφελκυστικὸν τοῦ ν, ὅταν ἔχη προηγούμενον τὸ σ, ἢ δυνάμει ἢ ἐνεργείᾳ· ἐνεργείᾳ μὲν οἷον τύπτουσι τύπτουσιν, Αἴασι Αἴασιν, δυνάμει δὲ οἷον Φοίνιξι Φοίνιξιν, Πέλοψι Πέλοψιν· δυνάμει γὰρ ἐνταῦθά ἐστὶ τὸ σ· τὸ γὰρ ξ ἐκ τοῦ κ καὶ σ δοκεῖ συγκεῖσθαι, καὶ τὸ ψ ἐκ τοῦ π καὶ σ· καὶ πάλιν ἐστὶ ἔστιν· τὸ γὰρ τ ἐνταῦθα δυνάμει σ ἐστίν, ἀπὸ γὰρ τοῦ ἔσσι γέγονε κατὰ τροπὴν τοῦ σ εἰς τὸ τ· πολλάκις δὲ καὶ τοῦ φ προηγούμενου γίνεται τὸ ι ἐφελκυστικὸν τοῦ ν, οἷον ναῦφι ναῦφιν, κτλ. Quibuscum ad uerbum fere conueniunt ea, quae leguntur p. 511, 12 sqq.; cf. etiam p. 168, 18 sqq.

Admodum delectat audire, quae de origine litterae ν in formis datiu pluralis in σι exeuntibus attractae commentus est Choeroboscus; cf. p. 511, 25: καὶ ἄξιόν ἐστι ζητῆσαι διὰ τί τὸ ι ἠνίκα ἔχει τὸ σ προηγούμενον ἢ δυνάμει ἢ ἐνεργείᾳ γίνεται ἐφελκυστικὸν τοῦ ν, ὡς προσέφημεν; Καὶ ἔστιν εἰπεῖν τὴν αἰτίαν ταύτην· τὸ στοιχεῖον τὸ ἔσχατον τῆς δοτικῆς τῶν ἐνικῶν παρέσχατόν ἐστὶ τῆς δοτικῆς τῶν πληθυντικῶν, οἷον τῷ καλῷ τοῖς καλοῖς, τῇ μούσῃ ταῖς μούσαις, τῇ φοβεραῖ ταῖς φοβεραῖς· ἰδοὺ ἐν μὲν τῇ δοτικῇ τῶν ἐνικῶν τὸ ι ἔσχατόν ἐστίν, ἐν δὲ τῇ δοτικῇ τῶν πληθυντικῶν τὸ ι παρέσχατόν ἐστὶ, τουτέστι πλησίον τοῦ ἔσχατου στοιχείου· ἐπειδὴ οὖν ἐν τῇ Αἴαντι καὶ Φοίνιξι καὶ Πέλοπι δοτικῇ ἐνικῇ τὸ ι ἔσχατόν ἐστίν, ἐν δὲ τῇ δοτικῇ τῶν πληθυντικῶν προσλαμβάνων τὸ ν γίνεται Αἴασιν, Φοίνιξιν, Πέλοψιν· τούτου χάριν προσλαμβάνει τὸ ν, ἵνα εὐρεθῇ τὸ ι παρέσχατον τῆς δοτικῆς τῶν πληθυντικῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τοῖς ὀνόμασιν ἐφελκυστικὸν ἐγένετο τοῦ ν προηγούμενου τοῦ σ ἢ δυνάμει ἢ

ἐνεργεία, τούτου χάριν καθολικῶς ἐπεκράτησε καὶ ἐπὶ τῶν μὴ ὄντων ὀνομάτων τὸ τοιοῦτον σχῆμα, φημι δὲ τὸ γίνεσθαι τὸ ι ἐφελκυστικὸν τοῦ ν προηγουμένου τοῦ σ ἢ δυνάμει ἢ ἐνεργεία, ὅσον ἐστὶ ἐστίν, Αἴασι Αἴασιν, Πέλοψι Πέλοψιν, Φοίνιξι Φοίνιξιν. Huc etiam pertinent ea, quae leguntur p. 168, 14—35; et II. ps. sg. imperatiui τύπτε qua de causa littera paragogica careat, demonstrare sibi uidetur p. 531, 26 sqq. De III. ps. sg. plusquamperfecti act. ἐτετέφειν cf. p. 560, 4, de III. ps. sg. imperf. uerbi substantiui ἦν cf. 560, 33; 867, 5; at cum his non congruunt ea, quae de imperfecto uerborum contractorum dicit p. 532, 7 sqq.

Post Choerobosci aetatem, quae de ν ephelcystico apud grammaticos inueniuntur, ex illius libris fere omnia petita uidentur. Huc haud dubie pertinent Παρεκβολαὶ τοῦ μεγάλου ῥήματος ἐκ τῶν Ἡρωδιανοῦ, quae primum typis expressae in Aldi Manutii Thesauro Cornucopiae nostra memoria ex parte a Cramero (cf. Anecd. Par. IV, p. 217—239) et integrae a La Rochio (progr. gymn. academici Vindob. a. 1862/63) repetitae sunt; quas non ad Herodianum referendas esse, sed in Choerobosci libris niti recte iudicauit Cramerus, cf. Lentz., Jahni Annal. 1865, p. 185 sqq. Etenim quae in Aldi Thesauro fol. 191, 2 leguntur (cf. Crameri Anecd. Par. IV, p. 219, 19 sqq.): πότε γίνεται τοῦ ν ἐφελκυστικὸν τὸ ι ; ἦνίκα τοῦ ι προηγουμένου ἐστὶ τὸ σ , ἢ δυνάμει ἢ ἐνεργεία· δυνάμει γὰρ ὡς Φοίνιξιν· ἐνεργεία δὲ ὡς πᾶσιν· ἐν γὰρ τῷ Φοίνιξι δυνάμει ἐστὶ τὸ σ · καὶ γὰρ τὸ ξ ἐκ τοῦ χ καὶ σ σύγκεται, uidelicet ex Choerobosco p. 531, 10 (cf. 511, 12; 168, 18) petita, atque, quae ibid. fol. 193, 1 sunt: Διὰ τὸ ἐτυπτε τρίτον πρόσωπον τοῦ παρατατικοῦ ἐφελκυστικὸν ὄν τοῦ ν , οὐ γίνεται καὶ ἐν τοῖς προστακτικοῖς ἐφελκυστικὸν τοῦ ν ; ἐπειδὴ τύπτε ἐν τοῖς προστακτικοῖς δεύτερόν ἐστιν πρόσωπον καὶ οὐ δύναται ἐφελκυστικὸν εἶναι τοῦ ν · τὰ γὰρ εἰς εὐλήγοντα δεύτερα πρόσωπα οὐ γίνονται ἐφελκυστικά τοῦ ν ; ex Choerobosco p. 531, 26 sqq. ab eo, qui istum libellum consarcinauit, sunt petita.

Etiam Etymologici Magni scriptor Choerobosci dictata expilauit; alter enim locus, p. 431, 23: — — — τὸ δὲ εὐφελ-

κυστικὸν ἔστι τοῦ ν, ἔλεγε κτλ., ad Choeroboscum p. 560, 33 (cf. 867, 5) haud dubie referendus est; hoc loco ut apud Choeroboscum ἐφελκυστικὸν active intellegendum est. Altero uero loco, p. 438, 50, primum passiuā occurrit uis atque significatio: καὶ τὸ ν ἐφελκυστικὸν γίνεται ἐν τῷ τρίτῳ προσώπῳ καὶ γίνεται ἤσκειν· καὶ κατὰ συναίρεσιν ἤσκειν¹⁾.

Aetate infimus est Maximus Planudes, cuius uerba sunt haec (cf. Bekkeri Anecd. III, p. 1400 sq.): τὰ εἰς ε καὶ εἰς ι λήγοντα τρίτα πρόσωπα τῶν ἐνικῶν τε καὶ πληθυντικῶν ῥημάτων καὶ αἱ εἰς ι δοτικαὶ τῶν πληθυντικῶν μετοχῶν τε καὶ ὀνομάτων ἐφέλκονται ἀεὶ τὸ ν, καὶ ἔστι τοῦτο τῆς τῶν Ἀπτικῶν διαλέκτου κτλ.; locus longior est, quam ut integrum eum adscribamus.

Sed unum reliquum est testimonium, in solo Thesauro Aldi Manutii, ni fallor, nobis seruatum atque iam propter id ipsum, quod unum cum lege tralaticia congruit, ualde conspicuum. Quod, cum adhuc prorsus fugisse uideatur uiros doctos, integrum exscribere liceat; cf. l. l. fol. 216, 2:

Χοιροβοσκοῦ

περὶ τοῦ ἐφελκυστικοῦ ν.

Περὶ τοῦ ἐφελκυστικοῦ ν, ἤγουν τοῦ τιθεμένου ἐν συνεπειᾷ λόγου διὰ τὸ ἀχασμωδητόν.

Ἐν τοῖς ὀνόμασιν ἐφέλκονται τὸ ν αἱ δοτικαὶ τῶν πληθυντικῶν τῶν ὀνομάτων καὶ τῶν μετοχῶν φωνήεντος ἐπαγομένου, οἷον τοῖς Αἴασι ἔδωκα, ταῖς φιλότησιν εὐφραίνομαι, τοῖς βήμασιν ἐμπεριπατῶ, τοῖς τύψασιν ἐμωλωπίσθην, καὶ τὰ τοιαῦτα· συμφώνου δὲ ἐπαγομένου οὐ γράφεται τὸ ν· τοῖς Αἴασι δέδωκα, τοῖς τύπτουσι μωλωπίζομαι.

Καὶ ἐν ἀντωνυμίαις ἐφελκυστικὸν τὸ ν· σφίσι, ὁμῶς καὶ σφῶϊν, ὡσαύτως καὶ νῶϊν· τὸ ἡμῖν πάντοτε μετὰ τοῦ ν.

Ἐν τοῖς ῥήμασι δὲ τρίτα πρόσωπα ἐνικῶν καὶ πληθυντικῶν ἐν τοῖς ὀφειλομένοις χρόνοις ἐφέλκονται τὸ ν, ἔτυψεν ἐκεῖ-

1) fortasse legendum: καὶ τὸ ε ἐφελκυστικὸν γίνεται τοῦ ν ἐν τῷ τρίτῳ προσώπῳ, cf. Choerob. p. 560, 4 sqq., vel τοῦ ν ἐφελκυστικὸς γίνεται (scil. ὁ παρατατικὸς).

νος, ἔτυπεν οὗτος, τύπτουσιν ἄλλοι, τύψουσιν ἕτεροι, καὶ τὰ τοιαῦτα.

Καὶ ἐν τοῖς ἀπτικοῖς τρίτοις τῶν ἐνικῶν· γράψειεν οὗτος, ἀναγνώσειεν ἐκεῖνος¹⁾.

Τινὲς καὶ ἐν τοῖς ἐπιζῳήμασι τῷ ἄνωθεν, κάτωθεν, οὐρανόθεν, γῆθεν καὶ τοῖς ὁμοίοις ἐφελκυστικὸν λαμβάνουσι τὸ ν · ὄθεν καὶ συμφώνου ἐπαγομένου οὐ γράφουσιν αὐτό, οὐρανόθε τὸ φῶς, γῆθε τὰ ἄνθη· ἢ δὲ συνήθεια πάντοτε μετὰ τοῦ ν τὰ τοιαῦτα γράφει.

Haec uerba, etsi sub Choerobosci nomine feruntur, a Choerobosco abiudicanda esse meo iure affirmare me posse existimo. Nam primum in uniuersum admodum distant ab iis, quae a Choerobosco nonnullis locis atque ad uerbum fere congruentia repetuntur; deinde uero, quod summi est momenti, uerbum ἐφελκυστικοῦ, apud Choeroboscum ipsum, ut supra monuimus, semper actiue usurpatum, apud Aldum passiuam habet uim atque significationem.

In ea igitur sententia ueteres fuisse perspicuum est, ut in fine nonnullarum formarum in ι et in ϵ exeuntium litteram ν non genuinam partem uocabulorum esse, sed extrinsecus accedere putarent. Esto; at sicut in rebus ad grammaticam, quam uocant, historicam pertinentibus atque omnino in rerum grammaticarum natura inuestiganda subtilitas iudicii saepe defuit ueteribus grammaticis, ita in origine litterae paragogicae examinanda ueram rei condicionem non tam assecuti sunt, quam attigerunt. Nam quod Apollonius litteram ν ἐνεκα ἐνφωνίας παραλαμβάνόμενον docet, - quibus uerbis nimirum significare uoluit, eam neque a causa etymologica esse profectam neque natura ortam, sed euphoniae causa arte quadam ac consilio in formis quibusdam usurpatam, hanc interpretationem cum iis non congruere consentaneum est, quae nostrorum temporum uiri docti de linguarum natura indagauerunt. Ars enim et consilium ad eiusmodi res nihil fere valent. Iam uero

1) Haec apud Aldum satis negligenter scripta sunt: γράψειεν οὗτος, ἀναγνώσειεν ἐκεῖνος. Fortasse etiam ἐνικῶν in ἐνπικῶν mutandum.

Choerobosci explicatio plane absurda iudicanda est. Haec hactenus.

Sed nostra memoria nonnulli uiri docti uocem *ἐφελκυστιζοῦ* mirum in modum interpretati sunt, quod quin breui commemoremus, facere non possumus. Primus, quod sciam, Thierschius (gr. gr. III. ed. 1826 § 34, 6) ueteres mobilem illam litteram *παρωγογιήν* uel *ἐφελκυστικήν* ideo nominasse finxit, quod eam non propriam esse syllabarum credidissent, sed accedere, ut uocales in concursu uocabulorum alteram cum altera conecteret (*ἐφελκύνειν, παράγειν*) et omnino uocabula coniungeret. In eandem sententiam Matthiae (gr. gr. III. ed. 1835, uol. I, § 41) uocem illam interpretatus est, cum diceret *ν* appellari paragogenicum et, quia hiatus tolleretur, *ἐφελκυστιζόν*, quippe cum uocalem, a qua uocabulum insequens inciperet, quasi attraheret ad uocabulum antecedens. Qua in re uerum uidisse non uidentur uiri docti. Nam in uniuersum res ipsa suadere mihi uidetur litteram *ν* ea ex re nomen traxisse, quod additamentum esset sine causa etymologica ortum, non quod subsequens uocabuli initium attraheret ad finem antecedentis, nam illud promptum erat ac sponte se obtulit, hoc paulo altius repetendum. Neque enim usquam apud ueteres eam inueni opinionem litteram *ν* ualere ad uocabula conecenda. Sed facile est dispicere, quomodo uiri docti in errorem illum induci potuerint. Rectissime enim inde profecti sunt, quod adiectiuorum uerbalium ope suffixi — *τικός* formarum actiua est propria uis atque significatio; quare *ἐφελκυστικός* proprie est attrahens uel potius 'attractiuus' i. e. idoneus, qui attrahat, cuius significationis non solum apud grammaticos, sed etiam apud alios scriptores habemus exempla, cf. Stephani Thes. s. u. Ex hisce quidem satis superque elucet *ν* propterea, quod adiectione ortum esset, *ἐφελκυστιζόν* salua grammatica appellari non potuisse; ac profecto Choeroboscum *ν* ipsum nusquam *ἐφελκυστιζόν* nominare, sed omnibus locis dicere *τὸ ι* uel *ε* *ἐφελκυστιζόν* *ἔστι τοῦ ν*, eundemque esse usum in Paredolis Pseudoherodiani et altero loco Etymologici Magni supra monuimus. Verum ipso hoc usu illorum uirorum con-

iectura non modo non confirmatur, sed luculentissime refutatur, quippe cum omnibus illis locis uis uocis *ἐφελκύνειν* ad litteram *ν* attrahendam spectet, non ad insequentis uocabuli initium.

Peruerse igitur, utpote neglecta propria et principali significatione, nomen τοῦ ἐφελκυστικοῦ *ν* ei additum est¹⁾. Quae usus mutatio inferiore demum, ni fallor, tempore facta esse uidetur, cum uetustissimum eius exemplum alter locus Etymologici Magni (cf. p. 438, 50) praebet; nam quo tempore ea, quae apud Aldum sub Choerobosci nomine inueniuntur, conscripta sint, non potest definiri.

Iam *ν* ἐφελκυστικόν passiuè esse intellegendum cum iis, quae modo disserui, comprobasse mihi uideor, tum nomen paragoga ad controuersiam disceptandam nonnihil affert. Nimirum Fridericus Thierschius in hoc etiam nomine de uocabulis inter se littera *ν* conecendis (παράγειν) cogitandum esse iudicat. At παράγειν non est conecere; neque licet παραγωγικόν uel potius paragogenicum ad ipsum uerbum παράγειν referre, sed potius referendum uidetur ad uocem paragogen eiusque significationem, quae frequentissimo in usu est apud grammaticos Latinos; cf. Diomedes p. 441, 17 *K*: paragoge est cum ad ultimam simplicis dictionis clausulam aut littera adiungitur aut syllaba; littera ut apud Plautum 'quo ted hoc noctis' pro te; cf. Donat. p. 396, 6 *K*; Prisc. inst. p. 590, 27; 592, 14 *K*; Pomp. p. 296, 31 *K*; Consent. p. 388, 5; 402, 16 *K*; Mar. Plot. p. 452, 3 *K*. Itaque littera *ν* non ideo uocatur paragoga, quod uim habeat conecendi uel coniungendi, sed quia ipsa paragoge i. e. adiectione orta est; paragogenicum igitur idem fere significat quod ἐφελκυστικόν. Graeci autem grammatici uocem παραγωγικοῦ omnino non usurpabant. Haec hactenus.

1) Bene igitur monet Krueger (gr. gr. § 11, 14 ann. 1), qui ipse quoque uocem ἐφελκυστικοῦ passiuè intellegit ('zugezogenes *ν*'), *ν* rectius nominari ἐφελκυστόν. At non prorsus desunt similes significationis mutationes, ut καυστικός: 1) actiue, causticus, urens. 2) passiuè, qui uri potest, qui febris affectus est.

§ 10.

Iam ut ad recentiorum grammaticorum sententias per-
lustrandas transeamus, ne illorum quidem cōiectura, ueterum
rationi plane contraria, silentio transeunda est, qui nullis ar-
gumentis ex grammatica comparatiua, quibus sententiam con-
firmarent, desumptis, litteram *ν* non extrinsecus attractam esse,
sed genuinae plenaeque formae partem fuisse uoluerunt. Quam
in sententiam Fridericus Thierschius incidit, cum in fine
uocabulorum syllabas *σν*, *ρν*, *εν*, alias sequente consona
litteram *ν* abicere, non seruare nisi in pausa et in fine
orationis diceret. Idem Krueger, qui grammaticae compara-
tiuae rationem cum habere posset, habere noluit, l. l. pro certo
affirmauit, item Rostius (gr. gr. p. 71 ann.), alii. Copiosissime
uero ante illos Buttmanus (gr. gr. ampl. I, p. 93 ann. 2)
de tota hac re disseruit; uerba eius sunt haec: „Wenn man den
gebrauch des *ν* recht erwägt, so erkennt man leicht, dass die
herkömmliche vorstellungsart, als sei das *ν* zur vermeidung
des hiatus eingeschoben und alsdann erst von dichtern auch
ohne diese ursach des metri wegen gebraucht worden, ganz
irrig ist. Dies widerlegt schon allein die menge ebenso ge-
läufiger formen auf *ε* und *ι*, welche dies *ν* durchaus nicht
annehmen, und die doch auch des apostrophs theils häufig,
theils gänzlich entbehren. Vielmehr zeigt die analogie, nament-
lich des *ν* in *νύν*, welches unleugbar eigentlich einerlei ist
mit *ν̄ν*, und anderer endbuchstaben im verfolg dieses §, dass
das andere princip der verminderung der konsonanten, das
am stärksten ist im Jonismus und in andern sprachen eben-
falls besonders in den endungen waltet, hier das *ν*, das die
ursprüngliche und vollere form ausmachte, bei allmählicher
abglättung der sprache vor andern konsonanten ausstieß.“

Porro alii uiri docti id, quod Buttmanus de omnibus for-
mis mobili *ν* instructis decreuerat, nuper de nonnullis ope
grammaticae comparatiuae, quae illi uiro docto nondum praesto
erat, probare studebant. Veluti Christius, praeunte Pot-
tio (Et. F. II, p. 306), in libro, qui inscribitur ‘Gr. Lautlehre.’

p. 97, cum in aliis quibusdam formis, quae ad nostram disputationem non attinent, tum in tertia persona sg. imperfecti et aoristi litteram *v* antiquitus fuisse contendit, quippe quae uice fungeretur antiqui τ , cum $\acute{\epsilon}\nu\pi\pi\tau\epsilon\nu$ esset pro $\acute{\epsilon}\nu\pi\pi\tau\epsilon\iota$. In eandem sententiam iuerunt Leo Meyer (gr. comp. l. graec. et lat. I, p. 239), Fridericus Mueller (cf. Sitzungsber. der Wiener Acad. 1860, p. 1), Deunter (l. l. p. 27). In datiuis autem pluralis et aduerbiis localibus et tertia persona pl. in $\sigma\nu$ desinentibus Christius illud *v* esse paragogicum et euphoniae causa additum censet; qua in re ei assentitur Deunter l. l. p. 2 sqq., 25 sqq. Mueller uero etiam in tertia ps. plur. et in eadem persona sg. praes. uerborum in $\mu\iota$ explicationem sane artificiosam tentauit, cum aut particulam aliquam, ueluti $\nu\nu$, affixam aut litteram *v* ex analogia ortam esse uellet; cf. Deuent. p. 29 sqq. Denique in datiuis pluralis idem uir doctus, linguarum cognatarum ratione habita, eam genuinam esse coniecit; improbat hanc coniecturam Deunter l. l. p. 3 sq.; qua in re grammatica comparatiua infeliciter esse tentata uidetur.

§ 11.

Longum tamen est et prorsus alienum a proposito nostro argumenta ab illis uiris doctis allata accuratius ope grammaticae comparatiuae examinare. Meum esse cum supra definiuerim id potissimum agere, ut ex titulis ea, quae ad originem atque naturam litterae *v* explorandam ualerent, colligerem et perpenderem, iam ad titulos, unde paulo longius aberrauit, redeat disputatio.

Nostrorum igitur temporum uiri docti alii in omnibus, alii in quibusdam formis — inprimis in III. ps. sg. temporum praeteritorum — litteram *v* antiquitatis esse uestigium statuerunt. Neque tamen cum iis sentimus. Etenim illud si ita sese haberet, expectaremus, id quod innumerabiles uerborum nominumque declinationis formae confirmant, usum litterae *v*, quippe aliquando mobilis factae, in dies magis imminutum ad extremum prorsus euanuisse. Verum enim uero titulorum

rationem cum illorum uirorum coniectura nequaquam conuenire unus quisque, opinor, facile concedet. In titulis enim ea ualet ratio, ut littera ν principio angustioribus finibus circumscripta in dies maius incrementum capiat et magis magisque usitata sub finem saeculi quarti ante uocales diligenter addatur, ante consonas uero longe maximam exemplorum partem obtineat. Quid igitur? qui litteram ν antiquitus in formis illis fuisse statuerunt, nonne ita rem mente sibi conformare coguntur, ut litteram ν mobilem esse coepisse atque aliquatenus omitti solitam esse coniciant eandemque postea nescio quo modo rursus irrepsisse et paulatim tantopere increbuisse, ut ad extremum in pristinam fere condicionem rediret? Quae quantopere a probabilitate abhorreant, nemo non uidet.

At in formis in ε exeuntibus non desunt, quae nostrae sententiae obstare uideantur. Nam tituli iam ab antiquissimis temporibus in formis illis mirum in modum litteram ν frequentant, qua de re conferatur § 4, 2. Quem usum cum a causis propriis repetendum esse appareat, dicet fortasse quispiam eo uel maxime eorum uirorum probari sententiam, qui litteram ν antiquam esse, ita scilicet, ut ex t facta sit, contendunt. Ac negari non potest primo quidem aspectu speciem quandam probabilitatis prae se ferre hanc coniecturam, quippe cui haud mediocriter uelificetur grammatica comparatiua. At tamen neque his in formis argumenta ex linguis cognatis desumpta mihi fidem fecerunt¹⁾, et optimo iure ad eum usum prouocare mihi uideor, quem tituli antiquissimi in pausa orationis expressum habent. Nam iste non satis intellet, quam de causa littera paragogica, in media oratione ut pristina propriaque magis seruata, in pausa orationis nihilo setius tanto exemplorum consensu desit; iam porro cogitur, ut cum

1) In lingua sanscr. littera t instructa sunt: III. ps. sg. imperf.: abhara- t = $\acute{\epsilon}\varphi\epsilon\varrho\epsilon(\nu)$, ind. aor. I: adiksha- t = $\acute{\epsilon}\delta\epsilon\iota\xi\epsilon(\nu)$, ind. aor. II: alipa- t (unxit), cf. $\acute{\epsilon}\lambda\iota\pi\epsilon(\nu)$; in hisce formis sanscr. t respondere uidetur ν paragogico; at aoristi quidam graeci ν parag. non admittunt cf. $\acute{\epsilon}\sigma\tau\eta$ = asthâ- t , $\acute{\epsilon}\varphi\nu$ = abhâ- t . Contra III. ps. sg. ind. perf. litteram ν exhibet: $\acute{\alpha}\lambda\acute{\eta}\lambda\iota\varphi\epsilon(\nu)$, $\acute{\omicron}\acute{\iota}\delta\epsilon(\nu)$, quamquam formae sanscr. littera t finali carent: lilêpa, uiuêda.

in media oratione tum in pausa rationem illam perdifficilem ualuisse statuat atque coniciat formas in ϵ exeuntes aliquando potissimum in pausa orationis litteram ν abicere coepisse, postea uero magis magisque eam frequentasse; quam explicationem facere non possumus, quin absurdam esse iudicemus, neque quemquam fore putamus, qui eam suam facere uelit.

Denique cum in formis in ι exeuntibus tum in III. ps. sg. temporum praeteritorum litteram finalem uere esse paragogicam titulorum usus luculentissime confirmare mihi uidetur.

§ 12.

Iam si quis propriam litterae ν paragogicae uim atque naturam definire complectique uult, id ante omnia tenendum esse censeo, quod neque in uulgari neque in elegantiore sermone singula uerba, uti in scribendo alterum ab altero seiungimus spatio paruulo intermisso, ita abrupta et interuallo quodam separata pronuntiamus; quin etiam in uiua oratione quamuis eleganti uerba nonnulla, quotcumque sententia artius inter se conexas sunt, uno fortiore complectimur spiritu atque accentu et in unum contracta tamquam unum enuntiamus, ut totum enuntiatum quasi ex paucis quibusdam membris latius patentibus constare uideatur.

Nulla uero pacto facere possum, ut Cauero, si recte percepi uiri docti uerba, concedam, quae Curtii Stud. uol. VIII, p. 290 de eadem re decreuit. Nam id tantummodo discrimen inter sermonem uulgarem et elegantiores intercedit, quod, cum in utroque, ubi celeriter progreditur oratio, uerba artius inter se conexas in unum quasi coalescant, ille exitus uocabulorum assimilatione uel alio modo immutare solet, hic suas cuiusque uerbi litteras ac syllabas accuratius exprimit pronuntiatione. Illius corruptionis ex titulis ipsis et ex nostrae linguae dialectis uulgaribus innumerabilia exempla, qui uolet, facile congeret.

Quid multa? in hac, quam descripsi, perpetua atque celeri pronuntiandi ratione numquid mirum, si omnes, ni fallor, linguae eo regantur studio, ut, ex suo quaeque ingenio, quam

maximam efficiant et in elementis et in totis uerbis inter se commoditatem ac concinnitatem? Itaque cum omnes linguae id agunt, ut litteras in mediis uocabulis inter se accommodent uel, quod interdum fit, apta facilique littera inserta coniungant, tum praeter ceteras graeca lingua exitus uocabulorum certis legibus, ex quibus paucissimae consonae, utpote quae potissimum aptae uideantur, hoc loco admittuntur, ita conformatur ac figuratur, ut in uia oratione uocabula, quae sensu arte inter se conexas uno accentu quodammodo comprehendantur, alterum ad alterum quam facillime se applicent atque quam facillime euadat pronuntiatio. Ne illud quidem, quod annotemus, indignum uidetur, linguam graecam in exitu uocabulorum antiquum *m* ubique in *v* mutauisse et omnino ex paucis illis consonis, quae in exitu uocabulorum admittantur, *v* *q* *σ* dico, illam ipsam litteram longe saepissime usurpare, nimirum propterea, quod nulla facilius in exitu uocabuli pronuntiat, nulla tam facile aliis se accommodat.

Hoc autem loco etiam ad aliam rem, quae plurimum ualet ad quaestionem nostram illustrandam, animum aduertamus opus est. Quamdiu enim iuuenilis sit lingua, fortiolem esse uim articulandi, cum omnium syllabarum propria significatio, ut nouorum nummorum nota, quasi manifesto sentiatur ac percipiatur, quis non concesserit? Prouecta uero aetate uis illa in dies magis imminuitur et inertia quaedam pronuntiandi uel articulandi existit, quae haud leuissima causa commutationum, quas lingua per temporum spatia habet, existimanda est. Et enim inertia illa, uti syllabas finales maxime, quae non idem momentum atque ipsa stirps uerbi ad significationem afferant, corrumpere et in simpliciolem formam redigere solet¹⁾, ita non solum in mediis uocabulis uerum etiam in fine nonnunquam litteram aliquam ab ipsa forma uocabuli alienam procreat.

1) cuius rei et linguae graecae et nostrae linguae, quippe cuius mutationes amplissime cognitae habeamus, dialecti ueteres optima atque utilissima sunt magistrae; ut exemplo utar, forma gotica habaidêdeima respondet nostrae: (wir) hätten.

Iam cum uel maxime breuem debilemque uocalem in exitu uocabuli celeri facillique pronuntiationi aduersari et omnino corruptioni admodum obnoxiam esse eluceat, id quod etiam elisio et crasis luculentissime demonstrant, ex hac articulandi inertia et illo facilis pronuntiationis studio in terminationibus quibusdam, quae non careant propria uel atque significatione, litteram *v* parasiticam ortam esse persuasum habeo. Quare haec ipsa littera hoc loco aptissima esset, supra indicauimus.

Iam ut ea absoluam, quae de natura litterae paragogicae dicenda sunt, refutanda esse mihi uidetur ea sententia, quam, quod sciam, primus Buttmanus de omnibus formis mobili *v* instructis dixit et Deuenter de formis in ϵ exeuntibus. Ille enim uir doctus l. l. contendit, quia in certis quibusdam formis adesset, in aliis innumerabilibus, quae desinerent in ι et in ϵ , non adesset, hac re litteram *v* in illis ipsis formis genuinam, non extrinsecus adductam esse admodum comprobari. Quam ratiocinationem iam Matthiae l. l. § 41. ann. 2. extr. refutauit, cum recte ei opponeret, quod littera *v* in multis aliis formis non occurreret, argumento certe esse non posse, eam, ubi adesset, genuinam esse partem uocabulorum. Commodissime uero Lobeckius l. l. p. 203. sq. ad illud respondisse mihi uidetur, sermonem non per constituta procedere, sed libero motu huc illuc ferri, modo eadem diuerse figurantem, modo diuersa in unam confundentem figuram.

Nam sat superque apparet necessitatis nullum esse uestigium in origine *v* paragogici, sed referendam esse hanc litteram ad uim quandam, quae non certas leges secuta linguae structuram immutat atque nouet, sed potius, quae certae rationis expers libere hic illuc obuersetur. Denique uel ex usu titulorum inconstantissimo eiusque accretione litteram *v* non modo pleonasticam, sed parasiticam esse cogi posse mihi uidetur.

Non desunt, quae cum littera *v* paragogica comparari posse uideantur. Haud dubie enim eiusdem originis ac naturae littera *v* in suffixo I. personae plur. act. $\mu\epsilon\nu$ habenda est, praeterquam quod non est mobilis; eam sanscritico s respon-

dere mihi persuadere non possum. Idem cadit in suffixum I. personae plur. pass. *μεθεν*, quod Aeolicae dialecti proprium fuisse testis est Herodianus. Huc etiam referendus uidetur dialecti Cypriae genetiuis sing. secundae declinationis in *-ων* desinens, e. g. *τῶ μισθῶν* cf. Caueri del. 118, 5 et 15; *ἀργύρων* 7; *᾽Ορασιζύκρων* 3 et 30; *᾽Ορασίλων* 24. Similia in Turicensium dialecto et Carinthiorum inueniuntur, cf. Curtii Etym. V. ed. p. 54 sq. Alia nonnulla Deuenter l. l. p. 35. sq. affert, at non omnia huc pertinere arbitror. Etenim *n*, quod in nominatio aliquot substantiuorum declinationis, quae uocatur debilis, obuium est, ut *glauibe(n)*, *name(n)*, non ad eandem amussim iudicandum est ac Graecorum *ν* paragogenicum propterea, quod, ut ille uir doctus ipse indicat, ex casuum obliquorum analogia ortum est. Iam uero quod litteram *n* hoc loco hiatus uitandi causa usurpatam esse docet, nos quidem cum uiro docto facere non possumus. Porro si in nomine proprio *Willeken* et aliis eiusdem generis litteram *n* ex imitatione nominum nobilium acquisitam esse, ut nomen adornaretur, conicit, uereor, ne ei hoc nemo concedat. Neque littera *ν* Graecorum neque littera *n* ad nomina illa ac substantiua accessit hiatus uitandi uel uerbi adornandi causa, uti Deuenter censet, aut euphoniae gratia, ut Apollonio placuit.

Denique si pronuntiandi facilitatis studium ad litteram *ν* procreandam pertinuisse diximus, hoc eo magis recte coniecisse mihi uisus sum, quod littera illa potissimum ante uocales conspicitur, ante consonas uero ita adhibetur, ut ante alias consonas alius usus exsistat, atque ibi maxime usurpatur, ubi insequentis consonae ea est natura, cui facile se accommodare possit. Sed hac de re infra (§ 17.) accuratius cognoscemus.

Iam his rebus ad finem quendam perductis — in quibus si quid erraui, quod eo magis uereor, quippe qui hanc prouinciam ex parte primus, ni fallor, paulo copiosius perquirere ausus sim, ueniam peto — ad eam partem nostrae disputationis progrediamur, ut quaeramus, quid tituli de scriptorum usu doceant.

CAPUT V.

QUID TITULI AFFERANT AD SCRIPTORUM USUM
EXPLORANDUM.

Omnes fateri arbitror hanc quaestionem admodum esse ambiguam et earum certe, quae ad nostram disputationem pertineant, longe difficillimam. Atque etiam, si rerum conditionem recte perspexi, difficultates sunt eae, quae nunquam prorsus expediri posse uideantur. Itaque tantum abest, ut singulas usus rationes me enucleaturum ac certas definitasque regulas propositurum profitear, ut magnum fecisse magnumque tulisse laboris fructum mihi uisurus sim, si de summis rebus ac ueluti principalibus ex titulorum testimonio satis probabiles aperuero sententias.

Lex tralatitia titulorum usu luculentissime refutata in solius Pseudochoerobosci, quantum scio, testimonio nititur, quod supra exscripsimus. Cum Planude consentit Aristarchus minor, de quo conferatur § 15. ann.; Apollonii euphoniā, quippe quae notio admodum uaga atque inanis uideatur, a quaestionibus de ν paragogici usu instituendis plane alienam esse uix est, quod moneam.

§ 13.

Verum antequam ad singularum rerum disquisitionem accedamus, una difficultas, quam expediamus, restat, eam dico, ut in uniuersum examinemus, quae titulorum sit auctoritas et quantum inter eorum usum et scriptorum intercessisse putandum sit. Quam rem sane multas habere cautiones satis patere arbitror, cum litterarum usus, quippe qui libris manu scriptis non satis fideliter exprimi uideatur, nimis ignari simus. Quapropter discrimen non tam distincte definire, quam leuiter adumbrare poterimus.

Commodissime proficiscimur ab iis, quae Cauer l. l. p. 292. sq. de usu litterae ν in titulis anteuclidianis statuit, cum diceret litteram paragogicam, ubi ante consonam obuersaretur, origi-

nem duxisse a negligentia illa lapicidarum; non maiorem autem auctoritatem, quam in his exemplis, scripturam in iis habere, in quibus ν ante uocalem deesset; se pro certo habere litteram ν in omnibus his exemplis, si non scriptam, tamen pronuntiatam esse. Haec concedere non possumus uiro docto. Enimuero mirari satis non queo in lapicidas iusto saepius conferre, quod aliis uitio tribuendum sit, ac perstringere eorum negligentiam, incuriam, inconstantiam non desinere uiros doctos. Nam compertum habemus decreta publica a scribis cum cura quadam perscripta perscriptaque lapicidis mandata esse, ut lapidibus inscriberentur. Concedendum quidem lapicidas in incidendo nonnunquam negligentiores fuisse et suae potissimum orthographiae obsecutos cum in aliis rebus, tum in littera paragoga scribarum morem suo contaminasse; sed mihi persuadere non possum, tantam fuisse eorum incuriam, ut ante uocalem in duabus fere partibus exemplorum nulla re nisi negligentia ducti litteram ν omitterent. Quod si statueremus, in ceteris idem statueremus necesse esset, at quae tum esset fides titulorum? Porro, si de tanta lapicidarum negligentia in titulis anteeuclidianis cogitare liceret, cur tandem eadem non in posterioribus conspicitur?

Illud igitur confidenter teneamus cum alias res, tum maxime usum litterae ν longe maximam partem ad scribarum morem esse referendum.

Quae si recte disputasse uidear, uereor, ut Lobeckio possim concedere, quod nos ex epigraphis publicis lapicidae potius uel scribae publici quam oratoris attici morem cognoscere dixit; nam rectius certe ita uerba collocare debebat, ut diceret: „scribae publici potius uel lapicidae.“

Iam quaerere licet, quinam fuerint scribae publici. Hoc loco laudandus est Carolus Hille, qui in quaestionibus de scribis Atheniensium publicis nuper editis, cf. Stud. Lips. I, p. 238. sq., eum scribam, — erat ὁ γραμματεὺς τῆς βουλῆς — qui inde ab antiquissimis temporibus usque ad Ol. 114, 3 — ante quem annum nostri tituli plerique exarati sunt — decreta senatus et populi Atheniensium inscribenda curauit, senatorem

fuisse atque annum magna cum probabilitate coniecit. Quae cum ita sint, num dubium esse potest, quin titulorum mos idem fuerit ac sermonis communis? non infimi generis hominum dico, sed hominum eruditiorum.

Quamquam neutquam existimo scribarum usum et scriptorum prorsus eundem fuisse, tamen illud meo iure, opinor, tenebo, illum titulorum usum uestigia certe haud leuia consuetudinis scriptorum atticorum continere, ut in hac ipsa consuetudine exploranda nobis dux esse possit haud spernendus, qui prohibeat, quominus a ueritate longius aberrantes in uagas atque inanes coniecturas delabamur.

Et qui titulorum usum accuratius perlustrauerit, facile, opinor, uidebit titulorum antiquissimorum, eorum dico, qui ante Euclidis archontis annum exarati sunt, praeter ceteros rationem esse habendam.

§ 14.

Vel ex iis, quae de origine atque natura litterae paragogicae indagasse nobis uidemur, satis patere arbitror proprium esse locum huius litterae, ubi in commissura uocabulorum duae uocales collidunt, i. e. ubi hiet oratio. Nam hiatus orationi celeriter progredienti obstat. Prioris igitur uocalis firmissimum est praesidium et simul duarum uocalium quasi ligamentum uel pons quidam, qui ab altera ad alteram transducit.

Sermonem communem saeculi sexti et quinti ante Chr. n. satis parcum fuisse in attrahenda littera paragogica tituli sunt auctores grauissimi. Etenim eos uiuae orationis usum satis accurate exprimere neque de incredibili quadam lapicidarum neglegentia cogitari posse supra comprobauimus.

Neque praestantissimis in codicibus desunt exempla, quae litteram ν respuant; tamen cum ceteris comparata non ita multa sunt. Hyperidis papyrus ν ante uocalem diligenter addere Blassius (praef. p. XI.) annotauit.

Et legis tralaticiae inanitatem et naturam litterae ν parasticam usumque inconstantissimum cum considerarem, per-

suasum habere coepi elegantiozem scriptorum orationem neque pariter ac titulos uetustiores illud hiatus explementum neglexisse, neque uniformem praecepti tralaticii rationem esse secutam. Verisimile potius est, scriptores inter sermonis communis negligentiam et illius regulae uniformitatem medium quiddam tenuisse. Omnino non alienum uidetur conicere, sicut diuersorum temporum tituli diuersam rationem secuti sint, ita inter scriptores eiusmodi discrimina intercessisse. Sed haec quaestio diiudicari non poterit, nisi accuratissima atque amplissima meliorum codicum notitia accesserit.

At aliunde aliquantulum illustratur haec quaestio, quippe quae, si rem recte percepi, cum ea quaestione coniuncta esse mihi quidem uideatur, quatenus scriptores pedestris orationis hiatus indulserint. Quod si ad ueritatem coniecisse uidear, sicut in hiatus admittendo suum cuique morem fuisse constat, ita haud dubie etiam in littera paragoga attrahenda alius aliam uiam secutus est. Ideo historicos ac philosophos uetustiores, quippe qui hiatus minime uitauerint, etiam litterae ν minus fuisse studiosos admodum probabile est. At saeculi IV. oratores, quorum alios magnam, alios etiam incredibilem quandam diligentiam in hiatus uitando adhibuisse compertum habemus — unum Isocratem nominare satis est — nimirum eandem accuratorem in litteram ν contulerunt. Sed res ipsa suadere mihi uidetur, ipsos oratores interdum atque iis maxime locis, ubi singula uerba acuta pronuntiatione distingui uellent, neglecto ν hiatus admisisse; praeter ceteros Demosthenes nonnunquam non modo non uitasse, sed studuisse hiatus uidetur. Nos satis habemus hoc indicasse.

§ 15.

Proxima, ad quam iam transgrediamur, quaestionis cardo is est, num in media oratione ante consonam locus sit litterae ν . Quae quaestio, quamquam perquam difficilis est ac saepissime tentata a uiris doctis, tamen iusta crisi omnes difficultates facile, opinor, dissipabuntur.

Fontes nostri illud quidem summo consensu comprobant; atque etiam si Maximo Planudi et Aristarcho minori¹⁾ obsequeremur, ubique addenda esset littera paragoga. Sed hosce grammaticos non ad historiae fidem usum ueterum scriptorum examinasse, sed ad suae utrumque aetatis praecepta uel ad usum uulgarem uel etiam ad codicum deprauatorum consuetudinem exposuisse supra diximus. Etiam in ceteros fontes multa cum cautione inquirendum esse in promptu est, quia in utrisque duplex ratio exstat. De titulorum usu supra satis exposuimus. Codices autem melioris notae, qui uni nobis respiciendi sunt, multo saepius litteram *ν*, quam ante uocalem omiserunt, ante consonam admiserunt. Etiam Hyperidis papyros, praeter omnes, ni fallor, libros manu scriptos uetustate conspicuos, cum medio fere saeculo alteri ante Chr. n. uulgo adscribantur, et ante uocalem diligenter addere litteram *ν*, et saepe etiam ante consonam, ubi noster usus in pedestri certe oratione hanc litteram prorsus respuit, Blassius l. l. notauit. Lobeckius, Voemelius, Poppo alii hunc pleonasmum exemplis ex praestantissimis libris desumptis illustrauerunt.

Plerique tamen editores litterae *ν* ante consonam adhibendae non fauentes inuitis codicibus libros ueterum ad praeceptum scholasticum exaequare solent; cf. Jacobs. ad Achill. Tat. p. XLIV.; Ellendtius in praef. ad Arrian. p. XLIX. dicit se usum atque rationem secutum litteram istam ubique deleuisse ante consonam, restituisse ante uocalem; Benseler quoque codicum usui plane aduersatur ad Isocrat. p. 185. sq., quocum consentiunt multi alii uiri docti, in his Lobeckius l. l. p. 190. sq.

Nonnulli autem uiri docti contra praeceptum uulgare a contraria parte stant. In quibus praeter ceteros Bekker laudandus est; Maetznero quoque (cf. ad Lycurg. Leocr. p. 209.)

1) Bekk. Anecd. 1400: *οἱ Ἀττικοὶ πάντα τὰ ἐνικὰ καὶ πληθυντικὰ τρίτα πρόσωπα τῶν ῥημάτων καὶ τὰς τῶν ὀνομάτων δοτικὰς πληθυντικὰς συμφώνου καὶ φωνήεντος ἐπιφερομένον μετὰ τοῦ ν γράφουσιν, ὡς ἔστι σαφῶς συμβαλεῖν τοῖς τῶν πάλαι σοφῶν πεπονημένοις βιβλίοις, οἱ δὲ Ἴωνες δίχα τοῦ ν κτλ.* Maximi Planudis testimonium supra (§ 9.) adscripsimus.

ν librorum manu scriptorum uidetur non prorsus spernendum esse; etiam Schneider ad Plat. ciu. uol. I, 46 litteram ν ante consonam non utique reicit, ut enim poetas metrum, ita scriptores suauitatem soni secutos esse; sed in textum non recepit. Item Boissonadius ad Aristaeneti epist. I, ep. 15. p. 455. (annot.) usus istius defensor exstitit et scripturam ἔστιν δὲ ὅτε contra praeceptum seruat, idemque facit quatuor quinqueue aliis locis; cf. etiam ad Eunap. fragm. p. 464, 25 et ad Planudem I, p. 9. Postremum, non ultimum laudo Voemelium, cf. l. l. § 16. sqq.

Iam plurimum interest certas iudicandi notas inuestigare, quibus hanc quaestionem ad liquidum perducere possimus. Ac mihi quidem proficiscendum uidetur a coniectura, cuius auctor exstitit Iacobsius. Qui uir doctus mirum in modum illius pleonasmī, quem uocat, causam explicabat, cum diceret in praefatione ad Aelian. p. XXIII. haec: „cum enim obseruatum esset poetas ob metri necessitatem litteram paragogicam usurpasse, ita ut eam non solum in clausulis et interpunctis, uerum etiam in media oratione ante consonantes adicerent, pedestris quoque sermonis scriptores, ii praesertim, qui grauitatem cum uenustate coniungere uellent, ad huius libertatis imitationem uidentur delapsi.“

Quam coniecturam iam Lobeckius ex parte refellit, cum recte moneret hanc rhetorum cacozeliam parum conuenire ad epigraphas publicas, in quibus ἔδοξεν τῆ βουλή et similia legerentur; has enim qui confecissent, huiusmodi affectationis uix insimulari posse.

Iam uero, ut de me ipso fatear, equidem usu poetarum examinato prorsus aliud, quin etiam contrarium consecutus esse mihi uideor. Nam apertum est Iacobsii coniecturam ex ratione oblitterata ac peruersa rerum interpretatione esse profectam; ea enim recurrit ad opinionem quandam antea longe peruagatam, qua putabant, cum uerba metro obstitissent, metri causa quasi nouis rebus studere nouasque sermoni formas iniungere licuisse poetis. Vel maxime superioris aetatis uiri docti in difficultatibus explanandis indulgebant poeticis istis, quae dicuntur, licentiis ac nostra etiam memoria non defuerunt, qui

ad hunc quasi deum ex machina iusto saepius recurrerent, cuius rei testis est Homerus. Etiam si facere non possumus, quin eiusmodi licentias a poetis interdum adhibitas esse concedamus, attamen immodica quasi captatio earum, quippe quibus uidentur difficultates, non expediuntur, a ratione atque disciplina plane abhorret; itaque, postquam iis quoque lux grammaticae historicae et comparatiuae allata est, in fines multo angustiores redactae sunt.

Omnino id semper tenendum est, ut prosae orationis scriptores, ita poetas certis popularis usus finibus contineri, extra quos egredi non liceat.

Quod in nostram quoque rem ualere perspicuum est. Iacobus igitur ita totam rem intellexit, ut putaret poetis, cum metrum syllabam longam postularet, etiam ante consonam litteram ν attrahere licuisse, etsi huius usus nullum unquam in uiua oratione fuisset uestigium; postea ex poetarum auctoritate hunc usum in prosam orationem irrepsisse. Immo uero, quod poetae ante consonam litteram ν adhibuerunt, uel firmissimum est argumentum, hunc usum ipsius prosae orationis proprium fuisse atque inde repetitum a poetis pro re in uersu esse usurpatum.

Ad hoc argumentum confirmandum etiam id ualet, quod praecipue poetis summae curae esse necesse est, ut uersus, ne aures offendant, quam diligentissime perpoliant. Quis iam est, qui credat litteram ν paragogicam, si in oratione pedestri ante consonam ut absona et dura nequaquam ferenda uisa esset, a poetis adhiberi potuisse?

§ 16.

Quoniam iis, quae modo disputauimus, circuitione quadam demonstratum est in prosa ante consonam quoque locum fuisse litterae ν paragogicae, disputatio iam ad usum epigraphicum examinandum redeat. Titulos uetustiores ad usum litterarum proxime accedere reapse consentaneum est.

Iam interest ea audire, quae Lobeckius de usu atque

auctoritate titulorum ratione tamen eorum non satis diligenter, arbitror, habita iudicauit.¹⁾ Lobeckius enim titulorum codicumque usu comparato litteram *ν* in libris manu scriptis ante consonam scriptam a librariorum interpolatione repetendam esse ita ratiocinatus est, ut in sermone uulgari attico iam sat antiquis saeculis, quibus, ni fallor, ea significauit, quorum sunt tituli ad has quaestiones adhibiti, usum litterae *ν*, antea non admissae nisi ante uocales, incrementum cepisse et ante consonas quoque se insinuasse, sed inferiore demum aetate („postea“) ad maiorem peruenisse celebritatem opinaretur; hunc uero *πλατειασμόν* a litterarum usu elegantiore abhoruisse et librariorum demum negligentia uel interpolatione, qui scriptorum usum suo contaminarent, in libros manu scriptos irrepsisse.

Quae coniectura quamquam primo obtutu magnam speciem probabilitatis prae se fert, attamen respicientibus nobis usum epigraphicum uerae rerum temporumque rationes aliquanto aliae uidebuntur.

Nam primum ille *πλατειασμός*, quem ipse dicit, iam in titulis uetustissimis creberrimus est, cuius cum in formis in *ι* exeuntibus, tum maxime in tertia ps. sg. temporum praeteritorum satis multa exempla habemus. Accedit uero, id quod uirum doctum plane fugisse apertum, quod usus ille multo maturius, quam opinatur, in sermone communi inuenitur. Et enim litterae paragogicae, ut manifestum faciunt tituli nostri, iam sub finem saeculi quarti tanta fuit frequentia, quanta maxima esse potuit.

Quae cum ita sint, tituli non modo non infirmant, uerum etiam luculentissime confirmant, quod poetarum usus clara uoce praedicat. Num quis ausus sit conicere usum tam uetustum,

1) Verba eius haec sunt (l. l. p. 190.): „ac mihi quoque psephismata illa consideranti ueri simillimum uidetur, litterae huius usum iam sat antiquis saeculis et in ipsa Attica increbuisse sensimque a librariolis uulgi *πλατειασμόν* sequentibus in libros scriptorum esse transfusum. Ad quantam celebritatem postea peruenerit, et nostri codices manifestum faciunt et ii, quibus Planudes usus est.“

tam late patentem prorsus alienum fuisse a litteris? Etenim illud negare nihil aliud esset, quam scriptorum orationem ut diuersissimam plane secernere a uiuo ciuium sermone. Male igitur usus est Lobeckius nomine $\pi\lambda\alpha\tau\epsilon\iota\alpha\sigma\mu\tilde{o}\nu$, quippe quo duas confuderit rationes accurate disiungendas, alterum dico usum bene temperatum ac paulo elegantiozem, qui apud scriptores fuit, alterum, qui sermonis communis proprius erat, multo profusiozem.

Quatenus uero hic usus in oratione scriptorum elegantioze quinti et quarti saeculi patuisse putandus sit, nullo modo exquiri neque potest neque unquam poterit, nisi forte nouus fons existit, cuius quidem rei uix spes est; neque illa quaestio, num aliorum temporum scriptores aliter fauerint litterae ν ante consonam attrahendae, in praesenti potest expediri. Verum usum illum non ea fuisse inconstantia, ut omni lege expers fuisse uideatur, iam probabo.

§ 17.

Nam ut interiora quaedam quaeramus, non diu mihi elaborandum arbitror, ut ne uulgarem quidem sermonem in hac re omni ratione caruisse ostendam.

In fine enim capituli III. (§ 12.) ex natura litterae ν admodum iam probabile esse diximus, si quidem ex facili pronuntiationis studio orta esset, ante alias consonas aliam ualuisse attractionis rationem. Et profecto inuenerunt eiusmodi discrimina, qui libros manu scriptos perlustrauerunt uiri docti. Iam Reiskius ad Demosth. contra Aphob. or. p. 840, 2 codicem Augustanum primum saepe ante α et π litteram ν admisisse annotauit. Simile quid Voemelius codice Σ , Demosthenicorum quidem optimo, examinato consecutus est; dicit enim uir doctus l. l. § 17. hunc codicem prae ceteris consonis ante α , γ , etiam ante τ et π , quid quod ante μ litteram paragogaem saepe praepone; correctorem quidem posteriorem codicis praestantissimi hoc ν , ubi regulae aduersaretur, recentioze atramento deleuisse. Cf. etiam Popponis proll. ad Thueyd. p. 219.

Lobeckius quidem, uti totam rem, ita hoc quoque reicit dicitque, se parum confidere argumentis a uocalitate ductis, cum Graeci in componendis et collocandis uocabulis prorsus diuersas a nostro sensu rationes secuti uideantur. At enim natura ν paragogici docere debebat uirum doctum ueteres haud dubie eandem, quam codices meliores exprimerent, rationem secutos esse. Quid? quod titulos cum libris manu scriptis luculentissime congruere uidemus? Meae quidem obseruationes ad solas formas in ι exeuntes, quae in media oratione exstant, pertinent, cum formae in ϵ exeuntes propter uniformitatem absint a disputatione nostra; etiam ex exemplis interpunctis nihil certi effici posse mihi uisum est. Formae igitur in ι exeuntes, ad quas solas inquisitio redit, ex consonarum sequentium ratione dispositae atque in unum conspectum redactae hanc efficiunt tabellam: ¹⁾

littera paragogica						
ante						
gutturales		labiales		dentales		
addita	omissa	addita	omissa	addita	omissa	
I	6(46,2)	7(53,8)	5(27,8)	13(72,2)	7(21,2)	26(78,8)
II	11(78,6)	3(21,4)	6(60)	4(40)	7(33,3)	14(66,7)
III	3	1?	8	2	8	1?

Qui conspectus manifestum facit in titulis pariter atque in libris manu scriptis ante quaedam consonarum genera litteram paragogicam frequentiore esse; id quod non in unius solum aetatis titulis conspicimus, id enim casu fieri poterat, sed ut in titulis ante Euclidis annum exaratis, ita in posterioribus omnium facillime gutturales ferunt litteram ν , paulo rarius labiales admittunt, omnium uero maxime eam respuunt dentales. In tertia, quam statuimus, aetate discrimina inter tria

1) In qua, qui numeri satis probabiliter ad centesimas reuocari posse uidebantur, reuocari nouosque numeros uncis inclusos adscripsi.

consonarum genera iam non intercessisse in tanta exemplorum uniformitate consentaneum est.

Hunc titulorum codicumque consensum si respicimus, usus scriptorum quin eadem ratione expressus fuerit, non est dubitandum; indidem omnino nos uere disputasse efficitur, quod litteram paragogaicam ante consonas positam etiam ab optima aetatis scriptorum usu non abhorruisse supra diximus.

Nam primum id est animaduertendum, Lobeckii *πλατειασμόν* iam quarto exeunte saeculo omnia complecti; hac re porro necessarie demonstratur librariorum, quorum uestigia in nostrorum codicum usu agnoscere sibi uidentur uiri docti, usum illum parciorem titulorum uetustiorum ex suo sermone deprimere non potuisse, quippe quos uerum illum *πλατειασμόν*, qui iam exeunte saeculo quarto uiguit, secutos esse eluceat. Iam qui litteram *ν* ante consonas admissam ex sola librariorum negligentia ortam esse statuit, id etiam statuere cogitur, librarius ita interpolauisse litteram *ν*, ut omnis rationis expertes ante quaslibet consonas promiscue, ut in buccam ueniret, eam adderent. At enim melioris saltem notae libri manu scripti contra dicunt. Quapropter peritissimus quisque facile concedet illa titulorum codicumque nonnullorum praestantissimorum conspiratione tantopere ipsorum codicum auctoritatem illustrari ac comprobari, ut ii, si non omni ex parte usum antiquum repraesentent, tamen eius plurima ac grauissima uestigia continere uideantur.

Emendatores uero atque correctores codicum e sua consuetudine ubique fere *ν* paragogaicum addidisse recte conici posse alicui uideatur; ac profecto non desunt codices, qui litteram *ν* semper habeant, deteriores scilicet et propter ipsam hanc constantiam suspecti. Eadem in suspitione nimirum ii sunt libri manu scripti, qui contrariam rationem secuti nusquam litteram illam admittunt. Nam non defuisse etiam grammaticos, qui prorsus eam abicerent, testis est Maximus Planudes, qui, cum ipse alterius rationis ac partis sit, non leuiter ob hanc licentiam eos perstringit.

Reliquum est, ut quaeratur, quid de littera *ν* in tertia ps.

sg. temporum praeteritorum adhibita titulorum testimonio edocemur.

Respicientibus nobis praescriptionum illarum ἔδοξεν τῆ βουλῆ cett. constantiam dubium esse non potest, quin in uniuerso sermone attico in hisce quidem formulis *ν* paragogicum sollemne fuerit. Qua re iterum apparet, quam inanis sit regula tralaticia.

At qua ratione ceteroqui usi sint scriptores, nunc quidem, cum codicum testimonio adhuc careamus, certo diiudicari non potest, aliis igitur, quibus codicum perquirendorum facultas est, hanc controuersiam discernendam relinquo. Quamquam consideranti mihi et senatus populique Atheniensium et tribuum, pagorum, reliquorum eius generis decretorum constantiam admodum uerisimile uidetur scriptores hisce in formis magis etiam, quam in formis in *ι* exeuntibus litterae *ν* ante consonam attrahendae indulsisse.

Vix amplius quidquam de hac re in praesenti conici potest.

§ 18.

Deuenimus iam ad quaestionem omnium sane difficillimam ac maxime lubricam; quaeritur enim, quid sit statuendum de littera *ν* in pausa orationis adhibenda.

Nostrorum temporum uiri docti uel maxime ante pausam litterae paragogicae locum esse censent; cf. Godofr. Hermanni de emend. rat. gr. gr. p. 22. sq., cui assentitur Voemelius; quin etiam Bekker saepenumero uel ante minimas interpunctiones et uocali et consona sequente eam posuit. Alios ut transeam, Lobeckius l. l. p. 187. omnino hoc praeceptum obseruari iubet, ut, quo artior sit conexio partium, ex quibus enuntiatum constet, hoc iustius ante consonam littera paragogica omittatur, ueluti in fine enuntiationis relatiuae; ante coniunctiones aduersatiuas et ratiocinatiuas, ubi laxior sit partium cohaerentia, sequente uocali adiungi ordinarium illud hiatus explementum, omitti uero ante consonam, id quod exemplis nonnullis ex codicibus Demosthenicis sumptis demonstrat; uerum uocabulis,

quibus oratio finiatur, subici solere *ν* paragogicum. Toti rei uir doctus magnam adhibet cautionem neque facile futurum esse existimat, qui se illius controuersiae arbitrum interponat; pendere enim totam rem ex tortuosa illa de uariis interpunctionum generibus quaestione, quae cum omni dicendi cōgitandique ratione tam arte conexas sit, ut ad certam formulam non possit reuocari. Hoc quidem, quod extremum dixit, recte dixit uir doctissimus.

At cum horum uirorum ratione antiquiores saltem tituli parum congruunt. Iam ex origine litterae paragoga et ex usu epigraphico fortasse coniciet quispiam, litteram illam ipsam ad mediam orationem pertinere, multo minus autem pausa esse uindicandam; porro, cum ibi maxime, ubi grauior pausa intercessisse putanda sit, ut inter praescriptionum membra distincte disiuncta, rarissime occurrat littera *ν*, iste uere conicere sibi uideatur, quo leuior esset pausa orationis, eo magis eam frequentatam esse, eo facilius uero omissam, quo maior existeret pausa grauitas. At ualde lubrica habenda est tota quaestio atque omnibus ex partibus permagnae oriuntur difficultates, quae summam cautionem adhibendam esse monent. Etenim exemplorum, quae ex praescriptionibus et decretorum et tabularum petita sunt, tam peculiaris et propria est natura, ut admodum dubium sit, quid ex iis concludere liceat; deinde uero in reliquis exemplis interpunctis, in iis dico, quae ex decretis ipsis sumpta sunt, non modo non negligitur *ν* paragogicum, sed etiam saepius quam in media oratione adhiberi uidetur. Hoc etiam ea re probabile fit, quod in titulis anno trecentesimo recentioribus *ν* diligenter additur in pausa orationis, cum in media oratione ante consonas saltem nonnunquam absit.

Denique quia in hac quaestione recte instituenda non omnia exempla promiscue ad eandem amussim examinanda, sed uniuscuiusque generis seperatim excutienda esse consentaneum est, quam nunc ex decretis ipsis habemus copiam, ea neque satis larga esse et in tanta pausarum uarietate parum uaria uidetur; item admodum dolendum est, quod meliorum codicum usus

magis, quam decet et par est, ignari sumus. Quare, quibus nunc nitimur adiumentis, res nullo modo ad liquidum perducitur potest.

At, si non licet interiora cognoscere, tamen reputantibus nobis litterae *ν* paragogicae naturam eiusque usus mobilitatem et uolubilitatem ac respicientibus ea, quae Lobeckius de difficili pausarum ratione suo iure monuit, id uere conici posse uidetur, ut in titulis, ita apud scriptores non solum in media oratione, sed etiam in pausa usum certis legibus non fuisse adstrictum, sed suam quemque secutum esse rationem, quae eadem ad certam formulam reuocari non possit. Denique quid impedit, quominus etiam aliis temporibus paulo alium ualuisse usum coniciamus?

Restat, ut pauca subiungam de littera *ν* in fine orationis. Decreta publica, quippe quorum ima pars persaepe lacerata sit, prorsus nos destituunt; etenim unum, quantum scio, exemplum in decreto saeculi quinti obuium est: *πὸλ]εσιν* I, 52, ex quo nihil concludi potest.

At maiorem copiam tituli donariorum et monumenta priuata sepuleralia offerunt, in quibus quamquam haud raro omissa, plerumque tamen uocabulis subiecta est littera *ν*. Huc enim pertinent usitatissimae monumentorum subscriptiones: *ὁ δεῖνα ἀρέθην* et *ὁ δεῖνα ἐποίησεν*.

Ut tituli ita codices fluctuant; ut exemplum afferam, in fine libri IV. Thucydidei codices habent formam pleniorum *ξυνέγραψεν*, quam scripturam secutus Hermannus l. l. in fine librorum alterius et tertii litteram *ν* restitui iussit; Lobeckius l. l. p. 185. ei assentiri uidetur; quamquam illud haud scio an audacius factum sit, nam omnia cum inconstantia uideantur, hoc etiam inconstans fuisse credamus necesse est.

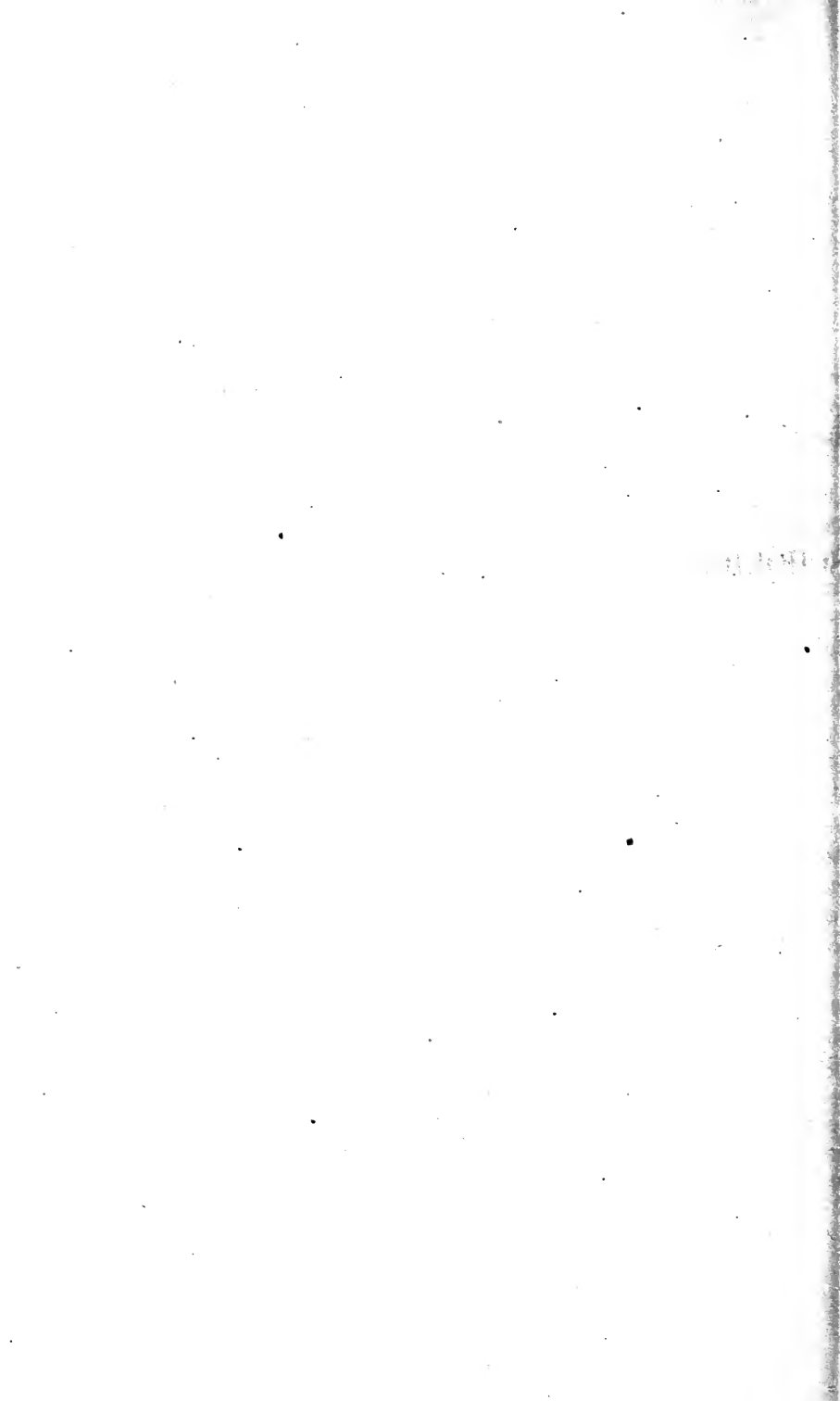
QUAESTIONES

DE

SCHOLIORUM THUCYDIDEORUM FONTIBUS

SCRIPSIT

ERNESTUS SCHWABE.

Tituli notissimi, quos fausta fata e uastis illis antiquitatis Graecorum ruinis seruauerunt, textui Thucydideo, qualis in codicibus traditus est, non tantam fidem tribuendam esse docuerunt, quantam fere omnes critici inde a Poppone et Bekkero usque ad Classenum habendam illi esse censuerunt. Antea quidem non erat, cur haec sententia in dubium uocaretur: sed cum inscriptiones a Thucydidis textu discrepantes in Corporis Inscriptionum Atticarum uol. I. n. 179., IV. n. 46^b. publici iuris factae essent, quibus corruptelas latere apparuit uel iis locis, quibus nemo crederet, magnus terror criticos in Thucydide uersantes inuasit. Alii scriptorem ipsum nonnumquam errasse censuerunt (cf. Corp. Inscr. Attic. uol. I. n. 179.), alii textum uel mendis inquinatum uel iam pridem *διόρθωσιν* passum esse existimauerunt. Quam sententiam cum meam faciam, Schoenio adsentior, cum dicit ad uerum historici textum, quoad eius fieri possit, constituendum id maxime requiri, ut omnia testimonia, quibus loci Thucydidei tradantur, quam diligentissime perscrutemur et inde cognoscamus, quot et quantas singulis locis textus corruptelas habeat; qua in re praecipue respicienda esse excerpta auspiciis Constantini Porphyrogeneti confecta, locos Thucydideos a Dionysio Halicarnasensi exscriptos, scripturae uarietates, quae in scholiis Thucydideis inueniantur. Ac de excerptis Constantineis Schoenius ipse se acturum esse promisit. De Dionysi exemplari Thucydideo diligenter inquisiuit Léon Sadée in dissertatione de Dionysi Halicarnasensis scriptis rhetoricis, quae continetur dissertationum Argenteratensium uol. II. anni 1879. Doctus ille uir codicibus denuo collatis rem ita absoluit, ut de exemplari illo et de conditione locorum, quos Dionysius aut laudauit aut uituperauit,

dubitari non posse mihi uideatur, quamquam nonnullas illius suspiciones comprobare non possum. Tertiam ego quaestionem tractandam suscepi, ex scholiis Thucydideis quid possit profici ad textum melius constituendum. Priusquam autem de scholorum auctoritate dissererem, de illorum auctoribus agendum uidebatur, id quod huic libello propositum est.

CAPUT I. *De codicibus et editionibus.*

Scholia Thucydidea in omnibus fere, qui nobis innotuerunt, codicibus seruata sunt. De singulis dixit Schoenius in praefatione, quae editioni libri I. et II. praemissa est, ibique Bekkeri animaduersiones repetiuit et suis auxit. Cum aliunde sciamus codices nostros diuersis uti archetypis, non in omnibus eadem scholia esse perspicuum est, quam rem ita se habere maiore Popponis editione uel obiter inspecta cognosces. Per multa scholia eaque uetustioris originis, quae in plerisque inueniuntur codicibus, Poppo nullo siglo significauit. Singularia, posterioris potissimum originis, exstant in codicibus Palatino et Augustano eorumque apographis. Quid in singulis codicibus inueniatur, donec meliore editione caremus, accurate significare non possumus: ea tantum, quae hinc illinc contulimus, afferre liceat. Ut Schoenius, uir doctissimus, benignissime mecum communicauit, habemus in praestantissimo codice Laurentiano C, ut hoc exemplo utar, scholia tribus manibus addita, non magni pretii: ueterrima, quae raro inueniuntur, I. 114. — VII. 84. In Palatino E, quem ipse adii, habemus scholia septem manibus addita, sed nusquam manu librarii ipsius conscripta, pleraque Tzetzea neque magni pretii. Nonnumquam cum illo conuenit codex Basileensis saeculi XV., sed nescio an hic codex sit apographon tantum codicis illius celeberrimi. De codicibus A B exposuerunt Bekker et Schoenius l. l. Codices FH, ut e Popponis editione uidemus, qui illos optima criticae artis in Thucydide exercendae auxilia iudicauit, scholia non exigui pretii exhibent, quae utrumque librum ex eodem archetypo deriuatum esse demonstrant. Neque tamen

scholia eorum tantae auctoritatis sunt, ut melioribus pares censi possint. Praeter peculiaria illa etiam scholia uetera, quae fere ubique inueniuntur, in his codicibus exstant. Nouissima attulit Duchesne e Sacellionis excerptis e codice Patmiensi miscellaneo saeculi X., quae in illo praeter consuetudinem non margini adscripta sunt, sed e codice Thucydideo uidentur excerpta. Inueniuntur haec scholia in „Revue de philologie“ 1877, uol. I. p. 182.—188., unde, quae adhuc ignota erant, Egenolffius excerpit in „Jahresber. für klass. Alterth.“ XIII. p. 133. sqq. Non magni pretii sunt, et ad rem, quam nobis proposuimus, fere nullius momenti. Textum tamen nonnullis locis inde posse corrigi docuerunt Herwerdenus in editione et Cobetus in coniectaneis in „Mnemosyna“ expressis. Schoenius („Jahresber. für klass. Alterth.“ III. pag. ult.) cum ad instaurandam de scholiis Thucydideis quaestionem accuratam nonnullorum codicum collationem requiri praecepisset, ego Palatinum codicem adii et scholia inde descripsi. Inde uero cum intellexissem ad rem, quam illustrandam mihi proposuissem, hunc laborem taedii plenum nihil, quod sudore dignum esset, praestare, Augustanum F perscrutatus non sum; nam scholiorum fontes, etiamsi scripturae differentias minutiores ignoramus, optime ex editionibus, qualescunque sunt, possunt erui, quamquam id minime negauerim nouae disquisitioni de auctoritate scholiorum instituendae hanc operam necessario tribuendam esse.

Edita sunt scholia primum apud Aldum Manutium anno 1502. a Gemistio Plethone, qua editione usus sum, deinde in Iuntina anni 1506. Dukerum, Wassium, alios omitto. Primus nouis codicum auxiliis usus est Poppo in editione Thucydidis maiore, in qua illum multa et sat antiqua scholia e codicibus EFH addidisse apparet. Caue tamen nimis illi fidas! In Palatino enim conferendo eum nonnumquam turpiter errasse obseruaui,¹⁾ quamquam permulta e scriptura euanida, quae propter multa compendia oculos fatigat, optime enucleauit.

1) In nonnullis scholiis, quae politicis uersibus conscripta sunt, totos uersiculos omisit cf. I, 123., ubi haec post u. 17. desunt uerba in codice

Deinde Bekker in editione anni 1821. scholia adiecit, quae editio, etiamsi semper fere Popponianae antefertur, tamen illi posthabenda est, quia et unde scholia adscripserit, nusquam addidit, et saepius scholia omnino omisit. Tzetza enim et nonnulla alia frustra apud illum quaeres; accedit, quod Schoenius in nonnullorum locorum lectione cum Bekkero discrepat. In hoc igitur libello semper Popponem sequemur. Tum Hoffmannus-Hassus Mosqu. anno 1840. scholia adiecit, quam editionem non uidi. Scholia a Duebnero addita sunt editioni Didotianae, Parisiis anno 1842., qui praeter nonnullas emendationes sub finem additas nihil noui praebuit. Postremo edidit scholia ad lib. I. II. maxima cum diligentia A. Schoenius, Berolini anno 1874., qui quod opus incohatum nunc uidetur seposuisse, uehementissime dolendum est.

Singulares libelli de scholiis praeter Popponis commentationem (II. 1. p. 67. sqq.) et Roscheri adnotata („Leben, Werk u. Zeitalt. d. Thuk.“ p. 562.) duo mihi innotuerunt: Goslingius, *Observationes in Thucydidis scholia*. Diss. inaug. Lugd. Batau. a. 1874., Doberentzius, *De scholiis Thucydideis commentatio*. Diss. Halis a. 1875.

Ego cur rem denuo instaurandam esse putauerim, utriusque libelli indole satis explicatur. Goslingsi commentatio,

scripta *πηγαὶ γὰρ εἰσι τῶν βίων καλῶν τέχνηαι*. Ridiculo errore deceptus est initio eiusdem scholii, ubi haec e codice enucleauit: *ψιλὸν τις ἐξώρθωσεν* et nonnullas litteras, e quibus Graecum uerbum expiscari non possis. Duebner uersum expleuit additis uocabulis *ὃ Τζέτζης τάδε*, et *ψιλὸν* corruptum esse iudicans hoc loco Scylli cuiusdam nomen, quem Tzetzes saepius perstringit, latere credidit. Sed res multo aliter est comparata. In Palatini enim textu habemus a m¹ *θαροσῶντας*, quod m² mutauit in *θαροσῶντες*, qua de scriptura Tzetzes magnum illud poema confecit. Sed quid faciamus illo *ψιλόν*? Iure editores, quia omnino nullum praebet sensum, non tolerauerunt. Si uero codicem adieris, aperte leges *ἐψιλόν*! Qua uoce restituta initium uersus Tzetzei sanatum est, cum in proximis *τις* post *ἐξώρθωσεν* transponendum sit. Reliqua uero, qui sanare possim, non habeo. Ille error omnes in editiones inrepsit, unde cognoscitur ad nouam editionem parandam nouis collationibus opus esse. Iterum errauit Poppo in eodem scholio, in quo scripsit u. 4. *μηδαμῶς ζέε*, ubi codex praebet *ξέε*, quod unice aptum est.

quamquam multo melior est et saepius uera bene inuestigauit, Naberi tamen uestigia nimis caeco amore premit et permultis locis eum, qui est inter scholia et lexica, conexum non animaduertit. Atque etiam ea de causa res iterum aggredienda est, quod Boyseni de Harpocratonis fontibus dissertatione Kilon. a. 1876. permultae sententiae a Nabero prolatae, quibus fere omnes adhuc fidem habuere, refutatae sunt (cf. p. 80.); quae res artissime cohaeret cum nostra disputatione, ut uidebis p. 80 et pluribus locis capituli quarti. Doberentzi uero libellum exigui pretii esse non mea tantum est sententia, sed etiam Schoeni (cf. Jahresber. l. l.) et Egenolffi (cf. Jahresber. uol. XIII. p. 136. sqq.). De fontibus lexicographicis ille omnino nihil adfert neque uidetur eos nouisse. Cetera si aut commemoranda aut refutanda sunt, suo loco afferam.

Omnem disquisitionem ita institutam, ut capite secundo agam de commentatoribus, qui in scholiis laudantur, tertio me conuertam ad commentatores aliunde notos, quarto in lexica inquiram et inde omnia, quoad eius fieri potest, colligam, quae certis auctoribus possunt restitui. Deinde addam disputatiunculam de scholiorum aetate, ultimo loco subiciam indicem scholiorum Thucydideorum, quae in Suidae lexico inueniuntur.

CAPUT II. *De commentatoribus, qui in scholiis laudantur.*

Plurima, si ita dicere licet, de Antyllo scimus, rhetore quodam, cuius nomen apud Suidam commemoratur, cuius sententiae ter in scholiis, ter in uita Marcellini afferuntur. Quoniam tempore aut quisnam fuerit, nescimus, cum Suidas s. u. Ἄντυλλος nihil aliud apponat quam ῥήτωρ. Nicolai („Gesch. d. griech. Literatur“ III. p. 220.) sine ullo iure tertio post Chr. n. saeculo eum fuisse affirmat. De commentario illius, quae scimus, haec sunt. Eum uitam scriptoris breuem commentario praemisisse docent fragmenta, quae apud Marcellinum inueniuntur. § 55. haec refert: ἔστι δὲ αὐτοῦ (sc. τοῦ Θουκυδίδου) τᾶψρος πλησίον τῶν πυλῶν, ἐν χωρίῳ τῆς Ἀττικῆς, ὃ Κοίλη καλεῖται, καθὰ φησιν Ἄντυλλος ἀξιόπιστος ἀνὴρ μαρτυρῆσαι

καὶ ἱστορίαν γρῶναι καὶ διδάξαι δεινὸς· καὶ στήλη δὲ, φησί, ἔστηκεν ἐν τῇ Κοίλῃ „Θουκυδίδης Ὀλόρου Ἀλιμούσιος“ ἔχουσα ἐπίγραμμα. Eadem fere inveniuntur § 16. et 17., ubi Polemon ἐν τοῖς περὶ ἀροπόλεως testis aduocatur. Inde Antyllum ipsum Polemonis opus adisse colligeres, nisi hanc notitiam e Didymo potius petitam esse paragrapho 16. probaretur. Praeterea de arte rhetorica et de magistris Thucydidis nonnulla Antyllum rettulisse traditum est a Marcellino § 22.: ἤκουσε δὲ διδασκάλων Ἀναξαγόρου μὲν ἐν φιλοσόφοις, ὅθεν, φησὶν Ἀντυλλος, καὶ ἄθεος ἡρέμα ἐνομίσθη, τῆς ἐκεῖθεν θεωρίας ἐμφορηθεῖς, Ἀντιφῶντος δὲ ῥήτορος δεινοῦ τὴν ῥητορικὴν ἀνδρὸς, οὗ καὶ μέμνηται ἐν τῇ ἡ' ὡς αἰτίου τῆς καταλύσεως τῆς δημοκρατίας καὶ τῆς τῶν ε' καταστάσεως. § 36.: ἐξήλωσε δὲ ἐπ' ὀλίγον, ὡς φησὶν Ἀντυλλος, καὶ τὰς Γοργίου τοῦ Λεοντίνου παρισώσεις καὶ τὰς ἀντιθέσεις τῶν ὀνομάτων, εὐδοκιμούσας κατ' ἐκεῖνο καιροῦ παρὰ τοῖς Ἑλλήσι καὶ μέντοι καὶ Προδίκου τοῦ Κείου τὴν ἐπὶ τοῖς ὀνόμασιν ἀκριβολογίαν. Ad hunc Marcellini locum optime Goslingsius p. 54. contulit schol. 2. ad Thuc. IV. 135.: ἰστέον ὅτι εἰς τὸ κομψὸν τῆς φράσεως Θουκυδίδης Αἰσχίλον καὶ Πίνδαρον ἐμιμήσατο, εἰς δὲ τὸ γόνιμον τῶν ἐν-θνημάτων τὸν ἑαυτοῦ διδάσκαλον Ἀντιφῶντα, εἰς δὲ τὴν λέξιν Προδίκου, ὅθεν καὶ Προδίκου λέξεις ἐν τῷ κειμένῳ σημειούμεθα, εἰς δὲ τὸ γνωμικὸν τοὺς Σωκρατικούς, Εὐριπίδην καὶ τοὺς ἄλλους (τοῖς γὰρ αὐτοῖς χρόνοις ἦσαν), εἰς δὲ τὴν οἰκονομίαν τὸν ποιητὴν, quod ex Antylli commentario sumptum esse contendit propter uerba ὅθεν καὶ τὰς Προδίκου λέξεις ἐν τῷ κειμένῳ σημειούμεθα. Ex eodem scholio haud scio an recte colligatur totum Marcellini locum § 35.—37. Antyllo deberi; si enim Goslingsius recte scholion Antyllo restituit, prima maxime et extrema illius uerba urgeo ἰστέον ὅτι εἰς τὸ κομψὸν τῆς φράσεως ἐμιμήσατο Θουκυδίδης Αἰσχίλον καὶ Πίνδαρον εἰς δὲ τὴν οἰκονομίαν τὸν ποιητὴν, quibuscum uelim conferas uerba Marcellini § 35.: ζηλωτὴς δὲ γέγονεν ὁ Θουκυδίδης εἰς μὲν τὴν οἰκονομίαν Ὀμήρου, Πινδάρου δὲ εἰς τὸ μεγαλοφυές κτλ. et § 37.: μάλιστα δὲ πάντων, ὅπερ εἴπομεν, ἐξήλωσεν Ὀμηρον κτλ. Quae, nisi egregie fallor, eidem Antyllo

adscribenda sunt, cum scholion omnia illa nomina afferat. Praeterea Antyllus nullo loco laudatur.

Commentarius Antylli ter in scholiis commemoratur III, 95. IV, 19. 28. Duobus locis ita adhibitus est, ut alterum scholion eius explicationem auctoris nomine non addito sequatur, alterum Antyllum nominatim reprehendat. Alter locus est III, 95.: ἄρας οὖν] ὁ οὖν σύνδεσμος περιττός ἐστιν. πρὸς γὰρ τὸ ἄνω ἐστίν. „ὁ δὲ τῶν Μεσσηνίων χάριτι πεισθεῖς, ἄρας ἀλλ' ἐπεὶ διὰ μακροῦ ἀνταπέδωκεν, διὰ τοῦτο τὸν σύνδεσμον παρέλαβεν. § Ἄλλως. ὁ οὖν σύνδεσμος, εἰ καὶ περιττός τῷ Ἀντύλλῳ δοκεῖ, ἐγὼ πάνν ἀναγκαίως λέγω προσκεισθαι αὐτόν, τὴν βουλὴν γὰρ εἰπὼν ἐπίγαγε τὴν πρᾶξιν, ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν „οὐκὸν ἐνθυμηθεῖς ἔπραττεν ὅπερ ἐνεθυμήθη“. Pari modo res se habet IV, 19. Sed neque e locis Marcellini supra allatis neque e scholiis, quae Antyllo debemus, qualis ratio huius commentarii fuerit, colligere possumus. Goslingsius l. l. respiciens Marcellini paragraphum 36. etiam ea scholia, quae sunt de figuris Gorgianis I, 2. ἢ τῶν Ἑλλάς et I, 144. γνώμη τε πλείονι ἢ τέχνῃ, grammatico illi tribuere uoluit, quae opinio quamquam satis probabilis uidetur, tamen dolendum est, quod locos ceteros, ubi figurae Gorgianae in scholiis notantur, prorsus omisit, fortasse ea re commotus, quod uocabula τὸ σχῆμα Γοργίειον ibi desunt.¹⁾ Alias opiniones de Antyllo eiusque libro non protulit. Doberentzius uero p. 5.—8. miris artificii demonstrare conatus est ubique Antylli nomen in Didymi mutandum esse. Quae opinio cum neque ullo nitatur certo argumento et Suidae testimonio repugnet, digna omnino non est, de qua disputetur.²⁾

Alter grammaticus, quem commentarium in Thucydidem conscripsisse scimus, uolgo Asclepiades nominatur. Bis

1) I, 2. 12. 17. 19. 21. 37. 48. III, 1. etc.

2) Nomen Antylli nunquam fere in litteris graecis recurrit. Nouimus quidem ex Athen. III. p. 108. C, 118. E Nicostrati siue Philetaeri fabulam, cui nomen inditum erat Ἀντύλλος, cuius fabulae quale fuerit argumentum, e tribus fragmentis diuinari non potest. Praeterea hoc nomen habemus in titulo 3841¹. add.

omnino grammaticum illum citatum uidemus, semel in uita Marc. § 58.: *ιστέον δὲ ὅτι τὴν πραγματείαν αὐτοῦ οἱ μὲν κατέ-
τεμον εἰς τρεῖς καὶ δέκα ἱστορίας, ἄλλοι δὲ ἄλλως. ὅμως δὲ
ἢ πλείστη καὶ ἢ κοινὴ μετράτηκε τὸ μέχρι τῶν ὀκτῶ διηρησθῆναι
τὴν πραγματείαν ὡς καὶ ἐπέχειεν ὁ Ἀσκληπιός; semel in
scholiis I, 56.: ἐπιδημιουργός] ὁ Ἀσκληπιάδης τὴν ἐπὶ πρό-
θεσιν περιττὴν λέγει. § ἐπιδημιουργοὶ ἄρχοντες πεμπόμενοι
φυλάκων τάξιν ἔχοντες. § ὄνομα ἀρχῆς δημοουργὸς παρὰ
Κορινθίοις [ἀποίτοις]. ἄλλοι γὰρ ἄλλως τοὺς ἀρχοντας καλοῦ-
σιν. ἰστέον δὲ ὅτι τούτους οἱ Κορινθιοὶ ἀπέστειλλον κατὰ ἔτος
Ποιδιαίταις. Variam igitur habemus nominis scripturam, de
qua iam Krueger (Analect. I. p. 79.) ita egit, ut etiam Marcellino
Ἀσκληπιάδης nomen restitueret. Sed cum Lehrsius (Anall.
gramm. Regimonti a. 1846.) etiam Aselepios quosdam fuisse gram-
maticos demonstrauerit, dubium est, utra nominis forma prae-
ferenda sit. Accedit, quod nominis ipsius cum patronymico
confusionem creberrimam esse scimus, cf. notissimum illud
exemplum in uita Theocriti. et alia multa. Hunc autem Asele-
piadem Myrleanum Eumenis et Attali aequalem fuisse Krueger
l. l. putauit et persuasit Muellero (Fragm. histor. Graec. uol. III.
p. 299.). Neque tamen haec suspicio ullo firmo nititur funda-
mento, cum haud pauci Aselepiadae innotuerint. Quod si
recordamur ante Didymum uestigia commentariorum nulla in-
ueniri, potius cum Lehrsio l. l. no. 11 de grammatico posterioris
aetatis cogitabimus. Ceterum commentarium Aselepiadis magis
rerum explicationes continuisse Doberentzius p. 11. affirmat eo
argumento fretus, quod locis supra laudatis formula *ιστέον*
ὅτι addita sit: ubicunque igitur illa occurrat, scholii auctorem
esse Aselepiadem. Quod argumentum admodum futtile nihil
probat nisi ignorantiam auctoris, qui uel e scholiis Thucydi-
deis, si diligenter ea collegisset,¹⁾ hanc sententiam prorsus
falsam esse intellexisset. Alteram opinionem profert Dobe-
rentzius ad scholion illud notissimum I, 56.: *Ἀνδοξίδης] ὁ εἶς**

1) Inuenitur haec formula I, 6. 10. 11. 25. 86. 87. 141. II, 29. 36. 85.
III, 4. 110.

τῶν δέκα ῥητόρων, ὡς φησιν Ἀκουσίλαος. Acusilao, notissimo logographo, falsam hanc explicationem tribui non posse neque quisquam negauerit et intellexit Doberentzius, cui Classenus I. p. 272. assensus est. Sed p. 12. hanc explicationem miris artificijs usus Asclepiadi adscribit, quam opinionem, cum omni careat fundamento, refutare opus non est. Sed quid ipse sentiam, explicare liceat. Iam antiquitus libros subditicios fuisse sub ueteris illius Acusilai nomine Suidas s. uu. Ἐκαταῖος Μιλήσιος, ἱστοροῦσαι, συγγράφω testis est: τὰ Ἀκουσίλαου νοθεύεται. Mueller igitur (F. H. G. I. p. XXXVII.) iam Alexandrinorum temporibus, ut aliis, ita Acusilao libros suppositos esse affirmat. Sed falsam illam explicationem ex illis Pseudoacusilai scriptis depromptam non esse, uel inde apparet, quod Suidas s. u. Σαβῖνος haec tradit: σοφιστῆς γερονὸς ἐπὶ Ἀδριανοῦ Καίσαρος ἔγραψεν εἰσαγωγὴν καὶ ὑποθέσεις μελετητικῆς ὑλῆς βιβλία δ'. εἰς Θουκυδίδην καὶ Ἀκουσίλαον καὶ ἄλλους ὑπομνήματα καὶ ἕτερα ἅτινα ἐξηγητικά. Nam uiri docti alterius post Chr. n. saeculi, si talis ἀνάχρονισμός in scriptis illis subditicijs fuisset, statim ea subdita esse suspicati commentariis certe non exornassent. Alia est de ea re Goslingsi opinio p. 67., qui ad Suidam s. u. Ἀκουσίλαος pronocat, ubi haec sunt: Ἀκουσίλαος Ἀθηναῖος ὢν Ἀγαθοκλείας. οὗτος ἠράσθη λόγων ἐν Ἀθήναις καὶ ἐλθὼν εἰς Ῥώμην διέτριψεν ἐν λόγοις ῥητορικοῖς. Ad hunc locum refert scholion illud, quod iam Nicolai (Gesch. d. griech. Liter. II. p. 440.) ante illum fecerat, si uerba eius obscura recte interpretor. Quae coniectura quamuis sit probabilis, certam tamen eam esse uix crediderim, quia e Suidae uerbis concludi omnino non licet Acusilaum, Galbae aequalem, de Thucydide egisse.

Tertius Thucydidis interpres Phœbammōn citatur I. 53.: τῶν δὲ Κερκυραίων] τῶν δὲ, τουτίστι, τοῦ ἄλλου μέρους. οὕτω Φοιβάμμων φησί. Ἦν ἢ, τῶν δὲ τὸ μὲν στρατόπεδον τῶν Κερκυραίων . . . οἱ δὲ Ἀθηναῖοι. Praeterea Suidae glossam habemus: Φοιβάμμων· ῥήτωρ. Is num idem sit atque auctor σχολίων περὶ σχημάτων ῥητορικῶν, quae etiam nunc exstant, incertum est. Aequalis Synesii fuisse creditur, quem

exeunte saeculo quarto et quinti initio scripsisse constat. cf. Walz. Rhett. Graec. VIII. p. 487. sqq.

Quartum Thucydidis interpretem cognouimus e codice Palatino E, saeculi undecimi, cf. Wattenbach. Palaeogr. p. 34. et 42. Pleraque enim illius codicis scholia sunt Tzetzæ, quae in ceteris libris praeter Basileensem non inueniuntur, uersibus politicis (τὸ *Ἐὐριπίδειον* ipse uocat II. 102.) conscripta et per multis locis mirum quantum corrupta. Codex, quo Tzetzes usus est, diuersus erat a Palatino et saepe iis corruptelis inquinatus, quae ad itacismi tempora et posterioris aetatis consuetudines referendae uideantur. Habet enim pro *Κνιδίων* perperam *Κνιδαίων* III, 68., formas non atticas, quales in Palatino exhibentur, sed communis dialecti, ut *κλείσειν* IV, 18. cett. Nonnullis locis turpiter errat cf. VI, 104.: *Ἰώνιον*] sc. *ζόλκον*.

Ἰώνιον μὲν ἀττικῶς μέγα γράφε,
ἄλλως δὲ μικρὸν οὐχ ἀμασθήσεις γράφων.

Quos uersiculos Poppo ed. mai. II. uol. 1. p. 69. ipsi codicis librario attribuit, cuius rei nulla attulit argumenta. Immo non esse mihi uidetur, cur haec scholia Tzetzæ, qui se ipsum tam saepe nominat, adimamus, praesertim cum scholia omnia adeo corrupta sint, ut ex alio exemplari esse transscripta uideantur. Scholia Tzetzæ ad explicandum et emendandum Thucydidem perpauca afferunt, quapropter Bekker ea omnino omisit, Goslingsius eorum nullam facit mentionem, Doberentzius obiter tantum attingit.

Hac occasione data de scholio quodam agere liceat, quod qui obiter inspexerint, fortasse interpretem Thucydididi fuisse concludant, qui nunquam fuit. Sunt enim in schol. Pal. ad VI, 4. eadem manu, quae scholia Tzetzæ scripsit, scripta haec:

Τζέτζης· Οὕτως Ἐπαφρόδιτος ὡς λέγεις γράφει,
κλῆσιν ἐκεῖ γὰρ ἢ πάγη ταύτην φέρει,
ὁ Πρόξενος δὲ σὺν τισιν ἄλλοις (σὺν Ἑλλαντικῷ) λέγει
Γέλωνος ἀνδρὸς ἐκ τινος Γέλαν πόλιν,
(οὗτος ὁ Γέλων υἱὸς Αἰτνης καὶ Ὑμάρου ὡς Θεόπομπος)

ἐξ Ἀντιφρήμου δ' αὖ γέλωτός τις λέγει.
 χρησιμῶ μαθὼν γὰρ ὡς πόλιν μέλλει κτίσαι
 γελᾷ δοξήσας τῶν ἀνεκπιπτῶν τάδε,
 κλήσιν ὄθεν τέθεικε τῇ πόλει Γέλαν.

Quos uersus in codice uehementer corruptos equidem in integrum restituisse mihi uideor. Perlucent igitur e miseris Tzetzæ laciniis fragmenta optima doctrinae magnamque mouent suspicionem, illum adnotationem quandam e priorum uasis transfudisse. Et reuera res ita se habet. Legimus enim apud Stephanum Byzantium pag. 200. ed. Mein. *Γέλα· πόλις Σιζελίας. ἡ γενικὴ Γέλας. τὸ δὲ Γέλῃς ἰωνικόν. καλεῖται δ' ἀπὸ ποταμοῦ Γέλα, ὃ δὲ ποταμὸς ὅτι πολλὴν πάχνην γεννᾷ. ταύτην γὰρ τῇ Ὀπικῶν φωνῇ καὶ Σιζελῶν γέλαν λέγεσθαι. Πρόξενος δ' ἐν πρώτῃ τῶν περὶ πόρων Σιζελικῶν καὶ Ἑλλάνικος ἀπὸ Γέλωνος τοῦ Αἰτνῆς καὶ Ὑμάρον. Ἀρισταίνετος δ' ἐν πρώτῃ τῶν περὶ Φασήλιδα, ὅτι Λακίας καὶ Ἀντιφρήμος ἀδελφοὶ ἐλθόντες εἰς Δελφοὺς μαντεύσασθαι, τὴν δὲ Πυθίαν οὐδὲν περὶ ἐκεῖνων λέγουσαν προστάσσειν τὸν Λάκιον πρὸς ἡλίου ἀνατολὰς πλεῖν, τοῦ δ' Ἀντιφρήμου γελάσαντος τὴν Πυθίαν εἰπεῖν πάλιν „ἔφ' ἡλίου δυσμῶν“ καὶ Γέλαν πόλιν οἰκίσαι κτλ.* Hinc igitur Tzetzem sua deriuasse certum esset, nisi nomina Epaphroditi et Theopompi obstarent. Epaphroditus unus nobis notus est, lexicographus et commentator epicorum. At in fragmentis a Luentznero collectis ¹⁾ nec ullum exstat uestigium, unde colligi possit grammaticum illum operam in Thucydide posuisse, neque omnino uerisimile est eum commentarium in Thucydidem confecisse. Praeterea Theopompi mentio facta est, qui apud Stephanum non commemoratur. Res igitur ita est comparata, ut et Stephanum Byzantium et Tzetzem e communi fonte hausisse iudicemus. Utrum Stephanus pleniora Thucydidis scholia habuerit, an Tzetzes pleniorum Stephani codicem expilauerit (constat autem propter usum frequentissimum

1) E. Lüntzner, Epaphroditi grammatici quae supersunt. Diss. Bonn. a. 1863.

illius opus in breue esse contractum) hodie diiudicari nequit. Epaphroditum igitur hanc doctrinam non in commentario sed in lexico, ex quo hauserunt siue scholiastae siue Stephanus, protulisse certum est.

Sextum Thucydidis interpretem Doberentzius affert Marcellinum, cui uolgo uita Thucydidis adseribitur, duobus argumentis nisus. In codice enim Vaticano haec fere legi dicit: 'Marcellini in Thucydidem scholia, Thucydidis uita eiusque libri octo', et in Palatino uitam inscribi *Μαρκελλίνου ἐκ τῶν εἰς Θουκυδίδην σχολίων περὶ τοῦ βίου αὐτοῦ καὶ τῆς τοῦ λόγου ἰδέας.* Quisnam fuerit aut quo tempore floruerit Marcellinus ille, inter uiros doctos ambigitur. Unum tantum de eo exstat testimonium schol. Aesch. p. 285. Schultz. *παράδοξος]* *ταύτην οἱ περὶ Μαρκελλίνου προκατασχευήν φασιν.* Sed cum Suidam et uita Marcellini pleniore et meliorem in ordinem redacta, quam quae nunc exstat, usum esse Petersenus (de uita Thucydidis p. 11.) optime demonstrauerit, et scholia Thucydidea inde a sexto post Chr. n. saeculo in eam, qua nos utimur, formam redacta sint (conferatur appendix I.), habemus terminos, et ante quem et post quem Marcellinum illum uixisse consentaneum est. Neque uero res ita se habet, ut Doberentzius contendit, cum Vaticani, quam ille attulit, inscriptionem omnino falsam esse Schoenius contendat et Petersenus l. l. p. 9. fusius de Palatini superscriptione agens exponat, titulum in duos discernendum uideri, quorum priorem *Μαρκελλίνου εἰς Θουκυδίδην σχόλια*, posteriorem *περὶ τοῦ βίου αὐτοῦ καὶ τῆς τοῦ λόγου ἰδέας* fuisse affirmat. Haud scio an in illa explicatione acquiescendum sit, nam, si reuera Marcellinus e scholiis Thucydideis sua hausisset, uti uult Ritter, id maximam mirationem moueret, quia ne leuissimum quidem argumentum e scholiis Thucydideis pro illa opinione adferri potest. Atque, si hoc ita esset, nonne exspectaremus ad V, 26. et IV, 100.—105. nonnulla scholia exstare, quae etiam nunc Marcellini et scholiastarum consensum indicarent? Itaque Doberentzi sententia, quippe quae fundamento utatur satis infirmo, probari uix potest.

CAPUT III. *De ceteris in Thucydidis libros commentariis.*

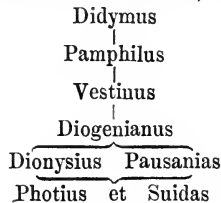
De ceteris fontibus, e quibus scholia profecta sunt, ita mihi agendum uidetur, ut priore loco disseram de commentationibus et ceteris scriptis, quae ad Thucydidem pertinent, atque, quid singulis adscribi possit, exponam, altero loco accedam ad lexica, e quibus explicationes singulorum uerborum et rerum fluxerunt, et describam, quonam modo alii ex aliis sua compilauerint et singula saepissime conturbauerint.

Atque primo loco nobis agendum est de Didymo Chalcentero, ad quem Ritter primam uitae Marcellini partem referre uoluit. Et attulisse Didymum nonnulla, quae ad uitam Thucydidis pertinerent, ab antiquioribus auctoribus petita atque fortasse etiam uitam conscripsisse e fragmentis, quae Mauritius Schmidtus (Didym. p. 321—334.) collegit, apparet. Commentarii uero in Thucydidis historiam compositi nullum reperitur certum uestigium. Nam quod Ammonius (p. 131. Valcken.¹) *συμμαχεῖν καὶ ἐπιμαχεῖν διαφέρει. συμμαχεῖν μὲν γὰρ λέγουσι τὸ σὺν ἑαυτοῖς, φησὶ Δίδυμος, εἴτ' αὐτοὶ ἐπίοιεν πολεμίους εἶθ' ἕτεροι ἐπιστρατεύοιεν, ἐπιμαχεῖν δὲ ὅταν τοὺς ἐπίοντας ἀμύνωνται μόνον διέσταλξε Θουκυδίδης ἐν τῇ α' λέγων· Κερκυραίοις Ἀθηναίους συμμαχίαν μὲν οὐ ποιήσασθαι, ἐπιμαχίαν δέ,* cum scholio I, 44. omnino conuenit, inde commentarium in Thucydidem conscripsisse Didymum non efficitur, quippe qui in lexicis quoque de hac re disserere potuerit. Quae sententia eo firmatur, quod in lexico comico eum de Aeschine exposuisse notum est cf. Harpoer. s. u. *ξηραλοιφεῖν*. Multo plura scholia e Didymi siue commentario siue lexico fluxisse contendit Goslingsius p. 11. sqq., qui eo potissimum argumento nititur, ut Naberum secutus scholia Didymo adscribenda esse putet, si Hesychius cum Photio, Suida, Eustathio plus minusue consentiat. Secundum Batauos igitur et Hesychius et Photius (i. e. atticistae) e Diogeniani libro, qui inscriptus erat *περιεργοπένητες*, hauserunt. Hoc si uerum esset, Pamphilum

1) cf. Hesych. s. u., Thom. Mag. p. 164. ed. Ritschl.

siue Didymum certissimum harum glossarum auctorem haberemus. Neque tamen haec res, quam Naber proll. p. 27.—30. demonstrasse sibi uisus est, tam certa est, quam quis credere possit, praesertim cum Boysenus (de Harpocratonis fontibus p. 62.) exempla ab illo allata bene refutarit et (p. 63.) contrariam sententiam dixerit. Mihi cum Boyseni sententia maxime arrideat, eam in hac quaestione sequar. Id tamen libenter concedo, hanc quaestionem, cum tot lexica in bibliothecarum tenebris lateant (Eudemum, alios dico), ad certum finem perducere non posse. Scholia singula, quae Goslingsius l. l. protulit, postea omnia exhibebo capite quarto, ubi de atticistarum lexicis mihi dicendum erit, quapropter fusius hoc loco de illis agere in animo non est. Haec sunt I. 6. *χρυσῶν τετιγῶν*. ib. *κρωβύλος ἐν ἔρσει*. I. 56. *δμήρους*. I. 132. *παιδικά*. II. 49. *καρδίαν*. ib. *πελιτρός*. II. 62. *κηπίον*. II. 83. *πορθμόν*. II. 93. *ἐπηρέσιον*. IV. 10. *ῥόδιον*. ib. *ῥαχίαν*. IV. 12. *παρεξειρεσίαν*. IV. 48. *εἰς τὰς σφαγὰς*. IV. 97. *ὄμοχέτας*. VII. 41. *ἔπειτα αὐτοὺς αἱ κερᾶι*. Non potuisse omnino haec derivari e Didymi lexicis nolim affirmare: id tantum contra Batauos contendo uestigia certa, quae ad Didymum auctorem pertineant, prorsus abesse. Hoc de ratione Goslingsi et de uniuersis exemplis dicendum erat. De singulis infra exponam.¹⁾

1) Res est difficillima atque ea, de qua uiri docti uehementer inter se discrepant. Naber rem ita sibi constituit, ut hoc schema efficiat:

Sed Boysenus, qui p. 62. eum, ut mihi quidem uidetur, bene refellit, cum Schmidtio (Quaest. Hesych. p. CXXV.) Diogenianum potius hausisse ex atticistis demonstrare uoluit. Quae opinio contra Naberi sententiam ea res sustentatur, quod atticistarum fragmenta multis antiquissimorum auctorum fragmentis ornata uidemus, quae apud Diogenianum desiderantur. Fortasse autem Schmidti recte censet (Didym. p. 83.) et atticistas et Diogenia-

Ceteri commentarii, qui Thucydidis libros explicauerunt, omnes fere apud Suidam solum afferuntur. Primo loco nominandus est Numenius rhetor, qui scripsit *περὶ τῶν τῆς λέξεως σχημάτων, ἐποθέσεις τῶν Δημοσθένους καὶ Θουκυδίδου, χρειῶν συναγωγὴν κτλ.* Fuit Hadriani imperatoris temporibus, si quidem idem est Alexandri sophistae pater, quem laudatum inuenimus apud Walz. Rhett. gr. IV. p. 35. VII. p. 53. Fortasse breuia illa argumenta, quae in libro I. singulis capitibus praemissa sunt, recte ad Numenium referuntur, id quod iam Doberentzcius p. 14. suspicatus est.

Sequitur Iulius Vestinus, quem Suidas tradit *ἐκλογὴν ἐκ τῶν Θουκυδίδου Ἰσαίου Ἰσοκράτους καὶ Θρασυμάχου τοῦ δήτορος καὶ ἄλλων δήτορων* conscripsisse. Quas res continerint eclogae illae, nescimus. Si constaret locos Thucydidis ipsius excerptos fuisse, hoc nihil attineret ad hanc disputationem. Sed fuisse uoces et formas selectas, eis probari uidetur perbis, quae antecedunt: *Ὀνησίτινος Ἰούλιος χρηματίσας, σοφιστῆς, ἐπιτομὴν τῶν Παμφίλου γλωσσῶν βιβλούς δ', ἐκλογὴν ὀνομάτων ἐκ τῶν Δημοσθένους βιβλίων.* Lexicographus igitur fuit, propter fontium penuriam nobis fere ignotus, de quo quae accepimus, Meier Op. II. p. 47. conguessit, cf. eiusdem libri p. 43. not. 172. Vestigia illius doctrinae apud scholiastas Thucydideos indagare non potui, sed propter nexum, quo omnia haec lexica inter se coniuncta sunt, nonnulla e Vestini quoque copiis ad nos peruenisse non negauerim cf. Schmidt. praef. ad Hesych. ed. mai. p. 85.

Tiberius *φιλόλογος* (codices perperam habent *φιλόσοφος*) καὶ *σοφιστῆς* scripsit *περὶ Ἡροδότου καὶ Θουκυδίδου.* Si scholia primi potissimum libri perscrutamur, saepissime miramur, quod scholiasta tam saepe Herodoti Musarum noti-

num Pamphili scrinia expilasse. Neque tamen hoc poterit demonstrari, cum Pamphili fragmenta non agant de iisdem uocabulis, de quibus fragmenta atticistarum. De Harpocrate in hoc stemma inserendo consulto tacuimus. Eum ex atticistis hausisse Boysenus p. 81. 82. contendit, negat Stoientinus (cf. Jahrb. für klass. Philol. 1879. p. 113. sqq.), qui eum ex communi fonte, h. e. e Pamphili lexico sua deriuasse censet.

tiam prae se ferat, ut diligentissima studia eum in illis collocasse certum mihi uideatur. Grammatico igitur scholia illa adscribenda uidentur, qui et ipse Herodotum optime norit et commentarios in illum conscripserit. Quia autem praeter Tiberium et Heronem (cf. p. 83.) nemo interpres Thucydidis nominatur, qui etiam Herodotum commentario instruxerit, alterutri ¹⁾ haec scholia uidentur adscribenda esse. Exstat praeterea libellus Tiberii rhetoris *περὶ σχημάτων* apud Walz. Rhet. Graec. uol. VIII., in quo nonnunquam exempla Thucydidea citantur; cf. cap. 27.: *κακείνο δὲ παρονομασία τὸ παρὰ Θουκυδίδη „ἀλλ’ ἢ τούτους μεταπέμπειν δέον ἢ ἄλλην μὴ ἐλάττω στρατιάν*

1) I. 10. *πεποίηκε] ἐπιτηδείως τὸ „τὸν ποιητὴν πεποιημένοι“ ὡς περὶ λέγομεν τὸν φιλόσοφον ὡς ἐφιλοσόφησεν. § ἰστίον ὅτι ἀπὸ τοῦ Ἡροδότου ἀφείληται. — I. 13. καὶ Ἰωσὶν ὕστερον] μετὰ τὴν τῶν Κορινθίων ναυπηγίαν ἢ τῶν Ἰώνων εἰσάγεται περὶ τὸ ναυτικὸν ἐπιμέλημα. § ἡ δὲ ἱστορία τῶν Ἰώνων δῆλη ἐν τῇ πρώτῃ ἱστορίᾳ τοῦ Ἡροδότου (I. 141.). — I. 20. τὸν Πιτανάτην λόγον] ἀπὸ Πιτάνης κόμης. § Ἡρόδοτος μαρτυρεῖ, ὅτι ἦν ὁ Πιτανάτης λόγος κληθεὶς ἀπὸ Πιτάνης, κόμης λακωνικῆς cf. Herod. IX. 53. — I. 21. *λογογράφοι] αἰνίττεται τὸν Ἡρόδοτον. — I. 22. τὸ μὴ μνθῶδες αὐτῶν] πάλιν αἰνίττεται πρὸς Ἡρόδοτον. — ib. κτήμα] κέρδος. κτήμα τὴν ἀλήθειαν. ἀγώνισμα τὸν γλυκὸν λόγον. αἰνίττεται δὲ τὰ μνθικά Ἡροδότου. — I. 57. Ἀλεξάνδρον τοῦ Φιλέλληρος καλουμένου, ὃς ἐν τοῖς Μηδικοῖς ἤμαζεν. Apud Herodotum passim; nusquam uero cognomen Philhellenis apparet. — I. 60. Ἀριστεὺς ὁ Ἀδειάντιον] τοῦτον ἴσμεν ἐν τοῖς Μηδικοῖς πρὸς Θεμιστοκλέα στασιάζοντα cf. Herod. VII. 137. — I. 126. Κλεομένης] βασιλεὺς Λακεδαιμονίων οὗ μὲνηται Ἡρόδοτος (V. 70.). — I. 137. γράφας τὴν ἐκ Σαλαμῖνος προάγγελσον τῆς ἀναχωρήσεως καὶ τὴν τῶν γεφυρῶν, ἣν ψευδῶς προσηποιήσατο, τότε δι’ αὐτὸν οὐ διάλυσιν. ταῦτα κεῖται παρ’ Ἡροδότῳ ἀκολούθως (VIII. 110.). — II. 7. De Delo insula πρότερον οὐ σεισθεῖσα] καὶ μὴν Ἡρόδοτος (VI. 98.) λέγει, ὅτι ἐκινήθη ἐν τοῖς Μηδικοῖς. — II. 89. πρῶτοι ἐκήσαντο (sc. οἱ Τημενίδαι τὴν παρὰ θάλασσαν νῦν Μακεδονίαν)] τοῦτο καὶ Ἡρόδοτος ἱστορεῖ ἐν τῇ ἐνάτῃ κατὰ διέξοδον (immo VIII. 137.). — II. 97. ταῦτη δὲ] τῇ τῶν Σκυθῶν ἰσχύϊ. § περὶ τῶν Σκυθῶν τοῦτο καὶ Ἡρόδοτος λέγει cf. Herod. IV. 46., ubi neminem Scythis resistere posse narrat. — III. 54. καὶ γὰρ ἠπειρῶνται] ταῦτα πάντα πλατικῶς ἱστορεῖ Ἡρόδοτος. — III. 55. καὶ ταῦτα παρ’ Ἡροδότῳ κεῖται διεξοδικῶς. — III. 62. ὀλίγων ἀνδρῶν] Ἀτταγίνου καὶ τῶν ἄλλων μηδισάντων. Agit Thuc. de optimatibus Thebanis, qui ἐμήδισαν. Nomen Attagini nusquam inuenire potuit scholiasta nisi apud Herod. IX. 5. 85. — III. 104. Πολυκράτης] ὁ ἐντυχῆς οὗ μὲνηται Ἡρόδοτος.**

ἐπιπέμπειν“. καὶ πάλιν „τί ἐβούλευσαν οὗτοι καὶ οὐκ ἀπέστησαν“. cf. Thuc. VII. 15. III. 39. Ibidem cap. 35. luculentum habemus exemplum, Tiberium illum et Thucydidis et Herodoti notitiam habuisse: *παρὰ δὲ Θουκυδίδῃ „καὶ οἱ μὲν ὕπνον ἤροῦντο“ ἀντὶ τοῦ „ἐκάθειδον“ καὶ παρὰ Ἡροδότῳ „ἐνέσκηψεν ὁ θεὸς Θήλειαν νόσον“ ἀντὶ τοῦ „ἐποίησεν ἀνδρογύνους ἢ ἐαγότας“.* Et postea saepius exempla Thucydidea inueniuntur. Auctorem igitur huius libelli Thucydidis opus optime nouisse apparet, praesertim cum exempla ab ipso allata non in ceteris *περὶ σχημάτων* libellis rhetoricis, quos quidem Walzcius edidit, occurrant.

Sequitur Claudius Didymus, de quo Suidas s. u. *Κλαύδιος χρηματίσας, γραμματικός, περὶ τῶν ἡμαρτημένων Θουκυδίδῃ, περὶ τῆς παρὰ Ῥωμαίοις ἀναλογίας, ἐπιτομὴν τῶν Ἡρακλέωνος καὶ ἄλλα τινά.* Meier Op. II. p. 61. eundem esse illum atque Aristarcheum coniecit, sed argumenta non attulit. Cui coniecturae uidetur obstare, quod alias nunquam Claudii cognomen Chalcentero tribuitur. Facio igitur eum Schmidtio (Didym. p. 345.), Doberentzio p. 8., Goslingsio p. 10., qui omnes hunc Claudium Didymum a Didymo Chalcentero secernunt.

Euagoras Lindius, cf. Suid. s. u., scripsit *βίον Τιμαγόρους καὶ ἑτέρων λογίων* et alia multa. In titularum numero inueniuntur *ζητήσεις κατὰ στοιχεῖον Θουκυδίδου* et *τῶν παρὰ Θουκυδίδῃ ζητούμενων κατὰ λέξιν*, quibus eundem librum significari iam Bernhardy ad Suid. l. l. uidit, cf. Doberentz. p. 14.

Heron, Cotyis filius, Atheniensis *ὑπομνήματα εἰς Ἡρόδοτον, Ξενοφῶντα καὶ Θουκυδίδην* confecit. Quonam tempore fuerit, incertum est. — Certum genus scholiorum omnibus his auctoribus attribui non potest.

Claudit agmen Porphyrius, *ὁ κατὰ Χριστιανῶν γράψας, ὃς κυρίως ἐκαλεῖτο βασιλεύς. Τύριος φιλόσοφος, μαθητῆς Ἀμελίου τοῦ Πλωτίνου μαθητοῦ, διδάσκαλος δὲ Ἰαμβλίχου, γεγονὼς ἐπὶ τῶν χρόνων Ἀνθελιανοῦ καὶ παρατείνας ἕως Διοκλητιανοῦ τοῦ βασιλέως ἐγραψε βιβλία πάμπλειστα, φιλοσοφὰ τε καὶ ἱστορικὰ καὶ γραμματικά.* In titularum

numero apud Suidam etiam hos inuenimus: εἰς τὸ Θουκυδίδου προοίμιον, πρὸς Ἀριστείδην ζ', unde facile intellegitur et Thucydidem et Aristidem diligenter a Porphyrio lectitatos esse. Quamuis dubium sit, quid septem πρὸς Ἀριστείδην libell continerint, id certum uidetur, priorem libellum εἰς τὸ Θουκυδίδου προοίμιον nihil aliud fuisse, quam commentarium, cuius reliquiae fortasse etiam nunc in scholiis Thucydideis exstant. Cum uero ad Thuc. I. 2. habeamus scholion, in quo locus quidam Aristidis (quem neminem alium fuisse censeo, quam rhetorem notissimum) laudatur, ea suspicio non prorsus improbabilis mihi uidetur, Porphyrio hunc totum locum¹⁾ adscribendum esse, praesertim cum perraro fiat, ut scriptores posterioris aetatis a scholiastis et lexicographis testes citentur, quia semper fere notitiam ueterum auctorum prae se ferre malunt, nisi ipsi posteriores auctores, ut Suidas fecit, accurate tractauerunt.

Restat, ut agamus de Aspasio Byblio, quem Dobrentzius p. 13. commentarium in Thucydidem conscripsisse contendit. Aspasius enim (ut Schultzius, Jahrb. für klass. Philologie uol. 93. p. 294. demonstraui) commentarium in Aeschinis orationes confecit, Thucydidem autem saepius in scholiis Aeschineis laudari satis notum est. Quorum e numero duo congruunt cum Thucydideis, schol. Thuc. I. 6. et schol.

1) Ἐς Ἰωνίαν] προληπτικὸν ἐστὶ σχῆμα· ὅταν τὸ συμβὰν ὕστερον προλαβόντες καλέσωμεν. ὃ γὰρ ξυνέβη μετὰ τὴν οἰκῆσιν τῶν ἀνδρῶν (λέγω δὲ τὸ κληθῆναι Ἰωνίαν), τοῦτο αὐτὴν προσηγόρευσε, πρὶν ἐκπεμφθῆναι τοὺς ἀνδρας, προδιδοὺς καὶ προχαριζόμενος τὴν προσηγορίαν ταύτην τῇ χώρᾳ· οὐ γὰρ οὔσης πρὸ τούτου τῆς Ἰωνίας, ἀπέστειλαν ἐκεῖσε τὸν ὄχλον οἱ Ἀθηναῖοι, ἐφ' ᾧ κίσειν καὶ οἰκῆσαι τὴν γῆν. καὶ οἱ πεμφθέντες ἐκεῖσε κατοικῆσαι, οὕτω καλεῖσθαι τὴν χώραν παρεσκεύασαν. τοῦτο δὲ καὶ Ἀριστείδης ἐν τῷ Παναθηναϊκῷ (cf. uol. I. p. 157. Dind.) ἐποίησεν εἰπὼν „λυσάμενη τὴν ζώνην ἐν ζωστήρι τῆς Ἀττικῆς“, ὃ δὲ νοῦς οὗτος· πολλῶν καταφυγόντων ἐς τὴν Ἀττικὴν διὰ τὸ ἀσφαλὲς εἶναι τὸ χωρίον τοσοῦτον ἐγένετο πλῆθος, ὥστε τῆς Ἀττικῆς στενοχωρουμένης καὶ μὴ οὔσης ἰκανῆ τρέφειν τὸν ὄχλον, ἀνάγκη γέγονε μερίσαι τὸ πλῆθος καὶ εἰς ἀποικίαν ἐκπέμπειν· οὗτος δὲ προληπτικῶς χρησάμενος εἶπεν· εἰς Ἰωνίαν ἀπέπεμψεν Praeterea Aristides laudatur in schol. Thuc. I. 101.

Aesch. I. 64. *ζρωβύλος ἐν ἔρσει*; schol. Thuc. II. 2. et schol. Aesch. I. 29. *ῥέμενοι τὰ ὄπλια*. Eundem igitur utriusque scholii auctorem habemus. Quid vero? Habemusne, cur Aspasium auctorem esse iudicemus? Immo uero, utrumque scholion infra ex atticistarum lexicis deriuatum esse demonstrabimus, unde efficitur Meierum (Praef. ad Demosth. Mid. p. XVII.) audacius contendisse ab Aspasio, Aeschinis interprete, commentarios in Thucydidem compositos esse. Doberentzius uero ipse sibi repugnat, cum Aspasium in numerum eorum referat, „e quorum commentariis haud dubie multa petita sunt“ et paucis tantum uersibus interiectis haec scribat: „neque tamen ullo horum loco in scholiis, quae nunc exstant, commentarii adhibiti esse uidentur, ita ut scholorum collectionem, quam hodie habemus, eos ei ignotos fuisse paene existimes“, nisi his in uerbis, quae intellegere omnino non queo, error typhothetae latet.

CAPUT IV. *Ex quibus grammaticis et lexicographis scholia Thucydidea deriuata sint.*

Cum omnibus, quos inuestigare potui, Thucydidis commentatoribus perlustratis nullam fere esse uiam intellexissem, quam secutus scholia nonnulla certis auctoribus tribuere possem, scholia ipsa mihi aggredienda esse putauit, num forte inde unum uel alterum grammaticum aut lexicographum prioris aetatis scholorum quorundam auctorem fuisse inueniremus.

Ac si quidem grammaticorum rationem habemus, quorum libri uel toti, uel magna ex parte superstites sunt, de quatuor praecipue agendum est, de Herodiano et Choerobosco, de Ammonio lexicographo et de Moeride atticista.

§ 1.

Atque Herodianum quidem ter in scholiis nostris laudatum inuenimus: ad II. 19. [*Πειτός*] [*ᾠρος*]¹⁾ [*Πειός*, [*Ἡρω-*

1) Orus praeterea laudatur in schol. Thuc. V. 11. [*Ἀτρομύτιον*]

διανός Πίτος; ad II. 99. Ἡδῶνας] Ἡδωνοὶ καὶ μεταπλασμῶ
 Ἡδῶνες καὶ Ἡδῶναι· οὕτως Ἡρωδιανός; ad VIII. 44. Καμίρω]
 Κάμιρος· Ἡρωδιανός καὶ Χοιροβοσζός. Praeter locum ulti-
 mum etiam primum ad Choerobosceum referre licet, cf. Herod.
 ed. Lentz. II. p. 577.: Πίτος· ῥιτοὶ δὲ εἰσι ποταμοὶ δύο διὰ
 γράραγγος ὑπὸ γῆν ῥέοντες ἐν τῷ Θριασίῳ πεδίῳ πλησίον
 Ἐλευσίνος. λέγει Ὁρος διὰ διαρρόγγου ρεῖτος καὶ ὀξύνει, ὡς
 κλειτός, ὃ δὲ Ἡρωδιανός ἐν τῇ καθόλου λέγει, ὅτι διὰ τοῦ
 ἰ γράφεται καὶ βαρύνεται, οἷον ῥίτος σίτος Τρῖτος. Quae de-
 prompta sunt e Choeroboscei orthographia (Cramerii Anecd. Oxon.
 II. p. 256, 13., cf. Herod. ed. Lentz. II. p. 418., Etymol. Mag.
 p. 703.). Alterum locum ut supra codices secuti attulimus, ita
 Lentzius exhibuit II. p. 729., in priore uolumine p. 25, 7. sic: Τὸ
 δὲ Ἡδῶνες μεταπέκλασαι ἐκ τοῦ Ἡδωνοί· λέγονται δὲ καὶ
 Ἡδῶναι. Sed cum ille eam glossam soli scholiastae Thucy-
 didis se debere altero loco fateatur, neque cetera lexica aut
 scripta grammatica auxilium nobis suppeditent, scholiastam
 quendam, donec auctor, qui inter illum et Herodianum inter-
 cesserit, inueniatur, Herodianum inspexisse censebimus. Ter-
 tium scholion est apud Herod. ed. Lentz. II. p. 530. Κάμιρος·
 πόλις Ρόδου· τὰ γὰρ διὰ τοῦ ἰρος ἐπὶ πόλειος λεγόμενα κτλ.
 cf. I. p. 198. II. p. 449. Iure igitur, si Herodiani uerba, quibus
 Thucydides citatur, cum scholiis Thucydideis congruunt, atque
 si scholia nostra congruunt cum Herodiani uerbis, etiamsi apud
 eum Thucydidis nec nomen nec uerba afferuntur, scholiastas
 illius scrinia compilasse existimabimus. Et priore quidem

² Ὁρον· Ἀδραμύττειον Ἐῦπολις· Ἀτραμύττειον Θουκυδίδης. Schwartzius qui-
 dem, Ael. Dion. p. 8., hunc locum ex Aelii Dionysii doctrina haustum esse
 demonstrare uoluit. Sed apud Ritschelium in libello aureo, qui „de Oro
 et Orione“ inscriptus est, nihil de accuratiore Thucydidis tractatione ab
 Oro instaurata legimus. In Antiatticista quidem, quem Naber Ritschelii
 quandam suspicionem secutus Ori doctrina niti contendit, prol. p. 98.—102.,
 tam saepe laudatur, ut exempla apponere superuacaneum sit. Cum uero
 Boysenus hanc opinionem impugnauerit et loci singuli saepissime sint
 lacerati neque omnino conueniant cum scholiis Thucydideis, de Oro hoc
 loco amplius non est agendum, quippe cuius adnotationes per Choero-
 bosceum in scholia nostra fluxisse uideantur.

ratione, quamquam omnes locos Thucydideos apud Herodianum allatos perscrutatus sum, nullum me repperisse fateor, quem sine ulla dubitatione cum scholio Thucydideo conferre possim. Alterius uero generis unum quidem exemplum inueni, quo Herodiani scripta a scholiastis usurpata esse ostendam. Legimus enim apud Photium s. u. *ληστικόν· ληστικὸν καὶ ληστικὸν διαφέρει. τὸ μὲν ἐκτὸς τοῦ ᾧ σημαίνει τὸ σύστημα τῶν ληστῶν· τὸ δὲ μετὰ τοῦ ᾧ τὸ κτῆμα τῶν ληστῶν· Θουκυδίδης ἐν α΄· τό τε ληστικὸν καθήρει ἐκ θαλάσσης.* Spectat auctor huius adnotationis ad Thuc. I. 4., ubi hoc habemus scholion: *ληστικὸν τὸ σύστημα, ἡγοῦν οἱ λησταί· ληστικὸν δὲ τὸ κτῆμα, quod sane eadem continet atque Photius, quamuis decurtata.* Similia refert Phrynichus p. 242, quem ad locum Lobeckius de perpetua illarum formarum in codicibus confusione uberius exponit. Fontem uero huius explicationis non habemus Aelium Dionysium, ut Schwartzius Ael. Dion. p. 87. contendit, sed Herodianum in libello, qui *Φιλέταιρος* inscriptus est, quem inuenies in appendice Moeridis Piersoniani, p. 450.: *ληστικὸν τὸ σύστημα τῶν ληστῶν· ληστικὸν δὲ τὸ κτῆμα· οἶον καὶ τὸ ξίφος καὶ τὸ πλοῖον καὶ εἴ τι ἄλλο.* Eum enim libellum quamquam suppositicium esse Lehrsius, Anall. ad Herod. p. 418., et Lentzius (I. p. XV.) affirmauerunt, iidem tamen non dubitauerunt, quin multa ex Herodiani scriptis petita in illo inuenirentur. Accedit, quod explicatio ipsa atticistis minime conuenit, cum fere nusquam de uerbis synonymis exposuerint, sed potius Ptolemaeo Ascalonitae uel Ammonio, ut hos exempli causa afferam. Herodiani esse eam ob causam suspicor, quia et ille de synonymis scripsit in libris *περὶ ὁρθογραφίας* et cum atticistarum glossae imprimis Photiani lexicī auxilio restituendae sint, id haud parui uidetur momenti, quod hanc glossam non in contextu ipso, sed in extrema codicis pagina manu antiqua adscriptam inueniri Naber ipse testatur.

§ 2.

Si Choeroboscum scholiorum nostrorum auctorem fuisse dicimus, nihil aliud dicimus, quam Herodianum eorum aucto-

rem fuisse, quem ab grammatico illo omnes sciunt saepissime ad uerbum exscriptum esse. Laudatur in scholio, quod iam supra attulimus, ad VIII. 44.: *Καμίρω] Κάμιρος Ἡρωδιανὸς καὶ Χοιροβοσκός* cf. Cramerī Anecd. Paris. II. p. 259, 22. Praecipue scholia illa Tzetzca, de quibus supra p. 76. sqq. exposuimus, ad Choeroboscum referenda uidentur. Quod imprimis apparet e scholio ad I. 63, ubi Tzetzes haec adnotat:

*ἑπκῆς τις ἐξώρωσε διφθογγον γράφων,
ἦτα δὲ γράψον Ἀττικῶ τρόπῳ γράφων,
ὁ Σκύλλος οὗτος Ἀττικώτατα γράφει.
τὰ πάντα ταῦτα τοιγαροῦν ἦτα γράφε
ἑπκῆς, ἀριστῆς, Φωκαῆς· πλὴν κυρίων
τὰ κέρια μόνα δὲ διφθογγα γράφε
Δημοσθένεις λέγω τε καὶ τὰ τοιαῦδε.*

et paulo infra ad uocem *τροπαῖον*:

*καὶ τὸ τροπαῖον μὴ τρόπαιόν μοι γράφε,
ἂν ἀττικῶς γράφῃς δὲ, ταῦτά σοι λέγω.
ἄλλη δὲ γλωσσῶν εἰ γράφεις μοι τοὺς λόγους,
διφθογγον ἑπκῆς καὶ τρόπαιόν μοι γράφε.*

Priores uersus ad Choerobosci regulam, quae inuenitur in Etym. Mag. s. u. *ἑπκῆς*, conformati sunt: *δεῖ γινώσκειν, ὅτι ἐπὶ τῶν εἰς εὐς ὀνομάτων ἢ εὐθεῖα τῶν πληθυντικῶν τὰ δύο εε εἰς τὴν εἰ κινῶ ἐπὶ τῶν κυρίων. ἐπὶ δὲ τῶν μὴ κυρίων παρ' ἡμῖν μὲν διὰ τῆς εἰ διφθογγον, παρὰ δὲ τοῖς Ἀττικοῖς εἰς ἦ. βασιλέες βασιλῆς. Χοιροβοσκός.* cf. Choerobosc. in Theodos. *ὀνοματικόν* p. 217. ed. Gaisf. et Herod. ed. Lentz. II. p. 638., cf. I. 424. Altera regula ¹⁾ conuenit cum Etym. Mag. p. 769, 14.: *πᾶν κτητικὸν οὐδέτερον ἀπὸ Δηλυκοῦ γερονὸς τρι-*

1) Hoc loco statim agam de scholio I. 30., quod uidetur Herodiani esse: *τροπαῖον ἢ παλαιὰ Ἀτθίς, ἧς ἐστὶν Εὐπόλις Κρατῖνος Ἀριστοφάνης Θουκυδίδης· τρόπαιον ἢ νέα Ἀτθίς, ἧς ἐστὶ Μένανδρος καὶ οἱ ἄλλοι*, quae eisdem fere uerbis redeunt apud schol. Ar. Thesmoph. 697. Cetera quidem lexica nihil tradunt, sed si Eustath. p. 531, 34. adieris, non alium huius explicationis auctorem esse mecum censebis, quam Herodianum *περὶ καθολικῆς προσφθίας*, praesertim cum Choeroboscus fere ad uerbum concinat.

την ἀπὸ τέλους ἔχει τὴν ὀξειαν, οἶον κεφαλή κεφάλαιον, γυνή γύναιον· ὄθεν καὶ τροπή· τρόπαιον. οἱ δὲ παλαιοὶ Ἀττικοὶ περισπωσιν, cf. Herod. ed. Lentz. I. p. 369. Schol. in Dionys. 678, 19. Fortasse etiam ceteri Tzetzae uersiculi ad Choerobosci doctrinam redeunt. Sed quia Choerobosci editiones aptis indicibus prorsus carent, alios locos nullos inuenire potui.

§ 3.

Alii grammatici in scholiis nostris non laudantur, sed ipsa res suadet, ut scholiastas ex illorum libris nonnulla in suas farragines inseruisse credamus. Ac si quidem Ammonii lexicon perscrutamur, quod tertio post Chr. n. saeculo conscriptum est, unam quidem glossam aperte cum scholiis nostris conspirantem inuenimus p. 97. ed. Valcken.: *ναναγία μὲν ἔστιν αὐτὴ ἢ τῆς νηὸς διαφθορά· νανάγιον δὲ τὸ ἐξ αὐτῆς ἐκβρασθέν*, qua cum glossa confero scholion Thuc. I. 50.: *νανάγια μὲν οὐδετέρως λέγεται, ὅταν τι τῆς νεὸς ἀπόληται οἶον κηδάλιον ἢ τι τοιοῦτον· ναναγία δὲ θηλυκῶς ἢ πᾶσα τῆς νεὸς ἀπώλεια λέγεται· τὰ δὲ νῦν οὐδετέρως εἴρηκεν*. Cum lexica cetera nihil eiusmodi habeant, dubium non est, quin scholiasta siue ex Ammonio siue e fonte communi hauserit. De qua re cum uiri docti omnino non disputauerint, longiore quaestione, quam cui nunc uacamus, ad eam rem expediendam opus est; id unum affirmo, nonnulla atticistarum, plura Ptolemaei Ascalonitae in hac opella synonymica inesse uideri. Praeterea inuenimus Thucydidem saepius ab Ammonio laudatum, cf. glossam *βάρραθρον*, quam infra atticistarum esse demonstrabimus, quorum a libris glossas synonymicas, quae formulam illam sollemnem *τὰ καὶ τὰ διαφέρουσιν* habent, non plane alienas fuisse docet Photius s. u. *εῶρων, ἰστός καὶ κεραία, ληστικόν*.

§ 4.

Restat, ut perscrutemur Moeridis *πονημάτιον* cf. Naberi proleg. ad Phot. p. 103, in quo libello tres loci inueniuntur,

quibus ille solus cum scholiastis nostris concinit; qua de causa nescio, an haec Dionysio uel Pausaniae tribuenda sint. Legimus enim p. 114. Pierson. *ἔξαλημιμένον ἀντὶ τοῦ χειρισμένου Θουκυδίδης*. Locus Thucydideus est III. 20., ad quem hoc habemus scholion: *οὐκ ἔξαλημιμένον] οὐ χειρισμένον*. Scholiasta igitur cum atticista conuenit. Item ad Moeridem referendum est scholion Thuc. IV. 125.: *ἀσαφῶς ἐκπλήγνυσθαι] ἀντὶ τοῦ ἀδήλως ἐκπλήγτεσθαι*, nam Moeris ed. Pierson. p. 162. habet: *ἐκπλήγνυσθαι ἀντὶ τοῦ ἐκπλήγτεσθαι Θουκυδίδης*, quam explicationem Thomas Magister ¹⁾ exseripsit. Eadem habemus apud Suidam: *ἐκπλήγνυσθαι· ἐκπλήγτεσθαι*, quae tamen e scholiis excerpta esse possunt cf. pag. 94. Tertio loco Moeridem adhibitum inueniemus in schol. I. 90.: *ἀπαλλαξείοντες] ἀπαλλακτικῶς ἔχοντες*, quocum conuenit Moeris p. 188. Bekker.: *ἀπαλλαξείοντες Ἀττικοί, ἀπαλλακτικῶς ἔχοντες Ἕλληνες*. Cetera lexica si euolueris, inuenies apud Hesychium Moeridis glossam, sed interpolatam. Apud Photium hoc loco lacuna est. Suidas alterum scholion: *ἦτοι ἐπιθυμίαν ἔχοντες ἀπαλλαγῆναι* descripsit, cf. Schol. Thuc. III. 84. = Thom. Mag. p. 11, 2. Ritschl. Lexica Segueriana nihil tradunt. Moeridi igitur, cum ab eo solo hanc explicationem traditam esse uideamus, eam adscribo dissentioque a Goslingsio, qui p. 43. hanc glossam ad Aelium Dionysium uult referre. Sed argumenta eius plane futtilia sunt. Prouocat enim ad Naber Proleg. p. 35, ubi hanc explicationem non reperies, et ad Photium s. u. *πολεμῆσειν*. Si in illa glossa *ἀπαλλαξείειν* uerbum afferretur, atticista fortasse auctor habendus esset, sed cum hoc ibi non fiat, Moeridem scholii huius auctorem esse contendo. Praeterea Moeridis nullum exstat in scholiis uestigium, quia ceteris omnibus locis Moeridis, quos examinauimus, explicatio omissa est.

In paucissimis illis, quae nobis e Phrynichi copiis super-

1) p. 151, 8. Ritschl. *ἐκπλήγνυσθαι· ὁ αὐτὸς μόνος* (scil. *Θουκυδίδης*) „ὅπερ φιλεῖ μεγάλα στρατόπεδα ἀσαφῶς ἐκπλήγνυσθαι“. σὺ δὲ ἐκπλήγτεσθαι λέγε κτλ. Secundum scholion in Thucydidis textu *ἀσαφῶς* contra codices ab omnibus editoribus scriptum est. Habemus igitur locum, ubi traditio indirecta meliora quam directa exhibet.

sunt, fere nihil inueni, quod ad explorandos scholiorum Thucydideorum auctores nobis ullum auxilium praestet. Singularia, quae ille solus exhibeat, omnino non inueni.

§ 5.

Transeo igitur ad lexica inde ab Alexandrinorum temporibus usque ad Suidam et Thomam Magistrum condita, quibuscum omnibus scholia nostra plus minusue consentiunt. Praecipue id, quod per se probabile est, atticistarum lexica de Thucydidis uerborum usu exposuerunt, quorum quidquid superest, si adieris, Thucydidem fere innumerabilibus locis laudatum esse inuenies atque ita laudatum, ut fere semper, quo maior sit aetas lexicorum, eo grauiores reperiantur discrepantiae. Res sane mirabilis, quam hoc loco me persequi ne exspectaueris, cum haec potius ad quaestionem de Thucydidis traditione indirecta instituendam pertineant. Iam antiquitus homines doctos usum scriptorum Atticorum illustrasse constat. Et Thucydidem quoque ab illis ante Didymi aetatem adhibitum esse, id quod philologi nostrae aetatis nescierunt, docet locus quidam Aristophanis Byzanti, qui uidetur fuisse in eo libro, qui inscriptus erat *λέξεις ἀττικαί*. Hunc locum Goslingsius p. 9, 65. adhibuit ex Eustathio p. 546, 27.: *φησὶ γὰρ ὁ γραμματικὸς Ἀριστοφάνης τὸ ἀμύνεσθαι οὐ μόνον σημαίνειν τὸ κακῶς παθόντα ἀντιδιατιθέναι ἀλλὰ τεθεῖσθαι καὶ ἀντὶ φίλου τὸ ἀμείψασθαι ὀτιοῦν καὶ φέρει χεῖσιν ἔκ τε Ἀλκιμᾶνος τὸ „οὐ γὰρ πορφύρας τόσσοις κόροις“ καὶ ἐκ τῶν Θεουκλίδου τὸ „ἀξιούτω τοῖς ὁμοίοις ἀμύνεσθαι“, qui locus excerptus est in schol. Thuc. I. 42. ἀμύνεσθαι] ἀμείψασθαι et in lexico rhetorico post Philemonem ed. Osann. p. 234. Ex Aristophane ipso hanc annotationem ab Eustathio sumptam esse minime crediderim. Immo petiuit eam e lexicis rhetoricis, quibus semper utebatur, i. e. ex Aelio Dionysio et Pausania. Glossa igitur per Didymum uel Pamphilum ad illos uidetur peruenisse, quam rem ideo certam puto, quia Suidas s. u. ἀμύνεσθαι glossam sane doctam exhibet, quam aut e Photio aut e fonte communi petiuit.*

Alterum testimonium, ex quo colligi possit iam antiquissima lexica de Thucydide egisse et inde quaedam in scholia nostra transiisse, peto ab Athenaeo I. p. 23 B.: *ὅτι τὸ ἀναπίπτειν κυρίως ἐπὶ ψυχῆς ἐστίν, οἷον ἀθυμεῖν, ὀλιγορεῖν. Θουκυδίδης πρώτη „νικώμενοι ἐπ’ ἐλάχιστον ἀναπίπτουσιν.“ Κρατῖνος δὲ ἐπ’ ἐρεῶν χρᾶται τῇ λέξει „ῥοθιάζει κἀνάπιπτε.“ καὶ Ξενοφῶν ἐν Οἰζορομικῶ „διὰ τί ἄλλοι ἀλλήλοις εἰσὶν οἱ ἐρέται; ἢ ὅτι ἐν τάξει μὴ κἀθῆνται, ἐν τάξει δὲ προνεύουσιν, ἐν τάξει δὲ ἀναπίπτουσιν; quem locum excerpit Eustathius p. 1641, 6. Conuenit schol. Thuc. I. 70. ἀναπίπτουσιν] ἢ ἀναπαύονται ἢ ἀθυμοῦσιν. Res perspicua fit e Suidae glossa altera s. u. ἀναπίπτειν (ἐπὶ ψυχῆς ἐστίν)· τὸ ἀθυμεῖν λέγεται παρὰ τοῖς παλαιοῖς. ἀναπίπτειν ἐπὶ ψυχῆς ἐστίν, οἷον ἀθυμεῖν ὀλιγορεῖν. Κρατῖνος δὲ ἐπὶ τῶν ἐρεῶν κέχρηται τῇ λέξει ἐρεσσόντων καὶ ἀνακλινομένων. Pamphilus igitur hoc loco, ut multis aliis locis Athenaei est auctor, cuius glossae per atticistarum lexica in Suidam transierunt. Talia uero testimonia sunt perrara, et quamquam omnia perscrutatus sum, alia repperi nulla.*

§ 6.

Fons uero uberrimus inuenitur in lexicis atticistarum secundi post Chr. n. saeculi, quae Batauorum sollertia et industria redintegrata sunt, Pausaniam dico et Aelium Dionysium. Ad hos fontes adeundos duplex patet uia, altera et ea certissima, ut scholia et fragmenta nominatim laudata comparemus, altera, ut lexica, quae etiamnunc exstant, imprimis Photii, qui praestantissimis auctoribus usus est, inter se et cum scholiis conferamus, qua uia saepius scholiorum auctorem probabili ratione eruemus.

Sed priusquam ad illorum studia Thucydidea accedam, exponendum uidetur, quonam modo lexicographi, quorum opera nunc exstant, a scholiastis excerpti sint uel ipsi scholiorum farraginem excerpterint.

Ac primum si Hesychium examinauerimus, non multa uestigia habebimus, ubi scholia Thucydidea cum illo solo con-

ueniant. Exempli causa appono scholion Thuc. II. 49. βράγχος] νόσημά τι τῶν ἐν τῷ σώματι γιγνομένων περὶ τὸν βράγχον, quae ad uerbum apud Hesychium repetuntur et uehementer deprauata in Etym. Mag. p. 211. Id igitur si Hesychio non debetur, pariter atque illius glossa ad fontem antiquum referendum erit, e quo fortasse etiam cetera scholia, quae sunt de peste, crudelissima illa Athenarum uastatrice II. 48. sqq., fluxerunt. Alterum exemplum est uox illa rara ἀπιάλλειν V. 77., quam scholiasta uerbo ἐπιπέμπειν explicat. Hesychius autem, qui solus praeter Thucydidem hanc uocem exhibet, ἀπιαλεῖς. ἀποπέμπεις praebet, ut utramque explicationem ex eadem glossa antiquiore petitam esse credas. Cetera exempla infra apponam. Schmidtianum tamen Hesychii indicem si adieris, permultos locos Thucydideos laudatos inuenies, ut mire ris, cur tam paucos locos congruere dicam. Sed mihi haec uestigia omnia perscrutanti saepissime accidit, ut locos, quos uir doctissimus ad Thucydidem rettulit, ad illum, cum omnis abesse probabilitas, omnino non esse referendos uiderem.

Transeo igitur ad Photium, cuius lexicon in codice Galeano lacerum et corruptissimum traditum est. Photio soli nullum scholion debemus, quia fere omnia eadem apud Suidam leguntur, quem Photium uel potius fontes illius in suum opus paene totos transfudisse consentaneum est. Si scholia Thucydidea apud Photium inueniuntur, ille aequae atque Etymologicum Magnum et Harpocration et cetera lexica breuioris spatii, quae Bekker, Cramer, alii ediderunt, non e codice Thucydideo ea petiuit, sed a fonte antiquiore, a quo iure omnes eos locos repetitos esse dicemus, quibus lexica et scholia inter se consentire cognouerimus.

Longe aliter res se habet, si Suidam examinamus, de quo duas res ante omnia uelim animaduertas:

1. Permulta ex antiquioribus lexicis, quae Thucydideas grammaticorum glossas tradiderunt, neque tamen in scholiis, quae hodie exstant, ἀντολεξεί exscripta sunt, lexico suo intexit. Hoc loco monendum uidetur uerisimile esse Suidam saepius Photium non ipsum exscripsisse, sed illius auctores

maioris antiquitatis et amplioris eruditionis. Quae est opinio Boyseni p. 36. sqq., quam contra Cobetum et Naberum obtinet, qui Suidam fere nihil esse nisi Photii apographon contendunt, cf. Naberi Proleg. passim. Etiam haec in disquisitione saepius Suidam plura atque doctiora quam Photium attulisse uidebimus.

2. Scholia, qualia nunc habemus, e codice quodam Thucydideo ἀντολεξεί transscripsit. Quam rem iam Kuester in Suidae editione et Duker in Thucydidis editione attigerunt. Hodie res paene est ignota. Etenim si Bernhardyi indicem accuratius examinauerimus, neque glossas atticistarum, in quibus loci Thucydidis laudati sunt, a scholiis seiunctas neque scholia ipsa ad indicem conficiendum adhibita esse uidebimus, cum uir ille doctissimus Kuesterianum tantum indicem rescripserit neque scholia, quae per centum quinquaginta annos multo aucta sint, denuo excussa praebent (cf. appendic. II.). Luculentissimum exemplum eius rationis, quam Suidam secutum esse affirmari, inuenitur s. u. *στύραξ· ὁ σανρωτῆρ καλούμενος· ἢ τοῦ δόρατος ἀρχὴ ἐφ' ἣ στήριζεται*. Quae glossa descripta est e scholio ad Thuc. II. 4. Deinde sequitur apud Suidam *στύραξ· τὸ κάτω τοῦ δόρατος τραχήλιον ὃ καταπηγνύειν εἰς τὴν γῆν εἰώθασιν. καὶ Θουκυδίδης φησὶ „στύραξις χρησάμενος ἀντὶ βαλάνου εἰς τὸν μοχλὸν“ καὶ στύραξιζω ἔλκω*, quae exscripta sunt ex Harpocrate p. 281, 7. ed. Dindorf. et paucis mutatis redeunt in Etym. Mag. p. 732, 4. ed. Gaisf. Res est certa multisque aliis exemplis, quae hic referre longum est, confirmari potest.

Pauca tantum addere liceat de codice Thucydideo, quo uidetur Suidas usus esse, quoad indoles eius e scholiis descriptis cognosci potest. Codex enim ille Casselano simillimus fuit, nonnulla tamen integriora seruauit, quam nostri codices optimi, cf. glossam ἀναλοῦν, quae referenda est ad Thuc. IV. 48., ubi perperam in omnibus codicibus legitur ἀναδοῦν, et ἀκμάζοντες ἦσαν, ubi aperto errore ἦσαν legitur Thuc. I. 1. 1)

1) Haec corruptela emendata est in codice Monacensi G, quod qui-

Casselano simillimum fuisse codicem illum maxime corruptelae nonnullae docent, cf. glossam *ἐπαιώνιστο· εὐφρήμιστο*, ex Thuc. I. 50., ubi in Casselano eandem corruptelam et idem scholion additum habemus, quod casu fieri non potuit. Scholia fere eadem, atque quae aetatem tulerunt, praeter Tzetzeta Suidas in codice suo uidetur inuenisse. Maxime hac quoque in re conuenit cum Casselano, cf. IV. 36., ubi scholion habemus, quod in ceteris codicibus desideratur. Suidas illud habet s. u. *περιπλεῖν. ἐρημεία τοῦ περιπλεῖν καὶ διεκπλεῖν ἐν τῇ εὐρωχωρίᾳ καθίστασθαι, οἷον χορευούσης καὶ ἀναστρεφομένης, ἐφ' ὅπερ βούλεται τῆς νεώς· καὶ ἡ „περὶ“ πρόθεσις τοῦτο δηλοῖ, τὸ κῆλῳ περιθῆεν, τὸ δὲ διεκπλεῖν τὸ τεμόντα τὴν τάξιν τῶν ἐναντίων εἰς τοῦπίσω γενέσθαι.* Nonnunquam excerpit tantum Suidas scholia et ea tantummodo, quae necessaria uiderentur, exscripsit, cf. schol. V. 28.: *ἐκκαρπώσαμενοι· τοὺς καρποὺς καὶ τὰς προσόδους λαβόντες ἀπὸ τῆς γῆς ἀεραίους διὰ τὸ μὴ πολεμεῖν*, quorum priora tantum usque ad *λαβόντες* Suidas exscripsit. Nonnunquam autem Suidae pleniora, quam nos habemus, scholia praesto fuerunt, cf. s. u. *ὀμωχαίτας* et schol. IV. 97., ubi scholiasta additamentum illud Suidae *Βοιωτικῇ δὲ ἡ λέξις* omisit. Idem factum est in glossa *Ἐριῶν*¹⁾, cf. schol. VI. 27., ubi Suidas initio scribit *Ἐριμαὶ ἦσαν ἐν τῇ Ἀθηναίων πόλει λίθινοι ἐν προθύροις καὶ ἱεροῖς* et deinde scholion totum cum additamentis codicis Casselani et Augustani addit. Ubi Suidas solus cum scholiis conuenit, semper eum e codice suo scholia delibasse probabile est, eis tantum locis exceptis, ubi non prorsus conuenit aut Photii lexicon lacerrum est. Sin autem Suidas cum ceteris lexicographis et cum scholiis conuenit, tum iure suspicabimur omnes illas glossas ad unum ueterem fontem referendas esse, quem semper eundem esse inueniemus.

dem Poppo adnotat. De re ipsa cf. Phot. s. u. et schol. Plat. Rep. V. p. 449. A.

1) Si infra hoc scholion fortasse Pausaniae deberi exponemus, id ad hanc quaestionem diiudicandam nihil ualet.

§ 7.

Apud scholiastas Thucydidis, scriptoris *ἄττικωτάτου*, si glossas, quae atticorum usum illustrant, inuenimus¹⁾, uerisimillimum uidetur eas praecipue ex atticistarum lexicis haustas esse; quae opinio optime conuenit cum aetate reliquorum Thucydidis interpretum, quos omnes fere ab Hadriano usque ad Aurelianum fuisse supra explanauimus. *Ἀέξεις* enim *ἄττικας* fere omnes illo tempore confectas esse inter plerosque uiros doctos conuenit. Ex quibus unum quidem Pausaniae lexicon in scholiis, quae etiam nunc exstant, laudatur, cf. schol. VI. 27. e codice Augustano F: *ἰστέον ὅτι Πανσανίας ἐν τῇ διαπεπονημένῃ τῶν Ἀττικῶν ὀνομάτων συναγωγῇ τοὺς τραχίλους καὶ τὰ αἰδοῖα τοὺς Ἐρμιᾶς περιζοπῆναι φησι καὶ τοὺς τοῦτο δρᾶσαντας Ἐρμοζοπίδας καλεῖσθαι*. Pausanias est lexicographus ille notissimus saeculi post Chr. n. secundi, de quo fusius disputauerunt Meier, Opusc. II. p. 82. sqq., Naber, Proleg. ad Phot. p. 39. sqq., Rindfleischius, de Pausania etc. Diss. Regimont. anni 1866., Boysenius, de Harpocratonis fontibus p. 57. sqq. Pausaniae permulta fragmenta ab Eustathio seruata sunt, quorum ex uno clare perspicimus Pausaniam Thucydidis historia ad atticismum explanandum usum esse cf. Eustath. p. 1221, 25. (Rindfleisch. fr. 127.): *παρὰ τῷ Πανσανίᾳ φέρεται „δέλφις“ ὄργανον πολεμιστήριον πρὸς ναυμαχίαν, ὅθεν καὶ δελφινοφόρος ναὺς παρὰ Θουκυδίδη (VII. 41.), cf. Hesych. s. u. Cum supra intellexerimus Pausaniae esse alterum scholion ad VI. 27. de Hermis et Hermocopidis et cum hoc iisdem atque prius scholion cf. p. 95. codicibus contineatur, non auda-*

1) Hoc saepius fieri uidemus cf. I. 2. *ἄδηλον*. 3. *πολλοῦ γε χρόνον*. ib. *ἀναγκαῖον*. 5. *τὸν πλεῖστον τοῦ βίου*. 8. *Μίνω*. 10. *μὴ γενέσθαι*. 13. *νίεως*. 25. *περιφρονοῦντες δὲ αὐτούς*. 30. *τροπαῖον*. ib. *τῆς γῆς ἔτεμον*. 32. *ἐσόμεθα ὑπ' αὐτοῖς*. 33. *τὸ μαρτύριον*. 50. *ἄς καταδίσειαν*. 70. *οὐδεὶς ποῦ ἀπετρέπετο*. 93. *οἰκοδομία* cf. Suid. 107. *Δωριᾶς*. 116. *ἐπί*. 129. *σέ*. II. 3. *οὐ βουλομένη ἦν*. 53. *ἦδει*. 60. *αἰσθάνομαι*. 70. *οὐδέν*. 89. *ἐκὼν εἶναι*. III. 67. *τοὺς ἀγῶνας*. 98. *μέχοι μὲν οὖν*. IV. 28. *τὸ ἐπὶ σφᾶς ἐπιχειρεῖν* et pleraque scholia Tzetzea.

cuius agere mihi uideor, si illud quoque ad Pausaniae auctoritatem reuocandum esse suspicor. Exstant praeterea tria scholia, quae ad Pausaniam redire uideantur: IV. 25. ἀποσιμωσάντων ὑπαναχωρησάντων καὶ μετεωρισάντων τὰς ναῦς, ἵνα ἐκ πολλοῦ διαστήματος δυνήθωσι μετὰ μείζονος ὁρμῆς ἐμβάλλειν τοῖς Ἀθηναίοις. Hoc uno loco uocabulum inueniri testatur Marcellinus § 49., qui perperam ἀποσιμωσιν praebet. Schwartzius, Aeli Dionysi fragm. p. 30., Suidae et sexti lexici Bekkeriani glossis fretus ἀποσιμῶσαι τὴν πυγὴν προτείνειν γυμνὴν καὶ ἐπικύβαι. Φίλιππος. Θουκυδίδης δὲ τὸ μετεωρίσαι τὰς ναῦς, totam glossam Aelio Dionysio tribuit, sed si Eustathium p. 965, 44. inspexisset: κεῖται τὸ ἀποσιμῶσαι παρὰ τοῖς παλαιοῖς, παρ' οἷς οὐ μόνον τὸ ἕψωσε καὶ τὸ λαμπρότατον ἦγε, κατὰ Πανσανίαν, ἀλλὰ καὶ ἀποσιμῶσαι τὸ μετεωρίσαι τὰς ναῦς παρὰ Θουκυδίδην, id uidisset, quod luce clarius est, et glossam et scholion Pausaniae auctoritate niti, cf. Naber Proleg. ad Phot. p. 144. Schwartzius quidem cum Rindfleischio p. 45. propter lexici Bachmanniani glossam consentit, sed cum Pausanias ita nominetur, ut uix dubium esse possit, quin utraque explicatio ad illum pertineat, non est, cur illos sequamur. Alter locus inuenitur apud Eustathium p. 1425, 60.: Πανσανίας δὲ λέγων καὶ αὐτὸς τὸ ἀνακῶς ἀντὶ τοῦ φυλακτικῶς (legatur φυλακτικῶς secundum Suidam s. u. et Moeridem p. 43. Pierson.) καὶ προνοητικῶς παρὰ τε Ἡροδότῳ καὶ Θουκυδίδην κτλ. Respicit hic atticista ad Thuc. VIII. 102., ubi hoc habemus scholion: ἀνακῶς ἔξουσιν ἢ ἐκπλέωσιν] τὸ μὲν ἀνακῶς ἀντὶ τοῦ προνοητικῶς καὶ φυλακτικῶς, quod sine ulla dubitatione ad Pausaniam referemus, praesertim cum sciamus ex Marcellini l. l. hanc uocem plane inusitatum fuisse. Ultimū locum praebet glossa Photi s. u. πολυτελές· τὸ δαπανηρὸν Θουκυδίδης, quae glossa referenda est ad Thuc. VII. 27. 28., ubi haec exstant scholia: πολυτελές· πολυδάπανον· δαπανηρὸν, πολλὰ τελοῦν ἐξ οὗ καὶ πολυτελές δεῖπνον et πολυτελές· πολυδάπανος. Iterum uerba singula inter se conueniunt et Pausaniam auctorem nominat Eustathius p. 881, 26.: ἀτελῆ κατὰ Πανσανίαν τὰ ἀδάπανα ὡς καὶ πολυτελῆ τὰ πο-

λυδάπανα, ut Goslingsius uidit p. 52., cuius notis addas uelim Hesych. s. u., Philemon. ed. Osann. p. 159. 161., Meier., Opusc. II. p. 91. Suidas priore loco habet: *πολυτέλεις· δαπανηρὸν Θουκυδίδης* „τὸ γὰρ ἔχειν αὐτοῖς ἐκ Δεκελείας πολυτέλεις αὐτοῖς ἐφαίνετο“ et deinde exseribit schol. I. 10.: *πολυτέλεισι· πολυδαπάνοις· τέλος γὰρ τὸ δαπάνημα*. In priore igitur glossa Suidas aut pleniore codice lexicī Photiani usus est aut exemplum ex auctore antiquiore adscripsit. In ceteris Pausaniae fragmentis nullum inueni uestigium, quod ad scholia Thucydidea pertineat, sed permulta ad Pausaniam reuocanda esse eo confidentius affirmari potest, cum permulta e Pausaniae lexico sciamus una cum fragmentis Aeli Dionysi in Photi lexicon transscripta esse: perraro autem illa, nisi habemus fragmenta auctoris nomine signata, quae apud unum Eustathium exstant, alterutri possunt attribui.

§ 8.

Nonnunquam etiam Aelium Dionysium, grammaticum non ignobilem, de quo persaepe nostrae aetatis philologi disputauerunt ¹⁾ scholiorum Thucydideorum auctorem fuisse uideamus. Eos, qui in lexicographis graecis multum uersantur, Aelium Dionysium delicias illorum philologorum esse non fugit, unde facile intellegimus, cur tam multa tanta cum confidentia in Schwartzi collectione Dionysio tribuantur, quorum magna pars, si non ab Aelio omnino abiudicanda est, at certe satis dubia et incerta uidetur esse. Ne acrius contendisse uidear, ad illam editionem ipsam prouoco. Praeterea id minus pro-

1) Fragmenta collegerunt Meier Opusc. II. p. 62—81. Rindfleischius, De Pausaniae et Aelii Dionysii lexicis rhetoricis. a. 1864. Ph. Schwartzius, Aelii Dionysii Halicarnasensis fragmenta. Utrecht. a. 1877. Dissuerunt de illo Meier l.l., Cobetus in Mnemos. VI. IX. —XI., M. Linke, De Aelio Dionysio, Rindfleischius l.l., Naber, Proleg. ad Phot. p. 27—29. et infra passim, Boysenus p. 57. sqq., Goslingsius p. 26. sqq.

bare possum, quod fragmenta illa, quibus nomen auctoris additum non est, in uerisimilia et incerta diuisit (pag. XLII.), cuius rei certa omnino desideramus indicia. Saepissime, ut e proximis apparebit, fragmenta illa sunt atticistae alicuius, sed utrum Pausaniae an Aeli Dionysi, plane diiudicari nequit, cum distinctiones illas, quas Rindfleischius p. 22. esse uoluit, Pausaniam potius uoces interpretatum esse et instituta publica atque priuata explicasse, Aelium Dionysium leges cum recte scribendi tum grammaticas Atticorum proprias constituisse, ita tamen, ut uterque nonnulla e prouincia alterius, ut ita dicam, usurparet), etsi fortasse uerae sunt (cf. Boysen. p. 59.), minus tamen certas censeo, quam ut inde argumenta, quibus freti uni uel alteri scholia adscribamus, petiuerim, praesertim cum Rindfleischius ipse l. l. exceptiones esse concesserit. Neque igitur laudare possum rationem Goslingsi, qui singulis auctoribus singula scholia restituere conatus est. Ad hos ambos igitur, si nomen auctoris deest, scholia, quae cum lexicis conueniunt, non ad alterutrum adnotationes referendae sunt. Sed priusquam ad haec scholia transeamus, de fragmentis Aeli Dionysi apud Eustathium nominatim allatis, quae cum scholiis Thucydideis conueniunt, nobis agendum est.

Aelium Dionysium Thucydidis studiosissimum fuisse optime exposuit Naber (Proleg. ad Photium p. 25.), cum prouocaret ad Aelium Dionysium apud Eustath. p. 1390, 50.: *στάδια καὶ σταδίου ἐκατέρως λέγουσιν. ὁ Θουκυδίδης δὲ σταδίου ὡς ἐπὶ τὸ πᾶν. ἅπαξ δὲ μόνον στάδια εἶρηκεν ἐν τῇ ζ' ἢ ἐν γὰρ τῷ πρόσθεν ἐπὶ πολλὰ στάδια μέλλον ἵεναι*. Quod codices nostri Thucydidei confirmant, cum hoc uno loco (VII. 78.) hanc formam exhibeant. Accurate igitur Dionysius Thucydidem perscrutatus est, quod ea quoque re demonstratur, quod ex certorum fragmentorum numero decem de Thucydide agunt s. uu. *ἀθλήτης, ἐμπλασσύμενοι, ἐν χορῷ χορεύα, κῆπος, μήκων, πασσόδι, πελιπνός, σιγμός, σῶς, ὄνευον*.

Si ad singula accedemus, haec fere inueniemus:

Eustathius p. 1356, 34. (= Rindfleisch. fr. 88. Schwartz., Ael. Dion. p. 38.): *ἀθλήτης οὗχ ὁ δεσπότης, ὡς φησιν Αἴλιος*

Διονύσιος, ἀλλ' αὐτοέντης καὶ αὐτοχειρῆς φρονεύς ¹⁾, qua cum adnotatione conuenit schol. Thuc. III. 58.: *παρὰ τοῖς αὐθένταις] τοῖς φρονεῦσιν· αὐθένται κυρίως οἱ αὐτόχειρες καὶ πολέμοιοι. οἱ δὲ νῦν τοὺς αὐθέντας τοὺς κυρίους καὶ δεσπότας*. Cetera adiumenta si perscrutamur, Phrynichi habemus glossam p. 120. ed. Lobeck.: *αὐθέντης μηδέποτε χρίση ἐπὶ τοῦ δεσπότου, ὡς οἱ περὶ τὰ δικαστήρια ῥήτορες, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ αὐτόχειρος φρονέως*, qui fortasse fuit auctor scholii. Sed ex atticista potius illud deriuatum esse censebimus Meieri opinionem I. I. secuti, quam ideo commendo, quod Phrynichus nusquam contra atticistas pugnat, sed potius illos exscribit. Apud Suidam maioris spatii glossam inuenimus, quae re quidem ipsa conuenit cum Eustathio, sed uerbis plane discrepat. Similia proferunt Etym. Mag. s. u. *αὐθέντης* et schol. Apoll. Rhod. II. 754. Etymologia illius uerbi, quam Suidas statuit, ineptissima est et ab Aeli ratione prorsus aliena uidetur: itaque illa ab atticistae glossa discernenda est, praesertim cum in Etymologico Magno et in schol. Apoll. Rhod. desit.

Eustath. p. 527, 18. (Rindfleisch. fr. 181., Schwartz. p. 51.) *Ἄλλιος Διονύσιος μέμνηται τοῦ Θουκυδίδου εἰπόντος* (VII. 84. „ἐμπαλασσόμενοι“ ἀντὶ τοῦ ἐμπλεκόμενοι, περιπειρόμενοι φρυρόμενοι.

Schol. Thuc. VII. 84.: *ἐμπαλασσόμενοι] ἀντὶ τοῦ ἐμπλεκόμενοι κατέπιπτον.*

Scholion igitur cum idem praebeat, quod Dionysius, ad illum referendum uidetur neque, quod in scholio non omnes Dionysi explicationes inueniuntur, mirum est, cum scholiastarum sit lexicographorum explicationes in breue contrahere a nonnulla omnino omittere. Suidas s. u. *ἐμπαλασσόμενοι· ἐμπιπτοντες* habet et deinde locum Thucydideum laudat. Ad alium igitur fontem illius glossa reuocanda uidetur.

Eustath. p. 1450, 35. (Rindfleisch. fr. 353., Schwartz. p. 51.) *ἐν χρῶν κουρά. ἢ ψιλῆ καὶ πρὸς τὸν χρῶτα καὶ ἐν χρῶν κου*

1) Meier Opusc. II. p. 69. recte mihi egisse uidetur, cum *ὡς φησι Ἄλλιος Διονύσιος* ante *ὄχι ὁ δεσπότης* poneret.

ρίας ὁ οὕτω χειρόμενος. ἐν χρῶ παραπλεῦσαι τὰς ναῖς παρὰ Θουκυδίδη (II. 84.) καὶ πλοῦς ὁ ἐγγὺς γῆς κτλ. Schol. Thuc. II. 84.: ἐν χρῶ] ἀντὶ τοῦ πλησίον· ἐστὶ δὲ ἀποκοπή. ἦν γὰρ ἐν χρωτί. εἴρηται δὲ ἀπὸ μεταφορᾶς τῆς κουρᾶς τῆς ἄκρι τοῦ χρωτὸς χειρομένης. Ad similia igitur atque ea sunt, quae Aelius Dionysius habet, hoc scholion respicit, cum τῆς ἐν χρῶ κουρᾶς mentionem faciat (quod Dionysi lemma uidetur fuisse), etsi loco Thucydideo de illa omnino cogitari non potest. Atque idem Dionysius eum Thucydidis locum citauit, cuius scholion iam rettulimus. Scholiasta igitur Aelio Dionysio usus est; neque tamen omnino exscripsit, sed ea tantum attulit, quae ad explicandum Thucydidem ei necessaria esse uidebantur; scholion et a Suida s. u. ἐν χρῶ et a Thoma Magistro p. 138, 1. Ritschl. transcriptum est.

Eustath. p. 907, 40. (Rindfleisch. fr. 252., Schwartz. p. 79.): κῆπος· οὐ μόνον φρυγιά ἀλλὰ καὶ καλλωπισμὸς κόμης κατ' Αἴλιον Διονύσιον καὶ κουρᾶς διάθεσις τῶν ἐν κεφαλῇ τριχῶν. Θουκυδίδης δὲ κηπίον φησί, κωμικοὶ δὲ κτλ. Respicit Aelius Dionysius ad Thuc. II. 62., ubi hoc habemus scholion: κηπίον] τινὲς κηπίον ἦτοι γήδιον, ἄλλοι δὲ τὸ κηπίον εἶδος κουρᾶς φασιν, οὕτως ὀνομαζόμενον. κατὰ κοινοῦ δὲ τὸ εἶδος. Cum loco Thucydideo γήδιον interpretatio sola recta sit neque de tonsurae genere omnino possit cogitari, haec Dionysi explicatio falsa est. Si uero idem error apud duos auctores inuenitur, quid probabilius, quam alterum ab altero pendere? Alterum igitur scholion ad Aeli Dionysi ὀνόματα ἄττικά referre non dubito. Schwartzius ab Eustathio Dionysi uerba conturbata esse existimat. Sed cum ille tam dilucide de his rebus exponat, quidni potius Aelius Dionysius errauerit? praesertim cum et illum e fontibus antiquioribus hausisse sciamus, quos ipsos quoque nonnunquam lutulentos fluxisse Naber optime demonstrat. De hoc uocabulo iam Eratosthenem egisse testis est scholiasta ad Eurip. Troad. u. 1162. Similia de illo genere tonsurae affert scholion ad Aristoph. Au. u. 806., quod Suidas s. u. κῆπος exscripsit. Goslingsius p. 20. hoc scholion ad ipsum Didymum referendum esse putat, quia Hesychius s. u. κῆπος

haec habet: *κῆπος. παράδεισος παρὰ Πέρσαις ἢ εἶδος κουργᾶς, ἣν οἱ θρουπτόμενοι ἐξείροντο ὡς ἐπίπαν ἐν μιᾷ μαχαίρᾳ.* Sed neque singula inter se conueniunt et ratio Goslingsi id unum probat auctorem esse Diogenianum, cf. p. 79., unde Dionysio collato uel Pamphilum uel Vestini epitomam hanc glossam exhibuisse concludendum esset, si Naberii rationes sequeremur. Sed cum Diogenianum quoque ex atticistis hausisse uerisimile sit, de qua re supra dictum est, de Didymo scholii auctore hoc argumento nihil efficitur. Fortasse tamen res ipsa non improbanda est, quia de scholiastis Aristophaneis ambigitur. Quandoquidem locus supra laudatus conuenit quodammodo cum Eustathio, equidem non improbauerim Didymum hac de re exposuisse et atticistam locum Thucydideum ex sua penu adiecissee, cf. M. Schmidt. Didym. p. 67. Scholion igitur Thucydideum non e Didymo ipso deriuatum est, sed ex atticistae lexico, Dionysius autem glossam suam lexico cuidam Didymeo debet.

Eustath. p. 1390, 50. (Schwartz. p. 96.): *μῆζων· θηλυκῶς. Θουκιδίδης μῆζωνα μεμελιτωμένην.* Respicit Aelius Dionysius ad Thuc. IV. 26., ubi quod exstat scholion, plane aliena tradit. Scholiasta igitur hoc loco Aeli Dionysi adnotationem, si quidem totam habemus, quod minus uerisimile est, non respexit neque adhuc scholii auctorem indagare potui.

Eustath. p. 166, 18. (Rindfleisch. fr. 297., Schwartz. p. 117.): *πανσυδίη· ἀντὶ τοῦ παντελῶς, ὅθεν καὶ παρὰ Θουκιδίδη τὸ „πανσυδεὶ διεφθάρθαι“.* Eandem glossam minus quam apud Eustathium detruncatam habemus apud Photium s. u. *πασσυδί· παντελῶς. ὁ Θουκιδίδης ἐν ἡ' „μὴ οὕτω γε πασσυδὶ διεφθάρθαι“ ὅπερ ἀγνοήσαντές τινες γράφουσι πανσυδί. ἔστι καὶ ἐν Ἀντομόλοις Φερεζράτους,* quae uerba Suidas transscripsit, qui pariter atque Aelius *πασσυδεὶ* praebet. Formam *πανσυδίη* homericam Eustathius ad usum atticum transferre non dubitauit. Inde confusio uocabulorum *πανσυδίη*, quod epicorum tantum est, et *πασσυδί* siue *πασσυδεὶ* orta est. *πασσυδί* formam propter Photi glossam Dionysio probatam fuisse credemus. Respicit Aelius Dionysius ad Thuc. VIII. 1., ubi in

ceteris codicibus scholion omnino deest, sed exhibetur in codice Patmiensi scholion, quod omnino cum Eustathi glossa conuenit. Atticistam igitur huius scholii auctorem fuisse uidemus. De re ipsa, utrum *πανσυδί*, quod codices Thucydidei habent, an *πασσυδί*, an *πασσυδεί* an *πανσυδεί* scribendum sit, conferantur Poppo, qui priorum sententias enumerat, et Classeus l. l.

Eustath. p. 735, 55. (Rindfleisch. fr. 304., Schwartz. p. 120.): *Ἀπὸ γὰρ* (sc. τὸ *πελιδνόν*) *καὶ πελιπνὸν παρὰ Θουκυδίδη διὰ τοῦ τ' εὐρεται, ὡς Ἀίλιος Διονύσιος παρασημειοῦται.* Spectat Aelius Dionysius ad Thuc. II. 49., ubi hoc est scholion: *πελιδνόν*] *πελιδνόν* ἐστὶ τὸ μετέχον ὠχρότητος καὶ μελανίας, ὀδονεὶ μολυβδοσειδές. Cum apud Photium haec glossa bis occurrat, Naber ad Photium II. p. 72. not. 5. et 8. alteram e priore, alteram e posteriore Aeli Dionysi editione prodiisse contendit. Eodem iure altera quoque glossa ad Pausaniae lexicon, quod persaepe eadem habuisse atque Dionysium non ignoramus, reuocari potuit. Num scholion Thuc. redeat ad Dionysium, dubium uidetur, quamquam nulla potest proferri causa, qua hoc fieri non posse demonstraretur. Nam quod Suidas priore loco glossam Photi habet, deinde scholion Thucydideum addit, nihil refert, quia ille codicem suum et Photi auctores exscripsit. Scholiasta igitur et Photius fortasse ex eodem fonte hauserunt.¹⁾ De hoc uocabulo fere omnes lexicographos egisse inde certum fit, quod apud Hesychium quinque glossas inuenimus:

πελιαί· μέλαιναί.

πελιανόν· μολύβδῳ ζοιζὸς κατὰ τὴν χροάν.

πελιδνόν· μέλαν ὡς μολύβδος ἢ ἕφραιμον.

πελιοί· μέλανες ὡς ὠχροὶ ἢ χλωροί.

πελιπνόν· πελιόν,

in quibus glossis omnibus singula cum scholio nostro conueniunt. Sine dubio nonnulla aliunde interpolata sunt, ut iam

1) Moeris p. 325. Pierson. habet: *πελιπνόν* σὺν τῷ τ' Ἀττικῶς, *πελιδνόν* ἢ *πελιόν* κοινῶς, exempli causa cf. Alexin in Pharmacopola apud Athen. III. p. 107. D.: *αἰσχύνεται γὰρ πελιπνόν ὃν τῷ σώματι* scil. *ἡπάτιον.*

M. Schmidtus uidit, qui corruptum *πελιανόν* (= *πελιδόν* mutatione litterarum *λ* et *λ* creberrima) Diogeniano ademit. Fortasse iniuria, si Boysenum respicies, qui Diogenianum Dionysio et Pausania usum esse contendit, quam opinionem iam supra me sequi professus sum pag. 80. not. Similes scholion sunt glossae altera et tertia, sed dubium est, unde scholiasta sua hauserit, e Diogeniano an e Pausania an ex altera Dionysi editione.

De loco notissimo, ubi Aelius Dionysius de Thucydidis sigmatismo disputat (Eustath. p. 813, 44., Rindfleisch. fr. 327.) taceo, cum Thucydidis ille quidem mentionem faciat, minime tamen spectet ad locos singulos, neque ullum scholion hac de re disserat, cf. Schwartz. ad *σιγμός* p. 137., Eustath. p. 813. 896. 1379., Cramerī Anecd. Paris. III. p. 13.

Idem dicendum est de *σῶς* uocabulo, de quo conferatur Eustathius p. 959, 44. (Rindfleisch. fr. 331., Schwartz. p. 145.): καὶ σῶ μονοσυλλάβως οἱ σῶσι καὶ παρὰ Θουκυδίδη, οἱ δὲ συνηθέστερον γράφοισι σῶσι, cum ad I. 74. scholion nullum inueniatur.

Accedimus ad ultimum fragmentum, quod ad Thucydidem pertinere supra diximus: Eustath. p. 862, 38. (Rindfleisch. fr. 362., Schwartz. p. 163.): ὄνεον· παρὰ Θουκυδίδη τὸ ἐκίνουν καὶ περιῆγον. ὄνος γὰρ τοῦ μύλωνος τὸ κινούμενον. καὶ αἱ τοιαῦται μηχαναὶ ὄνοι. Respicit hic Aelius ad Thuc. VII. 25., ubi hoc habemus scholion nonnullis locis corruptum: ὄνεον ἀναδούμενοι τοὺς σταυρούς] † ὄνεός ἐστι μηχανὴ περιαγωγῆς, ἣ οἱ χρώμενοι ὀνεύειν λέγονται. Ἄλλως. † ὄνεός ἐστι μηχανὴ ἐπ' ἄκρων τῶν ἀκατίων πηγνυμένη, ἀφ' ἧς περιβάλλοντες βρόχος (leg. βρόχοις) τοὺς σταυροὺς ἐκ τοῦ βυθοῦ ἀνέσπων. ἐστι γὰρ ἡ τοιαύτη μηχανὴ βιαιοτάτη. ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε καὶ σαγήνην βαρεῖαν ὑπὸ δυοῖν ἀνδρῶν ἀπόνως ἔλκεσθαι. Suidas s. u. ὄνεον primum Aeli explicationem praebet, deinde locum Thucydidis laudat, postremo scholion totum inde a uocibus: ὄνος ἐστὶ μηχανὴ ἐπ' ἄκρων τῶν ἀκατίων adiungit. Prius igitur scholion, quod si non uerbis, re tamen ipsa conuenit cum Aeli explicatione, omnino non attulit. Cum uero Aelium

locos ueterum scriptorum laudasse sciamus, quod Suidas nusquam fecit, nisi ubi alienos fontes exscripsit, fortasse non audacius agemus, si scholiastam secundum Aelium respexisse, priorem scholiastam eum plane secutum esse censebimus. Accedit quod apud Thomam Magistrum p. 407. ed. Ritschl. eadem explicatio, quae apud Eustathium, inuenitur, addito Thucydidis loco ἐν τῇ ἔκτῃ, unde, quod e Ritschelii prolegomenis didicimus, Thomam ad fontem priorem rediisse neque Thucydidem ipsum inspexisse apparet. Scholii menda mihi recte a Bekkero in Suida s. u. ὠνευον et a Duebnero in editione Didotiana uidentur correctae esse.

Iam, ut summam faciamus, in decem his locis quattuor habemus, qui si non omnino uerbis, tamen re ipsa cum scholiis congruunt (ἐμπαλασσόμενοι, κῆπος, πασσυδί, ὠνευον), duo similia continent (ἐν χρῶ̃ κουρά, ἀθέντης), ad πελιτνός et μύλων scholia habemus, quae alias res tractant, ad σιγμός et σῶς scholia omnino desunt. Nihil igitur obstat, quominus scholiastas Aeli Dionysi opibus usos esse dicamus. Sed id quoque concedendum est scholiastas Aelium Dionysium non ad uerbum exscripsisse, sed ea tantum excerpisse, quae ad textum Thucydidis interpretandum utilia uidebantur, ita ut re ipsa cum illo consentirent.

Cum iam supra affirmauerimus fontes Photi et Suidae principales fuisse lexica Aeli Dionysi et Pausaniae atticistarum, si scholia Thucydidea cum Photio conspirant, etiamsi neuter lexicographus nominetur, iure tamen ad alterutrum ea referenda esse suspicabimur. Neque desunt exempla, quibus hoc probetur.

§ 9.

Quae iam appositurus hunc sequar ordinem, ut primo loco ea afferam scholia, quae ἀτολεξει apud Photium exstant, deinde quae quodammodo cum illo conspirant, adnotatis semper ceteris auctoribus, apud quos inueniuntur. Tum ad illa scholia accedam, quae, etsi propter lacunas lexi Photiani apud Photium non inuenies, tamen atticistarum uidentur esse,

quia apud Harpocratonem aut Hesychium aut Suidam aut apud alios lexicographos uel scholiastas inueniuntur, quorum conexum cum atticistarum lexicis Naber, Boysenus, alii iam pridem demonstrauerunt. Singula non ad capitum Thucydideorum, sed ad litterarum ordinem enumeranti mihi id consilium fuit, ut totum hoc caput et rationem illustraret, qua lexica illa eruditissima ex excerptorum tenebris in lucem reuocari possent, et ut futurus atticistarum editor auxiliis iam in ordinem coactis uti posset; indicem uero omnium, quas tractauimus, glossarum sub calce huius libelli addam.

Tria sunt scholia, quorum non sensus modo, sed uerba etiam prorsus cum Photi uerbis concinunt:

Schol. Thuc. I. 120. et Phot. s. u. *εὖ παρασχόν· ἀντὶ τοῦ παρασχόντος. δῆλον δὲ τοῦ δαίμονος, ὃ ἐστὶ τοῦ δωρησαμένου τῆν νίκην.* Nihil refert, quod eandem glossam apud Suidam inuenimus, cum ille aut scholiis aut alio libro usus sit, et maxima essem in difficultate, quomodo sententiam meam, qua Photium scholiis Thucydideis non esse usum dixi, defenderem, nisi succurreret *συλλογὴ λέξεων χρησίμων* apud Bachmann. Anecd. I. p. 241, 12., ubi eadem glossa occurrit. Constat enim lexicon Bachmannianum adnotationes grammaticorum ad Thucydidem pertinentes continere, quae ad Aelium Dionysium et Pausaniam referendae sunt, cf. Naber Proleg. ad Phot. p. 130. sqq., sed scholia Thucydidea nulla exhibet. Itaque non dubito, quin et scholiasta et Photius s. u. ex eodem fonte hauserint, i. e. ex atticistarum lexicis.

Item dubitare poteris, utrum Photium hausisse e scholiis Thucydideis credamus necne collato scholio ad Thuc. I. 50. et Photio: *πρύμναν ἐκρούοντο. πρύμναν κρούεσθαι ἐστὶ τὸ κατ' ὀλίγον ἀναχωρεῖν μὴ στρέψαντα τὸ πλοῖον. ὃ γὰρ οὕτως ἀναχωρῶν ἐπὶ τῆν πρύμναν κωπηλατεῖ. τοῦτο δὲ ποιοῦσιν, ἵνα δόξωσι μὴ φανερώς φεύγειν οὕτω κατ' ὀλίγον ὑπανιόντες, ἢ ἵνα μὴ τὰ νῶτα τοῖς πολεμίοις δόντες ῥᾶον τιτρώσωνται.* Cum nullum praeter Suidam auxilium suppeditet, hoc loco maior etiam esset difficultas, nisi sex locis discrepantia scripturae exstaret; nam Photius et Suidas consentientes hasce

scripturas exhibent: *πρόμναν ἀνακρούεσθαι, ὑπαναχωρεῖν, στρέψαντας, ὑπαπιόντες*, atque *ούτω* et *ῥῆον* plane omittunt. Cum Photium scholia Thucydidea adhibuisse uix sit credibile, et his tam multis scripturae discrepantiis haec suspicio augeatur, non iniuria contendere mihi uideor Photi glossam et scholion ab eadem origine petenda esse, i. e. ab atticistarum scriptis. Suidas autem, cum hoc loco prorsus eadem atque Photius exhibeat, non e scholio sed ex eodem atque Photius fonte uidetur sua hausisse.

Manifesta uero res est in glossa illa magna apud Phot. s. u. *σικτάλη. ἐπιστολή Λακωνική. ἦν δὲ σικτάλη ξύλον ἐξεσμένον ἐπιμήγεσ. δύο δὲ παρὰ Λακεδαιμονίοις ὑπῆρχον σικτάλαι. καὶ τὴν μὲν μίαν κατεῖχον οἱ ἔφοροι τῶν Λακεδαιμονίων, τὴν δὲ ἑτέραν τῷ ἐκπεμπομένῳ παρ' αὐτῶν στρατηγῶν παρεῖχον. καὶ ὁπότε ἐβούλοντό τι ἐπιστεῖλαι αὐτῷ, φέροντες ἱμάντα λευκὸν περιεῖλλον τὴν σικτάλην. καὶ ἐπὶ τοῦ ἱμάντος ἔγραφον καὶ ἀνετίττοντες παρεῖχον τὸν ἱμάντα τῷ ἀποφέροντι. τοῦτο δὲ ἐποίουν ἵνα μὴ μανθάνωσιν οἱ ἀποφέροντες τὸ δηλούμενον ἐν αὐτῷ. ὁ δὲ στρατηγὸς δεχόμενος τὸν ἱμάντα τῆ ἑαυτοῦ σικτάλη περιεῖλιπτεν καὶ ἀνεγίνωσκεν οὕτως τὰ γεγραμμένα. Λέγεται οὖν καὶ ἡ ἐπιστολή σικτάλη καὶ αὐτὸ τὸ ξύλον, ἀφ' οὗ καὶ ἡ ἐπιστολή. Διοσκούριδος δὲ κτλ.* Quae omnia ita concinunt cum scholio Thuc. I. 131., ut minutiora tantum (sed ea ita comparata, ut nec Photium a scholiasta excerptum, nec hunc ab illo exscriptum esse quisquam credat) ibi mutata sint. Tam amplam igitur glossam optimae doctrinae plenam si apud Photium et scholiastam nostrum inuenimus, quid uerisimilius, quam illam ad eos auctores redire, quos iam saepius utriusque glossatoris fontem principalem fuisse uidimus? Accedit, quod scholion ad Aristoph. Au. u. 1283. ex hac glossa excerptum est, unde luce clarius euincitur hanc totam glossam ad uetustam quandam originem esse referendam. Cum uero Hesychius et cetera lexica taceant, ultra atticistas progredi temerarium uidetur. Neque excerptio illa in scholiis Aristophaneis alienam originem indicat, quia atticistas etiam multum in comicis uersatos esse constat, cf. Photi bibl. cod. 152.

Quibus exemplis cum iam apertum sit interdum scholia nostra et glossas Photianas ad eandem originem reuocandas esse, etiam id probabilitate mihi carere non uidetur, si glossas Photianas et scholia Thucydidea, quae etsi non prorsus congruunt, tamen magnam inter se similitudinem praebent, ex eodem solo effossa esse censebimus. Quibus uel obiter inspectis et cum scholiis Thucydideis comparatis statim atticistarum lexica non ad uerbum exscripta, sed ipsas rerum summas a ueteribus historici interpretibus excerptas esse intelleges.

Atque primum quidem huius generis exemplum praebet Photi glossa ἀγχωμάλου· τῆς ἴσης· τῆς ἐγγὺς τοῦ δμαλοῦ¹⁾, quae eadem in breuius contracta est in scholio Thuc. IV. 134.: ἀγχωμάλου· τῆς ἴσης.

Difficilior res est ad diiudicandum in proxima glossa, ubi Photius (cf. Schwartz. p. 56.) haec exhibet: τὸ εὐήθες· εὐήθες ἐπὶ τοῦ βελτίονος καὶ Θουκυδίδης καὶ ὁ φιλόσοφος, quae ad Thuc. III. 83. uidentur referenda. Scholion quidem alia uerba habet: καὶ τὸ εὐήθες] τὸ ἀπλοῦν καὶ ἀπόνηρον. σημειῶσαι τὸ εὐήθες ἐπὶ καλοῦ, atque in dubio essemus, glossa Photiana utrum cum scholio coniungenda esset necne, nisi glossa quaedam in Etymologico Magno p. 390, 46. succurreret; ibi enim legimus: εὐήθες τὸ ἀπλοῦν καὶ ἀπόνηρον τάττεται ἐπὶ καλοῦ καὶ ἐπὶ ἀγαθοῦ. εὐήθεια μωρία. Ὁ Θουκυδίδης ἐν γ' ἐπὶ βελτίονος λαμβάνει καὶ ὁ φιλόσοφος. Cum nullum uestigium exstet, quo freti scholia Thucydidea ab etymologo exscripta ducamus, et cum quodammodo conueniat Hesychi s. u. εὐήθες glossa prior ἀπλοῦν· μωρόν, ἀσύνητον, illum hanc glossam ex aliis auctoribus deprompsisse censebimus. Cum uero in Etymologico Magno scholion cum Photi glossa in unum coniunctum sit, non Photi tantum articulum, sed totam etymologi glossam atticistis attribuire non dubito. Itaque iam primum

1) Conuenit Eudemus apud Boysenum, de Harpocratonis fontibus p. 99., Lexic. rhetor. in Bekkeri Anecd. p. 333, 12., Timaei lexicon in Platon. ed. Herm. uol. VI. p. 397., cf. Naber. ad Phot. p. 113. Moeris p. 86. Pierson. a Nabero incuriose allatus est, cum non de ἀγχώματος, sed de ἀμφιδήματος uoce disputet.

habemus exemplum, quo, quanta negligentia etiam in melioribus lexicis hic uel illic nonnullae antiquioris doctrinae partes omissae sint, plane demonstratur. Cuius generis multa similia mox enumeranda sunt. Moeris p. 143. Pierson. *εὐήθες τὸ χρηστὸν παρὰ Θουκυδίδη Ἀττικῶς, εὐήθες τὸ ἀνόητον Ἑλληνικῶς* (quam interpolatam formam habet apud Hesychium glossa altera), e simili fonte uidetur hausisse cf. Bekkeri Anecd. I, p. 91, 23. 243, 12. Poll. V. 119. Scholia Platonica nullam opem afferunt.

Photius s. u. *εὐλάχα* (cf. Ael. Dionys. p. 57. ed. Schwartz.) *εὐλάχα ἄροτρον παρὰ Θουκυδίδη [ἐν χρησιμῶ τινι]¹⁾. Δώριος δὲ ἢ λέξις.* Quae glossa respicit ad Thuc. V. 16., ubi scholiasta haec adnotat: *εὐλάχαν δὲ τὴν ὕννιν οἱ Λακεδαιμόνιοι λέγουσιν. ἔνιοι δὲ δίτελλαν λέγουσιν ἀπὸ τοῦ λακαίνειν σκάπτειν. εὐλάξειν δὲ ἄρόσειν.* Si scholion reuera cum Photi glossa cohaeret, atticistarum explicatio priore loco exhibita est. Id quidem certum est uocem illam *εὐλάχα* nusquam apud scriptores graecos redire. Sed res est difficillima, quia nemo unquam demonstrabit rastrum et aratrum non esse instrumenta prorsus inter se diuersa, nisi forte credimus interpretes de instrumento agresti qualicumque cogitauisse et uocem rarissimam uocabulo *δίτελλα* siue uocabulo *ἄροτρον* explicasse. Altera explicatio magis mihi arridet, quam peto ex Hesychi glossa *αὐλάχα ἢ ὕννις*, qua commotus Dindorfius ad uocem *εὐλάχα* in Thesaurο Stephani apud Thucydidem *αὐλάχα* scribendum esse censet. Propter hanc Hesychi glossam ego non dubito, quin utraque glossa, et Hesychiana et Photiana, et scholion Thucydideum ex eodem riuo hausta sint. De altera uero scholii parte eiusque origine propter lexicorum silentium dici nihil potest.

Photius s. u. *ἐφοιλὰ λέγοντες ὡς Θουκυδίδης ἀντὶ τοῦ ἐπαγωγόν* (cf. Schwartz., Ael. Dionys. p. 58.) respicit ad usum quendam Thucydideum, quem scholiasta saepius explicat:

1) Ea, quae uncis inclusa sunt, apud Photium desiderantur, exstant in Suidae glossa. Cobetus Mnemos. VI. p. 168.: *εὐλάχα ἀργυρῶ εὐλαξεῖν* apud Thucydidem scribi iubet.

ἔφολκὰ ἀντὶ τοῦ ἐπαγωγᾶ, cf. Thuc. III. 13., IV. 41. 108. (ubi scholion Patmiense habet: ἔφολκα (sic) ἐπαγωγὰ καὶ πιθανὰ καὶ ἐφελκύσασθαι δυνάμενα), V. 6., VII. 4. et saepius. Illa uox cum Thucydidis propria sit, atticistas etiam Hesychius s. u. ἐπαγωγὰ τὰ ἀγαγεῖν δυνάμενα uidetur exscripsisse.

Porro legitur apud Photium (cf. Ael. Dionys. p. 69. ed. Schwartz.): *ἱερῶσθαι. φησὶ Θουκυδίδης „νομίσαντες κατὰ δὴ τινα παλαιὰν αἰτίαν οὐ καθαρὸς ὄντας ἱερῶσθαι“. σημαίνει γὰρ τὸ ἱερὸς νενομίσθαι καὶ οἷον καθιερωθῆναι.¹⁾* Spectat is, quem Photius secutus est, auctor ad Thuc. V. 1., ubi hoc exstat scholion: *ἱερῶσθαι] τουτέστιν ἱερῶς ἀνακεῖσθαι τῷ θεῷ.* (Codices Thucydidicos praeter F omnes falso in textu praebere *ἱερᾶσθαι* Bekker affirmat.) Vides sententiam esse eandem, uerba tantum discrepare. Pari modo explicatur in Etym. Mag. p. 468, 37. *ἱερᾶσθαι· ἱερουργεῖν. καὶ Θουκυδίδης „κατὰ δὴ τινα παλαιὰν αἰτίαν“ κτλ.,* ubi Sylburgius ὁ δὲ Θουκυδίδης scribendum esse censet; mihi probabilius uidetur hoc loco lacunam statuere et *ἱερῶσθαι* etymologo restituere, quem permulta e Photio in sua uasa transfudisse consentaneum est.²⁾

Non semper atticistarum lexica magnas copias singulis articulis comprehendisse docent glossae Photi, Hesychi, Suidae *ἰσόρροπον· ἰσοβαρές, ἰσοστάσιον*, quae conueniunt cum scholio Thuc. II. 42.: *ἰσόρροπος· ἰσοστάσιος*, quod atticistarum esse inde euincitur. Quam ob causam in ordinem Schwartzia-

1) Apud Hesychium glossam uehementer discrepantem inuenimus *ἱερῶσθαι· θύειν καθαρὸς ὄντας*. Aut Hesychi auctor Thucydidis uerba male intellexit (*ἱερῶσθαι* enim putauit idem ualere atque „sacrum esse“), aut uerba corrupta sunt, aut Schmidtus non recte glossam rettulit ad locum Thucydidicum.

2) Thomas Magister p. 186. Ritschl. haec habet: *καὶ ἱερέεσθαι καὶ καθιερέεσθαι ἐπὶ θυομένων ἱερείων. ἱερᾶσθαι δὲ μόνον ἐπὶ τῶν εἰς ἱερέας τελούντων. ἱερῶσαι μέντοι καὶ καθιερωθῆναι ἐπὶ τῶν ἀναθημάτων.* Ultima uerba Ritschelius in *ἱερέεσθαι καὶ καθιερέεσθαι* mutare uoluit. Sed cum Thomas Magister saepissime Thucydidem respiciat atque Photius l. l. *ἱερῶσθαι καὶ καθιερωθῆναι* aperte coniungat, non uideo, cur actium *ἱερῶσαι* eodem sensu atque *ἱερέεσθαι* usurpatum fuisse negemus.

num hoc scholion receptum esse uelim. Eadem est ratio glossae Photi *μετρίως· τὸ συμμετρῶς Θουκυδίδης*, quaecum conuenit scholion Thuc. II. 35.: *μετρίως· συμμετρῶς*. Tertium huius generis exemplum hoc addo: Photius s. u. *νεοκαταστάτοις ἀνθρώποις γησὶ Θουκυδίδης ἀντὶ τοῦ νεωστὶ κατοικισμένοις*. Quae glossa fere omnino congruit cum scholio Thuc. III. 93.: *νεοκαταστάτοις ἀνθρώποις· ἀντὶ τοῦ νεωστὶ κατοικισμένοις* uel *κατοικήσασιν*. Cum scholion ex eodem fonte fluxisse appareat, e quo Photius hausit, haec glossa uni ex illis atticistis tribuenda est, praesertim cum uoce illa praeter Thucydidem nemo meliorum temporum scriptor usus sit. Intellegere igitur non queo, cur Schwartzio haec glossa minore cum ueri similitudine, quam glossa *κολύμη*, ad Aelium Dionysium reuocanda uideatur.

Sed ad litterarum ordinem reuertamur. Cum de uoce *κρωβύλος* propter insignes difficultates sub finem huius particulae agendum esse constituerimus, iam transeundum est ad Photium et Suidam s. u. *κολύμη· κώλυμα. κώλυσις. ἐμπόδιον. ἔστι δὲ ἡ λέξις Θουκυδίδου*. Quae glossa ad Thuc. I. 92. pertinere uidetur, ubi hoc habemus scholion: *κολύμη· κωλύσει. ἰδία δὲ ἡ λέξις Θουκυδίδου*. Cum hoc uocabulum unius sit Thucydidis, cf. Marcellin. § 52., nec postea nisi apud Thucydidis imitatores inueniatur, hanc uocem *ἄτικωτάτην* in lexicis atticistarum explicatam esse haud dubie probabile est, et cum Photius eadem habeat atque scholiasta, iam e posteriorum officiiis uerus auctor emergit, i. e. atticista quidam. Qua de causa egregia emendatione mihi uidetur Toupius glossam Hesychnianam *κολύμη· μεμρωδῆ* in *κολύμη· ἐμπόδιον* mutasse.

Glossam Photianam s. u. *λαμπρῶς· τὸ φανερῶς οὐ τὸ ἐνδόξως. καὶ παρὰ Θουκυδίδην „καὶ λελυμένων λαμπρῶς τῶν σπονδῶν“ καὶ παρ’ ἄλλοις τοῖς παλαιοῖς* (quam Suidas exscripsit loco Procopi addito) iam Goslingsius p. 44. optime obseruauit congruere cum scholio Thuc. II. 7., ubi *λαμπρῶς· φανερῶς* explicatur. In ceteris lexicis nihil simile inueni. Nec minus uiro illi doctissimo assentiendum est, quod glossam Photi (et Suidae) *μάλιστα· τὸ μάλιστα ἀντὶ τοῦ ἀκριβῶς*

λαμβάνει ὁ Θουκυδίδης, cum glossatores plane eadem tradant atque scholiasta ad I. 17. III. 92., una cum scholio ad atticistas reuocandam esse censuit p. 42.

Rursus Photius, Suidas, scholiasta consentiunt in glossa μετατάξασθαι· ἀντὶ τοῦ μετελθεῖν, quam scholion Thuc. I. 95. ita exhibet: μετατάξασθαι· πρὸς Ἀθηναίους μετελθεῖν. μετατεθῆναι.

Photius s. u. *δμοιχμία* haec tradit: *δμομαχία. συμμαχία. παρὰ τὸ ὁμοῦ τὰς ἀιχμὰς τίθεσθαι*, quae glossa multis locis aucta apud Suidam inuenitur, quem locos ipsum non addidisse, inde patet, quod locum Herodoto tribuit, qui potius Thucydidis (I. 18.) est. Habemus igitur exemplum, quo ea quae supra (p. 94.) diximus, comprobentur, Suidam non raro auctiora seruauisse, quibus in hac glossa e more suo nonnulla e scriptoribus Byzantinis ipse adpersit. Suidas igitur si reuera hanc glossam e Photio exscripsisset, multo pleniore exemplari usus esset quam codex est Galeanus, quae res admodum dubia uidetur, cf. Naber. § 19. Meam igitur potius sententiam amplecteris, qua Suidam non e Photio, sed ex illius auctoribus hausisse supra contendi pag. 93. sq. Sed haec quaestio quem in modum a uiris doctis soluatur, hic nihil interest, cum Suidam et Photium eadem tradere perspicuum sit, unde apparet Photi glossam reuera ad Thuc. I. 18. referendam esse, ubi hoc scholion inuenimus: *δμοιχμία] ἐκ τοῦ ὁμοῦ καὶ ἕχω ἢ μᾶλλον ἐκ τοῦ ὁμοῦ καὶ ἀιχμῆ*. Eandem cum habeamus etymologiam, dubitari nullo modo potest, quin illae glossae ad eandem originem referendae sint i. e. ad atticistas. Eandem glossam nonnullis tantum uerbis discrepantem habemus in Etym. Mag. p. 623, 38., quam iam Gaisfordus ad scholion Thucydideum rettulit. Hesychi autem loco nihil ad explorandos glossarum et scholiorum auctores proficimus, cum codicis Marciani librarius interpretamentum plane omiserit.

Cum scholio Thuc. I. 56. *δμήρους] τοὺς ἔνεκα εἰρήνης διδομένους εἰς ἐνέχυρα* (cf. schol. Thuc. I. 82.) consentiunt Photius et Suidas, qui hoc loco paulo uerbosior est¹⁾: *ὄμηρον (παρὰ*

1) Uncis inclusa apud Photium desunt.

Θουκυδίδη) τὸ εἰς εἰρήνην διδόμενον (ἐπὶ συνθήκαις), et Hesychius ὄμηροι· οἱ ἔνεχεν εἰρήνης διδόμενοι. ἐνεχυραζόμενοι. Goslingsius p. 18., laudatis Harpocrate s. u. ὀμηρεῦσαι (potius ὀμηρεύειν) et scholio ad Ar. Ach. 327. hunc locum propter Naberii rationes ad Didymum refert. Quam sententiam non prorsus falsam esse docet scholion Aristophaneum, nec non e Pamphilo glossa petita potest esse, qui Didymi λέξις κομικήν in sua uasa totam transfudit. Ego uero, cum scholion Thucydideum conueniat, hanc glossam atticistis tribuere malim.

De uoce ὀμωχέτας iam supra egimus, cum exponeremus, qua ratione Suidas ad explorandos scholiorum fontes adhibendus esset, cf. p. 95. Habemus apud Photium, Hesychium, Suidam ὀμωχέτας. Θουκυδίδης τοὺς συννάους θεοὺς καὶ ὀμοροφίους. Βοιωτικὴ δὲ ἡ λέξις. Cum uox illa apud unum Thucydidem exstet IV. 97., ubi hoc habemus scholion: ὀμωχέται· οἱ συμμετέχοντες τῶν αὐτῶν νεῶν καὶ τῶν αὐτῶν ἱερῶν, non uerbis sed re ipsa consentiunt. Nihil eo effici, quod Suidas scholion ipsum post explicationem illam addiderit iam supra, p. 94., significauimus.

In melioribus scholiis Patmiensibus est, quod pertinet ad Thuc. III. 50. (ut quidem Sacellion probabiliter coniecit): ὀργάς· ἡ ἀφιερωμένη χώρα τοῖς θεοῖς, ἦτοι ἀπὸ τῶν ὀργέων, ἀπερ ἔστι μυστήρια. § ἦτοι ἀπὸ τοῦ ὀργάνου, ἀπερ (Egenolffius restituit ὀργᾶν ὀπερ) ἔστιν ἐπιθυμεῖν, καρπὸν φέρειν. αὐτὴ γὰρ οὐκ ἐγεωργεῖτο, ἐπάρατος οὖσα. ἐν τῷ περὶ συντάξεως (§ 52.) „πρὸς τοὺς καταράτους Μεγαρέας ἐψηρίσασθε ἀποτεμνομένους τὴν ὀργάδα.“ Loco Demosthenico de lexico rhetorico cogitare admoniti apud Harpocrate hanc glossam inuenimus: ὀργάς. Δημοσθένης ἐν τῷ περὶ συντάξεως. ὀργὰς γὰρ καλεῖται τὰ λοχωῶδη καὶ ὀρεινὰ χωρία καὶ οὐκ ἐπεργαζόμενα, ὅθεν καὶ ἡ Μεγαρικὴ ὀργὰς προσωνομάσθη τοιαύτη τις οὖσα, περὶ ἧς ἐπολέμησαν Ἀθηναῖοι Μεγαρεῦσιν. Eundem igitur locum uterque glossator tangit, sed cum parum inter se conueniant, origo diuersa statuenda est. Eandem, quam scholion Patmiense, originem habet glossa Photi s. u. ὀργάδες· τὰ ἱερὰ χωρία, ἦτοι ἀπὸ τῶν ὀργίων ἢ τῶν μυστηρίων. § ἢ παρὰ

τὸ ὄργᾶν, ὅπερ ἐστὶν ἐπιθυμεῖν. καὶ γὰρ ἐπιθυμοῦντες τρυγᾶν τὰ ἱερὰ φυτά, οὐ τολμῶσι διὰ τὸ ἐπάρματα εἶναι, unde utramque explicationem illius iam in atticistarum lexicis coniunctam fuisse cernimus. Harpocrationis autem locus cum nondum ad certum auctorem reuocatus sit, euoluas, si placet, Hesychium s. u. ὄργας, ubi in glossa: *λοχμῶδες καὶ ὄρεινὸν χωρίον καὶ ἀνέργαστον. καὶ πᾶν τὸ ὄργιζόμενον ἢ ἐπιπρεπόμενον ἢ ἐπιθυμοῦν ἢ ἀκμάζον* glossas Photi et Harpocrationis coniunctas esse intelleges. Ceteri lexicographorum loci nihil ad cognoscendam hanc glossarum affinitatem utile afferunt. Ne tamen quicquam omisisse uidear, loci hi sunt: Bekkeri Anecd. p. 287, 14. = Harp., Phot. gl. 1., Suid. gl. 2.; Phot. gl. 2.; Phot. gl. 3. = Suid. gl. 1.

Cum glossa Photiana: *ὅσον οὐκ ἀποτετέλεστο· ἀντὶ τοῦ σχεδόν*, confer scholion Thuc. IV. 69.: *ὅσον οὐκ ἀποτετέλεστο· ἀντὶ τοῦ παρὰ μικρὸν ἀπειτέλεσθη*. Si Suidam respexerimus, non *ὅσον οὐκ ἀποτετέλεστο* explicatum esse intellegemus, sed solas uoces *ὅσον οὐ*, ut ex locis appositis apparet. Si igitur Suidas¹⁾ haec ex auctore suo transscripsit, glossam non incorruptam esse putabimus, cum exemplum ad illustrandas uoces pro uocibus ipsis positum sit. Sed cum Suidas et Photius inter se consentiant, iam atticistam falso ita tradidisse coniciemus, et glossam apud Photium et Suidam ita restituemus: *ὅσον οὐ· ἀντὶ τοῦ σχεδόν. ὅσον οὐκ ἀποτετέλεστο κτλ.* Cui haec ratio minus probabilis uidetur, ei sub finem glossae uocabulum excidisse putandum est, quo *ἀποτετέλεστο* explicaretur. Proficiscendum enim est a Suidae glossa, qui ut exempla illa ad glossam iam mutilatam falsoque ab ipso intellectam e scriptoribus Byzantinis more suo adscriberet, fieri facile potuisse concedendum est. Neque tamen certum iudicium fieri potest, cum cetera etymologica prorsus taceant.

1) Suid. *ὅσον οὐκ ἀποτετέλεστο· ἀντὶ τοῦ σχεδόν. „ὅσον οὐκ ἦδὲ πονήρως τε καὶ ἀθλίως ἀπολουμένων.“ καὶ αὖθις „ἐκέϊνον γὰρ ὅσον οὐ βασιλεύειν τῆς Ἀσίας.“* Apud Thucydidem hi loci non inueniuntur. Apud alios quoque scriptores *ὅσον οὐ* inueniri docet Deuarius ed. Klotz. I p. 154.

Scholii Thucydidei I. 78. *παράλογος* atticistas (nisi quod ipse unum Aelium Dionysium auctorem esse dicit, qua de re cf. p. 97.) auctores fuisse optime Goslingsius p. 42. demonstrat, ut eius argumenta repetere inutile sit. Locos tantum ab illo non adhibitos uelim addas: Suid. s. u., Thom. Mag. p. 303, 16., schol. Luc. p. 134., lex. Vindob. p. 141, 17.

De uoce *παιδικά* iam Naber Proleg. p. 66. disseruit, qui quia conuenit scholion ad Aristoph. Vesp. 1026. (non 1021.), Photi glossam s. u. ad Didymum rettulit. Attamen cum scholion Thuc. I. 132.: *παιδικά] τὸ παιδικὰ ὀξύτωνος, οὐδέτερον πληθυντικόν. τοῦτο δὲ τινες ἐπ' ἀγαθοῦ ἔρωτος, τινὲς δὲ ἐπὶ αἰσχροῦ λαμβάνουσιν* cum scholio Aristophaneo congruat, Goslingsius p. 17. etiam hoc ad Didymum referre uoluit. Neque tamen quicquam futtilius est. Quandoquidem glossa Photiana ne uno quidem uerbo conuenit cum scholio, quod iam obiter illam inspicienti perspicuum erit, de scholiis aliter argumentandum est. Quodsi Naber, quia simillimum est scholion ad Plat. Parmen. p. 127. B, statim de Boetho cogitauit, equidem, cum propter argumentorum penuriam credere non possim fuisse Boethum praecipuum scholiorum Platoniorum auctorem, statim ad atticistas refugio, quos saepissime in scholiis Platoniceis adhibitos fuisse certum est. Conuenit praeterea Eudemus apud Boysen. p. 100. et aliud lexicon rhetoricum apud eundem p. 91.: *παιδικὰ· ἐπὶ θηλειῶν καὶ ἀρρένων ἐρωμένων τάττεται ἢ λέξις, ὡς ἔστι μετὰ ταῦτα λεχτέον.*

Vocem *παρεξαιρεσίαν* auctor Photi in hunc modum explicauit: *τὸ ἔξω τῶν ἐρεσσόντων ἐν δ' Θουκυδίδης*, quae glossa ad Thuc. IV. 12. referenda est, ubi hoc habemus scholion: *παρεξαιρεσία ἐστὶν ὁ ἔξω τῆς εἰρεσίας τῆς νεὸς τόπος, καθ' ὃ μέρος οὐδέτι κώπαις κέχρηται. ἐστὶ δὲ τοῦτο τὸ ἀρότατον τῆς πρύμνης καὶ τῆς πύργας.* Dubitari potest, num scholiasta cum Photio conspirans e glossis lexicographorum alterius post Chr. n. saeculi sua hauserit. Mirum enim est, quod Suidas, qui totam glossam e Photi auctoribus exscripsit, locum quendam Arriani citat. Si Suidas hunc locum ex auctore suo transscripsit, minime uerisimile uidetur, auctorem illum fuisse

unum ex atticistis, de quibus iam disputauimus, cum nullo frágmentum in magno illorum numero adhuc exhibuerit locum ex aequalibus scriptoribus apud atticistas laudatum. Cum uero saepissime Suidam ex opibus suis exempla e scriptoribus posterioris aetatis sumpta addidisse constat, hoc loco eum e fonte alieno hausisse censebimus. Fortasse ipse locum illum addidit, cum ex indice Bernhardiano in auctoribus Suidae gratissimis Arrianum fuisse appareat. Glossa igitur, qualem Photius eam exhibet, ex atticistarum penu desumpta est, locus autem Arriani ab illa secernendus. Hesychius s. u. *παρ-εξειρεσίαν· τὸ κατὰ τὴν πρόφραν πρὸ τῶν ζωπῶν, ὡς εἰ λέγοι τις παρὲξ τῆς εἰρεσίας* tradit, quod omnino conuenit cum scholio Thuc. VII. 34. Scholiasta igitur ad eundem fontem redit, ad quem Hesychius. Eandem glossam Suidas post illam, de qua modo obseruauimus, addidit, Photius eam non habet. Quodsi Goslingsius p. 24. hanc glossam ad Didymum referre uoluit, quippe cum qua Hesychi locus conueniret, equidem hanc rationem debilem esse iam supra demonstraui p. 80. not.

Soli Photio debemus glossam *περίνεως· τοὺς ἔξω τῶν ὑπηρεσιῶν πλέοντας, ὡς λιπόνεως τοὺς λιποτάκτας*. Conuenit scholion Thuc. I. 10.: *περίνεως] τοὺς περιτιτοὺς ἐν τῇ νηὶ ἐπιβάτας οἰονεὶ δούλους. § τοὺς περιτιτοὺς καὶ ἔξω τῶν ὑπηρεσιῶν καὶ πρῶτον ἰπλέοντας.* 1) Neque posteriorem scholii partem et Photi glossam ad eundem auctorem reuocare dubito.

1) Lacunam, quam indicaui, necessario statuendam esse inde apparet, quod *περίνεως* non est ὁ *πρῶτος πλέων*. Ille *πρωτόνεως* potius uocandus erat. Si glossas Photi iure utiles esse ad auctores scholiorum explorandos iudicauimus, etiam ex illis scholia corrupta corrigere licebit. Duas enim apud Photium glossas habemus: *πρωτόνεω· οἱ πρῶτον πλέοντες· ἢ πρῶτον εἰς τόπον τινὰ καταπεπλευκότες* et deinde *πρωτόνεως καὶ ἀρχένεως καὶ ἄλλα πολλὰ ὁμοίως· καὶ περίνεως Θουκυδίδης ἐν πρώτῳ*. Illas glossas fortasse Aelio Dionysio uel Pausaniae deberi Schwartzius p. 130. contendit neque tamen ullam causam attulit. Cur hoc fecerit, hic diiudicare nostrum non est; recte uero factum esse conicio, quia uocem *περίνεως* laudatam inuenimus. Itaque illa glossa ad textum scholii restituendum utor atque explendae lacunae causa ita scribo: *καὶ πρωτόνεως τοὺς πρῶτον πλέοντας*.

Goslingsius p. 41. totum scholion ad Aelium Dionysium refert, sed prior illius scholii pars cum loco quodam Pollucis I. 95. uidetur consentire, qui tradit: *περίνεως· οὕτω δ' ἐζάλεσε τοὺς ἄλλους ἐπιβάτας* (sc. ὁ Θουκυδίδης). Cui uero haec glossa attribuenda sit, dubium erit, donec meliora de Pollucis fontibus cognouerimus. Illum ipsum constanter de auctoribus suis tacere notissimum est.

Photius s. u. *περιωπή* (cf. Schwartz. Ael. Dionys. p. 123.) haec exhibet: *περιωπή καὶ πισύνη καὶ πύστις· πάντα ταῦτα γλωπτῶδη παρὰ Θουκυδίδη· καλεῖ δὲ περιωπήν τὴν φροντίδα καὶ τὴν περίσκεψιν οὐ τὸν τόπον ὡς Ὀμηρος.* Vox *περιωπή* saepius apud Thucydidem inuenitur (I. 3. 136., IV. 86., V. 14.), atque unum habemus scholion, quod cum loco Photiano conferri possit, ad IV. 86.: *περιωπήν. ἀντὶ τοῦ περίσκεψιν ἢ περιάθρησιν ἢ πρόνοιαν ἢ ἐξέτασιν.* Prorsus igitur cum Goslingsio p. 46. facio, qui hunc locum (quem Suidas transscripsit et locis ex Agathia et Theophylacto Simocato petitis more suo auxit) ad atticistas rettulit.

Photius s. u. *προσέκειτο* (cf. Schwartz. Ael. Dionys. p. 128.): *ἀντὶ τοῦ προσεῖχεν· Θουκυδίδης.* Respicit ad Thuc. I. 93., ubi hoc habemus scholion: *προσέκειτο· τὸν νοῦν προσεῖχεν νοήσας.* Exstat praeterea scholion ad VII. 34.: *προσκείμενος· προσέχων.* Loci ceteri a Schwartzio laudati nulla scholia exhibent.

Glossa Photi: *πρόσοδος· εἰσφορά· εἴσοδος ἢ παρουσία, ὡς Θουκυδίδης καὶ ἕτεροι* uidetur conuenire cum scholio Thuc. IV. 110.: *ἐτήρουν τὴν πρόσοδον] ἐφύλαττον τὸ πᾶν τῆς παρουσίας,* ad quem locum auctor glossae apud Bekker. Anecd. p. 298, 7. uidetur respexisse. Cum e locis apud Schwartzium p. 128. laudatis appareat etiam ab oratoribus atticis saepius illam uocem adhibitam esse, et glossam illam atticistis adscribere non dubitabimus, et scholion nostrum ad eosdem referemus auctores. Suidas, qui eandem glossam habet, praeterea locum quendam incerti auctoris addidit: *ὁ δὲ Καῖσαρ ἐκ τῆς πρόσοδου μόνης τούτους κατέπληξε τουτέστι παρουσίας,* quem e sua penu uidetur adiecisse, cum uix credibile sit locum scrip-

toris posterioris (qui subesse putandus est propter uocem ὁ Καίσαρ) in atticistarum lexicis, unde glossam hausit, exstitisse.

Manifestos auctores, atticistas dico, habet Photius s. u. *πρὸς φερεῖς ὁμοίας*, quae glossa occurrit et apud Hesychium et apud Suidam: *πρὸς φερεῖς ζόρας ὁμοίας ἀλλήλων ζόρας*. Locus Thucydideus, quem habeo, eandem praebebat explicationem: *πρὸς φερής ὁμοία* schol. I. 49.

In scholio Thuc. I. 134.: *ἐν τῷ προτεμενίσματι ἐν τῷ προσυλαίῳ*. § *ἐν τῷ πρὸ τοῦ ἱεροῦ προαστείῳ*, eandem habemus explicationem, quae inuenitur apud Photium, Hesychium, Suidam *προτεμενίσματα προπέλαια ἢ προάστεια*. Mirum in modum corruptela quaedam Hesychi gl. 2.: *προτενίσματα* conuenit cum mēdo eodem in scholio Patmiensi ad hunc locum, ubi habes: *προτένισμα ὁ πρὸ τοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ τεμένους ἱερὸς τόπος*, unde hunc errorem ueterrimum esse concludo. Etenim si nullus inter has glossas conexus esset, miro certe modo factum esset, ut et Hesychius et scholiasta Patmiensis in eiusdem loci explicatione in eundem errorem incidere. Verum iam fontem communem hac macula inquinatum fuisse putandum est, et Hesychius tam insipidum se praestitit, ut eandem glossam et recte et falso transscriberet.

Photius siue potius illius auctor s. u. *πρότριτα τῇ τρίτῃ ἐπάνω ἡμέρα*. *Θουκυδίδης ἐν β' τὴν τρίτην πρὸ τῆς ἐκφορᾶς* respicere uidetur ad Thuc. II. 34., ubi hoc scholion legitur: *πρότριτα πρὸ τρίτης ἡμέρας τῆς ἐκφορᾶς, ἢ ἐπὶ ἡμέρας τρεῖς ἄμεινον δὲ τὸ πρῶτον*; schol. Patm. *πρὸ τριῶν ἡμερῶν*. Scholion, ut uolgo legitur, corruptum esse inde apparet, quod Thucydidem l. l. agere de certo termino, qua *σημὴν* illam confici oportuit, non de funere per tres dies celebrato omnes facile concedent, atque si Photi auxilio uti uolumus, ita scribemus: *τρίτης ἡμέρας πρὸ τῆς ἐκφορᾶς*, qua quidem emendatione aptum sensum restituisse nobis uidetur. Hesychi glossam *πρότριτα πρὸ πολλοῦ* omnino non ad Thucydidis scholia referendam esse existimo. Si igitur scholion feliciter sanasse uideor, etiam hic locus cum Photi glossa ad eundem auctorem, Dionysium uel Pausaniam, referendus est.

Sequitur locus Photi: προῦχοντο· προέβαλον· οὕτως καὶ Θουκυδίδης ἐχρήσατο ἐν πρώτῃ ἱστοριῶν λέγων „εἰ τὸ Μεγαρέων ψήφισμα μὴ καθέλοιμεν, ὅπερ μάλιστα προῦχονται“ ἀντὶ τοῦ προβάλλουσι, προτείνουσιν. Locus Thucydideus inuenitur I. 140., ubi habemus scholion προῦχονται· προβάλλονται. Optimo igitur iure has duas glossas inter se coniungemus et cum permultis locis scholia Thucydidea corrupta esse sciamus, non dubito, quin pro προβάλλονται actiua forma restituenda sit, praesertim cum ceteri auctores omnes illam formam praebeant. Cum Photio, Suidae, scholiastae hanc glossam communem esse intellexerimus, sane miramur, quod M. Schmidtius Hesychi glossam προῦχονται· ἐνδέχονται ad hunc locum reuocauerit, cum ἐνδέχεται non idem sit atque „praetexere“, sed potius „permittere“ significet.

Apud Aelium Dionysium p. 132. ed. Schwartz. haec e Photio et Bekkeri Anecd. p. 388. enotata sunt: ῥαχίαν οἱ Ἀττικοὶ καὶ τὴν Ἀσπὴν καὶ τὸν τόπον αὐτόν, ᾧ προσαρτάται κῆμα. καὶ Θουκυδίδης· οἱ δὲ Ἴωνες κτέ. Respicere uidetur ad Thuc. IV. 10., ubi hoc scholion exstat, quod iam per se ipsum maioris antiquitatis opinionem praebet: τὴν ῥαχίαν] ὅτι ῥαχία ἐστὶ πετρῶδης τόπος, περὶ ὃν περιρρήγνται ἡ θάλασσα καὶ ὁ κλύδων καὶ ἡ τῆς θαλάσσης ὀρυγή. ὅθεν καὶ τὸ ὀστῶδες νόστιον ῥάχης καλεῖται, ὡς ἀπὸ τῆς ῥαχίας τῆς πέτρας. Idem fere uidemus scholion continere atque glossam Photi, quam uel per se atticistis adscribendam esse Goslingsius p. 23. optime demonstrauit. Verba tantum paulo inter se discrepant. Prorsus aliena uero profert Etym. Magn. p. 702, 54., quae nonnullis locis conspirant cum Hesychio s. u. ῥαχία, ῥάχης. Primo enim loco profert etymologias ineptas, deinde sequitur maioris aetatis glossa, quam perperam exscripsit (Euripidis Hecuba laudatur, cum locus reuera ad Troadum uersum 117. referendus sit); tum dicit καὶ ἐπὶ σώματι sc. uocem ῥαχίαν adhiberi, quod cum scholio nostro prorsus conuenit, postremo iterum ad etymologiam abstrusam reuertitur. Itaque non ad eosdem auctores illa adnotatio referenda est atque scholion et glossa Photi, i. e. ad atticistas (quorum uerba non ita, ut Schwartzius fecit,

restituere ausim). Goslingsius p. 23. hanc Photi glossam propter Hesychi locum: *ῥαχία· πᾶς πετρώδης αἰγιαλός* ad Didymum refert, quam opinionem propter rationes supra expositas meam facere non queo.

E nonnullis adnotationibus conflatum uidetur scholion Thuc. IV. 1.: *περὶ σίτου ἐκβολῆς] σίτου ἐκβολὴν τὴν τῶν σταχύων ἐκ τῶν καλύκων γένεσιν· ἐπιφέρει γὰρ „ὑπὸ δὲ τοὺς αὐτοὺς χρόνους τοῦ ἤρους“. ἤρος δὲ σταχύες ἐκφύονται. ἤρουν ὅτε ὁ στάχυς δημιουργεῖται καὶ προβάλλεται (ἤρουν ἐκβάλλεται) ἔχων τὸν κόκκον τοῦ σίτου διατετυπωμένον, οὕτω δὲ εἰς ἀκμὴν προαχθέντα. De uocabulo σίτος duas Photi glossas habemus: *σίτος πᾶς ὁ σιτικὸς καρπός, οὐχ ὁ πυρὸς μόνον. καὶ αὐτὰ τὰ σιτία. Θουκυδίδης δ' „καὶ τῶν νεῶν οὐκ ἔχουσῶν ὄρμον οἱ μὲν σίτον ἐν τῇ γῆ ἤρουντο, οἱ δὲ μετέωροι ὄρμον“*, quae glossa ad Thuc. IV. 26. pertinet, ubi nullum, quod conferri possit, scholion exstat. Ad hunc locum (Thuc. IV. 1.) altera Photi glossa uidetur referenda: *σίτου ἐκβολή, ὅταν ὁ στάχυς τῆς κάλυκος ἐκφύεται, οὐχ ὅταν ἐκ τῆς γῆς ἀναδιδῶται τὰ σπέρματα*, quam re ipsa cum scholio nostro conuenire nemo negabit. Schwartzius p. 138. hanc glossam ideo Aelio Dionysio adscribere noluit, quia iam alteram illi attribuerat: melius uero egisset, si nobis optionem dedisset, utram uni uel alteri illorum atticistarum adscribere mallems.*

Photius s. u. *στρατόπεδον ἐποίησαντο· ἀντὶ τοῦ σκηνάς. δύο γὰρ σημαίνει ἡ λέξις καὶ τὸ στρατεύμα καὶ τὸν τόπον τοῦ στρατεύματος* conferri potest cum scholio Thuc. I. 46.: *στρατόπεδον· δύο σημαίνει τὸ στρατόπεδον. τὸν λαὸν τοῦ στρατοῦ καὶ τὸν τόπον, ἐν ᾧ ὁ λαός. ἐνυμώτερον δὲ ἐστὶν ἐπὶ τοῦ τόπου λέγεσθαι, οἷον τοῦ στρατοῦ πέδον. Qua explicatione, quam ex eodem atque Photianam riuo manasse perspicuum est, luculentissime demonstratur, quod iam saepius adfirmauimus, scholiastas Thucydideos non uerba ipsa ex atticistis depinxisse, sed illorum explicationibus ita tantum usos esse, quoad id ad explicandum Thucydidem necessarium esse uideretur. Ex Suidae quoque glossa intellegimus scholion et glossam Photi ex uno auctore petita esse, cum priore loco*

congruat cum Photio: στρατόπεδον ἐποιήσαντο· ἀντὶ τοῦ σκη-
νάς· δύο γὰρ σημαίνει ἢ λέξεις· τὸ στρατεύμα καὶ τὸν τόπον
τοῦ στρατεύματος, deinde cum scholiasta: ἐτμώτερον δέ ἐστιν
ἐπὶ τοῦ τόπου λέγεσθαι, οἷον τοῦ στρατοῦ τὸ πέδον: Apud
Schwartzium hanc glossam non inuenies.

Sequitur locus Photi: σφαγὰς· τὰς κατακλείδας Θουκυ-
δίδης. καὶ τοὺς οἰστούς . . . Attingit auctor glossae locum Thu-
cydidis IV. 48., ubi, quomodo nobiles Coreyraei ipsi mortem
sibi consciuerint, enarratur. Photius locum indiligenter e fonte
suo deprompsit, cum uerba grauissima, de quibus solis agitur,
καθίεσαν ἐς τὰς σφαγὰς plane omitteret. Scholii ad Thuc.
IV. 48. eosdem auctores esse ac Photi: ἐς τὰς σφαγὰς] σφαγὴν
καλοῦσι τὸ κατὰ τὴν κλεῖδα τοῦ ἀνθρώπου μέρος, δι' οὗ κα-
θίᾳσι τὰ σιδήρια οἱ ἐθέλοντες ἑαυτοὺς ἀνελεῖν, non infitia-
bimur. Hesychius corruptam habet glossam ὁ κατὰ τὴν κατα-
κλεῖδα τόπος. κατακλείδες enim sunt partes corporis humani
κλειδί suppositae atque idem significant atque σφαγαί. Itaque
altero κατὰ remoto rectum sensum in Hesychi glossa restitutum
esse nemo negabit.¹⁾ Propter Hesychi glossam Goslingsius
p. 24. locum nostrum ad Didymum refert, quod non probamus.
cf. p. 80.

Quaestio difficilis est de uocabulis ὑπάγειν ἐς δίκην et
ὑπαγωγαί. Habemus enim glossam Photi ὑπαγωγὰς· τὰς ἀνα-
χωρήσεις διώξεις καὶ ὑπαγωγὰς φησι Θουκυδίδης. Eadem legi-
mus apud Suidam addito Agathiae loco. Quorum auctor uidetur
spectasse ad Thuc. III. 97., ubi in cod. F habemus scholion ὑπα-
γωγαί· ἀναχωρήσεις. Si apud Hesychium legimus: ὑπαγωγή·
ὑποχώρησις, haec glossa sine dubio ex eodem fonte fluxit, cum
ὑποχώρησις idem fere significet atque ἀναχώρησις. Librarii
fortasse culpa (nam nullus fere codex facile mendosior est
Marciano) idem mendum admissum est, quod iam s. u. σφαγὰς

1) Poll. II. 133.: κλειδῶν δὲ τὸ μὲν πρὸς ὀμοπλάτας ἐπωμῆς, τὸ δὲ
πρὸς τράχηλον παρασφαγίς, ὅτι τὸ κοῖλον, ἢ συστᾶσιν αἱ κλεῖδες, καλεῖται
σφαγί, ὑπ' ἐνίων δὲ καὶ θυμός. II. 165.: τὸ δὲ ὑπὸ τὸ στέρον ἐγκοῖλον,
ὃ καλοῦσι σφαγὴν καὶ ἀνικάρδιον ὑπ' ἐνίων ὠνόμασται. De uoce *κατα-
κλείς omnino nihil scimus. *

ab eo commissum uidimus, ut oculis ad praepositionem praecedentem aberraret et illam falso loco in textum suum insereret. Eandem glossam habemus in Etymologico Magno p. 777, 21., ubi in maiore quadam glossarum farragine latet. Quodsi Schwartzius p. 152. glossam *ὑπάγειν ἐξ δίκην· τὸ ἄγειν καὶ Θουκυδίδης καὶ ἄλλοι* atticistis attribuere uoluit, melius fecisset, si hunc Etymologici Magni locum adhibuisset. Hoc loco enim glossam illam in codice V inueniri Gaisfordus adnotat in illa maiore adnotatione, quae incipit *ὑπάγει· ἐξαπατᾶ*, unde perspicuum fit, omnes illas glossas ad eundem auctorem referendas esse.¹⁾ Cum autem supra intellexerimus illam glossam, quae est de uoce *ὑπαγωγαί*, ad atticistas referendam uideri, etiam ceterae illae cum glossa *ὑπαγωγαί* coniungendae fuerunt, neque una tantum, quae erat de usu forensi, in collectione fragmentorum ponenda erat.

Manifestam scholiorum originem cernis in scholio Thuc. I. 35. *ὑπέικομεν· προείκομεν* comparatis Photio et Suida *ὑπέικομεν· προείκομεν καὶ ὑπειπεῖν· ὑπαγορεύειν*, scilicet atticistarum lexiça.

De scholio Thuc. II. 39. *ὑπηρέσιον* iam Goslingsius p. 22. ita disputauit, ut de scholii origine dubitari non possit. Quod uero Didymum auctorem esse contendit propter Hesychi et Photi consensum, me illum sequi non posse iam supra dixi p. 80. Locus Eustathi, quem attulit, p. 1591, 39., cum Diogenianum non laudet, ad atticistas potius referendus erit. Certa fit res adnotatione Suidae, quam Goslingsius omisit: *ὑπηρέσιον· ὑπαγκώνιον τῶν ἐρετῶν [ἤγουν ζωπηλατῶν], ἐφ' οὗ καθίζουσιν οἱ ἐρέσσοντες διὰ τὸ μὴ συντριβεσθαι αὐτῶν τὰς πτυχάς*. Prior enim glossae pars conuenit cum Hesychio et Photio, posterior cum scholio nostro. Quare cum Suidas Photium non

1) Etym. Mag. p. 777, 21.: *ὑπάγει· ἐξαπατᾶ. ὑπαγωγαί· αἱ ἀπάται καὶ ὑπαγωγή ἢ ὑποχώρησις. καὶ ὑπαγωγὰς ἀναχώρησις. ὑδιώξεις τε καὶ ὑπαγωγὰς*“ Θουκυδίδης. καὶ ὑπαγωγή δὲ λέγεται ἢ ταῖς ναυσὶ σκέπη καὶ πρόσδρομησις, οἷον ὑφορμός τις. ὑπαγωγεὺς ἐργαλεῖον οἰκοδομικόν. ὑπάγειν ἐς δίκην κτλ. Eadem ordine paulum immutato sunt apud Suidam s. u.

ipsum exscripserit, sed potius illius fontes, iam in illis glossam ita exaratam fuisse existimabimus.

Quoniam his locis omnibus Photio auctore usi atticistarum lexica scholiorum Thucydideorum fontes fuisse demonstrauius, iam nonnullos locos subiungere liceat, in quibus nonnulla insunt uel satis intricata uel incerta, etsi Photi auxilio nondum caremus.

Quaestio difficillima est de scholio illo notissimo ad Thuc. I. 6.: ἐν ἔρσει κρωβύλον] ἐν ἔρσει ἢ ἐν εἰζέρσει ἢ ἐν πλοκῇ. κρωβύλος δὲ ἔστιν εἶδος πλέγματος τῶν τριχῶν ἀπὸ ἐκατέρων εἰς ὄξυ ἀπολήγον. ἐκαλεῖτο δὲ τῶν μὲν ἀνδρῶν κρωβύλος, τῶν δὲ γυναικῶν κόρυμβος, τῶν δὲ παιδῶν σκορπίος. § ἐν ἔρσει ἐν ἀναδέσει παρὰ τὸ εἶρειν neque multo post κρωβύλον ἐμπλοκῇ ἀπὸ τοῦ μετώπου ἐπὶ κορυφῇ ἀνιγμένη. Si lexica perscrutamur, apud Photium duas inuenimus glossas, quarum altera fere tota cum hoc scholio conuenit: κρωβύλος (non κρώβυλος, ut Naber falso exhibet cf. Herod. ed. Lentz. I. p. 163., Gaisford. in indice ad Etym. Mag. s. u. κρώβυλος) πλέγμα τριχῶν εἰς ὄξυ λῆγον. ἐκαλεῖτο δὲ τοῦτο ἐπ' ἀνδρῶν. κόρυμβος δὲ ἐπὶ γυναικῶν. σκορπίος δὲ ἐπὶ παιδῶν. καὶ Θουκυδίδης. κρωβύλον ἀναδοῦμενοι. Haec igitur glossa ad atticistas referenda uidetur. Non idem constat de altera, quam apud Photium et in Etym. Gud. p. 641, 63. ed. Sturz. inuenimus: κρωβύλος· ὁ μαλλὸς τῶν παιδῶν. Plura Hesychius adfert. Ea uero, quae lexicon Bachmannianum s. u. κρωβύλος tradit, e scholiis Aeschineis ad I. 64.¹⁾ interpolata esse Naber Proleg. ad Phot. p. 129. diserte exponit. Quae omnia ad eundem auctorem referri non possunt, etsi id negari non potest, si scholii Aelius Dionysius auctor fuerit, glossae alterius fortasse Pausaniam auctorem fuisse uel uice uersa. Ideo Doberentzi opinio, quem

1) Schol. Aeschin. I. 64.: Κρωβύλος· ἀδελφὸς ἦν οὗτος Ἡγησάνδρου, οὗτως ἐπωνομασμένος διὰ τὴν πανουργίαν. Ἡγήσιππος γὰρ κυρίως ἐκαλεῖτο. § Κρωβύλον καλεῖ τὸν ἀδελφὸν τοῦ Ἡγησάνδρου τὸν Ἡγήσιππον τὸν μισοφίλιππον καθὼ αὐτὸς ἤλειψε τὴν κεφαλὴν καὶ ἐφιλοκάλει τὰς τρίχας· κρωβύλος γὰρ ἔστιν εἶδος ἐμπλέγματος πρόωγην γενομένου παρὰ τοῖς παλαιῶς τῶν Ἀθηναίων, οἷς ἔγνωμεν ἐν τοῖς Θουκυδιδεῖσι.

Aspasio Byblio haec scholia attribuisse uidimus p. 85., minus uera uidetur. Accedit, quod illa scholia Aeschinea, etsi Aspasius semel nominatur, potius ad atticistas referenda sunt, quod hoc loco pro uero ponere liceat, non ad Zosimum Ascalonitam ut Naber Proleg. l. l. et Dindorfius Praef. ad schol. Aeschin. contenderunt. Mirum uidetur, quod Suidas s. u. κρωβύλος multo plura eaque maiorem aetatem redolentia, quam Hesychius et Photius gl. 2., profert: κρωβύλος ὁ μαλλὸς τῶν παιδίων καὶ ὁ πλόκαμος, ὃν διέβαλλον οἱ τὸν χρυσοῦν τέττιγα φοροῦντες. ἀνάδημα. κόσμος ἐκ τριχῶν πεπλεγμένος. ἐν ἐπιγράμματι (Anthol. Pal. VI. 155.):

ἄλιξ αἶ τε κόμαι καὶ ὁ κρωβύλος, ὃς ἀπὸ Φοίβου
πέξατο μολπαστῆ κῶμος ὁ τετραέτης.

Ξενοφῶν (Anab. V. 4. 13.): εἶχον δὲ κράνη σκύτινα, οἷάπερ τὰ Παφλαγονικὰ, κρωβύλον ἔχοντα κατὰ μέσον, ἔγγυτάτω τιαρροειδῆ. Quia Photius gl. 2. et Hesychius idem referunt, uni ex atticistis tota haec explicatio uidetur tribuenda esse, quam cum apud Suidam plenior habeamus neque tam detruncatam, quam exstat in codice Galeano, Suidam non ex Photio ut Cobetus et Naber contenderunt, sed potius ex illius fontibus hausisse credemus, cf. p. 80.

Quae si concedis, noua quaestio oritur, unde Hesychius sua, quippe quae tantopere discrepent a Suidae glossa, de prompserit. Fortasse tota glossa pertinet ad locum quendam oratorum, ut nomen Hegesippi ¹⁾ uidetur demonstrare, cf. Harpocr. s. u. κρωβύλος· Αἰσχίνης ἐν τῷ κατὰ Κτησιφῶντος Ἠγήσιππος μὲν ἐστὶν ὁ καλούμενος Κρωβύλος. κυρίως δὲ εἶδός τι ἐμπλοκῆς ἐστὶν ὁ κρωβύλος, καθὰ φησι Θούκυδίδης ἐν α'. Sed certa proferre non queo. Suidae glossa tertia conuenit cum Photi glossa priore, Suidae glossa altera ad eundem locum referenda uidetur atque eae glossae, quae sunt in Cramer

1) Hesych.: κρωβύλος· ὁ μαλλὸς τῶν παιδίων ἢ ὁ κόρυμβος τῆς . . . ἐκ πλοκῆς γὰρ ἐστὶν ἀνηγμένη ἀπὸ μέσου τοῦ μετώπου ἐπὶ τὴν κορυφήν· οὕτω δὲ καὶ ὁ ῥήτωρ Ἠγήσιππος καὶ ὁ δῆγος ἐκαλεῖτο κρωβύλος. καὶ μαλλὸς τῶν αἰδοίων. Cum illo uidetur concinere Etym. Mag. p. 541., ubi haec gl. legitur: Κρωβύλος· ὄνομα κύριον.

Anecd. Oxon. II. p. 497. et Harpocr. epitom., quae conueniunt. Goslingsius p. 16. scholion Thucydideum, cum inter se conueniant quodammodo Harpocraton et Photius, Didymo tribuendum esse existimat ad Naberum (Proleg. ad Phot. p. 106. sqq.) prouocans. Sed maxime dubium est, num reuera Photius et Harpocraton inter se conueniant. Immo res ita comparata est, ut duae glossae supersint ex una deriuatae. Alteram habent Photius (gl. 1.) et Suidas (gl. 3.) et scholion Thuc. = *κρωβύλος δὲ ἐστὶν εἶδος πλέγματος κτλ.*, alteram habent Hesychius, Photius (gl. 2.), Suidas (gl. 1.). Utramque uero glossam ex eodem fonte profectam esse docent scholion Aeschin. I. 64. et Harpocr. s. u., ubi oratorem et historicum in una glossa coniunctos conspiciamus. Omnium uero horum lexicorum Boysenus atticistas fontes fuisse contendit. Itaque utramque glossam duobus illis uiris doctis tribuimus, quorum si Boysenum sequemur, non Didymum, sed Pamphilum auctorem fuisse putabimus; cf. stemma in not. ad p. 80. adscriptum.

Cum hac quaestione alteram coniungere liceat de scholio illo Thuc. I. 6., qui locus pertinet ad *τεττιγοφορίαν* Atheniensium: *ἐφόρουν δὲ τέττιγας διὰ τὸ μουσικοὶ* (ita Goslingsius p. 16., codd. *μουσικὸν*) *ἢ διὰ τὸ ἀντόχθονες εἶναι. καὶ γὰρ τὸ ζῶον γηγενές.* Similia Photius exhibet: *τεττιγοφόροι οἱ Ἀθηναῖοι. τέττιγας γὰρ ἐφόρουν χρυσοῦς, σύμβολον τοῦ γηγενεῖς εἶναι. Θουκυδίδης ἐν α΄. καὶ χρυσῶν τεττίγων ἐνέρσει κρωβύλον ἀναδύμενοι τῶν ἐν κεφαλῇ τριχῶν.* Qua cum glossa conuenit Eustathius p. 395, 36. Apud Suidam haec habemus addita: *ἢ ὅτι μουσικοὶ. μουσικὸς γὰρ ὁ τέττιξ. γηγενεῖς δὲ διότι ὁ Ἐρεχθεὺς ὁ οἰκιστὴς τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ γῆς ἐτέχθη,* quae e communi fonte deriuata uidentur esse, quia scholion si non uerbis, re tamen ipsa cum Photio et Suida consentit. Simillima inuenimus relata in Etymologici Magni codice Leidensi, cf. Gaisford. ad Etym. Mag. p. 755, 4. Atticistae igitur hac de re uidentur disputasse. Sed cum ille Atheniensium usus saepissime apud scriptores commemoretur, dubium est, iure ad Aelium Dionysium et Pausaniam hoc scholion referamus necne. Hesychius quidem cum Photio concinit et similia inuenies in

scholio ad Aristoph. Equit. 1331., Nub. 984. Etsi id certum est atticistas etiam multum in poetis comicis uersatos esse cf. Phot. bibl. cod. 152., tamen ad Aristophanem explicandum tot manus accessere, ut difficillimum sit, suo quamque glossam auctori attribuere. Fortasse e Didymo petita est explicatio, ut Goslingsius p. 15. adfirmat. Cum tamen propter rationes, quas iam saepius exposui, haec res ad certum finem perducere non possit, satius est ad Pamphilum recurrere, cuius ex opibus sine dubio scholiastae et glossatores hanc explicationem sumpserunt. Probabiliter igitur hoc Goslingsium coniecisse neque uero demonstrasse iudico. In Thucydidea uero scholia per atticistas tantum glossa irrepere potuit. Ad rem ipsam multorum contentionibus agitatam (cf. Birt. in Mus. Rhen. XXXIV. „de tettigophoria ueterum“ et libellos ibi laudatos) duo testimonia nondum adhibita adfero: Lucian. Naufr. 3.: *τοῖς προγόνοις ἡμῶν ἐδόκει καλὸν εἶναι κομᾶν τοὺς γέροντας ἀναδομμένους χρῶβύλον ἐπὶ τέττιγι χρυσοῦ ἀπειλημμένον*, et Heraclid. apud Athen. XII. p. 512 C.: *κορῦμβους δὲ ἀναδούμενοι τῶν τριχῶν χρυσοῦς τέττιγας περὶ τὸ μέτωπον καὶ τὰς κόμας ἐφόρουν*, quae Athenaeus e libello *περὶ ἡδονῆς* adscripsit.

Accedimus iam ad quaestionem difficillimam, quam ideo attingere uelim, ut nonnulla lexicorum menda, quae adhuc latent, detegantur. Habemus scholion Thuc. IV. 48.: *παραιρήματα ποιοῦντες] ὡς ἂν εἰ ἔλεγέ τις τελαμῶνάς τινας ἀποσχίζοντες τῶν ἱματίων, ὡς περὶ ζώνας ἐποίουν καὶ πλέκοντες αὐτὰ καὶ ποιοῦντες ὡς περὶ σχοινία οὕτως αὐτοῖς ἐχρῶντο πρὸς τὴν ἀπάγγελθαι κτλ.* De uocabulo ipso multi grammatici disputauerunt, cf. Moeris p. 299. Pierson.: *παραιρήματα τῶν ἱματίων Θουκυδίδης Ἀττικῶς*; unde corrigenda mihi uidetur Photi glossa *παραιρημάτων τῶν ἱματίων Θουκυδίδης*, in qua uocis explicatio plane omissa est, siue quia patriarcha uerba ipse non recte intellexit siue librariorum culpa. A Suida haec tradita sunt *παραιρήσεται· ἀφαιρήσεται. Θουκυδίδης „διέφθειραν σφᾶς αὐτοὺς οἱ μὲν ἀπὸ κλιῶν σπάρτοις, οἱ δὲ ἐκ τῶν ἱματίων παραιρήματα ποιοῦντες (τουτέστιν ἀφαιρήματα) ἀπύγχοντο* quibus in uerbis lacuna mihi statuenda uidetur esse, quia exem-

plum additum ad glossam illustrandam non quadrat, neque Suidae mos est uoces mediis in enuntiatis explicare. Si ad morem lexicographorum hanc glossam restituere conabimur, scribemus: *παραιρήσεται· ἀραιρήσεται καὶ παραιρήματα· ἀραιρήματα. Θουκυδίδης κτλ.* remotis uerbis *τουτέστιν ἀραιρήματα*, quae librarius quidam uidetur addidisse, qui uocum similitudine deceptus priore loco uoces illas omisit et postea uocis ignotae explicationem falso loco interposuit. Hesychius *παραιρήματα· παράμματα ἱματίων* praebet, ubi M. Schmidtius *παράρματα* scribi iubet. Antiatticista apud Bekkerum Anecd. I. p. 112. habet *παραιρήματα τῶν ἱματίων. Θουκυδίδης τετάρτη*, quo loco Orus contra Phrynichum uidetur demonstrasse, reuera hoc uocabulum apud ueteres inueniri, cf. Naberii Proleg. p. 105. Dolendum est, quod omnes explicationes a grammaticis errore omissae sunt, quo factum est, ut certam scholii originem indagare nequeamus.

§ 10.

Photi codicem, qui unus superest, Galeanum lacerum esse et dimidium totius lexicī periisse inter omnes constat. Ea tamen iactura quodammodo potest reparari, cum tot lexica supersint, quae iisdem auxiliis niti iam dudum demonstratum est. Quorum in numero praelucet Suidae lexicon, quod etsi Suidas Photi ipsius copiis usus non est, tamen semper maximi erit momenti. Neque enim dubito, quin Suidas ex eisdem fontibus atque Photius hauserit et iam supra eum nonnulla melius et accuratius, quam Photium exhibere demonstraui. Atque exstant apud Suidam nonnullis locis, ubi fortunae maliuolentia Photius nobis deest, glossae quaedam, quae cum scholiis Thucydideis consentientes ad atticistas referri possint. Qua in re exponenda iterum litterarum ordinem sequamur.

Atque primam habemus Suidae glossam s. u.: *ἀβασανίστως· ἀνεξέταστος ἢ ἀγύμναστος καὶ ἀδοκίμαστος· εἴρηται δὲ ἀπὸ τῆς βασάνου τῆς χρυσοχοϊκῆς λίθου, ἐν ἣ ἁ δοκιμάζουσι τὸ χρυσίον. ἐχρήσατο δὲ Αἰλιανὸς κτέ.*, qua cum glossa conferimus scholion Thuc. I. 20.: *ἀβασανίστως· ἢ λέξις μετενήγεται*

ἀπὸ τῆς βασάνου τῆς λίθου, ἧτις τὸν χρυσὸν δοξιμάζει. Locus Aeliani non obstat, quia haec est Suidae consuetudo, ut glossis uenerandae uetustatis posteriorum scriptorum locos addat. Etsi res non plane certa est, tamen eo coniectura probabilis fit, quod singulae uoces glossae cum scholio conueniunt.

Suidas s. u. ἀπεγένετο¹⁾ (cf. Schwartz. Ael. Dion. p. 26.): ἀντὶ τοῦ ἀπέθανεν. οὕτως Ἀντιφῶν καὶ Θουκυδίδης ad scholion Thuc. II 98.: ἀπεγένετο· ἀπόλλυτο respicere uidetur, cum reliqui loci a Schwartzio allati nullo scholio praediti sint. Glossam illam a Suida non e scholiis depromptam esse Hesychius docet, qui eodem modo explicat ἀπεγένετο· ἀντὶ τοῦ ἀπέθανεν. Inde conicere licet, Suidam haec e Photi fontibus deprompsisse, praesertim cum conueniat cum Suida sextum Bekkeri lexicon, quod permulta atticistarum fragmenta exhibet. Idem cernitur in hisce glossis:

Hesychius et Suidas s. u. ἀπόγνοια· ἀπόγνωσις. Θουκυδίδης „ἐνέπηρσαν δὲ τὰ πλοῖα, ὅπως ἀπόγνοια ἢ τοῦ ἄλλοτε ἢ κρατεῖν τῆς γῆς“, ad quem locum (III. 85.) hoc exstat scholion: ἀπόγνοια· ἀπόγνωσις, unde conexus minime dubius elucet. Eadem refert Thomas Magister p. 46, 7. Ritschl., qui excerptis Suidam uidetur. Eustathius nihil tradit, sed hoc tali in frustulo potius attribuam indici Deuariano, quem non satis accuratum esse inter omnes constat.

Corrupta sunt haec Suidae uerba: διαμώμενοι· θερίζοντες καὶ διαμώμενοι σκάπτοντες. Respicere uidetur ad Thuc. IV. 26., ubi hoc inuenitur scholion: διαμώμενοι· διασκάπτοντες· εἴρηται δὲ ἀπὸ τοῦ ἄμυ, ὃ ἔστι σκαφίον πλατύ· βούλεται δὲ εἰπεῖν ὅτι διαστέλλοντες τὸν κάχληα καὶ βόθρους ἐς τὸν αἰγιαλὸν κτλ. Suidae glossa conuenit cum Etym. Mag. p. 268, 30. s. u. διαμῶ, ubi eandem habemus etymologiam atque in scholio Thucydideo. Ad eundem igitur fontem has glossas omnes reuocandas esse apparet, fortasse ad atticistas. Ad eundem fontem uidentur pertinere glossae in Crameri Anecd. Oxon. I. p. 113. Etym. Mag. p. 82, 55. s. u. ἄμυ.

1) Conueniunt Bekkeri Anecd. p. 84, 33., 419, 18.

Eadem res cernitur in scholio Thuc. I. 38. διαφερόντως· ἐξαιρέτως, quod ideo atticistarum esse crediderim, quia eadem apud Hesychium et Suidam s. u. inueniuntur. Cetera lexica hanc glossam omnino non exhibent.

Aliter iudico de Suidae glossa ἐλπίσας, quam Schwartzius p. 50. ad atticistas rettulit: οὐ μόνον ἐπ' ἀγαθῶ, ἀλλ' ἀπλῶς ἐπὶ τῇ τοῦ μέλλοντος ἐκβάσει λέγεται παρ' Ἀττικοῖς. Quae cum adnotatione scholion ad Thuc. I. 1. prorsus conuenit. Sed cum Schwartzius ipse glossam apud neminem, nisi apud Suidam se inuenisse dicat, omnino incertum est, cuinam ueteri grammatico ea attribuenda sit; nam Suidas doctrinam suam e scholio Thucydideo haurire potuit.

Scholion Thuc. I. 30. hoc est: ἐπίνειον] ἐπίνειόν ἐστι πόλισμα παραθαλάσσιον, ἔνθα τὰ νεώρια τῶν πόλεων εἰσιν, ὡς περὶ ὁ Πειραιεὺς τῶν Ἀθηναίων καὶ ἡ Νίσαια τῆς Μεγαρίδος· δύνασαι δὲ ἐπὶ παντὸς ἐμπορίου καὶ παραθαλασσίον χρῆσασθαι τῷ ὀνόματι τούτῳ, ὃ νῦν οἱ πολλοὶ κατάβολον καλοῦσιν. Cuius scholii fontes, quia Photius hoc loco deficit, aperiuntur collata Hesychi glossa, quae haud dubie corrupta est: ἐπήνιον· προσορμητήριον· τόπος παραθαλάσσιος, ubi Schmidtius recte ἐπίνειον restituit, et Suidae glossa priore, quae Hesychianum locum a Schmidtio ad Thucydidem recte relatum esse docemur: ἐπίνειον. παραθαλάσσιον χωρίον ἢ προσορμητήριον, ὃ λεγόμενος κατάβολος. Atticistis haec deberi eo firmatur, quod uocem κατάβολος secundum Stephani Thesaurum s. u. praecipue sophistarum posteriorum temporibus usitatam fuisse scimus, ut illud νῦν scholiastae ad haec tempora i. e. ad secundum post Chr. n. saeculum referendum sit.

Luculentius etiam exemplum est scholion Thuc. I. 26: κατ' ἐπήρειαν· κατὰ βλάβην καὶ στάσιν, ὅπως πάλιν στασιάζουσιν ἢ κατ' ἀπειλήν, quocum nullum conferre possumus locum lexicographorum nisi Suidae ἐπήρεια· βλάβη. Θουκυδίδης „τούς τε φεύγοντας ἐκέλευον κατ' ἐπήρειαν δέχεσθαι αὐτούς“ (i. e. Thuc. I. 26.), ad quam glossam hoc additum est ueriloquium: κυρίως δὲ ἐπήρεια ἢ τοῦ πολέμου καταδρομὴ ἐκ τοῦ Ἄρης Ἄρεως. Cum locus Thucydidis adscriptus sit, fontem

iam poteris diuinare. Sed apertus fit scholio Demosth. 1) XVIII 12.: ἐπήρειαν] ἐπήρεια κυρίως ἢ ἐν τῷ πολέμῳ καταδρομὴ καὶ ἀπειλὴ ἐκ τοῦ Ἄρης ἄρεια καὶ μετὰ τοῦ ἐπὶ ἐπήρεια. Conexu igitur locorum manifestus est nec quisquam atticistas adhibito esse negabit. De re ipsa egerunt Herodianus ed. Lentz. I. 508, 31. et Zonaras p. 799.

Suidas s. u. ἐπιχειρητέα· ἀντὶ τοῦ ἐπιχειρητέον ὡς τοπολημέα. γιλεῖ γὰρ ὁ Θουκυδίδης τοιαῦτα. Schwartzius p. 54 hanc glossam Aelio Dionysio tribuit confertque cum scholio Thuc. I. 118.: ἐπιχειρητέα· ἢ λέξις συγγραφέως. ἐχρῆν γὰρ εἰπεῖν ἐπιχειρητέον. Quae ueri simillimum est Suidam ex atticistarum lexicis hausisse, cum idem haec habeat s. u. ἀδύνατα εἶναι· ἀντὶ τοῦ ἀδύνατον. πολλάκις γὰρ χέρηται Θουκυδίδης πληθυντικοῖς ἀντὶ ἐνικῶν, μάλιστα δὲ ἐπὶ ταύτῃ τῆς λέξεως. Ea glossa conuenit cum Bekkeri Anecd. p. 342, 19 quod lexicon ex Aelio Dionysio et Pausania consarcinatur esse Naber Proleg. ad Phot. p. 134. ff. demonstrauit. Scholion quod hac cum glossa concinat, non habemus; sed cum utraque Suidae glossa de eadem regula agat, magna cum probabilitate eam ex eodem fonte deriuabimus.

Eadem ratione atticistis restituere licet scholion Thuc. III. 47.: κάθ' ἐξιν] τὴν ἀσφάλειαν καὶ κατοχὴν καὶ κράτησιν quocum conferas Suid. s. u. κάθ' ἐξιν· κράτησιν, quae glossa iterum inuenitur apud Hesychium. Ad eundem locum spectat in Bekkeri Anecd. 105, 1. κάθ' ἐξίς· Θουκυδίδης τετάρτῳ, ubi τρίτῳ corrigendum, quia uox illa in libro quarto non inuenitur, c. Bétanti lexicon.

Quam mirum in modum multa in lexicis conueniant, ut nemo nisi praemonitus conexum diuinare possit, hoc exemplum luculento probatur: schol. Thuc. I. 29.: παρὰ πολὺ· ἀντὶ τοῦ σφόδρα. διαφερόντως. μᾶλλον ἢ πολὺ. Apud Suidam glossae sunt hae:

Glossa 1.: παρὰ πολὺ· παντελῶς. Θουκυδίδης ἐν α'·

1) Demosthenes laudatur in scholiis I. 76.: ὃν οὐδεὶς πω. 53. ὅμεις ἐπὶ πρὸ τοῦ. 113. Ὀρχομενόν. III. 34. εἴωθε δέ. IV. 92. πιστεύσαντες τῷ θεῷ. cf. infra p. 138 sqq.

ὅτι Κερκυραῖοι ἐνίκησαν παρὰ πολὺ. Glossa 2.: παρὰ πολὺ· ἀντὶ τοῦ πάνν. παντελῶς. Δέξιππος (p. 34. ed. Niebuhr.) „παρὰ πολὺ ἀπελείποντο τοῦ πείθεσθαι τοῖς εἰρηγομένοις ἰσχυρίαν ἀρεῖσθαι.“ Ἀριστοφάνης Πλούτῳ (u. 445.) δεινότατον ἔργον παρὰ πολὺ. ἀντὶ τοῦ πάνν πολὺ.

Hae quidem glossae per se nihil valent ad huius scholii auctorem indagandum. Sed lexico alicui glossam deberi uidebitis, si adieris scholion ad Aristoph. Plut. u. 445.: παρὰ πολὺ· κατὰ πολὺ. σφόδρα. Θουκυδίδης ἐν πρώτῳ· καὶ ἐνίκησαν οἱ Κερκυραῖοι παρὰ πολὺ. παρὰ πολὺ ἀντὶ τοῦ πάνν πολὺ, et planius etiam originem intelleges collato scholio Demosth. [XII. 3.: παρὰ μικρόν] σημειωτέον τὴν λέξιν, ὅτι ζήλω Θουκυδίδου μετεροθυμίσθη· κάκεινος γὰρ εἶπεν. ἐνίκησαν παρὰ ἀντὶ τοῦ κατὰ πολὺ. Nam cum semper, si scholia Demosthenica concinunt cum Thucydideis, atticistas auctores fuisse uidebitis, hoc etiam frustulum iis reddere non dubitabimus. For- tasse glossis illis adhibitis locum quendam Hesychi, quem notissimum esse censerem, nisi corruptus esset, corrigere licet. Est enim in codice Marciano: παρὰ πολὺ. πολὺ, ubi ante alterum πολὺ uelim inseras κατὰ uel πάνν.

Suidas s. u. προῖσχομένου· προτεινόντος conuenit cum scholio Thuc. I. 26.: προῖσχομένοι· προτεινόντες et cum Hesychio προῖσχομένου· προτεινόντος χεῖρα, δίκαιον προβάλλοντος, quibus comparatis iam uides, quid sequatur. Locus Eustathi, quem Schoenius l. l. testem adfert, ideo alienus est, quia ibi tox propria προτεινόντος desideratur. De illius igitur origine certum quicquam concludere nequimus.

De uoce στυράκιον iam supra disputauimus, cum de Suida u. 94. exponerem. Nunc me demonstraturum esse spero et scholion et glossam ex atticistarum lexicis petita esse. Schol. Thuc. II. 4.: στυρακίῳ δὲ χρησάμενος ἐς τὸν μοχλόν] βάλανος δὲ ἐστὶ τὸ βαλλόμενον εἰς τὸν μοχλὸν σιδήριον, ὃ καλοῦμεν μάγγανον, ὃθεν καὶ ἡ κλεις καλεῖται βαλανάγρα παρὰ τὸ ἰσχεῖν τὸν βάλανον. ἄλλοι δὲ τὸ στυράκιον ἔλαβον τὸ ξύλον τοῦ ἀκοντίου, ἀνοήτως· πᾶν μὲν γὰρ οὐκ ἐδύνατο κρυφθῆναι. εἰ δὲ ὑπερεῖχεν, ἀνεσπίασθη ἂν ὑπὸ τῶν Θηβαίων. Ἄλλως·

στύρακιόν ἐστιν ὁ καλούμενος σαρωτήρ τῶν δοράτων. Hoc igitur scholion genuinam formam eius opinionis uidetur praebere, quam scholion illud impugnat. Conuenit cum scholion altero glossa Hesychi: *στύραξ· σαρωτήρ τοῦ δόρατος*, quae eadem est apud Suidam, sed paulo mutata. Auctores igitur huius scholii aperte sunt atticistae, quamquam nescimus, utrum τὸ ξύλον (schol. 1.), an ὁ σαρωτήρ (schol. 2.) scripserint. An monius p. 132. Valcken.: *στύραξ θηλυκῶς μὲν θυμίαμα, ἀρσενικῶς δὲ τὸ ξύλον τοῦ ἀκοντίου* (ex eodem sane fonte hauriens) tradidit. Paulo immutatam inuenies glossam apud Harpocrationem s. u. et Eustathium p. 795, 36. Priorem scholion partem paulo commutatam iterum exhibet scholion ad Aristoph. Vesp. u. 155.: *βάλανον· τὸν μοχλόν· κυρίως δὲ τὸ ἐπὶ τὸν μοχλὸν σιδήριον, ὃ καλοῦμεν μάγγανον. καὶ βάλανοι μάγγανα τῆς κλειδώσεως· καὶ βεβαλάνωται ἀντὶ τοῦ κελκιδώτα καὶ βαλανάγρα ἢ κλείς παρὰ τὸ ἀγρεύειν τὸν βάλανον.* (Suid. s. u., Schol. Aristoph. Eccles. u. 361. Au. u. 1159. Cetera lexica tacent praeter Hesychium, qui tradit *βαλανάγρα· κλείς*. Quid igitur inde concludendum est? Goslingsius si locum tractasset, sine dubio Didymum auctorem fuisse contendisset quem auctorem esse fortasse concederem, nisi Photius decerneret. Meam si uis audire sententiam, hanc quoque glossam ex atticistarum lexicis petitam esse iudico, atque ab illis fortasse e Didymi quodam lexico excerptam. Quae opinio confirmatur, quia in Anecd. Bachm. I. 180, 8. eadem glossa estat, quod lexicon imprimis e Dionysio et Pausania derivatum esse optime demonstrauit Naber Proleg. p. 136.

§ 11.

Supra iam saepius Hesychium nonnullas glossas, apertae cum atticistis concinentes, exhibuisse uidimus. Ideo initio huiusmodi capitis p. 93. etiam atticistarum lexica ad consarcinandam Hesychi molem adhibita esse coniecimus. Qua de re etsi longe aliter ab aliis uiris doctis, imprimis a Batauis iudicatum esse optime scio, tamen cum Schmidtio, Rindfleischio, Boyse

acio et in proximis coniectura e consensu Hesychi et scholiastae Thucydidei facta atticistis sua restituum.

Sed pauca sunt. Supra iam nonnullas glossas Hesychianas attuli, quae maximi fuissent pretii, nisi corruptelis inquinatae essent (s. u. *παρὰ πολὺ, κωλύμη, ἐπίνειον*). Nunc eas numero, in quibus solo Hesychio auctore utimur.

Atque prima inuenitur Hesychi glossa: *ἀγωγούς· ὁδηγούς*, quae conuenit cum scholio ad II. 12. Etiam Phrynichus p. 314. ed. Lobeck. eadem praebet, cum dicit: *ἀγωγόν· τοῦτο ὄνομα τάττουσιν οἱ παλαιοὶ ἐπὶ τοῦ τινα ὁδὸν ἡγουμένου. οὕτω καὶ Θουκυδίδης χέρεται*. Ceteri grammaticorum loci, quos apud Schoenium inuenies laudatos, nihil prosunt, quia vocabulum *προπομπούς* explicandi causa addunt. Prorsus aliena affert scholiasta Patmiensis, cuius explicationem, quia nullius pretii est, repetere nolo.

Deinde conferenda sunt glossa Hesychi s. u. *ἀποχρώντως· ἀντάρκως, ἀρκοίντως· ἱκανῶς* (quam Suidas hoc modo excerptis: *ἀποχρώντως· ἱκανῶς*) et scholion Thuc. I. 21.: *ἀποχρώντως· ἢ περιοχὴ τοῦ λόγου οὕτω, φησί, διῆλθεν ὡς πρέπει τὸν παλαιὰ διηγούμενον πράγματα ἀρκοίντως εἰπεῖν*. Cetera lexica nihil afferunt praeter Bekkeri Anecd. p. 439.: *ἀποχρώντως· ἱκανῶς. Ἀριστοφάνης Ταγηνισταῖς·*

ἀλλὰ στεφάνωσαι· καὶ γὰρ ἡλιζίαν ἔχεις

*ἀποχρῶσαν ἤδη.*¹⁾

Unde opinio nostra firmatur (propter Naberi Proleg. p. 134.) hanc glossam atticistis deberi. In scholio Thucydideo sine dubio ea primum ad explicandum aduerbium *ἀποχρώντως* adhibita fuit atque inde in paraphrasin inrepsit.

Item in scholio Thuc. II. 38.: *διετησίσις] δι' ὅλου τοῦ ἔτους θύουσιν οἱ Ἀθηναῖοι πλὴν μιᾶς ἡμέρας*, si paraphrasin ab explicatione seiungimus, eadem exstant atque quae Hesychius refert s. u. *διετήσιος· δι' ὅλου τοῦ ἔτους*, unde uideamus in Phrynichi proparasceue sophistica *διετησίως* corrigem-

1) Quo loco demonstratur lexicon Bachmannianum multa excerpta tantum et mutilata seruasse, cum ne grammaticus delirare uideatur, inserendum sit: *ἀποχρῆναι· ἱκανὸν εἶναι*.

dum esse, quam glossam ita restituo: *διετήσιος· ἀντὶ τοῦ διέτους, οἷον καὶ ἕναστον ἔτος. Θουκυδίδης καὶ Ἀριστοφάνης* cf. Bekkeri Anecd. p. 35. Meineki fragm. com. gr. 128.

Quartum exemplum praebet Hesychius s. u. *ἐκβολή· παράβασις ἢ μετάβασις*, quae glossa ad uerbum conuenit cum scholio Thuc. I. 97. Ad hunc locum respicit Thomas Magiste p. 150. ed. Ritschl., neque tamen consentit cum hoc scholio. Hic id affirmare liceat, me totam eclogam Thomanam per scrutatum nullum locum inuenisse, ubi ille ad scholia Thucydidea respexerit, quamuis fuerit *φιλοθουκυδίδης*. Quod e mirabilius est, quia codice Thucydidis non meliore neque multo uetustiore, quam qui superstites sunt, siue ipse siue auctore illius usi sunt.

Nec minus Hesychius s. u. *Θριῶζε· εἰς τὸ Θριάσιον πεδῖον* conuenit cum scholio Thuc. I. 114. Boysenum igitur secutus hanc glossam atticistis restituere non dubito. Talibus maxime locis opinionem illius firmari putauerim, quia apud Photium haec glossa omnino non inuenitur et apud Suidam lemma tantum exstat. Quandoquidem utrumque ex atticistarum opibus sua mutuatum esse constat, maxime miraremur, cum illi hanc glossam omisissent, si Diogenianus (sc. Hesychius atticistarum fons fuisset. Sin autem Diogenianum, Photium Suidam in unum ordinem cogimus, nulla mouetur suspicio.

Extrema accedit Hesychi glossa s. u. *καταβολή· καταβόησις, κραυγή*, in qua comparato scholio Thuc. I. 73.: *οἱ πρέσβευσις καὶ καταβόησις καὶ καταβολή οὐ λέγεται εἰ μὴ ἰδίᾳ παρὰ Θουκυδίδη* ante uocem *καταβόησις* particulam *καὶ* inseremus, colon post hoc uocabulum transponemus. Alii locis quibus hunc locum illustremus, non suppeditant, sed ipsa Hesychi glossa atticistas auctores esse satis demonstrat.

§ 12.

Photi, Suidae, Hesychi lexica postquam excussimus, pauca tantum eaque minus certa, quam quae adhuc attulimus, nobis addenda sunt ex ceteris lexicis et scholiastis, qui ad scriptore

atticos commentarios scripserunt. Pauca sunt, cum plurimae glossae iam in tribus illis lexicis inueniantur.

Et apud Harpocratonem quidem Thucydidem undequadrages laudatum inuenies. Paucissima uero conueniunt cum scholiis Thucydideis, eaque dubitanter hic appono, ea causa commotus, quod aliae quoque glossae cum scholiis nostris conuenientes illos locos ex atticistarum lexicis deriuatos esse indicant. 1) Sed nunc ad singula transire liceat.

Doberentzio iam supra p. 84. Aspasium Byblium nonnullorum scholiorum auctorem uisum esse diximus. Sed res multo aliter comparata est, cum Harpocratonem non respexerit, apud quem uelim euoluas p. 150. ed. Dindorf.: *Θέμενος τὰ ὄπλα. ἀντὶ τοῦ περιθέμενος καὶ ὀπλισάμενος. Δημοσθένης ἐν τῷ κατὰ Μειδίον καὶ Ὀμηρος* „κρᾶτι δ' ἐπ' ἰφθίμῳ κινέην θέτο“ καὶ *Ἀισχίνης κατὰ Τιμάρχου φησὶν* „ἀνθρωπε τῇ πόλει, ὑπὲρ ἧς τὰ ὄπλα μὴ τίθεσαι, quam glossam Suidas exscripsit. Tres igitur auctores nominati sunt, e quorum numero locus Demosthenicus (§ 145. p. 561, 23.) in scholiis Demosthenicis non nostram ad glossam explicatus est. Homericum uero usum explicat scholion Thuc. II. 2.: *Θέμενοι τὰ ὄπλα ἀντὶ τοῦ περιθέμενοι. Ὀμηρος* „σάκε' ὤμοισιν ἔθεντο“. ἀνόητον γὰρ τὸ μεταξὺ τῶν πολεμίων ὄντας μὴ περικείσθαι τὰ ὄπλα. τοῦτο δὲ εἶπεν, ὅτι ἐν τῇ ὁδῷ τυχὸν ἐβάσταζον αὐτὰ: ὡς δ' εἰς πολεμίους ἦλθον, ἐνεδύσαντο. Atticistarum explicationem falso huc a scholiasta ad nostrum locum relatam esse, e condicione loci Thucydidei statim unicuique manifestum erit. Aeschineum uero locum explicat scholion Aesch. I. 29.: *τὰ ὄπλα μὴ τίθεσαι]* τὸ τίθεσθαι λέγεται καὶ ἐπὶ τοῦ ἀποτίθεσθαι τὰ ὄπλα καὶ ἐπὶ τοῦ περιτίθεσθαι καὶ ἐνδύεσθαι, ὡς ἔγνωμεν ἐν τοῖς *Θουκυδιδαίοις ἐν τῇ β'. ἐνταῦθα δὲ ἐπὶ τοῦ περιτίθεσθαι*

1) Boysenus quidem p. 81. 82. magna cum confidentia Harpocratonem plurima atticistis debere affirmat, qua in re Carnuthius in „Jahresber. für klass. Alterth.“ V. p. 129. sqq. uidetur eum secutus esse. Sed Stoientinus in „Jahrbb. für klass. Philol.“ 119. p. 124 sqq. hanc Boyseni opinionem sat idoneis, ut uidetur, causis impugnat potiusque de origine Harpocratonis et atticistarum communi cogitandum esse censet.

λέγει (ἀποτίθεσθαι codd. Reiskius correxit). Nemo igitur negabit haec omnia arte inter sese cohaerere, atque atticistas auctores fuisse contendemus, etiamsi Hesy chius et Photius tacent.

Memorable testimonium ab atticistis scholia et oratorum et Thucydidis pendere praebet nobis scholion Thuc. I. 20.: πρὸς τὸ Λεωκόριον] ἐλίμωξέ ποτε ἡ Ἀττικὴ καὶ λύσις ἦν τῶν δεινῶν παιδῶν σφαγῇ. Λέως οὖν τις τὰς ἑαυτοῦ κόρας ἐπιδέδωκε καὶ ἀπήλλαξε τὴν πόλιν τοῦ λιμοῦ. καὶ τούτων ἱερὸν ἐγένετο ἐν τῇ Ἀττικῇ τὸ καλούμενον Λεωκόριον. Si cetera adiumenta adimus, habemus apud Harpocrationem s. u. Λεωκόριον haec: Δημοσθένης ἐν τῷ κατὰ Κόνωνος. τὸ δὲ Λεωκόριον εἶναι φησι Φανόδημος ἐν θ' τῆς Ἀττικῆς ἐν μέσῳ τῷ Κεραμεικῷ, quae iam omnia cum atticistis conuenire docet Hesy chius s. u., qui ultima ad uerbum repetit. Si Demosthenis scholia a Baitero et Sauppio edita euolueris, inuenies p. 125 B.: Λεωκόριον τόπος τῆς Ἀττικῆς ἀπὸ ἱστορίας· Λέως γὰρ ὁ Ὀρφείως υἱὸν μὲν ἔσχε Κύλανθον, θυγατέρας δὲ τρεῖς, Φασιδέαν (I. Φρασιδέαν cf. Phot. gl. 1. 2.), Θεόπην, Εὐβούλην· ἄς ὑπὲρ τῆς χώρας σφαιρισθείσας ἔτι παρθένους ἀπαλλαγέντες τε τοῦ λιμοῦ ἐτίμησαν οἱ Ἀθηναῖοι τῷ ἡρώῳ καὶ ἐκ τούτου ἐκλήθη ὁ τόπος Λεωκόριον, quocum conuenit Photi glossa altera; cum glossa prior similia afferat, atticistam utrumque de hac re rettulisse concludo. Apud Suidam res ita est comparata, ut glossa prior haec habeat: Λεωκόριον, τόπος Ἀττικῆς ἀπὸ ἱστορίας et sequatur scholion Thucydideum, glossa altera ad uerbum conueniat cum glossa Photiana et scholio Demosthenico. Sequitur sua quemque ratione haec transformasse, omnia autem ad eundem fontem i. e. ad atticistarum et Harpocrationis auctorem Pamphilum redire. Ex iisdem Aelianus uidetur hausisse nar. hist. XII. 28., qui historiolum ita refert: Λεωκόριον ἐκαλεῖτο Ἀθήνησι τὸ τέμενος τῶν Λέω θυγατέρων Πραξιθέας (sic) καὶ Θεόπης καὶ Εὐβούλης. ταύτας δὲ ὑπὲρ τῆς πόλεως τῆς Ἀθηναίων ἀναιρεθῆναι λόγος ἔχει, ἐπιδόντος αὐτάς τοῦ Λέω εἰς τὸν χρησμὸν τὸν Δελφικόν. ἔλεγε γὰρ μὴ ἂν ἄλλως σωθῆναι τὴν πόλιν, εἰ μὴ ἐκείναι σφαιρισθεῖεν. Verba enim singula, quae omnibus his locis redeunt, conexum

intercedere docent. De re ipsa optime egit Maussacus ad Harpocrat. s. u. Ea uero, quae Goslingsius p. 61. attulit, non magni sunt momenti, cum Naberi tantum uerba repetat. Locis laudatis (Etym. Mag. s. u. et Bekkeri Anecd. p. 277, 13.), quia excerpta sunt, sine damno carere possumus.

Vnus restat locus, qui fortasse Harpocratonis testimonio possit atticistis restitui. Ad Thuc. I. 134. nonnulla habemus scholia, quae ad fontes perantiquos uidentur referenda: *τόπος ὁ Κεάδας* (sic) *ὄρωρυγμένος ἐν Λακωνικῇ ὅπου τοὺς κακούργους εἰώθασι θίπτειν*, et schol. Patm. *Κεάδας· τόπος τις παρὰ Λακεδαιμονίοις, εἰς ὃν ἐνέβαλλον τοὺς κακούργους, ὡς Ἀθηναῖοι εἰς τὸ βάραθρον*. Scholion alterum aperte concinit cum Ammonio p. 29. ed. Valeken.: *βάραθρος καὶ βάραθρον διαφέρει. βάραθρος μὲν γὰρ ὁ βαράθρον ἄξιος ἀνθρώπος. βάραθρον δὲ ὄρυγμά τι Ἀθήνησιν, εἰς ὃ τοὺς κακούργους ἐνέβαλλον, ὡς περ οἱ Λακεδαιμόνιοι τοὺς καταδικαζομένους ἐνέβαλλον εἰς τὸν Κεάδα*, quem locum exscripsit Thomas Magister p. 60. ed. Ritschl. Iam supra p. 89. nonnulla in lexico illo obuersari diximus, quae atticistarum doctrinam redolerent, cuius rei exemplum hic agnoscere mihi uideor. Atque, id quod maxime premo, eandem habemus formam falso scriptam *Κεάδας* in utroque testimonio, cum *Καιάδας* uera sit. Concinit cum Ammoni loco glossa in Bekkeri Anecd. p. 219.: *Βάραθρον· πάγη τὰ μὲν ἄνω ἴσχοῦσα ἰσχυρά πῶς, τὰ δὲ κάτω ὑπόχαινα, ὥστε τὸν ἐπιβάντα καταδῦναι. Ἀθήνησι δ' ἦν ὄρυγμά τι ἐν Κεῖριαδῶν δήμῳ τῆς Οὐνηίδος φυλῆς, εἰς ὃ τοὺς ἐπὶ θανάτῳ κατέβαλον, ὡς περ οἱ Λακεδαιμόνιοι εἰς τὸν Κεάδαν ἐνέβαλλον*, quod in breue contractum habemus apud Suidam *βάραθρον* gl. 2. Praeterea exstant adnotationes in scholio ad Arist. Plut. 431. (= Suid. gl. 1.) et apud Harpocratonem, quae nonnulla diuersa afferunt. Cum semper *Κεάδαν* et *βάραθρον* coniuncta uideamus, quidni omnes has glossas ad eandem originem referamus? Sed cum Harpocratonis locus corruptus sit, certum hoc exemplum esse non ausim dicere.

Neque multo aliter res comparata est in schol. Thuc. I. 43.: *ἐν τῇ ἡπειρῷ] ἡπειρος τριχῶς λέγεται, ἢ πᾶσα γῆ πρὸς*

ἀντιδιαστολὴν τῆς θαλάσσης, ἢ Ἀσία κατ' ἐξοχὴν καὶ μέρος τι τῆς . . . Κεφαλληνίαν. Ad scholion corrigendum illiusque auctorem indagandum frustra a Photi, Suidae, Etymologi lexicis auxilium petes. Vsum uocis explicat Harpocration s. u. E Gaisfordi uero adnotatione ad Etym. Mag. p. 433, 54. discimus in etymologico quodam Parisino in maiore quadam glossa haec referri: ἤπειρος· ἄπερος λέγουσιν οἱ Αἰολεῖς, οἰονεὶ πέρας μὴ ἔχουσα. καὶ Εὐρυπίδης φησὶν „ἤπειρον εἰς ἄπειρον ἐξεπλεύσαμεν.“¹⁾ ἤπειρος δὲ λέγεται ἢ ξηρὰ γῆ. Τριχῶς δὲ τὸ τῆς ἤπειρου ὄνομα. ἤπειρος κυρίως ἢ πᾶσα γῆ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς θαλάσσης, ἤπειρος καὶ ἢ Ἀσία πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς Εὐρώπης, ἤπειρος καὶ ἢ Θεσπρωτίς. Plura igitur et maioris uetustatis uestigia habemus quam in scholio nostro. Cum ex Harpocrationis glossa: ἤπειρον· τῷ Ἰσοκράτει σύνθηθές ἐστι τὴν ὑπὸ βασιλεῖ τῶν Περσῶν οὕτω καλεῖσθαι sciamus hanc glossam ad lexicon rhetoricum referendam esse et Etymologici glossa hanc Asiae significationem, quae unius Isocratis propria uidetur fuisse, prae se ferat, et Harpocrationem et etymologum Parisinum et scholiastam Thucydideum ex eodem fonte hausisse contendo. Qui fons qualis fuerit, in dubio relinquere tutius uidetur.

§ 13.

Naberi Prolegomena assidue perscrutanti mihi semper id mirum uidebatur eum, cum atticistas (et optimo id quidem iure) tanti faceret, fere nusquam uestigia eorum in commentariis ueterum, qui ad scriptores atticos exstant, latentia adhibuisse ad illorum doctrinam restituendam et explendam (id quod eo mirabilius uidetur esse, quod Boethi, quae putat, uestigia tam accurate in scholiis Platonicis persecutus est) et oratorum scholia bis terue tantum in tantae molis opere nominasse. Et in scholiis Thucydideis multa ex atticistis sumpta

1) Apud Photium s. u. uersus Euripidis ita laudatur: ἤπειρον εἰς ἄπειρον ἐκβάλλων πόδα, cf. Naber. I. p. 265.

esse uidimus et idem disquisitione instaurata inuenies in scholiis Demosthenicis et Aeschineis. De his iam supra egimus p. 84. sq., et quamquam in atticistarum fragmentis Eustathianis Aeschines nusquam laudatur, tamen eos scholiorum Aeschineorum auctores esse demonstrauius s. u. *κρωβύλος, θέμενοι τὰ ὄπλα*, et atticistarum fragmentis cum scholiis Aeschineis accuratius collatis nonnullos locos conuenientes inueni, quos hic tractare meum non est. Quae cum Thucydideis conueniant, scholia praeter illa, de quibus iam dictum est, non repperi. De Demosthenicis uero, quae iam ad illustrandum atticistarum usum adhibui, pauca addenda sunt, ut reuera nonnulla ad atticistas referenda esse demonstramus. Vno quidem loco Aelius Dionysius Demosthenem respicit s. u. *ῥῶπος* (Eustath. p. 927, 53. = Ael. Dion. p. 134. Schwartz.) *λεπτὸς καὶ ἀτελής φόρτος, ὡς δὲ Αἴλιος Διονύσιος λέγει, καὶ ποικίλος· γέλην δὲ αὐτὸν ἔλεγον οἱ παλαιοί. ὅθεν καθὰ ὁ ῥωποπώλης οὕτω καὶ ὁ γεργοπώλης· ἡ δὲ λέξις τοῦ ῥώπου παρὰ τε Δημοσθένει καὶ ἑτέροις. ἐκ τούτου δὲ καὶ ῥωποπερπερήθηρα τις προσερέθη ἐπὶ χυδαιότητι καὶ φλυαρίᾳ σκωπτόμενος, οὗ ἢ παραγωγὴ κατὰ τὸ δακτυλήθηρα καὶ τὰ ὅμοια. φέρεται δὲ καὶ ῥῆμα τὸ ῥωπιζειν ὃ δηλοῖ τὰ συμμικτὰ καὶ συμπεφυρμένα ποιεῖν.* Scholion, quod conueniat, deest. Praeterea saepissime Harpocration cum scholiis illis prorsus concinit, qua re iam supra uerisimile duximus, scholia Demosthenica, quae ad uoces *Λεωζόριον, ἐπήρεια* attulimus, ex atticistarum scriniis deprompta esse. Fortasse igitur e consensu scholiorum Thucydideorum et Demosthenicorum duobus locis atticistis sua restituere licebit.

Atque priore quidem loco habemus apertum consensum inter Suidam s. u. et scholia Thucydidea. Apud Suidam haec sunt: *κηρύκιόν ἐστι ξύλον ὀρθόν, ἔχον ἀμφωτέρωθεν δύο ὄφεις περιπεπλεγμένους καὶ ἀντιπροσώπους πρὸς ἀλλήλους κειμένους, ὅπερ εἰώθασι φέρειν οἱ κήρυκες μετ' αὐτῶν καὶ οὐκ ἐξῆν αὐτοὺς ἀδικεῖν, παρ' οὓς ἀπήρχοντο. σύμβολον δὲ ἦν τὸ μὲν ὀρθὸν ξύλον τοῦ ὀρθοῦ λόγου, τὸ δὲ παρ' ἐκάτερα εἶδος τῶν ὄφειων τὰ ἀντιτασσόμενα στρατόπεδα. ὁ γὰρ ὀρθὸς λόγος*

δι' ἀμφοτέρων χωρῆι. Haec glossa, quae prorsus conuenit cum scholio Thuc. I. 55., optimam doctrinam redolet atque eo magis mirandum est, quod ceteri lexicographi uel omnino tacent, uti Photius et lexica Segueriana, uel glossas nullius pretii proferunt, uti Hesychius et Eustathius. Paene iam desperanti mihi cum scholia Demosthenica in manus incidissent, in scholio altero ad orat. 51, 13. glossam, quam supra attuli, ad uerbum repetitam esse cognoui, quod mihi argumento est, hoc scholion ex atticistis sumptum esse.¹⁾ Mirum uideri potest, quod Photius nihil tradidit, sed uel ex Eustathio eum nonnulla atticistarum fragmenta omisisse scimus, id quod Naber optime demonstrauit.

Alterum exemplum est scholion Thuc. III. 109.: προῦργιαίτερον· προτιμότερον, qua de uoce reliqua lexica omnia tacent praeter Suidam, qui habet προῦργιαίτατον· καὶ προῦργιαίτερον· ἀναγκαιότατον, προτιμότητον. Res igitur maxime esset dubia, cui hanc glossam deberemus, nisi omnem dubitationem nobis eximeret scholion ad Demosth. orat. 61, 26.: προῦργον· πρὸ ἔργου. συμφέρον πλέον. προουργιαίτερον. ἀναγκαιότερον· τὸ πρὸ ἔργου αἰρετώτερον. τὸ πρὸ τοῦ παντὸς τοῦ ἔργου γινόμενον· προτιμότερον. Eundem igitur trium glossarum auctorem habemus, qui quin Dionysius uel Pausanias fuerit, quis est, qui iam dubitet? Praeterea e fragmentis conseruatis atticistas Platonis studiosissimos fuisse et illius scholiis multas atticistarum opes contineri inter omnes constat. Quibus euolutis inuenies idem scholion ad Platonis Gorg. p. 458 C.: προῦργιαίτερον· προτιμότερον, unde iam certo certius apparet atticistas huius adnotationis auctores fuisse.

Hasce glossas habui, quas ad Aelium Dionysium et Pau-

1) Boysenus p. 73. iniuria multas atticistarum glossas in scholiis inueniri negauit, neque bene fecit Schwartzius, quod scholiorum farragine ad instaurandam Dionysi doctrinam omisit. Etiam ex his laciniis hic illic ratione et industria adhibita fragmenta atticistarum e tenebris, ubi per tot saecula latuerunt, in lucem possunt protrahi. Neque tamen hic Schwartzi error uidetur esse, sed potius Naber, quem nimis caeco amore ille secutus est.

saniem referendas esse existimarem. Fortasse hic illic scholion minoris pretii omisi, sed hanc quaestionem a me non omni ex parte absolutam esse neque absolui potuisse optime scio, neque dubito, quin meliora et auctiora de Thucydidis interpretibus et de scholiastarum fontibus dici possent, nisi tot lexica adhuc in bibliothecarum tenebris laterent, nisi lexicorum cognitorum origo atque affinitas tam esset obscura et intricata, nisi ea tam misere corrupta et contracta essent. Mihi satis est demonstrasse Aelium Dionysium et Pausaniam ita in scholiis Thucydideis usurpatos esse, ut non ad uerbum exscripti sint — quamquam id quoque saepius factum esse uidi-mus — sed ut rerum summas scholiastae, quoad id illis ad explicandum Thucydidem utile esse uideretur, ad suas interpretationes adhibuerint, quod multo saepius factum esse animaduertimus, quam et Goslingsius arbitratus est et Boysenus p. 73. affirmauit.

APPENDIX I.

De additamentis posterioris aetatis et de tempore, quo scholia Thucydidea in eam, quae nunc exstat, formam redacta uideantur.

Scholia initio librorum Thucydideorum, ut fere semper fit, multo uberiora sunt, sub finem autem operis tam exilia fiunt, ut uix quicquam bonae frugis ex illis capi possit. Permulta insunt posterioris aetatis additamenta, interdum satis inepta, qua de re iam optime Goslingsius initio libelli sui exposuit. Sed de pluribus tacuit; quae cum in omnibus codicibus inueniri uideantur, operae pretium fuerit in illa inquirere atque explorare, quonam tandem tempore scholia in eam, quam nos habemus, formam redacta uideantur.

Cum supra exposuerimus scholia Thucydidea maxime e fontibus, qui inde a primo usque ad quartum post Chr. n. saeculum pertinent, hausta esse, terminum, post quem in hodiernam formam redacta sint, habemus. Accedunt autem scholia

nonnulla, quae exstant in omnibus codicibus, quae ob res commemoratas ad posteriora tempora referenda esse certum est. Habemus enim in scholio ad Thuc. I. 132.: ἐπὶ τὸν τρίποδα] οὐκ ἐν ᾧ ἐμαντεύετο ὁ Ἀπόλλων, ἀλλ' ἕτερόν τινα ὃν ἔλαβον οἱ Ῥωμαῖοι βασιλεῖς καὶ μετέθηκαν ἐπὶ τὸν ἱππόδρομον τοῦ Βυζαντίου. De eadem re eadem narrat Hermias Sozomenos hist. eccles. II. 5.: τὰ δὲ ἐν χαλκῷ θανμασίως εἰργασμένα παντόθεν εἰς τὴν ἐπώνυμον πόλιν τοῦ αὐτοκράτορος ἐκομισθῆναι πρὸς κόσμον καὶ εἰσέτι νῦν θανμασίως ἴδονται κατὰ τὰς ἀγυῖας, ἱππόδρομον καὶ τὰ βασίλεια· τὰ μὲν τοῦ Πυθίας ἦν μαντείου Ἀπόλλωνος καὶ οἱ ἐν Δελφοῖς τρίποδες κτλ., cf. Nicephori Callistr. hist. eccles. VIII. 33., Ouerbecki 'Schriftquellen' p. 470., ubi omnia, quae ad hanc rem pertinent, collecta inuenies. Hoc igitur scholion exeunte demum quarto post Chr. n. saeculo conscriptum est. Habemus praeterea scholion, quod exeunte sexto demum post Chr. n. saeculo confectum est, ad IV. 83.: μέσῳ δικαστῆ] ἀντὶ τοῦ μεσίτη καὶ διαιτητῆ. § ἡ τῶν προὔχόντων ἀρετὴ ἐν τε πόλεσι καὶ ἐν στρατείαις πανταχοῦ καθίσταται τὸ ἐπικρόων καὶ τῶν ἐναντίων ποιεῖ μὴ καταφρονεῖν ἐν μὲν τοῖς Ἑλλησι Βρασίδαν καὶ τὴν αὐτοῦ στρατιάν, ἐν τοῖς ἡμετέροις δὲ Βελισάριον εἰς παράστασιν τοῦ παρόντος λόγου παραβάλλομεν. Quae scholia recentiorum additamenta esse Doberentzio p. 18. crederemus, si praeter haec duo scholia et locos illos ex Actis Apostolorum 17, 21. in schol. III 38. et e Gregorio Nazianzeno ¹⁾ in schol. III 37. allatos non alia adessent argumenta. Sed etiam in elocutione scholiorum tam multa inueniuntur, quae Byzantinos redoleant, ut inde necessario concludendum sit, sero scholia in eam, quam nos habemus, formam redacta esse. Cum res ipsa suadeat, ut prioribus

1) Βλαπτόμενοι δὲ αὐτοὶ] ἀσαφὲς τὸ χωρίον ὅτι ἀπὸ αἰτιατικῆς εἰς εὐθεῖαν μετέβη ἢ ἀπόδοσις τῆς ἐννοίας. ὅπερ ἐστὶ παρὰ τὴν κοινὴν ἐννοίαν. ὄφειλε γὰρ βλαπτομένους καὶ ἀκροωμένους εἰπεῖν ὁ γράφων, ἀλλ' ὡς καινῶν συντάξεων εὐρετῆς καὶ τῆς παλαιᾶς Ἀτθίδος ἐπιστήμων ταῦτα οὐ πεποίηκε. τοιαύτας δὲ εὐρήσεις καὶ παρὰ τῷ θεολόγῳ (i. e. Gregorio Nazianzeno) συντάξεις πολλὰς, ἃς οἱ μὴ εἰδότες διαβάλλουσι τε καὶ σολοκίζουσι τὸν μέγαν οἶοντα οἱ ἀμαθεῖς.

temporibus multo pleniora scholia ad Thucydidem exstitisse credamus, tum eo firmatur haec suspicio, 1. quod permultos commentarios nouimus, quorum fere omnia uestigia perierunt; 2. quod scholia quattuor priorum librorum multo pleniora sunt, quam scholia ceterorum librorum; 3. quod nonnullis locis¹⁾ ad adnotationes quasdam respicitur, quas nusquam in scholiis, qualia nunc exstant, reperies. Quae scholiorum pleniorum uestigia ipsi supra magna ex parte in iudicium uocauimus. Id tantum addere liceat nonnullis locis magnam doctrinam apparere (ut iam Goslingsius in addendis demonstrauit) et interdum fragmenta exstare, quae aliunde non innotuerunt, ut Hecataei in scholio Thuc. I. 3., Theopompi in scholio VI. 4., epigramma in honorem Orsippi in schol. I. 2.

Sed ad elocutionem byzantinam redeamus. Habemus enim ante omnia nonnulla regionum fluminum oppidorum nomina, quae posteriori tantum tempori tribuenda sunt. Incipiunt fere omnia illa scholia uerbis ἡ νῦν καλουμένη cf. I. 24.: Ἐπίδαμνος] ἡ νῦν Δυρράχιον καλεῖται, ἦν τινα (τινες Goslingsius p. 62.) παραγραμματιζόντες Δοράκιον καλοῦσιν.²⁾ I. 110. Τὸ Μενδήσιον] τὴν νῦν καλουμένην Θμοῦιν. II. 96. Ἀταλάντη] ἡ νῦν λεγομένη Κασανδρία. II. 96. Τοῦ Στρυμόνος] Στρυμῶν ποταμὸς Θράκης περὶ τὴν Ἀμφίπολιν. ὅρα πόθεν ἄρχεται ὁ Στρυμῶν καὶ ποῦ λήγει. καὶ ἔτι καὶ ὁ Ὅσκιος (Ἄξιος?) ποταμὸς καὶ ὁ Νέσος, ὃν οὗτος Νέστος καλεῖ κτλ. II. 97. Δόβηρον τὴν νῦν καλουμένην Γέβηρον. II. 99. Ἄξιον] τὴν Βάρδαριν καλεῖ

1) Schol. Thuc. IV. 135.: ἰστέον ὅτι εἰς τὸ κομψὸν τῆς φράσεως Θουκυδίδης Αἰσχίλον καὶ Πίνδαρον ἐμιμήσατο, ἐς δὲ τὸ γόνιμον τῶν ἐνθυμημάτων τὸν ἑαυτοῦ διδάσκαλον Ἀντιφῶντα, εἰς δὲ τὴν λέξιν Προδίκου, ὅθεν καὶ Προδίκου λέξεις ἐν τῷ κειμένῳ σημειούμεθα.

2) Fontes horum scholiorum et nomina uix alibi inueniuntur. Formam Δοράκιον nusquam fere inuenies, nisi in scholio Ambros. ad Dion. Halic. p. 833.: Ἐπίδαμνος] νῦν δυρράχιον καλεῖται, τινὲς δὲ καὶ δοράκιον καλοῦσιν cf. Léon Sadée, Quaestt. de Dionysii scriptis rhetor. Diss. Argentorat. uol. II. p. 136. Goslingsius duos inuenit locos e Dionysi Halicarnasensis operibus exscriptos, qui in codice Pal. E solo uidentur exstare. Quam rem iam ante illum obseruauit Henricus Stephanus cf. Krueger, Historiogr. p. 227. not.

(fortasse idem flumen est, quod nunc Vardar appellatur). II. 102. Οἰνιάδας] Οἰνιάς πόλις ἐστὶν ἐν τῇ στομίῳ τοῦ Ἀχελώου, ἣ καὶ νῦν Δραγαμέστη καλουμένη.¹⁾ ib. διὰ Δολοπίας] Δολοπία ἣ νῦν καλουμένη Ἀνοβλάχα. Haec nomina omnia temporum byzantinorum inde ab Iustiniano propria sunt.²⁾

Accedunt uocabula sermonis byzantini, quorum exempla tantum, quia saepius inueniuntur, affero.

Luculentissimum exemplum est uocabulum ὄβρουζος in schol. Thuc. II. 13., quocum cf. Edicta II. Iustiniani in praef. τὴν παρ' Αἰγυπτίοις οὕτω καλουμένην ὄβρουζον, τοῖς μὲν ἄνωθεν χρόνοις οὐκ ἐγνωσμένην. — σεμνολόγημα, quod in scholiis saepius usurpatur, non inuenitur ante Sext. Empir. p. 177., Procop. Gaz. ep. 48., Greg. Nazianz. Ep. 59., p. 816. et inde saepissime. — λαξέειν, quod habemus in schol. Thuc. I. 93., apud Byzantinos tantum inuenitur, cf. schol. Lycophr. 523. Eustath. p. 230, 3. Eumath. 14. — μάγγανον, quod scholiasta ad II. 4. suis temporibus pro βάλανος uocabulo usurpari ait, item in scholio ad Aristoph. Vesp. u. 155. et apud

1) Quod nomen etiam nunc habemus: Bucht von Δραγαμέστο cf. Bursian. Geogr. v. Griechenl. I. p. 113.

2) Scholia Thucydidea, quae ad res geographicas pertinent, saepissime e fonte optimo uidentur fluxisse. Neque tamen adhuc, quoniam subesset origo, indagare potui, nisi in duobus scholiis: IV. 56. τὴν Λιμενράν] οὐκ ἐκ λιμῶν οὕτως ὠνόμασται, ἀλλὰ διὰ τὸ πολλοὺς ἔχειν λιμένας ἀπὸ τοῦ Λιμενράν, quod idem rettulit Apollodorus cf. Strabo VIII. p. 368., Herod. ed. Lentz. I. p. 260, 23., Stephan. Byz. s. u., Etym. Mag. p. 566, 34. Goslingsius p. 83. falso Artemidorum auctorem fuisse contendit Eustathi testimonio nisus p. 287, 13. Sed Eustathium saepissime nomina inter se confudisse consentaneum est. Scholiasta Thucydideus sua fortasse ex Herodiano petiuit, cum Apollodori opera, posteaquam Strabonis libri publici iuris facti sunt, uix ipsa inspicerentur. Artemidorum uero scholii auctorem habemus I. 4., ubi catalogum quindecim Cycladum inuenies, cf. Strab. p. 485. Nomina si non omnia, pleraque tamen inter se conueniunt, cum Σκῦρος, quod scholiasta exhibet, sine dubio sit corruptum pro Σῦρος (cf. Bursian, Geogr. II. p. 384. 390., unde Scyrum semper Sporadum particulam fuisse discimus), neque Ἰκαρος siue Ἰκαρία fuerit et Cycladum numero, sed potius Γῦρος, ut Strabo docet. Cetera prorsus inter se conueniunt.

Mauricium Strateg. 10, 3. exstare affirmat Dindorfus in thesauro Stephani. — Vocabulum in scholiis saepissime usurpatum est *ἐλλιμενίζειν*, quod notione antiqua „portorium exigendi“ habet Aristophanes apud Poll. IX. 31., posteriorem uero notionem „nauem appellendi“, qua scholia utuntur, habemus apud Synes. Ep. 147. p. 284B. et in scholio ad Eurip. Orest. u. 53. — Vocabulum *ἀνέσιμος* habemus in schol. Thuc. VII. 93., schol. Lycophr. u. 18., in Constantini Manassae Chronico u. 5901. — *ἐξουδενοῦσθαι* habet scholiasta Thucydideus ad V. 28. et iterum inuenies Basil. Ep. 61. uol. III. p. 61A. Etym. Mag. p. 350, 24. Gregor. Nyss. uol. I. p. 286. B. — *μανλία* in scholiis pro uocabulo *μάχαιρα* usurpatur, cf. schol. ad Nicandri Theriaca ed. Schneider. p. 57, 5. *μανλίδι· μαχαίρα* cf. Eustath. Iliad. p. 691. et Dosiad. in Anthol. Palat. XV. 25, 4.

Quae cum ita sint, scholia Thucydidea inde ab Iustiniani temporibus in eam, qua nos utimur, formam redacta esse concludo. Terminum Iustiniani temporum quam Suidae propiorem esse inde apparet, quod multa habemus scholia corrupta (quae Goslingsius ex parte correxit, multo plura, quamquam sunt corruptissima, intacta reliquit). Suidas uero, qui decimo post Chr. n. saeculo floruit, et codex C eiusdem aetatis praebent terminum, ante quem scholia hanc in formam esse redacta putandum est.

APPENDIX II.

Index scholiorum Thucydideorum, quae Suidas ex codice suo transcripsit.

(cf. p. 94. sq.)

I. 1. *ἐλπίσας.*

ib. *ξυνέγραψε.*

I. 5. *καλῶς* (abbrev.)

I. 6. *ἐνέρσει κρωβίλον.*

* ib. *ἄθλον.*

I. 7. *ἔφερον.*

* ib. *προσοίκους.*

* ib. *ἐσιδηροφόρει* cf. *μανλία.*

I. 10. *πλοῖα κατάφρακτα.*

ib. *προσκώπους.*

I. 11. *διέφερον.*

* I. 12. *ἀποικίας ἔπεμψε.*

- I. 13. ἀμφότερα.
 * ib. ἐπὶ ὀηταῖς γέρασι (abbr.).
 * ib. μεταχειρίσαι.
 * I. 14. ἐξηγτημένα.
 I. 17. μάλιστα.
 * I. 19. ἀκραιφνοῦς.
 * I. 20. ὑπονοήσας.
 * ib. ἔτοιμος.
 * I. 26. προῖσχομένον.
 * I. 29. ἀποδόσθαι.
 * ib. κῆρυξ.
 ib. παρὰ πολὺ.
 I. 30. ἐπίνειον.
 * I. 31. ἐνσπονδος.
 I. 32. σωφροσύνη.
 I. 33. ἀρετή.
 * I. 35. ὑπέπιτομεν.
 * I. 38. διαφερόντως.
 I. 40. ἀμύνειν.
 * ib. ἀνοκωχή.
 I. 41. ἐπιχρῆσθαι.
 I. 42. κελεύω.
 I. 44. συμμαχία.
 I. 46. στρατόπεδον.
 I. 48. μετεώρους νῆας.
 * ib. κέρας.
 * I. 49. διέκπλοιοι.
 ib. σημεῖα ἀρθῆναι.
 * ib. προσφερέσ.
 * I. 50. σκάφη.
 ib. ἐπεπαιώνιστο.
 ib. νανάγιον.
 ib. παιᾶνας.
 I. 51. κελήτιον.
 I. 53. κηρύκιον.
 I. 54. καταδύσαντες ναῦς.
 * I. 57. ἐπιστέλλουσιν.
 I. 60. ψιλοί.
 I. 63. χηλαί.
 I. 68. παρακαλεῖν.
- * I. 73. καταβολήν.
 * I. 81. φρόνημα.
 * I. 82. καταφωρᾶν.
 I. 87. διαγνώμη.
 * ib. χρηματίζαντες.
 I. 89. τειχῶν.
 I. 90. παρελθεῖν (abbreu.)
 I. 92. ἀνεπικλήτως.
 * ib. οἰκοδομία.
 ib. καλύμη.
 I. 93. ἐγκατελέγησαν λίθοι.
 ib. προσέκευτο.
 I. 94. πολιορκῆσαι.
 I. 95. ἀπαλλαξείειν.
 I. 98. παρὰ τὸ καθεστηκός.
 * I. 99. ἐκδειαι.
 * I. 100. ἀντίπερας.
 * I. 101. Εἴλωτες.
 I. 118. ἐπιχειρητέα.
 I. 120. διαλλαγῆναι.
 † ib. ἐναλλαγῆναι.
 ib. εὖ παρασχόν.
 I. 122. εὐοργήτως.
 † ib. καταφρόνησις.
 † I. 126. ἀνεχρήσατο.
 I. 127. ξυμφορᾶν (apud Bernhardt, falso ad I. 140.).
 I. 128. Χαλκίοικος.
 * I. 129. γραφή.
 † I. 131. εἰρκτή.
 * I. 134. προτεμένισμα.
 I. 136. καταλῦσαι.
 I. 137. ἀποσαλεύσας (apud Bernhardt, falso ad I. 127.)
 I. 139. ἀόριστος γῆ.
 I. 140. ὄργῃ.
 ib. προύχοντο.
 I. 146. ἀκηρονκτεῖ.
 II. 4. πύλη.¹⁾
 ib. βαλανάγρα.

1) Ritschelius, cum Prol. ad Thom. Mag. p. 44. hanc glossam e Thoma petitam esse suspicaretur, erravit.

- Π. 4. *στύραξ*.
 Π. 5. *εὐθύς*.
 Π. 7. *λαμπρῶς*.
 * Π. 8. *λόγια*.
 ib. οὐκ ἀπεικότως.
 Π. 13. *ἀπέφθον χρυσίου*.
 † Π. 15. *δωδεκάκροννος*.
 * *ib. πρυτανεῖα*.
 Π. 16. *ἐβαρύνετο*.
 * Π. 17. *ἀκροτελεύτιον*.
 * Π. 18. *καθ' ἕδρα*.
 Π. 25. *ἄραντες*.
 Π. 27. *ἀποιήσεις*.
 ib. ἐπαικος.
 Π. 34. *πρότριτα*.
 Π. 35. *δόκησις ἀληθείας*.
 † Π. 39. *ἐγκράτεια*.
 * Π. 42. *ισόρροπος*.
 Π. 47. *νόσος λεγόμενον*.
 Π. 49. *καρδία* gl. 2.
 ib. πελιτνόν.
 ib. στόμαχος.
 * *ib. ἀνεκρίθη*.
 * Π. 65. *ἀδωρότατος*.
 Π. 75. *φορηθόν*.
 * *ib. ξυναγοί*.
 * Π. 76. *ὑπόνομος*.
 ib. βρόχος.
 * Π. 77. *φακέλλους*.
 Π. 84. *ἐν χρῶ παραπλεῖν*.
 ib. ἐπίνειον gl. 2.
 ib. ἐξένευσαν gl. 2.
 Π. 89. *διέκπλοι*.
 Π. 91. *Ἀπολλώνιον*.
 * *ib. μετωπηδόν*.
 Π. 92. *ὄλκας*.
 * *ib. ἀπεγένητο*.
 Π. 93. *ὑπειρέσιον* (sic).
 Π. 94. *φρυκτοί* cf. III. 22.
 III. 13. *καθαίρησεται*.

- III. 46. *ἐχέγγυος*.
 III. 70. *βουλῆς*.
 ib. ἐθελοπρόξενος.
 III. 87. *διοκωχή*.
 III. 93. *νεοκαταστάτοις*.
 III. 97. *ὑπαγωγάς*.
 IV. 1. *σίτον ἐκβολήν*.
 IV. 4. *λογάδην*.
 * IV. 8. *βύζην*.¹⁾
 IV. 10. *πλήθος*.
 IV. 12. *παρεξαιρεσίαν*.
 * IV. 25. *ὀποσιμῶσαι*.
 * IV. 26. *διαμῶμενοι*.
 † *ib. ἀληθεσμένοι*.
 * IV. 32. *ἀμφίβολοι* (?)
 IV. 48. *σφαγάς*.
 † IV. 68. *βονλεύοντι*.
 IV. 76. *χώρα*.
 IV. 88. *πιστώσαντες*.
 † IV. 97. *ἀνασπῆ*.
 ib. ὀμοχαίτας.
 IV. 108. *Ἄτραμύττειον*.
 V. 1. *ὄργαν*.
 ib. ἱερῶσθαι.
 V. 28. *ἐκκαρπώσαμενοι*.
 * V. 57. *ἄμπιοι*.
 VI. 27. *Ἐρμῶν*.
 * VI. 36. *ἐπηλυγαζόμενοι*.
 VII. 25. *ᾠνεον*.
 VII. 26. *ὀπλίτης*.
 VII. 34. *ἐπωτίδες* gl. 2.
 VII. 58. *νεοδαμώδης*.
 VII. 60. *ἀπλούστερος*.
 VII. 78. *ἄπειδον*.
 VIII. 41. *δελφίς*.
 † VIII. 43. *ἀποτεριχίζειν*.
 VIII. 66. *δικαίωσις* (?)
 † VIII. 84. *ἐπανήρατο*.
 VIII. 98. *ἐθελοντηδόν*.

1) cf. Poppo. ed. II. uol. 3. praef. p. 14.

Locos cruce notatos falso appinxit Kuester. Astericis notata non inueniuntur in indice Bernhardiano: neque tamen omnia scholia, quae Suidas exscripsit, me attulisse affirmaverim. Quae glossae Thucydidem tantum laudant neque ullo modo cum scholiis conferri possunt — sunt autem centum quadraginta sex —, eas consulto omisimus.

INDEX SCHOLIORUM,¹⁾

de quibus in hoc libello disputatum est.

* ² Ἀβασανίστως (I. 20.) . . .	p. 127	βλαπτόμενοι (III. 37.) . . .	p. 142
* ἄγχωμάλον (IV. 134.) . . .	108	* βράγχος (II. 49.) . . .	93
* ἄγωγούς (II. 12.) . . .	133	Γέλα (VI. 4.) . . .	76
ἄδηλον (I. 2.) . . .	96	* διαμώμεναι (IV. 26.) . . .	128
αἰσθάνομαι (II. 60.) . . .	96	* διαφερόντως (I. 38.) . . .	129
ἀκμάζοντες ἦσαν (I. 1.) . . .	94	* διετησίαις (II. 38.) . . .	133
Ἀλεξάνδρον (I. 57.) . . .	82	Δόβηρον (II. 97.) . . .	143
ἀμύνεσθαι (I. 42.) . . .	91	Δωριάς (I. 107.) . . .	96
* ἀνακῶς (VIII. 102.) . . .	97	* ἐκβολή (I. 97.) . . .	134
ἀναλοῦν (IV. 48.) . . .	94	* ἐκκαρπώσαμενοι (V. 28.) . . .	95
ἀναπίπτονσιν (I. 70.) . . .	92	ἐκὼν εἶναι (II. 89.) . . .	96
Ἄνδοκίδης (I. 56.) . . .	74	* ἐλπίσας (I. 1.) . . .	129
ἀνέσιμος (VII. 93.) . . .	145	* ἐμπαλασσόμενοι (VII. 48.) . . .	100. 105
Ἄξιος (II. 99.) . . .	143	* ἐν χοῦν κουρά (II. 84.) . . .	101. 105
ἀπαλλαξείοντες (I. 90.) . . .	90	ἐξαληλιμμένον (III. 20.) . . .	90
* ἀπεγένετο (II. 98.) . . .	128	ἐξουδενούσθαι (V. 28.) . . .	145
* ἀπιάλλειν (V. 77.) . . .	93	ἐπαιώνιστο (I. 50.) . . .	95
* ἀπόγνοια (II. 85.) . . .	128	ἐπί (I. 116.) . . .	96
* ἀποσιμωσάντων (IV. 25.) . . .	97	ἐπὶ τὸν τρίποδα (I. 132.) . . .	142
* ἀποχωρόντως (I. 21.) . . .	133	Ἐπίδαμνος (I. 24.) . . .	143
ἄρας οἶν (III. 95.) . . .	73	ἐπιδημιουργοῖς (I. 36.) . . .	74
Ἀριστέος ὁ Ἀδειμάντων (I. 60.) . . .	82	* ἐπίνειαν (I. 30.) . . .	129. 133
* ἀσφαῶς ἐκπλήγηνυσθαι (IV. 125.) . . .	90	* ἐπιχειρητέα (I. 118.) . . .	130
Ἀταλάντη (II. 96.) . . .	143	* Ἐρμαῖ (VI. 27.) . . .	95. 96
Ἀτραμύτιον (V. 11.) . . .	85	ἐς Ἴωνίαν (I. 2.) . . .	84
* αὐθέντης (III. 58.) . . .	100. 105	* εὖ παρασχόν (I. 120.) . . .	106

1) Scholia astericis significata debentur atticistis.

* εὐηθες (III. 83.)	p. 108	μὴ μνθῶδες ἀντῶν (I. 22.)	p. 82
* εὐλάχα (V. 16.)	109	Μίνω (I. 8.)	96
* ἐφορκά (III. 13. IV. 41. 108.)	109	ναναγία (I. 50.)	89
ἦδει (II. 33.)	96	* νεοκαταστάτοις (III. 93.)	111
Ἡδῶνας (II. 99.)	86	ὄβρυζος (II. 13.)	144
* ἦπειρος (I. 43.)	137	οἰκοδαμία (I. 93.)	96
Θαρσοῦντες (I. 123.)	69	Οἰνάδας (II. 102.)	144
* Θέμενοι τὰ ὄπλα (II. 2.)	85. 135	ὀλίγων ἀνδρῶν (III. 62.)	82
* Θριῶζε (I. 114.)	134	* ὄμαιμία (I. 18.)	112
* ἰερωσθαι (V. 16.)	110	ὀμήρου (I. 56.)	80. 112
ἰππεῖς (I. 63.)	88	* ὀμωχέτας (IV. 97.)	80. 95. 113
* ἰσόροπον (II. 42.)	110	* ὄργας (III. 50.)	113
Ἰώνιον (VI. 104.)	76	* ὄσαν οὐκ ἀποτετέλεστο (IV. 69.)	114
* κιάξει (III. 47.)	130	οὐ βουλομένῳ ἦν (II. 3.)	96
καὶ γὰρ ἠπειροῦται (III. 54.)	82	οὐδεὶς πῶ ἀπετράπετο (I. 70.)	96
Καμίρω (VIII. 44.)	86. 88	οὐδὲν (II. 70.)	96
* καρδίαν (II. 49.)	80	* παιδικά (I. 132.)	80. 115
* καταβολή (I. 73.)	134	* πανσνδί (VIII. 1.)	102. 105
καταδύσειαν (I. 50.)	96	* παραιρήματα (IV. 48.)	126
* κατ' ἐπήρειαν (I. 26.)	129	* παράλογος (I. 78.)	115
* Κειάδας (I. 134.)	137	* παρὰ πολὺ (I. 29.)	133
κεραῖαι (VII. 41.)	80	* παρεξιρεσίαν (IV. 12.)	80. 115
Κερκραιῶν (I. 53.)	75	* πελιτνός (II. 49.)	80. 103. 105
* κηπίον (II. 62.)	80. 101. 105	πεποίηκε (I. 10.)	82
* κηρύκιον (I. 55.)	139	* περιίνεως (I. 10.)	116
Κλεομένης (I. 126.)	82	* περιπλεῖν (IV. 36.)	95
* κρωβύλος ἐν ἔρσει (I. 6.)	80. 85. 123	περιφρονοῦντες αὐτούς (I. 25.)	96
κτῆμα (I. 22.)	82	* περιωπή (I. 3. 136. IV. 86. V. 14.)	117
* κωλύμη (I. 92.)	111. 133	Πιτανάτης λόγος (I. 20.)	82
* λαμπρῶς (II. 7.)	111	πολλοῦ γε χρόνον (I. 3.)	96
λαξεύειν (I. 93.)	144	Πολυκράτης (III. 104.)	82
* λεωκόριον (I. 20.)	136	* πολυτελής (I. 10. VII. 27. 28.)	97
* ληστικόν (I. 4.)	87	πορθμὸν (II. 83.)	80
λημηρά (IV. 56.)	144	προϊσχόμενοι (I. 26.)	131
λογογράφοι (I. 21.)	82	* προσέκειτο (I. 93.)	117
μάγγανον (II. 4.)	144	* πρόσοδος (IV. 110.)	117
* μάλιστα (I. 17. III. 92.)	111	* προσφερός (I. 49.)	118
μαρτύρειον (I. 33.)	96	* προτεμενίσματα (I. 134.)	118
Μενδήσιον (I. 110.)	143	πρότερον οὐ σεισθεῖσα (II. 7.)	82
* μετατάξασθαι (I. 95.)	112	* πρότριτα (II. 34.)	118
* μετρίως (II. 35.)	111	* προῖογμιαίτερον (III. 109.)	140
μέχρι μὲν οὖν (III. 98.)	96	* προῦχοντο (I. 140.)	119
μη γενέσθαι (I. 10.)	96	* πρύμναν ἐκροῖοντο (I. 50.)	106

* <i>πρῶτοι ἐκτίσαντο</i> (II. 89.)	p. 82	<i>ταύτη δὲ</i> (II. 97.)	p. 82
* <i>πρωτόνεως</i> (I. 10.)	116	<i>τῆς γῆς ἔτεμον</i> (I. 30.)	96
* <i>ῥαγία</i> (VI. 10.)	80	* <i>τὸν πλείστον τοῦ βίου</i> (I. 5.)	96
<i>ῤειοῖς</i> (II. 19.)	86	<i>τὸ ἐπὶ σφᾶς ἐπιχειροῦν</i> (IV. 28.)	96
* <i>ῥόδιον</i> (IV. 10.)	80. 119	<i>τοὺς ἀγῶνας</i> (III. 67.)	96
<i>σέ</i> (I. 129.)	96	<i>τροπαῖον</i> (I. 30. 63.)	88. 96
* <i>σίτον ἐκβολή</i> (IV. 1.)	120	<i>νίεως</i> (I. 13.)	96
* <i>σκιτάλη</i> (I. 131.)	107	* <i>ὑπάγειν ἐς δίκην</i> (III. 97.)	121
* <i>στρατόπεδον</i> (I. 146.)	120	* <i>ὑπείπομεν</i> (I. 35.)	122
<i>Στρυμών</i> (II. 96.)	143	* <i>ὑπηρεσιον</i> (II. 93.)	80. 122
* <i>στύραξ</i> (II. 4.)	94. 132	<i>ὑστερον</i> (I. 13.)	82
<i>συμμαχεῖν</i> (I. 44.)	79	* <i>χρυσῶν τεττίγων</i> (I. 6.)	80. 125
* <i>σφαγαί</i> (IV. 48.)	80. 120	* <i>ῶνεον</i> (VII. 25.)	104. 105

Miscellen.

1. Die Archonten im Areopag.

Unsere Handbücher lehren übereinstimmend, dass die neun Archonten nach abgelaufenem Amtsjahr und bestandener Rechenschaft in den Areopag eintraten. Die Thatsache ist nach bekannten Zeugnissen (Gesetz bei Dem. g. Tim. 22; g. Aristog. II, 5; Plut. Sol. 19; Per. 9; Poll. VIII, 118) nicht zu bestreiten, aber sie besagt nur die halbe Wahrheit.

Der Sprecher von Lysias' Rede über den Oelbaum will die Anklage als sykophantisch damit erweisen, dass Nikomachos versäumt ihn in flagranti zu überführen: § 22 *καίτοι εἰ φήσας μὲν ἰδεῖν τὴν μορῆν ἀφανίζοντα τοὺς ἐννέα ἄρχοντας ἐπήγαγες ἢ ἄλλους τινὰς τῶν ἐξ Ἀρείου πάγου, οὐκ ἂν ἐτέρων σοι ἔδει μαρτύρων· οὗτοι γὰρ ἂν σοι συνήδεσαν ἀληθῆ λέγοντι, οἵπερ καὶ διαγιγνώσκειν ἔμελλον ὑπὲρ τοῦ πράγματος.* Dass statt des Archon König, dem in dem Process die Hegemonie zustand, 'nachlässig verallgemeinernd die neun genannt werden', wird niemand Rauchenstein glauben. Aber es genügt auch nicht, sich mit Frohberger auf die bekannte Assimilation des ἄλλος zu berufen; denn welchem Zweck diene die Ephegesis der neun, wenn sie nicht zu denen gehörten *οἵπερ καὶ διαγιγνώσκειν ἔμελλον.* Also haben sie schon während ihrer Amtsführung im Areopag Sitz und Stimme gehabt. Das Gleiche folgt aus einer zweiten Stelle desselben Redners XXVI, 12. Von der Dokimasie des Euander muss auch der Eindruck abhalten, den sie auf die Menge hervorbringen würde *ὅταν αἰσθῶνται, ὃν προσῆχε δίκας τῶν ἡμαρτημένων διδόναι,*

τοῦτον ὑφ' ἑμῶν τοιαύτης ἀρχῆς ἠξιωμένον καὶ φόνου δίκας δικάζοντα, ὃν ἔδει αὐτὸν ὑπὸ τῆς ἐν Ἀρείῳ πάγῳ βουλῆς κρίνεσθαι, καὶ πρὸς τοῦτοις ἴδωσιν ἐστεφανωμένον καὶ ἐπι- κλήρων καὶ ὀρφανῶν κύριον γεγενημένον, ὃν ἐνίοις αὐτὸς οὗτος τῆς ὀρφανίας αἴτιος γεγένηται. Taylor und Reiske waren natürlich im Irrthum, wenn sie Euander zum Ersatzmann des Königs erloost glaubten, aber sie scheinen von dem richtigen Gefühl geleitet worden zu sein, dass, wie im letzten Satzglied, so auch im vorausgehenden eine Function bezeichnet sein muss, die E. sofort, nicht erst nach Jahresfrist auszutüben berufen war.

Die gewonnene Erkenntniss wird auch einer dritten Stelle zum richtigen Verständniss verhelfen. Nach der Rede gegen Neaira § 80 f. schreitet der Areopag gegen den König Theogenes ein, weil er Neaira zur Frau genommen und durch sie die Opfer hat verrichten lassen; das Einschreiten erfolgt ὡς — ἀνέβησαν εἰς Ἀρείον πάγον οἱ ἐννέα ἄρχοντες ταῖς καθηκούσαις ἡμέραις. Philippi (Areopag und Epheten S. 166) meint, es handele sich um die Anmeldung zum Eintritt in das Collegium der Areopagiten nach Ablauf der Amtszeit; aber diese ist ja noch gar nicht zu Ende, § 83 ὡς δὲ κατέβη ἐξ Ἀρείου πάγου ὁ Θεογένης, εὐθὺς — τὸν Στέφανον — ἀπελάττει ἀπὸ τοῦ συνεδρίου. Vielmehr geht auch dies ἀνέβησαν anders als in den Eingangs citirten Rednerstellen ἀνίεμαι und ἀνελεθεῖν auf die Theilnahme der fungirenden Archonten an den Sitzungen des Areopags. Beachtung aber verdient, dass Theogenes nicht als Mitglied des Collegiums zur Verantwortung gezogen wird; denn sonst würde der Redner schwerlich sich so ausgedrückt haben, wie es § 80 a. E. geschieht οὐ γὰρ αὐτοζάτορες εἰσιν ὡς ἂν βούλωνται Ἀθηναίων τινὰ κολάσαι.

Die Analogie mit der Betheiligung der römischen Magistrate am Senat wie deren Differenz bietet sich jedem von selbst. Nur auf das Eine möchte ich noch hinweisen, dass auf Grund der nachgewiesenen Berechtigung der Archonten auch die Frage, ob der Areopag die Neueintretenden einer

förmlichen Dokimasia unterworfen habe, die Philippi offen lässt und die Plut. Perikl. 9 zu bejahen verleiten könnte, vielmehr in verneinendem Sinne zu entscheiden sein wird.

2. Chronologie des Hellanikos.

Die Controverse über Hellanikos' Lebenszeit ist noch nicht zum allseitig befriedigenden Abschluss gebracht. Wenn Pamphiles Ansetzung seines Geburtsjahrs auf 496 von demselben Gelehrten, der das Unsichere ihrer Grundlage schlagend nachgewiesen hat, von Diels N. Rh. M. XXXI S. 50 ff. festgehalten wird, so war für ihn die Autorität des Dionys bestimmend, der ad Pomp. 3 p. 769, de Thuc. 5 p. 818 Hellanikos als Vorgänger des Herodot betrachtet. Aber den Respect, den Dionys' Untersuchungen über die Chronologie der Redner einflößen, darf man nicht zu sehr generalisiren. Ist es ihm doch eben in der Schrift über Thukydidēs passirt, Kratiippos zu einem Zeitgenossen des Thukydidēs zu machen, will sagen etwa zwei Jahrhunderte zu hoch hinaufzurücken, c. 16 p. 847 *Κρατίππος ὁ συναζιάσας αὐτῷ καὶ τὰ παραλειφθέντα ἐπ' αὐτοῦ συναγαγών*. Denn der Gedanke von A. Schäfer (Quellenkunde S. 29) diesen Vorwurf durch Annahme einer Corruptel in αὐτῷ von ihm abzuwälzen, ist darum unzulässig, weil er die nothwendige Beziehung des folgenden αὐτοῦ auf Thukydidēs unmöglich machen würde.

Gegen den von Diels wieder vertretenen Ansatz von Hellanikos' Leben auf 496—411 streiten vor allem die Citate aus seiner Atthis in den Scholien zu Arist. Frö. 698. 720 für Ereignisse des Jahres 406, die sich weder mit Isler N. J. f. Ph. CIII S. 116 f. durch Umdentung, noch mit Diels durch Correctur wegbringen lassen. Denn wollte man sich selbst über das Gewaltsame dieser Versuche hinwegsetzen, dass Hellanikos bis zum Jahre 415 herabgegangen ist, beweist fr. 78 über den Stammbaum des Andokides; dessen zu gedenken bot sich, wie bereits Müller F. H. G. IV p. 632 gesehen hat, dem Hellanikos schwerlich andere Veranlassung als bei Erwähnung des Hermokopidenfrevels. Aber ein Bedenken hat Diels gel-

tend gemacht, das durch die jüngste Erörterung von v. Wilamowitz-Möllendorff Hermes XI S. 292 f. nicht entkräftet ist. Das erstere Scholion lautet: *τοὺς συνναμαχήσαντας δούλους Ἑλλάνικὸς φησὶν ἐλευθερωθῆναι καὶ ἐγγραφέντας ὡς Πλαταιεῖς συμπολιτεύσασθαι αὐτοῖς, διεξιὼν τὰ ἐπὶ Ἀντιγένους τοῦ πρὸ Καλλίου.* Hiernach hätte Hellanikos die Ereignisse streng chronologisch nach den einzelnen Archonten-jahren geordnet; wie kann man das für denkbar halten bei einem Autor, der in demselben Buche nach competentestem Urtheil die Pentekontaetie *βραχέως τε καὶ τοῖς χρόνοις οὐκ ἀκριβῶς* behandelte. Dies war bekanntlich die Methode des Philochoros, aber sicherlich nicht die des Hellanikos.

Und eben dem Philochoros galten nach meiner Vermuthung auch in der Quelle unseres Scholions die oben ausgezeichneten Worte. Man vergleiche das andere Scholion zu V. 720 *τῷ προτέρῳ ἔτει ἐπὶ Ἀντιγένους Ἑλλάνικὸς φησὶν χρυσοῦν νόμισμα κοπιῆναι, καὶ Φιλόχορος ὁμοίως τὸ ἐκ τῶν χρυσῶν Νικῶν.* Man sieht, in beiden Scholien ist von den Maassnahmen die Rede, zu denen die Athener in der Nothlage des Jahres 406 gegriffen haben; ist es nicht naheliegend zu vermuthen, dass beide einer gemeinsamen Quelle entstammen, welche die betreffende Notiz des Hellanikos mit der genaueren Angabe des Philochoros verband, dessen Name heute nur an der zweiten Stelle erhalten ist? Ist diese Vermuthung richtig, so muss die Sonderung des beiderseitigen Eigenthums natürlich problematisch bleiben; wahrscheinlich gehen aber die Worte *ἐγγραφέντας κτλ.* nur auf Philochoros zurück, so dass man vor ihnen seinen Namen einsetzen darf. Dabei freilich muss es sein Bewenden haben, dass Hellanikos nicht älter war als Herodot, und Thukydidēs die betreffende Partie des ersten Buchs kaum vor 400 geschrieben haben kann.

3. Thukydidēs aus Cassius Dio emendirt.

Dass Cassius Dio mit besonderer Vorliebe die Sprache deß Thukydidēs nachbildet, hat schon Photios in der Bibliothek bemerkt und Poppo durch lehrreiche Zusammenstellungen

bestätigt. Aber die Art und der Umfang dieser Nachahmung verdiente zum Gegenstand eingehenderer Untersuchung gemacht zu werden. Dass diese Arbeit auch für die Textkritik des Thukydides nicht ohne Ertrag bleiben würde, denke ich hier an einem einzelnen Beispiele zu zeigen.

Von der auf Perikles Geheiss erfolgten Räumung des attischen Landes lesen wir II, 16. *τῇ τε οὖν ἐπὶ πολὺ κατὰ τὴν χώραν αὐτονόμῳ οἰκήσει οἱ Ἀθηναῖοι καὶ ἐπειδὴ ξυνοικήσαν δια τὸ ἔθος ἐν τοῖς ἀγροῖς ὅμως οἱ πλείους τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν ἕστερον μέχρι τοῦδε τοῦ πολέμου πανοικησίᾳ γενόμενοι τε καὶ οἰκήσαντες οὐ ῥαδίως τὰς μεταναστάσεις ἐποιοῦντο.* Ueber die Nothwendigkeit das hinter *οἰκήσει* überlieferte *μετεῖχον* zu streichen, ist man jetzt einig; aber keine geringere Schwierigkeit liegt in den durch den Druck ausgehobenen Worten. Versteht man *ἐν τοῖς ἀγροῖς* — *γενόμενοι* wie gewöhnlich 'da sie auf dem Lande gelebt', so ist nicht blos *οἰκήσαντες* überflüssig, sondern auch *γενόμενοι* in nicht zu rechtfertigendem Sinne gefasst. Giebt man aber mit Poppo und Torstrik dem *γενόμενοι* die nothwendige Deutung 'cum nati essent', so bleibt *πανοικησία* unverständlich. Darum wollte Herwerden *διαγενόμενοι* schreiben und die drei folgenden Worte tilgen, ohne jede Wahrscheinlichkeit. Das Richtige lehrt die Parallelstelle des Dio über die Auswanderung der Optimatenpartei mit Pompejus XL, 7 *οἱ τε — πανοικησίᾳ ἀνιστάμενοι τὰ ἱερὰ καὶ τοὺς οἴκους τό τε ἔδαφος — ἀπέλειπον.* Wie Dio *πανοικησία* meines Wissens nur hier braucht, so auch der andere Nachahmer des Thukydides Dionys wohl nur in den analogen Verbindungen VII, 18 *οἱ ἀπαναστάντες π.* und XI, 2 *ἀνασκευασάμενοι π.* Also ist in der Thukydidesstelle *πανοικησία* aus der folgenden Zeile, an eine falsche Stelle gerathen und gehörte vor *ἐποιοῦντο.*

4. Zum boiotischen Kalender.

Im vorjährigen Bande S. 213 f. habe ich den boiotischen Kalender, soweit das verfügbare Material gestattete, zu reconstruiren versucht. Die damals ausgesprochene Hoffnung auf

Ergänzung des noch fehlenden zwölften Monatsnamens durch weitere Funde ist in rasche Erfüllung gegangen; nach den von Stamatakis *Ἀθήναιον* IX p. 319; 354; 356; 358 veröffentlichten Inschriften von Chaironeia ist als solcher der *Ἀγριώνιος* einzusetzen. *Ἀγριώνια* kennen wir als Fest des Dionysos aus Orchomenos und Theben (Gerhard G. M. § 441, 1; 454, 4); da gerade die Feste dieses Gottes an eine bestimmte Jahreszeit gebunden sind, werden wir dem Agrionios, wie schon Hermann mit dem dorischen Agrianios gethan, die vierte, dem Pamboiotios also die zehnte Stelle anzuweisen haben. Nach dieser Vervollständigung der Liste kann auch an der Herstellung der ersten Zeile in C. I. G. n. 1608 kein Zweifel mehr bestehen; der Grösse der Lücke und dem von Cockerell Gelesenen genügt einzig *μηνὸς Παμβοιωτίου τριακάδι*.

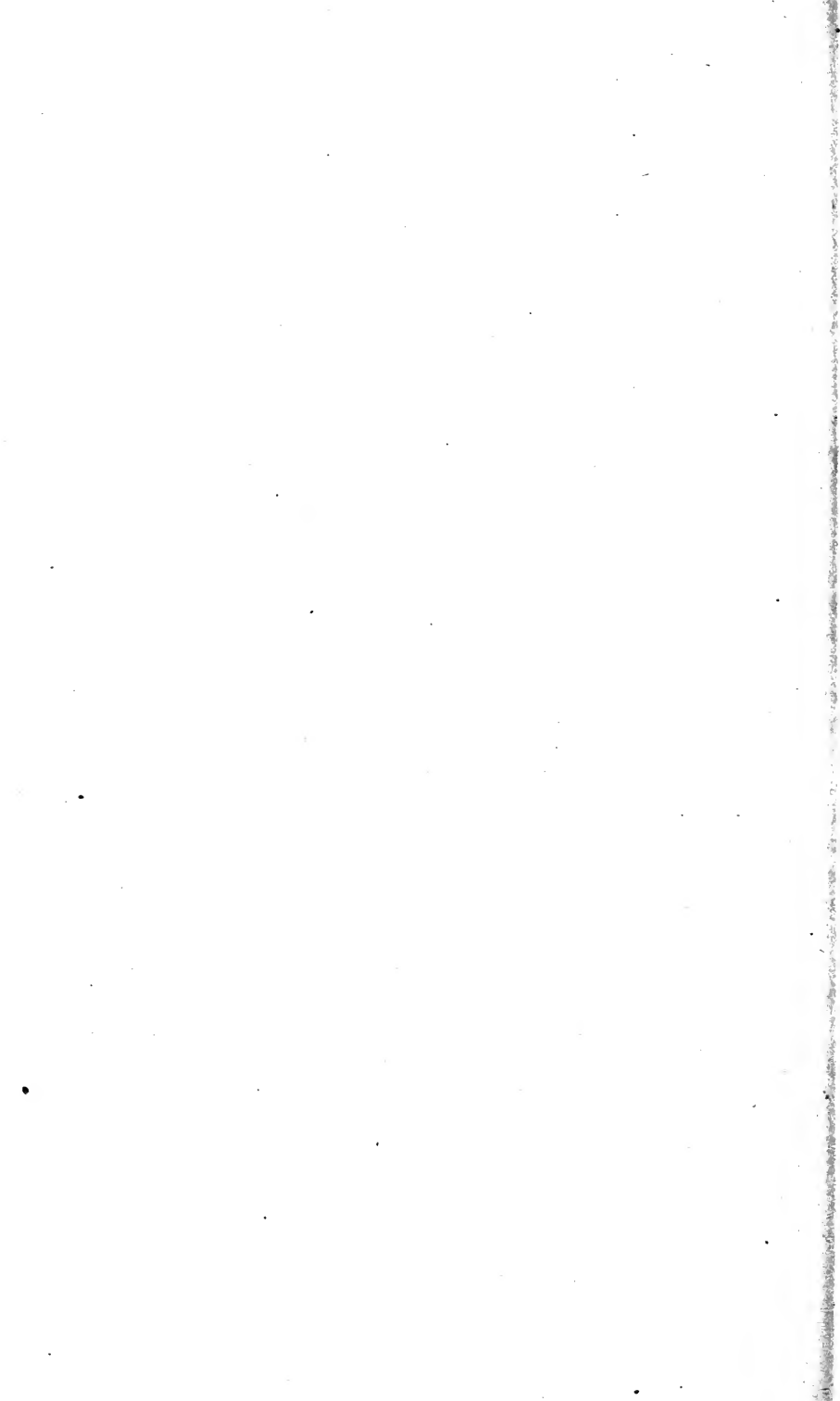
J. H. Lipsius.

57

DE VARRONIANAE DOCTRINAE
APUD PLUTARCHUM VESTIGIIS.

SCRIPSIT

PAULUS GLAESSER.

PROOEMIUM.

Utrum Plutarchus M. Terentii Varronis libros ipse inspexerit necne, uiros doctos dissentire non miraberis, cum Plutarchum ut multos ueteres scriptores semper fere celasse animaduertes quos imprimis auctores secutus esset multorumque quorum testimonia exhibet scriptorum libros numquam inspexisse.¹⁾ Accedit, quod idem tam graecis quam latinis fontibus usus est magna cum licentia aliorumque testimonia uel neglegenter ex memoria rettulit²⁾ ita, ut non solum, ubi ex libris scriptoris quem testem citat pauca fragmenta ad nostram aetatem uenerunt, sed ne seruatim quidem scriptorum locis, ad quos respicit, semper appareat, utrum eos ipse legerit an per alium scriptorem cognouerit.

Atque Heerenius³⁾ quidem — ut Wyttenbachium aliosque omittam, qui quasi praetereuntes hac de re iudicauerunt — Plutarchum graecum hominem sermonisque latini parum peritum, quidquid Varronianae scientiae habet, a Iuba Mauretano mutuatum esse coniecit, sed hanc suspicionem certis argumentis adeo non firmavit, ut eam docti uiri, qui quid Plutarchus Varro debet, postea inquisiuerunt, memoria uix dignam putarent; nam quaerere, num Plutarchus fontem ipsum adierit, ne curant quidem J. J. Lagus⁴⁾ et L. Mercklinus⁵⁾, quamquam

1) Exempla praebet H. Peteri liber: 'Die Quellen Plutarchs in den Biographien der Römer.' Halis MDCCCLXV. p. 29. 30. 65. 82. 121. 145.

2) Ibid. p. 10. sq.

3) De fontibus et auctoritate vitar. parall. Plut. comment. III. Göttingae MDCCCXX.

4) Plutarchus Varronis studiosus. Helsingforsiae MDCCCLVII.

5) 'Die Aetia des Varro.' Philol. uol. III. p. 267. sqq.

hic animos doctorum hominum, qui Varronis fragmenta indagare student, ad Plutarchi *Περὶ αἰτιῶν Ῥωμαϊκῶν*¹⁾ aduertit.

Atque ne G. Thilo²⁾ quidem, quin Heerenii suspicio uana esset, dubitauit, cum operam daret, ut Plutarchum in Aetiis Romanis imprimis uestigia Varronis secutum esse ostenderet, quin etiam quae Varronis fragmenta in libello illo indagasse sibi uidebatur, tribus eius operibus, Aetiis, IV libris de uita populi Romani, XLI Antiquitatum libris dispertiuit, quae Plutarchum perscrutatum esse censuit, quamquam latini sermonis tam imperitus fuisset, ut 'nesciret, quid discriminiis intercederet inter latinas uoces *aperire* et *operire*.'³⁾

Etsi tantam sermonis latini imperitiam male conuenire apparet cum tanto Varronianorum librorum studio, tamen F. Leo (De Plutarchi Quaestionum Romanarum auctoribus, Halis MDCCCLXIII. p. 1.), H. Kettner (M. Ter. Varronis de uita pop. Rom. quae extant, Halis MDCCCLXIII.), C. A. A. Schmidt (De fontibus Plutarchi in uitis Romuli et Numae), O. Gruppe ('Die Ueberlieferung der Bruchstücke von Varros

1) Docti uiri libellum illum adhuc 'Quaestiones Romanas' nominauerunt, nescio quo iure; Plutarchus ipse in Romuli uit. cap. XV. his uerbis: *περὶ ὧν ἐπιπλέον ἐν τοῖς Αἰτίοις εἰρήκαμεν*. et in Camilli uit. cap. XVIII. sic ad Quaestiones Romanas respicit: *Ταῦτα μὲν οὖν ἐν τῷ Περὶ αἰτιῶν Ῥωμαϊκῶν ἐπιμελέστερον διήρηται*. Plutarchus igitur librum illum aut *Αἰτία Ῥωμαϊκά* aut *Περὶ αἰτιῶν Ῥωμαϊκῶν* uidetur inscripsisse; quapropter praestabit libellum 'Aetia Romana' appellare, qua appellatione simul illi scriptorum generi, cuius Callimachi et Varronis Aetia sunt, adnumeratur.

2) De Varrone Plutarchi Quaestionum Romanarum auctore praecipuo. Halis MDCCCLXIV.

3) Quamquam ego quoque a Plutarcho profundiolem latini sermonis notitiam abiudico, tamen hoc crimine liberandus est; nam quod Thilo l. l. p. 2. adn. Plutarchum errore illo inductum in quaest. XIII. dixisse contendit 'licuisse Romanorum mulieribus caput obnubere, quod e contrario se haberet', eius uerba perperam intellexit: "H... ταῖς δὲ γυναιξὶν οὐδὲ ὄλωσ ἐξῆν ἐπικαλύπτεσθαι τὴν κεφαλὴν; ἱστορεῖται γοῦν ὅτι πρῶτος μὲν ἐξέβαλε γυναῖκα Σπόριος Καρβίλιος ἐπ' ἀτεκνία, δεύτερος δὲ Σουλπίκιος Γάλλος ἐφελκυσσάμενην ἰδὼν κατὰ κεφαλῆς τὸ ἱμάτιον. ἐφελκῦσθαι κατὰ κεφαλῆς τὸ ἱμάτιον sine dubio significat: 'uestem super caput detrahere', ita ut caput ueletur, non 'a capite detrahere', ita ut caput nudetur. cf. Dionysii Ant. Rom. XV. 8, 13. K.

Antiquitäten' in Comment. in honor. Th. Mommseni, Berolini MDCCCLXXVII. p. 540—554.), C. G. Cobet (De locis nonnullis in Plutarchi Moralibus, Mnemosyn. nou. ser. uol. VI p. 3.), alii Thilonis opinionem probauerunt; quid, quod H. Peter ex eisdem tribus Varronis operibus Romuli quoque et Numae uitas maxima ex parte compilatas esse sibi persuasit¹⁾, quamuis acriter pugnet haec opinio contra rationem, qua Plutarchum, ut ceteras uitas conscriberet, fontibus usum esse ipse luculenter ostendit?

Redierunt deinde docti uiri ad Heerenii suspicionem; atque primus quidem Guilhelmus Soltau²⁾, postquam Iubam et Dionysii archaeologiam Romanam et Varronis libros in usum suum conuertisse docuit, complures Marcelli uitae partes, quae Graeci illius hominis et Romani polyhistoris opiniones contaminatas continerent, ad Iubae auctoritatem rettulit. Denique Albertus Barth³⁾ eisdem fere quibus Soltauus argumentis usus quaestione de Romuli et Numae uitis deque Aetiis Romanis instituta, maximam horum scriptorum partem ex Iubae *Ὁμοιότησιν* profluxisse eo studuit probare, quod illis ipsis locis, qui Dionysii Halicarnassensis et Varronis doctrinam redolerent, studium mores Romanos cum Graecis comparandi eluceret.

Atque Soltauus et Barthius quin recte omnino negauerint, Plutarchum ipsum Varronis libros perscrutatam esse quamuis non dubitem, tamen non frustra me operam studiumque hanc in quaestionem de integro instituendam contulisse spero, quia A. Barthius rebus admodum certis tam incertas immiscuit, ut H. Peter nonnullis quidem de rebus ei concesserit, sed in uniuersum hodie quoque pristinam opinionem tueatur⁴⁾; sed Barthius cum Plutarchum per Iubam regem Varroniana cogno-

1) l. l. p. 146—172.

2) De fontibus Plutarchi in secundo bello Punico enarrando, Bonnae MDCCCLXX.

3) De Iubae *Ὁμοιότησιν* a Plutarcho expressis in Quaestionibus Romanis et in Romulo Numaque, Gottingae MDCCCLXXVI.

4) 'Ueber den Werth der historischen Schriftstellerei von König Iuba II. von Mauretanien.' Progr. Misniense. MDCCCLXXVIII. p. 3. 9.

uisse doctis uiris ex eo probare uellet, quod singulae quaedam res haud secus ab illo quam a Dionysio narrantur, non modo non cauit, ne peruulgatae doctrinae uteretur documentis, quae ille apud quemlibet fere, qui initia rerum Romanarum enarrauit, reperire posset¹⁾, sed etiam, quod maximi duco momenti esse, quamquam aliter atque Thilo censuit, Plutarchum Varronis libros non inspexisse, tamen singulis in rebus uestigia eius pressit, eosdem quos ille Plutarchi locos a Varrone profectos esse statuens. Tota autem quaestio nostra eo laborat, quod G. Thilo in indagandis Varronianae doctrinae frustulis non ubique satis prudens fuit quodque docti uiri eius suspensiones incertas pro rebus, de quibus iam non liceret dubitari, acceperunt, quamquam Thilo in Quaestionibus Seruianis (Halis MDCCCLXVII.) uidetur indicare, sese nunc cautius quam antea de locis illis iudicare; quo efficitur, ut una cum Thilonis opinionibus Peteri, Barthii, Huelseni, aliorum argumentationes corrigendae sint, quippe quae illius dissertatione ut fundamento firmo satis probatoque nitantur. Itaque mihi liceat

parte prima de eis Plutarchi locis, quos docti uiri aut aperto errore aut argumentis parum ualidis. usi ad Varronis auctoritatem rettulerunt;

deinde parte secunda de eis Plutarchi locis, qui continent quidem doctrinam Varronianam, quam tamen, nisi omnia nos indicia fallunt, non ipse ex eius libris hausit;

postremo parte tertia exponere, cur ne reliqua quidem quae Varronis uestigia impressa ferunt, a Plutarcho ex fonte ipso petita esse uerisimile ducam.

1) Velut uerba Plutarchi ad Dionysium redire quis inde efficiet, quod ille in Romulo cap. XVIII. ut hic Ant. Rom. II. 46. urbem a Romulo qui eam condidit, Romam appellatam esse narrat uel quod ille ibidem ut Dionysius II. 7. tribus et tribunos cum phylis et phylarchis confert?

PARS I.

Quos Plutarchi locos docti uiri aut aperto errore aut argumentis usi parum ualidis ad Varronis auctoritatem rettulerint.

Plutarchum praeterquam quod octies Varronis testimonium exhibet, nonnumquam scientiam eius proferre, saepe paruis rebus ab eo discrepare notum est; quapropter coniectura Thilonis, qui Plutarchum in Aetiis Romanis Varronem imprimis secutum esse euincere studuit, primo aspectu probabilis uidetur; sed doctus ille uir hac in quaestione non eandem semper prudentiam et cautionem praestitit, quin etiam nonnumquam graues in errores incidit; quos cum docti uiri, qui postea hanc in rem inquisiuerunt, non reprehenderint, priore huius partis capite percensebo.

Plutarchi uerba cum Varronianae doctrinae frustulis numquam fere prorsus congruere quamquam Thilonem non fugit, tamen is parum operae dedit, ut, unde discrimina orta essent, explicaret. Atque Plutarchum nonnumquam errasse, aliorum opiniones nonnumquam minus recte reddidisse quis est qui non concedat? Neque ego indignor, quod scriptores, qui Varronis fragmenta posteritati tradiderunt, Seruios dico et Macrobios, ut discrimina illa explicentur, nonnumquam de fide atque diligentia suspecti habentur: ad eandem semper discrepantiae explicationem refugere quis non dubitet? Quo iure Plutarchum aut scriptores, qui doctrinam Varronianam seruauerunt, semper erroris uel negligentiae arguimus, cum, quomodo error ortus sit, numquam appareat, eodem sine dubio iure et maiore probabilitate dissensionis illius ratio redditur, si Plutarchum Varronis uestigia pressisse omnino negamus; itaque altero huius partis capite eos Plutarchi locos comprehendam, qui cum Varronis fragmentis, quae a doctis uiris comparantur, adeo non concinant, ut, utrum Varro an alius scriptor eos Plutarcho supeditauerit, dubitare nobis liceat.

Quibus quidem locis tametsi Plutarchi et Varronis uerba inter se differant, tamen uno uel altero ad Varronem redire posse Plutarchi narrationem libenter concedo, praesertim si Plutarchum non fontem ipsum adisse statuis, sed riuulos a fonte longius deductos; sed neminem ex concessione nostra fructum capturum esse spero, qui, quid Plutarchus, Ouidius, alii Varroni debeant, indagare studet; si quis sic ut Frider. Dan. Sanio¹⁾ tota fere Plutarchi Aetia Varronianae originis esse pro certo accipiet, si quis ut Chr. Huelsen²⁾ ex concentu Plutarchi in Aetiis Romanis et Ouidii in Fastis hunc quoque uestigia Varronis sequi efficiet, argumentationi suae fundamentum plane caducum substruet. Sed iam ad singula accedamus.

CAPUT I.

1. Iam Wytttenbachius ad quaestionem X. adnotauit: 'Totum huius quaestionis argumentum, exemplum Aeneae et Diomedis, cetera Plutarchum ex Varrone sumpsisse apparet ex Seruio ad Vergil. Aen. II. 166. III. 407.', et ad quaest. XI.: 'Quaestio coniunctim tractata cum antecedente a Varrone, ut apparet ex Seruio ad Vergil. Aen. III. 407. et Macrobio Sat. I. 8.' Haec opinio, quam Lagus l. l. p. 12.—14. argumentis parum ualidis impugnavit, suam fecit Thilo l. l. p. 15. excepta tantum Pythagorica quaestionis X. explicatione, quam Plutarchus ipse Castori Rhodio tribuit, mihi improbanda uidetur.

Nam in quaestione X. Plutarchus, cur Romani hominibus honore dignis si tecto capite obuiam fiunt, caput detegant, deis uelato capite sacrificent, narratione quadam explicare studet:

Εἰ μὲν οὖν ὁ περὶ Αἰνείου λεγόμενος λόγος ἀληθής ἐστιν, ὅτι τοῦ Διομήδους παρεξιόντος ἐπικαλυψάμενος τὴν θυσίαν ἐπετέλεσε, λόγον ἔχει καὶ ἀκολουθεῖ τῷ συγκαλύπτεσθαι πρὸς τοὺς πολεμίους τὸ τοῖς φίλοις καὶ ἀγα-

1) 'Varroniana in den Schriften der römischen Juristen.' Lipsiae MDCCCLXVII.

2) Varronianae doctrinae quaedam in Ouidii Fastis vestigia extant. Berolini MDCCCLXXX.

θεοῖς ἐντυγχάνοντας ἀποκαλύπτεσθαι· τὸ γὰρ πρὸς τοὺς θεοὺς οὐκ ἰδίον ἐστίν, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκὸς καὶ ἀπ' ἐκείνου μεμάνηκε τηρούμενον.

Quam rem quomodo Varro narrauerit, ex Seruii adn. ad Vergil. Aen. II. 166. et III. 407. (ed. Thilo.) eruendum est:

‘. . . . Hoc (sc. Palladium) cum postea Diomedes haberet *ut quidam dicunt* quod et Vergilius ex parte tangit et Varro plenissime dicit: credens sibi non esse aptum propter sua pericula transeunti *per Calabriam* Aeneae offerre conatus est. Sed cum se ille uelato capite sacrificans conuertisset, Nautae quidam accepit simulacrum, unde Mineruae sacra non Iulia gens habuit, sed Nautiorum’

‘ET OMINA TURBET] sacrificii ordinem rumpat, quod est piaculum. significat autem *ut* (II. 166.) *dictum est* Diomedem qui Palladium . . . Troianis oraculo iussus est reddere . quod cum uellet implere, Aeneam inuenit sacrificantem: qui ut supra diximus sacrificii ordinem non rupit, et Palladium Nautae accepit: unde Nautarum familia Mineruae sacra seruabat’

Verba ‘sed cum se ille uelato capite sacrificans conuertisset’ non possunt integra esse, quod neque per se idoneam sententiam praebent et contra alterum locum, unde Seruius huc respicit, pugnant: an Aeneas, si in medio sacrificio aduersus hostem aduentem caput uelasset, non accepisset malum omen, sacrificandi ordinem non rupisset? Loci congruunt inter se omnesque difficultates tolluntur, si priore loco particulam negantem inseris: ‘cum se ille uelato capite sacrificans non conuertisset’, quod solum ad sententiam Vergilianorum uersuum quadrat, quibus Helenus uates Aeneae praecipit, ut postero tempore deos uelato capite adoret (III. 406. 407.):

‘Ne qua inter sanctos ignis in honore deorum
Hostilis facies occurrat et omina turbet.’

Plutarchus igitur morem uelato capite sacrificandi ipsa illa occasione inuentum et postea a Romanis acceptum esse narrat. Varro Aeneam se ad Diomedem conuertisse negat, quia Heleni

uaticinio obsecutus uelato capite sacrificaret; quominus autem Plutarchum Varronis narrationem male reddidisse putemus, eo impedimur, quod Gaius Bassus apud Macrobius Sat. III. 6. 17. et Dionysius Halicarnassensis, Antiqu. Rom. XII. 16. 22. rem illam similiter atque Plutarchus narrant:

‘Custoditur in eodem loco (sc. apud aram Maximam) ut omnes aperto capite sacra faciant Varro ait Graecum hunc esse morem hoc amplius addit Gaius Bassus: idcirco enim hoc fieri dicit quia ara Maxima ante aduentum Aeneae in Italia constituta est, qui hunc ritum uelandi capitis inuenit.’

Ἀνεΐαν λέγουσιν Θῦσαι προαιρούμενον μετὰ τὴν εὐχὴν μέλλοντα τοῦ παρεσκευασμένου πρὸς τὴν Θυσίαν ἱερείου κατάρχεσθαι, τῶν Ἀχαιῶν ἰδεῖν τινα πρόσωθεν ἐρχόμενον εἴτε Ὀδυσσεῖα εἴτε Διομήδην, ἀχθόμενον τῷ συγκυρήματι καὶ πολεμίαν ὄψιν ἐφ’ ἱεροῖς φανείσαν ὡς πονηρὸν οἰωνὸν ἀφοσιώσασθαι βουλόμενον, ἐγκαλύψασθαι καὶ στραφῆναι· μετὰ δὲ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ πολεμίου χερνισάμενον αἰθῆρις ἐπιτελέσαι τὴν Θυσίαν πλ.’

Deinde Plutarchus Romanos coram potentioribus hominibus caput nudare docet, non ut eorum honorem augeant, sed ut inuidia eos liberent, ne eosdem quos dei honores poscere uideantur; quam quaestionis partem non ad Varronis auctoritatem esse reuocandam iam Lagus l. l. p. 14. ex Plinii nat. hist. XXVII. 17. (60.) effecit:

‘Capita aperiri aspectu magistratum non uenerationis causa iussere, sed ut Varro auctor est, ualetudinis; quoniam firmiora consuetudine ea fierent.’

Duarum explicationum, quas Plutarchus tum profert: τοὺς δὲ θεοὺς οὕτω προσεκύνουν ἢ ταπεινοῦντες ἑαυτοὺς τῇ ἐπικρούσει τῆς κεφαλῆς ἢ μᾶλλον εὐλαβοῦμενοὶ τινα φωνὴν προσπεσεῖν αὐτοῖς ἕξωθεν ἐρχομένοις ἀκαίσιον καὶ δύσφημον, ἀχρὶ τῶν ὄτων ἀνελάμβανον τὸ ἱμάτιον, altera cum Seruio congruit, qui ad Vergil. Aen. III. 407. post uerba, quae supra (p. 165.) exhibuimus, haec refert:

‘Sane sciendum sacrificantes diis omnibus caput uelare

consuetos ob hoc, ne se inter religionem aliquid uagis offerret obtutibus, excepto tantum Saturno, ne numinis imitatio uideretur. *et Herculi in templo suo quia et ipse capite operto est, uel quia haec arae ante aduentum Aeneae a Iano uel Euandro consecratae sint.*

Wytttenbachius et Thilo haec quoque uerba Varronis esse coniecerunt, quia Seruius inde ad ea respicit, quae ad Vergil. Aen. II. 166. Varrone auctore, ut ipse profitetur, exposuit et ad Vergil. Aen. V. 704. ad nostrum locum respiciens denuo Varronis testimonium eadem de re exhibet. Contra hanc coniecturam nihil faciunt, quae ei Lagus l. l. p. 13. obiecit argumenta: 'Seruius, inquit, in adnotationibus ad Vergil. Aen. II. 166. et V. 704. Varronis libris 'de familiis Troianis' usus esse uidetur, in quibus ille nix tam copiose quam Seruius ad Aen. III. 407. de more uelato capite sacrificandi exposuit.' 'Et ea ipsa, pergit, quae Seruius de ueneratione Herculis ad Aen. III. 407. profert: "*Et Herculi in templo suo quia et ipse capite operto est, uel quia haec arae ante aduentum Aeneae a Iano uel Euandro consecratae sint.*" Macrobius, Sat. III. 6, 17. apud Varronem reperiri diserte negat:

"Custoditur in eodem loco, ut omnes aperto capite sacra faciant. hoc fit, ne quis in aede dei habitum eius imitetur. nam ipse ibi operto est capite. Varro ait Graecum hunc esse morem, quia siue ipse siue qui ab eo relictam aram Maximam statuerunt Graeco ritu sacrificauerunt. hoc amplius addit Gaius Bassus: idcirco enim hoc fieri dicit quia ara Maxima ante aduentum Aeneae in Italia constituta est, qui hunc ritum uelandi capitis inuenit."

Etenim cum Seruius ad Aen. II. 166. Varronem 'plenissime' de causa ritus uelato capite sacrificandi disseruisse referat, cur fieri potuisse negemus, ut Varro pauca de more operto capite sacrificandi adderet? Et quamuis offendat, quod Macrobius dicit: 'hoc amplius addit Gaius Bassus', tamen, quin Varro eadem similiter narrauerit, dubitare non possumus. Etenim Varro Aeneam consuetudinem illam non inuenisse quidem, sed

tamen Romanis tradidisse docuit (cf. supra p. 166.); idem aram Maximam a Pelasgis, quos Euander ex Arcadia in Latium duxisset, factam esse narravit, ut apparet ex Macrobio Sat. I. 7, 28.—32. comparato cum Seruii adnotatione ad Vergilii Aen. VIII. 51.¹⁾ His rebus sine dubio explicatio continetur, quam Seruii interpolator his uerbis profert: ‘uel quia haec arae ante aduentum Aeneae a Iano uel Euandro consecratae sint.’ Neque uero audeo ideo suspicari totam adnotationem ad Vergilii Aen. III. 407. praecipueque uerba: ‘sane sciendum sacrificantes diis omnibus caput uelare consuetos ob hoc, ne se inter religionem aliquid uagis offerret obtutibus, excepto tantum Saturno, ne numinis imitatio esse uideretur’ ex Varronis libris profluxisse. Neque uero etiamsi hoc pro certo affirmari posset, Plutarchum uerba: ἡ μᾶλλον ἐλάβοιμενοί τινα φωνὴν προσπεσεῖν κτλ. eidem Varroni debere inde sequeretur; etenim explicatio illa parum exquisita facilius ab alio inueniri poterat, quicumque fabulam illam Diomedis et Aeneae nouit; et cum Plutarchus ipsam illam fabulam non a Varrone mutuatus sit, neque hanc explicationem neque quaestionem XI. Varroni debere putauerim; qua in re ne id quidem neglegendum uidetur, quod Plutarchus, quamuis ipsis in Aetiis Romanos mores cum Graecis comparare et ex eis deriuare studeat, id quod Varro apud Macrobius, Sat. III. 6. 17. docet, Graecum esse capite operto sacrificandi ritum, omnino non commemorat.

2. Quaestionis XX.: Διὰ τί τῇ γυναικείᾳ θεῶ, ἣν Ἀγαθήν καλοῦσιν, κοσμοῦσαι σηκὸν αἱ γυναῖκες, οἴκοι μυστίνας

1) Si Varronis uerba, quae Macrobius Sat. III. 6. 17. refert: ‘Varro ait Graecum hunc esse morem, quia siue ipse siue qui ab eo relictam aram Maximam statuerunt, Graeco ritu sacrificauerunt’ cum Macrobius Sat. I. 7. 27. contulerimus: ‘Alia Saturnaliorum causa sic traditur: ‘qui erant ab Hercule in Italia relictis instituisse Saturnalia feruntur’, propter similitudinem rei et elocutionis aliqua cum probabilitate haec quoque Varronis auctoritati tribuemus, quamquam Macrobius alteram Saturnaliorum causam Varroni adsignat (cf. I. 7. 27. sq.); nam quomodo duae Varronis narrationes facile inter se conciliari possint, idem Macrobius (Sat. I. 8. 2.) ostendit.

ὄνκ εἰσφέρουσι . . . ; priorem causam utrum Thilo l. l. p. 19. ad Arnobium adu. gentes V. p. 168. prouocans recte Sexti Clodii auctoritati tribuerit necne, incertum relinquo, quoniam Clodius Bonam deam Fauni regis uxorem (cf. Lactantii Inst. diu. I. 22.), Plutarchus Faulii haruspiceis fuisse perhibet; alteram causam: "Ἡ πολλῶν μὲν ἀγναί, μάλιστα δ' ἀφροδισίων, τὴν ἱεροουργίαν ἐκέλην ἐπιτελοῦσιν; Οὐ γὰρ μόνον ἐξοικίζουσι τοὺς ἄνδρας, ἀλλὰ καὶ πᾶν ἄρρεν ἐξελαύνουσι τῆς οἰκίας, ὅταν τὰ νενομισμένα τῇ θεῷ ποιῶσι. Τὴν οὖν μυρσίνην ὡς ἱερὰν Ἀφροδίτῃ ἀφοσιῶνται· καὶ γὰρ ἦν νῦν Μουρσίαν Ἀφροδίτην καλοῦσι, Μυρσίαν τὸ παλαιὸν ὡς ἔοικεν ὀνόμαζον. cur ad Varronem referret, non habuit; praeter hanc explicationem A. Barthius l. l. p. 20. 21. Thiloni adsentiens ea quoque, quae Plutarchus in Caesaris uit. cap. VIII. de Bona dea narrat, ex Varro nis libris manasse et per Iubam ad Plutarchum redundasse sibi persuasit, quippe quae magna ex parte cum eis, quae Macrobius Sat. I. 12, 24. 25. refert, concinerent. Sed Macrobius illas paragraphos qui attento animo perlegerit, nihil esse intelleget, cur eas a Varrone profectas esse putemus.¹⁾ An Varro, cum Bonam deam adeo pudicam fuisse narraret, ut extra *γυναικωνίτιν* numquam egrederetur nec uirum umquam uideret (cf. Macrobius Sat. I. 12, 27. 28.), ritus illos non aliter explicauit atque ille, secundum quem Macrobius Sat. I. 12, 24. 25. fabulas istas prodidit?

Sed ad Thilonem reuertamur; qui opinioni suae argumento esse uoluit quod Macrobius Sat. I. 12. 27. Varronem testantem facit:

‘Haec apud Graecos ἡ θεὸς *γυναικεία* dicitur, quam Varro Fauni filiam tradit adeo pudicam, ut extra *γυναικωνίτιν* numquam sit egressa nec nomen eius in publico fuerit

1) Haud inscite Georgius Wissowa ‘de Macrobius Saturnaliorum fontibus’, Vratislaviae MDCCCLXXX. p. 42. Sat. I. 12. § 20.—29., quae paragraphi Suetonianam anni Romulei enarrationem interrumpunt, ex Iamblichi libro *περὶ θεῶν* petitas esse opinatus est, cum Gustauus Kettner in progr. Port. a. 1877.: ‘Cornelius Labeo. Ein Beitrag zur Quellenkritik des Arnobius.’ p. 27. de Cornelio Labeone cogitasset.

auditum nec uirum umquam uiderit uel a uiro uisa sit, propter quod nec uir templum eius ingreditur.²

Vide quantopere inter se consentiant Varro et Plutarchus: ille Bonam deam Fauni filiam, hic Fauni uxorem fuisse tradit (cf. Caesaris uit. cap. VIII. . . . *Ῥωμαῖοι δὲ νύμφην Ἀρνάδα Φαύνῳ στυροζήσασαν* sc. *γυναικίαν θεὰν γενέσθαι φασίν.*); hic mulieres, dum sacra illa peragunt, purissimas esse, ille deam ipsam castissimam fuisse narrat; denique qua re Plutarchus non a Varrone differt (uiro non licere Bonae deae sacerorum participi esse), eam comperire poterat, quisquis Romae uersabatur. Consensum autem illum, quem Thilo in his deprehendere sibi uisus est: quaest. XX. . . . *καὶ γὰρ ἦν νῦν Μουρτίαν Ἀρροδίτην καλοῦσι, Μυρτίαν τὸ παλαιὸν ὡς ἔοικεν ὠνόμαζον.* Varro de l. l. V. 154: 'quoius uestigium manet, quod ibi sacellum fuerit Murteae Veneris.' nemo magni faciet.¹)

3. Quaestionem XXVI.: *Διὰ τί λευκὰ φοροῦσιν ἐν τοῖς πένθεσιν αἱ γυναῖκες ἱμάτια καὶ λευκοὺς κεκρυφάλους;* de promptam esse ex Varronis libro III. de uita populi Romani²), ex Aetiis autem tertiam explicandi rationem (inde a uerbis: *Ἡ τὸ μὲν λιπὸν ἐν τούτοις μάλιστα καὶ τὸ ἀπλοῦν πρόκειται*;) Thilo l. l. p. 23. propter Varronis testimonium a Nonio Marcello p. 549, 30. M.³) seruatum coniecit:

'Varro de uita populi Romani lib. III.: ut dum supra terram esset, riciniis lugerent, funere ipso, ut pullis pallis amictae.'

Num tu Thilonis argumentationem intellegis? nonne Varro

1) Si forte miraberis, unde A. Barthius haec omnia ex Iubae *Ῥομιότησιν* propagata esse concluderit, Iubae uestigium in eo agnoscit, quod Plutarchus in uit. Caesaris cap. VIII. Bonam deam cum Graecorum muliebri dea, cum Bacchi 'matre occulta' comparat, quasi uero Plutarchum ipsum Graecas quasdam res attulisse, quibuscum mores atque instituta Romana compararet, cogitari omnino non possit.

2) Thilo falso: ex libro II.

3) Merceri editionem paginarum et uersuum numeri designant, quos et Gerlachius atque Rothius et Ludouicus Quicherat exhibent; de textu Quicheratium consului.

ipsum contrarium testatur, quod etiam ex Tacito, Iuuenale, aliis scriptoribus comperimus? Thilo nisi ipse quid 'pullus' significet, nesciit, uocem illam a Plutarcho perperam intellectam esse opinatus esse debet. At ex Herodiano III. 2. 3. constat, Senero imperatore lugentes mulieres Romanas auro quidem et monilibus se non ornasse, sed albas uestes induisse: quid igitur impedit, quominus hunc morem iam Plutarchi aetate Romae ualuisse statuamus? Cf. Marquardtii librum 'Das Privatleben der Römer.' I. p. 346. (a. 1879.)

4. Quaestionem XXX.: *Διὰ τί ῥύμφην εἰςάγοντες λέγειν κελεύουσιν· Ὅπου σὺ Γαῖος, ἐγὼ Γαῖα;* numero eorum locorum quos Plutarchus ex Varronis libris sumpsisse putandus esset ut insereret, Thilo (l. l. p. 24.) commotus est uno Plinii loco, nat. hist. VIII. 48. (194.), ubi haec proferuntur:

'Lanam in colu et fuso Tanaquilis, quae eadem Gaia Caecilia uocata est, in templo Sanci durasse prodente se auctor est M. Varro factamque ab ea togam regiam undulatam in aede Fortunae, qua Seruius Tullius fuerat usus. inde factum, ut nubentes uirgines comitaretur colus compta et fusus cum stamine.'

Varronem notissimam illam Tarquinii Prisci uxorem intellexisse, de qua Verrius Flaccus (apud Festum p. 238. M. s. u. praedia) et Paulus (p. 95. M. s. u. Gaia Caecilia) similia tradunt, quisnam negabit? Ubi igitur Varronis et Plutarchi contentus est, cum hic Gaiam Caeciliam — Tanaquilis nomen non commemorat — uni ex filiis Tarquinii nuptam fuisse contendat? (*Ἡ διὰ Γαῖαν Κακιλίαν καλήν καὶ ἀγαθὴν γυναῖκα, τῶν Ταρκυνίου παίδων ἐνὶ συνοικίῃσασαν κτλ.*).

5. Varronis librum I. de uita p. R. Plutarcho suppeditasse, quae is in quaest. XLI. et in uit. Poplicolae cap. XI. de antiquis numismatum signandorum rationibus exponit, Thilo l. l. p. 25. cauere debuit, ne ex fragmento Varronis a Nonio p. 189, 22. seruato concluderet: 'UERUECEM. Varro de uita populi Romani lib. I.: "aut bouem aut ouem aut ueruecem habet signum." Quonam enim uerbo Plutarchum latinam uocem 'ueruex' conuertisse opinatus est? num ueruex umquam idem

quod $\tilde{v}\varsigma$ significat? At cum utroque loco ad suis imaginem Suilliorum nomen Fenestella teste usus referat et numismata, quibus sus insculptus sit, reperta sint, ut Mommsenus in libro 'Römisches Münzwesen' p. 171. 172. docet, Plutarchus crimine, quod ei Thilo uidetur imputasse, liberandus est.

6. Quaestionem XLV.: *Διὰ τί τῶν Οὐνεραλίων*¹⁾ *τῆ ἑορτῆ πολλὸν οἶνον ἐχέουσιν ἐκ τοῦ ἱερείου τῆς Ἀφροδίτης*; Varronianae originis esse Thilo l. l. p. 30. adseruit comparato Plinii testimonio nat. hist. XIII. 12. (88.): 'M. Varro auctor est, Mezentium Etruriae regem auxilium Rutulis contra Latinos tulisse uini mercede, quod tum in latino agro fuisset.'²⁾ quae coniectura non multos habebit adsentientes, quandoquidem Plutarchus non minus a Varrone, Catone (Macrob. Sat. III. 5, 10.), Ouidio (Fast. III. 877. sq.), Verrio Flacco (Fast. Praen. p. 265. Festus p. 265. s. u. Rustica Vinalia) quam a Dionysio Halicarnassensi (Ant. Rom. I. 65.) dissentit; Plutarchus enim Aeneam, cum Mezentius ea condicione ut sibi annum uinum daret, pacem conciliare uellet, refert hanc condicionem non accepisse; tum Mezentium suis si uicissent, id uinum promississe, Aeneam autem uino illo deis consecrato eorum auxilium adeptum uicisse: proxime autem ad Plutarchum Verrii narratio accedit, a quo eo tantum differt, quod Aeneam non Ioui, ut Verrius, sed omnibus deis uinum libasse narrat, cf. Fast. Praen. p. 317.: '*Vini omnis noui libamentum Ioui consecratum est, cum Latini bello premerentur ab Rutulis, quia Mezentius rex Etruscorum paciscebatur, si subsidio uenisset, omnium annorum uini fructum.*' cf. Festum p. 265.: '*Rustica Vinalia appellantur Iouis dies festus, quia Latini bellum gerentes aduersum Mezentium omnis uini libationem ei Deo dedicauerunt.*' Dionysius denique Ascanium refert Aenea mortuo a Mezentio superatum, cum

1) *Οὐνεραλίων* in *Οὐναλίων*, ut Ursinus monuit, corrigere nolui, quia haud scio an Plutarchus ipse in hunc errorem incidit. cf. Thilonis diss. p. 30. 31. adn.

2) Reliqua Varro fortasse ut Cato apud Macrobius, Sat. III. 5. 10. narrauit.

nictor poposcisset, ut quod uinum latina terra procrearet, tributum daret, id Ioui consecrasset.¹⁾

7. Nouas nuptas Varro apud Seruium ad Vergilii eclog. VIII. 29. ideo limen non tangere, sed a pronubis sublatas transportari exposuit, 'ne a sacrilegio incoherent, si depositurae uirginitatem calcant rem Vestae, i. e. numini castissimo consecratam.' Atque Plutarchus cum hanc explicationem Varronianam in quaestione XXVIII. non commemoret, cur morem ipsum ex Varronis libris cognouisse putandus sit, nequaquam patet: an qui ei explicationem praebuit, non idem interrogationis argumentum suppeditauit? Aliter hac de re Thilo l. l. p. 24. iudicat: 'Caussa, inquit, a Varrone Seruio teste probata negligentia omissa uidetur.' hoc est suspicionem suspicione firmare; quodsi pergit: 'Primam tamen earum, quas ipse proposuit, ex Aetiis profectam esse suspicor, cum et ipsa uideatur probabilis et Festi auctoritatem p. 259. s. u. rapi habeat.', talia iudicia indigna sunt quae refellantur.

8. Ut in ceteris quaestionibus, ubi de nuptialibus ritibus disserit, ita Plutarchum in quaest. LXXXVII.: *Διὰ τὴν τῶν γαμουμένων ἀρχαίῃ δοξατίῳ τὴν νόμῳ διακρίνουσιν*; Varroniana eruditione splendere Lagus l. l. p. 21. et Thilo l. l. p. 32. adseuerant, primum propterea quod Plutarchus alios quoque nuptiarum ritus ex Varronis libris cognouerit — quod argumentum per se inualidum compluribus ex locis illis Varroniana origine abrogata labefecimus —, deinde quod nonnulla de uoce 'curis' addiderit, quae a Varrone probata esse ex Dionysii Ant. Rom. II. 48. et ex Macrobbii Sat. I. 9. 16. efficiunt. Sed Dionysius II. 48. capiti his uerbis finem imponens: *Ταῦτα μὲν οὖν Τερέντιος Οὐάροων γράφει* pluralem numerum *ταῦτα* ad totam sine dubio narrationem, non ad solam deriuationem illam referri uult, ita ut Varro ueriloquiam illud ut aliorum opinionem protulisse putandus sit: *ὡς δ' ἕτεροι γράφουσιν ἐπὶ τῆς ἀρχ-*

1) Ita iam Gustauum Kettnerum diuersas narrationes distinxisse uideo: 'Beobachtungen über die Benutzung des Verrius Flaccus.' in programmate scholae Portensis gratulatorio a. MDCCCLXXXVIII. p. 25. 26. quod his diebus editoris beneuolentia accepi.

μῆς· κέρεις γὰρ οἱ Σαβῖνοι τὰς ἀλγμὰς καλοῦσιν. In libro de l. l. V. 73. Quirini nomen a Quiritibus, si Muelleri suspicionem probamus, a Curibus deducit; num Macrobius I. 9. 16. postquam Varronis testimonium de duodecim aris Iano deo pro totidem mensibus dedicatis exhibuit, etiam in sequentibus illius uestigia premat, plane incertum est. G. Kettner in progr. 'Cornelius Labeo, Ein Beitrag etc.' p. 14. sqq. Lydi de mensibus III. 1. 2. subsidio usus non sine probabilitate coniecit, ea quae a Macrobio I. 9. de Iani natura narrantur, Labeoni esse tribuenda, quam coniecturam G. Wissowa l. l. p. 27. accepit.

CAPUT II.

1. Quaestionis I.: *Διὰ τί τὴν γαμουμένην ἄπτεισθαι πῦρὸς καὶ ὕδατος κελεύουσι*; explicatio prima et tertia, quae nulla probabili causa diruptae sunt (*Πότερον ὡς ἐν στοιχείοις καὶ ἀρχαῖς κτλ.* et ἢ *ὅτι καθάπερ τὸ πῦρ χωρὶς ὑγρότητος κτλ.*), quamquam tenendum est, Stoicorum doctrinam, quae in eis latet, facile etiam ab alio ad hunc ritum explicandum adhiberi potuisse, tamen fortasse ad Varronem redeunt, ut Lagus l. l. p. 6. sq., Thilo l. l. p. 22. sq. propter Seruii testimonium ad Vergilii Aen. III. 167., Ciceronem Acad. I. 7., Varronem de l. l. V. 61. M. monuerunt. Quodsi eidem ex similitudine horum locorum: Seru. ad Aen. III. 167.: 'Varro dicit: "Aqua et igni mariti uxores accipiebant"' et Paul. p. 2. M.: 'aqua et igni tam interdici solet damnatis quam accipiuntur nuptae uidelicet, quia hae duae res humanam uitam maxime continent,' Verrium Flaccum et Plutarchum in explicatione secunda ac quarta Varronianam doctrinam ostentare coniecerunt, lucrari poterant ex Digestis XXIII. 1, 66.: 'Virgini die nuptiarum priusquam ad eum transiret et priusquam aqua et igni acciperetur etc.' et ex Nonio Marcello, qui p. 516, 14. s. u. puriter hunc Nouii uersum adfert:

Sequere me!

Puriter uolo facias: igni atque aqua hunc uolo accipe; qui loci elocutionem 'igni atque aqua accipere' sollemnem esse luculenter ostendunt. Ceterum fieri potest, ut secunda et quarta

Plutarchi causa ex Verrio Flacco nimirum per intercessorem propagatae sint cf. Paul. p. 87.: 'Facem in nuptiis in honorem Cereris praeferebant; aqua aspergebatur noua nupta siue ut casta puraque ad uirum ueniret, siue ut ignem atque aquam cum uiro communicaret' et p. 2. s. u. 'aqua'.¹⁾

2. Quaest. VI. Plutarchus explicare studet, cur mulieres Romanae osculo dato salutent cognatos; uiros ait eo cauere, ne mulieres uinum bibant. Atque cum Nonius p. 68, 18. s. u. abstemius testetur: 'Varro de uita p. R. lib. I.: "quantopere abstemias mulieres uoluerint esse uel ex uno exemplo potest uideri"²⁾, Thilo l. l. p. 23. non solum hanc Plutarchi quaestionem, sed etiam Gellii locum N. A. X. 23. ex Varronis libris manasse arbitratur; quae opinio quam lubrica sit, ex Plinii nat. hist. XIII. 13. (90.) apparet: 'Cato scripsit ideo propinquos feminis osculum dare, ut scirent, an temetum olerent'; quoniam autem Plutarchus Catonis opera uix ipse inspexit³⁾, ne illum quidem, sed Polybium ei hanc notitiam suppeditasse putauerim; etenim is (cf. Athenaeum X. p. 440^e. = Polyb. ed. Hultsch. VI. 2. 5—8.) refert: *Παρά Ρωμαίοις δὲ . . . ἀπείρηται γυναῖξι πίνειν οἶνον . . . λαθεῖν δὲ ἐστὶν ἀδύνατον τὴν γυναῖκα πιούσαν οἶνον. πρῶτον μὲν γὰρ οὐδ' ἔχει οἴνου κρείαν ἢ γυνή· πρὸς δὲ τούτοις φιλεῖν δεῖ τοὺς συγγενεῖς τοὺς ἑαυτῆς καὶ τοὺς τοῦ ἀνδρὸς ἕως ἀνεψιῶν κτλ.*

3. Loci, quibus commotus Thilo l. l. p. 28. Plutarchum in quaest. XVIII.: *Διὰ τί τῷ Ἡρακλεῖ πολλοὶ τῶν πλουσίων ἐδεκάτενον τὰς οὐσίας*; Varronis uestigia premere coniecit (Macrobi. Sat. III. 12. 2. Varronis de l. l. VI. 54.) id unum comprobant, illum quoque de Herculis decima disseruisse; num eadem quas Plutarchus causas attulerit, in medio relinquant.

1) Idem suadere animaduerto G. Kettnerum in diss. 'Beobachtungen über die Benutzung des Verrius Flaccus.' p. 29. 30.

2) Alia ad eandem rem spectantia Varronis fragmenta H. Kettner: 'M. Ter. Varronis de uita p. R.' p. 25. 26. collegit.

3) Cf. H. Peter 'Die Quellen Plutarchs etc.' p. 93. adn. primam.

4. Similiter de quaestione XXVIII. iudicabis: *Διὰ τί τοὺς παῖδας, ὅταν ὀμνύωσι τὸν Ἡρακλέα, κολύουσιν ὑπὸ στέγη τοῦτο ποιεῖν καὶ κελεύουσιν εἰς ὑπαίθρου προῖέναι;* quam Thilo l. l. p. 30. totam, Lagus l. l. 18. una ex parte ad Varronis auctoritatem rettulit; qui quid hac de re protulerit, intellegitur ex Nonio p. 494, 22. s. u. rituis: 'Varro, Cato uel de liberis educandis: "Itaque domi rituis nostri, qui per dium Fidium iurare uult, prodire solet in compluuium." et ex libro de l. l. V. 66.: '... unde sub diuo, Dium Fidius. Itaque inde eius perforatum tectum, ut ea uideatur diuom id est caelum; quidam negant sub tecto per hunc deierare oportere. Aelius Dium Fidium dicebat Diouis filium, ut Graeci *Διόσχορον* Castorem, et putabat hunc esse Sancum ab Sabina lingua et Herculem a Graeca.' Nam causas a Plutarcho prolatas apud Varronem non legis; deinde Dium Fidium eundem esse atque Herculem, Varro non ipse censet, sed Aelium Stilonem putasse refert; Plutarchus denique simpliciter de Hercule loquitur, non commemorato Dii Fidii nomine.

5. Multis a Plutarcho ipso inuentis Thilo l. l. p. 28. in quaestione XXIII.: *Διὰ τί τρεῖς τοῦ μηνὸς ἐρχὰς καὶ προφροσύνης ἔχουσιν, οὗ ταὐτὸ διάστημα τῶν ἡμερῶν μεταξὺ λαμβάνοντες;* Varronis quoque frustula quaedam immixta esse putat, quae Plutarchus — ita a Thilone doceris — ex XIII. et XV. libris rerum humanarum deprompsit: sed incommode accidit, quod quid a Plutarcho inuentum, quid ab aliis scriptoribus, quid a Varrone propagatum sit, nos celauit; itaque denuo nobis singula examinanda sunt. Atque primam quidem causam: *Πότερον ὡς οἱ περὶ τὸν Ἰόβαν ἱστοροῦσιν, ὅτι ταῖς Καλάνδαις ἐκλύου τὸν δῆμον οἱ ἄρχοντες καὶ κατήγγελλον εἰς πέμπτην τὰς νόνας, εἰδοῦς δὲ ἡμέραν ἱερὰν ἐνόμιζον;* ipse Iubae tribuit¹⁾; quae subinde sequuntur usque ad *λανθάνειν*,

1) Vide quomodo Varronis opinio a Plutarcho uel eius auctore Iubae deprauata sit: habes enim de l. l. p. VI. 27.: 'Primi dies mensium ab eo quod his diebus calantur eius mensis Nonae a pontificibus quintanae an septimanae sint futurae.' cf. Varronis de uita p. R. I. 17. Kettner (= Nonium p. 23. 21.).

quia Kalendarum deriuatione a Varrone aliena nituntur (a celando), eius doctrinae abrogo; Nonas quamquam Varro item atque Plutarchus in sequentibus a nouilunio deriuauit (cf. de l. l. VI. 28.), tamen Plutarchus ei hoc ueriloquium non debet, quandoquidem initio capitis libros eius neglexit neque alteram uocis etymologiam commemorauit quam Varro amplexus est, cf. de l. l. VI. 28.: 'Nonae appellatae aut quod ante diem nonum Idus semper', neque in extrema quaestionis parte se ad Varronem adplicauit, qui de l. l. VI. 28. interpretatur: 'Idus ab eo quod Tusei Itus (cf. Macrob. Sat. I. 15, 14.) uel potius quod Sabini Idus.'

6. Argumento usus plane futtili Thilo l. l. p. 26. quaestionem XLII. Varroni tribuit: ex syntactica enim ratione conclusit duos a Seruio locos ad Vergilii Aen. VIII. 319. L.: 'Ideo autem in aede ipsius Saturni aerarium quod ibi potissimum pecunia seruaretur eo quod illi maxime credatur' et ad Aen. VIII. 322. L.: 'Ideo et acceptae a populo leges aerario clauderantur, quoniam aerarium Saturno dicatum erat, ut hodieque aerarium Saturni dicitur.' ex Varronianis Aetiis in commentarios esse translatos: quanto prudentius eadem in re Ritschelius iudicauit, qui posteaquam complures locos a particula *ideo* incipientes — atque eos quidem locos, qui scriptorum testimonio iam Varroni tribuebantur — Aetiis impertiuit, haec fere addidit¹⁾: ut tamen in tota quaestione summa cum cautione progrediamur, Seruius monet ad Aen. XI. 97. (cf. V. 80.) adnotans: 'Varro in libris logistoricis dicit: "ideo mortuis Salue et Vale dici non quod etc."' Nimirum enuntiata eiusdem initii et structurae non solum apud Varronem in libris de l. l., sed apud quemlibet fere grammaticum inuenire poterat. Varronis autem uerba de l. l. V. 42. 57. 64. 74. Thilonis suspicioni subsidio esse quo iure Frid. Dan. Sanio²⁾ contenderit, non perspicio.

1) In diss. 'Die Schriftstellerei des M. Terentius Varro.' Mus. Rhen. nou. VI. p. 512.

2) 'Varroniana in den Schriften der römischen Juristen.' Lipsiae MDCCLXVII. p. 78.

7. De quaestione LXI. Thilo l. l. p. 21. ita iudicat: 'Ex eodem octauo Antiquitatum humanarum libro petita esse Krahner probauit ea, quae de antiquissimo urbis Romae nomine Varrone auctore nominato a Seruio ad Aen. I. 277., non nominato ab eodem ad Aen. II. 244. 351. V. 737. a Plinio nat. hist. III. 5. XXVIII. 4., Macrobio III. 9., aliis sunt prodita. Quae repetuntur a Plutarcho in quaest. LXI.' Quam male Krahneri uerba intellexit! is enim¹⁾ Varronem in libro VIII. rer. human. Romam urbem descripsisse probauit; locum igitur ait inuentum permultis fragmentis, quae Seruius, Macrobius, Festus, Lydus de antiquissimo urbis nomine, de ficu Ruminali etc. ex Varronis libris seruauerint: intellegit scilicet eos locos, quos Varronis esse aut scriptores testantur aut nos possumus euincere; omnes autem incertae originis locos, quos Thilo enumerat, Krahner neque potuit neque conatus est Varronianae doctrinae fragmentis inserere: nonne Plinius nat. hist. XXVIII. 4. (18.), quem locum Thilo ipse adfert, Verrium Flaccum auctores enumerasse perhibet, 'quibus crederet in oppugnationibus ante omnia solitum a Romanis sacerdotibus euocari deum, cuius in tutela id oppidum esset, promittique illi eundem aut ampliorem apud Romanos cultum; et durat in pontificum disciplina id sacrum constatque ideo occultatum, in cuius tutela Roma esset, ne qui hostium simili modo agerent.'

Semel Seruius Varronem citat auctorem, ad Aen. I. 277. Th.: 'Perite non ait Romam sed Romanos. Urbis enim illius uerum nomen nemo uel in sacris enuntiat; denique tribunus plebei quidam *Valerius Soranus*, ut ait Varro *et multi alii*, hoc nomen ausus enuntiare *ut quidam dicunt raptus a senatu et in crucem leuatus est; ut alii etc.*' Itaque Plutarchus de nomine numinis, cuius in tutela Roma urbs est, loquitur, Varro de nomine urbis disserit et ut tribuni plebis nomen ita quaecunque in Seruii adnotatione ad Aen. II. 351. cum Plutarchi narratione concinunt, ab interpolatore illata sunt; non constare unde is sua sumpserit, Thilo nunc

1) 'De M. Terentii Varronis antiqu. rer. hum. et diuin. libris XLI.' p. 22.

ipse concedit¹⁾; Macrobius uero ea, quae Sat. III. 9, 1—4. profert, Vergilii cuidam interpreti debere, qui ineunte saeculo IIII. scripserit, haud inscite G. Thilo (Quaestiones Seruianae) et H. Linke²⁾ coniciunt. Ceterum propter Plinii nat. hist. XXVIII. 2. (18.), quem locum modo exhibuimus, et III. 5. (65.): 'Romae nomen alterum dicere arcanis caerimoniarum nefas habetur, optumaque et salutari fide abolitum enuntiauit Valerius Soranus luitque mox poenas', quae uerba Mommsenus C. I. L. p. 409. ex scriptorum indice a Plinio ipso dato ad Verrium rettulit, G. Kettner l. l. p. 28. Plutarchi quoque quaestionem LXI. a Verrio proffluxisse aliqua cum probabilitate suspicatus est.

Denique quod Thilo ad Gellii N. A. II. 28. respiciens alteram Plutarchi causam eidem Varroni reddi iussit, aperte errauit: etenim illo loco non de tutelari Romae deo sed de numine agitur, cui sacrificatur, 'cum terra mouet'.

8. De Lupercalibus Plutarchus locis compluribus et fortasse copiosius quam quisquam scriptor alius disputat, in quaestione LXVIII., in uit. Num. cap. XVIII., Romuli cap. XXI., in Caesare cap. LXI., in Antonio cap. XII.; quid Varro de eis censuerit, ex libro de l. l. VI. 13. 23., ex Augustini de ciu. dei XVIII. 12. 17., ex Arnobii adu. nationes III. 3. cognoscis: ex quibus cum nonnulla cum Plutarchi narratione concinant, G. Thilo l. l. p. 31. eumque secutus H. Peter in libro de Plutarchi fontibus etc. p. 158. Plutarchum haec omnia secundum Varronem referre suspicati sunt; num uero ita iudicandi ius potestatemque eis praebeant Plutarchi uerba, ut discernatur, quaerendum erit, et quid cum Varroniana narratione consentiat, et quid ab ea discrepet. Docti autem illi uiri imprimis haec inter se comparari iusserunt:

Plut. Rom. XXI.

Varro de l. l. V. 13.

Τὰ δὲ Λουπερκάλια
τῇ μὲν χρόνῳ δόξειεν

Lupercalia dicta quod in Lupercali
luperci sacra faciunt. Rex quom ferias

1) 'Quaestiones Seruianae' progr. Portens. MDCCCLVII. p. 38. 39.

2) 'Quaestiones de Macrobio Sat. fontibus.' diss. Vratislaviae MDCCCLXXX. p. 36.

ἂν εἶναι καθάρσια·
 δοῦνται γὰρ ἐν ἡμέραις
 ἀπογράφει τοῦ Φε-
 βρουαρίου μηνός, ὃν
 καθάρσιον ἂν τις ἐρ-
 μηνεύσειε, καὶ τὴν ἡ-
 μέραν ἐκείνην τὸ πα-
 λαιὸν ἐκάλουν Φεβρά-
 την· τοῦνομα δὲ τῆς
 ἐορτῆς ἑλληνιστὶ ση-
 μαίνει Λύκαια καὶ δο-
 κεῖ διὰ τοῦτο καμπά-
 λαιος ἀπ' Ἀρκαδῶν
 εἶναι τῶν περὶ Ἐΰαν-
 δρον. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν
 κοινὸν ἔστι κτλ.

menstruas Nonis Februariis edicit, hunc diem Februatum appellat. Februum Sabinum purgamentum, et id in sacris nostris uerbum; nam et Lupercalia februatio, ut in Antiquitatum libris demonstraui.

Varro apud Augustin. de ciu. dei XVIII. 17.

Nec idem propter aliud arbitratur historicus in Arcadia nomen affictum Pani Lycaeō et Ioui Lycaeō nisi hanc in lupos hominum mutationem quod eam nisi ui diuina fieri non putarent. Lupus enim graece λύκος dicitur; unde Lycaeī nomen apparet inflexum. Romanos etiam Lupercos ex illorum mysteriorum semine dicit exortos.

Quod Plutarchus aequae ac Varro Lupercalia lustrationem esse dicit, nescio an non tanti momenti sit, quippe quod quicumque Romae festum hunc diem celebrantes uidit, intellegere debuerit; cum Lycaeis porro tantum abest, ut solus Varro comparauerit Lupercalia, ut praeterquam quod Liuius I. 5., Dionysius Halicarnassensis I. 32. 80. eandem comparisonem proferunt, Plutarchus ipse in Romuli uit. cap. XXI. peruulgatam fuisse hanc opinionem nos doceat; denique si quid Plutarchus refert singulare, id apud Varronem non reperis; contra quae hic exquisitius de Lupercalibus exposuit, apud illum desideras: sane consentiunt Plutarchus et Varro eo, quod uterque februare idem quod lustrare, purgare significare dicit (cf. quaest. LXVIII., de l. l. VI. 13.); num hoc multum refert? minime uero! nam quod Varro docet Sabinos februum purgamentum dicere, reticet. Tum qua de causa luperci canes immolent, Plutarchus in quaest. LXVIII. explicare studet; atque eas causas, quae his uerbis continentur: Ἡ λύκος μὲν ὁ λοῦπός ἐστι καὶ Λύκαια τὰ Λουπερκάλια· λύκῳ δὲ κύων πολέμιος, καὶ διὰ τοῦτο θύεται τοῖς Λυκαίοις; . . . Ἡ

Πανὶ μὲν ἡ Φυσιὰ γίνεται, Πανὶ δὲ ζῶον προσφιλὲς διὰ τὰ αἰπόλια; quodammodo adspirare libenter concedo ad Varronis opinionem ab Augustino de ciu. dei XVIII. 17. seruatum: at quis non solum explicationes illas, sed totam Plutarchi Lupercalium narrationem ex Varronis libris haustas esse inde efficiet, cum disceptari ne id quidem possit, utrum Varro omnino de canibus a lupercis immolatis disseruerit necne? Accedit quod Plutarchus in Caesaris uit. cap. LXI. multos de Lupercalibus scripsisse dicit, ita ut eum complures de hac re consuluisse scriptores uidelicet non improbabile sit. Contra quod Arnobius adu. nat. IV. 3. testatur: 'quod abiectis infantibus pepercit lupa non mitis, Luperca dea est auctore appellata Varrone.' Plutarchus silentio praeterit neque miram rationem nouit, qua ille (cf. Augustin. de ciu. dei XVIII. 12.) lupercorum per uiam sacram ascensum atque descensum ad Deucalionis rettulit diluuium.

Thilonis et Peteri opinioni A. Barthius l. l. p. 35. 36. adstipulatur, sed tamen ita, ut Varronianam doctrinam per Iubae manus ad Plutarchum transisse coniciat, primum quia Romana instituta cum Graecis (h. e. Lupercalia cum Lycaeis) comparantur, cui studio imprimis Iuba in *ὁμοιότησιν* uidetur operam nauasse; deinde quod narrationi immixta esse censet Dionysii Halicarnassensis uerba I. 32. 27.: *καλοῦσι Ῥωμαῖοι Λουπερκάλιον, ἡμεῖς δ' ἂν εἴπομεν Λυκαῖον.* Num quis pauca Plutarchi uerba magis ad utilitatem suam referre potest? Lupercalium et Lycaeorum comparatione primum utuntur, ut Varronianae doctrinae uestigia in Plutarchi narratione deprehendant, eadem, ut Dionysii uerba ei immixta esse ostendant, eadem denique, ut contaminantem Maurusii manum agnoscant!

Praeterea idem ille non solum hoc loco sed etiam p. 29. 30. 35. 43. sibi argumento uoluit esse concentum Plutarchi Iubae Varronis, cuius ad auctoritatem haec quoque uerba recte rettulisse sibi uidetur:

Romul. uit. cap. XXI.: *τὰ δὲ Λουπερκάλια τῇ μὲν χρόνῳ δόξειεν ἂν εἶναι καθάρσια· δρᾶται γὰρ ἐν ἡμέραις ἀποφράσι τοῦ Φεβρουαρίου μηνός, ὃν καθάρσιον ἂν τις ἐξηγηεῦσσειε κτλ.*

et Numae cap. XVIII.: ὁ μὲν Φεβρουάριος οἶον καθάρσιος ἀν τις εἴη· καὶ γὰρ ἡ λέξις ἔγγιστα τοῦτο σημαίνει καὶ τοῖς φθιτοῖς ἐναγίζουσι τότε καὶ τὴν τῶν Λουπερχαλίων ἑορτὴν εἰς τὰ πολλὰ καθαροῦ προσεικνύειαν τελοῦσιν.

Athenaeus III. p. 98^b (= Hist. frg. ed. Mueller III. p. 470.): Ὁ δ' αὐτὸς οὗτος σοφιστὴς Φεβρουαρίῳ μὲν ὡς Ῥωμαῖοι λέγουσι (τὸν δὲ μῆνα τοῦτον κληθῆναι φησιν ὁ Μαυροῦσιος Ἰόβας ἀπὸ τῶν κατουδαίων φόβων κατ' ἀναίρεσιν τῶν δειμάτων, ἐν ᾧ τοῦ χειμῶνος ἔστι τὸ ἀκραιότατον, καὶ ἔθος τότε τοῖς κατοικομένοις τὰς χοὰς ἐπιφέρειν πολλαῖς ἡμέραις) πρὸς τινα τῶν φίλων· οὐκ εἶδές με, ἔφη, πολλῶν ἡμερῶν διὰ τὰ καύματα.

Varro autem de l. l. VI. 34. dixerat haec: 'posterior, ut idem (sc. Fulvius Nobilior et Iunius Gracchanus) dicunt scriptores, a diis inferis ¹⁾) Februarius appellatus, quod tum his parentetur. Ego magis arbitror Februarium a die Februatō, quod tum februatatur populus etc.'

Quorum locorum concentum nonne mirum est, quod Barthius tantopere pressit? quamquam tibi accurate omnia perspicienti Iubam et Plutarchum eo tantum congruere apparebit, quod uterque Februario mense mortuis dicit parentari: num propterea alter ex altero pendeat necesse est? quomodo autem omnino sententia Varroniana ex Iubae uerbis, quae quin corrupta sint, nemo dubitat, effici possit, neque ipse exponit neque ego intellego.²⁾

1) Fortasse haec deriuatio dicendi breuitate obscura illustratur Ioannis Lydi uerbis de mensibus IV. 20., Macrobian Sat. I. 13. 3.

2) Schweighaeuserus in Animaduers. in Athenaeum II. p. 164. uulgarem scripturam ab utroque codice traditam suspectam esse adnotat; cum autem de Iubae dicendi genere nobis non liceat certum iudicium facere, tradita uerba ita ut κατ' ἀναίρεσιν idem ualeat atque παρὰ uel διὰ τὴν ἀναίρεσιν ferre mauult quam fere sic corrigere: ἀπὸ τῆς τῶν κατουδαίων φόβων καθάρσεως aut ἀπὸ τῶν κατουδαίων φόβων καὶ καθάρσεως τῶν δειμάτων. Optime tum pergit: 'Mihi Athenaei uerba consideranti uisus erat Maurus scriptor uocabulum Februarius ex nomine φόβος et uerbo ἀναίρειν uel αἴρειν compositum conflatumque statuisset.'

Ceterum uerba: ἐν ᾧ τοῦ χειμῶνος ἔστι τὸ ἀκραιότατον, quae cum

9. Ne ad illud quidem iudicium, quod Thilo l. l. p. 21. sq. de quaestione LXXXIII. fecit: 'Huius quaestionis argumentum et quae leguntur inde a uerbis *τεκμήριον δὲ τούτου μέγα* ex Antiquitatum humanarum libro XIII. . . . nata esse Gellius, qui Varronem exscripsit, docet N. A. III. 2. cf. Macrobian Sat. I. 3. Gellium XIII. 7.' — melius addidisset Censorini de die nat. XXIII. 1.—6. — accedere audeo, quia ex locis illis aequae atque ex omnibus aliis, qui ex Varrone pendere possunt, ex Seruio ad Aen. V. 738. VI. 255., Plinio n. h. II. 188., Lydo de mensibus II. 1. p. 13. B., Isidoro Hispalensi, Orig. V. 30. 1. sq. id unum elucet, Varronem statuisse Romanos diei initium a media nocte sumpsisse, plane incertum relinquitur, num is hanc consuetudinem eadem ratione atque Plutarchus interpretatus sit.

10. Quaestiones LXV. quoque: *Διὰ τί τῆ νύμφῃ τὸ πρῶτον οὐκ ἐντυγχάνει μετὰ φωτὸς ὁ ἀνὴρ ἀλλὰ διὰ σότους; et LXXXV.: Διὰ τί τὰς γυναῖκας οὐτ' ἀλείν εἶων οὐτ' ὀψοποιεῖν τὸ παλαιόν;* Thilo l. l. p. 26. Varroni adiudicauit; sed uereor ne hic quoque iudicem se ostendat parum aequum; etenim in quaestione LXV., ut ex causis ab eo adlatis dilucide apparet, Plutarchus de coitu loquitur, Seruius ad Vergilii eclog. VIII. 29., ad quem Thilo respexit:

'Varro in Aetiis dicit ideo faces praeire quod antea non nisi per noctem nubentes ducebantur a sponsis', de pompa nuptiali; mos, cuius de origine ille disserit, eius aetate ualuit (cf. *ἐντυγχάνει*), cum morem nocturnae pompae iam pridem abolitum esse Varronis uerba testentur; neque plus argumenta ualent, quibus iudicium de quaestione LXXXV. nititur: quid quod, quamquam Varro neque consuetudinem neque eius rationes illa quaestione probatas, quantum scimus, umquam commemorauit, eas propterea tantum ad illius auctoritatem rettulit, quod moris illius mentio in Romuli uit. cap. XV. aliis nuptiarum ritibus a Varrone profectis ita inserta esset, ut ex alio fonte atque unde illi non posset deriuata esse? at

deriuatione illa omnino non cohaerent, mihi a Iuba aliena et post parenthesin ante *πρὸς τινα τῶν φίλων* transponenda uidentur esse.

praeterquam quod nos quaestiones, quae ad nuptiarum ritus spectant, fere omnes Varroni abrogauimus, nonne Thilonis argumentum prorsus euanescit Iubae mentione a Plutarcho loco illo interiecta? cf. *Οἱ δὲ πλεῖστοι νομίζουσιν, ὧν καὶ Ἰόβας ἔστι κτλ.*

11. De quaestione CII. haec apud Thilonem (p. 33.) legis: 'Cur pueris nono, puellis octauo die nomina imposuerint Romani, Varro eadem fere qua Plutarchus in prima causa nixus ratiocinatione explicuit in primo Hebdomadum libro, quod scimus e Gellio III. 10.; de eisdem tamen rebus in libro I. aut II. de uita p. R. et in Aetis disseruit Varro.' Credulitatem sine dubio humano generi insitam innatamque censuit esse, quia suspiciones tam uanas pro coniecturis probabilibus uendit! Quod Gellius N. A. III. 10. Varronem in Hebdomadum libris copiose disseruisse refert, 'quae esset quaedam uis atque facultas septenarii numeri in multis naturae rebus animaduersa', quis est, qui non intellegat, Varronem hac disputatione id unum spectasse, ut, cur illud opus in hebdomadas diuisisset, explicaret? quis est, qui inde efficiat, eum non solum de octonario quoque et nonario numero exposuisse, sed etiam cur pueri nono; octauo die puellae nomen acciperent, explicasse?

12. Locus quidam Numae uitae agmen claudat; etenim H. Peter quoque in libro de Plutarchearum uitarum fontibus p. 146—172. saepius Plutarchi narrationem cum Varronianae scientiae frustulis comparauit; atque Romuli et Numae uitas quamquam nonnumquam ad Varronem adspirare concedo, tamen illum consensum eiusmodi esse nego, ex quo, utrum Plutarchus ipse inspexerit Varronis libros necne, disceptari possit; quin etiam nonnulla quae contulit Varronis fragmenta mihi ne id quidem persuaserunt, Plutarchi narrationem omnino ad illum redire; uelut si comparas

Augustin. de ciu. dei VII. 35.

Numae uit. cap. VIII.

Nam et ipse Numa hydromantiam facere compulsus est, ut in aqua uideret imagines, a

ἔστι δ' ὅτε καὶ φόβους τινὰς ἀπαγγέλλων παρὰ τοῦ θεοῦ καὶ φάσματα δαιμόνων

quibus audiret quid in sacris
constituere deberet. Quod
genus diuinationis idem Varro
a Persis dicit allatum,
quo et ipsum Numam et postea
Pythagoram philosophum usum
fuisse commemorat.

ἀλλόλοτα καὶ φρονῆς οὐκ ἐν-
μενεῖς ἐδούλον καὶ ταπεινὴν
ἐποίει τὴν διάνοιαν αἰτῶν ἐπὶ
δεισιδαιμονίας. Ἐξ ὧν καὶ μά-
λιστα λόγον ἔσχεν ἡ σοφία καὶ
ἡ καίδεισις τοῦ ἀνδρός ὡς Πυ-
θαγόρα συγγεγονότος.

aliam narrationem animaduertis alium colorem seruare, Plu-
tarchum non commemorare, Numam in aquis imagines uidisse
aut diuinationem illam a Persis acceptam esse.

PARS II.

*Qui loci Varronianam quidem doctrinam contineant,
quam Plutarchus tamen ipse ex eius libris non hausit.*

Segregatis Plutarchi locis et eis, quos Thilo immerito Var-
roni adrogauit, et eis, qui, si modo Varronis scientiam redo-
lent, uehementius ab eo discrepant, quam ut a Plutarcho ipso
ex illius operibus petiti esse possint, uiam nobis patefecimus
et doctis uiris, qui Plutarchum Varronis libros ipsum legisse
sibi persuaserunt, argumentum subtraximus, quod petere pote-
rant ex magno numero eorum locorum, quibus Varronianae
originis uestigia impressa esse censebant; quorum numerum
ita minuimus, ut, qui restant, facile per intercessorem ad Plu-
tarchum uenisse possint. Hoc autem uereor, ne unicum, quod
opinionem illi fauebat, fuerit argumentum; nam quis est, qui ei
adstipuletur propterea tantum, quod Plutarchus saepius Var-
ronem testem citat, tamquam si eius libros adierit? Neque
enim uerba Varronis, ad quae ille, cum eum citat, respicit,
seruata sunt neque umquam Varronis et Plutarchi narratio adeo
conspirat, ut ab hoc librum scriptoris cuiusdam, qui Varronis
opera excerpserit, compilatum esse improbabile sit. Nam cum
Plutarchus fontibus, quod ad elocutionem attinet, cum licentia

quadam usus sit, Varronis libri, ex quibus Plutarchus sua sumpsisse dicitur, perierint, exilia tantum excerpta ad aetatem nostram uenerint, neminem quidem offendet, quod Varro et Plutarchus inter se non uerbotenus concinunt; quae cum ita sint, quid nos impedit, quominus Plutarchum, quae profert Varroniana, ab alio scriptore mutuatum esse coniciamus? reuera ne minima quidem res; itaque ambagibus missis quid coniecturam illam commendet uel firmet, inquiramus.

Atque primum quidem, nisi omnia nos indicia fallunt, Plutarchus ipse nobis huius suspicionis ansam praebuit; etenim ut iam G. Soltaius et A. Barthius animaduertunt, compluribus locis Iubae auctoritati tribuit, quae reuera Varronis sunt; quodsi his locis Iubam ei Varronis scientiam suppeditasse consentaneum est, quidni idem aliis fieri potuisse concedas? tribus praeterea locis Varronis opiniones cum Iubae doctrina coniunctas uel contaminatas profert: nonne eis quoque locis Plutarchum solius Iubae copiis usum Varronis opiniones cognouisse atque in libros suos transtulisse quam maxime probabile est? de his locis quamquam iam Soltaius et Barthius disseuerunt, denuo priore huius partis capite agere mihi liceat, quippe qui ad euertendam Thilonis et Peteri opinionem plurimum ualeant et suspicioni nostrae quasi fundamenta iaciant.

Deinde Plutarchi narratio nonnumquam auctore non nominato Varronianam quidem doctrinam redolet, quae tamen ita mutata et aucta est, ut Plutarchus aut praeter Varronis opera alius cuiusdam scriptoris libros, unde illius opiniones corrigeret uel amplificaret, adisse aut uno fonte usus esse putandus sit, qui ei Varronis scientiam iam retractatam praebuit. Quarum condicionum eam, quam priore loco proposui, fortasse probarem, si, qua de causa Varroniana doctrina ei non sufficeret, intellegerem, si Plutarchus exponeret, quamobrem aliam opinionem Varronianae proferret; quod cum nusquam appareat cumque his locis de eis rebus agatur, de quibus doctissimi Romanorum scriptoris opiniones a Plutarcho impugnatas esse aegre nobis persuademus, eum Varronianam scientiam iam retractatam ab alio scriptore accepisse, uix improbat, qui

qua ratione Plutarchus usus sit fontibus, meminerit; id quod altero huius partis capite exemplis illustrabo.

CAPUT I.

Kalendarum deriuationem, quam Plutarchus in quaestione XXIII. a Iuba mutuatum se esse profitetur, quamuis sit ab illo uel a Plutarcho corrupta, ex Varronis scientia profluxisse iam supra (p. 176. sq.) uidimus: *Πότερον ὡς οἱ περὶ τὸν Ἰόβαν ἱστοροῦσιν, ὅτι ταῖς Καλάνδαις ἐκάλουν τὸν δῆμον οἱ ἄρχοντες καὶ κατήγγελλον εἰς πέμπτην τὰς Νόννας κτλ.*; Varro de l. l. VI. 27.: 'Primi dies mensium ab eo quod his diebus calantur eius mensis Nonae a pontificibus quintanae an septimanae sint futurae.'¹⁾

Deinde in quaestione LXXXVIII. Iuba auctore nominato exponit: *Διὰ τί Κυρινάλια μωρῶν ἑορτὴν ὀνομάζουσιν; duas autem quas profert explicandi rationes: Ἡ ὅτι τὴν ἡμέραν ταύτην ἀποδεδώκασιν, ὡς Ἰόβας φησί, τοῖς τὰς αὐτῶν φρατρίας ἀγνοοῦσιν; Ἡ τοῖς μὴ θύσασιν ὥσπερ οἱ λοιποὶ κατὰ φυλὰς ἐν τοῖς Φουρνικαλοῖς δι' ἀσχολίαν ἢ ἀποδημίαν ἢ ἀγνοίαν ἐδόθη τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ τὴν ἑορτὴν ἐκείνην ἀπολαβεῖν; errore ex una Varronis explicatione ortas esse probatur ex eius uerbis de l. l. VI. 13.: 'Quirinalia a Quirino quod ei deo feriae et eorum hominum qui Fornacalibus suis non fuerunt feriatī.'²⁾*

Idem si comparas Aet. Rom. cap. XXXI.: *Διὰ τί ὁ πολυθρύλητος ἄδεται Ταλάσιος ἐν τοῖς γάμοις; Πότερον ἀπὸ τῆς*

1) Cf. G. Soltan, de fontibus Plutarchi in secundo bello Punico enarrando p. 39.

2) Cf. G. Soltan ibidem p. 39. H. Peter: 'Ueber den Werth der historischen Schriftstellerei von König Iuba II. von Mauretanien.' Misniae MDCCCLXXIX. p. 11. Ceterum G. Kettner 'Beobachtungen über die Benutzung des Verrius Flaccus' p. 29. alteram Plutarchi causam ad Verrium rettulit propter Festi testimonium p. 317. 12.; licet Plutarchi narratio ad Festi uerba propius accedat quam ad Varronis, tamen hic concertus uel eo potuit effici quod utriusque uerba a Varrone prodierunt, uel eo quod Iuba Verrium consuluit.

ταλασίας; καὶ γὰρ τὸν τάλαρον τάλασον ὀνομάζουσι·¹⁾ et Romuli uit. cap. XV.: Οἱ δὲ πλεῖστοι νομίζουσιν, ὧν καὶ Ἰόβας ἐστὶ, παράκλησιν εἶναι καὶ παρακέλευσιν εἰς φιλεργίαν καὶ ταλασίαν, οὕτω²⁾ τότε τοῖς Ἑλληνικοῖς ὀνόμασι τῶν Ἰταλικῶν ἐπιγεγραμμένων. cum Varronis uerbis a Festo p. 351. et a Paulo p. 350. exhibitis: 'Talassionem in nuptiis Varro ait signum esse lanificii, τάλαρον id est quasillum, inde enim solitum appellari Talassionem'; 'Talassionem in nuptiis Varro ait signum esse lanificii. Talassionem enim uocabant quasillum, qui alio modo uocatur calathus, uas utique ipsis lanificiis aptum', hic quoque Iubam, Plutarchi auctorem, Varronis libros compilasse apparet.

De quarto quodam Plutarchi loco Albertus Barthius uellem cautius iudicasset; qui l. l. p. 16. haec Plutarchi uerba — quae quin ex Iubae copiis deprompta sint, uix posse dubitari ea quae sequuntur, docent — Numae uit. cap. VII.: Ἐzáλουν δὲ καὶ τοὺς προγενεσιτέροους Φλάμινας ἀπὸ τῶν περιζωανίων πύλων, οὓς περὶ ταῖς κεφαλαῖς φοροῦσι πιλαμένας τινὰς ὄντας, ὡς ἱστοροῦσι, τῶν Ἑλληνικῶν ὀνομάτων τότε μᾶλλον ἢ νῦν τοῖς Λατίνοις ἀνακεκραμένων. Varronis scientiam

1) Propter Varronis testimonium a Paulo p. 350. s. u. Talassionem proditum (uerba supra transscripsimus) A. Barthius (Miscellanea philol. Festschrift des philol. Vereins zu Göttingen. a. 1876. p. 76.) ut Plutarchi uerba sic corrigeremus, suasisit: καὶ γὰρ τὸν τάλαρον κάλαθον ὀνομάζουσι· neque uero est, cur uocem κάλαθον in Plutarchi uerba inferamus neque coniectura, quamuis primo aspectu arrideat, loco medetur: an non uerba καὶ γὰρ τὸν τάλαρον κάλαθον ὀνομάζουσι omni sententia carent? num talassius propterea in nuptiis canebatur quia Romani quasillum etiam calathum uocabant? huc accedit, quod Plutarchus uocem κάλαθος e lingua Graeca translata esse sine dubio sciuit: itaque si Plutarchi uerba cum Varronis fragmento conciliare uolumus, scribere satius est: καὶ γὰρ τὸν τάλαρον ταλάσ(σ)ιον ὀνομάζουσι, quamquam fortasse quispiam dubitauerit, utrum corruptelam librariis an Iubae uel Plutarcho crimini det.

1) οὕτω pro codicum scriptura οὕπω reponendum esse Soltanius l. l. p. 41. mihi probauit comparato Numae uit. cap. VII. (. . . τῶν Ἑλληνικῶν ὀνομάτων τότε μᾶλλον ἢ νῦν τοῖς Λατίνοις ἀνακεκραμένων) et cap. XIII.

monstrare ex Dionysii Antiqu. Rom. II. 64. et Varronis de l. l. V. 84. efficere studuit: nonne Varronem flaminis nomen non a Graeca uoce *πίλον*, sed a latina 'filum' deriuasse uidit? cf. de l. l. V. 84.: 'Flamines quod in Latio capite uelato erant semper ac caput cinctum habebant filo, flamines dicti.' Quodsi Plutarchi et Varronis narrationes inter se ita conciliauit, ut Varronem uocem 'filum' ex Graeca *πίλον* deduxisse opinaretur, errorem eius coarguunt Varronis uerba de l. l. V. 113. Nec magis fauent eius suspicioni, quae auxilio uocauit, Dionysii Halicarnassensis uerba: *τὴν δὲ δευτέραν* (sc. *ἱερουργίαν ἀπέδωκε*) *τοῖς καλουμένοις ὑπὸ . . . Ῥωμαίων γλάμισιν, οὓς ἐπὶ τῆς φορήσεως τῶν πύλων τε καὶ στεμμάτων, ἃ καὶ νῦν ἔτι φοροῦσι γλάμα καλοῦντες, οὕτω προσ-αγορεύουσι.* quae neque cum Plutarcho prorsus neque cum Varrone consentiunt.

Ne eis quidem quae sequuntur Plutarchi uerbis: *Καὶ γὰρ ἄς ἐφοροῦν οἱ ἱερεῖς λαίνας, ὁ Ἰόβας χλαίνας φησὶν εἶναι . . .* tam recentia Varronianae doctrinae uestigia impressa sunt, ut Iubam, Plutarchi auctorem, se ad Varronis auctoritatem adiunxisse Barthius mihi probare potuerit; etenim ille cum de l. l. V. 133. dicit: 'Parapechia, chlamydes, sic multa Graeca. Laena quod de lana multa, duarum etiam togarum instar.' uocem 'laena' omnino non comparat cum Graeco uocabulo *χλαῖνα*, quamquam uocem 'lana' e lingua Graeca translata esse Polybius ei Callimachusque persuaserunt. cf. de l. l. V. 113.

Maioris autem probabilitatis speciem H. Peteri coniectura prae se fert, qui in dissertatione 'Ueber den Werth etc.' p. 11. Iubam, quo auctore Plutarchus tota hac narratione uidetur usus esse, ea quae subinde sequuntur: *καὶ τὸν ὑπηρετοῦντα τῷ ἱερεῖ τοῦ Διὸς ἀμυθάλῃ παιδα λέγεσθαι Κάμιλλον ὡς καὶ τὸν Ἐριῆρ οὕτως ἔνιοι τῶν Ἑλλήνων Καδμήλον ἀπὸ τῆς διακονίας προσηγόρευον.* ex Varronis libris sumpsisse ex eius uerbis de l. l. VII. 34. suspicatus est: '..... camillam qui glossemata interpretati dixerunt ad ministram.'

itemque ex Statii Tulliani testimonio a Macrobio Sat. III. 8. 6. exhibito.¹⁾

Etiamsi hunc quartum locum ut incertum spernis, tamen Iubam regem, quem Plutarchus sibi auctorem elegit, Varronem in partes uocasse ex tribus, quae antea protulimus, exemplis iam satis dilucide apparet; cuius rei memores non dubitabimus, quin Plutarchus, cum Aet. Rom. capiti III. his uerbis finem imponit: *Ταῦτα καὶ ὁ Ἰόβας ἰστόρησε καὶ Βάρρων· πλὴν ὅτι τοῦνομα τοῦ Ἰαντρωνος Βάρρων οὐ γέγραφεν οὐδ' ἐπὶ Κορινθίων γῆσι τοῦ ἱερέως ἀλλ' ἐπὶ τοῦ νεωκόρου παραχρυσθῆναι τὸν Σαβῖνον*, non ut Lagus l. l. p. 11. et Thilo l. l. p. 8. coniecerunt, Varronis et Iubae narrationes inter se comparauerit, sed, quibus rebus Varronis narratio a Iuba differret, non minus quam rem ipsam ex Iubae libro cognouerit.

Denique quae Plutarchus in Marcelli uit. cap. VIII. copiose de triumpho, de Ioue Feretrio, de spoliis opimis disserit repetita postea in Romuli uit. cap. XVI., redolent quidem Varronis scientiam, sed ita correcta aliisque cum opinionibus, quas Iubae esse uerisimile est, coniuncta proferuntur, ut totum caput Plutarcho intercessor ille suppeditasse uideatur. Qua in narratione Varronis uestigia ut indagemus, primum ab ipso Plutarcho eum testem citari uides in Romuli uit. cap. XVI.

1) Ut Statii Tulliani testimonium ad Varronis auctoritatem referret Peterum complures res mouerunt, quibus si minus persuadendi necessitas at saltem probandi uis inest; Tullianus enim cum disputationem de uocis quae est 'Camillus' eodem Pacuui uersu illustrat, quem Varro quoque de l. l. VII. 34. adfert, tum item atque ille ad Callimachum respicit; discrimina autem, quae sunt inter Varronis et Statii Tulliani uerba, Peter explicare studuit. Ceterum Statius Tullianus uel auctor libri illius, ex quo Macrobius sua sumpsisse putandus est (cf. Linke, Quaestiones de Macrobio Saturnalium fontibus, Vratislaviae MDCCCLXXX. p. 29. sq.), non ipsius Varronis opera adiit, sed Festi excerptis ex Verrii Flacci de uerborum significato libris uidetur usus esse (cf. Pauli exc. p. 43. s. u. camillus p. 63. s. u. cumeram, p. 93. s. u. Flaminius Camillus). Ex Macrobi Sat. III. 8. Seruii interpolator § 5.—9. integras in adnotationem ad Vergilii Aen. XI. 543. transtulit. cf. G. Thilo, Quaestiones Seruianae, Halis MDCCCLXVII p. 38.

ὀπίμια δὲ τὰ σκῦλα, φησὶ Βάρρων, καθότι καὶ τὴν περιουσίαν ὅπερ λέγουσι. Deinde haec inter se comparare expedit:

Festus p. 189. s. u. opima spolia: M. Varro ait opima spolia esse etiam si manipularis miles detraxerit, dummodo duci hostium ea detraxerit..... Quod autem omnia spolia solita non sint ad aedem Iouis Feretri poni, testimonio esse libros Pontificum; in quibus sit etc. ... esse etiam *Pompili regis* legem opimorum spoliolorum talem: "Cuius auspicio classe procincta opima spolia capiuntur, Ioui Feretrio darier oporteat et bonem caedito qui cepit aeris CCC darier oportet. secunda spolia in Martis aram in campo solitaurilia utra uoluerit caedito, qui cepit, ei aeris CC dato. tertia spolia Ianui Quirino agnem marem caedito, C qui ceperit, ex aere dato."

Plutarchus uit. Marcelli cap. VIII.: Τὰ δὲ σκῦλα σπόλια μὲν κοινῶς, ἰδίως δὲ ὀπίμια ταῦτα καλοῦσι. Καίτοι φασὶν ἐν τοῖς ἑπομνήμασι Νομῶν Πομπίλιον καὶ πρώτων ὀπιμίων καὶ δευτέρων καὶ τρίτων μνήμονεῦν, τὰ μὲν πρώτα ληφθέντα τῷ φερετρίῳ Διὶ κελεύοντα καθιεροῦν, τὰ δευτέρα δὲ τῷ Ἴαρι, τὰ δὲ τρίτα τῷ Κυρίῳ, καὶ λαμβάνειν γέρας ἄσσαρία τριακόσια τὸν πρώτον, τὸν δὲ δευτέρον διακόσια, τὸν δὲ τρίτον ἑκατόν. ὁ μὲντοι πολὺς οὗτος ἐπικρατεῖ λόγος ὡς ἐκείνων μόνων ὀπιμίων ὄντων ὅσα καὶ παρατάξεως οὔσης καὶ πρώτα καὶ στρατηγῶν στρατηγὸν ἀνελόντος.¹⁾

Plutarchus igitur quaesitam Varronis opinionem uulgari postposuit; num ex sua ipsius antiquitatum Romanarum notitia? minime; sed remanserunt alia grammatici illius uestigia, qui Varronis scientiam retractatam Plutarcho tradidit; in eis enim quae antecedunt et cum eo loco, quem supra transscripsimus, arte cohaerent, complures nominis 'Feretrius' deriuationes

1) Maduigijs in Aduers. crit. ad scriptor. Graec. p. 582. in uitiosis uerbis καὶ πρώτα latere putat uerbum quod desideratur καθιέρωται; quamquam spolia opima num παρατάξεως οὔσης sacrantur?

profert; quarum quae Varronis sit, nescimus; Plutarchus autem cum dixit: *Καλεῖται δὲ ὁ μὲν θεός, ᾧ πέμπεται, φερέτριος Ζεὺς, ὡς μὲν ἔντιοί φασιν, ἀπὸ τοῦ φερετρινομένου τροπαίου κατὰ τὴν Ἑλληνίδα γλῶσσαν ἔτι πολλὴν τότε συμμεμιγμένην τῇ Λατίων, ὡς δὲ ἕτεροι κτλ.* sine dubio Iubam significauit, quem, ut praeteritis temporibus uocabula multa ex Graeca lingua in latinam translata esse ostenderet, imprimis operam dedisse testatur, ita ut quotienscunque eum auctorem citat, fere numquam animos ad studium illud aduertere neglegat; sic in Romuli uit. cap. XV. dicit: *οἱ δὲ πλείστοι νομίζουσιν, ὧν καὶ Ἰόβας ἐστὶ, παραλέλυσιν κτλ. οὕτω τότε τοῖς Ἑλληνικοῖς ὀνόμασι τῶν Ἰταλικῶν ἐπιχευμένων;* sic in Numae uit. cap. VII.: *ἐκάλουν δὲ καὶ τοὺς προγενεστέροισ Φλάμινας ἀπὸ τῶν περικρανίων πύλων κτλ. τῶν Ἑλληνικῶν ὀνομάτων τότε μᾶλλον ἢ νῦν τοῖς Λατίνοις ἀνακεχυμένων;* item in cap. XIII.: *... ταῦτα γὰρ ὁ Ἰόβας εἶρηκε γλιχόμενος ἐξελληνίσαι τοῦνομα (ancile).¹⁾*

Huc accedit quod Plutarchus se in Marcelli uita enarranda Iubam quoque secutum esse ipse profitetur; cf. compar. Pelopidae et Marcelli cap. I.: *Ἀντίβαν δὲ Μάρκελλος ὡς μὲν οἱ περὶ Πολύβιον λέγουσιν οὐδὲ ἅπαξ ἐνίκησεν, ἀλλ' ἀήττητος ὁ ἀνὴρ δοκεῖ διαγενέσθαι μέχρι Σηπτιώνος· ἡμεῖς δὲ Αἰβίω, Καίσαρι καὶ Νέπωτι καὶ τῶν Ἑλληνικῶν τῶ βασιλεῖ Ἰόβα πιστεύομεν κτλ.*

Omnibus his locis quin Plutarchus non ipsius Varronis, sed Iubae libris usus sit, qui illius scientia splendebat, non poterit dubitare, quisquis locos sine ira et studio perlustrauerit; idem aliis quoque locis factum esse eo probabilius est, quo saepius Plutarchum Varronis opiniones spernere uel refutare — uelut Aet. Rom. cap. II. V. CI. CV. — obseruamus; quod uix ipse qua erat rerum Romanarum notitia, ausus est.

1) De hoc Iubae studio quantum scio primus disseruit Fr. Leo, de Plutarchi Quaest. Roman. auctoribus. p. 17. sq.; ad Iubae auctoritatem Soltauus locum rettulit l. l. p. 31. sq.

CAPUT II.

Iam ad complures locos uenio, ubi Plutarchum quamquam auctorem quem sequitur celat, tamen Varroniana non ex ipsis Varronis libris deprompsisse, sed per grammaticum cognouisse ex rebus ipsis apparere puto; quod primum de eis iudico, quae in quaest. XVIII. et LXXXVI. uberiusque in Numae uit. cap. XVIII. et XVIII. de anno a Numa constituto mensiumque nominibus disseruit bis eodem fonte usus, cum duae narrationes modo uerbotenus fere concinant, modo ita discrepent, ut alterutra plus praebeat. Haec autem omnia exceptis tantum quaestionis XVIII. causis cum Thilo (l. l. p. 20.) et Peter (libro laud. p. 151. sq. 168. sq.) a Plutarcho ex Varronis Antiquitatibus rerum humanarum sumpta esse ex concentu Plutarchi et Censorini sibi probauerunt, id solum uidentur respexisse, quemadmodum Varro, quemadmodum Plutarchus mensium nomina deriuauerit; sed priusquam ad ueriloquia illa comparanda accedamus, operae pretium est quaerere, quot mensium singulos annos, singulos menses quot dierum initio fuisse uterque censuerit.

Atque Varro quidem annum Romanum ab initio decem menses habuisse docuit, ut Censorinus de die natali cap. XX. 2. testatur:

‘Annum uertentem Romae Licinius quidem Macer et postea Fenestella statim ab initio duodecim mensum fuisse scripserunt; sed magis Iunio Gracchano et Fuluio et Varroni et Suetonio aliisque credendum, qui decem mensum putauerunt fuisse, ut tunc Albanis erat, unde orti Romani.’ cf. de l. l. VI. 34.: ‘Ad hos qui additi prior a principe deo Ianuarius appellatus etc.’

Quam Varronis opinionem nouit ille quidem, sed alteram praetulit: cf. Aet. Rom. cap. XVIII.: *ἔξ οὗ δὴ καὶ παρέστη τισὶν οὔεσθαι καὶ λέγειν, ὡς οὐ δώδεκα μηνσίν, ἀλλὰ δέκα συνεπλήρουσιν οἱ τότε Ῥωμαῖοι τὸν ἐνιαυτὸν κτλ.* et Numae uit. cap. XVIII.: *Μετεκίνησε δὲ καὶ τὴν τάξιν τῶν μηνῶν· τὸν γὰρ Μάρτιον πρῶτον ὄντα τρίτον*

ἔταξε, πρῶτον δὲ τὸν Ἰανουάριον, ὃς ἦν ἐνδέκατος ἐπὶ Ῥωμύλου, δωδέκατος δὲ καὶ τελευταῖος ὁ Φεβρουάριος, ὃ ἦν νῦν δευτέρῳ χρῶνται. Πολλοὶ δὲ εἰσιν, οἳ καὶ προστεθεῖναι τούτους ὑπὸ Νομᾶ τοὺς μῆνας λέγουσι . . . ἔξ ἀρχῆς δὲ χρῆσθαι δέκα μόνον κτλ. quamquam postremo, utram probaret opinionem, ipse videtur dubitasse; cf. Numae uit. cap. XVIII.: Ῥωμαῖοι δὲ ὅτι μὲν δέκα μῆνας εἰς τὸν ἐνιαυτὸν ἔταττον, οὐ δώδεκα, τεκμηρίον ἢ τοῦ τελευταίου προσηγορία κτλ. et paulo postea: τῶν δὲ ὑπὸ Νομᾶ προστεθέντων ἢ μετατεθέντων κτλ.; quapropter hoc discrimen premere nolo.¹⁾

Deinde satis notum esse arbitror Varronem docuisse decem illos Romuli menses dies CCCIII ita compleuisse, ut sex menses tricenos dies haberent, quattuor tricenos singulos. cf. Censorinum de die nat. XX. 30.; plane aliter hanc rem Plutarchus enarrat: nam duodecim anni quem dicimus Romulei menses ex dierum numero ita fluctuante constituisse adseuerat, ut alii menses ne uiginti quidem, alii triginta quinque, etiam plures dies alii haberent; id tantum cauuisse Romanos, ne singuli anni extra modum CCCLX dierum excederent: (Numae uit. cap. XVIII.) Ῥωμύλου γὰρ βασιλεύοντος ἀλόγως ἐχρῶντο καὶ ἀτάκτως τοῖς μησί, τοὺς μὲν οὐδὲ εἴκοσιν ἡμερῶν, τοὺς δὲ πέντε καὶ τριάκοντα, τοὺς δὲ πλειόνων λογιζόμενοι, τῆς δὲ γινομένης ἀνωμαλίας περὶ τὴν σελήνην καὶ τὸν ἥλιον ἐννοίαν οὐκ ἔχοντες, ἀλλ' ἐν φυλάττοντες μόνον, ὅπως ἐξήκοντα καὶ τριακοσίων ἡμερῶν ὁ ἐνιαυτὸς ἔσται κτλ.

Cuius discriminis originem ut eruerent, docti uiri, qui Plutarchum de anno Romano disputantem Varronis libros exscripsisse persuasum habuerunt, nihil curauere; nihilo secius discrepantia tanta est, ut, nisi probabiliter explicari possit, negemus necesse sit Plutarchum hoc loco copiis Varronianae eruditionis usum esse, licet ceteroquin cum Varrone consentiat:

1) Ceterum haec Plutarchi inconstantia apte eo explicatur, quod eum auctorem secutum esse statuimus, qui cum aduersariis Varronis fecit, sed quibus argumentis Varro niteretur, non reticuit.

unde igitur CCCLX anni dies, menses dierum numero nequam pares sibi sumpsit? num eos sibi ipse finxit? hoc certe doctos uiros uix crediderim sibi persuasisse, quippe quod nullo argumento firmetur, nullo simili exemplo illustretur; itaque id unum eis restat, ut discrimen Plutarchi errore et socordia factum esse coniciant; quae coniectura uideant, ne omni probabilitate careat: an cogitari potest eum simplicem illam atque perspicuam anni distributionem, ex qua singuli anni treceos quaternos, sex menses tricenos dies, tricenos singulos quattuor menses compleuisse dicebantur, perperam intellexisse et ita corrupisse, ut illa narratio euaderet? Deinde Plutarchi distributioni, quamuis sit mira atque singularis, tamen ratio non deest: etenim ut Varronis CCCIII dies decem mensibus respondent, ita duodecim Plutarchi mensibus CCCLX dies conueniunt. Ac ne dispares quidem dierum numero menses commentum Plutarchi uidentur esse: etenim Censorinus de die nat. XXII. 5. si minus Romanos attamen Albanos et Tusculanos tam iniquis usos esse mensibus refert: 'At ciuitatum menses uel magis numero dierum inter se discrepant, sed dies ubique habent totos. (§ 6.) Apud Albanos Martius est sex et triginta, Maius uiginti et duum, Sextilis duodeuiginti, September sedecim; Tusculanorum Quintilis dies habet XXXVI, October XXXII, idem October apud Aricinos XXXVIII.'

Quandoquidem Censorinus sua a Varrone per Suetonium¹⁾ accepit, aduersarii ne Plutarchum, quod Varro de Albanorum anno referret, errore ad Romanos transtulisse suspicentur, animaduertant ne cum eis quidem rebus Plutarchi narrationem concinere, quas Varro de Albanorum anno narrauit: nam is non modo Romanos, sed etiam Albanos annum in decem menses distributum habuisse (cf. Censorin. de die nat. XX. 2.) Roma-

1) Hac in re sine dubio Reifferscheidii opinio probanda est. (Suetoni rell. p. 434. sq.); nam ea quae O. Gruppe in comment. philol. in honor. Th. Mommseni Berolini MDCCCLXXVII. p. 545. contra disputauit, suo iure refutauit G. Wissowa, de Macrobiani Sat. fontibus diss. Vratislaviae MDCCCLXXX. p. 18. sq.

nosque ab Albanis mensium nomina mutuatos esse docet (cf. ibidem XXII. 10.), Plutarchus Romanos ab initio duodecim mensibus usos esse eisque Romulo regnante nomina imposuisse refert cf. infra p. 197.¹⁾ Ex quo sequitur, ut Plutarchus, si modo de anno Romano secundum Varronem narravit, de anni distributione alium consuluerit auctorem; sed quaeramus, utrum ceteroquin adeo cum Varrone concinat, ut ad eum refugisse putandus sit, an auctorem, quem initio secutus est, omnino non reliquerit.

Atque uerba quidem quae in Numae uit. cap. XVIII. sequuntur: *Πολλοὶ δὲ εἰσιν, οἳ καὶ προστεθῆναι τούτους ἐπὶ Νουᾶ τοὺς μῆνας λέγουσι, τὸν δὲ Ἰανουάριον καὶ τὸν Φεβρουάριον, ἕξ ἀρχῆς δὲ χρῆσθαι δέκα μόνον εἰς τὸν ἐνιαυτόν, ὡς ἐνιοὶ τῶν βαρβάρων τρισὶ, καὶ τῶν Ἑλλήνων Ἀρχάδες μὲν τέσσαρασιν, ἕξ δὲ Ἀζαργᾶνες, Αἰγυπτίοις δὲ μηνιαῖος ἦν ὁ ἐνιαυτός, εἴτα τετράμηνος, ὡς φασιν.* etsi adspirant luculenter ad Varronis eruditionem, ut apparet ex Macrobbii Sat. I. 12. 2., Censorin. de die nat. XIX. 4., Solino polyh. I. p. 3. comparato cum Augustin. de ciu. dei XII. 10. XV. 12., Lactant. de orig. err. II. 12., Plin. n. h. VII. 48. (155.), tamen aduersariorum opinio ita ad praecedentia adiungitur, ut quominus haec omnia ex uno fonte manasse statuamus nil impediatur, praesertim cum, quod Varro annum ex CCCIII diebus, quattuor menses ex XXXI, sex ex XXX diebus constituisse docuit, silentio praetereatur; quod si Varronis libros in usum suum conuertisset, uix neglexisset.

Deinde Plutarchus ad mensium nomina transit, quae Varro Romanos a Latinis accepisse adseuerat, quapropter auctores eorum urbe antiquiores essent (cf. Censorin. de die nat. XXII. 10.); quam opinionem satis memorabilem neque commemorat neque in deriuandis mensium nominibus respicit: quod qui fieri potuit, si Varronis libros

1) Ceterum si illa Censorini narratio de Albanorum mensibus a Varrone propagata est, is Romanos ab Albanis denarium tantummodo mensium numerum eorumque nomina recepisse aut Albanos, priusquam anni distributionem Romanis traderent, sex menses XXX, quattuor XXXI dierum instituisse docuit.

compilasset? itaque, quod primum ad Martium mensem attinet, in Numae uit. cap. XVIII. legimus: *Ἄλλως δὲ καὶ λόγον εἶχε τὸν Μάρτιον Ἄρει καθιερωμένον ὑπὸ τοῦ Ῥωμίλου πρῶτον ὀνομάζεσθαι* et in quaest. XVIII.: *Πιθανότεροι δὲ εἰσιν οἱ λέγοντες, ὅτι τὸν μὲν Μάρτιον ὁ Ῥώμιλος πολεμικὸς καὶ ἀρειμάνιος ὦν καὶ δοκῶν ἐξ Ἄρεος γεγονέναι προέταξε τῶν μηνῶν ἐπώνυμον ὄντα τοῦ Ἄρεος.* at Varro apud Censorinum XXII. 10. ex illa opinione 'Martium mensem' refert 'a Marte quidem nominatum, non quia Romuli fuerit pater, sed quod gens latina bellicosa.'

Neque Aprilis nomen quomodo Varro deduxerit, Plutarchus ignorat, sed eam amplectitur deriuationem, quam ille spreuit:

Numae uit. cap. XVIII.: *δεύτερον δὲ τὸν Ἀπρίλλιον, ἐπώνυμον ὄντα τῆς Ἀφροδίτης κτλ. Τινὲς δὲ οὐ διὰ τὴν Ἀφροδίτην¹⁾ τὸν Ἀπρίλλιον φασιν, ἀλλ' ὥσπερ ἔχει τοῦνομα ψιλὸν Ἀπρίλλιον κεκλήσθαι τὸν μῆνα τῆς ἐαρινῆς ὥρας ἀκμαζούσης ἀνοίγοντα καὶ ἀνακαλύπτοντα τοὺς βλαστοὺς τῶν φυτῶν.* Varro de l. l. VI. 34.: 'Secundus, ut Fuluius scribit et Iunius, a Venere quod ea sit Aphrodite. quouis nomen ego antiquis litteris quod nusquam inueni, magis puto dictum quod uer omnia aperit, Aprilem.' Cf. Censorin. de nat. XXII. 10. Macrobbii Sat. I. 12, 12. 13.

Tum Maium et Iunium eadem ratione deriuat atque Varro in libris Antiqu. rer. hum., quos Suetonius, Censorini auctor, uidetur excerpisse²⁾; cf. Numae uit. cap. XVIII. (Aet. Rom.

1) Mihi non uidetur esse, cur cum Maduigio, Adu. crit. ad scriptor. Graec. Hauniae MDCCCLXXI. p. 569. mutemus: *Τινὲς δ' οὐ διὰ τοῦ φασίν, κτλ.*

2) Maium et Iunium Varro de l. l. VI. 34. Fuluium et Iunium secutus (cf. Censorin. XXII. 9.) a maioribus et iunioribus deriuat; tametsi ea tantum ueriloquia, quae Censorinus de die nat. XXII. 11. 12. eum probantem facit (a Maia et Iunone) ad opinionem, ex qua haec nomina a Latinis ad Romanos transisse contendit, quadrant; itaque fortasse postea in libris de l. l. haec sua ueriloquia propter breuitatem potius quam quod ea totamque opinionem illam improbauit, omisit, ut eadem breuitate loco illo dicit: 'nam primus a Marte.'

cap. LXXXVI.): *Τῶν δ' ἐφεξῆς τὸν μὲν Μάιον καλοῦσιν ἀπὸ Μαιίας. Ἐρμῆ γὰρ ἀνιέρωται τὸν δὲ Ἰούνιον ἀπὸ τῆς Ἥρας. Εἰσὶ δὲ τινες οἱ τούτους ἰλιζίας ἐπωνύμους εἶναι λέγοντες πρεσβυτέρας καὶ νεωτέρας· μαϊώρης γὰρ οἱ πρεσβύτεροι παρ' αὐτοῖς, ἰουνιώρης δὲ οἱ νεώτεροι καλοῦνται. Censorin. de die nat. XXII. 12.: 'Maium uero non a maioribus, sed a Maia nomen accepisse (sc. Varro putat), quod eo mense tam Romae quam antea in Latio res diuina Maiiae fit et Mercurio, Iunium quoque a Iunone potius quam a iunioribus, quod illo mense maxime Iunoni honores habentur.'*

Ac ne in Ianuarii quidem ac Februarii nominibus deriuandis Plutarchum a Varrone dissentire quamquam ego libenter concedo, tamen docti uiri, qui eum Varronis libros exscripsisse inde effecerunt, pluris quam par fuit, hunc concentum uidentur fecisse, qui, nisi Plutarcheae narrationi praeterea Varronianae doctrinae uestigia impressa essent, eam omnino a Varrone profluxisse non euinceret, quandoquidem illa Mai et Iunii, Ianuarii et Februarii ueriloquia neque a Varrone excogitata sunt et cuique in mentem incidunt atque occurrunt. Quoniam autem Plutarchi narratio etiam ceteroquin Varronem redolet, iam discernere possumus, utrum posteaquam alium auctorem consulerit, ineunte capite XVIII. uitae Numae ab illo ad Varronem descuissse, an semper eodem fonte usus esse putandus sit. Nam utra coniectura maiorem prae se ferat probabilitatis speciem, iam non potest dubium esse; nimirum si quis Plutarchum ipsum Varronis opera adisse sibi persuaderet, quomodo explicaret, quod eas ipsas opiniones quae Varronis propriae uidentur esse, prorsus neglexit? quod annum Romuleum CCCIII dies, sex menses XXX, quattuor XXXI dies comprehendisse reticuit; quod decem menses eorumque nomina a Latinis ad Romanos transisse silentio praeteriit; quod Martis ueriloquium, quod Varroni displicebat, non commemorata eius deriuatione protulit; quod Varronianam Aprilis etymologiam ueriloquio ab illo improbato postposuit? quod Varronem numquam nominauit, sed, quotienscunque illius opiniones refert, de 'nonnullis, aliis, multis' loquitur; quod numquam dicit, qua de causa Varronis

auctoritatem spræuerit? Omnibus his difficultatibus supersedes, si Plutarchum grammatici librum compilasse statuis, qui Varronis opiniones ita attulit, ut eas plerumque improbaret; quam coniecturam alia quoque nonnulla minoris momenti argumenta commendant: uelut quod Thilo l. l. p. 32. totam quaestionem LXXXVI. e Varronis libris petitam esse contendit, parum probabile est; nam uerba: *ὄν γαμοῦσιν ὄν ἐν τῷ Μάϊῳ περιμένοντες τὸν Ἰούνιον, ὃς εὐθύς ἐστι μετὰ τὸν Μάϊον.* ad Varronem non adspirare elucet, quippe qui Iunii quoque priorem partem nuptiis non idoneam esse sine dubio non ignorauerit. cf. Ouidii Fast. VI. 219. sq. Marquardtii librum: 'Das Privatleben der Römer' p. 41. (1879.)

Restat, ut enucleare studeamus, quis fuerit, qui Plutarcho retractatam Varronis doctrinam suppeditauerit; quam ad quaestionem soluendam nullam nobis praebet ansam Plutarchus. Albertus Barthius quidem l. l. p. 34. eo aliquid lucrari sibi uidebatur, quod Plutarchus in quaestione LXXXVI. ut Dionysius Halicarnassensis l. 38. morem simulacrorum in Tiberim deiciendorum commemorat; atque cum Plutarchi uerba, quae sunt in Numae uita cap. XVIII., cum Iubae fragmento IX. (apud Muellerum hist. fragm. III. p. 470.) concinere opinaretur, totam Plutarchi de anno Romano relationem ex Iubae *Ὁμοιότησιν* haustam esse probare studuit: quae coniectura quamquam neque eo refellitur, quod Plutarchus in uit. Numae cap. XVIII. Domitianum Septembris et Octobris nomina mutauisse refert — id quod ipse facile addere potuit ¹⁾ — neque, quia Plutarchus haud raro Varronis opinionem per Iubam cognouit, probabilitate caret, tamen certis argumentis non firmatur; etenim Plutarchi uerba non congruere cum IX. Iubae fragmento iam supra (p. 181. sq.) uidimus; nec magis argumentum, quod ex concentu Plutarchi et Dionysii petiit, mihi sufficit; quid enim? nonne plane dubium est, num notitia illa Plutarchi ex Dionysii Anti-

1) Aequius iudico quam Barthius, qui inde quod Sextilis a. DCCXLVI. Augustus dictus, Varro Hieronymo teste a. DCCXXVII. mortuus est, efficere se posse putat (l. l. p. 49.), Plutarchi auctorem Augustea quam uocant aetate floruisse: quam lubrica sunt ista argumenta!

quitatibus Romanis manauerit, cum neque singulare quicquam cum Dionysio commune habeat ¹⁾ eodemque iure a Varrone pro-
pagetur? cf. de l. l. VII. 44. Itaque, quo fonte Plutarchus usus sit, non constare malo profiteri quam Barthio assentiri. Quod denique G. Wissowa l. l. p. 33. probata Barthii coniectura, ubi Plutarchus et Macrobius de anno Romuleo narrantes inter se discrepant (Numae uit. cap. XVIII. init. Macr. I. 12. 3. sq.), Macrobius Verrii Flacci, Plutarchum uel eius auctorem Varronis auctoritatem praetulisse suspicatus est, aperte errauit; etenim ut anni ordinatio, quae illis Macrobii paragraphis continetur, Varronis esse Censorini testimonio de die nat. XX. 2. sq. probatur, ita Plutarchum non a Macrobio uel Censorino, sed ab ipso Varrone differre supra docuisse mihi uideor.

Sed iam uenio ad aliam narrationem, quae Varronianae quidem eruditionis uestigia impressa fert, sed a grammatico recocta ad Plutarchum uidetur redundasse: de Larentiis enim in Aet. Rom. cap. XXXIII. et XXXV. et in Romuli uit. cap. III. et V. ita disserit, ut duae narrationes, quamquam est, ubi discrepent ²⁾, ex eodem sine dubio fonte deriuatae sint; quem fontem cum Thilo l. l. p. 16. sq. et H. Peter in libro 'de fonti-

1) Verba inter se comparata haec sunt:

Dion. Hal. l. 38. *ἐν μηνί Μαΐῳ ταῖς καλουμέναις εἰδοῖς . . . οἱ Ποντίφικες . . . εἰδῶλα μορφαῖς ἀνθρώπων εἰκασμένα τριάκοντα τὸν ἀριθμὸν ἀπὸ τῆς ἰερᾶς γερύρας βάλλονσιν εἰς τὸ ἕνμα τοῦ Τιβέριου.*

Plut. quaest. LXXXVI. . . *ὅτι τῷ μηνί τούτῳ (sc. Μαΐῳ) τὸν μέγιστον ποιοῦνται τῶν καθαρῶν, νῦν μὲν εἰδῶλα ζιπτοῦντες ἀπὸ τῆς γερύρας εἰς τὸν ποταμὸν, πάλαι δ' ἀνθρώπους.*

2) Velut de Larentia meretrice in Romuli uit. cap. V. dicit: *οἶσαν ὄραιαν, οὐπω δὲ ἐπιφανῆ*, in Aet. Rom. XXXV.: *ἐμφανῶς ἐταιροῦσαν*. quod discrimen nescio an non sit a Plutarcho profectum (quod Th. Doehner, Vindiciae Plutarchaeae, Zwiccauiae MDCCCLXIII. p. 5. proposuit *εὔπως ἐπιφανῆ* pro *οὐπω δὲ ἐπιφανῆ* fortasse arrideret, nisi praeter hanc mutationem etiam particula *καὶ* — *οἶσαν ὄραιαν καὶ εὔπως ἐπιφανῆ* — ut Doehner ipse uidit, inserenda esset); in Romuli uita: *καὶ τὸν θεὸν ἐντυχεῖν λέγεται τῇ γυναικὶ καὶ κελῦσαι κτλ.*, in Aetiis: *ἐντυχεῖν τὸν θεὸν οὐκ ἀνθρώπινως*. in Romuli uita: *ἀφανῆ γενέσθαι περὶ τοῦτον τὸν τόπον κτλ.*, in Aetiis simpliciter: *τελευτῶσαν*. denique meretrici illi Fabulae cognomen fuisse non commemorat nisi in Aetiis.

bus Plutarchi in Romanorum uitis enarrandis' p. 151. Varronis Antiquitates fuisse contenderint, iam quid Varro de Larentia senserit, enucleemus.

Atque primum quidem exstat Varronis locus mutilatus de l. l. VI. 23. 24.: 'Larentinal, quem diem quidam in scribendo Larentalia appellant, ab Acca Larentia nominatus, quoi sacerdotes nostri publice parentant festo die qui ab eo dicitur . . . diem parentum Accas Larentinas . . .'¹⁾

Deinde Augustinus de ciu. dei. VI. 7. secundum Varronem, ut ipse profitetur, otiosum Herculis aedituum deum prouocasse narrat, ut secum ea condicione tesseris luderet, ut uictus uictori cenam pararet et meretricem conduceret; aedituum superatum deo Larentinam adduxisse; tum sic pergit: 'At illa cum dormisset in templo, uidit in somniis Herculem sibi esse commixtum sibi que dixisse quod inde discedens cui primum inueni obuia fieret, apud illum esset inuentura mercedem, quam sibi credere deberet ab Hercule persolutam. Ac sic abeunti cum primus iuuenis ditissimus Tarrutius occurrisset, eamque dilectam secum diutius habuisset, illa herede defunctus est.' Larentinam mortuam populo Romano herede scripto diuinis auctam esse honoribus.

Eisdem fere uerbis Tertullianus ad nat. II. 10. rem enarrat, nisi quod haec praemittit: 'Non puduit auctores uestros de Larentina palam facere. Scortum haec meritorium fuit, siue dum Romuli nutrix et ideo lupa quia scortum, siue dum Herculis amica est et iam mortui Herculis id est iam dei.' Haec quoque Varroni deberi non necessario inde sequitur, quod Tertullianus in prooemio illius operis in refutanda Romanorum theologia se Varronis libris usurum esse profitetur; sed etiamsi Varronis sunt, ab Augustino non minus quam a Tertulliano

1) 'parentum' et 'Larentinas' pro codicum scriptura 'arentum', 'Tarentinas' Th. Mommsenus ad C. I. L. I. 1241. respiciens scribendum probauit in diss.: 'Die echte und die falsche Acca Larentia', in libro: 'Festgaben für Gustav Homeyer zum XXVIII. Juli MDCCCLXXI. von Beseler, Haupt, Mommsen, Müllenhoff.' p. 94. adn. 4.; quae dissertatio denuo edita est in libro: 'Roemische Forschungen' uol. II. p. 1. sq.

Plutarchum rebus quibusdam differre animaduertis, cum hic utroque loco Tarrutium aetate iam prouectum esse, illi adolescentem uel iuuenem fuisse tradant, hic cum dicit: τὸν θεὸν ἐντυχεῖν τῇ γυναικὶ καὶ κελεῦσαι uel ἐντυχεῖν οὐκ ἀνθρώπωνος, id quod illi referunt, mulierem somniasse, Herculem sibi esse commixtum, certe nolit intellegi. Uter igitur, si Plutarchus perinde atque Augustinus sua ex Varronis libris hausit, illius narrationem deprauauit? Plutarchusne, qui in Aet. Rom. cap. V. consuetudinis cuiusdam explicationem a Varrone probatam ut plane fabulosam spreuit, magis fabulosam reddidit eius narrationem, an Augustinus et Tertullianus, cum Romanorum theologiam ut fabulis parum decoris inquinatam hoc ipso loco uituperarunt, fabulosum istud Varronianae narrationis dempserunt? neutrum probabile esse quis negabit? quapropter tametsi Plutarchus et Augustinus saepe fere uerbotenius concinunt, tamen, quomodo discrimina, quae inter eorum narrationes intercedunt, explices, nescis, si utrumque Varronis amplexum esse auctoritatem statuis. Sed uide ne alia res scrupulos nobis inicit multo grauiores; quid ita? Plutarchus utroque loco duas Larentias discernendas esse diserte nos docet: Accam Larentiam, Faustuli uxorem, Romuli Remique nutricem, cui mense Aprili a flamine Martiali parentetur¹⁾, et Herculis scortum, Larentiam Fabolam, cui mense Decembri sacrum celebretur²⁾ (a flamine Quirinali, si Gellii testimonio N. A. VII. 7. confidimus). Varronem con-

1) Cf. Romuli uit. cap. III. extr.: εἶναι δὲ τοιαύτην (sc. ἑταιροῦσαν) τὴν Φανστίλον γυναικα τοῦ τὰ βρέφη θρέψαντος, Ἄκκαν Λαρεντίαν ὄνομα ταύτη δὲ καὶ θύουσι καὶ χοῶς ἐπιφέρει τοῦ Ἀπριλλίου μηνὸς αὐτῇ ὁ τοῦ Ἄρεος ἱερεὺς, καὶ Λαρεντίαν (Λαρενταλίαν uel Λαρεντινάλ?) καλοῦσι τὴν ἑορτήν; Pro αὐτῇ α^αη h. e. πρώτη scribi iussit Wilamouitzius apud Mommsen. 'Roem. Forsch.' uol. II. p. 13. adn. 30.

2) Quaest. XXXIII. extr. et XXXV.: Ἡ τοῦτο μόνον Βροῦτον ἐναγίζειν ἐν μηνὶ τούτῳ, καθόλου ψεῦδός ἐστι; καὶ γὰρ τῇ Λαρεντία ποιῶσι τὸν ἐναγισμὸν καὶ χοῶς ἐπιφέρουσιν ἐπὶ τὸν τάφον, τοῦ Δεκεμβρίου μηνός. . . . Ἄλλην γὰρ εἶναι Λαρεντίαν Ἄκκαν ἱστοροῦσι, τὴν Ῥωμίλου τροφόν, ἣν τῷ Ἀπριλλίῳ μηνὶ τιμῶσι. Τῇ δὲ ἐτέρᾳ Λαρεντία Φαβόλαν ἐπικλησιν εἶναι λέγουσι.

tra duas Larentias distinxisse ex testimoniis quae nobis seruantur tantum non elucet, ut num omnino Accam Larentiam Romuli nutricem nouerit, incertum sit. Hoc Thilonem non effugit; sed Plutarchum cum non intellexeret, qua tandem ratione eadem dea ab aliis Romuli nutrix, ab aliis Herculis scortum haberetur, ex una duas procreasse earumque alteram Accam Larentiam, alteram Larentiam Fabulam nominasse censet; 'cuius cognominis origo', ita enim Thilo p. 18. pergit, 'non dubito, quin ex eo ducenda sit, quod Plutarchus uocem quae est 'fabula', casu quodam apud Varronem statim post Larentiae nomen positam eius cognomen habuerit.' Haec coniectura ne speciem quidem probabilitatis habet: cum Plutarchus illam fabulae explicationem, ex qua lupa, quae infantes nutriret, meretrix fuisse ferebatur, nouerit (cf. Romuli uit. cap. III.), nonne quam maxime improbable est, eum, qua ratione eadem dea Romuli nutrix ab aliis, ab aliis scortum haberetur, non perspexisse? Quodsi re uera simplicem illam rationem non intellexisset, si ipse duas distinxisset Larentias, num tu eum dicturum fuisse putas: *Ἀλλήν γὰρ εἶναι Α. Α. ἰστοροῦσι κτλ.*? Cognomen Fabulae ex latina uoce 'fabula' Plutarchi errore ortum esse uana suspicio est; magis sine dubio placet Schwegleri (Hist. rom. I. p. 375. 423.), Reifferscheidii (Suetoni rell. p. 351.), aliorum coniectura, qui Larentiam Fabulam cum Faula comparauerunt, quam Lactantius Diu. inst. I. 20. Herculis scortum fuisse Verrium Flaccum testantem facit. Denique quamquam alteri Larentiae mense Aprili a flamine Martiali parentari aliunde non accepimus, tamen, ut haec notitia non potest Plutarchi errore orta esse, ita nihil habemus, cur Plutarchum eam e mentitum esse statuamus.

Quae cum ita sint, etsi Plutarchus hoc loco non ipse Varronis libris usus esse nobis uidetur, tamen eius narrationem ab illius eruditione non plane alienam esse, Plutarchus et ipse comprobat, qui postquam in Romuli uit. cap. V. utramque Larentiam in Velabro sepultam esse narrauit — quae narratio, de una scilicet Larentia, Varroni quoque nota fuit cf. de l. l. VI. 24.: 'hoc sacrificium fit in Velabro, qua in nouam uiam

exitur, ut aiunt quidam ad sepulcrum Accae etc.' — Velabrum eodem modo quo Varro de l. l. V. 43. 44. deriuat: *Καλεῖται δὲ νῦν ὁ τόπος Βήλαρον, ὅτι τοῦ ποταμοῦ πολλὰ-κίς ὑπερχομένον διεπεραιοῦντο πορθμείοις κατὰ τοῦτο τὸ χωρίον εἰς ἀγορὰν· τὴν δὲ πορθμείαν βηλατούραν καλοῦσιν.* 'Olim paludibus mons erat ab reliquis disclusus itaque eo ex urbe aduehebantur ratibus: quouis uestigia quod ea qua tum *uehebantur etiam nunc* dicitur Velabrum Velabrum a uehendo. Velaturam facere etiam nunc dicuntur qui id mercede faciunt.' quod ueriloquium licet cum fabula illa non artissimo cohaereat uinculo, nihilosecius a Plutarcho saltem ex eodem fonte quo reliquam narrationem haustam esse probabile est: nempe Plutarchi auctor ex Varrone pendet.¹⁾

Atque Iubam regem fuisse, qui inter Varronem et Plutarchum intercesserit, A. Barthius l. l. p. 41. sq. coniecit coniecturamque 'omnibus' satis probasse sibi uisus est: quorum numero quin me excipiam, facere non possum; primum enim is prorsus ex libidine eam partem ex Romuli uita exemit, quam, tametsi *ὁμοιοτήτων* indolem minime seruauit, ex Iubae opere, quod *ὁμοιότητες* inscribitur, fluxisse sibi persuasit; quin etiam narrationem, quam Plutarchus ipse Fabio Pictori uel potius Dioeli Peparethio tribuit, quasi in membra discerpsit

1) Idem fortasse te prohibebit ne Gustavo Kettnero assentiaris, qui in diss. 'Beobachtungen über die Benutzung des Verrius Flaccus' p. 26. 27. Plutarchum uel eius auctorem non Varronis, sed Verrii doctrinam in usum suum conuertisse probare studuit ex Fast. Praen. ad Dec. 23. C. I. L. p. 409.: 'Accae Larentinae Hanc alii Remi et Romuli *nutricem* alii meretricem Herculis scortum *fuisse* dicunt; parentari ei publice quod P. R. *heredem fecerit* magnae pecuniae quam *acceperat* testamento Tarrutii amatoris sui.' et ex Lactant. I. 20. 5.: 'Nec hanc solam Romani meretricem colunt (Faustuli uxorem), sed Faulam quoque quam Herculis scortum fuisse Verrius scribit.' Sed Verrii ipsius adnotatio breuior est quam ut hanc controuersiam inde disceptare possis. Ceterum quantum uidemus Verrius ei qui Plutarchi auctor est, ansam non praebuit, cur non solum duas Larentias, sed etiam duo earum parentalia diuersis temporibus celebrata discerneret.

ita, ut Iubae hanc partem reddi iuberet, quia Varronis et Dionysii Halicarnassensis doctrinam contaminatam exhiberet; atque Varroniana quidem uestigia quamquam non infitior, contentum tamen Dionysii et Plutarchi num Barthius recte ita interpretatus sit, ut Plutarchum sua ex Iuba, Iubam ex Dionysio sumpsisse statueret, ualde dubito: primum enim Plutarchi locum (Romuli uit. cap. III. inde a uerbis: *Τοῦτον ἐνιοι Φανστίλον* usque ad finem), quem cum Dionysii Ant. Rom. I. 84. lin. 30.—33. comparauit, neglegendum censeo, quippe qui a Fabiana narratione, quae capite illo continetur, non possit abrumpi (cf. Peteri Histor. Rom. rell. I. p. 9.); reliqui tres loci (cap. VI. 4.—7. ed. Sintenis. min. III. 22.—24. III. 25—29.) in uniuersum quidem cum Dionysio I. 84. 17.—21. I. 77. 4.—7. I. 84. 6.—17. concinunt, sed singulis rebus ab eo differunt et ita quidem, ut Dionysius quaesitiora quaedam proferat, quae neque Iubam neque Plutarchum omissurum fuisse arbitror, si Dionysii libros exscripsissent; uelut haec inter se conferas uelim: Dion. I. 77.: *Τετάρτῳ δ' ὕστερον ἔτει τὴν Ἰλίαν ἐλθοῦσαν εἰς ἱερὸν ἄλσος Ἄρεος βιάζεται τις ἐν τῷ τεμένει. τοῦτον δέ τινες μὲν ἀποφαίνουσι τῶν μνηστήρων ἕνα γενέσθαι τῆς κόρης, ἐρῶντα τῆς παιδίσκης· οἱ δὲ αὐτὸν τὸν Ἀμούλιον, οὐκ ἐπιθυμίας μᾶλλον ἢ ἐπιβουλήs ἕνεκα κτλ.* Plutarch. uit. Rom. cap. III.: *καίτοι τοῦτο παθεῖν αὐτὴν ἐξαπατηθεῖσαν λέγουσιν, ἐπὶ τοῦ Ἀμούλιου διαπαρθευθεῖσαν ἐν ὀπλοῖς ἐπιφανέντος αὐτῇ καὶ συναρπάσαντος; porro Dion. I. 84.: τὴν τε τιθηνησαμένην τὰ παιδιά καὶ μαστοὺς ἐπισχοῦσαν οὐ λύκαιναν εἶναι φασιν, ἀλλ', ὥσπερ εἰκός, γυναῖκα τῷ Φανστίλῳ σνοικοῦσαν, Λαυρεντίαν ὄνομα, ἣ δημοσιευούσῃ ποτὲ τὴν τοῦ σώματος ὥραν οἱ περὶ τὸ Παλάντιον διατρίβοντες ἐπίκλησιν ἔθεντο Λοῦπαν· ἔστι δὲ τοῦτο Ἑλληνικόν τε καὶ ἀρχαῖον, ἐπὶ ταῖς μισθαγρούσαις τὰ ἀφροδίσια τιθέμενον κτλ. ἀγνοοῦντας δὲ τινὰς αὐτὸ πλάσαι τὸν περὶ τῆς λυκαίνης μῦθον, ἐπειδὴ κατὰ γλῶτταν, ἣν τὸ Λατίνων ἔθνος φθέγγεται, λοῦπα καλεῖται τοῦτο τὸ θηρίον. . Romuli uit. cap. III.: Οἱ δὲ τοῦνομα τῆς τροφοῦ δι' ἀμφιβολίαν ἐπὶ τὸ μνῶδες ἐκ-*

τροπήν τῇ γήμῃ παρασχεῖν. Δούπας γὰρ ἐκάλουν οἱ
 Λατίνοι τῶν τε Θηρίων τὰς λυκαῖνας καὶ τῶν γυναικῶν τὰς
 ἐταιρούσας· εἶναι δὲ τοιαύτην τὴν Φαυστίλου γυναικα κτλ.
 Reliqua autem argumenta, quibus Barthius utitur, ad confirman-
 dam eius suspicionem nihil faciunt; uelut concentus Plutarchi
 uerborum quaest. XXXIII.: Διὰ τί τῶν ἄλλων Ῥωμαίων ἐν
 τῷ Φεβρουαρίῳ μηνὶ ποιουμένων χοῶς καὶ ἐναγισμοῦς τοῖς
 τεθνηγόσι κτλ. cum illo Iubae fragmento VIII. (apud Mueller.)
 quod tota eius dissertatione occurrit cf. supra p. 181. et 199.
 quasi Plutarchus ut Romanos Febuario mense mortuis paren-
 tare cognosceret, ad Iubam debuerit confugere! quidquid ergo
 G. Wissowa l. l. p. 33. attulit, ut Barthii opinionem stabiliret
 ex Dionysii et Varronis, quas nouimus, narrationibus Plutarchi
 relationem contaminari mihi non uidetur satis apparere.

PARS III.

*Cur ne reliqua quidem, quae Varronis doctrinam re-
 dolent, a Plutarcho ipso ex Varronis libris hausta
 esse uerisimile sit.*

Quoniam Plutarchum compluribus locis Varroniana non
 Varroni ipsi, sed alii cuidam scriptori debere probauimus, nun-
 restat, ut quibus de causis dubitandum sit, doceamus, nun-
 omnino illius libros perscrutatus sit. Atque priore quidem
 loco nobis subsidio esse uoluimus Varronis ea fragmenta, quae
 ex operibus, quae Plutarchus excerpssisse fertur, seruantur, quae
 quidem ab eo prorsus neglegi uidemus; alterum argumentum
 ex notitia sermonis latini parum profunda, quae Plutarcho uide-
 tur fuisse, petiuimus.

CAPUT I.

Tribus operibus Thilo Varronis fragmenta, quae in Plu-
 tarchi scriptis indagasse sibi uisus est, adsignare studuit eaque

ab illo perlecta esse sibi persuasit; atque primum quidem tametsi fragmenta ad opera illa redire possunt, tamen Thilonis coniecturam a multis et doctis hominibus acceptam certis argumentis carere tenendum est: nam Plutarchum Varronis Aetia exscripsisse ut statuamus, nihil nos mouet nisi titulorum similitudo; quamquam enim quaestionis XXVIII. argumentum cum fragmento a Seruio ad Vergilii eclog. VIII. 29. ex Aetiis Varronianis seruato congruit, tamen Plutarchus, qui in explicanda consuetudine Varronem non sequitur, ei ne moris quidem ipsius notitiam debere putandus est (cf. supra p. 173.). Ex III libris de uita populi Romani Hermannus Kettner centum fere uiginti certa fragmenta collegit; quorum plurima cum Nonius Marcellus posteritati tradiderit, cuius tantum singulares quasdam uoces a Varrone usurpatas esse intererat ostendere, saepe paucis uerbis continentur: nihilominus, si Plutarchus reuera his libris praecipuo fonte usus esset, eum ex tanto numero nonnulla quidem adlaturum fuisse fortasse sperare possumus; at ex omnibus unum fragmentum cum Plutarchi uerbis comparare licet:

Varro de uita p. R. III. 16. K.: 'ut eius conuiuium, qui triumpharet in Capitolio, uideretur eius proprium, ut ipse potius domum reduceretur coenatus a conuiuio.'

Quaest. LXXX.: *Διὰ τί θριαμβεύσαντας ἐστιῶντες ἐν δημοσίῳ παρηγοῦντο τοὺς ἐπάτους καὶ πέμποντες παρελάλουν μηδ' ἔλθεῖν ἐπὶ τὸ δεῖπνον; ἢ καὶ τότεν ἔδει τῷ θριαμβεύσαντι κλισίας τὸν ἐντιμότατον ἀποδίδουσαι καὶ προπομπὴν μετὰ τὸ δεῖπνον; κτλ. cf. Thilonis diss. p. 27.¹⁾*

Neque uero quod spes illa nos destituit, magni facio: quomodo autem explicabis, quod Plutarchus, cuius in Aetiis sine dubio plus interfuit, ut quam plurimas quam ut uerisimillimas morum explicationes colligeret, non modo unam uel alte-

1) κλισίας τὸν cum Cobeto (Mnemosyn. nou. ser. VI. 1.) scribere malui quam cum Thilone καὶ κίαθον — codices praebent καὶ σίαστον — aut cum Maduigio Adu. crit. ad script. Graec. p. 627. καὶ σιτισμὸν τόν; deinde ut Thilo traditam scripturam προπεμπίην in προπομπήην, non ut Cobetus in προπέμπειν αὐτὸν mutauit.

ram opinionem satis memorabilem, sed multas a Varrone in libris de uita p. R. prolatas prorsus neglexit?

Varro de uita p. R. III. 19. K. mulieres pullis pallis lugere refert, contra Plutarchus in quaestione XXVI. uestimentis albis indutas (cf. supra p. 170.): quidni hic Varronem ipsum contrarium docere commemorauerit, si modo libros illos perscrutatus est? morem Argeorum de ponte sacro in fluuium dei-ciendorum Varro de uita p. R. II. 11. K. satis ingeniose explicauit: si quando Plutarchus hunc librum perlegit, qui factum est, ut hanc explicationem ne attingeret quidem in quaest. XXXII. et LXXXVI.? Ex Varronis de uita p. R. libro I. 12. ueteri numismati bouem et ouem et ueruecem insculptum esse comperimus: Plutarchus contra bouem et ouem et suem eius signa fuisse refert (cf. supra p. 171.): num Varronis narrationem discrepantem silentio praeterisset, si eam nouisset? Plutarchus in quaest. XXIII. Kalendarum ueriloquium, quod Varro de uita p. R. I. 17. probauit, Iubae auctoritati tribuit; quomodo cum, si quidem libris illis primario fonte usus est, etymologiam illam a Iuba ex Varronis copiis depromptam esse fugere poterat?

Antiquitatum Varronianarum fragmenta perlustrantes idem nos offendit: is enim in rer. diuin. libro V. Iano duodecim ara pro totidem mensibus dedicatas esse narrauit (cf. Macrobii Sat. I. 9. 16.), in rer. diuin. libro XVI. Ianum a Tuscis coelum uocari (cf. Io. Lydi de mens. III. 1. 2.), in rer. human. libro VI. duo decim fuisse Numae regis libros, quos postea Cn. Terentiu scriba repperisset (cf. Plin. nat. hist. XIII. 13. 84. sq.); Plutarchus in Numae uit. cap. XVIII. et XX. multa de Iano eiusque cultu profert, cap. XXII. multa enarrat de Numae commentariis secundum Valerium Antiatem, Varronis opinionem utroque loco neglexit; porro cum in quaest. LXXXIII. copiosius de die Romano disserit, quae Varro in libro XIII. rer. human. exposuit (cf. Gellii N. A. III. 2.), ne uerbo quidem commemorat. Cur Ianus bifrons sit, Plutarchus in Numae uit. cap. XVIII. et in quaest. XLI. plane aliter interpretatur atque Varro in Antiqu. rer. diuin. libro XVI. cf. Augustin. de ciu. dei VIII. 8.

Quid? quod denique unicum Varronianorum Aetiorum fragmentum, quod cum Plutarchi uerbis comparare nobis licet, ab eo neglectum est? quod numerum eorum Varronis locorum, quos Plutarchus uidetur non legisse, augemus, cum eum in Aetiis de aliis quoque nuptiarum ritibus disputasse cum Mercklinio, Thilone, aliis statuamus?

Quomodo igitur miram hanc rem explicabimus? utrum Plutarchus Varronis locos de industria spreuit an omisit negligentia? illud sibi aegre persuadebit quisquis meminerit, quanto studio uarias morum causas collegerit easque, quae ei displicerent, attulerit, quisquis eum ut omnes aequales Varronis auctoritatem maximi aestimasse recordatus erit¹⁾: itaque facere non possumus, quin Plutarcho Varronis opiniones, quarum data occasione mentionem non fecit, non notas fuisse ponamus; unde necessario sequitur, eum neque omnes Antiquitatum libros neque omnes de uita p. R. neque Aetia diligenter perlegisse.

At hoc nouas affert difficultates: etenim unum uel alterum Varronis locum eum fugere potuisse libenter concedimus; sed cum tot opiniones ignoret, qualis tandem ei fuisse putanda est Varronianorum operum notitia? num forte eius libros ita transcurrit, ut alias paginas legeret, alias transiliret, ut nonnumquam tantum eos consuleret? hoc parum probabile esse nemo non uidet; sed ex difficultatibus facile nos expedimus, si Plutarchum Iubae aliorumque, qui aliena doctrina splendebant, libros exscripsisse statuimus.

CAPUT II.

Non perfectam sibi fuisse sermonis latini notitiam Plutarchus ipse in Demosthenis uit. cap. II. profitetur; aetate iam proectum publicisque curis occupatum sese coepisse narrat latinam linguam discere; otium enim sibi defuisse, quoad in Italia commoraretur; sermonem autem Romanum discenti sibi

1) Cf. Romuli uit. cap. XII.: *Ἐν δὲ τοῖς κατὰ Βάρωνα τὸν φιλόσοφον χρόνοις, ἄνδρα Ῥωμαίων ἐν ἱστορίᾳ βιβλιακώτατον κτλ.*

contigisse, ut ex rerum notitia — quam cotidiano usu Romae sibi parauerat —, uerba potius quam ex uerbis res cognosceret. Pulchritudinem uero et concinnitatem latini sermonis, uerborum translationem et modulationem ceteraque orationis ornamenta intellegere iucundum quidem sibi uisum esse; sed talium rerum studium eos magis decere, quibus ad cupiditatem discendi iuuenilis discendi facultas et otium accederent; propterea sese non discernere, utrum Cicero an Demosthenes in dicendo suauior sit aut ualidior.

Modesta haec Plutarchi confessio, ut eam alii aliter acceperunt, ita nos non multum iuuaret, nisi erroribus illustrari posset, in quos propter sermonis latini imperitiam incidit; atque quotiens ipse latinas uoces in medium protulit et e Latino conuertit uel earum notiones circumscripsit, utrum eas recte intellexerit necne, primo adpectu patet, nisi forte quando dubitare possumus, num codices integram lectionem praebeant; maiore nobis opus est cautione, si Plutarchi uerba cum latinis fontibus uel fontium fragmentis comparamus, quos ad conscribendas uitas adhibuit; nam cum fere nusquam inter omnes constet, utrum Plutarchi et alius cuiusdam scriptoris concentus eo ortus sit, quod ille huius librum compilauit, an eo, quod uterque eundem secutus est auctorem, haud raro, si inter Plutarchum et eum scriptorem, quem nominat, discrimina intercedunt, si mirum in modum cum alio scriptore congruit, deinde subito ab eo differt, tum denuo cum eo consentit, in dubio relinquendum est, utrum hunc auctorem non recte intellexerit, eius uerba negligenter rettulerit, an omnino alio fonte usus sit. Qua deliberatione doctis uiris me excusatum uolo, quod hanc quaestionem quam cautissime institui, quod non solum complures locos neglexi, ubi qui in uitarum fontes inquisiuerunt, Plutarchi exilem latinitatis notitiam uituperauerunt, sed ne eos quidem errores, quos editores, qui singulos libros perpetuis commentariis illustrauerunt, in rebus a Plutarcho narratis animaduertuerunt, putauit respiciendos esse. Simili ratione probare nequeo, quod docti uiri, qui quasi praetereuntes hac de re

iudicauerunt, G. Thilo, H. Peter, uan Herwerden (Nou. mus. Rhen. XXXV. p. 457.), Volkmann ('Leben und Schriften des Plutarch von Chaeronea.' I. p. 35.) Plutarchum latini sermonis parum peritum fuisse ex eo concluderunt, quod nonnumquam uel ineptissima profert ueriloquia latina, quandoquidem uix unus ex ueteribus grammaticis in deriuandis uocibus satis prudens fuit. An non ipsius Varronis de lingua latina libri ridiculorum ueriloquiorum pleni sunt? de Plutarchi autem deriuationibus etiam propterea iniquius non iudicandum est, quod plerasque aliis uidetur debere scriptoribus eisque latinis. Plutarchi igitur scripta hac ratione examinantes comparantesque, quotienscumque fieri poterat, latinos fontes uel fontium frustula hi fere errores grauissimi nos offenderunt:

In Aetiis Romanis ¹⁾, cap. LXII. latinas uoces 'patratu' et 'patrimus' confundit: *Διὰ τί τῶν λεγομένων Φητιαλίων* (Dittenberger pro *Φητιαλίων* cf. infra p. 217.) *ὁ καλούμενος πάτερ πατράτος ἐνομιζέτο μέγιστος; Ἔστι δὲ οὗτος, ὃ πατήρ ζῆ καὶ παῖδές εἰσιν.*¹⁾

In qua est. CIII. latinam praepositionem 'sine' ut Graecam *ἄνευ* cum genetiuo coniungit: *Γράφουσι δὲ διὰ τούτων* (*διὰ τοῦ σ καὶ τοῦ π*) *καὶ τοὺς ἀπάτορας, σίνε πατρὶς οἶον ἄνευ πατρός· τῷ μὲν σίγμα τὸ σίνε, τῷ δὲ π τὸ πάτρῆς σημαίνοντες.*

In quaest. LXVII. et in Romuli uit. cap. XXVI. haud

1) Usus sum scriptorum moralium editione Duebneriana, quia Reiskius mutata codicum scriptura saepius coniecturas in adnotationibus celauit.

In quaest. XXIII. si scriptura quam Duebner praebet: *ὀνομάζουσι δὲ τὸν μὲν ἀφανισμόν αὐτῆς* (sc. *τῆς σελήνης*) *καὶ τὴν κρύψιν Κάλανδας* *ὅτι πᾶν τὸ κρύφα καὶ λάθρα κλάμ καὶ κηλᾶρε τὸ λανθάνειν.* re uera a Plutarcho profecta neque in *κηλᾶρι* mutanda est, 'celare' et 'latere' confundit.

2) In quaest. LXXVIII. cum Reiskio et Maduigio (Aduers. crit. I. p. 627.) traditam scripturam malo corrigere quam Plutarchum nescisse arbitrari, quid 'sinere' significet: *τὸ γὰρ ἀριστερόν σίνιστρον ὀνομάζουσι, τὸ δ' ἀφεῖναι σίνερε καὶ σίνε λέγουσιν, ὅταν ἀφεῖναι παρακαλοῦσιν.* quod sententia totius enuntiatu uocisque 'sinere' notione postulatur, *ἐφεῖναι*, postea etiam codices exhibent: *τὸν οἶν ἐφιέντα τὴν προᾶξιν οἰωνὸν κτλ.*

recte discernit inter simplex uerbum 'ligare' et compositum 'alligare': τὸ δὲ δεσμεύειν ἀλλιγᾶρε¹⁾ λέγουσιν οἱ πολλοὶ Ῥωμαίων· οἱ δὲ καθαρτέοντες ἐν τῷ διαλέγεσθαι λιγᾶρε. et τὸ δὲ δῆσαι Λατῖνοι πάλαι μὲν λιγᾶρε, νῦν δὲ ἀλλιγᾶρε καλοῦσιν.

Iudicium quod Plutarchus in Quaest. Platon. cap. III. 3. de praepositionibus latinis facit: ὡς δοκεῖ μοι ἔχειν ὁ Ῥωμαίων (sc. λόγος) ᾧ νῦν ὁμοῦ τι πάντες ἄνθρωποι χρῶνται· προθέσεις τε γὰρ ἀνήρηκε (pro ἀφήρηκε Volkmannus) πλὴν ὀλίγων ἀπάσας . . . iam Volkmannus ('Das Leben und die Schriften Plutarchs.' I. p. 36.) uituperauit, quamquam fortasse concedendum est nonnullas praepositiones Plutarchi aetate ex sermone uulgarī recessisse.

In libello de fortuna Romanorum cap. V. et in Camilli uit. cap. XXX. ex Aio Locutio, cui Camillus templum dedicauit (cf. Liuium V. 50. 5.), errore duo numina procreauit: Καὶ μὴν καὶ Φούριος Κάμιλλος . . . Φήμησιν ἰδρύσατο καὶ Κληδόνοσιν ἕδρη . . .

In Ciceronis uit.²⁾ cap. XVII. suram significare contendit

1) λιγᾶρε et ἀλλιγᾶρε Sintenisius in textum recepit contra auctoritatem codicum Parisinorum no. 1671. (A.) et 1673. (C.), quorum scripturam λιγᾶρε et ἀλλιγᾶρε Duebner praetulit, quamquam in quaest. XXIII. κηλᾶρε scripsit; eadem inconstantia, quae nescio an Plutarcho ipsi sit tribuenda, apud Sintenisium nos offendit, quippe qui in Romuli uit. cap. XVIII. κομῖρε praebeat.

2) Sequor eum uitarum ordinem quo eas scriptas esse C. Michaelis: 'de ordine uitarum parallelarum Plutarchi, Berolini MDCCCLXXV.' probauit, ut, num forte Plutarchus in paranda sermonis latini notitia paullatim profecerit, eluceat. Usus sum uitarum editione Sintenisiana maiore.

Plutarchum in Luculli uit. cap. XXXVII.: Ἐπὶ τούτοις τὴν τε πόλιν εἰστίασε λαμπρῶσ καὶ τὰσ περιουκιδὰσ κόμασ, ἄσ οὐκὸσ καλοῦσιν, falso pro uicis urbis περιουκιδὰσ κόμασ accepisse haud inscite Volkmannus l. l. suspicatus est; sed neglexi hunc locum quia neque certum est, quid Plutarchus in eo libro quo fonte usus est legerit, neque rustici uici desunt.

In Ciceronis uit. cap. VII. legimus: Βέρρην γὰρ οἱ Ῥωμαῖοι τὸν ἐκτετμημένον χοῖρον καλοῦσιν· quae uerba errorem continerent, nisi forte particula negans inserenda esset: Βέρρην γὰρ οἱ Ῥωμαῖοι τὸν μὴ ἐκτετμημένον χοῖρον καλοῦσιν.

Quod Plutarchus in eiusdem uitae cap. XVIII. dicit: τὸ δὲ λεπτότατον τοῦ χαλκοῦ νομίσματος κοναδράνην ἐκάλουν· et quod numismata

κνήμην quod tibia est: ἐκ τούτου Σούρας παρωνομάσθη. σούραν γὰρ οἱ Ῥωμαῖοι τὴν Κνήμην λέγουσι.

Cum in Marcelli uit. cap. VIII. non minus quam in Romuli cap. XVI. omnes inter se consentiant codices, quin Plutarchus errore 'spolia opimia' pro 'spolia opima' dixerit, dubitari non potest: Τὰ δὲ σκῦλα-σπόλια μὲν κοινῶς, ἰδίως δὲ ὀπίμια ταῦτα καλοῦσι.

In errore multo grauiorem in Marcelli uit. cap. XXII. incidit, ubi praeterquam quod ouationem a Romanis ouam dictam esse contendit, uoces οῦις et οὔνυμ confundit: Ἐρισταμένων δὲ τῶν ἐχθρῶν τῷ Μαρκέλλῳ πρὸς τὸν Θρίαμβον . . . συνεχώρησεν αὐτὸς τὸν μὲν ἐντελῆ καὶ μέγαν εἰς τὸν Ἀλβανὸν ὄρος ἐξελάσαι, τὸν δὲ ἐλάττω καταγαγεῖν εἰς τὴν πόλιν ὃν εὖαν Ἕλληρες, ὄβαν δὲ Ῥωμαῖοι καλοῦσι . . . ὄβα δὲ τὰ πρόβατα Ῥωμαῖοι καλοῦσιν.

In Fabii Maximi uit. cap. II., quia ei elocutio 'sors excidit' non nota fuit, duobus prodigiis in unum contractis sortes ex caelo excidisse narravit, ut ex hac comparatione apparet¹⁾:

τοῦ δ' ὑπὲρ Φαληρίους οὐρανοῦ θραγῆναι δόξαντος ἐκπίπτειν καὶ διασπείρεσθαι πολλὰ γραμματεῖα καὶ τούτων ἐν ἐνὶ γεγραμμένον φανῆναι κατὰ λέξιν· ΑΡΗΣ ΤΑ ΕΑΥΤΟΥ ΟΠΛΑ ΣΑΛΕΥΕΙ.

Liuius XXII. 1. 11.:

et Faleriis coelum findi uelut magno hiatu uisum . . . sortes sua sponte attenuatas unamque excidisse ita scriptum: Mauors telum suum concutit.

In eiusdem uitae cap. III. Plutarchus male intellecta elocutione 'super caput effundere' consulem in caput cecidisse narrat:

αὐτὸς δ' ἐπὶ τὸν ἵππον ἀλλόμενος ἐξ οὐδενὸς αἰτίου προδήλου παραλόγως ἐντρόμου τοῦ

Liuius XXII. 3. 11.

Haec simul increpans cum ocuis signa conuelli iuberet et ipse

semper eo pretio computat, quanto sua aetate stabant, uenia ei danda est; sextans et uncia iam pridem ex usu recesserant. cf. Mommsen. 'Römisches Münzwesen' p. 384. 418. 765.

1) Cf. C. Peteri diss. 'Ueber die Quellen des XXI. und XXII. Buches des Liuius.' Progr. Portens. MDCCCLXIII.

ἵππου γενομένου καὶ πτυρέν- | in equom insiluisset, repente
 τος ἐξέπεσε καὶ κατενεχθεὶς | conruit consulemque lapsum
 ἐπὶ κεφαλήν ὅμως οὐδὲν | super caput effudit etc.!)
 ἔτρεψε τῆς γνώμης κτλ.

In cap. VI. adiectiui 'Casinatis' imperitus oppidum sibi finxit Casinatum: ἐκέλευε τοὺς ὁδηγοὺς μετὰ δείπνον εὐθὺς ἡγεῖσθαι πρὸς τὸ Κασινάτον. cf. Liu. XXII. 13. 5. 6.

In Aemilii Pauli uit. cap. V. omnes libri manuscripti κάλιον pro κάλιον (calceum). exhibent; quem ad errorem eo uidetur ductus esse, quod Romani iam tum, ut Corssenus in libri 'Ueber Aussprache, Vocalismus und Betonung der lateinischen Sprache' uol. I. p. 26. ostendit, syllabas —ci et —ti cum sequenti uocali eadem qua nos ratione pronuntiauerunt; praeterea 'calceus' apud Plutarchum in neutrum genus ex masculino transiit.

In cap. XXXVII. mirum in modum latinum ablatiuum cum graeco genetiuo coniungit: Τῷ δὲ Περσεῖ καίπερ οἰκτιρίας τὴν μεταβολὴν . . . οὐδὲν εὔρετο πλὴν μεταστάσεως ἐκ τοῦ καλουμένου κάρκερε κτλ.

In Camilli uit. cap. XXXII. et in Romuli uit. cap. XXII.

1) Nullo iure H. Peter ('Die Quellen Plutarchs etc.' p. 52.) Plutarchum uituperat, cum dicit: 'Auf einer entschiedenen Unkenntniss der lateinischen Geldrechnung beruht die Angabe der Geldsumme cap. III. s. Weissenborn zu Liuius XXII. 10. 7.' Plutarchus enim tametsi sestertios et denarios eo pretio, quod ipsius aetate habebant, computat, cum Liuius asses aeris grauis intellegi uelit, tamen eos recte computat; quod autem Liuius trecenta triginta tria milia trecentos triginta tres asses trientem affert, Plutarchus contra σηστέρτια (h. e. sestertium) τριακόσια τριάκοντα τρία καὶ δηναρίους τριακοσίους τριάκοντα τρεῖς καὶ τριτημόριον, iam Mommsenus l. l. p. 302. adn. 39. optime coniecit Plutarchum pro CCCXXXIII sestertium CCCXXXIII legisse. Plutarchum recte HS 334333 $\frac{1}{3}$ computasse ad 83583 $\frac{1}{3}$ drachmas Cobetum quoque uidetur fugisse, qui Mnemosyn. nou. ser. VI. 159. absurde suadet ut scribamur: ὀκτώ μυριάδες δραχμῶν καὶ δραχμαὶ τρισχίλια τριακόσια (pro πεντακόσια!) τριάκοντα (pro ὀγδοήκοντα!) τρεῖς καὶ δύο ὀβολοί. Atque hunc Plutarchi errorem etiam C. Peter l. l. et M. Buchholz ('Quibus fontibus Pl. in uitis Fabii Maximi et Marcelli usus sit.' Gryphiswaldiae MDCCCLXV. p. 16.) stauerunt.

uoci 'lituus' neutrum genus adserit: Τοῦτο δ' ἔστι μὲν ἐπι-
καμπὲς ἐκ θατέρου πέρατος (sc. μαντικὸν ξύλον), καλεῖται δὲ
λίτυον.

In cap. V. Plutarchus latinas uoces 'prosecuisset' et 'pro-
secutus esset' confudit, ut collatis Liuii uerbis V. 21. 8. iam
Xylander animaduertit:

τὸν δὲ μάντιν εἰς τὰ σπλάγγνα
κατιδόντα . . . εἶπεῖν, ὅτι νί-
κην ὁ θεὸς δίδωσι τῇ κα-
τακολουθήσαντι τοῖς ἰε-
ροῖς ἐκείνοις. ταύτης δὲ
τῆς φωνῆς τοὺς ἐν τοῖς ὑπο-
νόμοις Ῥωμαίους — ἐπακού-
σαντας ταχὺ διασπάσαι τὸ
ἔδαφος . . . τὰ σπλάγγνα κο-
μίσαι πρὸς τὸν Κάμιλλον.

Immolante rege Veientium uo-
cem haruspicias dicentis, qui
eius hostiae exta prose-
cuisset, ei uictoriam dari,
exauditam in cuniculo mouisse
Romanos milites ut adaperto
cuniculo exta raperent et ad
dictatorem ferrent.¹⁾

In Antonii²⁾ uit. cap. LVIII. uocem deliciae neutrius ge-
neris esse opinatur: ὁ δὲ Σάρμεντος ἦν τῶν Καίσαρος παιγνίων

1) In Camilli uit. cap. XIII. uerbis: Ἐκεῖνος μὲν οὖν . . . ὄφλε τὴν
δίκην ἐρήμην τίμημα μυρίων καὶ πεντακισχιλίων ἀσσαρίων ἔχουσαν· ὃ γί-
νεται πρὸς ἀργύριον λόγον χίλια δραχμαὶ καὶ πεντακόσια. ἀσσάριον
γὰρ ἦν τὸ ἀργύριον καὶ τὸ δεκάχαλκον οὕτως ἐκαλεῖτο δηνά-
ριον. certe non uult dicere denarium eiusdem pretii esse atque decachal-
cum, cum alibi uelut in Fabii Maximi uit. cap. III. denarium tanti aesti-
met quanti drachmam atticam. Quam ob rem uerba corrupta sic emen-
danda esse censeo: ἀσσαρίων γὰρ δέκα ἦν τὸ ἀργύριον καὶ ὅσπερ τὸ
δεκάχαλκον οὕτως ἐκαλεῖτο τὸ δηνάριον. Quod denarium idem fere ualere
quod drachmam atticam omnibus sine dubio Plutarchi aetate notum fuit;
ut rationem suam illustraret, eum commemorare uidemus denarium ex
decem assibus constitisse; deinde addidit: denarium igitur dictum esse ut
decachalcum, quia ut ille decem chalkus, hic decem asses contineret.

2) In Romuli uit. cap. VIII. 'manipla' neutrius generis esse uoluit,
nescio an uulgarem usum secutus, cum Spartianus quoque in Hadriani uit.
cap. X. 2., si optimorum codicum consensu confidimus, dixerit: 'inter mani-
pula uitam degere.'

Verba in Romuli uit. cap. XI.: καλοῦσι δὲ τὸν βόθρον τοῦτον ᾧ καὶ
τὸν ὄλυμπον ὀνόματι μούνηδον. incommode dicta neque uero falsa sunt,
cum ὄλυμπος caelum significare possit, eadem autem caeli notione Varro, ad

παιδάριον, ἢ δηλίγια (Dittenberger pro codicum scriptura διλίγια; cf. infra p. 217.) Ῥωμαῖοι καλοῦσιν.

Denique priusquam de Plutarchi sermonis latini notitia iudicemus, breuiter, quibus terminationibus et accentibus latinās uoces transtulerit, exponamus. Quod Plutarchus nonnulla latina uocabula aut prorsus mutauit aut aliter atque nos scripsit tam graeco usui quam latinae pronuntiationi uulgari se applicans, nemo cum uituperabit: sic ex graecae quidem grammaticae legibus a uoce *δικιάτωρ* uocem *δικιατορία* deriuat (Fab. Maxim. III.); sed eandem formam Dionysius Halicarnassensis aliique usurpant; dicit quidem in Camilli uit. cap. XIII. *δηράριον, ἄσσάριον*, sed a uulgari uoce 'assarius' Dionysius quoque Ant. Rom. VIII. 27. X. 50., Matthaeus euangelista X. 29., Didymus in Priscian. de figuris num. 18. (Gramm. lat. ed. Keil. III. p. 1412. 17.) *ἄσσάριον* (neutrius generis) deduxerunt, sicut *δηράριον* omnibus Graecis usitatum est. Formam *πάτρων, πάτρωνος* pro 'patronus' in Fabii Maximi uit. cap. XIII., quam Volkmannus l. l. I. p. 36. uulgari forma quae est 'patro, patronis' explicare studuit, non solum a Diodoro (Excerpt. p. 577. 17.), Gregorio Corinthio (Rhet. Graec. ed. Walz. VII. p. 1121. 27.), sed saepenumero etiam in inscriptionibus graecis inuenis adhibitam; similiter *Καλάνδαι* (Aet. Rom. XXIII.) frequentissime in inscriptionibus graecis omnium temporum legi Dittenberger (Herm. VI. 151.) adnotat; item *λεγεών, λεγεῶνος* (in Romuli uit. cap. XIII.) Hesychius, Matthaeus (XXVI. 53.), Lucas (VIII. 3.), inscriptiones exhibent. Aliis deinde locis uulgarem sequitur pronuntiationem uelut cum *λαγκία* (in Marcelli uit. cap. XXVIII.) *κάλλιον* (Aemil. Paul. V.) scribit sicut uel optimi codices lancianus, calciatus exhibent cf. Dittenbergerum l. l. p. 146.; deinde cum in Quaest. conuiu. VIII. 6. 5. *μῆρσαν* (ubi Reiskius male ex coniectura *μένσαν* scripsit), in Romuli uit. cap. XX.

quem uerba uidentur redire, uocem 'mundus' usurpauerit. cf. Sat. Menipp. ed. Riese. p. 117. 11. Augustin. d. ciu. dei VII. 8. Quis est, cui non in mentem uenerit, quod Buecheler in Ind. lect. Gryphiswald. MDCCCLXVIII. —VIII. proposuit: *οὐρανόν* pro *δλμπον*? sed quomodo *οὐρανόν* in *δλμπον* deprauari potuerit, uix quisquam explicauerit.

Ῥαμνήνης, Τατιήνης, ibidem Λουκερήνης, in Gaii Marcii uit. cap. XXV. Τήσας (tensas) dicit. cf. Corsseum l. l. I. 101. 97. Dittenbergerum l. l. p. 307. sq.; haec ad exempla denique numerandae sunt scripturae: κάμενα in Romuli uit. cap. XXI., ὄνωρις (de fort. Rom. V.), ubi Reiskius ut uidetur ex coniectura ὄνωρις posuit; ὠράτορα (Aet. Rom. XLVI.) cf. Corsseum l. l. I. 50. σεπτομόντιον (Aet. Rom. LXVIII.)¹⁾.

Propter ea quae adhuc in medium protulimus quaeque eis similia sunt, Plutarchus a nullo reprehendetur; reprehensione dignus est quod nimis ex incerti sensus arbitrio latinorum uocabulorum terminationes et accentus mutauit: nonne optimo iure miramur quod Plutarchus latinas uoces non solum modo latine modo graece flectit, sed etiam terminationes sibi fingit semilatinas et semigraecas? non eum uituperamus, cum ne eos quidem Latinos accentus seruat, qui minime pugnant contra prosodiam graecam?

Vocabulis primae quam nominamus latinae declinationis nonnumquam graecas dedit terminationes -η, -ης, -η, -ην, ut in Aet. Rom. cap. LII. τῆ καλουμένη Γενεῖτη Μάνη; longam uocalem α (ut α purum) ponit, quotiens littera ι uel ρ antecedit: in Aemilii Pauli cap. X. Τεστῖαν, in Romuli uit. cap. V. βηλατούραν; sed longam accusatiui formam ut in graeca uoce Ἀήδα adhibet, etiamsi ι uel ρ littera non praecedit: κορώναν (in Quaest. conuiu. VIII. 6. 5.), Τατίαν (in Numae uit. cap. VIII.); propterea dubitare possumus, utrum in forma μεμορίαμ (in Romuli uit. cap. XIII.) natiuam latinae uocalis longitudinem senserit, an hanc uocalem ex graeca grammatica ut α purum produxerit; denique ex breui latina uocali et graeca consonanti breuem terminationem sibi finxit ἄν: Φαῦσαν (in Sullae uit. cap. XXXIII.), Ποστούμαν (ibid. cap. XXXVII.), μῆσαν (in Quaest. conuiu. VIII. 6. 5.). Graecis autem terminationibus

1) Scripturam *γητιαλῆς* in Aet. Rom. cap. LXII. et *δελία* in Antonii cap. LVIII. a Plutarcho ipso non profluxisse, sed *γητιαλῆς*, *δελία* scribendum esse Dittenberger Herm. VI. 147. sq. eo probauit, quod in inscriptionibus exeunte demum saeculo secundo p. Chr. n. litterae η et ι a Graecis commutari coepit.

η, *ης* etc. non flectit nisi nomina latina; post *ι* uel *ρ* litteram *α* semper producit uno loco excepto (in Ciceronis uit. cap. XVII.), ubi codex Parisinus no. 1673. *σοῦραν* praebet: reliquas terminationes ponit prout libet tantaque inconstantia, ut in eadem paragrafo (in Quaest. conuiu. VIII. 6. 5.) *κοῖνα* quidem et *μῆν-σαν*, sed *χορώναν* dicat.

Voces secundae declinationis latinae nonnumquam latine, saepius graece flectit: *λίβερομ* in Aet. Rom. cap. CIII., *σαζωόρομ* ibid. in cap. LXIII., sed *Φαῦστον* in Sullae uit. cap. XXXIII., *πατριζίων* ibid. in cap. I.

In tertiae declinationis genetiuo singularis terminationes adhibet *-ης* et *-ῖς*: *ὄψεκουέντης* (de fort. Rom. in cap. X.)¹⁾; ibid. *οὔργοῦτις*, *ὄρωρις*; in datiuo *-ῖ* et *-ει*: in Aet. Rom. cap. LXIII. *ῥῆγι*, ibid. in cap. XIII. *ὀνώρει*²⁾; accusatiuum modo latine format, modo graece: *βρέβει* in Aet. Rom. cap. LXXIII. *Ἰουπῶνεμ* ibidem in cap. LXXVII., *πάτρεμ* in cap. CIII.; atque *Αιάλιν* ibid. in cap. CVIII.; *φόρτιν* de fort. Rom. in cap. V.; *ὠράτορα* in Aet. Rom. cap. XLVI., *φλάμινα* in cap. CVIII., *δόλωνα* in Tib. Gracchi uit. cap. X.; sed nonnumquam terminationem primae declinationis graecae praefert, sicut etiam *ὄψεκουέντης* dixit: *βέρορην* in Ciceronis uit. cap. VII., *ζουαδράντην* ibid. in cap. XXVIII. In terminatione uero nominatiui pluralis codices non ubique consentiunt; Parisinus ille no. 1673. nonnumquam *-εις* praebet, ubi Sintenisius meliores libros manu scriptos secutus *-ης* scripsit: legimus igitur in Numae uit. cap. XVIII. *μαῖώρης*, *ἰοννιώρης*, in Aet. Rom. cap. LI. *πραιστίεις*; similiter accusatiuos *φάσκης* in Poplicolae uit. cap. XII., *κλιέντης* de fort. Rom. in cap. X., *δεντῆς* in Quaest. conuiu. VIII. 6. 5.; contra in Aet. Rom. cap. LI.

1) Quod Dittenberger l. l. p. 147., ut supra dixi, diserte negauit longam uocalem i Plutarchi aetate *η* littera expressam esse, inde conicies hanc syllabam *-ης* ut graecam primae declinationis terminationem accipiendam esse.

2) Utrum Plutarchus terminationes *-ει* et *-εις* ex sermone graeco translulerit an his litteris uulgarem illam uocalem cuius sonus inter *i* et *e* positus erat, exprimere uoluerit, non audeo discernere. cf. Corssen l. l. I. p. 214. sq.

πραισιτίεις, *ibid.* in cap. LXVII. *λικιώρεις*; denique accusatiuos graecissantes *Ἄγουρας*, *Ἄσπικας* in Aet. Rom. cap. LXXII., *ποντίφικας* in Numae uit. cap. VIII.

Vocem 'senatus' secundum alteram declinationem graecam flectit: *σενάτος*, *σενάτου*, in Romuli uit. cap. XIII. Infinitiuum quoque semel mutat; etenim cum in Aet. Rom. cap. XXIII. *κηλᾶρε*, in cap. LXIII. *λιγάρε*, in Romuli uit. cap. XVIII. *χομίρε* legamus, in Quaest. conuiu. VIII. 6. 5. nos offendit *μισκῆραι*.

Ut latinos accentus¹⁾ integros retineat Plutarchus adeo non curat, ut in uniuersum graecae prosodiae leges secutus saepe eos quoque, qui prosodiae graecae non repugnant, sine ulla causa mutauerit. Seruare solet latinum accentum longae syllabae paenultima, si ultima breuis est: dicit igitur *λιγάρε*, in Romuli uit. cap. XXVI., *χομίρε* *ibid.* in cap. XVIII.; eo magis nos offendit *ζάρηρε* in eiusdem uitae cap. XXI. Nam trans syllabam paenultimam accentum non solet retrahere quotiens ultima ex latinae uel graecae grammaticae legibus longa est: *δεζίης* (in Antonii uit. cap. III.), *πραισιτίεις* (in Aet. Rom. cap. LI.), *ὀπτίων* (in Galbae uit. cap. XXIII.), *μεμοοίαιμ* (in Numae uit. cap. XXIII.). Cui obseruationi non obstat, quod in Aet. Rom. CIII. *λιβερονυ* legis, cum sine dubio his litteris breuem uocalem *u* significet quam alias etiam *o* uel *v* littera exprimit; sed cur *σαζρώρονυ* in Aet. Rom. cap. LXIII. non circumflexerit, non intellego. Qua de causa contra prosodiam latinam *ποτήης* et *ποντέμ* (in Numae uit. cap. VIII.), *δεντῆς* (in Quaest. conuiu. VIII. 6. 5.), contra recte *μέντεμ* (in Romuli uit. cap. XXI.), *φάσκης* (in Poplicolae uit. cap. XII.), cur *Ἰουνῶνεμ* (in Aet. Rom. cap. LXXVII.), sed *οὔετέρεμ* (in Numae uit. cap. XIII.) in paenultima, non in antepaenultima syllaba acuerit, frustra quaeris; nullum reperis inter ueterum grammaticorum

1) Ne quis nos reprehendat, quod opinioni nostrae fundamentum tam debile substruximus, commonefacio codices, quod ad accentus latinorum uocabulorum attinet, nusquam fere discrepare prosodiamque quam praebent, ut optime quadret ad Plutarchi indolem sermonisque latini notitiam, ita uix posse librariorum neglegentia ortam esse.

de accentu linguae latinae testimonia a Friderico Schoellio collecta, quod Plutarchum hac in re uulgarem accentum secutum esse comprobet; itaque prorsus ex arbitrio et Plutarchi libidine pendere putandum est, quod in uoce *Ταλίταν* (in Numae uit. cap. VIII.) longa terminatione praelata paenultimam contra latinam pronuntiationem accentu notatam uides, cum breui terminatione, quae alibi uelut in uoce *Φαῦσαν* in Sullae uit. cap. XXXIII. reperitur, facile se cum indole linguae latinae conciliare possit. Grauiore etiam uituperatione dignus est, quod *Ποστοῦμαν* in Sullae uit. cap. XXXVII. circumflexit, quamquam latinum antepaenultimaem accentum, cum ultima syllaba corripitur, seruare non solum poterat, sed etiam debebat, quia paenultima syllaba breuis est; denique, ne quam legem indagare studeas neue Plutarchum *παροξυτόνωσιν* adamasse suspiceris, comparari iubeo *ὀνώρει, ὀνώρεμι* in Aet. Rom. cap. XIII. et *ὄνωρις* de fort. Rom. in cap. V., *μάκελλα* in Aet. Rom. cap. LIII., *σίνιστρον* ibid. in cap. LXXVIII., *ἔδικτα* in Marcelli uit. cap. XXIII. (Dionysius Ant. Rom. V. 73. 4. K. recte *ἡδίκτα*).

Ex exemplis adlatis iam satis dilucide apparere puto, Plutarchum ex incerti sensus arbitrio, non certas secutum leges latinas uoces graeco sermoni accommodare studuisse indolemque atque ingenium latinae linguae laesisse. Ut Romani graecas uoces, quas in linguam suam receperunt¹⁾, ita Graeci latinorum uocabulorum translatorum terminationes et accentus mutauerunt; sed discernamus necesse est inter uocabula a uulgo iam pridem recepta mutataque et uoces a scriptore primum translatas; mea quidem opinione errant, qui Plutarchum propter uocabula illa, quae a uulgo latini sermonis imperito corrupta atque postquam pronuntiatio eorum inualuit, etiam a scriptoribus latini sermonis peritissimis usurpata sunt, omni uituperatione absoluendum esse putant: sed profecto is, qui sermonis latini peritissimus habetur, latinus uoces non aliter atque uolgens imperitum corrumpit. Ita mendorum quoque quae

1) Cf. A. Saalfeldii indicem graecorum uocabulorum in latinam linguam translatorum quaestiunculis auctum. Berolini MDCCCLXXIII.

enumerauimus maxima pars certe eius est, qui latinam linguam discere incipiat. Contra H. Peter in libro de fontibus Plutarchi etc. p. 61. adn. his erroribus negat se impediri, quominus Plutarchum nulla difficultate libros latine scriptos legisse statuat; et C. A. A. Schmidtius (de fontibus Plutarchi in uitis Romuli et Numae, Halis [sine anno!] p. 4.) Dionysio quoque Halicarnassensi accidisse nobis opponit, ut interdum grauiora menda committeret; 'nonne Liuius interdum', inquit, 'Polybium haud recte intellexit? num forte hanc ob causam alterum latinam, alterum graecam linguam parum calluisse censebis?' Menda illa potius eo explicanda esse censet, quod Plutarchus haud raro ex memoria perscripsisse putandus est quae priori tempore, cum Romae siue Athenis moraretur, legisset. Hac ratione sine dubio explicandum est, quod aliorum uerba interdum haud recte reddidit, quod uelut Liuium, Valerium Maximum prorsus alia atque quae nunc apud scriptores illos exstant, narrare testatur.¹⁾ Sed hos errores nos omnino neglexisse animaduertis; eos autem quos protulimus plerosque certe non sola negligentia ortos esse persuasum habemus; equidem me nescire libenter confiteor, quomodo scriptor latini sermonis tam imperitus ut 'ouum' et 'ouis', 'prosecuisset' et 'prosecutus esset' confuderit, ut 'sine' cum genetiuo coniunxerit, 'calceus', 'lituus', 'deliciae' neutrius generis esse uoluerit, bis spolia 'opimia' dixerit, denique quid elocutiones 'equus consulem super caput effundit' et 'sors excidit' significant, nescierit, ullum Varronis librum facile legere potuerit; neque magis perspicio, si Plutarchus reuera quadraginta sex Varronis libros perlustrasset, quomodo fieri potuerit, ut non uel ex hoc studio profundiorum adpisceretur latini sermonis notitiam.

H. Peter l. l. p. 150. Plutarchum, posteaquam Aetia Romana scripserit, in discendo sermone latino ita profecisse suspicatus est, ut cum Romuli et Numae uitas componeret, linguae imperitia Varronis ipsius libros adire non prohiberetur; quae

1) Ut unum eiusmodi exemplum afferam, compara Marcelli comp. cap. I. Liuium XXVII. 28. Valerium Maximum V. 1. extr. 6.

quidem coniectura propterea improbat, quod Plutarchus per totum temporis spatium, quo uitas conscripsit, propter litterarum latinarum inscitiam, ut supra uidimus, errauit quodque errores in Camilli et Marcelli uitis commissos in Romuli uita, quae omnium fere postrema uidetur scripta esse, repetiit. Neque nos quicquam iuuat Peteri suspicio; nam Plutarchus Varronis libros si modo legit, iam legit cum Aetia conscriberet; id quod Peter ipse concessit, quippe cui Thilo persuaserit Varronem Aetiorum Romanorum auctorem praecipuum esse.

At morum Romanorum atque institutorum notitia, quam consuetudine et usu cotidiano Romae adeptus erat, eum in sermone latino discendo adiuuit, ut ipse profitetur in Demosthenis uit. cap. II! Vocabula quaedam licet facilius intellexerit memoriaque tenuerit, si res ei notae fuerunt; interdum fortasse ex rerum notitia quid singulae uoces significarent diuinauerit: tamen hoc adiumentum noli tanti aestimare, ut rerum notitiam omnes sustulisse arbitraris difficultates, quas exilis sermonis latini notitia non minus quam Varronis concisa uocibusque ex cotidiano sermone remotis referta dictio Plutarcho praebuisse putanda est; homini Graeco, ut Varronis libros intellegeret, non profunda modo sermonis latini notitia, sed etiam summa opus fuit diligentia, quam a Plutarcho abiudicabit, quisquis meminerit, quam negligenter uelut in Fabii Maximi uita fontes exscripserit. cf. C. Peteri diss. de Liuii XXI. et XXII. librorum fontibus.

Prioribus argumentis, quibus Plutarchum Varronis libros non legisse probare studui, omnibus non eandem inesse scio persuadendi necessitatem; nam quod Plutarchus complurium Varronis opinionum notitiam Iubae debet, idcirco uerisimile fit nec tamen pro certo demonstratur, eum ne alibi quidem fontem ipsum adisse; similiter ex eo, quod Plutarchus saepius Varronis opiniones satis memorabiles data occasione non commemorauit, non potuimus euincere, illas ei omnino non notas fuisse; quodsi constaret multas Plutarcho non notas fuisse Var-

ronis opiniones, eum omnino nihil ex illius libris sumpsisse inde certe non sequeretur. Sed horum argumentorum auctoritas augetur alio argumento, quod ex notitia latini sermonis parum certa atque profunda duxi; nam si quis intellegi uix posse concesserit, quomodo Plutarchus in tanta sermonis latini imperitia Varronis libros legerit, non casu nescio quo accidisse censebit, ut Plutarchus tot Varronis opiniones silentio praeteriret, ut alias ex Iubae libris sumeret, alias improbaret. Is denique, qui ut huius quoque argumenti uim debilitet, ab amicis fortasse latini sermonis peritis eum in legendis Varronis operibus adiutum esse coniecerit, secum considerato contrariam Thilonis opinionem eo tantum firmari, quod Plutarchus nouem locis Varronem testem citat; quod argumentum quam debile sit, non ignorat, quicumque alicuius ueteris scriptoris fontes studuit indagare; Plutarchum autem aliorum quoque auctorum nomina, quae in fontibus suis inuenisset commemorata, translulisse, Peter l. l. p. 65. docuit; atque cum Iuba, ut H. Peter in dissertatione 'Ueber die historische Schriftstellerei König Iuba II. etc.' ostendit, minus quam ueteres scriptores alii suos celauerit auctores, cumque Plutarchus sine dubio libenter et quotienscunque poterat librorum suorum ignobilitatem magno doctissimi illius Romani nomine inserto exornauerit, etiamsi Varronis libros non inspexit, quidni totiens eius nomen proferat?

Plutarchum eos locos, qui Varronis doctrinam contineant, nisi Iubae debere nemini, affirmare non audeo, tametsi alius cuiusdam scriptoris, qui eam Plutarecho suppeditauit, uestigia non animaduerti. Utrius autem operis sint Iubae fragmenta a Plutarecho seruata, suo iure C. Mueller nonnumquam in medio reliquit. In uitis uero Romuli et Numae eum archaeologiam Romanam adhibuisse — quod ad rationem, qua fontibus uidentur usus esse, optime quadrat — cogitari potest, quamquam Iuba in secundo libro huius operis, ut apparet ex fragmento XV. apud Muellerum, iam Numantiam oppidum commemorauit.

Itaque ego etsi numerum Varronis fragmentorum non solum non auxi, sed complures Plutarchi locos, quos docti uiri inter

eius fragmenta inseruerunt, Varronis auctoritati abrogauit, tamen spero fore ut ad adiuuanda studia Varroniana aliquantulum attulisse uidear, si quidem, quanta cautione in colligendis Varronianorum librorum frustulis opus sit, ostendi; quod iterum atque denuo moneri non superuacaneum est, cum hoc ipso anno Christianus Huelsenus in dissertatione de Varronianae doctrinae in Ouidii Fastis uestigiis semper fere futilibus istis argumentis usus sit, quae interdum in Thilonis dissertatione reprehendebam.

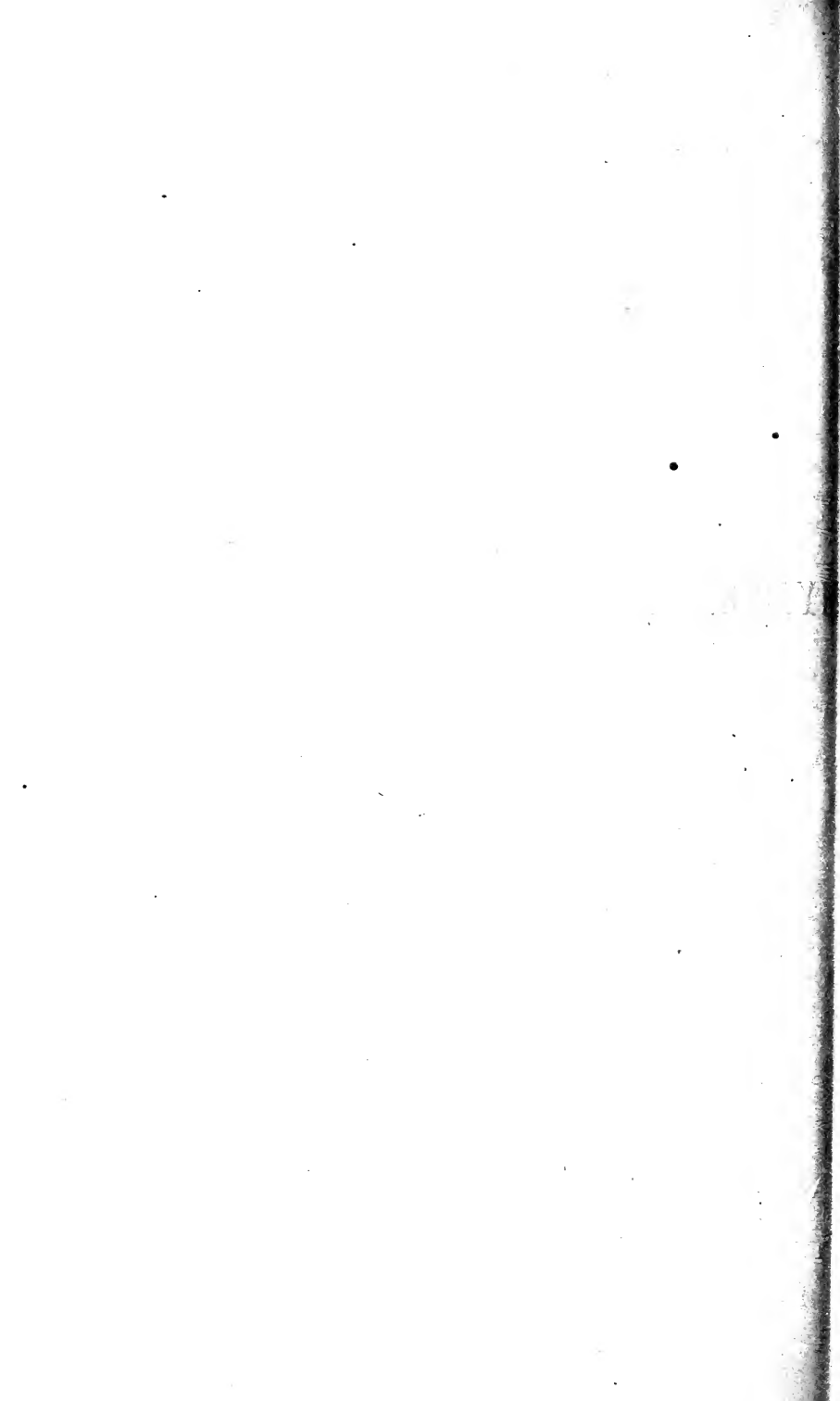
BEITRÄGE

ZUR

MYTHOLOGIE DES ARES UND DER ATHENA.

VON

FRIEDRICH ADOLF VOIGT.

I. Ares in Aetolien.

Für die Mythologie des Ares lässt sich, wie mir scheint, aus dem ätolischen Sagenkreise einige Aufklärung gewinnen, auch wenn man nicht auf die Deutung des Meleagermythos eingeht. Meleager ist der Sohn der Althaea und des Oeneus, oder des Ares (Apoll. I, 8, 2); es liegt hier die in der Heroenmythologie nicht seltene Wendung der Annahme eines *πατήρ κατ' ἐπίκλησιν* vor. Preller (Myth. II.³ S. 303) will die Vaterschaft des Ares dahin erklären, dass während Oeneus lauter Genuss und Friede, sein Sohn lauter Jagd und Krieg und Heldenthum athmet. Dass das Auftreten des Ares nicht erst mit den Kriegswirren, in die Meleager verwickelt wird, anhebt, also diese Erklärung unrichtig ist, lehrt ein Blick auf die Stammtafel der ätolischen Sage (vgl. Apoll. I, 7, 7 und Nikander bei Ant. Lib. XI). Den Vater des Oeneus nennt die Ilias (Ξ 115) *Πορθεύς*, die Späteren *Πορθάων*. Während der 'Verheerer' offenbar ein Beinamen des Ares ist, würde uns der Name von dessen Vater *Ἀγήρωρ* (Apoll. I, 7, 7) für einen solchen zu allgemein klingen, wenn nicht Nikander an dessen Statt geradezu den Ares anführte. Der Gott tritt hier an die Spitze der gesammten Genealogie als *πατρῷος* des Stammes; in der von Apollodor gegebenen Genealogie stehen hinter Agenor nur noch die eponymen Heroen Kalydon und Pleuron, deren Vater Aetolos nach der häufig beliebten Zurückdatirung späterer historischer Verhältnisse, hier der durch die dorische Wanderung herbeigeführten Verschmelzung der Aetoler und Epeer, zum Sohne des Endymion und der Iphianassa gemacht wird (Apoll. I, 7, 6). Als die Schwestern des Agenor nennt

Apollodor *Στρατονίκη*, *Λαοφόντη*, *Στερόπη*; die beiden ersten Namen deuten offenbar Areisches Wesen an, während der dritte schon dadurch, dass er auch einer Tochter des Porthaon beigelegt wird, eine gewisse Bedeutsamkeit in Anspruch nimmt. Eine *Δημονίκη*, eine Schwester des Porthaon, gebiert dem Ares (Apoll. I, 7, 4, 7) die Helden Molos, Pylos, Thestios, den Vater der Althaea und Euenos, nach dem der ätolische Fluss benannt wird. Auch die Nachfolger des Oeneus in der Landesherrschaft tragen Aresnamen; seine Tochter *Γόργη* vermählt er dem *Ἀρδραίων*, dessen Sohn *Θόας* (vgl. *Θόας Ἄρης* Il. N 295, *ἄρηϊθροος*) die Aetoler vor Troja führt (Il. B 638). Wenn sodann dessen dem Grossvater gleichbenannter Sohn zum Vater des halbhistorischen Helden, der die Aetoler nach Elis führte, gemacht wird (Paus. V, 3, 5. Apoll. II, 8, 3), so wird durch eine andre Nachricht die andeutende Verhüllung aufgehoben und geradezu Oxylos Sohn des Ares genannt (Apoll. I, 7, 7), wobei die Mutter Protogeneia das später mit den Aetolern zu einem Staate verschmolzene Volkselement der Epeer vertritt. Weiter kommt ein Aressohn Dryas aus Kalydon unter den Jägern des Kalydonischen Ebers im Kataloge des Apollodor (I, 8, 2, 3) vor. Bei dem Ringkampfe des Herakles mit Acheeloos, wie ihn der alte Künstler Dontas bildete (Paus. VI, 19, 9), leistete dem ersteren Athena, dem Landesstrome Ares Hilfe.

Endlich wird auch Tydeus, den nach der gewöhnlichen Sage Oeneus mit Periboea erzeugte, Sohn des Ares genannt; so von Diodor (IV, 35), nach welchem Hipponoos von Olenos seine Tochter Periboea, die von Ares schwanger zu sein vorgab (*φάσκεισαν αὐτὴν ὑπάρχειν ἐξ Ἄρεος ἔγκυον*), zu Oeneus sandte, der sie zur Gemahlin nahm und mit ihr den Tydeus erzeugte. vgl. Schol. Stat. Theb. I, 463: Oeneus Tydei pater, quamvis plerique dicunt cum Marte procreatum, conuersum in uoltum Oenei.

Wenn Oeneus als Vater zweier Helden, des Tydeus und des Meleager weiter nichts als das Wesen des Gottes selbst in durchsichtiger Verhüllung darstellt, so ist merkwürdig, dass sein Name nicht wie der des Porthaon, Thoas, Andraemon

auf den blutigen, stürmischen Kriegsgott ¹⁾ deutet, sondern auf den Weingott, der zu dem Aetolerkönig in dem gleichen Verhältniss steht wie Ares. Denn er ist der göttliche Gemahl von dessen Weibe Althaea, die von ihm Deianira gebiert (Apoll. I, 8, 1). Zur Belohnung für seine gastliche Aufnahme erhält Oeneus die Weinrebe geschenkt. Die Dionysostochter aber gehört nach Muth und Sinnesart ganz in das Aresgeschlecht: *αὐτὴ δὲ ἡμιόχει καὶ τὰ κατὰ πόλεμον ἤσκει* (Apoll. a. a. O.). Daher auch ihr Name *Μνησιμάχη*, den sie in Olenos führt ²⁾. Andererseits trägt die Mutter des Aressohnes Meleager nicht einen kriegerischen Namen, wie wir deren bei den Frauen der ätolischen Genealogie vorgefunden haben, sondern wird als die 'Nährerin' *Ἀλθαία* bezeichnet. In der Meleagersage aber, für deren Deutung noch sehr wenig gethan ist, wird niemand das Eingreifen des Helden in den Kampf der Kureten und Aetoler für das erste und wichtigste halten, dass hierauf sich die im Helden geoffenbarte göttliche Areskraft bezöge; obwohl in der Episode der Ilias (I, 529 ff.) gerade dieser Zug um der an Achill sich richtenden Nutzenanwendung willen besonders hervorgehoben wird. Vielmehr liegt, wenn nicht alles täuscht, der echt mythische Kern der Sage in der Bekämpfung des Ebers und dem frühen Tode des Helden durch den Fluch der Mutter. Jenes Unthier aber wird von der zürnenden Artemis gesandt, weil Oeneus sie beim Erntedankopfer vergass; es verwüstete daher dessen Saaten und Pflanzungen (Apoll. *τὴν γῆν ἄσπορον ἐτίθει*). Also steht dessen Erleger im Dienste der Landescultur. — Wenn diese allgemeine Bestimmung, dass der Mythos von Kalydon innerhalb agrarischer Religionsvorstellungen sich abspielt, wohl allgemein zugestanden wird, wenn in dem Heldenthume des Meleager, wie die durch die Vorschiebung des Oeneus verhüllte Vaterschaft des Gottes besagt, die Macht des Ares, der nach Ausweis der ätolischen Heroengenealogie hochverehrter Landes-, insbesondere Kriegs-

1) Seine Brüder *Ἄγχιος*, *Μέλας* II. Ε 117.

2) *Μνησιμάχη*, Tochter des Königs *Δεξάμενος* in Olenos, Apoll. II, 5, 5, 6. Deianira Dexameni filia Hyg. fab. 21 u. 23.

gott ist, zur Erscheinung und Wirksamkeit gelangt, so finden wir auf dem Boden der ätolischen Sage ein nahes Zusammenrücken — um einen möglichst indifferenten Ausdruck zu gebrauchen — des Aresdienstes und einer durch den Landbau bedingten Naturreligion vor, ein Faktum, das für die Erkenntniss der ursprünglichen Gestalt des späteren Kriegsgottes, für seinen Zusammenhang mit dem Naturdienste, dem Mutterboden griechischen Götterglaubens, von hoher Wichtigkeit ist.

II. Ueber das Wesen des Ares überhaupt.

Gerade bei Ares ist diese Zurückführung auf einen Naturdienst ebenso wichtig als schwierig, da dieser Gott im Olympischen Götterstaate eine ganz singuläre Stellung einnimmt. In unsrer ältesten Urkunde, der Ilias, erscheint Ares ganz als Abbild des von wildester Kampfeswuth ergriffenen Kriegers, als Personification des Kampfgewühles in seiner grimmigsten Gestalt; er ist, wie Welcker (Griech. Götterl. I, 419) es kurz und schlagend ausdrückt, nicht der hellenische Kriegsgott, wie Apollon oder Athena, sondern allegorisch der Krieg selbst. Wir erfahren aus Homer nichts von Tempeln, Opfern, Priestern des Ares, von Städten, die ihm lieb sind, wie Argos der Hera, es fehlt jede Hindeutung auf religiöse Verehrung von Seiten einer ihm ergebenen Volksgemeinde, also auf die eigentliche Substanz der Göttlichkeit. Es zeigt sich in diesem Falle recht deutlich, wie die Ansicht, dass das Götterwesen Homers als das älteste und ursprüngliche zu gelten habe, uns den Weg zu einer tiefer eindringenden Erkenntniss der griechischen Mythologie versperrt. Hätte diese Ansicht Recht, so müssten wir in unserm Falle uns begnügen, die Anomalie zu constatiren, dass das griechische Religionsbewusstsein auch einen Gott ohne göttliche Wirksamkeit gekannt habe. Preller, der in seiner Darstellung der griechischen Mythologie mitunter über der im engern Sinne mythologischen Seite der Religion,

d. h. über den poetischen Gestalten und Bildern, die der Naturreligion als Ausdrucksform dienen, das specifisch religiöse Moment, die Wurzel der Mythologien im Glauben und im Gottesdienste des Volkes allzusehr zurücktreten liess, entnimmt die Bestimmung des Wesens des Ares daraus, dass ihm die Schilderungen der Ilias von Kämpfen dieses Gottes mit Athena den Eindruck alter Naturgemälde machen, in welchen die Phänomene der Atmosphäre, besonders das Gewitter als Akte einer himmlischen Göttergeschichte erzählt werden (Griech. Myth. I³ S. 263.). Danach ist Ares Gewittergott, als welcher er der Athena, der Göttin des klaren Aethers, feindlich gegenübersteht. Die Stellung desselben als Kriegsgott wäre demnach nur eine poetisch bildliche Uebertragung des Eindruckes, den das Gewitter machte, auf das Schlachtgewühl. Obwohl ich materiell der Prellerschen Ansicht innerhalb bestimmter engerer Grenzen beistimme, so muss doch gegen die ganze Ableitung der Einwand erhoben werden, dass einer poetischen Personification kein Platz unter den grossen Göttern des Olymp gebührt, die über Leben und Verderben der Menschen und Völker walten.

Die eigenartige Stellung des Ares erklärt, wie ich glaube, nur die Annahme Welckers (Gr. Götterl. I S. 413 ff.), dass derselbe wirklicher Cultgott war bei einem Stamme, welcher den die eigentliche hellenische Nationalität constituirenden Stämmen fremd war, aber doch mit ihnen in so nahe Berührung trat, dass Religionselemente aus dessen geistigem Besitz auch im hellenischen Götterglauben Aufnahme finden konnten. Daran schliesst sich die weitere Voraussetzung, dass in diesem Volke soviel kriegerischer Muth und *Geist lebte, dass in dem nach verschiedenen Seiten in Natur und Menschenleben wirksamen Wesen des Gottes sein Gebieten in der Schlacht schon zu einem charakteristischen Zuge ausgebildet war, der dann, von dem griechischen Volksglauben aufgegriffen, für sich allein die Wesenheit des Gottes ausmachte. Dass eine charakteristisch ausgebildete äussere Seite eines Gottes in der allgemein nationalen, auf dem Trümmerfelde der Stammesreligionen

errichteten Mythologie erhalten blieb, während der tiefer liegende Kern verloren ging, lässt sich wohl begreifen, da ja für das religiöse Bedürfniss bei den recipirenden Stämmen durch ihre einheimischen Gottheiten gesorgt war. So wird im Wesen der zur Heroine herabgesunkenen Medea einseitig der Zug der zauberischen Kräuterkunst vorangestellt. Die Unterweltsgötter Trophonios und Agamedes sind in der Vulgärsage wegen der zuerst in die Augen fallenden grossartigen Bauwerke ihrer Heimath zu geschickten Baumeistern geworden.

Als jenes fremde Volk, das den Griechen den Aresdienst überbrachte, bezeichnete Welcker die hauptsächlich in Böotien und Phokis ansässig gewordenen Thraker (S. 414), die aus dem grossen thrakisch-phrygischen Urvolke abgezweigt und auf griechischem Boden vorgedrungen, ihre Religion dem Stamme der hellenischen einpfropften. Diese Zurückführung wird besonders durch den Aloidemythos gestützt, da diese Fessler des Ares dadurch, dass sie an verschiedenen Sitzen des Stammes in Askra, Anthedon u. s. w. (s. u.) auftauchen, sich als echt thrakische Heroen erweisen (vgl. O. Müller Orchom. S. 384).

O. Müller (a. a. O. S. 377—387) hatte zuerst als die Sitze dieses Stammes die Abhänge des Olymp, sowie die des Helikon und Parnass bestimmt und denselben als Träger des Dionysoscultes erkannt; wenn er aber diesen auf hellenischem Boden innerhalb bestimmter Marken wohnenden Stamm von dem thrakisch-phrygischen Urvolke trennen wollte, so leitet gerade der Orgiasmus, der den Dionysosdienst von allen übrigen Culten unterscheidet, auf einen Zusammenhang mit den ekstatischen Feiern der thrakischen Weiber, da bei diesen der gesammte Apparat des Dionysischen Thiasos wiederkehrt (vgl. Lobeck Agl. 289—297). Eine vergleichende Betrachtung dieser thrakisch-phrygischen orgiastischen Culte, die dem Dionysos, dem Sabazios, Attis und der Kybele galten, lehrt, dass überall der ekstatische Gottesdienst in einer Religionsanschauung wurzelt, welche die Gottheit von dem alljährlichen Wechsel des Naturlebens afficirt glaubt. Wo diese Naturgefühle in der Form des Mythos niedergelegt sind, wird in der von der Gottheit

erzählten Geschichte diese Affection als ein Leiden der Gottheit dargestellt, das dann ihre feiernden Diener nachfühlen. Dass die Leiden (*πάθη*) des Gottes auch den Mittelpunkt des Dionysoscultes bildeten, ist bekannt; ebenso herrscht kein Zweifel darüber, dass Dionysos die Seite des Jahreslaufes darstellt, in welcher sich die Vegetation zu Blüthe und Fruchtbarkeit entfaltet. Jenes ursprünglich einseitige und zur vollständigen Darstellung des Jahresmythos nach einer Ergänzung verlangende Wesen des Gottes tritt noch deutlich im Delphischen Culte zum Vorschein, wo sich Dionysos und Apollon in der Beherrschung je einer Jahreshälfte ablösen (vgl. Welcker I S. 430. Weniger Arch. Zeit. 1866, 185 ff.). Dabei ist aber offenbar der erstere durch den mächtigeren Gott aus seiner Stelle verdrängt, da dem lichten Gotte, der durch die Erlegung des Drachen von dem Orakel spendenden Erdschlunde Besitz ergriff, die schöne Jahreszeit zugefallen ist. Dagegen können wir aus dieser Zweieinheit von Dionysos und Apollon erkennen, was auch sonstige Zeugnisse bestätigen, dass der thrakische Gott des Naturlebens zugleich Sonnengott war, dass Blühen und Verwelken der Vegetation auf die Leben zeugende und in der Sommerhitze Leben vernichtende Macht der Sonne zurückgeführt und durch die Zusammenfassung von Ursache und Wirkung ein dem Kreislauf des Naturlebens immanentes Numen verehrt wurde. In Betreff des von dem Delphischen Götterpaare wiedergespiegelten Dualismus ist besonders zu beachten, dass derselbe im Grunde eine Zweieinheit war, um den treffenden Ausdruck Welckers zu brauchen, ein Verhältniss, das in dem dunkeln religiösen Gefühle ruhig bestehen konnte, während der Mythos mit seinem Bedürfniss der Dramatisirung deutlich getrennte Personen verlangte. Es sei gestattet zu diesem seiner Natur nach einer scharfen Umschreibung widerstrebenden Verhältniss aus einem lichterem Gebiete der griechischen Mythologie eine Parallele beizubringen. Nach dem Mythos des Cultus von Amyklæ¹⁾ tödtet Apollon durch

1) Paus. III, 18, 6 ff. Preller I. S. 204 ff.

den Wurf des Diskos, der hier an die Sonnenscheibe erinnern soll, den schönen Knaben Hyakinthos; an seinem Feste im Mittsommer wurde zuerst und zunächst die Macht des Sonnengottes gefeiert, vermöge deren seine glühenden Strahlen das Vegetationsleben der schönen Jahreszeit vernichten; die Macht desselben Gottes aber erweckt auch das liebliche Frühlingsleben, dessen Symbol die in der Sommerhitze welkende Blume ist, wie durch die Liebe des Gottes zu dem von ihm wider Willen getödteten schönen Knaben angezeigt wird, und wie sich durch andre Züge des Apollinischen Cultes genugsam belegen lässt. Bei Dionysos zunächst haben wir mit dieser Schwierigkeit noch nicht zu kämpfen, da dieser, wie gesagt, im Jahreskreislaufe die Frühlings- und Lebensseite darstellt. Entspricht nun Dionysos dem Amykläischen Hyakinthos, so ist für den Cultus der böotischen Thraker (da nur dieser Stamm uns wegen seines Einflusses auf die griechische Religion hier interessirt) die Frage zu stellen, welcher Gott die andre Jahreshälfte dargestellt habe. Im Mythos geschieht dies durch Lykurgos, der die schwärmenden Ammen des Gottes verjagt, den Gott selber ins Meer scheucht, wo Thetis den Zitternden aufnimmt (II. Z 130 ff.).

Das Meer, der Urborn der Leben erweckenden Feuchte, die auch die Nymphen von Nysa personificiren, nimmt die von der verderblichen Macht der Sommersonnengluth von der Erde vertriebene Triebkraft der Natur auf, um sie im Frühling zu neuem Leben emporzusenden. Wie dann das Regiment des Winters gebrochen wird, versinnbildlicht im Mythos die Blendung (II. Z 139) oder Fesselung (Soph. Ant. 955 ff. cf. Apoll. III, 5, 1, 5) des Winterkönigs. Schon der älteste Bericht deutet dies Ende moralisch aus als Strafe für den Kampf mit einem Gotte. Daraus können wir erstens entnehmen, dass, wie billig, der dem menschlichen Herzen näher stehende Gott der schönen und frohen Jahreszeit im religiösen Bewusstsein weit fester eingewurzelt war als sein zum Heros herabgesunkener Gegner. (Vielleicht haben wir diese Verwandlung, die wir allerdings lediglich aus dem vorliegenden, fertigen Resultate beurtheilen können, dahin aufzufassen, dass aus der Cultidee

des universalen Natur- und Jahrgottes nur für die bestimmte Rolle des mythischen Dramas die Gestalt des wilden Verfolgers des Dionysos abstrahirt wurde, so dass diesem von Haus aus nicht das volle Gewicht der substanziellen Göttlichkeit eignete.) Sicherlich aber zeigt zweitens die moralische Nutzenanwendung, um welcher willen der Homerische Held den Mythos anzieht, dass in späterer Zeit das Bild eines Götterstreites von so centraler Bedeutung für deren mythische Idee den Vorstellungen vom göttlichen Wesen durchaus zuwider lief. Demnach haben wir zu erwarten, dass die Tendenz der Religionsentwicklung, die Götter aus jener engen Verschlingung mit dem unstäten Naturleben zu lösen, wie im Lykurgosmythos, so auch in den übrigen auf jenè Religion zurückgehenden Cultverhältnissen die Schroffheit des ursprünglichen dualistischen Gegensatzes gemildert hat.

Mit diesem im Dionysoscult hinlänglich gekennzeichneten Naturdienste muss nun auch der den Thrakern gleichfalls eignende Arescult in einem bestimmten Zusammenhange gestanden haben, da in der Zeit der ältesten Stammesreligion gewiss den verschiedenen Manifestationen des religiösen Gefühles, die bis zu einem bestimmten Ausdruck im Cultus gelangten, ein einheitlicher, in sich geschlossener Organismus zu Grunde lag. Es sei zunächst nur auf die äussere Nachbarschaft der Culte hingewiesen. In Askra (Paus. IX, 29, 1) galten die Aloiden als Gründer der Stadt und des Cultus der Musen, welche ursprünglich Quellnymphen gleich den nyseischen Ammen des Dionysos sind; dieser alte Zusammenhang bricht noch im Culte von Orchomenos durch, wo man den Dionysos bei den Musen verborgen glaubte (s. Preller I S. 402). In der Thrakerstadt¹⁾ Anthedon (Paus. IX, 22, 5) waren ihre Gräber beim Tempel des Dionysos. Auf Naxos, der ganz dem Dionysos heiligen Insel, befindet sich (nach einer Inschrift C. I. Gr. 2420) ein *τέμενος Ὠτου καὶ Ἐφιάλτου*; man erzählte dort auch von ihrem Tode durch Artemis (Pind. Pyth. IV, 156 und schol.).

1) Lykophr. 754. *ἄστῳ σένοικος Θρηκίας Ἀνθηδόνας.*

Dies örtliche Zusammenstehen der Helden des Aresmythos und des Dionysoscultes nöthigt uns auch einen innerlichen Zusammenhang beider Götter anzunehmen. Ein solcher ist bekanntlich von Welcker statuirt worden, indem er (I, 413) Ares für die im Mythos durch Lykurgos vertretene Kehrseite des Frühlingsgottes erklärte. Soviel ich sehe, hat diese Aufstellung wenig Zustimmung oder Verwerthung gefunden. Da nun dieselbe nach meiner Ansicht sowohl den Schlüssel zu einer Einsicht in das Wesen und die Entwicklung beider Culte bietet, ausserdem aber für die Aufhellung einiger Partien der Heldensage die werthvollsten Dienste leistet, schien es nicht überflüssig die Gründe hierfür etwas ausführlicher als dies Welcker selbst gethan hat, und mit einigen mir nöthig scheidenden Modificationen darzulegen.

Ares muss als Gott der Thraker auf dem Boden der Naturreligion gestanden haben, welche durch den Dionysoscult charakterisirt wird; ausser dieser allgemeinen Bestimmung können wir Aufschluss über sein Wesen hauptsächlich aus zwei Momenten entnehmen: erstens aus dem Aloidemythos, zweitens ist auch ein indirecter Schluss aus der Gestaltung des späteren Kriegsgottes, die eine von den Nachbarstämmen mit Anlehnung an ursprüngliche Züge vorgenommene Umwandlung der ursprünglichen Idee des Gottes ist, abzuleiten.

In Betreff des ersteren sei es gestattet, meine Ansicht in möglichster Knappheit vorzutragen. Die Aloiden, Söhne des *Ἄλωεύς*, geben sich schon durch ihren Namen als agrarische Dämonen zu erkennen. Welcker fasste sie als Drescher, die das Getreide in einer Grube unter der Erde aufbewahren, das am Ende des Jahres auf die Neige geht. Was für mythische Vorstellungen über die dem Getreide innewohnenden Dämonen sich in den Kreisen der Bauern bis auf den heutigen Tag erhalten haben, darüber haben wir neuerdings durch Mannhardts Forschungen, die ein staunenswerth reiches Material ans Licht gezogen haben, bestimmte, in sich zusammenhängende Anschauungen kennen gelernt (vgl. Antike Wald- u. Feldkulte S. 155—199 und 318—327, sowie die dort citirten Einzelunter-

suchungen). Der meist thiergestaltige (Bock, Wolf, Kater u. s. w., aber auch 'der Alte'), dem Getreide innewohnende Dämon, der im Windeswogen 'durchs Korn läuft', wird beim Mähen der Frucht eingefangen und getödtet, insbesondere mit der letzten Garbe, die geschnitten oder gebunden wird; daneben aber kommt auch dies Wesen beim Einfahren und Dreschen zum Vorschein, so dass es der letzte Schlag mit dem Dreschflegel tödtet. Diese naturmythische Idee erweitert und vertieft sich nun dadurch, dass in den Umzügen, die im Frühjahr und um die Wintersonnenwende den Wiedereinzug der sommerlichen Lebensmächte in die erstorbene Natur darstellen sollen, der thiergestaltige Getreidedämon auftritt (Mannhardt a. a. O. S. 183 ff.) oder dass in Skandinavien (S. 191 ff.) das Sterben und Wiederaufleben des 'Julbockes' mimisch dargestellt das Wiedererwachen der Vegetation überhaupt verbildlicht.

Da nun das, was sich in den niederen Schichten der modernen Völker als Ueberlebsel einer entschwundenen Entwicklungsperiode erhalten hat, auch der Idee nach enger und beschränkter ist, als die Mythologeme der in ihrer Blütheperiode im Centrum des Volkslebens stehenden Naturreligion, so folgt daraus, dass die gleiche Naturanschauung, falls wir sie auf dem Boden der griechischen Mythologie antreffen, dasselbst von weit grösserer Bedeutung für das Gesammleben sein muss. Die Arbeit des Schnitters erscheint als eine Vergewaltigung des dem Getreide als dessen Leben und Wachstum wirkendes Princip innewohnenden Dämons und zwar wird, während im Lityersesmythus die Sichel des Schnitters den Korndämon köpft, hier meiner Ansicht nach der Fruchtbehälter (*πίθος*) (s. Preller S. 81. N. 4) zunächst als Gefängniss dieses Dämons gefasst. Nun soll keineswegs gesagt werden, dass mit demselben der grosse Jahres- und Naturgott identisch sei, sowenig die alten Mythologen Recht hatten, in dem gesäeten Samen die niederfahrende, in den aufspriessenden Blumen die aufsteigende Kore zu erkennen. Dagegen wird allerdings mit den Bildern des menschlichen Betriebes der grosse

Umschwung des Naturlebens aufs engste verknüpft. Die Zeit, da die Feldfrüchte von den Aeckern verschwinden, ist zugleich die des Absterbens der grünenden Pflanzenwelt (vgl. Preller, Demeter u. Pers. S. 122. N. 12. Plut. Quaest. Rom. 34. *τιμᾶ τοὺς χθονίους ὄραϊόν ἐστι, τῶν καρπῶν ἀπάντων εἰληρότων συντέλειαν*). Und so scheint während der Zeit, in welcher die einst im Frühling frei und fröhlich grünende Frucht in den Speichern des Landmannes gleichsam gefangen liegt, zugleich die ganze Trieb- und Lebenskraft der Natur in Haft und Banden zu liegen. Wenn so Ares in den Fesseln der Aloidien ein Bild von gleicher Bedeutung ist wie Apollon in der Knechtschaft des Admetos, so erweist es sich als bedeutender Rest des alten Mythos, wenn die Stelle der Ilias nachdrücklich die Bedrängniß des Gottes hervorhebt, der umgekommen wäre, wenn nicht Hermes den schon ermatteten freigestohlen hätte. Ich sehe darin nicht, wie Welcker das am Jahresende auf die Neige gehende Getreide, sondern den Ausdruck des lebhaften Naturgefühles, das sehnsüchtig nach der Befreiung des Naturgottes verlangt. Die dreizehn Monate sind dann späterer Zusatz, wie der Verrath der Stiefmutter und Hermes als Befreier. Diese Deutung berührt sich zum Theil mit der von H. D. Müller (Ares Cap. II. S. 32) aufgestellten, der in der Fesselung ein Symbol der chthonischen Gottheit und daher in Ares einen Unterweltsgott findet, der in seiner verhassten Reiche nur gezwungen verweilt. Die dualistische Grundanschauung ist nach unsrer Auffassung des Aloidienmythos durch den wechselnden Zustand eines und desselben Gottes ausgedrückt, während der Lykurgosmythos zu der gleichen Bedeutung zwei Personen sich feindlich gegenüberstellt. Das nähere Verhältniß dieser beiden synonymen Mythen zu erörtern, ob ein Nebeneinanderherlaufen oder eine Entwicklung des einen aus dem andern anzunehmen sei, diese schwierige Aufgabe fällt füglich einer Untersuchung des Dionysoscultus zu. Eine gründliche Untersuchung über die Formen des Cultus dieser mit den vegetativen Naturtrieben mehr wie eine andre verschlungenen und in ihr gleichsam verhafteten Gottesmacht

(Preller I. S. 591) würde, wie ich glaube, auch die agrarische Deutung des Aloidemythos rechtfertigen. Hier sei nur noch daran erinnert, dass die uns unter Dionysos' Namen vorschwebende Cultidee und Gestalt des Gottes ein Werk des griechischen Geistes ist, der die eine Seite des thrakischen Sonnen- und Jahregottes zu einem Frühlingskinde der vom Himmelsgott befruchteten Erde umschuf, zweitens aber dass wir bei dem ursprünglichen Stammesträger der Ares-Dionysosreligion nicht ein fertig ausgebildetes und dogmatisch fixirtes System voraussetzen haben, das wir aus den davon abgezweigten Culten gleichsam als canonischen Urtypus wiederherzustellen hätten. Wir müssen uns vielmehr begnügen die einzelnen von uns zu betrachtenden Mythen analytisch vorgehend aus sich heraus zu verstehen.

Wenn sich so Ares im Aloidemythos als Jahregott darstellte, der das Absterben des Naturlebens als Leiden an sich erfährt, so wird man, falls man obige Bemerkungen billigt, es der Natur der Sache nach gestattet finden, in einem andern Falle von der Idee des dualistischen Naturgottes, wie sie sich im Lykurgosmythos abspiegelt, auszugehen. Der Vernichter der blühenden Sommervegetation ist passend der Sonnengott, dessen Gluth im Hochsommer versengt, was im Frühling seine belebende Wärme der Erde entlockte. In dieser Anschauung wurzelt, wie ich glaube, auch die Auffassung, die Ares zum Kriegsgotte gemacht hat. Zunächst wird, wie die deutsche Volksmythologie dem Mai oder Sommer nicht allein den Winter, sondern geradezu den Tod entgegenstellt (Grimm D. Myth.² S. 726 ff.), der darum bei Frühlingsbeginn ausgetrieben und geblendet wird, der Gott, der das Naturleben der schönen Jahreszeit vernichtet, zur vernichtenden Macht, zum Todesgotte schlechthin. Diese Tod und Verderben sendende Macht des Sonnengottes offenbarte sich besonders furchtbar, wenn die Sommergluth ansteckende Krankheiten erzeugte; so erscheint Ares bei Sophokles (Oed. r. 190) als Pestgott. Bekanntlich hat die nationalhellenische Mythologie als Ursache dieser Krankheit der Jahreszeit die Pfeile des Apollon reci-

pirt, welche dann allgemein jeden vorzeitigen Tod herbeiführten. Ist Ares in dem gleichen Sinne wie Apollon Todesgott, d. h. nicht gleich Hades-Polydegmon König der Unterwelt, der die abgeschiedenen Seelen in sein Reich aufnimmt, sondern activ tödtender, Leben vernichtender Gott, so können wir die Parallele noch weiter führen. Aus dieser Vorstellung heraus sind dann beide zu Kriegsgöttern geworden, als welchen den Apoll der ursprünglich ihm allein geltende Pän kennzeichnet (vgl. Welcker I S. 534 ff.); in der Schlacht wird der Todesgott angerufen seine schreckliche Macht gegen die Feinde zu kehren, wie bei Aeschylos die thebanischen Jungfrauen zum Apollon Lykeios beten: Wolfgott, werd' ein Wolf dem Feindesheer! (Aesch. sept. 145). Dieser selbe Wolf-Apollon war als Vernichter des Stier-Dionysos auf einem alten Bildwerk in Argos dargestellt¹⁾, wo er also an die Stelle getreten ist, die ursprünglich Ares einnahm, so dass wir die von uns zur Erläuterung der stark zurückgedrängten Gottheit herbeigezogene Analogie von der griechischen Religion selbst ergriffen finden. Auch der amykläische Hyakinthostödter trug Helm, Bogen und Lanze.

Demnach steht die Geltung des Ares als Kriegsgott mit seiner Naturbedeutung in einem Zusammenhange, der sich durch die Analogie eines wesensgleichen Gottes schrittweise belegen lässt, und die einseitige Auffassung der hellenischen Nationalmythologie schliesst sich doch an ein Stück des Wesens des Gottes an, das sie nur für das Ganze nimmt.

III. Ares in Theben.

Bevor wir von dem so gewonnenen Standpunkte aus auf den ätolischen Ares zurückblicken, haben wir erst noch die für diesen Cult wichtigste Stätte, die Areische Veste (*τειχος*

1) Paus. II, 19, 3 u. 6. Welcker I, 476 ff.

Ἄρειον II. 1407) Theben in ihrer eigenthümlichen Bedeutung für diesen Cult ins Auge zu fassen.

Kadmos, der Stammesheld der Kadmeer und Gründer der Burg Kadmea, erlegt den Drachen, den mörderischen Wächter einer dem Ares heiligen Quelle (Paus. IX, 10, 5). Dieser ist der Sohn des Ares und der Erinys Tilphossa¹⁾. Die aus dessen Zähnen erwachsenen Geharnischten tödten sich untereinander bis auf einige, die von Kadmos in seine Stammesgemeinde aufgenommen werden. Schliesslich führen die Götter dem Kadmos die Tochter des Ares und der Aphrodite, Harmonia, als Braut zu.

Eine kürzlich erschienene Abhandlung von K. Tümpel 'Ueber die Verbindung von Ares und Aphrodite' (XI. Supplementband zu Fleckeisens Jahrb. S. 639 ff.) hat zuerst die Bedeutung des Kadmosmythos für den Cultus des Ares ins rechte Licht gestellt, indem sie denselben nicht, wie man bisher gethan, den Kadmeern, sondern den vor diesen in Böotien altansässigen Stämmen zuweist. Als solche werden uns, um von den 'ogygischen' Ektenen abzusehen, Hyanten und Aonen genannt (Paus. IX, 5, 1. Str. VII c. 321); von den letzteren berichtet Pausanias, dass sie von Kadmos aufgenommen und mit dessen 'Phönikern' verschmolzen seien. Hierzu bietet, wie Tümpel S. 712 ff. nachweist, der Kadmosmythos die genaueste mythologische Parallele und enthüllt uns zugleich die religionsgeschichtlichen Folgen jener siegreichen Occupation der Kadmeer. Als Hauptzüge dieses altböotischen Arescultes werden hierdurch überliefert: erstens die ihm beigesellte Gemahlin Erinys Tilphossa, zweitens die heilige Quelle, drittens der blutige Opfer fordernde Drache, als Symbol der Tod bringenden Macht des zürnenden Gottes. Dieser Cultus wird nun zwar durch die Götter des Kadmeonenstammes, unter denen sicher und unbestritten allein die durch die von Kadmos gesuchte Kuh symbolisirte Demeter Thesmophoros dasteht, stark zu-

1) Schol. Soph. Ant. 126.: *ἐγεγόνει ὁ δράκων ἐξ Ἄρειος καὶ Τιλφώσσης Ἐρινύος.*

rückgedrängt, aber doch sowohl von den mythisch durch die Spartan repräsentirten, von den Kadmeern aufgenommenen Aonen, wie auch nach dem bekannten Princip griechischer Toleranz von den Siegern selbst in dem Masse aufrecht erhalten, dass aus der Ehe des Kadmos mit der Tochter des Ares und der Aphrodite, wie wunderbarerweise die Erinys umgenannt wird, das Geschlecht der Kadmeerkönige entspringt.

Wir haben uns nun die Frage vorzulegen: ist dieser Ares der altböotischen Stämme der Aonen und Hyanten identisch mit dem Ares der Thraker am Parnass und Helikon, dessen wesentlichste Eigenschaft ist, im Jahresmythos die dem Dionysos entgegengesetzte Seite darzustellen? Sichere Auskunft können uns nicht sowohl die abgerissenen Notizen über die halbverschollenen Stämme geben, sondern nur eine Betrachtung des Wesens und Charakters der fraglichen Culte.

Was nun zuerst Dionysos in Theben anlangt, so wird die Bedeutung und das Alter des dortigen Dienstes durch seinen Geburtsmythos, wonach er ein Sohn einer Kadmostochter ist, hinlänglich bezeugt. Sodann führt uns die Pentheussage das Bild einer orgiastischen Nachtfeier thebanischer Mänaden auf dem Kithäron vor, deren ursprüngliche Wildheit auf enge Verwandtschaft mit dem thrakischen Culte deutet. Gewiss haben wir nicht nöthig uns so eng an die Chronologie der Sage zu halten, dass wir aus der Thatsache, dass Semele des Kadmos Tochter heisst, schliessen müssten, dieser Cult sei erst von den Kadmeern aufgenommen worden. Denn dieser Geburtsmythos findet seinen Hauptzweck darin, den Gott in das System der griechischen Religion aufzunehmen. Es geschieht dies dadurch, dass das Frühlingsleben der Natur nach Analogie griechischer Mythologeme wie Kore als Erzeugniss des Zeus mit einer Erdgöttin aufgefasst wird (vgl. Welcker, Dionysos, des Zeus und der Semele Sohn I S. 431). Hiermit war nothwendig eine Einschränkung seiner Idee verbunden; während im Mythos des hellenischen Dionysos die zeugende Kraft des Himmelsgottes, der im Frühlingsgewitter die Erde befruchtet, das Frühlingskind erschafft, so war in der ursprünglichen Idee

des thrakischen Gottes das Frühlingsleben mit seiner Ursache, der Leben schaffenden Kraft der Sonne in eins zusammengefasst, so wie der in Delphi ihm gleichstehende Apollon durch seine Macht Blüthe und Reife hervorbringt. Zugleich wurde dadurch auch die Einheit mit dem die Sommervegetation vernichtenden Todesgotte aufgehoben, wie überhaupt in der hellenischen Mythologie für einen so schroffen Ausdruck für den Zwiespalt des Naturlebens kein Platz war. Wohl aber konnte die Macht des Todesgottes, auch wenn das Hinwelken des Naturlebens nicht mehr auf ihre Bethätigung zurückgeführt wurde, noch fort und fort in ihrem Walten im Menschenleben, besonders in ihrer furchtbarsten Erscheinung auf dem Schlachtfelde, erkannt und nach der ihr zukommenden Weise verehrt werden. Es ist demnach ungereimt, zu verlangen, dass an der Stätte der Hellenisirung des Dionysos der specifisch thrakische, ausländische Zug seines Wesens, seine gegensätzliche Einheit mit Ares noch zu erkennen sein soll. Nun tritt allerdings dem Dionysos und seinen Mänaden gleich dem Lykurgos Pentheus entgegen, der auch von Preller (I S. 566) mit diesen zusammengestellt wird. Allein es fehlt in dieser Sage der entscheidende Hauptzug, die Besiegung oder Verjagung des Frühlingsgottes; man müsste gerade annehmen, dass die moralische Tendenz, deren Einwirkung wir schon im Lykurgosmythos constatirten, eine so starke Umwandlung geschaffen habe, dass gleich auf den sich ohnmächtig erweisenden Angriff des Frevlers dessen Bestrafung folgte. Soviel über die hierher gehörige Seite des Dionysosmythos.

In Betreff des thebanischen Ares ist zuerst seine Verbindung mit Erinys Tilphossa in Betracht zu ziehen, wenn es gilt sein Verhältniss zum thrakischen Ares zu untersuchen. Wir finden den Cult der später in die Idee der Demeter eingegangenen Erinys an verschiedenen Orten Griechenlands wieder; über Verbreitung und Bedeutung dieses Dienstes wird in einem folgenden Abschnitte zu handeln sein. Einstweilen genüge es unter Verweisung auf O. Müllers (Aeschylus' Eumeniden S. 169 ff.) Untersuchung und die oben genannte Abhand-

lung Tümpels die daselbst erwiesene Thatsache zu constatiren, dass wie der Drache ein Symbol der chthonischen Macht, so auch die Aresgemahlin durch den Namen Erinys als Unterweltsgöttin bezeichnet wird. Durch Verwerthung des in dem Demodokosgesange stark verunstaltet enthaltenen Mythos kommt Tümpel zu dem Resultate, dass wie in andern griechischen Religionszweigen, so auch in dem des Ares das Wiedererwachen der Natur als *ἰερός γάμος* des höchsten Götterpaares vorgestellt wurde. Da nach mythologischer Vorstellung die Fesselung den Zustand winterlicher Todeserstarrung, der Vollzug der heiligen Ehe aber Leben und Fruchtbarkeit bedeutet, so kann die Umarmung innerhalb der Fesseln nur die die Sache ins Komische ziehende Verunstaltung sein; im ersten Mythos fand sicher vorher die Lösung der Fesseln statt, die negativ die Brechung des Todesbannes, wie die Ehe selber positiv die Neubelebung der Natur bedeutet. Demnach bezeichnet der Name Erinys nur eine, die winterliche Phase der Göttin. Doch ist es nicht zufällig, dass gerade dieser Name erhalten ist; wie der Cultus der Demeter Erinys lehrt, war gerade diese Seite der Göttin in besonders energischen Bildern ausgeprägt.

Ein vergleichender Blick auf den thrakischen Cultus lehrt sofort, dass hier eine durchaus selbständige und eigenthümliche Religionsanschauung vorliegt; von einer chthonischen Göttin, die, nachdem sie den Bann der Unterwelt verlassen, sich mit dem Jahrgotte in heiliger Ehe verbindet, ist in dem thrakischen Ares-Dionysosculte nichts anzutreffen. Wir können die Verschiedenheit dieser beiden alten Cultkreise noch an den Elementen, welche die spätere hellenische Religion aus ihnen entnommen, constatiren: dass der Demetereultus, der, wie noch zu erörtern, bestimmte Elemente seines Mythos aus dem Culte der Erinys an sich gezogen hat, nur durch äussere Constellationen mit dem Dionysosculte zusammengebracht worden ist, wird wohl allgemein angenommen.

Demnach führt eine Vergleichung dieser Culte zu der Annahme, dass in Theben der thrakische Dionysos auf den

Stamm einer alteinheimischen Religion, deren höchstes Götterpaar Ares und Erinys waren, gepflanzt ist. Die Legende des Dionysos *Δίσιος* in Theben ¹⁾ lässt diesen als Befreier thebanischer Männer aus den Fesseln der Thraker gefeiert werden; worin wenigstens eine Erinnerung an thrakischen Einfluss nachklingt. Mit der Aufnahme des Dionysoscultes muss auch die Verschmelzung des thrakischen Ares mit dem alteinheimischen stattgefunden haben; dass letzterer nicht nur der Naturgott, als welcher er im *ἰερός γάμος* erscheint, sondern auch der des Todes ist, zeigt der ihm heilige Drache, entschieden ein chthonisches Symbol. Diese Verschmelzung der beiden den Kreislauf der Natur zwischen Leben und Tod darstellenden Götter wurde noch dadurch erleichtert, dass beide die Macht des Todes in der grimmigen Schlacht erweisend zu Kriegsgöttern geworden sind. Für den thebanischen Ares bezeugt dies der Zug der Sage, dass die Männer aus dem Geschlechte des Drachen, der die Todesmacht des Gottes symbolisirt, gewappnet der Erde entsteigen.

IV. Ares als Stammesgott der Hyanten.

Wenn wir den im thebanischen Mythenkreise auftretenden Ares speciell den Aonen zuschreiben, weil diese als Spartanen in die Gemeinde der Kadmeer aufgenommen wurden, so haben wir auch die durch die Invasion der Kadmeer vertriebenen Stämme in ihrer Bedeutung für die Aresreligion ins Auge zu fassen. Pausanias IX, 5, 1: *Κάδμου δὲ καὶ τῆς Φοινίκων στρατιᾶς ἐπελθούσης μάχῃ νικηθέντες οἱ μὲν Ὑαντες εἰς τὴν νύκτα τὴν ἐπερχομένην ἐξδιδράσκουσι· τοὺς δὲ Ἄονας ὁ Κάδμος γενομένους ἰκέτας καταμεῖναι καὶ τοῖς Φοίνιξιν ἀναμιχθῆναι εἶασε.* Eine Reihe von Nachrichten gestattet uns das Schicksal der vertriebenen Hyanten ²⁾ weiter zu ver-

1) Paus. IX, 16, 4.

2) Hyanten als Ureinwohner Böotiens Strab. VII C. 321. IX C. 401. Pindar

folgen, so dass wir eine Basis gewinnen können, bestimmte Religionselemente auf eine bestimmte Stammesreligion zurückzuführen. Von den vor Kadmos geflohenen Hyanten war die Stadt Hyampolis = Ὑάντων πόλις in Phokis gegründet worden. Wichtiger aber ist uns, dass nach Apollodor¹⁾ Hyanten aus Böotien nach Aetolien zogen und sich den Aetolern anschlossen. Aetolien hiess (nach Steph. Byz. s. u.) auch Hyantis, wenn auch vielleicht nur bei gelehrten Dichtern.

Auf diese Einwanderer ist so sicher der ätolische Areseult zurückzuführen, wie auf die ihnen eng verbundenen Aonen der zu Theben. Wir sehen oben, dass der ätolische Gott nicht nur unter kriegerischem Namen, wie Πορθείς, auftritt, sondern auch in so enger Verbindung mit Dionysos, dass beide durch denselben sterblichen Helden und zwar durch den 'Weinmann' vertreten werden. Es taucht also hier jenes Grundverhältniss von Ares und Dionysos auf, das durch die Verbindung des letzteren mit der hellenischen Zeusreligion aufgehoben worden ist. Wenn die eigens zu diesem Behufe aufgestellte Zeusgeliebte eine Tochter des Kadmos heisst, so könnte man daraus schliessen, was auch aus andern Gründen wahrscheinlich ist, dass an der Spitze der Religion der Kadmeer Zeus stand, den seine Verehrer als Erzeuger des Frühlingslebens zum Vater des Dionysos machten. (Falls nämlich Kadmos = Kadmilos-Hermes ursprünglich ein pelagischer Gott ist, scheint mir die von Kadmos gesuchte Europe, die von ihm verehrte Demeter, sowie das Symbol der Weg weisenden Kuh in eine dem Zeus in heiliger Ehe, worauf das Kuhsymbol deutet, vermählte Erdgöttin zusammenzufassen zu sein, vielleicht dieselbe Göttin, die wir in den kretischen

frg. 51. Boeckh.: ἦν ὅτε σίας τὸ Βοιωτικὸν ἔθνος ἔνεπον. Steph. Byz. s. u. ἔθνος περὶ Ἀλαλκομένιον. schol. Pind. Ol. VII, 152. Ὑαντες ᾤκησαν τὴν Θήβην καὶ ἀπὸ τοῦ ὀνόματος μετεγράφη τὸ καὶ Συβοιωτοὺς λέγεσθαι. vgl. Müller Orch. S. 130. Unger Theban. Paradoxa S. 7.

1) καὶ Ἀπολλόδωρος δὲ εἶρηκεν ἐκ τῆς Βοιωτίας ἀπελθόντας Ὑαντας ἱστορεῖσθαι καὶ ἐποίκους τοῖς Αἰτωλοῖς γενομένους. Strab. X, 464.

Sitzen der Pelasger als Europe antreffen.) Dagegen bringen die von den Kadmeern entweichenden Hyanten naturgemäss den von dieser Naturgestaltung noch unberührten, also dualistisch mit Ares verbundenen Dionysos nach Aetolien. Dort nun nimmt der zum Kriegsgott ausgestaltete Ares die erste und bedeutendste Stelle in den Stammesmythen ein, wie zu Anfang dieser Abhandlung gezeigt wurde. Bei der hohen Wichtigkeit Aetoliens in der mythisch-heroischen Zeit, welche die blosser Erinnerung an die Kalydonische Eberjagd, an die Heraklesgemahlin Deianira, Tydeus und Diomedes vergegenwärtigen, sind weitere Ausstrahlungen dieser Religion, Einflüsse auf die hierdurch bezeichneten Sagenkreise von vornherein wahrscheinlich.

Zum Schluss dieses Abschnittes soll noch eine Vermuthung über einen Zusammenhang dieser Stammesreligion mit dem Meleagermythos geäussert werden. Die Alten leiteten den Namen *Υαντες* von *σῦς* ab; so Pindar (frg. 51 s. S. 245. N. 2) in einer Stelle der Dithyramben. Ist dies etwa so zu verstehen, wie der Aressohn Tydeus von dem bekannten Orakel als Eber bezeichnet wird, den Eber im Schilde führt (Apoll. III, 6, 1), der auch in seiner Jugend von Sauhirten aufgezogen wurde (s. Plut. Proverb. I, 5 *Τυδεὺς ἐκ σαρφορβίου*). Sicherer scheint mir der von Meleager erlegte Eber mit diesem Schildzeichen in Zusammenhang zu stehen. Da dieser die Felder verwüstet (*τὴν γῆν ἄσπορον ἐτίθει* Apoll.), ist er wahrscheinlich ein Symbol der grimmigen Gewalt des unfruchtbaren Winters, der am Wendepunkte des Jahres von dem sommerlichen Gotte besiegt wird, also religiös gefasst ein Symbol der verderbenden Macht des Todesgottes, wie der Drache des thebanischen Ares. Dieser gilt als Abzeichen zunächst der Männer aus dem Geschlechte des Drachen, dann auch der Stadt Theben¹⁾, weil Verderben und Vernichtung vom Todesgotte gesandt den Feinden des Kriegerstammes drohen soll. Die Be-

1) S. Soph. Ant. 126 mit schol. *ἀπὸ τοῦ δράκοντος τοὺς Θεβαίους δηλοῖ, ἐπεὶ δρακοντογενεῖς εἰσιν.*

siegung dieser Macht in der Jahreszeit würde im Mythos der Aonen dem Drachen tödtenden Ares, an dessen Stelle Kadmos trat, in dem der Hyanten dem Jäger Meleager zufallen.

V. Ares in Tegea und Olympia.

Die spätere Sage lässt bekanntlich zur Jagd des Kalydonischen Ebers einen glänzenden Heldenverein aus verschiedenen Landschaften zusammenkommen; für den Verlauf der Sage selbst ist nur das Eingreifen der arkadischen Atalante wichtig. Da ausserdem der Tod des Ankaeos, des Sohnes des Lykurgos und Bruders des Kepheus aus Arkadien, als stehender Zug der Sage festgehalten wird, so können wir mit Preller (II³ S. 306) den Antheil dieser heroischen Gestalten Arkadiens an der ätolischen Sage für alt halten. Auch der Cultus von Tegea erkannte diese Ueberlieferung an: im Tempel der Athena Alea wurden die von Meleager der Atalante übergebenen Spolien des Ebers als Reliquie gezeigt und die vordere Giebelgruppe stellte von Skopas' Hand die Eberjagd dar (s. Paus. VIII, 45, 3 ff. 46).

Nicht allein die Heldensage, sondern auch der Cultus weist auf Aetolien hin, indem der Arescult in eigenthümlicher, auf einen Naturgott zurtückweisender Gestalt auftritt. Auf dem Markte zeigte eine Stele das Reliefbild des Gottes, der von einem Sonderopfer der Weiber den Beinamen *Γυναικοδοίνας* trug; die ätiologische Legende erzählte von einem Siege der Weiber über die Spartaner (Paus. VIII, 48, 3). — Auf dem in die Ebene der Tegeaten hereinragenden Hügel Kresion stand der Tempel des Ares *Ἄρρειός*; nach der Tempelsage gebar von Ares die Tochter des Kepheus, Aërope, einen Sohn; da sie in den Wehen starb, entsog das Kind noch der Brust der todten Mutter reichliche Milch nach dem Willen des Gottes (*Ἄρεως γνῶμη*) (Paus. VIII, 44, 6). Die Bedeutung dieses Namens weiter als die Legende zu fassen, dazu giebt uns vor allem der

Umstand das Recht, dass der Name des eponymen Stammesheros *Ἀφειδάς* die gleiche Bedeutung zeigt. Auf eine Naturbedeutung desselben führt, dass die Quellnymphe Leukone für seine Tochter galt (Paus. a. O. 7). O. Müller (Pallas § 32. Kl. Schr. II S. 176. N. 29) erkennt in Apheidas (von α priuatium und *φείδομαι*) den Repräsentanten der Bewohner der Alluvialebene, deren Fruchtbarkeit dem einwandernden Stamme Gelegenheit bot, ihren Heros nach dem Reichthum spendenden Gotte zu benennen. 'Die Apheidanten', sagt E. Curtius (Pelop. I S. 259), 'sind der Kriegerstamm, dessen Eindringen die Einförmigkeit altpelasgischer Zustände unterbricht . . . Sie nehmen den besten Theil der Landschaft für sich in Besitz, den in die Mitte der Ebene vortretenden Hügel nebst der anliegenden fruchtbaren Niederung.' Für eine genauere Bestimmung der Verwandtschaft dieses durch einen reichen Sagenkreis ausgezeichneten Stammes wäre wohl von dem Culte der Athena Alea auszugehen. Für unsern Zweck wird es genügen, die deutlich angezeigte Thatsache der Einwanderung mit den besprochenen Beziehungen zum Cultus und Sagenkreise der Aetoler dahin zu combiniren, dass der Zug des Stammes aus dem nördlichen Festland in die Pelopsinsel diesen in eine nähere Beziehung zu den Aetolern von Kalydon brachte und von dorthier die Aufnahme jener mythischen Elemente erfolgte. Dass der Ares *ἄφρηιός*, der noch aus dem Tode Lebensnahrung entströmen lässt, der überhaupt den Segen der Fruchtbarkeit verleiht, ganz zu dem mit Dionysos geeinten, gleich diesem durch Oeneus vertretenen ätolischen Gotte stimmt, ist sofort ersichtlich.

Aetolische Einwanderung in Elis nimmt Welcker (I S. 417) an, um den dortigen Ares als Vater des Oenomaos zu erklären. Nach dem Scholiasten zu Pindars dreizehnter Olympischer Ode (Vs. 146) war Ares *ἐπιχώριος καὶ πατρῷος τῶν Ἡλείων*. Oenomaos steht in keinem Zusammenhange mit dem Mythenkreise der Epeer, die Endymion und Selene-Iphianassa, noch mit dem der Eleer, die den Helios-Augeias ver-

ehren. Ausser seiner Genealogie weisen noch andre Züge darauf hin, dass Oenomaos eigentlich den Gott selber durch eine heroische Metamorphose vertritt. Ein Altar des Hephästos wurde auch für einen des Zeus Areios gehalten, an welchem der König von Pisa vor dem Wettfahren mit den Freiern der Hippodameia geopfert habe. Die Namensform *Ζεὺς Ἄρειος* scheint nicht sowohl, wie Welcker meint, 'beide Götter vereint', sondern ursprünglich wenigstens Ares als höchsten Gott zu bezeichnen (Paus. V, 14, 6). Die späteren Künstlerdarstellungen, Vasenbilder (Kekulé Ann. d. Inst. 1864 S. 89 f.) und die Giebelgruppe des Olympischen Tempels lassen dies Opfer dem Zeus gelten, offenbar durch den Brauch der Olympischen Spiele, deren Prototyp jene Wettfahrt ist, beeinflusst. Dagegen sagt Philostrat. iun. IX. *ὁ δὲ τῷ πατρὶ θύων Ἄρει σπεύδει*. Auf Vasenbildern erscheint der opfernde Oenomaos in Waffenrüstung; die von ihm mit der Lanze durchbohrten Freier der Hippodameia erinnern an die blutigen Opfer, die dem thebanischen Aresdrachen fallen. Philostrat. sen. (I, 14) beschreibt ihn: *ὡς ἴσα καὶ Διομήδης ὁ Θράξ βάρβαρος κείται καὶ ὠμὸς τὸ εἶδος*. Wie Oenomaos windschnelle Rosse vor seinen Wagen spannt, so ist auch in Olympia dem *Ἄρης Ἰππιος*, verbunden mit der *Ἀθηνᾶ Ἰππία*, ein Altar geweiht (Paus. V, 15, 6). — Eine höhere als heroische Geltung verräth die ihm beigesellte Gattin *Στερόπη*, die wie ähnliche Personificationen himmlischer Erscheinungen eine Tochter des Himmelsriesen Atlas ist (vgl. Apoll. III, 10, 1). Dass die durch diese Ehe angedeutete Beziehung zur Blitzjungfrau eigentlich dem Gotte gilt, zeigt sich deutlich dadurch, dass diese nicht Geliebte des Gottes und Mutter des Helden genannt wird¹⁾, wofür sonst Hargina, die Tochter des Flusses Asopos, steht (s. Schol. Apoll. Rhod. I, 752. Paus. V, 21, 6). Nun finden wir in der oben betrachteten Genealogie der Aetolerhelden unter den Töchtern

1) Hyg. P. A. II, 21 Martem ex Sterope Oenomaum procreasse, quam alii Oenomai dixerunt. Hyg. f. 84 Oen. Martis et Asteropes Atlantis filiae filius. Schol. II. Σ486 *Στερόπην συγγενέσθαι Ἄρει, ὧν Οἰνομ.*, auch Eratosth. cat. XXIII. Seru. ad Verg. Aen. VIII, 130.

des Agenor, für den Nikander Ares nennt, neben *Στρατονίκη*, *Λαιοφόντη* auch eine *Στερόπη*. Den gleichen Namen trägt auch eine Tochter des Porthaon, mit der Acheloos die Sirenen erzeugt.

Dies Zusammentreffen bestätigt uns einestheils die Zurückführung des Oenomaos-Ares auf ätolische Einwanderung; andererseits legt es uns die Frage vor, wie weit dies Verhältniss naturmythisch begründet sei.¹⁾

Wir konnten zur Entwicklung der Idee des Ares aus einem Sonnen- und Jahressgott zum Todes- und Schlachtengott uns auf die parallele, klar und vollständig vorliegende Ausbildung des Apolloncultes berufen; auch diese Frage wird am kürzesten zu beantworten sein, wenn wir darauf hinweisen, dass Apollon als Abzeichen seiner Verderben und Schrecken sendenden Macht die Aegis führt. Als Zeus²⁾ die Achäer durch die Troer in die Flucht jagen will, lässt er Apollon dem Heere letzterer voranschreiten (Il. O 220 ff.): *εἰμένος ὄμοιον νεφέλην, ἔχε δ' αἰγίδα θοῦρον* (308). Als er sie schüttelte und dazu laut schrie, schmolz er jenen den Muth in der Brust und sie vergassen der Wehre: *ὡς ἐφόβηθεν Ἀχαιοὶ ἀνάγκιδες· ἐν γὰρ Ἀπόλλων ἦχε φόβον* (327).

Durch die bedeutsame Stellung, die das Gewitter in der Religion der Himmelmächte einnahm, war dasselbe wie im Zeusculte Symbol der weltbeherrschenden Majestät, so in der mythischen Erscheinung der Kriegsgötter zum höchsten Ausdrucke des Grauens und Schreckens geworden (vgl. Homer a. a. O. 310 von der Aegis *Ἥφαιστος Αἰὲ δῶκε φορήμεναι ἐς*

1) Wenn der zu Pisa verehrte Ares den Blitz führte, so ist vielleicht der Altar des Zeus Keraunios, der neben dem des Zeus Herkeios im Hause des Oenomaos stand (Paus. V, 14, 5), ursprünglich auf dessen *θεὸς πατρῶος* zurückzuführen, der dann wie der Opferaltar des Zeus Areios nach den Vorstellungen des späteren Olympischen Cultes umgedeutet wurde; um diese Thatsache spann sich dann die Legende, dass der Blitz in des Oenomaos Haus eingeschlagen sei.

2) Dass von diesem Apollon die Aegis erhält, ist Anpassung an das spätere System, wie die Stellung Apollons als Kriegsgott, *Βοηδρόμιος* u. s. w. zeigt.

φόβον ἀνδρῶν). Vermöge dieser fest gewordenen Bedeutung konnte nun auch die Aegis ἐς φόβον ἀνδρῶν rein um dieser Wirkung willen gebraucht werden, so dass die ursprüngliche Naturursache dabei übergangen wird. Man würde in der Schilderung der Ilias den Dichter missverstehen, wenn man sich vorstellte, die Achäer ergriffen vor einem Gewitter die Flucht; vielmehr ist die dämonische Ursache davon, dass ihre Geschosse nicht mehr haften, dass ihnen der Muth entsinkt, das Einerschreiten des ihnen feindlichen Gottes, der den verkörperten Inbegriff des höchsten Schreckens gegen sie kehrt. Auch Athena (*E 735*) wirft, als sie sich zum Kriege rüstet, die Aegis um die Schultern; der Dichter verweilt nur bei dem diesem Stücke der Rüstung dämonisch innewohnenden Kräften: Streit, Abwehr, grausige Verfolgung und das Gorgohaupt. Diese Wirkungen allein sollen in der Schlacht zur Aeusserung kommen, so wenig gerade bei diesem Bilde die Naturbedeutung vergessen ist. Wenn nun auch das Walten der Sonnengötter im Gewitter¹⁾ zunächst in der mythologischen Physik begründet war, so werden wir doch, da im Bilde des Ares sein Walten im Schlachtgetümmel an die Spitze getreten ist, auch den Blitz in seiner Macht als Zeichen dieser seiner Gewalt betrachten.

Hat sich nun die Verbindung des Ares mit einer weiblichen Personification des Blitzes, die wir in Actolien und in der Oenomaossage vorfanden, dem Inhalt nach als ein echter Zug des Wesens des Gottes ergeben, so fragen wir weiter: ist auch die gewählte Form von Bedeutung? Stand neben Ares eine weibliche Gottheit, deren Walten wie im Gewittersturm so im Getümmel der Schlacht empfunden wurde? Sehen wir zunächst auf das, was in der Mythologie offen zu Tage liegt, so steht neben Enyalios Enyo als engverbundene Gefährtin im blutigen Morden und Toben der Schlacht. Ferner

1) Hyg. f. 183. Equorum Solis et Horarum nomina. Eous . . . Aethiops . . . Bronte, quae nos tonitrua adpellamus, Sterope, quae fulgitra. vgl. Preller II, 80.

haben, wie oben besprochen, Tümpels Untersuchungen die Erinys Tilphossa als Aresgattin in der Stammesreligion der altböotischen Aonen erwiesen, die sich auch unter der ihm vermählten Aphrodite birgt.

Diese beiden Verhältnisse bieten uns ein deutliches Beispiel für die zwiefach verschiedene Art, auf welche eine Göttin einem Gotte beigelegt zu werden pflegt. Entweder ist sie nur Theilhaberin seiner Macht und seines Amtes, sein weibliches Ebenbild, wie Amphitrite neben Poseidon steht, oder die eheliche Verbindung beider ist ein Zusammenschluss zweier für sich selbständiger, wesenhafter Mächte, dessen alljährlich gefeierter Eintritt in seiner naturmythischen Bedeutsamkeit ein wichtiges Stück des Jahresmythos ist, wie z. B. die heilige Hochzeit des Zeus und der Hera. Weiter aber lehrt die Mythologie, dass zu jenem zweiten religiös und mythisch bedeutsamen Verhältniss durch eine natürliche Entwicklung das erstere hinzutritt, wie wenn Hera die Herrschaft des Zeus theilend nicht nur Olympische Himmelskönigin, sondern auch Herrin über Donner, Blitz und ähnliche Phänomene (vgl. Preller I, 136) ist. Falls demnach die dem Ares beigelegte Sterope im ursprünglichen Cultus eine Göttin bedeutete, die vor der Enyo der Vulgärmythologie noch den Naturbezug auf das Gewitter voraus hatte, so konnte diese entweder nach der ersteren Art ein weibliches Ebenbild des Ares darstellen oder auch unter dieser Gestalt nur eine Seite einer vielseitig ausgestalteten Naturgottheit herausgehoben werden. Es leuchtet ein, dass auch in letzterem Falle, so lange wir die überlieferten Züge lediglich aus dem Wirkungskreise des Ares heraus verstehen können, uns in unserm analytischen Vorgehen das mögliche Vorhandensein eines tieferen naturmythischen Hintergrundes in keiner Weise beirren kann.

Sterope, als — vor der Hand nur noch vorausgesetzte — Gewitter- und Schlachtengöttin deckt sich im Kreise hellenischer Gottheiten zum Theil mit Pallas Athene, die, wie schon bemerkt, sich mit der Aegis zur Schlacht rüstet und den Blitz als ihre Lanze schleudert. Im Tempel des Ares zu Athen

(Paus. I, 8, 5) standen ausser der Statue des Gottes noch die dreier weiblicher Gottheiten: Aphrodite (merkwürdigerweise zweimal) Enyo, Athena. Zu der ihm im religiösen Mythos verbundenen Gattin und seiner Genossin im Kampfgetümmel tritt noch die ihm ursprünglich ganz fremde, einheimisch hellenische Göttin, deren Idee sich nur in einem bestimmten Ausschnitt mit der seinen deckt. Da nun die beiden Gottheiten ihrer Wurzel nach sich gänzlich fremd sind, so werden wir, wenn in den nunmehr zu betrachtenden Culten Ares mit einer leicht zu erkennenden Metamorphose der Athena verbunden ist, anzunehmen haben, dass hier jener Aresgattin gleichsam aus der Terminologie der hellenischen Göttervorstellungen ein Name der Athena beigelegt sei.

VI. Ares verbunden mit Tritaia und mit Aglauros.

In Tritaia in Achaia (Paus. VII, 22, 6) wurde im Tempel der Athena und der Tritaia geopfert. Letztere weist sich deutlich durch das ihr dargebrachte Opfer wie durch ihre Ableitung von Triton als eine leichte Verhüllung der Tritogeneia selber aus. Die Legende machte sie zu einer von Ares geliebten Priesterin der Göttin, welche den Gründer der Stadt Melanippos geboren habe. Dass die Herabsetzung zur Priesterin eine Angleichung an die Idee der jungfräulichen Göttin ist, braucht kaum bemerkt zu werden. Da die Geburt der Tritogeneia nach Bergks ausgezeichnete Deutung¹⁾ ein Gewittermythos ist, so brauchen wir nach den obigen Auseinandersetzungen nicht noch einmal zu wiederholen, auf welchem Wege die neben Ares stehende, im Gewittersturm wie im Schlachtgetümmel waltende Göttin zu dem Beinamen der Athena gekommen ist. In dem Namen des Sohnes Melanippos können wir einen Beinamen des Gottes selbst ver-

1) Geburt der Athene, Fleckeisens Jahrb. Bd. 81. S. 289 ff.

muthen, wenn wir uns an den Olympischen Ares Hippios erinnern.

In Athen ist Ares mit der Athenapriesterin, der Kekropide Aglauros¹⁾, verbunden. Wir stellen diejenigen Züge ihres Wesens voran, die sich auf wirklichen Cult und göttliche Geltung beziehen. Ihr Heiligthum lag am Nordostrande der Akropolis, so dass die vom Areopag her die Athener auf der Burg belagernden Perser durch dasselbe emporklimmen konnten (Herod. VIII, 52, 53). Schon die Lage des an den heiligen Felsen der Stadtgöttin angeschlossenen Heiligthumes gegenüber dem Hügel des Ares, der den Tempel des Gottes trug, an dessen Fusse sich das Heiligthum der Erinyen befand, deutet die Mittelstellung zwischen dem alt-einheimischen Stadt- und dem Aresculte an. Hier schwuren die Epheben den Waffeneid; als ἱστορες θεοὶ wurden angerufen Ἄγραυλος, Ἐννάλιος, Ἄρης, Ζεὺς κτλ. (Poll. VIII, 106). Gewiss wird die Reihe der Eidesgötter durch eine wesenhafte Gottheit eröffnet, so dass also ihr Auftreten in der Legende ein Herabsinken von der ursprünglichen Göttlichkeit ist. Jener bürgerlich-militärische Brauch gilt natürlich einer Kriegsgöttin, worauf auch die Verbindung mit Enyalios Ares führt. Diese tritt ausser in der Formel des Waffeneides noch in der Legende von der Stiftung des Areopages hervor, wonach die Tochter des Ares und der Aglauros die von einem Poseidonssohne geschändete Alkippe ist (Apoll. III, 14, 2. Paus. I, 21, 7), worin, wie Welcker treffend sagt (I, 417), nicht allegorische Dichtung, sondern prototypische Fiction eines Criminalfalles zu erkennen ist.

Die mit Ares verbundene Kriegsgöttin ist in den Kreis der um Athena gruppirten Kekropstöchter aufgenommen worden, die eigentlich einzelne heilbringende Wirksamkeiten der Göttin selbst verkörpert darstellen. Schon der Name gehört der Göttin selbst (Ἄγλαυρος = klare Luft s. Preller I S. 165. N. 2).²⁾ Dieser Anschluss an die Naturseite des Athenacultes

1) O. Müller, Pallas (Kl. Schr. II.) § 9. S. 146.

2) Um der Namensform Ἄγραυλος willen eine zu den ποιμένες ἄγραυλοι

lässt auch bei der ursprünglichen Aresgattin einen Naturbezug auf die himmlischen Phänomene voraussetzen, der vielleicht durch den Namen nicht angedeutet wird, da einer Schlachten-göttin eher die Wetterwolke als der heitere Himmel zukommt. Es könnte dies als willkürliches Schalten mit der Ueberlieferung erscheinen, allein es liegen auch andre Züge vor, die erkennen lassen, dass hier durch die Verbindung zweier verschiedener Cultkreise ein nicht widerspruchsfreies Amalgam zu Stande gekommen ist. Die Göttin vertraut den drei Kekropiden das in einer Lade verborgene Erichthonioskind an; Aglauros und die ihr, wie auch O. Müller (a. a. O.) vermuthete, wohl nur zufällig beigegebene Herse öffnen wider das Gebot der Göttin die Lade und stürzen sich wahnsinnerfasst von den Felsen herab (Apoll. III, 14, 6, 5. Hyg. f. 166). Die Pflege des erdgeborenen Schlangenkindes im Tempel der Göttin stellt den Inbegriff alles Segens dar, den diese in ihrer mütterlichen Huld auf ihr Land herabsendet. Da nun die *Ἀγλαυρίδες παρθένοι* ¹⁾ nur personificirte Eigenschaften der Göttin selbst sind, so geht gewiss der Zug, dass Aglauros ihre Pflicht verletzt, nicht auf das durch den Namen seiner Wortbedeutung nach bezeichnete Naturwesen, das ja Athena Aglauros ²⁾ ist. Vielmehr ist dieser Name auf ein Wesen von ursprünglich andrer Bedeutung übertragen worden mitsammt jener Function im Dienste der Athena, für welchen wiederum Aglauros für untüchtig befunden und daher durch die Legende von ihrer Pflichtverletzung daraus entfernt wurde. Entsprechend der unholden Rolle, welche hier Aglauros spielt, knüpfte die Erinnerung an sie wiederum bei dem Feste der Plynterien und Kallynterien an, da die Reinigung des Gottesbildes den gewöhnlichen Tempeldienst

zu stellende agrarische Göttin anzunehmen, scheint mir mit Preller unberechtigt, da die Athenadienerinnen 'Allbethauerin' und 'Thau' als *παρθένοι Ἀγλαυρίδες* sachgemäss von der klaren Luft und nicht von dem Hausen auf freiem Felde benannt sind.

1) S. Eurip. Ion 23.

2) Suid. s. u. *ἔστι δὲ καὶ ἐπώνυμον Ἀθηνᾶς* Schol. Aristoph. Thesm. 533 *κατὰ γὰρ τῆς Ἀγραύλων ἄμνον, κατὰ δὲ τῆς Πανδρόσου σπανιώτερον.*

unterbrach und die Tage des Tempelverschlusses für Unglückstage galten (s. Hermann-Stark G. A. § 61. Nr. 3—6). Stark (a. a. O.) lässt dies Fest gefeiert werden 'zur Symbolisirung der alljährlichen Entfernung der Göttin aus dem Heiligthume und ihres Verfallens an die Mächte der Unterwelt', indem Aglauros 'wesentlich Athene selbst nach ihrer furchtbaren, in Stein und Erstarrung verwandelnden, dieser Macht gleichsam erliegenden Seite' ist. Dagegen glaube ich, dass zunächst eine äusserliche Nöthigung des Cultes die Vorstellung herbeiführte, dass an diesen Tagen der Reinigung die schützende und segensreiche Gegenwart der Stadtgöttin unterbrochen sei, worauf sich an dieser Stelle das finstere Bild einer andern, durch Athena entthronten Kriegsgöttin einschob. — Auch in der von Ovid (Metam. 711—832) erzählten Geschichte von der Liebe des Hermes zu ihrer Schwester Herse zeigt sich Aglauros unhold und von Neid erfüllt. Bedeutsam erscheint mir der Schluss der Geschichte, wonach sie zu Stein erstarrt. Die Todeserstarrung, die der Sage nach ihre Glieder ergreift (Ov. Met. 827 *letalis hiems paulatim in pectora uenit*), stand ursprünglich in der Macht der mit Ares verbundenen Kriegsgöttin. Wenn diese aber im Sinne ihrer Verehrer ihre Gewalt gegen die Feinde kehren sollte, so konnte die attische Mythologie, die diese fremdher eingeführte Gestalt nicht nur der heimischen Göttin als Dienerin unterordnete, sondern sie auch noch in einen gewissen feindlichen Gegensatz zu ihrer Herrin brachte, dies ihrer Gottheit verlustig gegangene Wesen nunmehr umgekehrt der Todeserstarrung erliegen lassen.

Einer furchtbaren, grimmigen Kriegs- und Todesgöttin eignet auch das Aglauros und Diomedes in Salamis auf Kypros¹⁾ dargebrachte Menschenopfer, bei welchem ein Ephebe dreimal um den Altar geführt, sodann vom Priester mit der

1) Porphyr. abstin. II, 54. *ἐν τῇ νῦν Σαλαμῖνι . . . ἐθύετο ἄνθρωπος τῇ Ἀγραύλῳ . . . ὑφ' ἑνα περιβολῶν ὃ τε τῆς Ἀθηνᾶς νεῶς καὶ ὃ τῆς Ἀγραύλου καὶ Διομήδους . . .* 55. *τοῦτον τὸν θεσμόν Δίφιλος ὁ τῆς Κύπρου βασιλεὺς κατέλυσεν.*

Lanze durchbohrt und auf einem Scheiterhaufen verbrannt wurde. Diomedes vertritt hier offenbar die Stelle des Ares; wie der Aetolerheld hierzu kommt, soll nunmehr erörtert werden.

VII. Tydeus und Diomedes.

Unter dem mythischen Ruhme von Argos, den Pindar im Eingange der zehnten Nemeischen Ode preist, führt er auch an: *Λιομίδεια δ' ἀμβροτον ξανθά ποτε Γλανῶπις ἔθρηξε θεόν.* Dass zu Argos Diomedes neben Athena göttliche Verehrung genoss und dieses Cultverhältniss sich auch in der heroischen Sage widerspiegelt, hat O. Müller (Pall. § 28. Kl. Schr. II S. 168) erkannt. Er weist darauf hin, dass nach den Fingerzeigen, die in der mythischen Genealogie und Geschichte des Tydiden gegeben sind, dieser Cult aus Aetolien abzuleiten ist. Wir kehren hiermit zu unserm Ausgangspunkte zurück und können in Bezug auf den Vater des Tydeus, Oeneus, auf die obige Erörterung verweisen, wonach wir in ihm eine Hypostase des ätolischen Stammesgottes Ares betrachteten. Die Mutter des Tydeus ist Periboea, die Tochter des Hipponoos von Olenos (s. Apoll. I, 8, 4. 5).

Beachtung verdient die von Pisander angenommene Version (Apoll. a. a. O.), wonach Oeneus nach dem Willen des Zeus mit der eigenen Tochter *Γόργη* den Tydeus erzeugte. Sonst gilt als Gemahl der Gorge Andraemon; diese Verbindung mit einem entschieden nach Ares benannten Helden giebt uns das Recht auch den Namen der Mutter bedeutsam zu fassen und in ihr eine Hindeutung auf das oben besprochene göttliche Wesen, das sich unter Namen wie Sterope, Laophonte u. s. w. birgt, zu erkennen.

Es wird für die folgende Untersuchung nicht ohne Nutzen sein, sich kurz die Bedeutung, die in der Heldensage die Einführung der Vaterschaft eines Gottes hat, zu vergegenwärtigen. Da in der mythisch-heroischen Zeit der Götter-

glaube im Centrum der Thätigkeit des Volksgeistes stand, wurden auch die historischen Erinnerungen in der Weise mit der Gottheit Walten und Wirken verbunden, dass in dem Helden, in dessen Bild die dichtende Sage die Ruhmesthaten des Stammes zusammenfasst, die Kraft des Gottes sich zu diesem bestimmten historischen Momente in einem gotterzeugten Helden verkörpert. Dabei ist ein Herabsinken des Gottes zum Helden, so lange des ersteren Cultus und dessen Stammesträger ihre individuelle Selbständigkeit nicht einbüßen, unmöglich, wie z. B. Zeus zwar der Vater vieler Helden, niemals aber zum Helden herabgesunken ist.

Der fundamentale Unterschied, dass das Walten des Gottes im Naturleben und im Menschengeschick von seinen Verehrern empfunden wurde, während der Held der Sage seine gleichfalls göttliche Macht nur in einem bestimmten Kreise erwiesen hat, fällt fort, wenn in einem fremden Stamme die Erinnerung an Cultus und Sage einer untergegangenen Stammesindividualität fortlebte. Es ist ebenso natürlich, dass dann der seiner Würde und Geltung beraubte Gott als ein geschichtlich vergangenes, sagenhaftes Wesen erscheint, wie dass die in mythischen Formen sich ausdrückende Kunde der Vergangenheit, um die Erinnerung eines Stammes festzuhalten, zu dem schon ausgeprägten Auszug und Inbegriff seines Wesens und Lebens, seiner Gottesvorstellung griff. Dann also erscheint der Stammesheld zugleich als Vertreter des untergegangenen Cultus wie als Vorkämpfer seines Volkes in seiner historischen Stellung.

Wenden wir uns nun zu Tydeus und Diomedes zurück, um nach Massgabe dieser allgemeinen Sätze über das Verhältniss von Heldenthum und Volksreligion den religiösen Gehalt ihrer Sage zu prüfen, so können wir über den durch sie vertretenen Volksstamm in dieser nicht ethnographischen, sondern mythologischen Untersuchung nicht mehr aussagen, als sich aus der Sage selbst ergibt, nämlich dass derselbe aus

Aetolien, woher die Anknüpfung an den Arescult stammt, in Argos eingewandert ist und dort mit den Achäern verschmolz, daher die Theilnahme seiner Helden an den grossen Gemeinunternehmungen der Achäer, dem thebanischen und troischen Kriege sich schreibt. Welcker (Ep. Cycl. II S. 320) nimmt an, dass in die historisch höchst wahrscheinliche Verbindung von Argeiern mit einem vertriebenen thebanischen Fürsten Tydeus wohl nicht bloß dichterisch als ein Hauptheld der Aetolieder hereingezogen worden sei. 'Die dichterischen Namen Portheus und Agrios, die den wilden und kriegerischen Charakter des Volksstammes ausdrücken, sowie Meleagros, Oeneus und Melas mit seinem Cultus zusammenhängen, berechtigen auch Tydeus den 'Stürmer' [richtiger wohl den 'Zuschläger' s. Preller II³ S. 352. N. 4 und Curtius, Grundzüge S. 225] für ein Kind der Poesie oder ein Charakterbild ätolischer Sitten und Geschichten zu nehmen' (S. 331). Wir werden die Kriegshelden der Aetoler mit der geschichtlichen Thatsache der Verehrung eines Kriegsgottes in der Weise zu verknüpfen haben, dass beides in dem kriegerischen Volkscharakter seine Wurzel hatte, der im Wesen eines ursprünglichen Naturgottes das Walten in der blutigen Schlacht in den Vordergrund treten liess. Auf diesem Boden ist nun auch die Sage von Tydeus erwachsen, dessen Heldenthaten, nach der Bedeutung, die wir seiner Abstammung von Ares-Oeneus zuweisen, als Ausfluss und Erweis Areischer Kraft zu betrachten sind. (Vergl. Eurip. Phön. 134 *Τυδεύς, Ἄργην δ' Αἰτωλὸν ἐν στέροισι ἔχει* und den vom Scholiasten hierzu angeführten Vers des Kallimachos: *εἰμὶ τέρας Καλυδῶνος, ἄγω δ' Αἰτωλὸν Ἄργα* (frg. 226 Schneider), der als eine Schildumschrift von dem dargestellten Kalydonischen Eber ausgesagt zu denken ist, s. Callimachea ed. Schneider II S. 468). Ausser diesem auf dem Boden der Stammesgeschichte sicher gestellten Verhältnisse ist noch zu beachten, dass in der gemein-hellenischen Dichtung Athena als die Göttin, welche Tydeus wie Diomedes Heldenmuth und Stärke einflösst, hervortritt. Besonders deutlich zeigt sich dies in dem für unsre Untersuchung überhaupt wichtigem Gesange der Ilias,

der den Titel *Διομήδους ἀριστεία* trägt. So betet Diomedes (E 116) *εἴ ποτέ μοι καὶ πατρὶ φίλα φρονέουσα παρέστης κτλ.*, worauf die Antwort der Athena (125 ff.): *ἐν γάρ τοι στήθεσσι μένος πατρῷον ἦγα, ἄτρομον, οἷον ἔχεσσε σαέσπαλος ἱππότα Τυδεύς*. Diomedes führt vor Troja die Söhne der Achäer, die Argos, Tiryns u. s. w. bewohnen (B 559 ff.); desgleichen erscheint auch seine Schutzgöttin als die echt hellenische Zeustochter. Es bedarf keiner weiteren Ausführung, dass die aus poetischer Abklärung entstandenen Göttergebilde des Epos nicht für die Bestimmung einer Gottheit, die im Boden des Stammescultus, also der eigentlichen historischen und positiven Religion Griechenlands wurzelt, massgebend sind.

Wenn der an Diomedes' Namen geknüpft Athenacult, dessen einzelne Züge sogleich zu erörtern sind, aus Aetolien her in Argos einwanderte, so traf er hier mit einem Dienste der neben dem Zeus Larissaios auf der Höhe der Stadtburg verehrten Jungfrau (Paus. II, 29, 4) zusammen, da wahrscheinlich beide Heiligthümer in die Religion der Pelasger gehören. Dadurch war für die ätolische Göttin die Anpassung an die urgriechische Gottheit, die dem Kern und Keime nach mit dem späteren hellenischen Götterwesen identisch ist, und im Fortgange der Religionsentwicklung deren Hellenisirung angebahnt. Dass aber die hellenische Athena nur am Abschluss der Geschichte dieses Cultes, d. i. an dem Punkte seiner Einmündung in die Nationalreligion steht, ursprünglich aber ein Wesen ganz anderer Art und Herkunft diese Stelle einnahm, dafür sprechen sogleich näher zu erörternde Anzeichen.

Wenn wir zunächst auf den Ausgangspunkt dieses Cult- und Sagenkreises, Aetolien, zurückblicken; finden wir eine Kriegsgöttin (Stratonike, Laophonte, Gorge), die als Abzeichen ihrer Verderben und Schrecken sendenden Macht Blitz und Donnerwolke führt, deren eheliche Verbindung mit Ares und deren göttliche Geltung andre Culte (Sterope in Olympia, Tritaia, Aglauros) ergänzend aufweisen. Da nun der Genealogie nach Ares Stammesgott des Tydeus ist, so wird schon dadurch wahrscheinlich, dass auch die ihn schützende Kriegs-

göttin die Aresgemahlin ist. Beweisend hierfür ist die enge Verbindung, in welcher Diomedes mit dem Athenaculte steht. Diese seine Stellung deutet schon die Sage vom Zug der Sieben gegen Theben im Voraus an und gewiss konnte die Thebais des Kyklos dieser bedeutsamen und hochalterthümlichen Wendung nicht entrathen (s. Welcker ebend. S. 362—366). Als Tydeus von Melanippos schwer verwundet mit dem Tode rang, eilte Athena herbei, um ihm Unsterblichkeit zu bringen. Amphiaraios wirft ihm das abgeschnittene Haupt des Melanippos zu, das dieser in toller Kriegswuth mit den Zähnen zerfleischt. Da wendet sich Athena entsetzt von ihm ab und der Sterbende ruft ihr noch nach, seinem Sohne das ihm vorenthaltene zu verleihen.¹⁾ 'Den Diomedes machte einst die blonde Glaukopis zum unsterblichen Gotte' singt Pindar zum Ruhme des 'göttgezierten Hauses der Hera' (Nem. X, 11). Während der Scholiast zu dieser Stelle den Cultus von Metapont und andern unteritalischen Stätten anführt, deren Erörterung ausserhalb der Grenzen unsrer Aufgabe fällt, ist es für uns wichtig, den Spuren dieses Verhältnisses in Argos nachzugehen. Bei dem Zuge, der das Palladion zum Bade im Inachos führte, wurde der Schild des Helden einhergetragen; s. Callim. Iavacr. Palladis v. 35: *φέρεται δὲ καὶ ἅ Διομήδεος ἄσπις, ὡς ἔθος Ἰργείων τοῦτο παλαιότατον* (vgl. schol. ad v. 1). Ferner galt der Tempel der Athena Ὀξυδερχώ für seine Stiftung.¹⁾ Die Sage vom Raube des Palladions durch Diomedes knüpft, wie Müller (S. 170) richtig urtheilt, an die bereits vorhandene Verbindung des Diomedes mit dem Athenaculte an und kehrt das wirkliche Verhältniss um, indem sie aus einer einzelnen Heldenthat den bestehenden Cultusbrauch erklärt.

1) Pherecyd. frg. 51 (F. H. G. Müller I, p. 85) . . . κατ' ἐκεῖνο καιροῦ παρεῖναι Ἀθηναίαν, ἀθανάσιαν ἀντὶ ἑξ οὐρανοῦ φέρουσαν καὶ διὰ τὸ μῦθος ἀπεστράφη. Τὸν δὲ θεασάμενον παρακαλέσαι, τῷ παιδί αὐτοῦ χαρίσασθαι τὴν ἀθανάσιαν. Apoll. III, 6, 8.

2) Paus. II, 24, 2; desgleichen das der Athena Ἀνεμῶτις zu Mothone. Paus. IV, 35, 5.

Was nun aber die Bedeutung dieses Verhältnisses anlangt, so sagt Müller: 'Gewiss ist Diomedes ursprünglich der Name eines mit der Athena verbundenen Gottes, eines ähnlichen Wesens wie der mit Aglauros verbundene Ares.' Hierzu ist nun erstens zu bemerken, dass die Pallas, neben welcher ein kriegerisch gerüsteter Gott verehrt wird, sicher nicht die jungfräuliche Zeustochter Athena ist. Wenn aber zweitens das Palladion die Göttin des Diomedes die Blitzeslanze schwingend darstellte, so fanden wir in der ätolischen Heimath dieses Sagenkreises eine Göttin, die in genauer Entsprechung dieselben drei Eigenschaften zeigt: das Walten im Gewitter, in der Schlacht und die Verbindung mit einem kriegerischen Gotte, nämlich mit Ares, als dessen heroische Metamorphose wir daher auch den Diomedes ansprechen. Es ist also der oben erörterte Fall eingetreten, dass ein Heros, von der Sage zum Träger eines bestimmten Abschnittes der Stammesthaten und -Schicksale erschaffen, zugleich einen gleichfalls nur der Vergangenheit angehörenden, in der Erinnerung lebenden Götterdienst repräsentirt.

Das Untergehen des Arescultes giebt sich als ein Aufgehen in den Athenacultus zu erkennen, und aus diesem Endresultat lassen sich einigermaßen die in dieser Entwicklung wirksamen Kräfte abnehmen. Zunächst ist der beiden Culten gemeinsame Ausschnitt ihres Wesens, die Macht über das Gewitter wie über Krieg und Schlacht, bei Ares nur ein kleiner Theil des ursprünglichen Wesens; wenn gleichwohl dieser Zug die Geschichte des Cultus bestimmte, so folgt daraus, dass der volle Naturbezug, den wir noch in Aetolien durch die Gleichsetzung mit Dionysos ausgedrückt fanden, von den Ausläufern dieses Cultes verlassen wurde, was der Lebensrichtung eines wandernden Kriegerstammes durchaus gemäss war. Die alt-einheimische Göttin behauptete, eben weil sie nicht blos Kriegsgöttin war, auch in dieser Eigenschaft das Feld. Wie die Göttin von der gräuelvollen Wuth des Tydeus ihr Antlitz wendet und ihm die zuge dachte Unsterblichkeit versagt, so wendet sich auch das

griechische Religionsbewusstsein von dem aus dem gleichen Stammescharakter geborenen Gotte ab; wenn aber die Unsterblichkeit dem Diomedes von seiner Schutzgöttin zu Theil wird, so zeigt dies an, dass bei dieser Heldengestalt der Process der Aneignung und Hellenisirung vollendet worden ist. Sein Verhältniss zu Athena ist, der hellenischen Anschauung entsprechend, das des Schützlings, dem sein göttlicher Beistand Kraft und Muth einflösst. Daneben aber 'blickt selbst in der homerischen Poesie, die doch als die reinste und vollkommenste Ausbildung der rein heroischen Vorstellung gelten kann, ein andrer Geist und Charakter durch als bei allen andern Heroen. Er erscheint in noch näherer Verbindung mit Athena, als die sonst von ihr begünstigten Haupthelden Achill und Odysseus; sie besteigt in eigener Person denselben Wagen mit ihm.' (O. Müller a. a. O.)

Wenn wir das Bild der Ilias (*E* 839 ff.), die gewaltige Göttin und den besten Mann von einem Wagen herabkämpfend, für einen Nachklang älterer Religionsvorstellung, die zwei verbundene Gottheiten im Kriegsgetümmel einherfahrend schaute, erklären, so könnte dem entgegengehalten werden, dass ja der von Diomedes unter Athenas Schutze geführte Kampf gerade dem Ares gilt, der nach unsrer Auffassung der neben der kriegerischen Pallas verehrte Gott war. Allein gerade dieser Zug bestätigt unsre Auffassung über die hierbei vor sich gegangene religiöse Entwicklung. Die Sage zeichnet in dem Stamme der ätolischen Helden an Tydeus wilde, der Göttin verhasste, d. i. dem griechischen Religionsbewusstsein widerstrebende Kriegswuth, an Diomedes kühne, aber besonnene Tapferkeit, die er dem Schutze der Göttin verdankt, welche ihm Unsterblichkeit gewährte. Dagegen hat Ares im späteren Götterstaate zwar göttliche Geltung, vertritt aber die erstere, durch die Sage von Tydeus' Tode verurtheilte Kampfesart; wenn also Diomedes gerade dadurch zum ruhmreichen Schützling der Göttin wurde, dass die allzu wilde Kampfeslust seines Stammes seinem Bilde fern blieb, so konnte die Bedeutung dieses Abklärungsprocesses nicht besser veranschau-

licht, das so entstandene Bild des echten, gottgeliebten Heldenthumes nicht besser gefeiert werden, als dadurch, dass der Held als Ueberwinder der wild tobenden Schlachtenwuth auftrat. Der von der Nationalsage recipirte, mit wirklichem Cultus der hellenisch gewordenen Göttin in Verbindung stehende Held spricht gleichsam das Verwerfungsurtheil über den seiner eigentlichen Substanz verlustig gegangenen, mehr in den dichterischen Olymp als in den nationalen Cultus aufgenommenen fremden Gott aus.

Dass die Scheidung zweier ursprünglich wesensgleicher mythischer Gestalten so vollzogen wird, dass die vom nationalen religiösen Bewusstsein recipirte sich gegen die abgewiesene wendet, dafür dürften sich in der griechischen Mythologie vielfach Belege finden lassen, wenn man die genetische Entwicklung der einzelnen Culte schärfer ins Auge fasst.

VIII. Perseus.

a. Perseus und Dionysos.

Die mythische Vorstellung, dass dem Dionysos als der sommerlichen Jahreshälfte die Leben vernichtende Macht eines Sonnengottes entgegentritt, finden wir mit höchst bemerkenswerther Deutlichkeit auf einer Reliefdarstellung in Argos ausgedrückt, welche die Legende mit der Gründung des Dienstes des Apollon Lykios durch Danaos verknüpfte (Paus. II, 19, 3 u. 6). Auf einer Felswand vor dessen Tempel war ein Wolf einen Stier anfallend dargestellt; ersterem stand eine Jungfrau bei, indem sie auf den Stier einen Stein warf. Der Wolf-Apollon ist der Gott seiner im Hochsommer zerstörend wirkenden Natur nach (vgl. Welcker I, 476—481); diesem ist durch Einmischung der einer späteren Entwicklungsstufe angehörigen Idee der Letoiden seine Zwillingsschwester als die ihm in allen Stücken gleichende beigegeben, ohne dass sie ursprünglich in diesem Jahresmythos eine Stelle gehabt hätte. Wir

sehen hier, dass im älteren Culte des Apollon die Vorstellung der das blühende Naturleben vernichtenden Gewalt weit lebendiger war, etwa in dem Masse, wie sie sich im Mythos und Cultus des Hyakinthos von Amyklæ erhalten hat; da sich hieran durch Ausbildung und Anwendung auf das Menschenleben die Idee des Todes- und des die Aegis führenden Schlachtengottes anschloss, so bietet uns das Zurücktreten dieses zusammenhängenden Ideencomplexes hinter den andern Aemtern des Gottes wie Mantik, Kitharistik u. a. eine Parallele zu der Verkümmernng der gleichen Naturidee des Ares. Endlich ist klar, dass die Zusammenstellung des aus seinem Lichtlande jenseits des Meeres nach Argos gekommenen Apollon mit dem thrakischen Dionysos nicht ursprünglich sein kann, sondern dass dieser an religiösem Gehalt überaus reiche und glänzende Cult den Gott aus seiner Stelle verdrängt hat, der noch in der Religion der ätolischen Hyanten Ares hiess. Es ist an sich nicht wahrscheinlich, dass an einer Stätte so reicher Sagenentwicklung wie Argos dieser Gott dadurch spurlos verschwunden sei. Betrachten wir zunächst, wie der dortige Dionysoscult den Wechsel des Jahreslebens mythisch widerspiegelt. Die bedeutungsvollsten Feste desselben spielten sich an dem sogenannten Alkyonischen See von Lerna¹⁾ ab, an welchem sich auch das Heiligthum des Gottes wie das der Demeter Prosymna befand. (Aus einer späteren Vermischung beider Culte sind die Lernäischen Mysterien, eine Nachahmung der Eleusinien, entstanden [s. Preller, Dem. u. Pers. 210 ff.] Ueber Alter und Echtheit des hereingezogenen Dionysosdienstes kann natürlich deswegen nicht abgesprochen werden.) Der See von Lerna war nach dem Glauben der Argiver unergründlich tief und zog jeden, der das stille Wasser zu durchschwimmen wagte, in seinen Schlund hinab. Schon in diesem Volksglauben ist die mythische Bedeutung des Sees ausgesprochen: seine Tiefe ist der Abgrund der Unterwelt, des Todes selber. Auch ausdrücklich wird derselbe als Eingang in den Hade

1) Paus. II, 37.

bezeichnet, durch welchen Dionysos seine Mutter ans Licht emporführte.¹⁾ Den Kern des ganzen Cultes legt die Nachricht Plutarchs (d. Is. et Os. 35) bloss: *Ἀργείοις δὲ βουγενῆς Διόνυσος ἐπίκλην ἐστίν, ἀνακαλοῦνται δὲ αὐτὸν ἐπὶ σαλπύγγων ἐξ ὕδατος, ἐμβάλλοντες εἰς τὴν ἄβυσσον*²⁾ ἄρνα τῷ Πυλαόχῳ. Der Stiererzeugte, auf dem Relief stiergestaltete Dionysos, in dessen Dienste auch in Argos der Phallos auftrat (Herod. 2, 49), ist die zeugende Kraft des Naturlebens; deren Erweckung durch Trompetenschall und Ruf offenbar eine Frühlingsceremonie, wie die Herbeirufung des Stier-Dionysos mitsammt den Chariten durch die Frauen in Elis, oder die Auferweckung des Liknites durch die Delphischen Thyiaden. Der 'Thorwart', d. i. der Gott der Unterwelt, deren Pforten alles Lebende aufnehmen, wird durch das Opfer eines (schwarzen) Lammes bestimmt, seine Thore dem zur Oberwelt emporfahrenden zu öffnen. Dass aber aus dem See der Gott des neu erwachenden Lebens emporsteigt, dies wurzelt offenbar in der Anschauung von der die Vegetation erquickenden und so Leben zeugenden Feuchte, wie umgekehrt der von Lykurgos verjagte Dionysos ins Meer, in den Schoss der Thetis flüchtet.

Führte so die Frühlingsfeier das Emporsteigen des Gottes aus dem Wasser vor, so fordert dies als nothwendige Ergänzung eine Darstellung jener Wende des Naturlebens, durch die der Frühlingsgott in die unterweltliche Tiefe des Sees hinabgescheucht wurde. Wenn der diesen Akt des jährlichen Naturdramas allgemein darstellende Mythos, der von Lykurgos, schon eine moralisirende Wendung genommen hat, so dass auch die älteste Ueberlieferung statt von einem Naturvorgange von einer frevelhaften Störung des Gottesdienstes spricht, so dürfen wir auch in dem Sagenkreise von Argos keine so unverhüllte Darstellung erwarten, wie sie das den Wolf-Apollon darstellende Bildwerk vorführt und wie sie der von Plutarch

1) Paus. ebend. 5: *Ἀλκωνίαν λίμνην, δι' ἧς φασιν Ἀργεῖοι Διόνυσον εἰς τὸν Αἰδην ἐλθεῖν Σεμέλην ἀνάξοντα.*

2) Schol. Pind. Ol. IX. *ἡ Λέωνη κτλ. φασὶ καὶ τὴν ἄβυσσον κορήνην ἀντόθι εἶναι.*

berichtete Cultusakt mit Sicherheit für die ursprüngliche Naturreligion erschliessen lässt. Leicht möglich ist es, dass die alljährlich bei Nacht vorgenommene Ceremonie am See, deren Beschreibung Pausanias ¹⁾ (II, 37, 5) aus frommer Scheu unterdrückt, die Leiden des Gottes anging. — In argivischer Sage ist es Perseus, der dem Thiasos des Gottes feindlich entgegentritt und dessen Mänaden in der Schlacht tödtet. Man zeigte in Argos das Grabmal der Mänade *Χορεία* (Paus. II, 20, 3) und die Gesamtgräber der Dionysos begleitenden und im Kampfe getödteten Weiber vor dem Tempel der Hera Antheia (Paus. II, 22, 1) ²⁾. Diese führten den Namen der 'Meeresfrauen' *Ἀλῖαι γυναῖκες*. Da nun die den Gott umschwärmenden Mänaden eigentlich dessen Ammen, die Nymphen des befeuchtenden, nährenden Wassers sind, da weiter im argivischen Cultus der Frühlingsgott dem Wasser entstieg, so werden wir in diesem Beinamen einen echten Zug des alten Naturmythos erkennen. Auch Lykurgos verscheucht die feiernden Gottesammen, insofern die zerstörende Gewalt des Hochsommers auch deren Leben, das sich in Blüthe und Wachsthum der Vegetation äussert, vernichtet zu haben scheint. Fügt sich nun die durch öffentliche Cultmale von Argos bezeugte Tödtung der *Ἀλῖαι γυναῖκες* durch Perseus genau dem Dionysosmythos ein, der der Frühlingsfeier am Lernäischen See zu Grunde lag, so bringt den letzten Zug, der den Ring des Jahresmythos schliesst, die Nachricht bei, dass Perseus den Dionysos getödtet und in den See von Lerna geworfen habe. ³⁾ Da dem im Frühling dem Wasser mit seinen Nymphen entsteigenden Gotte nothwendig in diesem Systeme die Macht eines Leben vernichtenden Sonnengottes entgegengestanden

1) τὰ δὲ ἐς αὐτὴν (sc. τὴν λίμνην) Διονύσω δρώμενα ἐν νυκτὶ κατὰ ἔτος ἕκαστον οὐχ ὅσιον ἐς ἅπαντας ἦν μοι γράψαι.

2) ἀπέθανον δὲ αἱ γυναῖκες ἐν μάχῃ πρὸς Ἀργείους καὶ Περγαῖα, ἀπὸ νήσων τῶν ἐν Αἰγαίῳ Διονύσω συνεστρατευμένοι· καὶ διὰ τοῦτο Ἀλῖαι ἐπονομάζουσιν.

3) Schol. II. § 319 ... (Perseus) Διώνυσον ἀνείλεν εἰς τὴν Λερναίαν λίμνην ἐμβαλὼν. vgl. Lobeck Agl. 573.

haben muss, der, wie nach der Analogie des Lykurgos vorauszusetzen, zu einem nur gegen den Cultus einschreitenden Heros herabgesunken ist, so liegt kein Grund vor, der Tradition, die diesen Gott Perseus nennt, zu misstrauen. Vielmehr haben wir umgekehrt aus diesem Zuge dessen Wesen zu bestimmen: Perseus war seiner ursprünglichen religiösen Geltung nach ein Sonnen- und Jahresgott, der zunächst die dem Dionysos feindliche Jahreshälfte, die Tod bringende Naturmacht darstellt, zugleich aber mit Dionysos selbst identisch ist.

Soviel ich sehe, ist man bei der Deutung des Perseusmythos noch nie von diesem Zuge des Cultus, sondern immer von der Sage, namentlich von der vom Morde der Gorgo ausgegangen. Doch wird jeder, der mit mir der Ansicht ist, dass die echten Mythen, die der bildliche Ausdruck religiöser Ideen sind, im Cultus wurzeln, hiermit einverstanden sein.

Die Gleichsetzung des Perseus mit Ares ist schon einmal als Vermuthung von H. D. Müller, der, wie oben gesagt, über dessen Verhältniss zu Dionysos nicht Welckers Ansicht beitrifft, gelegentlich einer Recension ausgesprochen worden (Philolog. XIV S. 129). Die vollständige Anführung seiner Worte überhebt mich weiterer Bemerkungen über das Verhältniss meiner Ansicht zu jener: 'Ich will es hier nur als eine Vermuthung aussprechen, dass eine Metamorphose des Ares in dem Heros Perseus, seinem Namen nach der Verderber, ein Enkel des Abas, also ein thrakischer Heros [vergl. Müller Orchomen. S. 386], steckt, dessen Sagenkreis aber so viel fremdartige Elemente an sich gezogen hat, dass es schwer hält, das ursprüngliche aus demselben auszuschneiden.'

Der Name bezeichnet in der Theogonie in der Form *Περσεύς* (V. 377) ein Lichtwesen, den Bruder des Astraeos und Pallas, von Asteria, der Schwester der Leto, Vater der Hekate (409 ff.) (vgl. Schoemann, Op. II S. 243 ff.). Desgleichen wird eine Okeanide Perseis Gattin des Helios und Mutter der Kirke und des Aietes genannt (Od. α 135 ff., Theog. 957 ff.). Usener (Rh. M. XXIII S. 346—353) leitet diese Namen aus einer weitverzweigten Wurzel *perj* = glänzen ab. Ferner ist der Zug

der Sage, dass Perseus seinen Grossvater Akrisios durch einen unglücklichen Diskoswurf tödtet, schon längst mit dem Amykläischen Mythos zusammengestellt worden, in welchem gleichfalls die tödliche Macht des Sonnengottes durch ein an die Sonnenscheibe erinnerndes Bild bezeichnet wird.

b. Perseus und Gorgo.

Der Gott, der im Jahreslaufe der blühenden Natur Tod und Vernichtung brachte, wird durch Anwendung dieser Idee auf das Menschenleben zum Kriegsgotte; seine göttliche Gemahlin wird durch die gleiche Auffassung zur Schlachtengöttin, die als sinnenfälliges Abzeichen ihrer alles in Schrecken und Flucht setzenden Gewalt die Wetterwolke führt. Da diesem mythischen Gebilde unter den gemeingriechischen Gottheiten die Vorstellung der Athena als Pallas, d. i. als blitzschwingende, aegisgerüstete Kriegsgöttin entspricht, so fanden wir die fremde Göttin der einheimischen untergeordnet (Triteia, Aglauros) oder mit ihr identificirt. Auch bei Perseus stellt sich die Beziehung zur Athena als der wichtigste Theil seines Mythos dar: er übergiebt Athenen das Haupt der Gorgo, das diese auf ihre Aegis heftet.

Als Athena sich zum Kriege rüstet, wirft sie die schreckliche Aegis um die Schultern, die rings mit Furcht umkränzt ist (II. E 733 ff.): V. 740 ἐν δ' Ἐρις, ἐν δ' Ἀλκή, ἐν δὲ κρούεσσα Ἴωκή, ἐν δὲ τε Γοργεῖη κεφαλὴ δεινοῖο πελώρου, δεινὴ τε σμερδνὴ τε, Αἰὸς τέρας αἰγιόχοιο. Unter den dämonischen Gewalten, welche die dem Gewitterschild der Athena entströmenden Wirkungen bezeichnen, wird das Gorgohaupt, das auch dem gleichfalls im Gewitter waltenden Zeus eignet (Αἰὸς τέρας αἰγιόχοιο), als das höchste des Grauens und Schreckens hervorgehoben. Nach dem Wortsinn dieser Stelle ist das Gorgoneion nicht die Gewitterwolke, sondern die Verbildlichung der derselben inwohnenden dämonischen Wirkung, nämlich des allbewältigenden Schreckens, der in der Macht der Schlachtengöttin steht. Dass dieser φόβος ἀνδρῶν nicht an der Aegis allein haftet, zeigt die Stelle der Odyssee (λ 633), wonach

Odysseus bei seiner Todtenbeschwörung fürchtet: *μή μοι Γοργεῖην κεφαλήν δεινοῖο πελώρου ἔξ Ἄιδος πέμπειεν ἀγανὶ Περσεφόνηα*. Dieser Bezug auf die Todesmacht wird durch den Zug des Mythos als ursprünglich erwiesen, dass sein Anblick alles Lebende versteinert. Das gleiche Bild der Versteinering fanden wir in der Sage von der Aresgemahlin Aglauros angewandt, die zur Athenapriesterin herabgesunken selber der tödlichen Macht erliegt, die ihr als Kriegsgöttin eignet. An diesem Punkte scheint mir die Natur des Mythos eine andre Erklärung als die bisher gegebenen zu fordern. Wie diese tödliche Wirkung vom Monde¹⁾, auch wenn dieser als Gesicht der Nacht zugleich die kosmogonische Urnacht dargestellt hätte, wie Preller (I³ S. 157—159) will (was sich übrigens schwer vorstellen lässt), ausgehen soll, kann ich nicht nachfühlen; die sonstigen Unwahrscheinlichkeiten, welche eine solche Erklärung nothwendig nach sich zieht, aufzuzeigen, wäre eine ebenso leichte wie unfruchtbare Arbeit.

Eine einfache und gerade Auffassung der citirten Homerischen Stellen ergibt uns: das Gorgohaupt ist das Sinnbild der Tod und Vernichtung entsendenden göttlichen Macht, deren von den Menschen überhaupt mit Furcht und Grauen gedacht wird, die sich insbesondere in der mörderischen Schlacht furchtbar erweist und daher mit dem Schrecken einflössenden Phänomen des Gewitters²⁾ verbunden erscheint. Nach dieser Bestimmung der Bedeutung des Symboles sind zwei Fragen zu erledigen: erstens, warum wurde zum Ausdruck dieser Idee das Symbol eines grimmig verzerrten Antlitzes gewählt, zweitens, in welchem Verhältniss steht dasselbe zur Idee der Athena?

Ueber die Bedeutung der Gorgonendarstellung handelt in ausgezeichneter Weise O. Müller in seiner Recension von

1) So Gaedechens H. A. Enc. Artikel Gorgo (Sect. 74. S. 387 ff.) Schoemann Opusc. II, 205 ff.

2) Lauer System d. Gr. Myth. S. 325, Dilthey Annal. d. Inst. Bd. 43. S. 212 ff. und Roscher 'Ueber Gorgo und Verwandtes' haben diese Naturseite der Gorgo richtig bestimmt, nur die religiöse Substanz des Mythos zu wenig beachtet.

Levezows Abhandlung über das Gorgonenideal (Kl. Schr. II S. 466 ff.). Es ist allgemein angenommen, dass 'das Gorgoneion ein auf den höchsten Grad getriebener, karrikirter Ausdruck von Zorn, Wuth und Hohn ist aus einer Zeit, wo der künstlerische Trieb der Griechen noch die grellsten Züge für seine Darstellungen am liebsten ergriff.' In dieser Bedeutung ist es auf dem Schilde des Agamemnon dargestellt, wo die ihm beigeesellten Wesen *Λειμός* und *Φόβος* seine Bestimmung offenbaren (Il. A 36): *τῆ δ' ἐπὶ μὲν Γοργῶ βλοσυρῶπις ἑστεφάνωτο, δεινὸν δερκομένη, περὶ δὲ Λειμός τε Φόβος τε.* Hektor jagt (O 349) die Achäer in die Flucht *Γοργοῦς ὄμματ' ἔχων ἢ βροτολογιῶ Ἄρης.* Da rein dämonisch-allegorische Gestalten, wie die *Ἔρις ἀσχίστη τὸ εἶδος* auf der Kypseloslade (Paus. V, 19, 1) und die *Κήρ* auf dem Heraklesschilde (Hes. sc. Herc. 156) dieselben Züge erhalten, so haben wir die gleiche Bildung der Gorgo auch auf die gleiche Ursache zurückzuführen. Das von höchster Kampfeswuth verzerrte Antlitz, das man dem Feinde als Schreckbild entgegenhielt, wurde zum Zeichen der in der Schlacht waltenden Macht der Vernichtung selber. Demnach ist die Bildung des Gorgohauptes von dem Bezug auf die Schrecken der Schlacht ausgegangen, obwohl die hierdurch bezeichnete Idee ursprünglich weitere Geltung besass. Die gleiche Todesmacht stellt die spätere bildende Kunst so dar, dass wir in den schönen Zügen der Medusa selber die Todeserstarrung erblicken, wie sie die Lebenswärme auslöscht. Die Kunst lässt also das Wesen der Macht erliegen, die ursprünglich als Versteinerung des Lebenden, als Schrecken der Schlacht von ihm ausging, geradeso wie die Enyo-Aglauros in der Legende selbst zu Stein wird.

Wir haben bisher das Gorgoneion als Symbol göttlicher Macht und Wirksamkeit betrachtet; die Entstehung eines solchen ist aber nur auf dem Boden einer bestimmten Cultusidee denkbar, da dasselbe nur in der Hand einer wesenhaften Gottheit Bedeutung gewinnen kann. Nun ist das Gorgoneion ein stehendes Attribut der Pallas-Athena (s. Preller I³, 159). Wenn damit constatirt ist, dass für die griechische Vorstellung das

selbe eine Seite der göttlichen Wirksamkeit Athenas versinnlichte, so ist damit noch nicht gesagt, dass dasselbe ursprünglich auf dem Boden dieses Cultus erwachsen ist.

O. Müller¹⁾ fasst allerdings die Gorgo als eine feindliche Pallas, als einen für sich ausgestalteten, zur Selbständigkeit erhobenen Zug ihres eignen Wesens. Die Frage, wo denn in der Natur Athena vernichtend und tödtend wirke, sucht Müller durch Verweisung auf die in der heissen Jahreszeit gefeierten Skirophorien, die mit Sühngebräuchen verknüpft waren, zu beantworten (s. Pallas § 68. S. 235). Da er aber selber unterlassen hat, von dieser Anschauung aus die Perseusfrage zu deuten (s. die verzichtende Bemerkung am Schluss des § 30), so braucht das derselben Entgegenstehende, namentlich dass gerade beim Gorgoneion ein specieller Bezug auf Sonnengluth nicht nachzuweisen ist, nicht weiter ausgeführt zu werden. Nach meiner Ansicht ist das Wesen der Aethergöttin derart, dass aus ihm heraus unmöglich eine tödlich und furchtbar wirkende Kraft besonders herausgehoben und symbolisch dargestellt werden konnte. Ebensowenig kann die von Müller in den Prolegomenen betonte Auffassung das Richtige treffen, dass die Enthauptung der Medusa die Ueberwindung eines furchtbaren, Vernichtung drohenden Principes bedeuete, da ja die Sage damit endet, dass Athena das Gorgoneion auf ihre Aegis heftet, wodurch sie, wie Müller selbst sagt, faktisch zur Gorgone wird.

Athena erhält das Gorgoneion durch Perseus; dieser gehört im argivischen Cultus zu einem der Athena ganz fremden Religionskreise: er ist in den Lernäischen Mysterien der Todesgott, der den Frühlingsgott in die Tiefe des Sees hinabscheucht, er ist mit dem Gotte Ares durchaus wesensgleich. Wie neben Ares eine Göttin (Sterope, Aglauros, Tritieia) stand, die in der Schlacht wie im Gewitter waltend sich an die Cultusidee der Athena anschloss, so haben wir auch in Gorgo, deren Haupt die griechische Göttin als Symbol ihrer Macht führt, die ursprüngliche Gemahlin des Ares-Perseus zu erkennen.

1) Prolegomena S. 307—315. Pallas § 29 u. 30. (Kl. Schr. S. 172.)

Wie der Stamm, der den Perseus-Dionysoscult nach Argos verpflanzte, seine selbständige Nationalität einbüsste und mit den Danaern und Achäern verschmolz, so überwand auch der im einheimischen Boden gewurzelte Dienst der Athena den fremdher eingedrungenen. Aus den Elementen jener finstern Religion blieb das Gorgoneion als charakteristisches Symbol in der Erscheinung der Athena, vom Mythos selbst als eine Tropäe des Sieges über eine verhasste Nebenbuhlerin gefasst. Die mythische Erinnerung aber an jenen Conflict blieb in der Sage vom Gorgotödter Perseus bewahrt. Die Nothwendigkeit, dass nicht nur ein solcher eintrat, sondern auch die Schroffheit der Gegensätze so weit ging, dass der Ausgang sich in drastischer Weise als die Vernichtung der unterliegenden Partei darstellt, lag vor allem in der grundverschiedenen Auffassung der göttlichen Mächte, die ohne Zweifel wiederum durch verschieden angelegte Stammescharaktere bedingt wurde. Die düstere Religionsanschauung, die von dem unerbittlichen Walten des Todes dermassen ergriffen war, dass sie dies in den Mittelpunkt des Wesens ihrer Götter setzte, musste der echt griechischen Art der Gottesverehrung gründlich widerstreben; von den dem Boden dieser Anschauungen entwachsenen mythischen Gestalten musste sich das griechische Bewusstsein mit Grauen und Abscheu abwenden und lossagen. Man vergegenwärtige sich, welche Empfindungen die Worte ausdrücken, mit denen in Aeschylos' Eumeniden Apollon die mord- und blutbesudelten Unholdinnen aus seinem Tempel vertreibt, und man wird mir, wie ich glaube, zugeben, dass aus solcher Stimmung heraus das griechische Religionsbewusstsein den Sieg seiner Götter über die finsternen, von aussen her eingedrungenen Götter, die als von Furcht und Grauen geschaffene Schreck- und Spukgestalten erschienen, in einem lebendig und tief empfundenen Mythos feierte. Dabei ist aber wohl zu beachten, dass die Verzerrung des Wesens der Gorgo ins Grässliche und Hässliche zwar an deren eignes finsternes Wesen anknüpft, aber zugleich auch durch die gewollte Einseitigkeit schon das Verwerfungsurtheil des griechischen Re-

ligionsbewusstseins enthält. Insofern aber der freudige und freie Aufblick zu den Göttern des Heils, die dankbare Verehrung der Geber des Guten höher stellt als das Bangen und Grauen vor der grimmigen Macht des Todes, bezeichnet der im Perseusmythos niedergelegte mythische Process zugleich einen bedeutsamen Schritt der religiösen Entwicklung.

Was nun die Form anlangt, in welcher die Sage dies Stück der religiösen Entwicklungsgeschichte erzählt, so lässt eine von Euripides (Ion 987 ff.) überlieferte Tradition ¹⁾ Athena selber in der Gigantenschlacht die Gorgo tödten. In der verbreiteteren Sage von Argos ist der bedeutsamste Zug des Mythos die Enthauptung, das *καρπομεῖν*, da ja der Uebergang des Gorgoneior in den Besitz der Athena der Kern des Ganzen ist. Dies führt nun Perseus unter dem Beistande der Athena aus. Es tritt hier der oben gelegentlich des Kampfes des Diomedes gegen Ares erörterte Fall ein, dass, wenn es sich um Aufnahme oder Verwerfung durch das religiöse Bewusstsein handelt, die Scheidung so vollzogen wird, dass gerade die den ausgestossenen mythischen Wesen zunächst stehenden, oft die wesensgleichen Gottheiten den Akt der Verurtheilung vollstrecken. So wird Kallisto von Artemis niedergeschossen, Io von Hera verfolgt. Die Herabdrückung des Gottes Perseus zum Heros geschah, wie wir dem oben besprochenen Bildwerke entnehmen, durch das Eindringen des Cultes des Apollon Lykios. Die genaue Entsprechung der Ideen der beiden Götter, die durch das Auftreten des Apollon als Gegner des Dionysos bezeugt wird, trug ohne Zweifel dazu bei, dass sein Cultus vor dem Glanze des von einer höheren Cultur getragenen Apollondienstes aus der öffentlichen Religionstübung verschwand und nur im Dunkel der Mysterien eine Zuflucht fand. Wenn nun sein Mythos zur Sage herabsank, so wurde er doch in dieser als herrlicher Held gefeiert und es konnte ihm daher die Rolle zuertheilt werden, der Athena zum Haupte der Gorgo zu verhelfen.

1) Apoll. II, 4, 3, 8: λέγεται δὲ ὑπ' ἐνίων, ὅτι καὶ δι' Ἀθηναίων ἡ Μέδουσα ἐκαρπομήθη.

Wenn nun die Sage dies als wunderbares, gefahr- und ruhmvolles Abenteuer erzählt, so versteht sich von selbst, dass wir nicht in den einzelnen Zügen dieser Erzählung bedeutsame Symbolik suchen dürfen. Dass aus dem Kernpunkte der Sage, dass ein kühner Held eine grausige, jedem Nahenden Vernichtung drohende Unholdin köpft, die einzelnen Züge entsprungen sind, um diese That auf den Boden jener poetischen Wahrscheinlichkeit zu stellen, die ein Wunder durch ein andres plausibel macht, würde sich ohne grosse Schwierigkeit zeigen lassen; doch wollen wir den uns hier zu Gebote stehenden Raum dazu verwenden, die uns etwa noch erforschbaren Religionselemente zu betrachten, die wie aus ihren Fugen gerissene Trümmer eines zerstörten Tempels in das Gebäude der Sage verbaut sind.

c. Chrysaor, Pegasos.

Während z. B. die Schwestern der Gorgo-Medusa nur beigegeben sind, um durch deren drohende Verfolgung das Abenteuer gefahrvoller zu machen, lassen sich die Geburten, die dem Leibe der Gorgo entspringen, unmöglich zu den rein poetisch ausschmückenden Motiven rechnen; da sie für den Verlauf des Abenteuers keine Bedeutung haben, müssen sie diese in sich selber tragen. Der Erzeuger ist Poseidon (Hesiod. Theog. 279: *τῆ δὲ μὴ παρελέξατο Κρυνοχάιτης ἐν μαλακῶ λειμῶνι καὶ ἄνδρῶν ἐλαφροῖσι*). Zunächst ist auch hierin Medusa ganz das Gegenbild der jungfräulich reinen Athena. Noch stärker tritt dieser Gegensatz hervor, wenn nach einer andern Version gerade diese Buhlschaft den Zorn der Athena erregt, indem Medusa als deren Priesterin hierdurch ihren Tempel befleckt (Ov. Met. IV, 794—803).

Wie der Mythos im Ganzen den Sieg der Athena über ihre verhasste Doppelgängerin darstellt, so wird auch der Zug der ehelichen Gemeinschaft mit einem Gotte ausdrücklich zurückgewiesen, ja als Frevel verurtheilt und gerächt. Die griechische Göttin wahrt sich dadurch die Reinheit ihrer

Idee, dass sie gegenüber der ihr in einigen Stücken gleichenden fremden Gottheit ihre Eigenthümlichkeit streng aufrecht erhält.

Hesiod. Theog. 280: *τις δ' ὅτε δὴ Περσεὺς κεφαλὴν ἀπειροτόμησεν, ἔκθορε Χρυσάωρ τε μέγας καὶ Πήγασος ἵππος.* Die natursymbolische Bedeutung beider dämonischer Wesen ist klar: Chrysaor 'eine Personification des blitzenden Feuerstrahles, der wie ein goldnes Schwert aus dem dunkelnden Ungewitter hervorzuckt' (Preller Myth. II³, 65); Pegasos aber *ἀποπτάμενος, προλιπὼν χθόνα μητέρα μήλων, ἔκει' ἐς ἀθανάτους.* Ζητὸς δ' ἐν δώμασι ναίει, βροντὴν τε στεροπὴν τε φέρων Αἰὼ μητιόεντι; also die Donnerwolke als Ross vorgestellt. Wenn als Vater dieser Erscheinungen Poseidon genannt wird, so ist dieser offenbar um deren Natur willen eingesetzt, nach der Beobachtung, dass Wolken und Gewitter aus dem Meere ihre Nahrung ziehen. Nachdem die im ursprünglichen Cultus bestehende Eheverbindung von Perseus und Gorgo durch das Uebergreifen des erstarkenden hellenischen Götterglaubens auseinander gerissen war, hielt die Sage die Erinnerung an ein solches Verhältniss erstens um des Gegensatzes der unterliegenden zur obsiegenden Göttin willen fest; zweitens aber waren mit dem alten Götterpaare bestimmte, mythisch ausgestaltete Naturerscheinungen verknüpft, deren Bedeutung für die Idee der Gottheiten so wesentlich war, dass sie auch in der Sage von der Vernichtung der Gorgo ihren Platz fanden. Ein Beispiel, dass ein wichtiges Symbol der Religion geradezu genealogisch mit den betreffenden Gottheiten verknüpft wurde, wurde oben angeführt: der Drache, der die Aresquelle bewacht, heisst der Sohn des Ares und der Erinys Tilphossa. Der alljährlich neu geschlossene Ehebund ist die mythische Darstellung des neu erwachenden Naturlebens; ihm kann also nicht nach ursprünglichem Glauben der Drache, das Symbol der Todesmacht entsprossen sein. Vielmehr ist von der späteren Sagenbildung, die den Nachlass jenes Cultes überschaute, das Bild der Abstammung als bündigster Ausdruck der Zugehörigkeit angewandt worden. In gleich allgemeiner Weise

bedeutet uns die Geburt des Chrysaor und Pegasos durch Gorgo nur die Herkunft aus jenem Cultkreise: im zuckenden Blitzstrahl, im geflügelten Ross der Wetterwolke offenbarten Ares-Perseus und Gorgo nach dem Glauben ihrer Verehrer ihre furchtbare Macht.

Die Macht der Kriegsgottheiten über die Erscheinungen des Gewitters ist genugsam besprochen worden. Wenn wir unserm Mythos entnehmen, dass der Blitz ein Abzeichen der Macht des Perseus war, wonach Chrysaor einfach Beiname des Gottes, wie des Apollon, gewesen sein könnte, so bestärkt uns darin die Analogie der ätolischen und pisatischen Sage, in der Ares mit Sterope verbunden erscheint. Auch in Tegea, dessen höchst eigenthümlicher Arescult oben besprochen wurde, finden wir eine Sterope, die Tochter des Kepheus, die durch Herakles ¹⁾ eine Locke der Gorgo zum Schutze der Stadt wider das Heer der Feinde erhält (Apoll. II, 7, 3, 5). Dieselbe wurde im Tempel der Athena Polias aufbewahrt, der davon 'Heiligtum des Hortes' (τὸ τοῦ Ἐρύματος ἱερόν) hiess (Paus. VIII, 47, 4). Sterope, die die Macht besitzt durch Emporhalten eines magischen Schreckmittels das heranziehende Heer in die Flucht zu schlagen, ist ursprünglich die im Wetter schrecklich einherfahrende Gorgo selbst. Bemerkenswerth ist, dass an dieser Stelle der Mythos von der Gorgo und ihrer Besiegerin mit dem Culte des durch kein Mythologem verhüllten Ares zusammen auftritt.

Für das Flügelross Pegasos steht zunächst die Bedeutung der Donnerwolke durch die Bezeichnung seines Amtes, dem Zeus Blitz und Donner zu bringen (s. Theog. 286), ausser Zweifel (vgl. Euripid. Belleroph. frg. 314 N.: ἕφ' ἄρουματ' ἐλθὼν Ζηνὸς ἀστραπηφορεῖ). Diese Naturbedeutung führte ihn in das Herrschaftsgebiet der Athena. Die Korinthier verehrten die Athena *Χαλινίτις* ²⁾, weil diese dem Bellerophon dazu verhalf, den Pegasos zu bändigen und durch Zaum und Zügel

1) Nach einer Münze von Tegea durch Athena selbst; s. Müller a. a. O.

2) Pind. Ol. XIII, 63—86 Bgk. Paus. II, 4, 1.

zu lenken. Hiervon wird überhaupt die Kunst abgeleitet, das Pferd der menschlichen Willkür dienstbar zu machen, so dass dieser Zug ein Prototyp eines Fortschrittes der Civilisation darstellt. Wir sehen hier an einem bestimmten Mythologem den grossen Umschwung vor sich gehen, der im Allgemeinen die Götter, um Welckers Wort zu gebrauchen, aus Sinnbildern der Natur zu Abbildern der Cultur umschuf. Athena waltet nach ihrer Naturseite über den Aether und seine Erscheinungen; nach ihrem Willen steigen die Wetterwolken gleich geflügelten Rossen am Himmelsplane empor. Das Bild des Rosses verdichtet sich zu selbständiger Bedeutung und als Repräsentant des dem Menschen brauchbaren und werthvollen Thieres wird es diesem von der Göttin, die dem nachsinnenden Geiste fruchtbare Gedanken eingiebt, übergeben. Auch der Name *Πήγασος* bezeichnet denselben nur als den Starken, Kräftigen, also als Repräsentanten seiner Gattung.¹⁾

Schon Hesiod leitet den Namen von den Quellen des Okeanos her, an denen das Ross geboren wurde: *τῷ μὲν ἐπιώ-
νυμον ἦν ὅτ' ἄρ' Ὀκεανοῦ περὶ πηγὰς γείνεθ' κτλ.* (Theog. 282). In Lokalsagen werden Quellen, wie die bekannte Hippukrene auf dem Parnass (Strab. IX C. 410.; Ant. Lib. IX nach Nikander, Paus. IX, 31, 3) und die gleichnamige Quelle zu Trözen (Paus. II, 31, 12) auf den Felsen öffnenden Schlag seines Hufes zurückgeführt. In Korinth fängt Bellerophon den Pegasos an der Peirene.²⁾ Ein Brunnenbildwerk vor dem Artemistempel, das Bändiger und Ross darstellte, liess den Quell aus dessen Huf fliessen (Paus. II, 3, 5). Ein vorzügliches Relief stellt den Pegasos von Bellerophon aus einer Quelle getränkt (Braun, 12 Basreliefs, Taf. 1), ein Wandgemälde ihn von Nymphen gepflegt dar (Millin Gal. myth. 97, 394).

Man könnte aus der Stellung des Pegasos innerhalb der

1) Von *πηγός* s. Preller II³, 79. N. 3. Schoemann a. a. O. S. 206.

2) *πόλλ' ἀμφὶ κροννοῖς Πάγασον ζεῦξαι ποθέων ἐπαθεν* Pind. Ol. XIII, 82. Schol.: *παρὰ τοῖς κροννοῖς καὶ ἑβμάσι τῆς Πειρήνης*. Strab. VIII. C. 582. *ἐνταῦθα* (bei der Peirene) *φασὶ πίνοντα τὸν Πήγασον ἄλωνα ἀπὸ Βελλ.*

Mythologie atmosphärischer Erscheinungen schliessen, dass der durch seinen Hufschlag hervorgerufene Quell zunächst der des himmlischen Wassers gewesen sei, und die Einheit des Elementes, das, auch wenn es aus dem Erdboden aufsprudelt, wie ein wunderbares, durch göttliche Macht hervorgerufenes Gnadengeschenk erschien, auf diese einfache Uebertragung geführt habe. Falls bei der offenbaren Thatsache des Ineinanderspielens der Bezüge ein Urtheil darüber, was ursprünglich und was übertragen ist, möglich ist, wird sich dies am ehesten durch eine Erörterung der Stellung des Pegasos im Dienste des Perseus ausfindig machen lassen. Denn wenn dessen mythisches Wesen im Dienste der Athena *Ἰωνία* oder *Χαλιώντις* zur Geltung kommt, während Perseus, von der von ihm geleisteten absonderlichen Geburtshilfe abgesehen, zu ihm gar keine Beziehungen zeigt, so sehen wir auch hier wiederum, wie Athena das Erbe der verkümmerten Gottheiten dieses Sagenkreises antritt oder richtiger, wie diese die Substanz der Göttlichkeit dadurch einbüssen, dass eine einheimische Göttin deren Aemter und Symbole vermöge einer theilweisen Gleichheit des Wirkungskreises an sich zieht. Eine tiefere Beziehung des Perseus zum Pegasos lässt die archaische Terracotta von Melos (D. A. K. I, 51) ahnen, auf welcher der Held auf dem Rosse reitet. Falls unsre Ansicht begründet ist, dass die Perseussage ein Niederschlag des Arescultes sei, so muss sich ein innerlicher Grund ausfindig machen lassen, aus welchem das mythische Wesen dieses Götterrosses in seinen doppelten, Donnerwolke und Quell verbildlichenden, natursymbolischen Bezügen, wie in denen, die prototypisch die menschliche Cultur angehen, innerhalb der Cultidee des Perseus-Ares seine Rolle spielte. Zunächst ist in Betreff der Einheit dieser Doppelseitigkeit darauf hinzuweisen, dass die Wahl des Bildes für das religiöse Gefühle erweckende Naturphänomen durch die jeweilige Culturstufe der Cultgemeinde bedingt ist, wie z. B. das Bild vom Rinderraube im Hermesmythos auf einen Viehzucht treibenden Stamm deutet, und dem entsprechend der Gott sich als Mehrer der Herden erweist. Inwiefern in der Ge-

witterwolke das Walten des Gottes Perseus und der ihm beigesellten, seine furchtbare, vernichtende Gewalt darstellenden Gorgo erkannt wurde, ist genugsam besprochen; dass aber die Wetterwolke gerade als Ross angeschaut wurde, verräth sich als Betrachtungsweise eines Rosse tummelnden, ritterlichen Stammes, wozu ganz das kriegerische Wesen der Gorgo passt. Demnach wird auch die dem Culturleben zugewendete Seite des Pegasos dem ehemaligen Cultus des Perseus nicht fremd gewesen sein. Wir fanden schon in unsrer Betrachtung des Arescultes einen Ares Ἴππιος in Olympia, wo die Verbindung mit Sterope den Gewitterbezug des Gottes klarlegt, sowie einen Ares-Melanippos mit einer Enyo-Triteia verbunden in Triteia; unter den Töchtern des Oeneus steht neben einer Γόργη, der Gemahlin des Ἀνδραίμων, eine Μελανίππη (Nikander bei Ant. Lib. XI), und unter den von Tydeus erschlagenen Söhnen des Agrios ein Μελάνιππος. In welchem Sinne das Ross dem Kriegsgotte heilig war, können wir wohl verstehen, wenn wir bedenken, wie das Schlachtross sowohl ein wichtiges Stück des Kriegshandwerkes als auch von kriegerischem Feuer durchströmt ein Abbild der gewaltig einherstürmenden Kraft des Ares selbst darstellte. So vergleicht Homer (Il. Z 506) den zur Schlacht stürmenden Helden mit dem Rosse, das zur Weide eilt; in diesem Sinne wird auch das Bild des Pegasos als Helmschmuck oder Schildzeichen, besonders der Athena, verwandt (s. Stephani C. R. 1864. S. 37). War nun das Ross um seines grossen Werthes für den Krieger, um seiner kriegerischen Eigenschaften willen dem Ares heilig, so begreift sich daher, dass dessen Bild als Symbol der Wetterwolke wie des Quells (worüber noch eingehender zu sprechen sein wird) ergriffen wurde. Bekanntlich ist in der späteren Mythologie Poseidon Gott der Rosse geworden, wobei die Anschauung der gleichsam galoppirenden Meereswellen zu Grunde liegt. Wahrscheinlich hat auch diese seine Eigenschaft dazu beigetragen, in der späteren Fassung der Perseus-sage ihn als Erzeuger des Pegasos auftreten zu lassen, worin demnach ein Uebergreifen der in der späteren Religion Ver-

ehrung geniessenden Götter in das Gebiet der deposedirten liegt. Dass das Pferd als Quellsymbol schon der ursprünglichen Aresreligion angehört habe, wird dadurch wahrscheinlich, dass die heilige Quelle, wie die Kadmossage zeigt, ein wichtiges Element dieses Cultes war. Fügte sich so Pegasos als Quellenross trefflich im Allgemeinen in den Rahmen eines Cultes des Perseus-Ares ein, so scheint doch zu dieser Bedeutung nicht Gorgo, die ja nur als Todes- und Schlachtengöttin im Gewitter waltet, als Mutter zu stimmen. Allein wir dürfen nicht vergessen, dass Gorgo, wie sie in der Sage erscheint, nur ein Gebilde des den geschlossnen Kreis einer Stammesreligion durchbrechenden, deren Gestalten zu Gunsten der von ihm verehrten Götter umbildenden griechischen Religionsbewusstseins ist. Auch andre Züge geben die schroffe Einseitigkeit auf, welche bestimmte Seiten, die sich mit der Wirksamkeit der Athena berührten, herausgriff und ein gespenstisches Gegenbild der einheimischen Göttin schuf. So besitzt das Blut der Gorgo, das von Athena Asklepios (Apoll. III, 10, 3, 9) oder Erichthonios (Eur. Ion 1001 ff.) erhielten, sowohl tödliche, wie heilsame, selbst wiederbelebende Kraft. Daraus lässt sich entnehmen, dass wie Perseus selbst seiner ursprünglichen Idee nach nicht allein die Todeseite des Jahres darstellte, sondern auch, wie wir aus der Analogie des Ares schliessen, mit dem Frühlingsgotte identisch war, so auch seine göttliche Gemahlin in ihrem Mythos den Kreislauf des Naturlebens widerspiegelte. Als einen ursprünglichen Jahresmythos fassen wir demnach die Perseussage, soweit sie sich um seine Braut und Mutter dreht, während in der Gorgonensage nur die in der religionsgeschichtlichen Entwicklung erfolgende Auseinandersetzung mit dem Athenadienste niedergelegt ist. Da man bisher gerade umgekehrt die Enthauptung der Gorgo für das Wesentlichste, den Kern des Ganzen ansah, wurden jene Mythen, obwohl sie deutlich echt mythische Farbe tragen, meist stark hintangesetzt. Zur erschöpfenden Erörterung derselben würde eine weitläufigere Erörterung gehören, als ich hier zu geben im

Stande bin. Doch wird vielleicht der folgende Umriss wenigstens deren tiefere Bedeutung und ihre Stellung in einem wichtigen Religionszweige andeuten können.

Die Sage von Andromeda wird zwar von der älteren Kunst beinahe abseits liegen gelassen, aber schon von Pherekydes ¹⁾, der bekanntlich echte, alte Tradition bietet, bezeugt. Die Localisation des Mythos in Aethiopien ist, wie Preller wahrscheinlich vermuthet, in Folge der Beobachtung des Sonnenlaufes erfolgt. Dagegen kehrt der Name des Vaters der Andromeda *Κρηγεύς* (= der Stille, ein Beiname des chthonischen Gottes?) in Tegea, wo wir noch einen Cultus des Ares als Naturgott vorfinden, wieder. Wir haben im Verlaufe dieser Untersuchung zwei seiner Töchter kennen gelernt, erstens die Blitzjungfrau Sterope, die durch Athenas Gunst die Macht besitzt, mit der emporgehaltenen Locke der Gorgo die Feinde in die Flucht zu jagen, also eine über das Gewitter gebietende Enyo-Gorgo, zweitens die Aëropè, die von Ares den Aëropos gebar (Paus. VIII, 44, 6). Der Gott wurde in dem Heiligthum, an welches sich diese Sage anknüpfte, als *Ἄφρειός*, als Gott des Natursegens verehrt, der, wie die Sage zeigte, selbst aus dem Tode neues Leben erwecken konnte. Dieselbe Idee liegt dem Mythos zu Grunde, wenn Perseus die gefesselte, einem Ungeheuer zum Frasse ausgesetzte Andromeda befreit und zu seiner Gemahlin macht. Die Schliessung der Ehe bedeutet nach Analogie anderer Mythen das Wiedererwachen des Naturlebens, die vorhergehende Lösung der Fesseln die Ueberwindung des Bannes des Todes. Auch die Mutter des Perseus steht in gleichem Banne; denn um sie wirbt auf einer umflossenen Insel (ein Bild des von der Lebenswelt gänzlich geschiedenen Todtenreiches, s. H. D. Müller, Ares 98 ff.) Polydektes, den schon O. Müller für Hades-Polydegmon angesprochen hat; dieser Befreiung der Danae aus der Bedrängniss durch

1) *πλέον εἰς Ἄργος σὶν τοῖς Κύκλωσι καὶ τῇ Δανάῃ καὶ τῇ Ἀνδρομέδῃ* (Müller F. H. G. I. Frg. 26).

Polydektes kommt der inneren Bedeutung vollkommen gleich, was von Dionysos in den Mysterien von Lerna erzählt wurde: dieser stieg in den Alkyonischen See hinab und führte aus der Unterwelt seine Mutter empor. Wir finden hierin bestätigt, dass Dionysos für die eine Seite des Perseus selbst eingesetzt ist. Da, wie oben besprochen, der Cultus der chthonischen Gottheiten dem altböotischen Culte eignet, wo er sich an die Idee der Erdgöttin, der Gemahlin des Jahrgottes, anschliesst, so werden wir auch diesen Zug der Befreiung der Erdgöttin aus der Bedrängniss des Unterweltsgottes als aus alt-einheimischem Arescult auf Dionysos übertragen ansehen. Weiter aber ist durch die Bilder von Fesselung und Erlösung der Gottesgemahlin, durch das Verhältniss zu Mutter und Gattin der Umschwung des Naturlebens so dargestellt, dass die andre Verbildlichung des gleichen Themas durch zwei sich bekämpfende Gottheiten daneben überflüssig erscheint, also wahrscheinlich nur durch äussere Umstände mit der ersteren verbunden worden ist. Zu gleichem Resultate führte uns die Betrachtung des thebanischen Arescultes, in welchen, wie wir annahmen, Dionysos durch Berührung mit dem Stamme der Thraker eingedrungen ist.

Ueber die Mythen von Erzeugung und Auferziehung des Perseus sei hier nur so viel bemerkt, dass offenbar die Vaterschaft des Zeus nur die Aufnahme in das argivische Religions-system bedeutet, also ein dessen eigenem Mythos erst später eingefügter Zug ist.

Während man bisher 'die Anfänge des Perseusmythos im Kreise der argivischen Dienste des Zeus und der Athena' suchte (Preller II³, 58), glaube ich, dass eine widerspruchslose und vollständige Deutung des Mythos nur dadurch möglich wird, dass man von dem festen Punkte der Cultthatsache, von der feindlichen Stellung des Perseus zu Dionysos ausgeht. Dabei stellen sich Perseus und die ihm verbundene Göttin als sicher fremdher eingedrungene Gottheiten heraus. Ueber den Weg ihres Eindringens kann uns eine Betrachtung des zugehörigen Dionysoscultes einige Aufklärung geben.

Argos besitzt wie andre Städte eine Stiftungssage des Dionysischen Cultes, welche von dem gottlosen Widerstand der Menschen und deren furchtbarer Bestrafung durch die Macht des Gottes erzählte. Welcker (I, 444) nimmt durchaus überzeugend an, dass in diesen Sagen von Theben, Argos und Orchomenos die Kunde von dem fanatischen Brauche eines Menschenopfers zu Grunde liegt, die spätere Sage aber daraus eine wegen Verachtung des Gottes über die Mänaden verhängte Strafe machte. So wird auch von den Töchtern des Proetos erzählt, dass, weil sie die Weißen des Dionysos nicht annahmen, dieser sie rasend machte, so dass sie mit den übrigen Frauen im Gebirge umherschweifend ihre eignen Kinder tödteten (Apoll. 2, 2, 2 nach Hesiod, vgl. 3, 5, 2, 3. Welcker I, 446). Die Entsühnung und Heilung bewirkt der Dionysos-priester Melampus (Herod. II, 49), der dadurch für sich und seinen Bruder Bias von Proetos je ein Drittel des Reiches erwarb (Apoll. II, 2, 2, 6). Wenn fortan in der Landschaft Argos drei Fürstengeschlechter, die Proetiden, Melampodiden und Biantiden, herrschen, so sind deren Geschicke mit dem Dionysosdienst aufs engste verknüpft, zumal der von den Proetiden ausgehende Widerstand dagegen nur eine spätere, vom Abscheu gegen den blutigen Opferbrauch eingegebene Wendung ist. Aus dem Sagenkreise der religiösen Ideen, die sich im Cultus der von Melampus eingesetzten Weißen abspiegeln, hebt die Sage die Gestalt des Perseus heraus, der in der Genealogie ein Enkel des Akrisios ist. Der Vater der feindlichen Brüder Akrisios und Proetos ist Abas.

Von diesem wird die Sitte der argivischen Heräen abgeleitet, einen Schild als Preis der Wettspiele zu verleihen (Hyg. f. 170. 273). Da nun die ritterlichen Abanten auf Euboea Träger des Heradienstes sind, so berechtigt uns dieser Zug in Verbindung mit andern hier nicht näher zu erörternden, den argivischen Abas als Vertreter des Abantischen Fürstengeschlechtes, das den Heradienst nach Argos verpflanzte, zu fassen (vgl. Welcker I S. 381, dessen Vermuthung sich, wie ich glaube, noch besser begründen und schärfer bestimmen

lässt). Weist aber Abas auf Euboea hin, so ist diese Insel ausser der Hera noch in hohem Grade dem Dionysos geweiht¹⁾, so dass die hohe Geltung dieses Cultes im Geschlechte des Abas hierzu trefflich passt. Ausserdem aber können wir der Sage noch zugeben, dass derselbe Cult in einem durch die Amythaoniden vertretenen äolischen Stamme hohe Bedeutung erlangte.

IX. Adrastos, Areion.²⁾

Als bakchische Sühnpriester gewinnen die Amythaoniden Land und Herrschaft; im Hause des Proetos herrscht der Opferrdienst des Dionysos mit seinen blutigen Satzungen; einen Ausschnitt dieser Cultidee stellt auch die Sage vom Enkel des Akrisios, Perseus dar, indem sie uns den Todesgott, der dem Dionysos entgegensteht und auch in der Schlacht seine furchtbare Gewalt erweist, vorführt. Die Sagen der Proetiden und Amythaoniden erweisen uns zugleich mit der hohen Bedeutung des Dionysosdienstes auch diejenige des Perseus-Aresdienstes, von dessen ursprünglich göttlicher Geltung sein glänzender heroischer Ruhm noch ein Nachhall ist. Gehört also die Einschränkung des göttlichen Wesens und seiner mythischen Eigenschaften auf einen Enkel des Akrisios nur der Sage an, so sind wir berechtigt, auf dasselbe Götterwesen zu beziehen, was in dem bezeichneten Sagenkreise von den gleichen mythischen Eigenschaften zum Vorschein kommt.

Nun gleicht der Enkel des Bias, Adrastos, darin dem Perseus, dass er im Besitze eines Wunderrosses göttliche Abstammung ist, des *Ἀρείων* (Apoll. 3, 6, 8, 5). Er fährt mit demselben auf dem Zug der Sieben gegen Theben; desgleichen

1) S. Preller I, 557. N. 1.

2) O. Müller, Aeschylus' Eumeniden S. 168 ff. Welcker, Ep. Cycl. S. 320 ff.

erkannten wir in Perseus einen Kriegsgott, dem das Schlachtross heilig ist. Wenn Perseus und Adrastos dem gleichen vom Ares-Dionysosculte beherrschten Sagenkreise angehören, so ist es geboten, die gleichen mythischen Züge aus dem gleichen Götterwesen herzuleiten: Adrastos als Führer der Argiver im Thebanerkriege ist demnach eine von der Sage zu diesem bestimmten historischen Vorgange erschaffene Verkörperung des Ares, indem das Argiverheer unter der göttlichen Führung seines 'unentflieharen' Todesgottes gegen Theben zu ziehen glaubte. Welcker (Ep. Cycl. II S. 321) erkennt in Adrastos 'durch Vergleichung mit ähnlichen als Perseus eine umgewandelte, in die Heldenpoesie übertragene Naturperson aus veralteter Religion, dessen Sohn Aegialeus daher auch nichts anderes als das Land bedeutet, dem er angehört, ebenso seine Tochter Aegialeia oder Argeia bei Homer.'

a. Erinys.

Zuerst erwähnt den Areion die Ilias (Ψ 346): οὐδ' εἴ κεν μετόπισθεν Ἀρείονα δῖον ἔλαυνοι, Ἀδρήστον ταχὺν ἵππον, ὃς ἐκ θεῶν γένος ἴεν. Hierzu bemerken die Scholien: οἱ δὲ νεώτεροι Ποσειδῶνος καὶ Ἀρπυίας γενεαλογοῦσιν, οἱ δὲ ἐν τῷ κέλῳ Ποσειδῶνος καὶ Ἐρινός und: Ποσειδῶν ἐρασθεὶς Ἐρινός καὶ μεταβαλὼν τὴν αὐτοῦ φύσιν εἰς ἵππον, ἐμίγη κατὰ Βοιωτίαν παρὰ τῇ Τίλφοῦσα κρήνῃ· ἢ δὲ ἕγκνος γενομένη ἵππον ἐγέννησεν, ὃς διὰ τὸ κρατιστεύειν Ἀρείων ἐκλήθη. Dieser Etymologie ist offenbar die Herleitung von Ἄρης vorzuziehen.

Was nun zuerst die Mutter anlangt, so haben uns Tümpels Untersuchungen als das Götterpaar der vor Einbruch der Kadmeer in Theben ansässigen Aonen Ares und Erinys Tilphossa kennen gelehrt. Nun kehrt ein Cultus der Demeter Erinys in Thelpusa wieder; eine einheimische Sage, die Antimachos in seine Thebais aufnahm, verlegte hierher die Geburt des Areion (Paus. VIII, 25). Wie der Beiname der Erinys von einer Quelle hergenommen ist, so soll auch die arkadische

Stadt nach einer Nymphe, einer Tochter des Ladon, benannt sein. Auch der Name des Flusses Ladon haftete früher an dem thebanischen Ismenos¹⁾, so dass eine Verpflanzung des altböotischen Cultes dahin sicher steht.

Diese altböotische Cultidee der Erinys ist nun in Arkadien erstlich durch Anlehnung an den späteren Demetercult, wie er in Eleusis seinen Mittelpunkt fand, umgestaltet worden, so dass man in Thelpusa die Erinys als Göttin der Erde und des vegetativen Naturlebens Demeter nannte, und neben ihr eine die sommerliche Vegetation in ihrem wechselnden Scheiden und Kommen darstellende Tochter verehrte, die ausserdem noch mit der arkadischen Mondgöttin Despoena identificirt wurde. Was in dem Eleusinischen Mythos das Aufsteigen der Kore besagt, drückte die ursprüngliche Aresreligion durch die Wiedervereinigung der Gatten zu der heiligen Ehe des Naturlebens aus, so dass also dies Hinzufügen der Tochter nur dem Ausdruck, nicht der Bedeutung nach ein neues Moment hinzufügte.

Die thelpusäische Tempellegende, aus der wir den ursprünglichen Mythos zu entnehmen haben, erzählt folgendermassen (Paus. VIII, 25, 4): Als Demeter ihre Tochter suchend umherirrte, strebte Poseidon ihr liebesentbrannt nach; sie musste in eine Stute verwandelt seine Brunst leiden, daher sie dem Poseidon grollte. Nach einem Bade im Ladon liess sie von ihrem Zorne ab und gebar von Poseidon das Ross Areion und eine Tochter, Despoena, deren eigentlicher Name geheim gehalten wurde. Zur Vergleichung mit dieser grollenden Erinys ist von H. D. Müller (Ares S. 22 ff.) passend der Mythos der Schwarzen Demeter in Phigalia herangezogen worden, wo man auch von der Verbindung der Demeter mit Poseidon erzählte (Paus. VIII, 42, 2). Zwar wollten zu Pausanias' Zeit die Einwohner nichts von der Geburt des Areion wissen, aber das alte Bild der Göttin trug nach ihrer Erzählung einen Pferdekopf, und ein (Paus. ebend. 4) Orakel nennt die heilige

1) Paus. IX, 10, 5.

Höhle *ἱππολεχοῦς Ἀρηῶς κρυπτήριον ἄντρον*. In diese Grotte zog sich die Göttin, in ein schwarzes Gewand gehüllt, zürnend zurück. Unfruchtbarkeit und Hungersnoth war die Folge ihres Zornes, bis sie sich von den Moeren bereden liess, von ihrem Groll abzustehen. Die gleichen Züge, die Entfernung vom Olymp und den Göttern, das dunkle Trauergewand, Trauer und Zorn und als Folgen Unfruchtbarkeit und Verödung der Erde kehren im Eleusinischen Mythos bei der ihre Tochter suchenden Demeter wieder (Hymn. Cer. 40 ff. 305 ff.). Nun ist die ihrer Tochter beraubte Erdmutter die winterliche Erde, die Natur der unfruchtbaren Jahreszeit. Wie nun der Muttername der Göttin Erde zunächst ein Ausdruck der von den Menschen empfundenen Verehrung und kindlichen Dankbarkeit ist, bevor aus demselben eine mythische Eigenschaft der Göttin gedichtet wurde, so ist auch bei der entgegengesetzten Seite des Mythos das Primäre, dass der Mensch in den Unbilden der rauhen stürmischen Jahreszeit den Zorn der vordem so milden und freundlichen Naturgöttin empfindet. Daher konnte das in einem Cultkreise der Erdgöttin angezeichnete Motiv des göttlichen Zornes leicht einem andern Cultus, der nur die gleiche Thatsache kannte, zugefügt werden. Die Aresgemahlin war also Erinys, zürnende Göttin in der winterlichen Jahreszeit, deren Rauheit und Unfruchtbarkeit als ein Ausfluss ihres Tod und Verödung drohenden Zornes erschien. Dass auch alljährlich wiederkehrende Ereignisse nicht als nach einem unabänderlich nothwendigen Gesetze ablaufend gedacht, sondern in ihnen die persönliche Willensäußerungen einer Gottheit empfunden wurden, macht gerade das Wesen der Naturreligion aus. Ja noch so stark und unmittelbar fühlte das religiöse Bewusstsein dieser Entwicklungsstufe den Willen der Gottheit aus der Naturerscheinung heraus, dass es in den Unbilden der Jahreszeiten den göttlichen Zorn über die Sünden der Menschen vernahm. Diese Verwebung des Ethischen und Natürlichen, die in ihrer folgenschweren Bedeutung besonders deutlich im Apollinischen Culte auftritt, lässt sich am kürzesten durch eine Homerische Stelle belegen

(Il. II 384 ff.)¹⁾. Um eines Vergleiches willen werden die Regengüsse des Herbstes, also, wie es sich bei einem Vergleich von selbst versteht, kein ausserordentliches, sondern ein einem jeden geläufiges Naturbild angezogen. Obwohl der Vergleich nur die physische Seite der Sache bedingt, sätzt der Dichter doch hinzu, dass Zeus so reissendes Wasser herabgiesst, weil er grollend den Männern zürnt, die auf dem Markte krummes Recht richten. Also die einfache Vorstellung des Naturbildes aus der rauhen, unwirthlichen Jahreszeit ruft sogleich den Gedanken an den Zorn des Gottes über die Uebelthäter hervor und zwar wird der Gegenstand desselben auch der ethischen Idee des Gottes entsprechend gedacht. Da von Zeus die Könige ihr Scepter haben, so gilt der im herbstlichen Unwetter sich offenbarende Zorn den ungerechten Richtern. In noch stärkerer Weise machte sich durch den Gegensatz zu der blühenden Vegetation der schönen Jahreszeit der im Winter empfundene Zorn der Erdgöttin fühlbar; da es, wie in der griechischen Naturreligion noch deutlich zu beobachten, eine der auf das Gemüth am stärksten wirkenden religiösen Ideen ist, dass in der Macht derselben Gottheit Leben und Verderben steht, so scheint die Göttin, die in der fruchtbaren Jahreszeit Wachstum und Gedeihen wirkt, durch die winterliche Unfruchtbarkeit in ihrem Grolle dem gesammten Erdeleben Vernichtung zu drohen. Dieser Groll entspringt nach der ethischen Betrachtungsweise dem Zorne über die Sünden der Menschen, speciell, wie wir nach der Analogie der citirten Homerstelle schliessen, gegen die mit der Idee dieser Göttin zusammenhängenden Satzungen. Dies sind aber, da die alles Leben gebärende Erdgöttin zugleich als Urweib und Urmutter erscheint, Ehe und Kindersegen in den Bereich ihrer Macht gehören, die Gesetze der Familienautorität. Zweitens ergrimmt, wenn die Erde das Blut des Ersehlagenen trinkt; die Göttin über den Mörder, eine Anschauung, von deren später stark

1) ὡς ἐπὶ καίλαπι πᾶσα κελαινὴ βέβριθε χθρῶν ἱματ' ὀπωρινῶ, ὅτε λαβρότατον χέει ὕδωρ Ζεὺς, ὅτε δὴ ἢ ἄνδρεςσι κοτεσσάμενος χαλεπήνη, οὐ βίη εἶν ἀγορή σκολιὰς κρίνωσι θέμιστας κτλ.

zurückgedrängter Bedeutung noch die Anwendung des Ferkelopfers, das, wie sich erweisen lässt, ursprünglich der fruchtbaren Erdgöttin galt, bei der Reinigung zur Mordsühne eine Vorstellung giebt. Gegen diese Vergehen also zürnte in erster Linie die Göttin Erinys, während später die Erinyen das Rächeramt inne haben.

Die Ableitung der späteren Dämonen aus der Cultidee einer Erdgöttin ist bekanntlich zuerst von O. Müller in der glänzenden und tiefgreifenden Abhandlung zu Aeschylus' Eumeniden (S. 165 ff.) gegeben worden. Eine bedeutende Aenderung seiner Aufstellungen wird durch Tümpels Trennung der Stammesreligion der Kadmeer von derjenigen des vor ihnen in Theben ansässigen Stammes bedingt, da hierdurch die Identification der Tilphossischen Erinys mit der Demeter der Kadmeer wegfällt. Da nun im naturmythischen Sinne von einer Tochter der Aresgattin nichts verlautet, indem Harmonia, wie Tümpel treffend darlegt, nur wegen der politischen Verbindung mit dem Stammesgott der Kadmeer erschaffen ist, so können wir Müller nicht beistimmen, wenn er 'die beiden grossen Erd- und Unterweltsgöttinnen als die ursprünglich durch Verletzung der Urgesetze Gekränkten und Grollenden' fasst.

Zweitens aber können wir an jener einen Erinys schärfer bestimmen, inwiefern auch jener ethische Zorn in dem Boden der Naturreligion wurzelt. Es ist die im Winter gleichsam in das Bereich des Todes eingegangene und zugleich der Welt des Lebens mit Verödung und Tod drohende Erdgöttin, deren schwer treffender Zorn gegen den Frevler in einigen Cultstätten zum wesentlichen Punkte ihrer Idee erhoben wird. Die Erinyen nun strafen die gleichen Vergehen (Verletzung der Pietät¹⁾, Blutvergiessen) mit den gleichen Strafen, Unfruchtbarkeit des Landes wie des Mutterschosses. Dass hierin ursprünglich das freie Walten einer zugleich Heil und Unheil wir-

1) Erinyen vom Vater angerufen Il. I 454, von der Mutter ebend. 571, auch Φ 412 u. Od. λ 280. Er. des älteren Bruders Il. O 204.

kenden Naturgottheit empfunden wurde, zeigt noch deutlich das Segenslied der Eumeniden, die versöhnt in ihre unterirdische Behausung einziehen, bei Aeschylos (898 ff.), das dem attischen Lande die ganze Fülle des Natursegens verheisst (s. Müller S. 178). Die Aegiden führten ihren Cult der Erinyen (dessen Idee durch den Zusatz des Laios und Oedipus nur scheinbar eingeschränkt wird) darauf zurück, dass, als einst die Kinder des Geschlechtes hinstarben, eine Weissagung ihnen gebot, den Göttinnen ein Heiligthum zu gründen.¹⁾ Wir entnehmen aus dieser Gründungslegende als positiv nur die Ansicht, was die Aegiden von ihren Göttinnen, deren Verehrung in ihrer Mutterstadt Theben wurzelte, also ihnen nicht von auswärts befohlen zu werden brauchte, für Verderben fürchteten oder für Heil erwarteten. Auch über Phoenix (Il. I 453 ff.) verhängen die von seinem Vater angerufenen Erinyen Kinderlosigkeit. Die Kehrseite dieser Vorstellung zeigt die Sage von Sikyon (Paus. II, 5, 5): dem König Plemnaeos sterben die Kinder bald nach der Geburt, bis sich Demeter seiner erbarmt und in Magdgestalt seinen Sohn gross zieht. Der spätere Götterglaube scheidet zwischen den nur rächendes Verderben aus dem Reiche der Nacht emporsendenden Erinyen und der Leben gebenden und Leben erhaltenden Demeter. Eine ursprüngliche Einheit beider anzunehmen nöthigt uns allein schon die Thatsache des, wie die Anwendung der Nephalien (Soph. Oed. Col. 418. Callim. Schol. ebend. 489) lehrt, hochalterthümlichen Cultes, der in solcher Ausbreitung und Feierlichkeit nicht unfrei nach einer Seite hin wirkenden Mächten gelten kann, sowie die Anerkennung ihrer segnenden Wirksamkeit in dem — ursprünglich sikyonischen (Paus. II, 11, 4) — Beinamen der *Εὐμενίδες*.

Gegen die Müllersche Deduction erhob Preller 'Demeter und Persephone' S. 144—168 Einsprache, welche K. Fr. Hermann 'Quaestiones Oedipodeae' S. 65 ff. (s. besonders S. 76)

1) Herod. IV, 49: τοῖσι ἐν τῇ φίλῃ ταύτῃ ἀνδράσι, οὐ γὰρ ὑπέμειναν τὰ τέκνα, ἰδοῦσαντο ἐκ Θεοπροπίου Ἐρινύων τῶν Λαῖου τε καὶ Οἰδιπόδεω ἰδὸν καὶ μετὰ τοῦτο ὑπέμεινε.

mit guten Gründen zurückwies. Der neueste Bearbeiter dieses Stoffes, Rosenberg, in seiner Abhandlung über die Erinyen, schliesst über das Verhältniss der Demeter Erinys zu den Erinyen folgendermassen (S. 33): 'Diese Beziehung ist eine rein zufällige, da der Zorn der Demeter nicht die Substanz ihres Wesens, den Grundcharakter ihres Seins, sondern nur eine vorübergehende Gemüthsstimmung war, bei den Erinyen aber der Zorn ein wesenbestimmendes Element, nicht ein accessorisches Attribut ist.' Dem ist zu entgegnen, dass in den echten Mythen weder die Götter mit vorübergehenden unwesentlichen Gemüthsstimmungen ausgestattet werden, noch auch ein Grundcharakter derselben unverrückt festgehalten wird, sondern im Mythos das Wesen der Gottheit sich in einer nothwendigen Folge von Lagen und Affecten entfaltet. Das Zürnen der Erdgöttin ist eine Seite ihres Wesens; insofern die Erinyen daraus abgeleitet sind und nur zürnend erscheinen, stellen sie sich in der That als abstract einseitige Dämonen dar.

Die Erdgöttin ist Erinys, d. i. die in ihrem Grolle mit Tod und Vernichtung drohende und strafende Gottheit in ihrer winterlichen, chthonischen Phase; deren charakteristische Merkmale stellt H. D. Müller (Ares S. 27 ff.) zusammen: sie meidet den Olympos und die Versammlung der Götter (Hymn. Cer. 90 ff. 304. 355) und hüllt sich in schwarze Gewande (ebend. 42, 183, 361). Was bei Demeter nur die eine Hälfte ihres Jahresmythos ist, das beschreiben die Erinyen als ihr ihnen von Geburt an zugefallenes Loos: sich von den Göttern und deren Mahlen fern zu halten und nie weisse Gewänder zu tragen (Aesch. Eum. 342 ed. Kirchhoff). Wie sich Demeter nach dem Mythos von Phigalia in eine Höhle verbirgt, so führte bei dem Heiligthum der Semnen am Areopag ein Erdschlund in die Unterwelt, wie die eberne Schwelle bei Kolonos (s. Müller S. 179). Ueberhaupt ist für diese Ablösung der Erinyen aus der Cultidee der Göttin Erinys zu beachten, dass für letztere noch nicht jene durch den Cult der 'beiden Göttinnen' eingeführte Theilung vorauszusetzen ist, wonach nicht Demeter, sondern allein Persephone eigentliche Unterwelts-

göttin, Königin des Todtenreiches ist. Stand also die Erinys der Persephone des späteren Glaubens gleich, so erscheint dadurch das enge Verhältniss der Erinyen zur Unterweltkönigin höchst bedeutsam. Dasselbe wird noch besonders deutlich in den beiden, das Wirken der Fluch- und Rache-göttinnen berührenden Erzählungen des Phoenix (II. I). Dieser sagt von seinem Vater (454): er rief die grimmen Erinyen an, . . es vollendeten die Götter die Flüche, der unterirdische Zeus und Persephone; von Althaea aber (568): sie schlug mit den Händen die vielnährende Erde, den Hades rufend und Persephone, es hörte sie aber die Erinys aus dem Erebos. Wie Demeter mit brennenden Fackeln ihre Tochter sucht, so findet die Procession zu dem Heiligthum der Semnen unter Fackelglanz statt (Eum. 1000), und später führen die Erinyen selber Fackeln. In beiden Fällen ist die dem nächtlicher Weile stattfindenden Culte nachgebildete äussere Erscheinung später besonders motivirt worden: die Göttin sucht mit den Fackeln nach ihrer Tochter, während die Erinyen damit den Schuldigen erschrecken und verfolgen.

Dadurch, dass die Idee des Zürnens, das Racheamt, in den Mittelpunkt des göttlichen Wesens trat, ist auch der damit ursprünglich verbundene, aber nur an eine Jahreszeit geknüpfte Aufenthalt in dem Reiche des Todes erstarrt und zur stehenden Eigenschaft geworden. Dadurch wurde das Walten der Erinys ein abstract einseitiges; das Wirken der allgemeinen Macht der sich dem denkenden Geiste darstellenden Weltordnung personificirte der Griechen folgerichtig in einer Mehrzahl von Personen. So treten im Cultus wie in der Poesie die Erinyen auf, Mutterschwestern der Moeren (Eum. 940), die auch in Sikyon im Haine der Eumeniden einen Altar besaßen (Paus. II, 11, 4).

b. Poseidon Hippios mit Demeter Erinys verbunden.

Nachdem wir noch einmal darauf hingewiesen, dass bei der Gattin des Ares der Aonen wie bei der des Perseus das

Symbol der Fesselung die chthonische Phase ausdrückt, die der Name Erinys bezeichnet, können wir uns mit der so festgestellten Bedeutung des Zürnens der Erdgöttin zu der Thelpusäischen Tempellegende von Areion zurückwenden. Nach dieser (Paus. VIII, 25, 4) zürnte Demeter dem Poseidon, der mit ihr in Rossesgestalt den Areion erzeugt hatte. O. Müller (S. 168) erklärt dies Auftreten des Poseidon dahin, dass 'der Wassergott im Winter die Erde mit wildem Gewässer überströmt.' Diese Ansicht wird dadurch widerlegt, dass ja Poseidon zugleich Vater der Despoena ist, also die Stellung des das neuerwachende Naturleben zeugenden Gottes einnimmt. Man wird dem nicht entgegenhalten, dass die Erzeugung der Kore-Despoena nach unsrer eignen Ansicht ein späterer Ansatz ist; was die Erzeugung der Kore bedeutet, die wiederauflebende Vegetation, enthielt auch der ursprüngliche Mythos nur unter einem andern Bilde. Stellt die Erinys die Natur in ihrer Oede und winterlichen Unfruchtbarkeit, in ihrem finsternen Grimme, den sie gegen den Menschen zu hegen scheint, dar, so erfordert dies im Jahresmythos ein Gegenbild; so heisst in Thelpusa die von ihrem Zorne abstehende Demeter *Αουσία* nach einem Bade, das sie im Ladon nahm (Paus. a. a. O.). Da nun der religiöse Mythos des Thelpusäischen Dienstes den Umschwung des Naturlebens darstellt, da er in seiner späteren Form die zum Leben erwachende Jahresnatur durch die Geburt eines Frühlingskindes darstellte, so wird nach aller Analogie der eng verwandten Mythen als die göttliche Ursache dieses Umschwunges ein Leben zeugender Naturgott anzunehmen sein. Demnach gehört wohl der Zug der ehelichen Verbindung mit einem Gotte dem echten Mythos, dagegen der Name desselben und die Ausführung jener Verbindung der späteren, die Eigenart alter Stammesreligion zu Gunsten des nationalen Göttersystemes zertrümmernden Auffassung an.

Weshalb Poseidon eingesetzt ist, verräth sich durch die Rossesgestalt, in welcher er den Areion zeugt. Um dessen willen ist der Rossegott der Nationalmythologie mit der Göttin, zu welcher er sonst keine Beziehungen hatte, in deren Culte

aber gleichfalls das Pferd als göttliches Gnadengeschenk erschien, in Verbindung gesetzt. Daher besass Poseidon Hippios innerhalb des heiligen Haines der Despoena bei Akakesion Altäre (Paus. VIII, 37, 7). Man könnte es als Unzufriedenheit der systematisirenden Mythologie mit ihrem eignen Amalgam ansehen, wenn die Thelpusäische Legende die Demeter wegen der ihr von Poseidon angethanen Schmach zur Erinys werden lässt, während ursprünglich der zeugende Jahresgott die Erdgöttin wieder zur fruchtbaren Mutter machte. Wie im Demodokosgesange der alte thebanische Aresmythos dadurch ins Lächerliche herabgezogen wird, dass die sich durchaus ausschliessenden Symbole der Fesselung und der Umarmung in eins gezogen sind, so ist auch in der späteren Thelpusäischen Legende dem derben forcirten Ausdruck die ursprüngliche Bedeutsamkeit der veralteten Naturreligion geopfert.

Der ursprüngliche Gemahl der Erinys Tilphossa in der alten Heimath des Aresdienstes, wohin auch die Erzeugung des Areion gesetzt wird (Schol. II. Ψ 346: *ἐμίγη κατὰ Βοιωτίαν παρὰ τῇ Τίλφοῦσα κρήνῃ*), war Ares. Sein Verhältniss zum Areion entspricht genau dem des Perseus zum Pegasos. Wir entnahmen aus dem hierauf bezüglichen Mythos, dass dem Ares sowohl als Kriegs- wie als Naturgott das Ross heilig war, was selbstverständlich auch auf unsern Mythos anzuwenden ist. Indem Areion durchweg als Schlachtross ¹⁾ erscheint, verräth sich die Art der Religion, aus welcher dies Gebilde stammt; dieser Zug deutet aus der Einseitigkeit, mit welcher die Demeter Erinys — wie überhaupt alle aus ihrem Mutterboden in eine andre Sphäre des Glaubens verpflanzten Gottheiten — behandelt wurde, auf die alte reiche Entwicklung zurück, welche die im Mittelpunkte einer Stammesreligion stehenden Naturgötter erfuhren. Dadurch, dass die Geltung des Areion gleich der des Pegasos und die Wurzel beider in der Aresreligion aufgezeigt wurde, wird die Ansicht Prellers

1) Auch des Herakles (Paus. VIII, 25, 5) auf seinem Zuge gegen Elis, der von Pheneos, wo man auch den Poseidon Hippios verehrte. (Paus. VIII, 14), ausging.

(Dem. u. Pers. S. 154) hinfällig, der die Geburt des Areion durch die Erinys rein allegorisch auf das Werk der Rache bezieht, zu welchem Adrastos auszieht. Auch O. Müller (S. 175) fasst den Areion zwar als 'symbolisches Wesen aus dem Kreise der Tilphossischen Demeter Erinys', schränkt aber seine Bedeutung darauf ein, den Adrastos 'eine männliche Personification der Adrasteia Nemesis' gegen das vom Zorn der Erinys getroffene Theben heranzuführen. Dagegen bezeugt uns die Wiederkehr eines Rosses göttlicher Abstammung im Perseusmythos, dass dieser mythische Zug schon in der religiösen Idee jenes Götterpaares vorhanden war, bevor derselbe in ein bestimmtes historisches Verhältniss eingeführt und dessen Kunde in der Heldensage niedergelegt wurde. Diese allgemeine Geltung zeigt sich ferner noch in der Verehrung, die der Rossegott der späteren Nationalreligion neben den Erinynen, wofür also ursprünglich das Götterpaar Ares-Erinys stand, genoss. (Ob auch der Poseidon Hippios zu Pheneos [Paus. VIII, 14, 4] und in Mantinea [ebend. 10, 2] hierher gehört, lasse ich dahingestellt.)

e. Der Götterkreis des Kolonos Hippios zu Athen.

Der Götterkreis des Kolonos Hippios in Athen lässt sich mit vollster Sicherheit als eine Anpflanzung der altböotischen, vor der Occupation der Kadmeer in Theben herrschenden Ares-Erinysreligion bezeichnen. Die Erinynen, als deren bräuchlichen Namen Sophokles (Oed. Col. 42) den der Eumeniden bezeichnet, nehmen nach der Lokalsage den umherirrenden Oedipus, nachdem die Zeit seines Lebens und Leidens erfüllt ist, bei sich in der Tiefe der Unterwelt auf. Derselbe Mythos kehrt, was das Thatsächliche anlangt, in Eteonos am Kithaeron wieder, woselbst Oedipus im Tempel der Demeter begraben lag, wovon das Heiligthum Oedipodeion hiess (Schol. Oed. Col. 91 nach den Thebaika von Lysimachos). Die Legende erklärte diesen auffallenden Umstand daher, dass aus Unkenntniss das Begräbniss im Heiligthum geschehen sei, worauf das Orakel

geboten habe, *μη̄ κινεῖν τὸν ἱκέτην τῆς θεοῦ*. Endlich befand sich auch im Peribolos der Sennen am Areshügel ein Grabmal desselben, in welchem seine aus Theben herbeigeführten Gebeine liegen sollten (Paus. I, 28, 7). Das Schwanken zwischen 'Demeter' und den 'Erinyen' kehrt auch in Attika wieder; denn Androtion (bei Schol. Odyss. λ 271) berichtete: *Οἰδ. ἐκπεσὼν ἐπὶ Κρέοντος ἦλθεν ἐς τὴν Ἀττικὴν καὶ ὄψαται Ἰλπεά Κολονὸν καλούμενον καὶ ἐν τῷ ἱερῷ τῶν θεῶν, Δίμητρος καὶ Πολιοῖζον Ἀθηναῖς καὶ Αἰός*. (Letztere sind wohl um der politischen Bedeutung dieses Aktes willen hereingezogen.) Dieser Zwiespalt führt uns auf das Wesen zurück, in welchem die Idee der Demeter und der Erinyen geeint war, auf die Erd- und Unterweltsgöttin Erinys. Dass diese den abscheidenden Oedipus in ihre unterirdische Behausung aufnimmt, ist durch die mehrfachen Zeugnisse der Cultstätten als ein echt mythischer Zug ihrer Religion erwiesen. Oedipus nun ist hauptsächlich um der altmythischen Gepräge tragenden Bilder der Blendung und Lähmung willen, wie mir scheint, mit Recht für einen schmähhch besiegten Gegner des Frühlingsgottes gleich Lykurgos angesprochen worden. Wie weit sonst noch hier Natursymbolik in die Heldensage hineinreicht, ist hier nicht zu erörtern. Mit Lykurgos stellt ihn noch ein anderer Zug gleich: das Land der Edonen trägt keine Frucht, worauf das Orakel das Verschwinden des Uebels verheisst, wenn Lykurgos zum Tode gebracht würde. Die Edonen bringen daher den Urheber des Miasma in das Pangaeongebirge, wo er in Fesseln gelegt umkommt (Apoll. III, 3, 5, 1, 5).

In der rauhen, unfruchtbaren Winterszeit scheint eine lebensfeindliche Macht die Triebkraft der Natur unterdrückt zu haben, so lange bis diese Macht besiegt und hinausgestossen wird. So muss auch in Theben auf Geheiss des Gottes, damit der Bann des Todes, der über dem Lande liegt, gebrochen wird, Oedipus aus dem Lande ausgestossen werden. Stellt dieser die lebensfeindliche Macht des Winters dar, so war seine Ausstossung nicht bloß eine Befreiung des Landes, sondern aus dem Reiche der Lebenden musste er entweichen, in die

Tiefe der Unterwelt und des Todes hinabsteigen, deren Erstarrung und Oede seine Herrschaft auch auf Erden verbreiten zu wollen schien. Demnach fiel in diesem Jahresmythos die Herrschaft des Oedipus mit dem Unfruchtbarkeit und Seuche verhängenden Zorn der Naturgöttin Erinys zusammen, sein Hinabstieg aber in das Todtenreich mit deren Umstimmung und Versöhnung. Ohne in die weitere Untersuchung einzugehen, können wir doch sicher behaupten, dass der Vatermord und die Ehe mit der Mutter den Sinn haben, eine ethische Ursache für den Zorn der Erinys abzugeben, der ursprünglich naturmythisch begründet war. Diese Entwicklung der Sage ist also ein Stück derjenigen der Idee der Erinys, in welcher die ethische Seite des ursprünglich an den Verlauf des Naturlebens gebundenen Zornes sich von diesem Naturbezug ablöste und selbständige Bedeutung erhielt.

Gehört Oedipus, den die Sage vom Stamme des Kadmos ableitet, gleichwohl in die Ares-Erinysreligion, so folgt daraus, wie Tümpel am Schluss seiner Arbeit richtig hervorgehoben hat, dass auch unter der Herrschaft der Kadmeer Stammesreligion und Stamm der Aonen bestimmenden Einfluss auf die Kadmeergemeinde ausübten.

Die alte ursprüngliche Vorstellung von der Verbindung von Ares und Erinys leuchtet noch in dem engen Zusammenhange hindurch, der zwischen dem nach Ares benannten Hügel, dem darauf stattfindenden Blutgericht und dem am Fusse des Hügels gelegenen Heiligthum der Erinyen besteht. Die von dem Areopag Freigesprochenen opferten den gewöhnlich als *Σευαί* bezeichneten Gottheiten, deren Naturbezug durch die Statuen des Pluton, Hermes und der Erde klar bezeichnet ist (Paus. I, 28, 6). Schon die attische Cultsage bringt die Einsetzung des Gerichtes auf dem Areopag mit den Erinyen in Zusammenhang, indem sie sie dem Orestes als Klägerinnen gegenüber treten lässt. Wenn uns bei dieser Sage die Darstellung des Aeschylus vorschwebt, so müssen wir hierbei die patriotische Tendenz in Abzug bringen, die die Einsetzung des Gerichtes als ein Verdienst der Stadtgöttin hinstellt, wodurch der blinde

Racheeifer der Erinyen durch ein Höheres, durch das besonnen abwägende Urtheil des Richters, überwunden wird. Auch aus der späteren, ihres Gehaltes entleerten Idee des Gottes ist hervorgegangen, wenn der Legende nach die Richtstätte nach dem Gotte als einem Gerichteten benannt wird. In erster Linie lässt die Entwicklung der Strafdämonen aus der Idee einer zeitweilig zürnenden Naturgottheit erkennen, dass es im Charakter jener Religion lag, im Walten der Gottheit das die Verletzung ihrer Gebote schwer rächende Eingreifen und Wirken hervorzuheben. Aus diesem Charakterzuge ist auch der religiöse Hintergrund des Gerichtes auf dem Areshügel zu verstehen; wir können damit zusammenstellen, dass ein Dreiverein altböotischer Gottheiten unter den Namen *Πραξιδαίαι* in Halinotos als Eidesgötter verbunden worden waren (Paus. IX, 33, 2. Suid. s. u.).

Der doppelten Verbindung des athenischen Arès mit den Semnen einer- und der Athenapriesterin Aglauros anderseits entspricht in der argivischen Sage die Verbindung des Perseus sowohl mit Sagengestalten, die auf das naturmythische Verhältniss des Jahrgottes zur Erdgöttin gehen (Andromeda, Danaë), wie mit der Gorgo und Athena, die die kriegerische Machtsphäre des Gottes veranschaulichen. Im Götterkreis des Kolonos Hippios hat die an die Verehrung der Eumeniden geknüpfte Oedipussage einen Rest der alten Naturmythen erhalten. Hingegen bringen Poseidon Hippios und Athena Hippias in der Terminologie des späteren nationalen Götterglaubens die wichtigen Bezüge des Gemahles der Erinys auf Rossezucht und Kriegsleben zur Anschauung (während Prometheus [Soph. Oed. Col. 56] aus dem attischen Religionskreise hereingezogen ist, wohl um neben der Aethergöttin die ihr untergebene Macht des Feuers neben dem feuchten Elemente darzustellen). Dass die Verehrung des Rossegottes aus dem Gedankenkreis des Kriegers heraus erwachsen, das Schlachtross als göttliches Gnadengeschenk betrachtet wurde, zeigt der Umstand, dass auch Adrastos, der Herr des Areion, dort ein Heroon besass (Paus. I, 30, 4).

d. Potniae.

Die Verehrung des Rossegottes neben Demeter oder den Erinyen — eine Verbindung, die uns ohne die aus andern Culten und Sagen zu entnehmenden Mittelglieder sehr befremden müsste — findet sich an einer andern Cultstätte wieder, deren Cult- und Sagenkreis zu verwerthen sich O. Müller hat entgehen lassen, obwohl er ihn nebenher berührt (S. 176 N. 16 und S. 171 N. 7). Nach der verbreiteten Sage erschlägt Oedipus seinen Vater auf dem Dreiweg zu Daulis; eine von Aeschylus¹⁾ benutzte Tradition liess den Mord auf einem Dreiweg bei Potniae, also in der Nähe von Theben selbst geschehen. Nun findet sich daselbst ein Cultus der Erdgöttinnen, die auch dem Orte den Namen gegeben haben. Pausanias (IX, 8, 1) führt dort einen Hain und Bilder der Demeter und Kore auf. Das chthonische Element in diesem Cult wird, wie es bei den zwei Göttinnen von vornherein vorauszusetzen ist, noch speciell durch den Brauch, Ferkel in die unterirdischen Schlünde (*ἐς τὰ μέγαρα καλούμενα*) hinabzuwerfen, bezeugt (Paus. a. a. O.). Wenn der Zusammenhang der Oedipussage an Stelle der Demeter eine ursprüngliche Erinys erwarten lässt, so würde hierzu die Anrede der Erinyen durch den Chor in Euripides' Orestes (318 Nauck) als *Ποτνιαδες θεαι* stimmen, falls man nicht mit Nauck vorzieht das Wort klein zu schreiben.

Der Dionysoscult daselbst verräth sein hohes Alter durch das unverhüllt berichtete Opfer eines Knaben (Paus. ebend.), das später durch das einer Ziege ersetzt wurde. Die Wichtigkeit desselben deutet noch der daher entnommene Name des Gottes *Αἰγοβόλος* an. Es sei nur kurz daran erinnert, dass Menschen- und Thieropfer in diesem Cultkreise gleiche Bedeutung haben, daher auch bei beiden die gleiche, oft bedeutsam wiederkehrende Art der Opferung, das in Stücke Reissen. In diesem Naturculte ist eine Gewalt der Vernich-

1) Bei Schol. Oed. R. 733 *ἐνθα συμβολὰς τριῶν κελεύθων Ποτνιαδων ἡμείβομεν.*

tung vorauszusetzen, die, wie wir sehen, in Ares, zu Argos in Perseus verkörpert ist. Wie fast überall hat auch in Potniae der Cult des Dionysos den ursprünglichen dualistischen Gegensatz fallen lassen. Doch verdient dieser Zusammenhang ins Auge gefasst zu werden, wenn wir an demselben Orte einen Ares Hippios gleich dem Perseus als den ursprünglichen Herrn des Pegasos vorfinden. Eine heroische Metamorphose desselben ist nach meiner Ansicht der namentlich durch Aeschylus' Tragödie bekannte Glaukos Potnieus (vgl. G. Hermann de Aeschyli Glaucis Opusc. II, 59 ff.). Stehender Zug der Sage ist, dass seine eigenen wüthend gewordenen Rosse ihn zerreißen. Der Name Glaukos bezeichnet ihn als einen Poseidonischen Heros, wir finden aber in seiner Sage nichts vor, was über die Bedeutung eines Poseidon Hippios, oder vielmehr einfach eines Rossegottes hinauswiese. Für unsre Kunde dieser Sage sind besonders die Erklärungen der Commentatoren zu Vergils Georg. III, 266 wichtig. Probus führt aus den Tragodumena des Asklepiades an: *Glaucus . . . habuit equas, quas adsueuerat humana carne alere, quo cupidius in hostem irruerent et perniciosius: ipsum autem, cum alimenta deficerent, deuorarunt etc.* Wir hatten den Grund, das Ross dem Kriegsgott zu heiligen, einestheils in seiner Unentbehrlichkeit für das Waffenhandwerk, andernteils darin gesehen, dass dasselbe feurigen Kriegsmuth in so schöner Weise zu sinnenfälligem Ausdruck bringt. So spiegelte sich auch nach dem Glauben der Aresverehrer in dem wild einherstürmenden Schlachtrosse die Macht und der Geist des auf dem Kolonos Hippios wie zu Potniae neben der Erinys verehrten Gottes.¹⁾ Da aber das nationalhellenische Bewusstsein sich von dem im Getümmel der Schlacht waltenden Gotte abwandte und ihn zum Typus der blind tobenden Kampfeswuth umschuf, so wurde auch das Bild der mit seinem Muthe durchströmten Rosse zu dem gräss-

1) Wir haben uns hierbei zu erinnern, dass nach alter Anschauung alle ausserordentlichen ekstatischen Gemüthszustände von Einflossung göttlichen Geistes abgeleitet werden, Berserkerwuth wie musische Begeisterung.

licher Raserei umgewandelt, welcher der eigene Herr erliegt, so wie die Sage die Todes- und Kriegsgöttin Aglauros selber der Versteinerung anheimfallen liess. Die alte kriegerische Bedeutung der Potniadischen Rosse liegt noch zu Grunde, wenn bei Euripides (Phoen. 1124) Polyneikes deren Bild als schreckendes, Verderben drohendes Schildzeichen verwendet. Da dem Alterthume die Vorstellung der brünstig rasenden Pferde besonders geläufig war¹⁾, so dass z. B. ein Liebeszauber den Namen Hippomānes trug, so deutete man auch die Raserei der Stuten des Glaukos darauf (s. Servius a. a. O.). Dass später die Sage in die berühmten Leichenspiele des Pelias verflochten wurde (s. Hyg. fab. 250 u. 273), ebenso dass Glaukos in die korinthische Genealogie hineingezogen und zum Sohne des Sisypchos und Vater des Bellerophon wurde, der als Herr des Pegasos eine ähnliche Seite zeigt, giebt sich leicht als Werk der späteren systematisirenden Sagenverflechtung zu erkennen. Dagegen weist es uns auf die Wurzel der Sage in dem Boden des heimischen Götterglaubens, wenn Pausanias (IX, 8, 1), der den Glaukos nicht nennt, in Potniae von einer Quelle berichtet, die die daraus trinkenden Stuten rasend machen sollte. Ausdrücklich führt Philargyrios (zu der citirten Vergilstelle) die Raserei der Glaukosstuten darauf zurück: applicuit ad uicem Boeotiae et equas potum ad fontem sacrum per ignorantiam duxit. Was die Sage als zufälliges Versehen fasst, stammt vielmehr, wie die Anknüpfung an ein Naturmal in der Heimath der Sage lehrt, aus wirklichem Cultus: dem durch Glaukos vertretenen Rossegotte war die Quelle heilig, und so stossen wir auf diesem Punkte der Aresreligion wieder auf die bedeutsame Verknüpfung von Ross und Quelle, die uns zuerst im Wesen des Pegasos entgegentrat.²⁾

1) Verg. Georg. III, 266 ante omnes furor est insignis equarum, et mentem Venus ipsa dedit, quo tempore Glauci Potniades malis membra absumsere quadrigae. — hippomanes v. 280.

2) Vielleicht ist aus diesem Zusammenhange zu erklären, dass nach Euphion die Rosse des Amphiaraios ihren Herrn aus irgend einem Treffen zur Quelle Physadeia in Argos retteten. S. Meineke An. Al. S. 54.

e. Areion.

Es fragt sich nun, ob die gleiche Symbolik auch auf das Wesen des Areion Anwendung findet. In Nemea, wo Adrastos mit demselben einen Wagensieg errang, hiess eine Quelle Adrasteia (Paus. II, 13, 3). Deutlich tritt dieser symbolische Bezug hervor, wenn das Götterross an der Quelle Tilphossa erzeugt wird, nach welcher die Erinys selber zubenannt wird. Bei der Höhle der Schwarzen Demeter Phigalia, die vom Orakel als *Διὸ ἰππολεχίης* bezeichnet wird, befand sich eine Quelle (Paus. VIII, 42, 6). Wenn aber einerseits das Ross Quellsymbol ist, andererseits in der Wesensidee der Göttin die Quelle von so hoher Bedeutung ist, wie dies schon der daher entnommene Zuname andeutet, so wäre hierdurch erklärt, dass gerade im Mythos der Erinys der Zug von der Geburt des Rosses festgehalten wurde. Was erstens die symbolische Bedeutung des Rosses anlangt, so dürfte diese wohl allgemein zugegeben werden. Die Entstehung dieses Symboles aber kann ich mir nicht so vorstellen, dass geradezu die Quelle unter dem Bilde des Pferdes, wie im Poseidoncultus die Meereswooge angeschaut worden sei. Wir haben hierbei vielmehr, wie ich glaube, von einem Bilde auszugehen, wie es uns die Worte der Thelpusa (Hymn. Ap. Pyth. 78 ff.), als sie dem Apollon abräth, an ihrer Quelle ein Orakel zu gründen, vorführen können: V. 384 *πημανέει σ' αἰεὶ κτύπος ἵππων ὠκείων, ἀρδόμενοι τ' οὐρῆες ἐμῶν ἱερῶν ἀπὸ πηγέων· ἔνθα τις ἀνθρώπων βουλήσεται εἰσοράσθαι ἄριστα τ' εὐποίητα καὶ ὠκυπόδων κτύπον ἵππων ἢ νηὸν κτλ.* Diese Quellnymphpe, die hier dem Apollon missgünstig entgegentritt, ist aber mit der Aresgemahlin Erinys Tilphossa insofern identisch, als das Wesen der Erdgöttin die Segenswirkung der ihrem Schosse entströmenden Quelle mit umfasst. Wenn nun das Tränken der Rosse als hauptsächlich charakteristischer Zug der Quelle erschien, wenn andererseits die Griechen gern am Pferd seine Vorliebe für Bad und Trank hervorheben¹⁾, so können wir

1) S. Stephani C. R. 1864, 24 ff. Arist. hist. an. VIII, 23, 6: *ὅλως φιλόλουτρον τὸ ζῷον καὶ ἔτι φίλυδρον.*

wohl nachfühlen, wie das edle Thier, wenn dasselbe eines- theils das Bild der Quelle belebt, und das die Weide bewäs- sernde Element eine Hauptbedingung der Rossezucht ist, ge- wissermassen die der Göttin verdankte Wohlthat des befruch- tenden Quelles verkörpert darstellt. (Aehnlich ist auf den Münzen von Kamarina der Schwan Symbol des klaren Sees, der ihm Aufenthalt und Leben gewährt; s. Jahn, Ber. d. K. Sächs. Ges. d. Wiss. 1852. S. 60 ff.) Uebersetzen wir demnach Bildwerke wie das die Tränkung des Pegasos durch Bello- phon darstellende, oder das Mythologem, dass an der Quelle Tilphossa Areion geboren wurde, in die Anschauung der Natur- religion, woher sie stammen, zurück, so verbildlicht das Ross an der tränkenden Quelle eine wichtige Segensgunst der grossen Naturgottheiten: wie seine Kraft und sein Feuer dem Krieger unentbehrlich sind, so erscheint es vom Muthe des Kriegs- gottes selber beseelt und zudem aus der dem Mutterschosse der Erde entströmenden Lebenskraft entsprungen.

Was aber die religiöse Geltung der Quelle anlangt, so ist zu beachten, dass der Name *Τιληφῶσσα*, oder wie er sonst lautet, die aus einem Erdsplatt¹⁾ hervorbrechende Quelle be- zeichnet. Wenn in Phigalia dieselbe mit der heiligen Höhle, dem winterlich-echthonischen Aufenthalte der Göttin, verbun- den war, so scheint mir durch jenen Namen ausgedrückt, dass das aus geheimnissvoller Tiefe emporsprudelnde Nass aus dem Reiche der Erinys, der Unterwelt kommt. Und auf diese Weise möchte wohl Erinys, d. i. die Unterweltsgöttin, Tilphossa heissen, dass die an die Oberwelt tretende und dort Frucht- barkeit und Leben verbreitende Quelle ein Abbild und zu- gleich ein Theil ihrer göttlichen Macht ist, die aus den Tiefen des Todes Leben und Segen emporsendet.

Aus diesem Zusammenhange ist, wie ich glaube, auch das Bad der Thelpusäischen Demeter im Ladon als Zeichen, dass ihr Zorn versöhnt sei, zu erklären. Der Ladon, ein auch in Theben wiederkehrender Name aus diesem Religionskreise,

1) Vgl. *δελφύς* = uterus, s. Ulrichs, Reisen und Forschungen S. 29. N. 6. Unger Parad. Theb. 116.

vertritt hier die Quelle, wie auch die Nymphe Thelpusa Tochter des Ladon heisst. Ein Rest der ursprünglichen tieferen Beziehung des Gewässers zur Naturidee der Göttin ist in dem mythischen Zuge vom Bade noch bewahrt.

f. Die Eumeniden in Sikyon und Argos.

Der in Sikyon heimische Name bezeichnet die Erinyen als *Ἐμμερίδες*; als gnädige Gottheiten des Erdsegens. Die gleiche alte Naturanschauung liegt auch dem Opferbrauch zu Grunde (Paus. II, 11, 4). Man opferte an den jährlichen Festen ausser der Honigspende trüchtige Schafe und trug Blumen anstatt der Kränze. Ersteres Opfer galt offenbar den Gottheiten der Erdfruchtbarkeit; so wird der Demeter zu Andania als Opfer ein trüchtiges Schwein vorgeschrieben (Cauer Delect. S. 23. Z. 72 *Δάμαρι σὶν ἐπίτροχα*). Desgleichen wird in einer interessante Opferbestimmungen enthaltenden Inschrift von Mykonos (Athenaion II S. 237) verlangt: *ἐπὶ τὸ καρπῶν Δήμητρι ἔν ἐγκύμονα πρωτότοκον*, sodann heisst es *Δήμητρι Χλόῃ ἕξ δύο καλλισιτέουσαι, ἢ ἑτέρα ἐγκύμων*. Nun berichtet Statius (Theb. IV, 52) die Lokalsage, dass in dem Flusse Helisson die Furien baden: Saeuus honos fluuio, Stygias lustrare seueris Eumenidas perhibetur aquis. Der römische Dichter beschreibt diese natürlich als die höllischen Dämonen, bei denen aber ein Bad in einem Flusse gar keinen Sinn giebt. Da wir nun wissen, dass in Sikyon die Erinyen dem Namen und der Idee nach als Eumeniden, d. i. die zürnenden Gottheiten der Unterwelt auch als Segens- und Fruchtbarkeitsgöttinnen verehrt wurden, so können wir für den ursprünglichen Cultus der einen grossen Göttin auch das Bad als Symbol der Ablegung des Zornes in Anspruch nehmen. Deutet aber dies Symbol auf die in der strömenden Quelle sich offenbarende, Segen wirkende Macht der Erdgöttin, so ist die Möglichkeit nicht auszuschliessen, dass zum Ausdruck dieser Idee das sonst gewählte Bild des durch Göttermacht entstandenen Rosses verwandt worden sei. Dies können wir daraus schliessen, dass

Adrastos, der Herr des Areion, auch in Sikyon ein Heroon besass und hohe Ehren genoss. Nach der Sage floh Adrastos wegen eines Streites mit Amphiaraios nach Sikyon, wo er als Schwiegersonn des Königs Polybos dessen Herrschaft erbte (s. Pind. Nem. IX, 30 mit Schol.). Der ursprüngliche Herr des Areion war Ares, der Gemahl der Naturgöttin Erinys; die hohe Verehrung der letzteren in Sikyon macht auch eine gleiche des zugehörigen Gottes wahrscheinlich. Demnach setzte die Sage den Adrastos deshalb für eine Zeit nach Sikyon, weil sich dort ein Cult vorfand, der mit dem argivischen Ares-Perseusculte homogen war.

Bekanntlich erzählt Herodot (V, 67), dass die Sikyonier die Leiden des Adrastos mit tragischen Chören feierten, welche der Tyrann Kleisthenes auf Dionysos übertrug (*τὰ πάθεα αὐτοῦ τραγικοῖσι χοροῖσι ἐγέραιον, τὸν μὲν Διόνυσον οὐ τιμῶντες, τὸν δὲ Ἄδραστον*). Die vom gewöhnlichen Heroencultus stark abweichende Form der Verehrung könnte darauf führen, dass der Trauercultus dem Hinsterben der Vegetation galt. Eine genauere Bestimmung dieses Cultes stösst bei dem Mangel näherer Nachrichten auf zu grosse Schwierigkeiten, als dass ich hier eine solche versuchen könnte.

Auch in Argos lehren uns die Publicationen Milehhöffers im 4. Bd. d. Mittheil. d. Athen. Institutes einen Cultus der Eumeniden kennen. Oestlich ausserhalb der Stadt Argos hat derselbe drei sicher zusammengehende Reliefs aus Kalkstein aufgefunden, über deren Vorstellung uns die Inschrift über dem Taf. IV abgebildeten Relief Auskunft giebt: — *ἡ Ἀργεῖα (?) Εὐμενίδων ἐνχάρι*. Dem adorirenden Paare treten drei Eumeniden entgegen, schlanke, langbekleidete Gestalten, denen jede Andeutung einer furchtbaren, grässlichen Erscheinung abgeht; in der erhobenen Rechten halten sie gleichmässig Blumen, in der Linken eine unterm Kopfe gefasste Schlange. Dagegen erscheinen auf dem Relief Taf. V, 2 die Schlangen den drei Eumeniden um den Arm geringelt und erheben wie drohend die Häupter; dem entsprechend hat der Bildner versucht, in dem Gesichtsausdruck 'von abschreckender Hässlichkeit' das

φοβερόν zum Ausdruck zu bringen. Nach Analogie der sikyonischen würden wir in den argivischen *Ἐβμενίδες* Gottheiten der Fruchtbarkeit, des Segens aus der Erdentiefe vermuthen, was noch durch das Attribut der Blumen in den Händen bestätigt wird. Desgleichen erscheinen sie nach ihrer Verehrung durch Frauen, die sich auf allen drei Reliefs als Stifterinnen nennen, als Gottheiten der Ehe und der ehelichen Fruchtbarkeit. Weiter kann uns das zuerst beschriebene Bildwerk lehren, dass das Attribut der Schlange ursprünglich den chthonischen Gottheiten als solchen zukommt, und das Bild, dass mit derselben der flüchtige Verbrecher geschreckt wird, nur eine spätere Umdeutung ist.

g. Adrastos und der Zug der Sieben gegen Theben.

Aus der Idee des Gottes Ares, dessen ursprüngliche Geltung sich allgemein über Natur und Menschenleben in den für ihn charakteristischen Richtungen erstreckte, ist von der späteren Heldensage eine Gestalt herausgehoben worden, um ein bestimmtes historisches Unternehmen, den Zug der Fürsten von Argos gegen Theben, zu charakterisiren.

Was erstlich die Geschichtlichkeit dieses Zuges anlangt, so 'möchte wohl niemand denselben ableugnen; Theben lag wirklich wüst, bis es durch die Böoter von Neuem gehoben wurde; nur ein Flecken unterhalb der alten Stadt, Hypothebae genannt, existirte in dieser Periode' (O. Müller, Eumen. S. 144). Durch die mythische Einkleidung aber, unter welcher die Sage das Faktum berichtet, soll offenbar gekennzeichnet werden, dass in dem Zuge das Walten jenes Gottes empfunden wurde. Da es ein Kriegsunternehmen war, von Argos, der Stadt des Perseus, ausgehend, so ist sofort verständlich, dass die Argiver unter der Führung ihres mit schwarzen Rossen einherfahrenden Gottes zu ziehen glaubten. Dem 'Unentfliehbaren' eignete naturgemäss eine düstere Erscheinung; die alte Thebais schilderte den auf der Flucht befindlichen Adrastos *εἶματα λυγρὰ γέροντων σὶν Ἀρείονι κναροχαίτη* (s. Paus. VIII,

25, 3). Dass ursprünglich dieses Duster ständig war, zeigt der Beiname des Areion, wie dann auch der Name des Sohnes Kyanippos (Apoll. I, 9, 13, 2) eigentlich ein Beiname des Vaters ist.

Weiter aber sind die Theilnehmer an dem Zuge zum grossen Theile aus den Häusern der Amythaoniden und Proetiden (s. Apoll. III, 6, 3. Schol. Pind. Nem. IX, 30). Zu ersteren gehören Adrastos, der Sohn des Talaos und Enkel des Bias, und Amphiaraios, der aus dem Hause des Melampus stammt; ferner Mekisteus (s. Apoll. III, 6, 3, 2), der Bruder des Adrastos (Il. B 566); desgleichen Hippomedon, der entweder Bruder des Adrastos oder Sohn seiner Schwester heisst (Paus. X, 10, 2), jedenfalls aber aus Argos stammt, daher er auch den Argos Panoptes als Schildzeichen bei Euripides (Phoen. 1115) führt. Abkömmlinge des Proetos sind Kapaneus, der Sohn des Hipponoos und Enkel des Megapenthes und Eteokles, der sowohl bei Aeschylos (Sept. 440 ff.) wie in einem delphischen Weihgeschenke der Argiver (Paus. X, 10, 2) unter den Sieben erscheint. Dreht sich nun die Sage dieser Herrschergeschlechter zum grossen Theile um den Dionysosdienst, so müssen wir, sobald wir uns die Natur dieses Cultes, wie sie sich in Argos darstellt, klar machen, consequenterweise annehmen, dass als Kriegsgott jener Geschlechter und des durch sie vertretenen Stammes der die Kehrseite des Dionysos darstellende Ares-Perseus galt, als dessen heroische Metamorphose sich Adrastos als Herr des Areion zu erkennen giebt.

Ausser den Argiverfürsten nahmen an dem Zuge Theil der Arkader Parthenopaeos, der Aetoler Tydeus, der Sohn des Oedipus Polyneikes. Den ersten hatte zwar Argos sich angeeignet, indem einige Schriftsteller, darunter Hekataeos von Milet, ihn den Sohn des Talaos nannten.¹⁾ Doch ist er nach der allgemein acceptirten Ueberlieferung der Sohn der Atalante. Nun wird diese nicht nur in den ätolischen Mythos

1) Schol. Soph. Oed. Col. *ἐνιοι οὐ τὸν Ἀταλάντης φασιν Παρθενοπαιὸν στρατεῦσαι ἀλλὰ τὸν Ταλαοῦ . . . καθάπερ Ἀρίσταρχος ὁ Τεγεάτης καὶ Φιλοκλῆς ἱστοροῦσι, συγγραφέων δὲ Ἐκαταῖος ὁ Μιλήσιος.*

von der Eberjagd verflochten, so dass wir hier wieder eine Berührung mit dem ätolischen Stammesgott finden könnten, sondern Ares wird geradezu Vater des Parthenopaeos genannt (Apoll. III, 9, 2, 7: ἐγέννησε δὲ ἐκ Μελανίωνος Ἄταλ. ἢ Ἄρεος Παρθενοπαιῶν. Hiermit steht vielleicht in Zusammenhang, dass bei Aeschylos (Sept. 529 ff.) dieser seine Lanze mehr als Zeus verehrt; die Lanze war Symbol des Kriegsgottes.

Was aber Tydeus anlangt, so können wir die Resultate der Untersuchung über die religiösen Momente der Sage desselben und der seines mit Athena eng verbundenen Sohnes Diomedes an dieser Stelle einfügen. Wir fanden, dass sowohl die Abstammung von Ares-Oeneus wie ihre eigenthümliche Stellung zu Athena beide zu Areshelden stempelt. Wenn wir weiter Welcker beistimmten, dass der Aetolerheld nicht bloß dichterisch in die Sage der Argiverfürsten hereingezogen sei, da ja in Argos der mit Diomedes verknüpfte Pallascult von der wirklichen Geltung und dem Einfluss dieses Stammes Zeugnis ablegt, so zeigt sich uns die in der Heroensage durch Adrastos dargestellte Aresreligion als das vereinigende Band dieser Coalition. Die Heldensage benutzt das oft gebrauchte Motiv der Flucht um eines Mordes willen, um Tydeus in Argos einwandern zu lassen. Den ätolischen Arescult aber leiteten wir von den aus Böotien einwandernden Hyanten ab. Diese wichen, durch den Einbruch der Kadmeer vertrieben, von der ältesten Stätte des Arescultes, von Theben, auf dessen Hügel sich nach dem Morde des quellhütenden Aresdrachen die Kadmea erhob. Nun führt uns die Sage wieder auf jenen Ausgangspunkt zurück, indem der Aresheld Tydeus von der Stadt des Ares-Perseus aus gegen Theben zieht. Nach Aufzeigung der mythisch-religiösen Elemente, die sich in der Sage der gegen Theben ziehenden Helden finden, und die, wie wir sehen, sämmtlich auf den Arescult zurückwiesen, stellt sich die pragmatische Bedeutung dieses Zuges von selbst heraus. Der Stamm der Kadmeer wandert in Böotien ein und setzt sich in günstigster Lage, auf der natürlichen Akropolis des Landes (s. Unger Parad. Theb. S. 10) fest, nachdem ein harter Kampf

mit den alt-einheimischen Stämmen die Aonen zur Verbindung mit den Einwandern, die Hyanten aber zur Auswanderung gebracht hat. Wie diese den Arescult nach Aetolien verpflanzen, so finden wir auch im Peloponnes, in Arkadien und besonders in Argos denselben düsteren, von dem alten Landesculte stark abstechenden Götterdienst vor, der an den Quellen und Erdschlünden Böotiens seine älteste Heimstätte hatte. Dies Bündniss der sieben Fürsten gegen Theben ist demnach eine Coalition stammverwandter Elemente, ihr Zug gegen die Aresveste ein Rückschlag gegen die Occupation der Kadmeer, ein Versuch der vom Boden der Heimath Vertriebenen diesen den Eindringlingen wieder abzurufen.

Auch die Sage lässt von Theben selbst die Ursache des Argivérzuges ausgehen, stellt diesen als Versuch der Restituirung eines vertriebenen Thebanerfürsten hin. Polyneikes, der Sohn des Oedipus, will durch die von seinem Schwiegervater aufgebotene Waffenmacht sich in Besitz seines väterlichen Thrones setzen. Wenn einestheils der ethische Geist der Sage die Tendenz zeigt, die furchtbaren Wirkungen des Vaterfluches zu schildern, so konnte auch materiell der Kampf zwischen den mit den Kadmeern verschmolzenen Aonen und den engverwandten Stammesfürsten, die aus der Ferne heranziehend die alte Heimath bedachten, als ein Bruderkrieg gefasst werden.

Was das zweimalige Stattfinden eines Zuges nach Theben anlangt, so liegt der ethisch-poetische Sinn des Schematismus, den unfrommen, vermessenen und unglücklichen Vätern die frommen und glücklichen Söhne entgegenzustellen (vgl. die Worte des Sthenelos II. / 406 sq.), zu deutlich vor Augen, als dass hieraus eine historische Bestimmung zu entnehmen wäre. Wir müssen uns begnügen, der Sage zu entnehmen, dass das Resultat heisser, hartnäckiger Kämpfe die Zerstörung Thebens und die Aufreibung jener altböotischen Stammeselemente war, aus deren Religion der spätere nationalhellenische Götterglaube wichtige Elemente entnahm.

Dass in dem Zuge der Helden aus der Stadt des Perseus gegen die des Ares Angreifer und Vertheidiger in dem Ver-

hältnisse engster Stammesverwandtschaft stehen, dass daher auch die Sagenbildung aus einem Gusse verfahren konnte und in ihrem Streben einen idealen geistigen Zusammenhang durchzuführen, als den Angelpunkt des Ganzen die Cultidee des Ares einsetzte, diese Grundanschauung reicht nach meiner Ansicht aus, um wohl alle religiös-mythischen, nicht aus freier Helden- und Kriegsdichtung stammenden Züge unsrer Sage zu erklären. Die vollständige Lösung dieser Aufgabe würde einen grösseren Raum erfordern, als hier zu Gebote steht.

So könnte gleich die Untersuchung über den Gehalt der Sagengestalt des Amphiaraos nur durch sehr weitführende Untersuchungen über den Zusammenhang der verschiedenen Arten der Mantik mit den verschiedenen Götterculten abgeschlossen werden. Dass ein verklärter Held im Feindeslande als Prophet waltet, wird durch das erörterte Verhältniss der beiden feindlichen Parteien zu einander sofort verständlich; ebenso der Umstand, dass auf der andern Seite der Seher Tiresias steht, der dem Amphiaraos nicht nur darin gleicht, dass sein Geist in anderer Weise als die abgeschiedenen Heroen des achäischen Heldenalters fortlebt, dessen Grab auch an einem Naturmale der Unterweltsgöttin, an der Quelle Tilphusa am Tilphusion-Gebirge, lokalisiert erscheint (Paus. IX, 33, 1). Das ältere Lokal der Niederfahrt des Amphiaraos und ohne Zweifel auch das des Orakels war Potniae in der Nähe von Theben, woselbst wir die Quelle des Glaukos und andre Denkmale und Erinnerungen aus unserm Religionskreise wiederfanden (s. o.). In späterer Zeit blühte das Amphiareion zu Oropos (Paus. I, 34, 2), wo sich auch eine dem Amphiaraos heilige Quelle befand. Dass dieser Held und Priester an die Stelle eines die Orakel aus dem Erdschlunde emporsendenden Gottes getreten ist, diese Vermuthung möchte wohl nach alledem sich jedem aufdrängen, und so bleiben dann Adrastos und Amphiaraos als Wesen von ehemals göttlicher Geltung von dem allgemeinen Verderben verschont.

Was der Sagenkreis von Nemea, die Sage vom Tode und den Leichenspielen des Archemoros-Opheltes in diesem Zu-

sammenhänge an Aufhellung gewinnen könnte, kann gleichfalls hier nicht erörtert werden. Soviel leuchtet von vornherein ein, dass die Züge, aus denen die Sage ihr von ungefähr entstandenes Ereigniss zusammensetzt, die Quelle und der Tod bringende Drache, die Wettkämpfe als Leichenfeier, als bedeutsame Elemente eines Cultes zu fassen sind.

Vor dem Angriff (Aesch. Sept. 42 ff.) opfern die Sieben dem Ares, der Enyo und dem Phobos und schwören entweder die Stadt zu zerstören oder zu sterben. Dass gerade diese Götter ursprünglich nicht allein als Gottheiten der Schlacht gewählt waren, wird man wohl zugeben, wenn man die Bedeutung eines andern, von Seiten der Thebaner dem Ares gebrachten Opfers erwägt.

Unter den Vertheidigern der Stadt bewährt sich als der tapferste Melanippos, der den grössten Helden der Argiver, Tydeus, zu Tode verwundet. Der Tyrann Kleisthenes führte in Sikyon (s. Herodot a. a. O.) dessen Verehrung ein, um die des Adrastos zu verdrängen, so dass er dem Führer der Angreifer als der die Entscheidung herbeiführende Held der Vertheidigung entgegentritt. Sollte es nun reiner Zufall sein, dass dem Kyanippos-Adrastos ein Melanippos entgegentritt? Vielmehr sind beide Namen von einem Attribute des Gottes Ares entlehnt, als dessen Beinamen wir in Triteia die Bezeichnung Melanippos kennen gelernt haben. Der gleichnamige thebanische Held stammt aus dem Geschlechte der Sparten¹⁾, die aus den Zähnen des Aresdrachen erwachsen sind, so dass in seinen Kriegsthaten die Kraft dieses Gottes wirksam wird.

Was die Sage ausdrückt, indem sie den Sparten Melanippos als Vorkämpfer aufstellt, das soll nach der von Euripides in den Phoenissen behandelten Sage (V. 930) den Thebanern das Opfer des Ares verschaffen: V. 936 καὶ ταῦτα δρωῶντες σύμμαχον κτίσεισθ' Ἄρηι. Ares zürnt noch immer wegen des Mordes seines Drachens und wird nur dadurch ver-

1) Aesch. Sept. 395 σπαρτῶν δ' ἀπ' ἀνδρῶν, ὧν Ἄρης ἐφείσατο, ὀλζωμ' ἀνέεται, κάρτα δ' ἔστ' ἐγγώριος.

söhnt, dass Menoekeus, der Sohn des Kreon aus dem Geschlechte der Sparten (V. 940), sich ihm opfert und von der Mauer herab sein Blut in die Drachenhöhle fließen lässt. Euripides nahm die Sage aus thebanischer Lokaltradition auf; Aeschylus, der besonderes Gewicht darauf legt, dass die Argiver durch vermessene, frevelhafte Prahlereien die Götter selbst herausfordern, während in den entschlossenen, aber besonnenen Reden des Eteokles der Marathorkämpfer das hohe Ethos der Vaterlandsvertheidigung zum Ausdruck gelangen lässt, konnte schon aus diesem Grunde einen Zug nicht brauchen, der die Entscheidung der Schlacht ganz anders motivirte. Vor dem Neistischen Thore befand sich ein Mal des Menoekeus, auf welchem ein Granatbaum wuchs, dessen Früchte noch fort und fort die Farbe des vergossenen Opferblutes zeigten (Paus. IX, 25, 1). Ueber Alter und Echtheit dieser Sage aber wird die Betrachtung über deren Inhalt am besten entscheiden.

Der Mord des Drachen, über welchen Ares zürnt, liegt dem Angriff der Sieben weit voraus und scheint äusserlich mit demselben in keinem Zusammenhange zu stehen. Als dessen historische Bedeutung fassen wir aber die Zurückdrängung des Arescultes durch die eindringenden Kadmeer. Ein Theil der einheimischen Verehrer des Gottes, die Sparten, schliesst sich den Eroberern an; ein anderer Stamm wird in die Fremde getrieben, wo er sich eine neue Heimath gründet. Nun stehen die Nachkommen jener Vertriebenen vor den Mauern Thebens; unter der Führung des mit schwarzen Rossen einherfahrenden Kriegsgottes glaubten sie heranzuziehen. Jetzt hängt in der That die Entscheidung davon ab, ob der Gott von seinem Zorne über den Mord seines Drachen ablässt, insofern die schwersten Folgen jener That, der Bruderkampf der beiden Heere, die Bedrohung der alten Heimath durch die Angreifer, sich jetzt abspielen. Da opfert sich *Μενοιζεύς*, der Daheimbleibende, der Jüngling aus dem Geschlechte der in der Heimath Geblienen, für diese freiwillig, was den Willen des Gottes zu deren Gunsten lenkt.

In der starken Schilderung der wilden Kampfweise der

angreifenden Helden kommt dieselbe Abwendung der griechischen Sinnesart von dem düstern Charakter jenes Stammes zum Ausdruck, die auch die Bilder seiner Gottheit ins Grässliche verzerrt hat. Kapaneus, der dem Zeus zum Trotz die Mauer zu übersteigen sich vermisst, Tydeus, der das Haupt seines Feindes mit den Zähnen zerfleischt, dies sind Bilder der Heroensage, die uns Parallelen bieten zu dem mythologischen Process, durch welchen der weitmächtige Gott Ares, da er von seinem Stamme als Kriegsgott angerufen wurde, zur Personification des blutigen Schlachtgetümmels oder die neben Perseus stehende Göttin zur Gorgo, zum grauenvollen, durch das karrikirte Schreckbild des Schildzeichens bezeichneten Gespenste herabsank.

Epigraphische Miscellen.

Von G. Curtius.

1.

Die Form $\acute{\epsilon}\nu\tau\acute{\iota}$ als 3. S. für $\acute{\epsilon}\sigma\tau\acute{\iota}$ ist so auffallend, dass es gewiss richtig war sie zu bezweifeln, bis unwiderlegliche Zeugnisse sie bestätigten. Trotz handschriftlicher Bewährung bei Philolaos, bei Archimedes — wo jetzt Heiberg (Vol. III p. 410) sie 22 mal anerkennt — und bei den Bukolikern und trotz Gregorius Corinthius p. 280 hat Ahrens p. 319 $\acute{\epsilon}\nu\tau\acute{\iota}$ vom guten Dorismus ausgeschlossen und nur der plebeia elocutio zugestanden. Weiter geht Gust. Meyer, der Gr. Gr. § 483 Anm. sagt „An $\acute{\epsilon}\nu\tau\acute{\iota}$ = $\acute{\epsilon}\sigma\tau\acute{\iota}$ glaube ich nicht“. Freilich kennt er, so scheint es, die Form nur auf der elischen Rhetra C. I. No. 11, wo sie durchaus nicht feststeht, und den neuesten Versuch zu ihrer Deutung von Bezenberger in seinen Beitr. II 192, der annimmt $\acute{\epsilon}\nu\tau\acute{\iota}$ sei „eine Analogiebildung“ zu der 1. S. $\acute{\epsilon}\mu\mu\upsilon$. Schade nur, dass das lesbische $\acute{\epsilon}\mu\mu\upsilon$ im Elischen weder nachweisbar ist, noch irgend eine Analogie hat.

Inzwischen ist aber das singularische $\acute{\epsilon}\nu\tau\acute{\iota}$, was in Deutschland noch nicht beachtet zu sein scheint, epigraphisch nachgewiesen. C. T. Newton 'On two Inscriptions from Kamiros and Ialysos' in den Transactions of the Royal Society of Literature Vol. XI (Second Series) 1878 p. 435 veröffentlicht zwei von ihm zwischen 404 und 336 v. Chr. gesetzte rhodische Texte. Auf der zweiten Inschrift, der von Ialysos, verordnen die $\acute{\iota}\epsilon\rho\sigma\omega$

ταμίαι Z. 10, dass für das *ἱερὸν καὶ τὸ τέμενος τὰς Ἀλεκ-
τρῶνας* drei *στᾶλαι*¹⁾ errichtet werden,

*καὶ (ὅπως) ἀναγραφῆ ἔς τὰς στάλας τό τε ψάφισμα.
τόδε καὶ ἃ οὐχ ὀσιόν ἐντι ἐκ τῶν νόμων ἐσφέρειν οὐδὲ
εἰσοδοιπορεῖν ἔς τὸ τέμενος.*

ἐντι war also zur Zeit, da diese Verordnung geschrieben ward, die geläufige 3. S. des verbum substantivum bei den Rhodiern und zwar ohne dass uns erlaubt ist dazu eine Analogiestütze *ἔμμι* zu erfinden, denn *ἦμι* steht durch die Aufschrift eines Gefässes von Kamiros als 1. S. für Rhodos fest (Kirchhoff Stud. z. Gesch. d. Alphabets³ 43), und gegenüber aeolischem *ἔμμεν* ist *ἔξήμειν* als zu *ἦμι* stimmende Infinitivform durch die Tafel von Kamiros Z. 4 gesichert. Das *η* verdient Beachtung, weil es Ahrens' Eintheilung der dorischen Mundarten widerspricht und auch zu dem ebenfalls als rhodisch erwiesenen *ἐμίειν* (Ahrens p. 322) im Widerspruch steht.

Sollte es sich nach diesem sichern Zeugniß nicht empfehlen gegen *ἐντι* bei Theocrit und Bion²⁾ etwas weniger misstrauisch zu sein? Ohne Varianten geht es freilich selten ab, aber recht oft liest man in diesen Texten *ἐντι* in guten Handschriften, denen freilich von den neueren Herausgebern nur Meineke ohne Bedenken folgt. Der Umstand, dass sehr oft *ἔστι* in unmittelbarer Nachbarschaft von *ἐντι* steht, kann bei der Buntheit des bukolischen Dialekts nicht gegen *ἐντι* geltend gemacht werden. Rhodisches trifft vielfach mit Sicilischem zusammen. *ἐντι* war jedenfalls sicilisch, wie Archimedes zeigt, warum nicht auch bukolisch?

In Betreff der Erklärung weiss ich nichts besseres vorzubringen als unser aller Meister, der nun auch abgeschiedene Ahrens, welcher im Anschluss an Boeckh C. I. II 404 eine missbräuchliche Uebertragung der Pluralform auf den Singular annimmt. Beide berufen sich auf zwei ähnliche Vorgänge,

1) Ich unterlasse es die ohnehin vielfach zweifelhaften Besonderheiten der dorischen Betonung anzuwenden.

2) Bion 4, 5 *καὶ ἐντι τὸ θηρίον* vgl. Theocr. 19, 6 *θηρίον ἐντι μέλισσα.*

nämlich ἀναδείκνυσι (C. I. 3052 = Cauer, Delectus No. 52) = ἀναδείκνυσι und βίβαντι mit dem Subject ἄδε in dem von Pollux IV 102 überlieferten lakonischen Tetrameter. Indess ist weder der epigraphische, nur auf recht unsicheren Abschriften beruhende Text, noch jener vereinzelte Vers so zweifellos, dass wir an diese beiden Anomalien unbedingt glauben können. ἐντί für ἐστί wird für den, der an das rein zufällige ungern glaubt, vielmehr auch für die Launen der Sprache gern nach besonderen Anlässen fragt, dadurch um eine Linie weniger verwunderlich, dass ἐστί eine völlig isolirte Personalbildung, eine nach dem technischen Ausdruck Herodians μονήρης λέξις war, während die dorische 3. Pl. ἐντί in zahlreichen Formen derselben Bedeutungskategorie eine Stütze hatte. Die Uebertragung der 3. S. auf die 3. Pl. durchdringt bekanntlich das Litauische, wo also auch *esti* für beide Numeri gilt. Bei so alten und mit der Zeit absonderlich gewordenen Flexions-systemen, wie das des verbum substantivum, kommen in verschiedenen Sprachen besonders seltsame Abirrungen vor. Ich erinnere an unser neuhochdeutsches wir sind mit Uebertragung aus der 3. Pl., an das mundartliche sind als Infinitivform, an den neugriechischen Gebrauch von εἶναι als verbum finitum.

Ob freilich der Ausdruck von Ahrens, ἐντί gehöre der plebeia elocutio an, passend gewählt ist, weiss ich nicht. Denn wo fängt in mundartlichen Dingen das plebejische an? Möglich aber ist es, dass ἐντί dem feinen Dialektkünstler um eine Kleinigkeit vulgärer klang, als das ἐστί der κοινή.

2.

Auf die meisten lexikalischen Seltenheiten hat der Herausgeber der beiden Inschriften selbst aufmerksam gemacht. Einige derselben, so das merkwürdige Wort κτοίνα (Theil eines Demos) und περιβολιβῶσαι sind von mir Grundz.⁵ S. 698 Anm. und S. 585 besprochen. Nachzutragen ist etwa noch der Gebrauch von ἐναγεῖσθαι in passivem Sinne (Ialys. C. 4

ὄπως τὸ ἱερὸν καὶ τὸ τέμενος τῆς Ἀλεκτρούνας εὐαγγῆται).
 Unsre Lexika kennen nur *εὐαγγεῖν* als intransitiv. Auch die
 Form *Ἀλεκτρούνα* bietet Interesse. Die Heroine heisst sonst,
 z. B. Schol. ad Pind. Ol. 7, 24, Diod. Sic. V 26, Ἡλεκτρούνη.
 Bei Hesiod (Scut. 16, 35, 86) für das Ohr viersilbig, wird der
 Name es auf unsrer Inschrift auch für das Auge. — Ich er-
 wähne noch die Formen *ἐχθόμειν* = *ἐκθεῖναι* und *ἐστάλα* aus
 der Tafel von Kamiros Z. 3.

Ein epigraphisches novum dürfte *τοῦτοι* sein (Kam. 16):
τοῦτοι δὲ συλλεγέσθων ἐν Καμίρῳ. Wir kannten diese Form
 nebst *ταῦται* bisher nur aus einigen bei Apollonios Dyskolos
 erhaltenen Bruchstücken Sophrons (Ahrens 266). *τοῦτοι* und
ταῦται sind nach *τοί* und *ταί* gebildet, die durch skt. *tē, tās*
 sich als die Vorläufer von *οί, αί* erweisen (vgl. Gust. Meyer
 Gr. Gr. § 431). Danach ist *τοῦτοι* alterthümlicher als *οὔτοι*.
 Das Gegenstück dazu ist die weitere Verbreitung des spir. asp.
 und des *ou* im Boeotischen, wo Formen wie *οὔτα τὰ σώματα*,
 der Gen. Pl. *οὔτων*, der Acc. S. *οὔτον* jetzt reichlich bezeugt
 sind (Beermann de dial. Boeot. Stud. IX p. 74, Foucart Bulletin
 de Corresp. Hellén. IV, Inscr. d'Orchomène C. 121, 141). Hier
 ein Fortwuchern derselben Laute, dort hartnäckige Bewahrung
 alter Formen durch die verschiedenen Casus, beide im Gegen-
 satz zu der feinen, aber schwierigeren Mischung der Schrift-
 sprache.

Auf der Inschrift von Kamiros Z. 17 lesen wir das ver-
 bale Curiosum *παρὰ γένωντι : ὄγκα τοὶ ἱεροποιοὶ παρὰ γέ-
 νωντι*. Oder sollte hier nur aus Zufall das *α* vor *ι* ausgefallen
 sein?

3.

Auf der neuerdings von Kirchhoff (Gesch. des Alph.³ 35)
 so wesentlich aufgeklärten und von Abel in den Wiener Stu-
 dien III (1881) S. 161 ff. ausführlich besprochenen Söldner-
 inschrift von Abu-Simbel scheint mir das letzte Wort *ΟΥΛΑΜΟ*
 (*ΠΕΛΕΘΟΣ ΟΥΛΑΜΟ*) noch immer nicht befriedigend ge-
 deutet zu sein. Da *Οὔδαμος* als Personennamenname unglaublich

klings, vermuthet Blass, der durch die Zerlegung der fabelhaften *Δηγεποτασιμτο* in δ' ἦχε Ποτασιμπτο sich ohne Zweifel um die Deutung verdient gemacht hat, Hermes XIII 382, es sei *Οὐδάμου* durch Krasis aus ὁ *Εὐδάμου* hervorgegangen. Aber gibt es ein Beispiel solcher Krasis von ο + εὔ zu ου? Wäre es nicht möglich, dass jener Pelekos, der eine der beiden Schreiber der Inschrift, vielleicht weil er ein Findelkind oder von den Wogen des Lebens von Land zu Land getrieben war, sich scherzhaft mit *οὐδαμῶ*, d. i. dorisch für *οὐδαμόθεν*, gleichsam „aus nirgendheim“ bezeichnete? Wir haben es ja nicht mit einer Staatsinschrift zu thun, die durchaus ein ernstes Gesicht machen muss.

4.

Die seltsame pamphyliche Participialform *ΥΒΟΛΕΜΕΝΥΣ*, neuerdings von Kirchhoff a. a. O. 44 erwähnt und gewiss richtig ὁ *βωλήμενος* umschrieben, ist meines Wissens grammatisch noch nicht gedeutet. Ich erblicke darin eine nach alter homerisch-aeolisch-norddorischer Weise, also wie hom. *ὀνήμενος*, arkad. *ἀδίζήμενος*, lesb. *γορήμενος*, boeot. *καλείμενος* flectirte Präsensform *βωλέομαι*, die sich zu dem geläufigen *βώλομαι* ion. *βούλομαι* ebenso verhält wie *αἰδέομαι* zu *αἶδομαι*, folglich jenen durch E-Laut erweiterten Formen sich anschliesst, die ich Verb. I² 391 zusammengestellt habe, das heisst solchen, welche zwar vorzugsweise ausserhalb des Präsens, aber doch auch bisweilen im Präsensstamme den Stamm durch E-Laut erweitern. *βωλήμενος* steht demnach auf einer Linie mit *ἐβουλήθην*, *βούλησις* und verhält sich zu *βούλεται* wie homer. *ἔλκεον* zu *ἐλκεται*, *μαχέοιτο* zu *μάχεται*.

LANDING DEPT. APR 1 1960

PA
25
L4
Bd.3-4

Leipziger Studien zur
classischen Philologie
Bd. 3-4

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

HANDBOUND
AT THE

UNIVERSITY OF
TORONTO PRESS

